

૩૫૬૬
જ્ઞાનવર્ધકની
૧૮૮૮ ની
ત્રીજી ભેટ.

$\frac{1}{89}$ 103

શાહનશાહ અકબર કથા ગ્રંથ
રચનાર—રસ્તમ ધરાંની.

મુખ્ય :

જેહાંગીર બેજનજી કરાણી,
પુસ્તકો પ્રગટ કરનાર તથા વેચનાર
'પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, 'હેદરઅલી બીચડીંગસ'
૧૭ તથા ૧૮ પારસી બજાર. સીટ, કોટ.

કિંમત રૂ. ૩૧. (પ્યાઝી.)

૩૫૯૬

શાહાનશાહ અકબર કથા ગ્રંથ.

રચનાર
રૂસ્તમ ઇરાની.

લેલી મજતુ, લોક કથા, રજપૂત વીરરસકથા, વિગત્કણુ
કથા, અરેબીઅન કીસા, ખુસરો શીરીન, દોખમે
નોશીરવાન, વગેરેનો રચનાર.

જેહાં. બે. કરાણીના સ્ટેનડર્ડ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

કીર્તિત રૂપીઓ એક.

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

સાંકળિયું.

—:૦:—

		૫૪.
૧	શાહાનશાહ અકબર, રાજા ખીર્જલ, હાજી દીનયાર, અને કાજી શેરખાન.. ...	૧
૨	શાહાનશાહ અકબર, ને કવિગંગ વચ્ચે શરત : ભાટનો છોકરો ગર્ભ-થીજ ભાટ જન્મે છે ! ...	૧૪
૩	શાહાનશાહ અકબર ને ખીજ ભાખાની બલિહારી ...	૧૮
૪	શાહાનશાહ અકબર પોતાનું મુલ અંકાવેછે ...	૨૧
૫	શાહાનશાહ અકબર, ખીર્જલ ને શરાખ... ...	૨૮
૬	ઉમરની જીકર ...	૩૩
૭	શાહાનશાહ અકબર ને ઠકરાણી માણુકયા ...	૩૬
૮	શાહાનશાહ અકબર ને કવિગંગ. ...	૪૫
૯	શાહાનશાહ અકબરનો ગાદી વારસ ...	૫૬
૧૦	શાહાનશાહ અકબર ને જયમલસીંહ ...	૬૧
૧૧	શાહાનશાહ અકબર ને રાજા ખીર્જલ વચ્ચે ‘ પીર સરસ કે ચકીન ’ તે બાથે જીકર ..	૬૩
૧૨	શાહાનશાહ અકબર ને રાજા ખીર્જલ વચ્ચે કોશીસ સરસ કે કીસ-મત તેની જીકર ...	૭૧
૧૩	શાહાનશાહ અકબર લખાડ, લખો ને કવિ ...	૭૬
૧૪	શાહાનશાહ અકબરની દરબારમાં દખ્ખાના ઉસ્તાદ ગોપાલ નાયક ને મીયાં તાનસેન વચ્ચે રાગ વિદ્યાની શરત... ...	૮૬
૧૫	શાહાનશાહ અકબર, કવિગંગ સાથની ગમતમાં સોદાગર ને ગુલામનો ફેસલો રાજા ખીર્જલ પાસે કરાવે છે ..	૧૧૨

શાહનશાહ અકબર વાર્તા ગ્રંથ.

શાહનશાહ અકબર, રાજા બીર્બલ, હાજી દીનયાર અને કાજી શેરખાન.

શાહનશાહ અકબર શીકારગાહ જવાની તૈયારી વખતે પોતાના ખાનગી દીવાનખાનામાં રાજા બીર્બલ સાથે શીકારી પાશાકમાં કાંઈ મસલહતમાંછે તેટલાં, દરવાને પોકાર માર્યો ‘હાજી દીનયાર.’ આ નામ સાંભળતાં શાહનશાહ, તે બુદ્ધિગર્મ હાજીને પોતાની જનાય બાબાઅર સાથે એસ્તેકબાલ જઈ લઈ આવવા રાજા બીર્બલને કહેછે, તેટલાં તો હાજી ખુદ દીવાનખાનાના હંબર ઉપર “આલમ નવાજ” એ બોલતોજ તવાબે કરી નમી રહ્યો છે. તેને, રાજા બીર્બલ “નેધા કયો બંદેનવાજ” એ ચેતવણી અદાએ દીવાનખાનામાં દાખલ કરેછે; તે જોતાં શાહનશાહ અકબરે હાજી દીનયારની ખેર આશ્રયત પુછતાં તેની આ છેલી મકે હજ કરવાની મુસાફરીનો હેવાલ પુછ્યો “હાજી, બેશક મને રાસ્ત ખબર પડી કે તું ઘણા દીન યયા હજ કરી આગ્રામાં આવ્યોછે પણ મહારી મુલાકાતે તો આજે આવ્યો કે જે વખત હું તને અર્ધ ઘડી પણ મળી શકતો નથી.” હાજી બોલ્યો “ખુદાવંદ બેશક રાસ્તી બોલ્યા છો, મગર મહારામાં આજ આગળ જેટલી તાકત હતી નહીં કે જનાય સર મેલવાને હાજર થાઉં” આ સાંભળી અકબર હસ્યો, તે નામદારે પણ લગી હાજીની શીકલ ઉપર નેધા કરી. તે નામદારે હાજીને સરતાપા ખુબ આરીકાથી તપાસ્યો પછે બોલ્યો, “હાજી, મને ત્હારી શીકલ તાગુબી પમાડે છે કે તું દીનનો યાર થઈને કોઈ દુનિઆદારીની મુશીબતે મુજાતો હોય એવો ત્હારો હાલ જણાય છે. જે મુઆફક તું હમીસાં હજ કરીને મહારી જનાય શેરખર ને જખાંદરાજ આવતો હતો; તેથી ઉલટો આ વખત તું મને માલમ પડે છે; એ સખ્ય કાંઈ સમજવશે ?” હાજીને જે જોઈતું હતું તે શાહનશાહને મોહોડેથી અચાનક નીકળ્યું; તેથી તેને પોતાની મુસીબત કેલવાને સવસતા મળી.

હાજી બોલ્યો “ખલક પરવર આલેમો કહેછે ને તે સખક જાળજ મસ્તુર છે કે ‘જગરનો શોહોલો સીકલનો સીકો કહેછે’ તેમ આપને મહારો હેવાલ જાણ્યોછે, તે કાંઈજ નહીં પણ બીલકુલ રાસ્તછે; મગર જે મૂસીબતનો મારો મહારી આ જૈશીમાં મહારે સર આવી પડ્યોછે તે એક એવા મકાન દરમ્યાનથી કે જે તે હું જાણાઉંપર લાવું તો શાહાનશાહાતના કોઈ પણ અમલદારના માનવામાં આવનાર નથી, તો પછે શાહાનશાહ તો તે કોઈ રવેસ સાચું છે એ કયુલ રાખશે?” રાજા બીર્બલ, હાજી સાહેબની નવાઈ જેવી જાકરને પોતા ઉપર કોઈ નવી શીકર લાવનારી હોનારત નીપજે એ આગાધ પામ્યો. તે મનમાં બચડ્યો કે ‘આ ખુદો આ શીકાર જતી વેળા ક્યાંથી અપસુકન આવી લાગ્યો ? જ્યાં છે ત્યાં એ કોઈ હજના મોજેજોની વાતમાં દીનને નામે કોઈ મસ્તાન મકસદ કાઢી લેવાનો આ સોંગ રચે છે કે કેમ ?’ તેથી બોલ્યો “બંદેનવાજ, હાજી સાહેબ હજ કરી આવ્યા પછે આજ ખુદા શાહેદ છે કે ત્રણ માહ ગુજર્યા લગી આશાએસ લઈ આજ શીકારીનો શીકાર કરવા હાં આવ્યા જણાય છે. ભાગળ પાસ તમામ શીકારગાહ સવારી તૈયાર થઈ રહીછે અને હાજી સાહેબ તો પોતાની મુસાફરીની કીતાબનો હજ દીખાવ્યો પણ પૂરો કરી રહ્યા નથી.” અકબર બોલ્યો “અય બીર્બલ, હાજી મહારો ઉસ્તાદ થાયછે. મને દીનની કીતાબો પઢાવનારછે. મગદુર નહીં કે તું એ સાથે બેઠજત થાય. દુર ઉભો રહી એ બીચારા હાજીનો કારસો જાણી લેવામાં તને વાંધો કેમ છે ?” હાજી બોલ્યો “ખુદાવંદ, એ બીર્બલ બોલેછે તે હું સમજીશું. એ મહારી જીકર પામી ગયો; તેથી મને હાંથી ઉઠાવામાં તે તેના જેવા શાહાનશાહાતના થાંભલો બચાવ કરેછે. યા અલ્લા તમામ રાજ્યાધીકારી સારે શું ખાયકીવાળાજ !” અકબર બોલ્યો “હાજી, જલદી મને જાણ કર ત્હારી ઉપરની ગુજરતી આફત, હું રાસ્ત કહું છું કે ત્હારી ફરીઆદ અગર દાદ પોંહોંચવાજોગ હશે તો હું ગમે એવા જોખમે પણ પોંહોંચીશ.” હાજી બોલ્યો “જેહાન પરવર, આપ બોલ્યા તે બેશક બરહકછે, મગર મહારો કારસો જે છે તે કોઈપણ શાહાનશાહાતના અમલદારના માનવામાં આવનાર નથી તો પછે શાહાનશાહ તે કેમ માની શકશે ?” શાહાનશાહ બોલ્યો “હાજી, ત્હારી વાત મને તાજુબ કરેછે મગર તું જલદી તે સંભલાવ. હાં મહારો દાનાવ વજીર રાજા બીર્બલ હાજર છે કે જેના મગજમાંથી મહારી હેરાન ખલકની દાદખાહીની દુર અંદેશી નીકળેછે. અને ઘણાજ અધરા મુકદમાના ફેસલા આસાન થાયછે.” બીર્બલ બોલ્યો “ધર્મરાજ, હાલ એવી વાત લંબાવાનો બીલકુલ વખ નથી. બીજી વખ ઉપર એ જીકર મુલતવી રાખો તો ઠીક.” અકબર બોલ્યો “બીર્બલ, અરે એ જૈફ હાજી જેની લગભગ તમામ જીંદગી દીનના પાક કામમાં ગુજરી રહેલી, તેવા ખુજેર્ગના હાંદેશાંની

વાત જાણવાને હું પણ પણ ઢીલ કરું તો પછે આ શાહાનશાહાતે જે જેહા-
નમાં પોતાના અદલ ઇનસાફ બાબે કિયું મત બેસાડયું છે, તે શું સાબૂત રહેશે ?
હાજી બેફીકર બોલ ત્હારો શો કીસ્સો છે ?” હાજી ઘણીજ આનાકાની તેમ
બેદીલ હાલતે બોલવા લાગો :—“જેહાંપનાહ, કીસ્સો સાદો છે મગર તે હું
જનાબ કહી સંભલાવું તો અવલ તો બીર્બલ બોલશે કે હાજી ગાંડો છે !”
અકબર બોલ્યો “બીર્બલની મગદુર નથી કે એક ખોટો હર્ફ પણ તને કહે.
બોલ શો હેવાલ છે ?” “ખુદાવંદ, હાજી બોલ્યો, “આ છેલી હઝ કરવા જતી
વખતે મેં મ્હારી દુનિઆઈ એસક્યામત જે બે હજાર અશ્રફીઓ હતી તે હું
આપણા મોટા મરતબાના વડા કાજી શેરખાનને હવાલે કરી ગયો પણ આ-
વ્યો ને તે હવાલે લીધી તો અશ્રફીઓને બદલે પથરા !”. અકબર બોલ્યો
“તેં તેને ગણી હવાલે કરી હતી તેમ તેં બરાબર જોધ લીધી કેમ નહીં ?”
“જેહાંપનાહ,” હાજી બોલ્યો, “મેં તે સ્યાલની કોથળીમાં ભરી બરા-
બર મજબુત બંદખસ કરીને આપી હતી તેમ કાજીએ પણ મને તે અમ્પી !”.
બીર્બલ બોલ્યો “જેહાંપનાહ, હાજી ગભરાટમાં છે તેથી બરાબર સમજવા
લાયક હોશમાં નથી, એ કહેછે કાજી સાહેબને સ્યાલની કોથળીમાં ભરી
સ્વાધીન કરી હતી. હઝ કરી આઆ પછે તે પાસ જઈ માંગવાથી જે સી-
લથી તે બંધ હતી તેવીજ હાલતમાં સ્વાધીન આપી. તો આપણને અટ-
કળ થાયછે કે કાજી સાહેબે તે કોથળીને નજરે પણ જોધ હશે નહીં જ્યારે
હાજી સાહેબે આપી હશે સારે.” હાજી બોલ્યો “બીર્બલ કહે છે તે બેશક
આબાદ નેમસર કહેછે. મેં જ્યારે તે આપવા કહી સારે કાજી બોલ્યો ત્હારે
જોધએ સાં મ્હારાં મકાનમાં તું મેલી જા. ને આવે સારે તુંને જોધયે તે
વખતે તે જગ્યામાંથી લઈ જા, તેમ હું મ્હારે હાથે તેના બંડારમાં બંદખસ
મેલી. આવ્યો સારે તે જેમ મેં મેલી હતી તેમ તે સાંથી લઈ આવ્યો. કાજીને
તો ખબર પણ નથી કે મ્હારી કોથળી કેવી છે ને કેવી નહીં ! ને આ આફત
ગુજરી છે તેથી મ્હારા બુદ્ધાપામાં હું નાચાર થયો છું. મ્હારી તમામ જંદગા-
નીની શીરીની એમ કોઈ કુદર લુંટી ગયો છે. શાહાનશાહ એ મ્હારો ઇનસાફ
થવો જોધએ કે કાજીએ મ્હારી જંદગી ઝેર મીશાલે કરી છે.” બીર્બલ બોલ્યો,
“જેહાંપનાહ, હાજી બોલેછે કે કાજીને સ્વાધીન આપ્યામાંથી તેની અશ્રફીઓ
ગઈ; પણ કાજી શેરખાન એ હાજી કરતાંએ જૈફ ને તમામ શાહાનશાહાતનો
વડો કાજી, ઇન્સાફની દરબારનો મુરખી ને ખલકની દાદનો પોંહોંચનાર,
અગર એ ચાહે તો એટલી અશ્રફીઓ ઉપર નજર બગાડ્યા વગર લખખે
અશ્રફીઓ મેલવી શકે. તમામ મોટા મુકદમા એ નામદાર ચુકવેછે; તો જે
કે તેના ઇન્સાફ ઉપર આજ લગી કોઈનો દગદગો સંભળાયો નથી. કોઈતેનો
કાતેલ દુશમન પણ તેણે કોઈની લાંચ ખાધી એ કહેતો નથી. આજ કાલ

મલી તે બાર વર્ષ થયાં ઇન્સાફની વડી મનસફ ઉપર બીરાજ્યોછે અને તેની નામદારી, ઇજ્ત ને આંટ વગર જોડીઆની અંકાયછે. તેવો જૈફ કાજ આ કામ કરે એ ખ્યાલ લાવવો પણ અને કેમ ?” અકબર બોલ્યો, “બીર્બલ તે બેશક રાસ્ત બોલ્યો. હું આજ મહારી શાહાનશાહાત ઉપર નર્યાત નીંદમાં રહું છું, તે એ અફલ ઇન્સાફ આપનારા મહારા વડા કાજની કુલ ખરખત; બેલજ્જર તો શું પણ એ કરોડ અશ્રદ્ધીઓ ઉપર કાજની ઘાનત બીગડનાર નહીં. મહારી તમામ શાહાનશાહાત ને કુલે ખલકની ખાનાઆયાદીનો પાથો તેજછે. તે અગર જર જમાવ કરવા ચાહે તો દર પલની દશ અશ્રદ્ધી જમાવ કરતો બન્ય; તે જો એવો હતો તો આજ બાર વર્ષમાં તે મહારા ખજનાથી જ્ઞદા ખજનાનો માલીક બનીને આલમમાં આફત વરસાવી રહ્યો હતો.” બીર્બલ બોલ્યો “ધર્માવતાર પણ બીજી બાજુ રાસ્ત ને દીનદારછે. હાજી પણ કદી એક હર્ફ જુઠ બોલે તેવો નથીજ. જૈરીને લીધે દરેક જણ ઉપર રૈલમ ને દયાથી જોનાર; કોઇની એક બદામ પણ કમુલ રાખતો નથી; સદા અક્ષાનું ધ્યાન ને હાથમાં મકકા. હમેશાં રાસ્તી ને તોજેશ; તે પણ લાખ અશ્રદ્ધી લાલચ મલે તો પણ એક હર્ફ આડો બોલવાને અંધાય નહીં તેવો.” અકબર બોલ્યો “બેશક એક હર્ફ ફેર નથી બીર્બલ ત્હારા જણાવ્યા વીચારમાં.” હાજી બોલ્યો “જેહાંપરવર મહારી શ્યાલની કોથલી બારીકથી જોઇ તપાસી સારે તે કોઇએ એવી રીતે રકુ કરેલી જણાય છે કે અસલ વણુતને પણ તે રકુષ ટક્કર મારેછે. સાધારણ રીતે તે કદી જણાઇ આવતી નથી તેમ સો જણમાં એક પણ તેને કાંઇ તેવો દગો થયો છે એવી રીતે માનનારો મલવો મુશકેલ.” બીર્બલ બોલ્યો “સારે તે કોથલી શ્યાલની વણી કઢાવેલી હતી, હાજી સાહેબ ?” “હા. તે કોથલી મેં ઘણા ઘણા વર્ષો થયાં ગુંથાવી તે માહે અશ્રદ્ધીઓ ભરાવી ઉપરનો ભાગ પણ ગુંથાવ્યાથી તે એક અખંડ ગોલ દડો હોય એવો તે અશ્રદ્ધીઓનો દલ્લો લાગતો હતો.” શીકારગાહ જવાનો વખત હોવાથી વધારે વાત લંબાવાને બન્યું નહી ને હાજી ગયો. પણ શાહાનશાહ તર્ત ગુસ્સામાં બોલ્યો “બીર્બલ આ મહારા હાજીનો ફેસલો શીતાબ તું નહી કરશે તો શીકારથી આવ્યા પછે પેહેલે દીન ત્હારં સર સુલીને સ્વાધીન કરવામાં આવશે. શું મહારી શાહાનશાહાતમાં આ રવેસે જુલમ ને ચોરી ચાલે ને તું નર્યાત શીકારી પોશાક પેરી મહારી સાથ સેહેલ મારવા આવે ?” બીર્બલ મનમાં બોલ્યો કમબખ્તી. થઇ ચુકું. પછે તે શાહાનશાહને કેલવા લાગ્યો, “બંદેનવાજ, એ એક એવી બીકટ બીનાછે કે તે બીતર પેસવાને બીલકુલ અને તેમ નથી.” અકબર બોલ્યો “હું કંઇ જાણુતો નથી મને તો એ વાતનો નીકાલ લાવવો જોઇયે. અને તે તમામ રીતે ત્હારે નક્કી કરવું જોઇયે.” તેટલા શાહાનશાહ મસનદથી ઉઠી ઉભો થયો કે

બીર્બલે “તાબુબી ઉપજેછે,” એ કહેતાં મસનદની સ્થાલની ગાદીને પોતાનું નખ માથું તેથી તેનું પડ એક વેંત ચીરાઈ ગયું તે જોઈ અકબર બોલ્યો ‘બીર્બલ તું એ શું કશું? મસનદનું પડ ફાડી નાખ્યું?’ બીર્બલ બોલ્યો “જેલોપનાહ બીલકલ નહી.” શાહાનશાહ બોલ્યો “અરે આ સાફ દેખાય છે ને તું સાફ ના કહેછે?” બીર્બલ બોલ્યો “ધર્મરાજ એ જે આપને દેખાયછે તે ફક્ત દરદી નેધાનો દોરોછે, એથી એમ જોવોછો આપ.” “અરે એનું શું કહે છે? અરે આ તું મહારા દેખતાં નખ મારી, ઉમદા પડ ફાડી નાખ્યું ને બેકમતી ગાદી રદ કરી તોપણ નામુકર જાયછે? અથે તું મને જુરો પાડે છે?” બીર્બલ બોલ્યો, “જેલોપનાહ એવો કોઈ ચીરો છેજ નહી. ક્યાં છે? ગાદીને રજ પણ ધલજનમ થયોજ નથી. એ તો આપ એનું દેખો છો?” અકબર બોલ્યો “બીર્બલ એ કદી હું તને માફ કરીશ નહી. હાલ તો શીકાર સ્વારીના રંગમાં ભંગ કરવા માગતો નથી પણ પાછા ફર્યા બાદ એનો સ્વાદ તું ચાખશે.” બીર્બલ બોલ્યો “જેલોપનાહ આપ કહોછો ને ધારોછો તેવો કોઈ ખતરો ગાદીમાં થયો હશે તો કે; નીકર નાહક તો આપ બદનામ કરશો નહી?” અકબરનો ગુસ્સો જવાની હદ રેલતે નહી પણ તે વખતે તે લોહીનો ગોટ ગળી ગયો. પલમાં અકબર ને બીર્બલ ખાનગી દીવાનખાનેથી ઉતરી ઘોડે-સ્વાર થયા. શાહાનશાહ આગળ, બીર્બલ લગાર પાછળ બાજુએ, ને ચારે બાજુ સો ચુનંદા શમશેરખાન જવાંમરદ સ્વારો, એમ ભાગળમાં ‘જમાવ થયલી શીકાર સ્વારીમાં સામેલ થતાંજ ત્યાં ‘શાહાનશાહ સલામત’ પોકાર પડી રહ્યો. લશકરી ને રાજદરબારી અમલદારો દરજ્જા પ્રમાણે શાહાનશાહ ને બીર્બલ પાછળ ઘોડા કુદાવતા ચાલ્યા.

શાહાનશાહ શીકારે જવા પછે મેહેલનો રખેવાલ તમામ દીવાનખાના બરાબર તપાસી બંદબસ કરતો જ્યારે ખાનગી દીવાનખાને આવ્યો ત્યારે ત્યાંની સઘળી બેઠક બરાબર જગ્યાએ ગોઠવી મેલતાં તે મસનદ બરાબર કરવા જાયછે તો ગાદીના ઉમદા સ્થાલના પરને ચીરો પડેલો જોઈજ ચોક્યો. તેના એહેરાનો રંગ કપુર થયો. તેના તન બદનમાં ધુંજરી પેડી. તે મનમાં બોલવા લાગ્યો, “આ નુકસાનનો હું શું જવાબ આપીશ? અરે આ ગાદીના પડની કીંમતમાં મહારો તમામ કબીલો કપાઈ જતાં પણ મહારો થાગ લાગશે નહી. કરવું કેમ? અરે આ દીવાનખાનામાં કેઈ ગફલતી થઈ કે પક્ષીએ પોતાની ચાંચ મારી આ કામ કશું છે? અરે હું શાહાનશાહને જવાબ શો દઈશ?” તે એ અફશોશમાં અજ્ઞયબ હોશ્યાર થયો. તેણે એક પછે ખ્યાલ દોડાવ્યા. તે પોતાના મનમાં બેહદ ડર ખાઈ પડ્યો. પણ તેટલાં તર્ત એક ખ્યાલ સુજ્યો, “અગર કોઈ રકુકર ખૂબ ઉસ્તાદ એ કામ સરસ રીતે કરનાર હોય તો એ વાત ઢંકાઈ જાય. તેણે તર્ત એ વીચાર સુજ્યાથી રાજ્ય

દીવાનખાનું શીતાબ બંધ કર્યું. પછે તેણે પોતે જાતે તે રાત્રે શેહેરમાં ફરી રકુકરના ટોલામાં ખબર કાઢી તો તેના જાણવામાં તેવો ઉસ્તાદ રકુકર માત્ર એક જૈફ શ્રી દીલ્લીમાં રહેનાર ક્યાશમીરી આવ્યો. તે તેને મોટી જોડમતે મળ્યો. તેણે તે કામની હજાર અશ્રી આપવાની બોલીએ પેલા ઉસ્તાદ રકુકરને બીજી રાતના બેમાલમ આગ્રામાં બોલાવી લાવી પોતાના મકાનમાં છુપો રાખ્યો. કીસબી બેશક વખાણવા લાયક તેણે તે મસનદની ગાદીના પડનો ચીરો એવો બેમાલમ રકુ કર્યો કે કોઇ ખલીલની ચશમ પણ તેના મુલને પામે નહી. એ રીતે કામ નક્કી થયું કે કીસબી ઠેરવેલું દામ લઇ ચાલતો થયો. મેહલના રખેવાલને હવે કરાર થયો. તેણે તે દીવાનખાનું બરાબર કરી બંધ કર્યું. મસનદની ગાદી બરાબર અસલ મુઆફક થયાથી તેની ખુશાલીનો પાર નહી રહ્યો હતો.

શીકારગાહે શાહાનશાહને જોઇએ તેટલી મજા પડી નહી. તે જ્યારે પણ બીર્થલને પાસ જોય કે તેની મસનદની ગાદી ફાડી નાખ્યાની નાલાયક ચાલ યાદ આવીને તેનું મન, વેર લેવાનું એટલું તો જોર મારે કે તેને શીકારગાહની રમુજ પસંદ આવે નહી. જો કે શાહાનશાહ આ વખત એક પૂરે મહીને શીકારગાહમાં રહી ખુશી મારવાનો હતો, તે જગ્યો તે માત્ર પાંચ દીવસ થતાંજ કટાબ્યો. છઠ્ઠે દીવસે તો તેણે ત્યાંથી બીસ્તરે ઉઠાવી શેહેરમાં જવાનો ઇરાદો જાહેર કર્યો. એ રીતે માણુ માણુ સાત દીન શીકારગાહમાં ગુજર્યા ના ગુજર્યા તે શાહાનશાહ રાજધાનીમાં દાખલ થયો. રૈયત પોતાના શાહનશાહની સ્વારી શીકારેથી ના ધારેલી જલદી ફર્યાથી તરેહવાર ગપાં મારવા લાગી. કોઇ કહે રજપૂતાનામાં લડાઇ જાગી. કોઇ કહે શાહજાહે શેલીમ નાફરમાન થયાની વાત જાણીને શાહાનશાહ નાખુશ થયો છે. કોઇ કહે જનતાખાનામાં રાણીઓની ગડબડ જાગ્યાની મોહકાણુ છે” વગેરે તરેહવાર ગપાં નીકળ્યાં. શાહાનશાહ પોતાના મોહલમાં દાખલ થયો કે પેહેલો પેલાં ખાનગી દીવાનખાનાની મસનદ ઉપર જઇ બેઠો. તે સાથે તેના હમેશાંનાં રાજદરબારીઓ પણ ત્યાં દાખલ થયા. રાજ બીર્થલે બારે ડોલે મસનદ ત્યાલી કે તેના મુખ ઉપર ખુશાલીનો ગુલાબી રંગ ખીલ્યો. તેટલાં શાહાનશાહ બોલ્યો “બીર્થલ તે મસનદની ગાદી ફાડી નાખીછે તે”—આગળ કહેતાં અટકી તે ચીરો જોયછે તો તે પાદશાહી ગાદીના પડને એક બાલ જેટલી પણ ખામી જણાતી નથી. શાહાનશાહ પોતાની આંખ ચીરીચીરીને તે ચીરો જોયછે પણ તેને તે કશું જણાતું નથી. બીર્થલ બોલ્યો “જેહાંપનાહ બેઅદબી માફછે પણ એવી કોઇ નુકશાની નીપજ હોય તો આપને દેખાય ? બંદનવાજ, ચશમમાં જે ખલલ, બદનમાં દરદી લોહીના વેહવાથી થઇ હતી તે સખએ જે ચીરો ગાદીના પડમાં જણાયો તે દરદી લોહી, શીકાર

રગાહની તાજી આખો હવાએ કઠિવતમંદ થયાથી ચશ્મની તે ખલલ નાખુદ થયું છે,” અકબર બોલ્યો “એ હું કદી માનું નહી. મેં મહારી ચશ્મોથી ખરાબર તને પોતાનું નખ મારી મહારી પાદશાહી મસનદનું પડ ચીરી નાખતાં જોયો છે અને તેમજ ચીરો.—” બીર્બલ બોલ્યો “ધર્મરાજ ત્યારે તે ચીરો આપ બોલી કાઢો એટલે થયું.” શાહાનશાહ અકબરે પોતાની મસનદની ગાદી ઘણીજ આરીકીથી જોઇ. તે પહે પલ વધારે ને વધારે ઉગ્મસમાં તે લઇ જોતાં જોતાં એટલો થાક્યો કે અંતે તેની તાજીબીની હંદ રહી નહી અને તે રાજ બીર્બલ ઉપર જોડલો ચીડાયો હતો તેટલો ખુશ થઇ બોલ્યો “અરે બીર્બલ તું બેશક ખરો પડ્યો છે પણ મને એમાં ભેદ જણાય છે, હું ત્હારી ઉપર ખુશ છું મને એ ત્હારા કામનો ભેદ જણાવ કે મેં મહારી નેધાથી જોયું અને તે ઉપર પા કલાક રગજીક કરેલી, છતાં તે બનાવ ગોયા જાદુ મીશાલે નાખુદ થઇ ગયો ! એ શું બલા છે ? હું તને હોકમ કહું છું તેમાં પલ ઢીલ ના જોઇયે” બીર્બલ બોલ્યો “બંદેનવાજ હોકમને તામેછું. મગર શીકારની થાક ને ગેરદથી હું હાલ એ જીકર મોકુફ ચાહું છું.” શાહાનશાહ બીર્બલના મનનો મરમ પામ્યો કે કોઇ જોખમભરેલી બાબતનો ખુલાસો હોવાથી હાલ તેણે આમોશ ધરી છે. અને એ સમજ ને રૂઢીથી મીજલસ ખરખાશ થઇ. રાજ્યાધીકારીઓ પોતાને મોહોલ જવાને નમી શલામ બજાવતા ચાલતી પકડવા લાગ્યા. શાહાનશાહ પોતે પણ થાકના માર્યા ત્યાંથી આરામ મોહોલમાં પધાર્યા.

રાજ બીર્બલને જોઇતી હતી તે વાત સમજાઇ કે શાહાનશાહાતમાં કોઇ ઉસ્તાદ ક્યાલ રડુકર રહે છે; જેના આરીક કસબમાં અસલ પ્રમાણેથી પણ જાદા સફાઇ આવે છે. આ વાતનો પતો હાથ લાગાથી તે ખુશ મીજાજ પોતાને મકાન ગયો અને શીકારની થાક ને ગેરદથી ચંગો થઇ ફરી તર્ત રાજ્ય મેહેલમાં આવ્યો. તેણે ખુબ જુગતીથી મેહેલના વડા રખવાલને બોલાવી કહ્યું “તું ત્હારા બાલગોપાલને મલી લે ને છેલ્લી બંદગી કરી લે, કેમ કે તે મોહું જાનુ કામ કર્યું છે તેની સજા તને દેહાંતદંડની થનાર છે; એ ગુમ રીતે મહારી જાણમાં આવ્યું છે.” મેહેલ રખવાલ તો તે સાંભલી તર્ત પોતાનું પાપ ચેત્યો. તે બીર્બલને પગે પડી માફ માંગીને બોલવા લાગ્યો “રાજજી મહારો કબીલદારનો જાન ઉગારો. મેં કાંઇ જાણી જોઇ ગુન્હો કર્યો નથી. મહારી એટલી ખામી થઇ તે માટે મને અચાવી બો.” બીર્બલ બોલ્યો “ત્હારી ખામીજ કેઇ થઇ છે, કે મને તેનો જ્ઞાપ થઇ હું તને સહાય થાવું ?” રખવાલ બોલ્યો “રાજ બીર્બલ હું આપને એક ખાનગી વીગત જણાવવાને ચાહું છું, પણ તે માટે મહારો કસો દોષ કાઢી શકશો નહી. શાહાનશાહ શીકારે ગયા તે દીવસે, હું ઇરખાર મોહોલ સઘલો બંદોબસ્ત કરતો જ્યારે ખાનગી દીવાનખાને તે સાફ કરાવી બંદ કરવા ગયો તો મોટી મસનદની ગાદીનું ઉમદા

શ્યાલનું પડ કોઇએ વેંત ફારી નાખેલું મહારા જોયામાં આવ્યું. આ બનાવ કેમ બન્યો તેતો ખુદાને માલૂમ છે; મગર હું રખવાલી ઉપર હોવાથી જોખ-મદાર ઠયો તેથી જનથી ડરી મહારો બચાવ કરવા ખાતર મેં મોટી જહેમતે એક કીસબી રપ્પુકરને શોધી કાઢ્યો તેને મેં મોટી કીંમત આપીને તે ચીરો રપ્પુ કરાવ્યો કે અસલ પ્રમાણેજ તે દીસે છે. આ તે ગુન્હો થયો છે, જે માટે તમને ગુમ ખબર પડી છે કે મહારો જન જોખમમાં પડ્યો છે. એ સીવાય બીજી કોઇ તકશીર મહારી નથી.” રાજ બીર્બલ બોલ્યો “રખવાલ આ તો તેં એવી તકશીર કરી છે કે તેથી તું કોઇ કાલ બચનાર નથી, પણ એક યુક્તી છે. અગર તે રપ્પુકરનું મકાન મને જાણુ કરે અને હું તેને મલી આ વાત બંધ કરાવી દઉં તો ત્હારો જન ઉગરે; બાકી સર્વ જુક્તી કેવલ હુલી છે.” રખવાલે તર્ત બોલાઇથી હા પાડી. રપ્પુકરનું નામ, એકાલખ ને હામની ચોકસ નીશાન દઇ તે પોતાનો જન બચાવવાનો ઉમેદવાર ઉભો. બીર્બલ બોલ્યો “આપણી વચ્ચેની વાતનો એક એશારો પણ કોઇની જાણમાં આવે નહીં એવો ખેતબા રહેજે. ખેદરકાર તો એવો રહેજે કે શાહાનશાહ પણ ત્હારી બોલાઇથી તાજુથ થઇ ત્હારો કાંઇ પણ ગુન્હો હોય તો તે ગુન્હાના બાબમાં શરૂમંદ થાય. સમાજને નીકર મને કસો ટપકો ના આપીશ.” આ કહીને બીર્બલે એક શાહાનશાહનો વીશ્વાસુ સ્વાર પેલા રપ્પુકરને ત્યાં તેને શાહાન-શાહને નામે બોલાવા મોકલ્યો. હાં લગી બીર્બલ પેલા હાજીના મુકદમામાં આગલ વધ્યો.

શાહાનશાહ અકબર સાંઝ વખતે ઐશ દીવાનખાનામાં તખ્તે બીરા-જ્યો છે, જમણી બાજુ શાહજહાંઓ ને ડાબી બાજુ રાજ્યધીકારીઓ અદબ બજવી ઉભા છે. બીર્બલ ત્યાં ચારે પાસ આંખોથી વીજળી પાડી રહ્યો છે. તેની ચક્રચક્ર જોવાની ઢપે શાહાનશાહ અકબર બેહદ કંટાળે છે. વજીર અયુ ફજલ, બીબલની જોવાની ચબરાકીમાં કાંઇ નવી જુની બની જવાની આ-ગાઇ માની લે છે. હાં ઉસ્તાદજી તાનસેન ‘મકર ચક્ર’ની મૂપદ ગાઇ શાહાન-શાહથી વાહવાહની શાઆશી મેલવી રહ્યો છે. તેટલાં ત્યાં કાંઇ ગડબડ થયાં જેવી હો હા સંભળાઇ. શાહાનશાહ, શાહજહાં ને રાજ્યધીકારી વગેરે તમામ મીજલસની નેધા તે ગડબડ તરફ ગઇ છે તેટલાં ત્યાં શાહાનશાહનો ખાસ અંગરક્ષક સ્વાર એક જૈફને ડોળા કકડાવીને દરબારમાં હાજર કરે છે તેની ને રાજ બીર્બલની નેધા એક થઇ, કે બીર્બલે હસીને તે જૈફને શાહાનશાહ આગળ રજુ કર્યો ને કહ્યું “જેહાંપનાહ આ જૈફ શખ્સ કાશમીરી છે, એ રપ્પુકર છે અને આજના જમાનામાં તમામ રપ્પુકરમાં મોટો કીસબી ઉસ્તાદ છે.” રપ્પુકર એ સાંભળી શાહાનશાહના તખ્ત પાસ નાકધસણી કરતો પડ્યો, તેને ઉઠાડવાને આહાને બીર્બલે તેનાં કાનમાં કાજીજીની શ્યાળ કોથળીની રપ્પુકની

યાદ દેવાડી તે આમેની માશી ચાહી જન બચાવાને ઇસારો કર્યો. બીચારો જૈફ રફૂકર તો રફૂઘ કરવામાં બેગુનાહ, હતો તોપણ તેની આ જૈફીમાં ઇજ્જત જાયતો જેહાન દરમ્યાન તેના કબીલાને કાળો દાગ લાગીને રાજે ક્યામત તલગ રશવાઇ નોંધાય, તે આ ખ્યાલે ગભરાયલો ને બેહોશ જેવો થયલો તખતના પાયા પાસજ પડી મીનતગુમ્મરી કરવા લાગ્યો. “જેહાંપનાહ બેઅદબી માફ કરિયો. હું સ્યાલ કોથળી રફૂ કરવામાં કોઇ પણ કાવત્રાંથી બેખબર ને બેગુનાહ છું.” સાહાનશાહ આ સાંભળી બીર્બલને પુછવા લાગ્યો “એ રફૂકર શું બકેછે ? એનું મગઝ ઠેકાણે નથી કે કેમ ?” બીર્બલ બોલ્યો “હા જેહાંપનાહ બેશક તેમ થયુંછે” એટલું કહેતાં પેલા ખાસ સ્વારના વડાને કાજની દેખરેખ રાખવા માટે ઇસારો કર્યો. પછે બીર્બલ શાહાનશાહને નમનતાઇ સાથે કહેવા લાગ્યો. “જેહાંપનાહ, આ રફૂકર બેગુનાહ છે. હાજીની કોથળી રફૂ કરવામાં એણે ફક્ત કાજનો હોકમ સર ચલાવ્યો; જેમાં અધું ઇનામ મળ્યું છે પણ એ હાલ તે કામ કરવામાં પોતાને સગ્ન થાય એ દેહ-શતે જનાખ ગુનાહ કબુલ રાખેછે કે સ્યાલની કોથળી કાજએ જેમ કહી તેમ રફૂ કરી. તેમાંની અશ્રશી કાજએ લીધી તે કોણની એ તે સમજ્યો નહી, માટેજ તે માંહે પથરાં ભરેલાં જોતાં તેને કશો ખ્યાલ ગયો નથી. કાજ સભામાં બીરાજેલો આ નવાઇ રવેશ એકાએક તવૈ પોતાને સર આવ્યાથી ઝાડની સુકી ડાળ મીસાલે ધૂજવા લાગ્યો. તેના તનની રગેરગમાં લખલખો ચઢ્યો. તેની દાઢીના ઉજલા બાલમાં વીજળી ચમકવા લાગી. તેની નજરમાં જેહાંન શીહા થઇ હોય એવી ક્યામત બરપા થઇ. તે લાં જીવતોજ મુઆ કરતાં નફેતર થયો. તેના લખ ઉપર કફ ને તેની બેસવાની ઢપ ઉપર હેફ જાહેર થવા લાગી. તેટલાં લાં આગમચથી નક્કી કર્યા પ્રમાણે હાજી સાહેબ મજેલી સીકાર દરબારમાં, “જેહાંપનાહ જમાના લગી સલામત રહેજો,” કહેતાં તે રાજ્ય મીજલસમાં દાખલ થયા. સર્વે જણે તેની બુજેર્ગી ઉપર ધ્યાન રાખીને ઘટતી ઇજ્જત દીધી. શાહાનશાહ તેને જોતાંજ સ્યાલની કોથળીની વાત પામી ગયો. તે બીર્બલની ચતુરાઇએ હાજીનો મુદ્દો સાચુત થયાથી તાજુબ થયો. બીર્બલે તેટલાં લાં શાહાનશાહને કુનસ બગ્ગવી કાજની વાતને મુગમમાં જણાવતાં, રફૂકરની પૂરતી ઓળખ કરાવી દીધી. વળી તેણે આગલથી કાજની વાત પડદામાં રહે માટે હાજીની હાજરી થવામાં દરબારીઓએ લાંથી શાહાનશાહને સલામ બગ્ગવી ચાલી જવાને એતાવી રાખેલું, તેમ જેવી એ જીકર દરમ્યાન વાત લંબાતી ચાલી તેમ તેમ તે દરબારીઓને ઇસારત કરતો જાય ને દરબારીઓ શાહાનશાહને કુનસ બગ્ગવી ઉઠી જતાં સેજ વખતમાં ફક્ત દરબારમાં શાહાનશાહ, રાજ બીર્બલ, હાજી, કાજ, રફૂકર, મહેલ રખવાલને ખાસ શાહના અંગરક્ષક રહ્યા. શાહાનશાહના તખ્ત

હજીર મીયાં તાનસેન રંગ ભરી મૃપદ તો ચાલુજ રાખી રહ્યા હતા. ત્યાં વધી શાહાનશાહ વાહવાહ પણ કરી રહ્યા હતા, તેથી આ વાતમાં જેટલી ઝેરી ઝડપ થવી જોઈએ તેટલી થવામાં ઢીલ હતી, અને તેવુંજ રાજા બીર્બલને પણ જોઈતું હતું. દરબાર ગણત્રીનાઓથી ચાલૂ રહી કે શાહાનશાહે બીર્બલને પુકાર મારી પુછ્યું; “આ રજૂકરે બેશક ગુન્હો કસ્યોછે અને તેનો શીરછેદ અબઘડી થવો જોઈએછે.” બીર્બલ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો “આ વાતમાં જનની ખરાબીની જરૂર નથી. પૈસાનો બદલો પૈસાથી લેવો જોઈએછે તેમ કસ્યામાં આવશે. કાજીને ફક્ત એ વાત સામેત છે કે કેમ તે સવાલ મેલવાની મુખ્ય જરૂર છે. મુદ્દા વગર મુજબમત ક્યાં થઈ શકે? રજૂકરે સાવ ગુન્હો કમુલ રાખ્યોછે કે કાજીએ અશ્રદ્ધી કાઢીને તે જગ્યો પથરા ભરી તે રજૂ કરાવીછે, તે વાત ગલત છે કે રાસ્ત?” કાજીને આ સવાલ શાહાનશાહે કસ્યો અને કાજીનો દમ બંધ થયો. તો પણ પોતાના મનમાં પોતાના ઓઢાની રૂએ તે ચોક્કસ થતો હતો કે અગર તે હીમતથી રજૂકરની વાત નામુકર જશે તો શાહાનશાહ તેનું માનશે નહીં કે રજૂકરનું? તેમજ કદાચ થતે; મગર રાજા બીર્બલે કાજીના નામથી તેના ખજાનચીને બોલાવી જુદી-જગ્યો ઉભો રાખ્યો હતો, તેને આ વખત જનાબ દાખલ કરતાં તે બોલ્યો “શાહાનશાહની બેઅદબી માફ ચાહી આ નામદાર કાજીના ખાસ ખજાનચીને જનાબ હાજર કસ્યો છે” એમ સીરઆત કરી બીર્બલ ઠાગાથી બોલ્યો “કાજી બ્યારે એ અશ્રદ્ધીની તમામ વાતે ડરીને રજૂકર સાથ મલતો થયો છે ત્યારે આ ખજાનચી જે પણ આ કારસ્તાનમાં સામીલછે તે પોતાનો છકારા કરેછે કે હાજીની સ્થાવની કોથલીની અશરશી કાજીને બાહર કાઢવામાં એને બનતી મદદ કરી છે. પથરા જે પસંદ કસ્યાછે તે તો તેનીજ ખાસ સુચના થઈ હતી.” ખજાનચી બેહદ ગભરાયલો હતો, તેણે તે અશરશીઓની થેલીની ખીના જેવી કાજી સાથ બની હતી તેવી વીગતે કહી દીધી. રજૂકરને ધુંડવા ને તેને આપવાની રકમ નકી કરવાની જીકર પણ કહી કે “જેહાંપનાહ પાસ જનની બક્ષેશ ચાહતાં હું મહારા ગુન્હાનો ખુલ્લો છકારા કરૂં કે રજૂકરને મેં પોતે ત્રણ દીવસ લગી શ્રી આગ્રા ને શ્રી દીલ્હી ફરીફરી બોલી કાઢ્યોછે અને મેં પોતેજ આગલ કહી તે કોથલી કોઇ પણ ખાકી નેધા કરવે જોઈ શકે નહીં એવી તેજ ચીર રજૂ કરાવી છે. ઇનામ પણ જનદા આપ્યુંછે. આ મહારો ગુન્હો થયોછે.” કાજી તો ત્યાં સરવે બાગુથી બંધાઈ ગયો. તે બે બદામના બંદા જેવો શાહાનશાહના પગ ઉપર તુટી પડી પોતાની કોલાહ કાઢી મારી ચાહવા લાગો. તે પાસ તેનો ખજાનચી ને તે પાસ પેલો રજૂકર તેમજ પેલા મેહલ રક્ષકને પેલા ગુન્હેગારો પાસ પડી મારી આહવાસાર, રાજા બીર્બલે ઇશારો કસ્યો તેથી તે પણ તે સધલા નમસ્કાર

કરતો જમીન ઉપર પડયો. આ પછે રાજા બીર્બલે પોતાના બન્ને હાથ જોડીને પોતાનો ગુન્હો, જે મસનદની ગાદીનું પડ ફાડી નાખ્યું હતું તેની માફી ચાહી. હાજી તો રાજા બીર્બલની દુરવ્યવસ્થા ઉપર કુરબાન થઇ તેને પોતાની સ્થાલ ઓઢાડી રહ્યો ! આ તાજુબનાટક બની રહ્યો છે. શાહાનશાહ પણ કાંઈ સમજ્યો નાસમજ્યો, પણ આયન્દે સર્વે સાર સમજ્યો કે કાજીએ હાજીની અનામત ચોરી તે તેના હોકમ પ્રમાણે રાજા બીર્બલે મુદ્દા સમેત પકડી મહારી જનાબ જાહેર કરી છે, પણ એ શી રવેશ પકડવાને ફાવ્યો ? અરે શાહાનશાહતના મોટામાં મોટા ઇન્સાફ કરનાર અદાલતના વડા કાજીનો ખેસુમાર કાપુ, ત્રાસ ને ઝાપટો છતાં એટલી આશાન રીતે એ બારીક મુકદ્દમાની બીતર માહે રાજા બીર્બલ કેમ દાખલ થઇ શકીયો ? તે તાજુબીથી પુછવા લાગ્યો “બીર્બલ એટલો આશાન એ મુકદ્દમાનો કેમ ફેસલો થયો ? તે મને સમજાવ શકાતું નથી. હું તો એ પકડવામાં કોઈ જાદુઈ બલ વપરાયું હોય એવો અંકોષ જોતું છું” બીર્બલ બોલ્યો “જેહાંપનાહ, જાદુઈ કત મહારી દુરવ્યવસ્થા સમજો. જે વખતે હાજીએ મીનત ને દીલગીરીથી પોતાનો મુકદ્દમા જનાબ બયાન કર્યો ત્યારે મહારા મનમાં આ વાત માત્ર સામેત કરવાની ઉલટ થઇ કે સ્થાલની કોથલીમાં અશરરી તે બદલે પથરા નીકળ્યા. તો હાજી જે રાસ્ત બોલતો હશે તો સ્થાલની કોથલી ફરી તે અશરરી કાઢી કોઇએ લેવી જોઇએ. જે કામ કસ્યા પછે તે અસલ મુઆફક કોઇ રકુકર પાસ રકુ કરાવી જે જગ્યો હશે ત્યાં નાખી મેલી હશે. માલકે પોતેજ મેલેલી જગ્યોથી-કોથલી કાંઈ પણ ચુંથ ચાથ વગર મલી, તેથી વગર વેહેમ આવવે તેણે પોતાને સ્વાધીન લીધી. મકાને જઈ બોલી તો તેમાં દગો જણાયો પણ હવે તે દગો કહે કોણને ને દાદ મલે ક્યાંથી ? પોતાને મકાન બોલી ત્યાં લગી તેમ તે પછે પણ કોઈ તે સાહેદ નથી. તે આપી આવ્યો તેમ તે લઈ આવ્યો. અનામત રાખનાર અદાલતનો વડો કાજી. મેલનાર શાહાનશાહતનો વડો હાજી. જ્યાં તો વાત ખરી કેઇ ને બોટી કેઇ તે સામેત કરવી ખરી મુશકેલ દીશે છે. મગર બાતેન સ્થાલ રકુકરનો ભેદી સવાલ ઉભો થયો. મેં માત્ર મહારો પાયો એ બીનાના પેટમાં ઉતરવા ને રકુકરને ધુંડી કાઢવા ઉપર રચ્યો. આપને માલમ છેજ કે મસનદની ગાદીનું સ્થાલનું પડ મેં નખ મારી ફારી નાખ્યું. શીકારની ધમાલ ને તૈયારીએ એ વાતમાં મને ઉમદા મદદ આપી. આપણી જીકર, આપ કહો કે સ્થાલનું પડ ફાડ્યું. હું કહું કે ના, તેમ દીસે છે. હવે હું જાણુ તો હતો કે મેહેલ રખવાલ મસનદીઓ પોતાનો જોખમ સમજીને એ પડને ખલલ થયાથી પોતાના જનની ઉમેદ કાપશે. તે ખ્યાલમાં અંતે તેને સ્થાલ રકુકર ધુંડવાનીજ વાત સમજાશે, ઉસ્તાદ રકુકર વગર પડ અસલ પ્રમાણે રકુ થનાર નથી, તેથી જે પુરણ

કીસખી હશે તે પાસ તનેથી કામ લેવાશે. આ કામ શીકારમાં આપણી રોકાણ વખતેજ થશે. હું તે જાણી મસનદીઆને જુગતીથી સમજાવીશ કે શાહન-શાહનો કોઈ ગુન્હો કશ્યામાં તું જનની દેહસતમાં છે. તે તર્ત તેનું પાપ સમજી મહારેથી પોતાનો બચાવ માંગતાં મસનદના પડની રૂપૂં કાણુ ઉસ્તાદે રજૂ કરે કરી છે તે જાણાવશે. એ જુગતીથી રજૂ કર પકડાયો. તેને બોલાવ્યો. મેં તેને કાજ સાથની વાતના વાંકના બદલામાં તેના જનની જોખમદારી સમજાવી. એથી વાત આપોઆપ જાહેર થતાં કાજ જો સરકસ થાય તો વાતમાં શક રહે, માટે મેં તેના ખાસ ખજનચીને હાં બોલાવ્યો કે તેની મદદ વગર તે પોતાના તમામ ખજનનાનો હીસાબ રાખી શકેજ નહીં. હવે બુજોર્ગ કાજની કુલે ધજત તો ગુમ થઈ પણ તે સારી શાહાનશાહાતમાં ખુલી જઈ તેની હ-દથી જનદા બેચાબર ના થાય માટે મેં હાજની હાજરી કોઈ આફતની આ-ગાહ આપનારી આપણા રાજ્યાધીકારીઓને જાણાવી મહારી ધશારતે જેવો દરબારમાં હાજી હાજર થાય કે ગુપચુપ સર્વે ઉડતા જાય, અને એ મુઆફક ખીજી પણ તમામ ચોકાસી રાખવી જોઈયે તેમ રાખી મેં બનતી ગુપ્ત રીતે આ હાજની ચોરી પકડ્યાનું કામ સરનજમ ઉતાર્યું છે. આપ મહારી ગેર ચા-લની માશી નવાજશો તે સાથ આ તમામ ગુન્હેગારોને પણ જનની માશી બક્ષો પણ જોઈયે તેટલો જરનો દંડ કરવો, એમાં મહારી ના નથી.” શાહ-નશાહ બેહદ ખુશ થયો. મીયાંતાનસેને આ વખત વખણાયલા રાજ ખીર્જ-લના ન્યાર ને શાહાનશાહના હાતમ ખવાસમાં ખાસ પદ જોડી ગાયું. શાહ-નશાહાતની તમામ ખલકને અદલી ઇનસાફ નવાજનાર જૈફ કાજ તો ફક્ત મુગો ખર થઈ ઉભોજ. રજૂ કર પણ તેવોજ ધુવડ થઈ ગયો મગર મનમાં ખીર્જલને લખોલખ ગાલો દેતો હતો. ખજનચી પોતાને ખીર્જલે બનાવી દી-ધાથી જીંદગી હરામ સમજવા લાગ્યો. મેહેલનો અમલદાર પોતાની થે-કડી થયામાં ખીર્જલ ઉપર વેર લેવાનો ઠેરાવ કરવા લાગ્યો. તેટલાં શાહા-નશાહ બોલ્યો “અરે વા: ખીર્જલ ત્હારી દુરઅંદેશી ઉપર આફરીન, મગર દંડ કેટલો તે પણ તું નકી કર.” ખીર્જલ બોલ્યો “ધર્મીવતાર તે આપ આહુ તેટલો કરો તેમાં મને વાંધો નથી પણ જેટલો પણ ભારે થાય તેટલો ઘટતો થયલો કેહવાશે. હું ધારજું કે કાજની તમામ માલમીલકત હાજના ટોળાંને ખેરાત કરશે તો બસ. લમ આપણે બુજોર્ગ હાજનો દમ બંધાય તે વખતે તેની ઘેર કાજનો ખાસ મેહેલ બનાવી ઘોતો ઇન્સાફને શોરખરખ મલશે. આ રજૂ કર ક્યાં જનદા દીન જીવનાર છે? તેના આંગણાં વહાડી નખાવો, કેમ કે એ તેની પુંજી છે તે દંડ થયોજ. મેહેલ અમલદારને બરહને તન ને સર દીલહીના કોઈ ગામડાંની ધર્મશાલામાં નખાવો ત્યાં મુશાફરોની ખેરાત ઉપર ગુજારો લે કેમ કે તેટલીજ તે માહે અકલ છે. મેહેલ સમાલવા લાયક અક-

ક્ષનો તે નથીજ. કાજના ખગ્ગનચીને બંદીખાનાનો દારગો કરો. હાલમાં મ-
જેલી આનકનો તે હમેશાં ખ્યાલ રાખશે તો કોઇ રાજદ્રોહીને છોડી મેલવાના
જોખમ સર હોરી લેશે નહીં. અને મને છ માસ સઘલી રાજ ખટપટથી
મોકળો કરો કે મને પણ ઠીક શીક્ષા થયલી કેહવાશે, અને હું પણ જેહાપનાહ
સાથ ફરી હઠ કરીશ નહીં. આતો ફક્ત મહારી સુચના મેં કહી. ” ખીર્વલ
જાણતો કે શાહાનશાહને તેના જેવા મહોટા રાજ્યાધીકારીથી સુચના થાય તે
પ્રમાણેજ તે ચાલનારો; તેમ સઘલો ન્યાય થયો. કાજ તદન ખીલાઉપાડ થયો.
તેમ રકુકર, તેમ મેહેલ રખવાલ ને તેમ ખગ્ગનચી. હાજી તો એટલા ખુશ
થયા કે રાજ ખીર્વલને તે વખતે ‘હાજી’ નો ખેતાબ બક્ષી મુસલમાનોનું પાક
આદરમાન નવાજવાને સુચ્યો નહીં; પણ શાહાનશાહે તો તેને છ માસની
રજા આપવા જગ્યો તત્કાલ તો કાજનો તમામ સરસરનગમ જમ કરવા
તેમ સઘલાની સગા બરાબર સરનગમ ઉતારવાની દેખરેખ ઉપર નેમ્યો.
એ રીતે હાજી ને કાજના મુકદ્દમાનો અદલ ફેસલો થયો.

રેખતો.

ગફલતે ગુમૈ ના સુરતી મન રોક,
જમાનાની મુકેછે હરપલ પુર ફેક.
અનુભવી જાની રહે સદા વક્ષ,
શખી મદની રહે હાં રોશન નોક.
બામદાદની હલેકી લાવે ખુશખો,
સમગ્ર ભોગવે હદસરની મોજ જોક.
અધીરો જે બનશે તે તદન દુખસે,
જાહેલ મરડશેજ આકેલની ડોક.
ખુબસુરતી લોભે ના ભુલ ટેક,
બંદગીમાં મચ્યો રેહ પુર છોક.
જક્ષ પડતી જોઇ ના થૈ જા કક્ષ,
બનનારી પર ના ઉસકરૈ કર શોક.
ઉમેદ જ્યાં બંધાય ત્યાં મલે ખેદ,
ખુદૈ ભેદ સમજશે રૂસ્તમ કોક.

શાહાનશાહ અકબર ને કવિ ગંગ વચ્ચે શરતઃ ભાટનો છોકરો ગર્ભથીજ ભાટ જન્મેછે !

શાહાનશાહ અકબર એક સમય મોટી ખુશીમાં મેહેરે બેઠોછે, પાસ બીર્બલ રાણીઓની નાલેસી કરતો બેઠોછે. શાહાનશાહ તેના શખુને શખુને હસતાં હસતાં ઠાંસી રહ્યોછે, તેટલાં ભાટ કવી ગંગ ‘ખોદાવંદ’ કહેતાં નમી સામે બેસી ગયા. ખાનનગ પણ સામે બે કીમતી મોતી ને હીરા કાઢી દેખાડતા બેઠા હતા. તે જોવાને સુંદર રાણીઓ પોતાની બાંદી ઉપર બાંદી મોકલી મંગાવતી હતી. તે ખુબસુરત બાંદી જેમના બદન ખાલસ બાંદી જોવાં ને ઉમર ત્યારે પંદર-સોલ વર્ષની, વળી અંગ ઉપર આરીક મલમલની સારી વીટાજેલી ને અતલસની ચોળી પેટેલી, તે ઉપર સોનાના દાણાની માલા ચકચકીત થઇ રહેલી; તે જોતાં કવીગંગ બોલ્યો—

પવનકો તોલ કરે ! ગગનકો મોલ કરે !
રવીસે બાંધે હાંદોલ ! એસે નર ભાટ હે !
પથરકો કાંતે સુત ! બહાંજણકો પઢાવે પૂત !
મસાણમે બસતહે ભૂત ! તાકો ધર ભાટ હે !
વીજલીસું કરે લેવા ! દવણીસું રાખે દેવા !
રાહુકું ખવાવે મેવા ! એસો સદ્ગર ભાટ હે !
મેઘકું રાખે ડેરા, તખ્તકા લુટાવે ડેરા
મનકા સમાલે ફેરા, એસો હર ભાટ હે !

કવી ગંગની પતરાજ જોઇ બીર્બલને મન તે ઉપર કાંઇ કૌતુક લાવવાની મરજ થઇ તે ઉપરથી તેણે ટાકો પુચ્છો કે, “ખાવીંદ જે કવી ગંગ બોલ્યો તે પ્રમાણેજ હશે તો માના પેટમાંથી ભાટ કવિત બોલતા પેદા થતા હશે એ માંહે તો કસો શક નથી.” શાહાનશાહ બોલ્યો “ગંગ, બેહદ તાબુખી લાગેછે કે માના પેટમાંથી ભાટનો લડકો કેમ બરાધ કરતો જન્મતો હશે ?” કવી ગંગ બોલ્યો તે આપડો પંથરાયલી જાલ સમજ કે જોઇ શક્યો નહીં ને ગવે ગાંડો થઇજ બકી ઉડ્યો કે, “જેહાંપનાહ એમાં શક નથી. જોઇયે તો પારખું હ્યો.” ખાનનગ મોતી ને હીરાના નંગ રાણીઓની બાંદીને

આપતાં આપતાં સેજ કહેવા લાગ્યો, “ખોદવંદ કાંધ પણ નકલ ને નજર એક મળ્યા વગર તમેહનો તાલુકો બરાબર બંધ બેસતો નથી. બીજાંસે તો ગંગને સપડાવવો માટે હસીને “ખાનજી તમેને અમારા ભાટ માહરાજેના સતની ખબર ક્યાંછે ? છેક બ્રહ્મા પેદા થયા ત્યારના એ ભાટના વંશમાં સરસ્વતી દાસપણું કરેછો.” કવિ ગંગ બોલ્યો, “ખાનજી તમારે ખ્યારાં મોતી ને હીરા ને જનાનાની ખુશામત; હમારે ખ્યારી સરસ્વતી ને કવિતા ને શાહાનશાહની હજુરમાંહે સ્વતંત્રતા.” આ વાત ચાલી હતી એટલે ચાંપરાંજી હાડા ત્યાં આવ્યો તે કવી ગંગને ફરસેજો જાણી અફસોસ કરી બોલ્યો “એ શાહાનશાહ આ વાતનો બેદ જુદોછે. કવી ગંગનો કહેવાનો આયદ માત્ર સઘલાની વાત સંગાતે મલેછે, તેમ ભાટનો જાયો તેના આપદાદાની રૂદી માફક વંશના વહાલ ને ગર્વ, જે કવિતા ને બટાઇ, તે તેના વડીલોથી જ્નેઝ શીખી તેમ જગતમાહે ચાલતો થાય છે.” કવી ગંગ સાવ ભોટ તે નાહક વચ્ચેજ બોલ્યો કે “દાકોરજી આજ છ માસ થયા ઠકરાણીને મોહોલથી વીયોગ સહોછો માટે ચીત ઠેકાણે નથી. અન્નદાતા મારા સખુન ખુલા છે કે ભાટનો એટડો ગર્ભમાંજ પોતાનાં વંશની કેલવણી ને બટાઇ શીખી પછે જન્મતો હોય તેમ તે ખુદરતીજ ભાટ પેદા થાયછે.” શાહાનશાહ બોલ્યો, “ગંગ બેહદ અજ્ઞએખી છે.” બીજાંલ બોલ્યો, “આલમપરવર એ અખતરે અજમાવવાને કાંધ મુશકેલી નથી. કવી ગંગની લરકી હમેલદાર છે તેને આજકાલ બાલક પેદા થશે માટે જ્નેઝયે તો ચોકી પહેરા ને જનાનાની ખાસ વીશ્વાસુ રાણીઓમાં તેણીને રાખો ને બાળકનો જન્મ થવા પછે ભાટણીને ઘર પાલખીમાં બેસાડી રવાના કરજો. બાળકને રાજ્યના સખત પોહોરા ને અચ્છા રાજ્ય ધોરણમાં ઉધારી તેનો માજરે જ્નેવો.” શાહાનશાહ બોલ્યા, “અગર એ તપાસમાં ગંગના કહ્યા પ્રમાણે ના બને તો તેનું સર સુલીને દવાલે કરવા સાફનું પલ પણ ડેર કરનાર નથી.” બીજાંલ બોલ્યો, “ખુદાવંદ, ગંગ માહરાજ ક્યાં ના પાડેછે ?” શાહાનશાહે શીતાખ જનાનાની દસવીસ હોસ્વાર બાંદીને ગંગને ત્યાં રવાને કરી તાકીદથી તેની પુત્રીને બોલાવી લઇ પોતાની ખાસ રાણીઓને તાબે આપી. એ રીતે કવી ગંગ ને શાહાનશાહ અકબર સરતમાં ઉત્તર્યા હતા. આ મુદતને સાત વર્ષ થયાં ને શાહાનશાહે કવીને બોલાવ્યો “કે ભાટનો લડકો જન્મતોજ ભાટ હોય છે તે દેખાડ નહી તો ત્હાં સર સુળીને દેવા સાફ તૈયાર થા.” “ધર્મરાજ તૈયાર છું” કરી કવી ગંગે કહ્યું,— “પ્રથમ અમારી ક્રીયા કરવા વના તેમ, તેણે અમારી નાતમાં લીધાવના તે ભાટ કેમ બનશે ? આજતલગ તેણે રાણીઓ સાથ જનાનખાનામાં રહીને સઘલી ન્યાતને લાછન લગાડયું છે. પ્રથમ તેને સ્નાન કરાવી અમારી ક્રીયા કરી બેચાર આંટાં ફેરવી લાવ્યા કે પછે જે તેની જાતછે તે તે દેખાડવાને

ચુકનાર નથી. સેવટે ભાટનો એટડો ભાટ ના નીકલ્યો તો મારી શરત પ્રમાણે માઈ ધડ હાજર છે.” બીજી પાસ હતો તે બોલ્યો “જેહાંપનાહ, આ કહે છે તે વગર વાંધાનું ને વાજશી છે.”

આજે મોટી દરબાર ભરાઈ છે; નવાબો, નીજમો, શાહજહાંઓ ને સરદારોની ઠઠ મળી છે. ઠાકોરો ને રાજાઓ પોતાની પદવી માફક ગોઠવાયા છે. નગરશેરો ને સાઉકારોથી તે રાજદરબાર શોભાયમાન થઈ રહી છે. મુશલમીન ને હીંદુ સઘલાના મોહમાં કવીંગંગની ગાંડાઇ ઉપર ખુબ ચરચા ચાલે છે. દીલ્લી ઉલટપુલટ થઈ ગઈ. રૈયતે તેલવાર જેવો દીવસ કરી મેલ્યો. સઘલા કામદારો કામ મેલી ભાટના લડકાનો ખેલ જોવા જમાવ થયા છે. આ દરબાર માટે ખાસ મોટો માંડવો નાખી તે વચ્ચે અખાડા માફક એક એક ખુલો કર્યો હતો. તે એટલો મોટો ને વીશાળ હતો કે ત્યાં ઉંચા મોભાના દસ હજાર તમાસગીરો બેસીને તથા ત્રીસ હજાર તમાસગીરો ચકરડે જમાવ થઈ જોઈ શકે. ત્યાં આખી દીલ્લી ઉલટી રહી છે. જનાના મેહેલમાંહેની અગાસીએ રાણીઓ, શાહજહાંઓ, ઠકરાણી, શોદાગરણી, ને વજીરજહાં વગેરે સઘલી શાહાનશાહની ખુબશુરતીઓ ખીરાજી છે. તે બાળુ જૈફ સરદારોની ચોકી હોવાથી કોઈને ત્યાં જવાની તાકાત નથી. ખાસ મેલો દેખાય તે અગાસીના ભાગ ઉપર કવીંગંગનો ખાસ કબીલો આવી હાજર થયો હતો. બીજા કવી ગંગનો ઘાટ ધડ્યો હતો તે તો કસામાંહે નહીજ તેમ કવિ ભાટને ઉલટ આપતો હતો. એ રીતે એક બાળુ અમીર ઉમરાવ ને શ્રીમંત શોદાગરો, બીજા બાળુ શાહજહાં, નવાબ, નીજમો ને ઠાકરો, ત્રીજા બાળુ સુંદરીઓથી ખીચોખીચ જનાના મેહેલ અને ચોથી બાળુ લશકરી ને શેહેરી નોકરીવાલા અમલદારો, તે પાછલ ચકરડે હજારો ખલક, તે મેલો જોવા ચુપ ઉભી છે. તેટલાં વચલા ખુલ્લા ચોકમાં કવી ગંગ પોતાના સગાં વાહલાં ને વૃદ્ધ ભાટો સંગાયે એક વાવટો લેઈ આવ્યો. તેણે પ્રથમ પેલા ભાટના લડકાને સ્નાન કરાવી કંકુનો ટીલો કર્યો. સુર્યનારાયણ તરફ જોઈ “ઓ ભરતખંડના માહદેવ મહારા કુલની લાજ આજ દીપાવજે,” એમ વૃદ્ધ ભાટે ખોખરો ધોધારી ઘાંટો ઢાલ્યો ને જનાના મોહોલ તરફ જોઈને કવિત ધધરાવ્યો ને કીયા શીર કરી. ભાટના લડકાને વચે લીધો. ડાખાં દસ ને જમણા આઠ મલી અઢાર જણા લાખ્યા ટુકા હાથ કરતાં ઉંચી નીચી ડોક તાણતા કોઈ આકાશને, તો કોઈ ધધરને, તો કોઈ શાહનશાહને તો કોઈ કુલદેવ, તો કોઈ સુંદરીને, તો કોઈ શુરવીર, તો કોઈ અમીર ઉમરાવને તો કોઈ શ્રીમંત શૌકારને, તો કોઈ નવાબ શાહજહાંને, તો કોઈ સુખા નીજમને, એમ કવિતનો આશીર્વાદ દેતા તે ભાટના સંગે સઘલો તે ખુલ્લો ચોક પોતાની ગંબીર કીયામાં ગળવ્યો. છેલ્લાં કવી ગંગ બાહર નીકલી બોલ્યા—

સુનરે શાહ અકબર દીઝહીયનકો, ચેહી હેત પ્રીત કીયા ભાટનકી,
એક ચંચલ અંક બસે હે વંશમે, દેખ ગર્ભમે લડકે પઠનકી;
પરનર પાસ ન રહે પરવસમે, દે ખુશબો જાત કળ્યનકી;
કવી ગંગ કહે ચેહી ભાટ જાયો, અસલ સ્વરૂપ જાત મન્યનકી;

આ કવિત બોલી કવી ગંગે માફ છટાથી પોતાના વંશનો વાવટો તે
લડકાના માથા ઉપરથી ફેરવી તેને આગત કર્યો, કે સધલા ભાટ એક
અવાજે બોલ્યા “બોલ ત્હારી ઇચ્છા” એ કહી તેનાં ગલામાં કેડી નાખી.
ગંગે પોતાને હાથે આંગલી વણગાવી તેને શાહાનશાહ સામે લાવી ઉભો કર્યો
દે ભાટના લડકાની જગ્યાન કંઈ (કાતર) માફક ચાલી:—

અકબરશાહ બાદશાહ હોમાયુંનકે નંદન,

ભાટકે રંગણ, એક થોરાસા એક થોરાસા:

દો જંજર દે, દો પંજર, એકચાંદીકા એકસોનેકા

દો ખેલ દે, એક તીસકા એક બીસકા

દો ઘોરાં દે, એક ભુજકા એક કચ્છકા

દો ઉટાં દે, એક લાહોરકા મુલતાનકા

દો હાથી દે, એક સંગલકા, એક દીપકા

દો મુરગે દે, ઓ બોલે રાત મુજરકા

દો પોપટ દે, ઓ લેવે નામ કરતારકા

દો કુતે દે, ઓ છોટે છોટે કાનકા

દો ભાટણી દે, જૈસા ફુલ ગુલાબકા

દો ગોવાં દે, ગવલણી ગોવાલ લાલકા

દો ભેસાં દે, હાકનવાળા સાથકા

દો કુનબી દે, ઓ ખેરે ગારા ભાતકા

દો પલંગ દે, છતર આછા સંગાતકા

દો ગોલી દે, કામ કરે ઘર સમાલકા

ઝાટકે છુટકે પલંગ બીછાવે લડકા સોવે ભાટકા.

સધળી દરબાર ને સધળી ઠઠ ત્રાય ત્રાય થઇ. કવી ગંગની બોલબાલા
થઇ. શાહાનશાહના હસવાનો પાર રહ્યો નહી. ત્યાં નવાબો નીજામે, શાહા-
નશા શરદારો સાહુકાર શોદાગરો જે ખુશીમાં આવ્યા તેથી સધળી મજેલી
ખલકમાંહે તે ભાટની જીતના યશ ગવાવાની ખુશાલી ને હસાહસની તો
હદજ થઇ. રાણીઓ ને ઠકરાણીઓ વગેરે સધળું સુંદર મંડલ કલેજનું ધરી
ધરીને હસવા મંડી ગયું તે અરધો કલાક ઉપર થયો તોય નરમ પડે નહી.
બીજાંજે ખુબ ડોલથી કવી ગંગની તારીફ કરી. મીજલસમાંથી લખોની
અખશેશ ધડીના વચ્ચે તે લડકાની મધુરી બોલી ને નીરજીવ માંગવા ઉપર

વરસી રહી, પણ જનાના મોહોલથી મોતી ને રત્નો ને કનક દાગીના એટલા વરસવા લાગ્યા કે તે અદાર ભાટ ને પેલો લડકો સઘલા તેમાંહે જનણે ડટાઈ ગયા હોય ! તેમજ રધયતે ચાંદીના શીકાની ફેંકાફેંક કરી ; તેથી તો ત્યાં પેલા ભાટના શરીર તેના મારે દોડરાંજ થયાં. શાહનશાહ અકબર હજી હસ્યાજ કરતો હતો તે બોલ્યો “બીર્જલ તું બોલ્યો તે સચ, ભાટ તો માને પેટથીજ ભાટ પેટ થાયછે.” “અદેનવાજ મારી તો પુરીજ ખાતરી હતી,” બીર્જલ બોલ્યો ને એક મોટી સ્યાલ હોદ્દારી કવીંગંજને મોટા માન અકરામત્યા દરબારમાં બેસાડી ગુલામ ને તુરા આપવા સાઝ હોકમ થયો.

કવેત.

રૂપ સાથ ગુમાન મલી માયાને દીયે છે કલંક,
જ્ઞાન સાથ ખુસામત ભેઝે ન્યાયમાં પાડે છે અંક;
પુખ્ત સાથ કાંટો ઉપજી ખુશબોની ખુશ નાનુખે,
કોતુક ને ભેદ વચ્ચે જ્યાં ત્યાં ઉડીનેજ અટકે;
નાદાની સાથ અનુભવની ક્યાં કાયમ થઈ મીત્રે,
ટાપ દીપવાલા વૃદ્ધ સંગ પરણી તૃણી છેત્રે;
અરેપલક ઘડીમાં અલોપ થૈ ઘડી દીમાં નાબીસાતે,
રૂસ્તમ કહે સરખો મેલો અને તો જીતે ભવજનતે.
યુદ્ધ સંગ યુદ્ધો હરીફે, કાં સર દીયે કે લીયે યશ,
શીતાર સાથ શરોદ ખીસે, શીરોષ સાથ મસ ખુનશ;
નેનન સાથ નેહા નાચે, જીખ્યા સાથ શખ્દો,
જોગન સાથ નેનન ઉડે, તારણુ સાથ મીલખો;
નાગણુ સાથ વીખ ખલાજે, માગણુ સાથ અનાદર,
ભોગન સાથ જોગન લાજે, બીકણુ સાથ બાધર;
અરે મોત સાથ માતમ ઉઠે, લગ્ન સાથ મસ્તી,
રૂસ્તમ કહે સરખો મેલો શોભાવેછે માહ શક્તી.
ભાટ સંગ કવીત ઉછાલે, રસોયા સંગ શોભે પકવાન,
નારી સંગ નેહા ઉકાલે, નૃપ સંગ જોય જર જનન;
સોદાગર સંગ સૌદાં વાલે, સુઠાર સંગ છાજે કરવટ,
નીરલજ સંગ લજ્જા ડુખાડે, રૂપી સંગ નીભે ભગત;
લુવાડ સંગ એરણુ ઉપાડે, કાઠી સંગ હોય કોહાડી,
ઠગી સંગ ઠગાણુ શીખાડે, સરંગ સંગ ઉડે લાદી;
અરે છાકટ સાથ ફેશી અને, ચોકસ સાથ થસે ઠાવકો,
રૂસ્તમ કહે સરખો મેલો ના દીયે ઝટ આચકો.

શાહાનશાહ અકબર ને શ્રીજામીનાની બાલિહારી.

હિંદુસ્થાનના શાહાનશાહ અકબરની હજુર એક રાત્રે મીઆં તાનસેને
મહા કવિશ્વર સુરદાસના સુરસાગરમાંનું

“જસોદા બાર બાર ચલે ભામે
હુએ કે શ્રીજામે હિત હમારો
ચલત ગોપાલહી રામે.”

આ પદ ગાયું. શાહાનશાહે તે પદનો અર્થ પુછ્યો, તાનસેને અર્થ કસ્યો—

“જસોદા ઘડી ઘડી એ કેલેછે, છે કોઇ દાસ્ત શ્રીજામાં
હમારો કે ગોપાલને જતો અટકાવે?” મીઆં તો ગાઇ સમજતી,
સત્તામ કરી ચાલ્યા ગયા.

મીઆંનું ઉડી જવું કે બીર્જલનું આવવું યવું. બીર્જલ સલામ બગતવી એકા
કે શાહાનશાહે તેને પેલા પદનો અર્થ પુછ્યો. તે સાંભલતાંજ બીર્જલે કહ્યું—

“સાધુ સન્યાસી સંતો બાર દરવાજાને કહે છે તેથી—“જસોદા
બારણે બારણે એમ કેલતી ફરેછે, છે કોઇ શ્રીજામાં દાસ્ત
હમારો કે ગોપાલ ચાલી જાયછે તેને ન જવા દે?”

બીર્જલ પોતાનું કામ કરી ઉડી ગયા એટલામાં રાજા ટોડરમલ આવી
શાહાનશાહે તેને પણ પદનો અર્થ પુછ્યો. રાજા ટોડરમલે કહ્યું કે જેહાંપનાહ
જસોદા તે હમારા કૃષ્ણની માતાજી. બાર અર્થ પાણીનો દરવાજો તેથી
આ અર્થ સમજાય છે—

“જસોદા ઘાટે ઘાટે એમ કેલતી ફરેછે, છે કોઇ શ્રીજામાં
દાસ્ત હમારો કે ગોપાલને જતો અટકાવે?”

તે ગયા, એટલામાં આવ્યા મુલાં ફેઝી. શાહાનશાહે તેને પણ પદનો
અર્થ પુછ્યો. મુલાં ફેઝી બોલ્યા. બંદે નવાજ બાર અર્થ પાણીનો દરવાજો.
એટલે પાણીની સમજ આંસુ અને દરવાજાની સમજ આંખ. તો પદનો અર્થ—

“જસોદા રડતી રડતી કહેછે, છે કોઇ શ્રીજામાં મીત્ર
હમારો કે ગોપાલજીને જવા ના દે?”

એટલામાં આવ્યા સોદાગર ખાનખંજ; શાહાનશાહે તેને પણ અર્થ પુછ્યો. ખાનખંજ બોલ્યા આલમ પરવર ખાર અર્થ મેહેલ—ભંડાર. તેથી એ પદનો અર્થ—

“જસોદા મેહેલે મેહેલે ફરી એ કહેછે, કોઇ છે સ્નેહી હમારો ખીજમાં કે ગોપાલજીને જવા ના દે?”

તે મશલહત કરી ગયા પાછલ આવ્યા નવાખ ખાનખાનાન. શાહાનશાહે તે પદનો અર્થ તેને પુછ્યો. ખાનખાનાન બોલ્યો હજરત એ ખીસન પદનો અર્થ કોઇએ કહ્યો કે કરેલોછે? ખાનખાનાનને સાંભળતા શાહાનશાહે જોણે જે જે અર્થ પુછતાં કહ્યા હતા તે તે કહી સંભળાવ્યા. તે સાંભળી નવાખ બોલ્યા કે જેહાંપનાહ એ અર્થ તો એ ખીસન પદનો નથી પણ દરેક જણે જે અર્થ કસ્યો છે તેણે તેના દીલનો ખ્યાલ કહ્યો છે. શાહાનશાહે પુછ્યું કેમ? નવાખે કહ્યું:—

ખીસારો ગર્વેઓ એક ‘તોમ તોમ’ શબ્દ ઘડી ઘડી બોલેછે તેથી તાન-સંતના દીલમાં એમ ખ્યાલ આવ્યો કે **“જસોદા પણ ઘડી ઘડી કહેછે.”**

ખાલ્લણ ખારણે ખારણે ભટકનારો તેથી ખીર્ખલના દીલમાં એ ખ્યાલ આવ્યો કે **“જસોદા ખારણે ખારણે કેહુતી ફરેછે.”**

મુતસદ્દી ઘાટે ઘાટે ઉતરનારો તેથી રાગ્ન ડોડરમલે દલપનાથી એ તરફ બાંધી ને તેના દીલમાં એ ખ્યાલ આવ્યો કે **“જસોદા ઘાટે ઘાટ ફરીને કેહુછે.”**

કવી તેને રૂદન વીના ખીજ વાત સુજ નહી તેથી મોટા કવી ફેઝીના ખ્યાલમાં એમ ઉતર્યું કે **“જસોદા રડતી રડતી કહેછે.”**

સોદાગર તેને મેહેલ કે ખજાનાના ભંડારજ યાદ આવે તેમ ખાનખંજના મગજમાં એ ભાસ્યું કે **“જસોદા મેહેલ મેહેલ ફરતી કહેછે.”**

શાહાનશાહ આ ખુલાસો સાંભળી અચરત થઇ બોલ્યો ત્યારે એનો ખરો અર્થ શું છે? ખાનખાનાન બોલ્યા જેહાંપનાહ ખાર અર્થ બાલ—ની-માલા; તેથી ખરો અર્થ આ ખીસન પદનો આ—

“જસોદાનું એક એક રૂવું એવું કહેછે, છે કોઇ ખીજમાં મીત્ર હમારો કે ગોપાલજીને જતો બંધ કરે?”

એ અર્થ સાંભળી શાહાનશાહ ઘણાજ મગન થયા ને ખીજ ભાષાની પણ ભારે વખાણ કરી.

શાહાનશાહ અકબર પોતાનું મુલ અંકવેછે !

એક સુભ દીવસે શાહાનશાહ અકબર પોતાનાં ખાસ અમીર ઉમરાવોની દરબાર ભરી મોરના તખ્ત ઉપર બેઠો છે. કોઇ ઉમરાવ “પૃથ્વીપતી” કહી બોલાવેછે. કોઇ અમીર “આલમપરવર” કહી તાજીમ બળવેછે. કોઇ ઉમરાવ “જેહાંપનાહ” કહેછે તો કોઇ અમીર “ગરીબનવાજ” બોલાવે છે, કોઇ અમીર “ખુદાવંદ” નો એલકાળ દઇ તવાગ્ને બળવેછે, તો કોઇ “ખાવીંદ કેશવર” કહેછે. ખાસ અમીર ઉમરાવોની રાજદરબાર ભરાઇ છે. સાં લડાઇની જીકર ને પાદશાહ ઉમરદરાજનીજ વાત ચાલી રહીછે. તે દરમ્યાનમાં અયુઢજે ઉડીને શાહાનશાહને કહ્યું “ખુદાવંદ આજ ખામદાદે હું મહારા મહેલથી નીકલી ખાગ્નંગના મહેલમાં ગયો હતો; સાં ખાગ્નંગને હું મલું શું કે તે મોટી પંચાતમાં પડયો હતો. એક તેના ઝાઝનો નાખોદા સફર કરી તે પાસ આવ્યો હતો. તે મોટા જુસ્સાથી તેને બેહદ ગુરસો કરી જ્યાંદરાજી કરતો હતો, કે ‘લ્હારી કીમત કુચ નથી. મેં તને તવંગર કચ્ચોછે. દરયાવ ને પાહાડ ખડકો દરમ્યાન રેનદીન જેહામત ખેંચી મુશકેલ મુલકોમાં જઇ લ્હારો પૈનો માલ મહોરે ખપાવી હરદમ તને પાદશાહી ખગ્નનો લાવી હવાલે કચ્ચો. ઘણી વખત નાખારેલાં તુફાનમાં જનનો જોખમ ખેડી લ્હારા ઝાઝને સહીસલામત બંદરે પહોંચાડ્યું, અગર એ રવેસની ઇમાનદારી ને દુરઅંદેશી તથા હીમત ને વફાદારી ના રાખતે તો તારી શું ખીસાત હતી કે શાહાનશાહની જનાખ ઝવાહેર ને ગોહરોનાં કોથલા લઇ જઇ ઇજત ને મોહબત પામતે અને જનાનખાનાની પરીબદ રાણી ને શાહબદાઓ પાસ મરતબો મેલવતે ? હતો તો તું એક કોઠીનો પણ મેં તને કરોડ મહોરનો ઉમદા ઇનશાન બનાવ્યોછો” શાહાનશાહ બોલ્યો, “બેહદ તાજુખીછે કે આજ તલગ કોઇ કાલે મને એવો ખ્યાલ આવ્યો હતો નહી; મગર આજે ખાગ્નંગ છે ને કાલ હીગામ ફેરવાયો તો મહારી ઉપર પણ એ મીસાલે તમામ મહારા અમીર ઉમરાવો ને સરદારો બોહતાનું ઉઠાવે કે શાહાનશાહ શું ચીજ છે ? આ પાદશાહાતની પાયદારી ને જાહોજલાલીનો પાયો હમો તમામ દીલાવરોએ મોટી જવાંમરદી ને જહમત ખેંચી રચ્યો છે ! શાહાનશાહ કોણ છે ! હમો જો શાહનશાહ નહી બનાવતે ને તેના હોઝમમાં અમારા સર બરખાદ કરવા

જેવી હાલતમાં નહીં રહેતે તો તેને આજ કોણ માનતે ? આજે ખાનખાનગર છે તો કાલ હુંહું; માટે મહારી કીમત આગલથી નકી થવી જોઈએ !” બીર્જલે જોયું કે ‘કમઅખ્તી, અયુ ફજલ મહાન વીદ્વાનની ઓળખમાં ગણાય છે છતાં આજ તે જાળમાં સપડાયો છે. જોઈએ ઉંઠરો કેણી પાર એસે છે ?” કેહવત છે કે ‘જેવી ખુદી થાય તેવો રંગ દેખાય.’ તેમ બીર્જલે ધારયું ને બીર્જલજ સપડાયો. શાહાનશાહ મોટો પોકાર મારી કેહવા લાગો “બીર્જલ તુ મહાઈ મુલ કર.” “બંદેનવાજ મુલ આંકનારા તો ઝવેરી હોય છે. હોકમ ફરમાવો તો તર્ત શેહેરનું તમામ ઝવેરી બગ્ગર જનાબ હાજર થવાને બાંગી રવાના કરે અગર ઉમેદ છે તો એશક આશાનીથી તે પાર પડશે” બીર્જલ બોલ્યો. શાહાનશાહે કહ્યું “મહાઈ મુલ આંકવાને જે પણ સાધનની જરૂર જણાય તે માટે મહારો તને તમામ કીસમનો હોકમ છે જોઈએ તેમ તે અમલ કર.” બીર્જલ બોલ્યો “બંદેનવાજ બહેતર ખુબ” પછે તર્ત ખાસ ચોપદારને ઝવેરી બગ્ગરમાં મોકલી શાહાનશાહનો હોકમ કહેવાડી તમામ ઝવેરી, શરાફી વગેરે મુલ આંકવાવાલાઓને લાં દરબારમાં બોલાવ્યા. જીકર તો સઘલા હાજર થતાં શાહાનશાહનું મુલ કરવાની ચાલી. સઘલા ઝવેરી નેતરના ઝાડ મીસાલે ધુજવા લાગા કે “આ કૈતુક કોણે ઉઠાવી આપણી ઉપર બલાનું બાદલ ચઢાવ્યું છે ?” સોદાગરો ને ઝવેરીઓ ને શરાફી હજી આ ખ્યાલ મનમાં કરે છે તેટલાંજ બીર્જલ બોલ્યો કે “ધર્મરાજના એકાએકના હોકમે તમે સઘલા સોદાગરોને ઝવેરીઓ ને શરાફી, ગભરાટમાં પડ્યા છો પણ વાતનો પાયો માત્ર ખાનખાનગર ને તેના નાખોદાની જીકર, વજીર અયુફજલે આજ ખામદાદના સાંભલી તેવીજ તે આપણા જેહાંપનાહ શાહાનશાહને કહી સંભાવ્યા ઉપરથી આ ખાસ અંદેશો આવમપરવરને ઉપજ્યો છે.” પછે ખાનખાનગર ને તેના નાખોદાની જીકર જેમ દરબારમાં અયુફજલથી વીસ્તારે બોલાઇ હતી તે તેઓને બોલેબોલ કહી સંભલાવી. આ રીતે મુલ આંકવાના પાયાની જીકર જાણ્યાથી સઘલા ઝવેરી ને સોદાગરો ને શરાફી વીચારમાં પડ્યા.

બ્યારે શોદાગરો ને ઝવેરીઓ ને શરાફીએ શાહાનશાહ અકબરનું મુલ આંકવાનું સાધન બરાબર જાણ્યું કે “એ તો અયુ ફજલની વાતે શાહાનશાહના ખ્યાલને જન્મ આપ્યો છે અને રાજ બીર્જલે કાંઈ પણ તુટ આપણી ઉપર ઉઠી ઉઠું કરયું નથી તેથી તેઓ સઘલા એકાંતમાં મસલહતે જઈ બેઠા. એક બોલે તે બીજાના ધ્યાનમાંજ નહીં ઉતરે. બીજો બોલે તે ત્રીજાના ધ્યાનમાં નહીં ઠરે. એક હજાર આશકારા ઝવેરી ને સોદાગરો ને શરાફીમાંથી શાહાનશાહના મુલ નકી આંકવા બાબે એ પણ એક મતના થયા નથી. તેટલાં શોદાગર ખાનખાનગરને એ વાતની જાણ થતાં તે પોતે લાં શોદાગરી ને ઝવેરી ને શરાફી મંડળમાં આવી બીરાજ્યો, કે કામ ખુબ રસપર ચઢી દુર

અંદેશથી ચાલુ થયું. ખાજનંગે ખુબ જોર કરીને સધલાને એક મન કર્યા કે હાલમાં શાહાનશાહ પાસે આપણે આ બીકટ સવાલ માટે માસ એક મેહતલ માંગીએ ને મુશકેલ વાતને હાલ તરત તો પતાવીએ પછે આવતા જુ-માને દીન મસજીદથી અલ્લાની નીમાજ અદા કર્યા પછે તેમ ખાનું લીધા પછે મહારા મેહેલમાં આપણે સધલા સોદાગરો ને જવેરીઓ ને શરફો મલી મનસુખો કરી નકી ઠેરાવ ઉપર આવીએ ને મુલનો આંક દરસ્ત કરીએ. પછે મેહતલ પુરી થાય તે દીન એકબાલ રોશનછે ને ઇનશાલાતાલા અલ્લા મુશકેલ આશાનનો કરનારછે તો શાહાનશાહના સવાલનો જવાબ આપી આપણી શોભા જાળવીશું. પછે તે સધળા સોદાગરો, શરફો ને જવેરીઓમાંના સાત મોટા નામદાર ને અજમાયશી જૈફોએ બીજા સધળાઓની આગેવાની લઈ શાહાનશાહ જનાબ સર નમાવ્યું. શાહાનશાહની ઉમરદરાજી ને નેકમખતી ચાહી. પછે તે નામદારનાં મુલની આંકણી કરવા બાબે મહીનાની મેહતલ માગી તેઓ ત્યાંથી રૂકસુદ થયા. મીજલસ બરખાસ્ત થઈ.

મેહતલનો મહીનો પુરો થયો તે દીવસે દીલ્હીમાં ધામધુમ મચી રહી. શેહેરની રૈયતમાં વળી પ્રદેશ જ્યાં જ્યાં આદશાહની આ વાતની ખબર પડી હતી તે સધળેથી ટોળામંદ વીદ્વાન ને કાબેલ તેમ દ્રવ્યવાન ને શોકીન જનો ઉલટ બેર ઉતરી પડ્યા હતા કે તે મુલ આંકણીનો અખાડો ને દમામવાલી દરબાર જોય. શાહાનશાહ, મેહેતલ પુરી થયતા દીવસે, મોટા ઠાઠમાટ ને આદશાહી જવાહીરોના શૃંગારમાં ચીકાર થયલો રત્ન જડીત મોર સીંહાસન ઉપર આવી બીરાજ્યો. સધળા અમીર ઉમરાવ ને જંગીઓ ત્યાં જમાવ થયા હતા રાજા બીર્બલ રાજા ટોડરમલ, રાજા ભીમલ વગેરે મોટા રાજ્યકાર્યવારીઓ પોતાના દરજ્જાના જામા ને શીરપેજમાં ત્યાં હાજર થયા હતા. નવાબખાન ખાનાન, નવાબ અબુફઝલ, નવાબ જૈનખાન, નવાબ મુશાખાન વગેરે રાજ્યના મરતબાવાળા નવાબો ત્યાં ખુબ તેજ ધારણ કરી પોતાની લાયક બેઠકે બીરાજ્યા હતા. કવી મુલ્લાં ફઝુ, ગખી મુલ્લાં મુસાજી વગેરે દીલ્હીના કવી ને લખાડ ને ગખી ત્યાં તરેહવાર ઢપછપની વાત ને ભટાઇ ચલાવતા શાહાનશાહનો રોય ન્યાલતા હતા. ઠાકોર રાસસીંહ, ઠાકોર ચાંપસીંહ, ઠાકોર ભગવાનસીંહ વગેરે બીજા કંઈકંઈ પંકાયલા રજપૂત ખંડીઆ રાજપાટવાળા ત્યાં પોતાની બેઠકે બીરાજ્યા હતા. લવ્વો હરદાસ તો ત્યાં ઓર રંગમાં અતરંગનો અતરંગ હસાવી હસાવી, “ ધર્મરાજ ” કહી કહી, શાહાનશાહ અકબરને સાતમે આકાસ લઈ જઈ બ્રહ્મા સાથે બેસાડવાનાજ ટાકકા પુરતો હતો. તે સાંભળી માહ પંકાયલા લખાડ મુલ્લાં ફઝુખાનથી તામોશ થતી નહી તેથી તે તેનાં હાશ્ય ટપાઓને નાશ ને ખતામાં ફેરવી દેવાની અવલ પ્રકારની લુચ્ચાઈ વાપરતો હતો. તાનસેન, તાનતરંગ, લાડ, કપુર જેવા રાજદરબારી ગવૈ-

યાઓ ત્યાં ગાંધર્વ સમાન તોર ને રોયમાં હાજર હતા. કવીગંગ ખીજ નહાના ભાટો સંગાતે પોતાની પદવી પ્રમાણે બેઠો હતો. માત્ર શોદાગરો ને ઝવેરી ને શરાફો નહીં પણ ત્યાં અઢારે વરણુ બેગી મલી હતી. અકબર વીજણુ જેવો શોભીને પ્રજ્ઞની પ્રીતીમાં શોભાયમાન દીપતો હતો. રાજ્ય-કચેરીમાં વગવાળો ને ઓધેદાર ને શ્રીમંત વર્ગ હાજર થયો હતો, તેમ રાજદરબારના યોગાન ને તે લગતા માર્ગમાં તમામ વચલે ને છેલ્લે વાંધેની પ્રજ્ઞ જમાવ થઈ રહી તે મુલ આકણુ મહીમાનો તમાસો જોતી હતી. દસનો અમલ થયો ને હોકમ પ્રમાણે શોદાગર ખાજાનગ ને પેલા અજમાયશી જૈફો સાથ હજાર ઉપર ખીજ ઝવેરી, સોદાગર ને સરાફો દરબાર સામેના તંબુમાં હાજર થયા. આ મોટા વેપારી ને શ્રીમંત મંડળનો કીંમતી પોશાગોનો રોય સુર્યના ખીલતા ને વધતા તાપથી તલુ મારતા દીવસ સાથ પાર વનાનો ઝલકતો હતો. આ તમામ કીંમતવાળો વર્ગ ત્યાં ખીછાવેલી ફરસપર દોઝણે બેઠો. સઘળાના હાથમા કોથળા ને કોથળી ; કોઇ ઝવેરે ભરેલી, તો કોઇ મોતીથી સીકાર, તો કોઇ સોના અશ્રશીઓથી પુર લઈ સઘણ કીંમત કરવાવાળા ત્યાં પોતાના જર ઝલવેર, મોતી, અશ્રશીઓ કાઢી પરખવા ને કીંમત આંકવા લાગા. મહીનાની મેહેતલ મલ્યાથી તે સઘળાઓ નકી મનસુબો કરી આવ્યા હતા તેમ એક પછે એક નંગ ને દામ કાઢી જોવા ને જોખવા લાગા, રાજ ખીર્જલને નવાખ ખાનખાનાનથી ઝવેરીઓ ને શરાફોની કીમત કરવાની ઝડપ ને અશ્રશી ઉછાલી ટૂંગ બોલાવાની હોશ્યારી જોઈ હસવું થોભાયું નહી. તે અવલ રાજદરબારીઓ હસ્યા કે તે પાછળ ખીજાઓના હશવાની શરૂઆત થતી ચાલતાં અંતે સઘળી રાજ્યદરબારની હસાહસની ત્યાં એટલી ગડબડ મચી કે તે જોઈ લવ્વો બોલ્યો “ધર્મરાજ; પેલી બાળું ઝવેરો ને અશ્રશી ખણુ ખણુ હસાહસ મચાવેછે ને આ બાળુ આ બે-અકલી ને આયાશીઓ મજક કરેછે.” શાહાનશાહ આ સાંભળી પોકારી ઉઠ્યો “એ કયો ટોંગ મચાવ્યોછે ? મ્હારું મુલ કરેછે કે આ સભા ને શરાફો મશ્કરી મનક લગાવેછે ? સાચત એક ગુજરવા આવ્યો ને કીંમત કરવાની માહની મેહેતલ આપ્યા પછે આ જાતની હેમકાઈ સાથ મેં થોખવાની કોઈ સરત રાખી નથી” લવ્વો બોલ્યો “જેહાંપનાહ બેશક સાચી વાત બોલ્યા ” “ જો લવ્વા આ ગેરધનસારી શું જેહાનને અદલ ધનસાફ આપનાર કયુલ રાખશે ? અબ ઘડી એકની જગો દસ હજાર શ્રાફો હોય તો ગરદન મરાવી દઉં. મ્હારી જેહાન આશકારા દીલ્હી જેવા શાહાનશાહત શેહેરમાં એક ચતુર શરાફ મલે નહી કે આજ એક માહ ગુજર્યો સેજ મ્હારી કીંમત કરવાને તેઓમાં કોઈ માહીતગાર હોય ?” લવ્વો બોલ્યો “ મોટો ગજબ, દીલ્હીઉપર ગુજર્યો છે તે સઘણો રાજ ખીર્જલને સર જોખમ છે ” શાહાનશાહ બોલ્યો

જરૂર લવ્વા તું કહે છે તેમ છે ખરું. બીર્જલનું એ કામ છે. હોશ્યાર શરા-
ફાથી દીલ્હી ભરપુર રાખી નહી.” “પ્રધાન નાવાકીફ તે વાકીફગાર ઝવે-
રીઆ ને શરાફાને ક્યાંથી લાવી વસાવે ?” લવ્વાએ ટાળો ઠીક જોઇ બીર્જ-
લને ફસાવ્યો. શાહાનશાહે તરત જલાદના વડાને હોકમ કર્યો કે “શીતાબ
બીર્જલને ફાંસી દે. સબ કારસ્તાન એનાં છે. એ વજીર થઇને મહારા રાજમાં
અકલમંદ ને દાનેશમંદો બદલે બેઅકલ ને નાદાનોને લાવી વસાવે છે. એવા
વજીરને જીવવા કરતાં મોત બેહતર.” લવ્વાએ બોલ્યો, “ધર્મ રાજ સીરછેદ જેવો
અપરાધ થયો છે પણ એની સજા એ કરતાં જાદા થવી જોઇયે.” શાહાનશાહ
બોલ્યો “કેમરે ફરુ એમ કેમ ! ફાંસી કરતાં જાદા સજા કેમ છે ?” “જેહાંપ-
નાહ ફાંસીમાં પાંચ સાત પલ દરદ પ્હોંચે છે. સીદા બંદીખાનામાં હંદગી
ભર શીક્ષા પામી પોતાના શાહાનશાહની ખલકને આપાદ રાખવાની ને દાનાવો-
થી હારવાની ગફલતી માટે લાંબી મુદત લગી તોખા પોકારે છે,” લવ્વાએ ફરુખાં
બોલ્યો. શાહાનશાહ બોલ્યો “ફરુ ત્હારી વાત ઓર ઠીક દેખાય છે.” “આલમખ-
ના, મહારી સમજમાં એ કરતાં પણ દરસ્ત વાત એ આવે છે કે લવ્વા ને રાજ
બીર્જલની બેદરકારી જાણુ છતાં તે બદખખતે જનાખતે કંઇ ખબર આપી નહી
માટે ફરીથી કોઇ બીજો લવ્વા માફક રાજની નખલાઇ જાણ્યા છતાં છુપા-
વાનો ગુનોહ નહી કરે વાસ્તે લવ્વાને પણ અંધારા ગારમાં પુરી દષ્ટ એ
પણ હાક બોલાવવો વાજબી દીસે છે.” “ફરુખાં તું તો અકલમાં અવલ
દરજ્જના કાજ જેવો જણાય છે. બંનો ગુનેહગારોને અવલ સીદા બંદી-
ખાને પુરાવ.” શાહાનશાહ બોલ્યો કે કોટવાલ ખાનખીસમૂદ્રા પોતાના
સીપાઇઓ લઇ બને દરબારી બીર્જલ ને લવ્વા આસપાસ ફરી વળ્યો ને
રાજઅંધવા કરવાનો છાપો લગાવે છે તેટલાં ઝવેરી ને શોદાગરો ને શરાફાના
તંબુમાંથી પુકાર પડ્યો કે “શાહાનશાહની કીમત થઇ ! શાહાનશાહનું મુલ
અંકાયું.” એ પોકાર સાથે જે ત્યાં જમાવ થયેલી રમયતની ટાલ્યારોળી મલી
તેથી શ્રી દીલ્હી શહેર પાતાલ ગરક જતું હોય તેવો ગુલબાંગ ઉઠી રહ્યો, એક
ઘડીએ પણ તે ગુલબાંગ નરમ પડ્યો નહી. શાહાનશાહ પોતે શું બોલે છે
ને દરબારી શો જવાબ દે છે તે એક બોલ કોઇનો કોઇને સંભલાતો નથી.
તમામ મેહ જમ પવને ઝાડની ડાલ ને પાત્રાં હીસે ને યસ ‘સુ હુ હુ હુ હુ
હુ’ શોહાર થાય તેમ ઉપજેલી અજાયબીથી હીલીને ‘હો હો હો હો કીલ
કીલ કીલ’ થતું હોય તેવો ઘોંગાંટ મચ્યો. મહા મુશકેલે તે ગડબડ નરમ
પડી. આખરે છેક ચુપકીદી પથરાઇ ભારે શાહાનશાહાની જનાખ શોદાગર
ખાનખજા ને બીજા ત્રીસ જેહાનદીદે બુજેર્ગ સરાફે ત્યાં એક સોના અશ્રશી
દેખાડી. તે અશ્રશીને, સઘલાઓ સર નમાવી તવાબો બજાવી શાહાનશાહના
તખ્ત આગલ મેલી બોલ્યા “ખુદાવંદ, આ અશ્રશી આપનું નક્કી મુલ !”
શાહાનશાહ તે સાંભલી તાજુબ થયો.

શાહાનશાહનું મુલ નકી થવાની વાત જાણી મુઠ્ઠાં ફરુઝ ગભરાયા, તે કાંઈ પણ આગળ પાછળ જોયા વના ત્યાંથી પોઆરા કરી ગયા. કોટવાલ બીસમીલા પણ ખશીઆલો પડી સેવટના હોકમે છાપો લગાવવાને રાજ બીર્જલ ને લવ્વા હરદાસ પાસ ઉભેલો હતો ત્યાંથી ખસ્યો. રાજ બીર્જલે પણ લવ્વાને ડોળા ધુરકતો પોતાની હાં પદવીનાં પ્રતાપ પ્રમાણે પેલી અશરશી જોઈ શોદાગર ખાજાનગને સવાલ મેળ્યો “ખાજા એટલીજ કીમત નકી જેહાંપનાહતી?” ખાજાનગ સાથ એક નવાણુ વર્ષનો ખુજેર્ગ, શાહાનશાહ અકબરના આપ શાહાનશાહ હોમાયુનનો રાજ ખજાનચી હતો; તેણે શાહાનશાહને પોતાનું સર નમાવી કહ્યું, “ખાર્વીંદ, બેઅદબી માફ ચાહું છું. તમામ રોશન એકબાલ આદમીઓ, સાધારણ અશરશી મીસાલ મુલના છે જે આ અશરશીથી વાલભર કમી સોનું ધરાવે છે. આપ ખુદાવંદ, આ અસાધારણ અશરશી મીસાલ કીમત ધરાવેછો. જે બીજા અશરશીઓ કરતાં વાલભાર જાદા સોનું ધરાવે છે.” “ત્યારે શું મારામાં ને મારી આ ખલકના તમામ આદમીઓ વચ્ચે માત્ર વાલ સોનાનોજ ફરક છે?” શાહાનશાહે સવાલ મેળ્યો. “બેશક ખુદાવંદ, ખલક આપને તાબે રેહવા સરજ છે ને આપ તેને તાબે રાખવા સરજ્યાછો; માત્ર એ ફરક છે. જેમ પ્રજા આદમીએ ને તેમાં ખુદાવંદ અવલ છે, તેમ ખજાનાની અશરશીઓમાં આ અશરશી વાલ જાદા સોનાથી અવલ છે. પ્રજા ફરસપર બેસે છે ને ખુદાવંદ તખ્તે બેસેછે; એ જેટલો ફરક છે તેટલોજ આ અશરશીને બીજાઓમાંછે માટે જેહાંપનાહ આ અશરશી આપનું મુલ નકી થયુંછે. જેમ એ અશરશી એક વાલભાર જાદા સોનાથી જોડ્યા વનાની સઘલી દીલ્હીની પાદશાહતમાંછે તેમ ખુદાવંદનો આપણી સારી શાહાનશાહાતમાં કોઈપણ બરોબરીઓ નથીજ.” શાહાનશાહ જૈફને સાંભલી ખુશ થયો. તેને મોટો મરતબો નવાજ ન્યાલ કર્યો. લવ્વાને પણ હશી કાંઈ હાશ્ય વચન બોલવાને ઉતેજન આપ્યું. રાજ બીર્જલે ખુબ દાનાઈથી સવાલ નાખી જૈફ પાસ ખુલાશો કરાવ્યો તે માટે હોશ્યારીના પણ વખાણ કરવા લાગો. રાજ ટોડરમલ, કવી ફેઝી ને ખાન-ખાનાને તે કીમત સહી કહી. બીજા રાજ્યાધીકારી ને ખંડીઆ હાકોરોએ પણ શોદાગર ખાજાનગની કળા ને બાહોશી ને આબર દીધી સખખ તે સઘલા ચેતી ગયા કે એ તેની આગલથી રચેલી તાલથી કીમત નકી થઈ છે ને તેમજ હતું. શોદાગર ખાજાનગે પેલા જૈફની મસલહત લઈ એવી એક અશરશી વાલ જાદા સોનાની પાદશાહી ટંકશાલમાંથી વગ લગાડી પડાવી હતી, તે સાં લાવેલા અશરશીઓનાં તોડામાં ભેલાઈ આવી હતી. શાહાનશાહ ને રાજદરબાર ને સઘલી ખલક આ કીમતે તાજુખ થઈ પણ તેને બરાબર ધનશાફ દીધો કે યુક્તી તો રાખ્યાણુ ખરી. દીલ્હીએ બાકીનો દીન ખાન

પાન ને રંગરાગ મોજમાં કાઢ્યો. દરબારીઓ સઘલા યાગમાં બ્યાફત કરવા ઉતરી પડ્યા. શાહાનશાહ પોતાની રાણીઓનો અખાટો ભરી પોતાની કીમતની બડાઇ મારવા બેઠો. તાનશેન તો તેની ધૂપદ બેડવા રંગમોહાલવાલા યાગની કુંજમાં એકાંત શીતાર લઇ જઇ બેઠો. ગંગ એ રચનાનો કપીત મોહપરનો મોહ જોડી પોતાના સાથી આ ભાટો સંગાતે ગાતો ભાટવાડામાં બટાણીઓને સંભલાવતો ચાલ્યો, જાણે શાહાનશાહની વર્ષ ગાંઠનો દીવસ હોય એવો રંગ સારી દીઠદી મચાવી રહી. એ પ્રમાણે શાહાનશાહ અકબરની સઘલી જાણવાલી, ફતેહ ને મુલક અખતાર સાથે તેની કીમત માત્ર વાલ જાદા સોનાવાલી અશ્રીયી યરાબર અંકાઇ !

કવેત.

રૂદનમાહી તું લોચન કરે લાલ, વદ્દેમાં સુદ્ધ મોહીની તરી જાય,
પ્રેમમાં પ્રાણુ દૈ કરી દાન, ધ્યાણુ તું ભગતીમાં સત્ય વરી જાય.
ગગન તક ગાજે ત્હારું યાજમાન, ચઢી કનચન સમ અમુદ્ય આંત,
અમુદ્ય જીવના હેતની જાત દુખી માયા તું જીતી તજવે જાંત.
ધુન મન સમાવી શ્યાણુ તું બજવી પામે પાકી નીરમલ નીરાંત,
વીશ્વાસ વીલાપમાં દુર્જલ સુકધ થૈ દીયે દીનબદીન ભવ ખેરાંત.
એકજગો અનેક રાગો શીદા કરી વધારેવગલાગ જાણુ અજાણુ મમતાએ,
હક આંક પ્રાલખ્ધ, પડયો મીટે નહી, રૂસ્તમ કહે કેમે જીગતી કરતાંએ.

ગૂણમાં ગુમાન ધર કે પુણમાં પાલ ધર મીઠી મોહાવન રાખી ત્હારી વાણી,
ધર્મમાં દે ધર કે નર્મમાં જઇ પડ નાસ્તીક થૈ જા કે રહે દશ વખાણી.
ભણીગણી પાવર્ધો થા કે જંગલીજનુની રેહ શેઠ થૈ શોભ કે થા મજુર મલીન,
સીદ્ધ સાધણુ સમજ કે વેરવીલાસે દુખ સંસારમાં નીચ કેહવા કે કુલ કુલીન.
દામનો ગુલામ થા કે દમનો દમામ થા ખુદરતનો ખ્યાલ થા કે કેવલ સાચુતી,
બાંધી મુઠે કર રાજ કે ખુલીમાં થા હરાજ નીદ્રામાં ગુલતાન રેહ કે પાલ જગૃતી,
લખ્યા લેખની લાદી ખસે ના કપાલથી ગમે તેમ તનમન મડી જલતાંએ.
હક આંક પ્રાલખ્ધ, પડયો મીટે નહી, રૂસ્તમ કહે કેમે જીગતી કરતાંએ.

માલા જપ કે માયામાં ખપ ધપ ત્હારી જોગી કે પુર્ણુ ભોગી રાખ,
ગરક જૈ ગર્વે ગાફલ કકલવે કાયા ત્હારી રોગી કે નીરોગી રાખ.
જલમાં રહી નીભાવ કે આગમાં તપાવ અકલે ઉઠાવ કે નકલે ગગરાવ,
રણમાં રીજ કે વચનમાં ખીજ ખીજમાં વટલ કે જાતી ગવાવ.
હીજ ખપી હટ કે હામ ભીડી ધાવ શીરોઇ તું બાંધ કે અસ્ત્રો ધસ,
જીવાનીમાં ભમા કે વૃદ્ધતામાં પામ કે કજસમાં કંટાલ કે પંકા પૂર જસ.
દ્રવ્યમાં આલોટ કે દાલીદ્રતા ભોગવ નફામાં નાચ કે ખોટ પામ માહે,
હક આંક પ્રાલખ્ધ પડયો મીટે નહી રૂસ્તમ કહે કેમે જીગતી કરતાંએ.

અકબર, બીર્બલ ને શરાબ.

શાહાનશાહ અકબર ને રાજ બીર્બલ ખાંનગી મસલહત માટે દર રાત્રે ખાસ રાજમોહોલમાં મલતો હતો. અકબરના ખાસ રાજમોહોલમાં જનાનખાનું હોવાથી ત્યાં કોઇ પણ અમીર ઉમરાવ કે કોઇ પણ રાજકોશ-ખારીને ખાસ હોકમ સીવાય આવવાની મનાઇજ. માત્ર રાજ બીર્બલનેજ ઉઘાડી હા. ત્યાં ઘડી બે ઘડી રાજ બીર્બલ પણ કાંઇ મુદ્દાની વાત કે મસલહત કરતોજ ઉઠી ચાલતો. અકબર પોતાના આ વફાદાર રાજદરખારી સાથે સદગુણોને છાજતી મુલાકાત ને મોહોબત સાચવતો. તે રાજ બીર્બલને ઘણા પ્યારથી ને વલી વખતે વખતે એવી મુલાકાત દરમ્યાન નવાજે-શથી ન્યાલ કરી દેતો. આ ખાંનગી મુલાકાત માહે રાજ બીર્બલને એક કૌતુક નજરે પડ્યું. તે ઉપર બીર્બલ અંદેશો કરતાં સખ ઉશકેરણીમાં ફર્યો. કારણ હરદમ જ્યારે પણ રાજ બીર્બલ અર્ધ ઘડી ઘુસઘુસ કરી રેહતો કે તુર્ત શાહાનશાહ અકબર મસનદથી ઉતરી પડી સામે મેલેલી એક ચાંદીની સંદુકને સોનાની ચાવી લગાવી તે માહે મોહ ખોસી એક ન્હાની સોનાની પ્યાલી ભરી કાંઇ પ્રવાહી ગલી જતો, તેથી ખુશબો પણ તેવીજ જલદ ફેલાતી. શાહાનશાહનું મોહ પણ તેવુંજ લાલમ લાલ બનતું. ખોલવાનો તોર પણ તેવોજ ઓર મોગલાઇ મચતો. મુછ ઉપર દસ્ત પણ તેવોજ મશૌરથી ફેરવાતો. બેસવાની ઢપ પણ હાથી માફક ડોલતી હીલતી બની જતી. ડોળાના ચકરડાં પણ તેવાજ ચલક ઝલક થઇ રેહતાં. નેન પણ તેવાંજ બાંકા ખેંચાતાં. એહેરો પણ ઓર તેજ બેસમાં ખીલતો. પછેથી ખોલવા ખોલાવવાનો ઢંગ પણ તેવોજ પાદશાહી શીર થતો. રાજ બીર્બલને તેથી બેશુમાર ઓચંબો ઉપજતો “શાહાનશાહ એ શો નીશો કરેછે ને સોનાની પ્યાલીમાંથી શી વસ્ત પી ખંખાર મારતો ને જર રેસમના રૂમાલે મોહ સફા કરતો રહેછે?” બીર્બલ પોતાને આ ઉપજેલી નવાઇ માટે બાદશાહને પુછેછે તો ભરોસો પડતો નથી કે તેનેથી સીધો જવાબ મલશે ને ઇજા પેદા નહી થશે? બીર્બલે પોતાની તાજુબીનો બાદશાહથી ખુલાશો આહવા સારૂ જોખમ ખેજા કરતાં પોતેજ તે કોઇ પ્રકારે જણી લેવાની કાલજ ધરી. પણ એ ચત્ત રામબાણુ ઉતરે ને ધારણુ આબાદ પાર પડે એ બને કેમ ?

અર્ધ ઘડી જલદી પણ ચુકી ત્યાં આવે કે કાંઈ મેળો બનવાને વીલમ થાય તો ઉપજેલી ઇચ્છાનું કાંઈ પરીણામ નકી કરે. અર્ધ ઘડી જલદી પણ વખત લઈ આવે પણ કાંઈ વળે નહી. વળી તેમ બને તો પણ તે ચાંદીની સંદુકની ચાવી ક્યાંથી પેદા કરે? આ જે નવાઈ રાજ બીર્બલને મન જાણવા કારણ ઠસી, તેથી તે પોતાના બીજા મહા જરૂરના કામમાં સાંજ પડી કે જીલપર જીલ કરવા લાગો. તેના મનમાં એક ને જાહેર બીજી પંચાત, તેને તે પોંહોંચી વલવા લાગો નહી. બીર્બલ, પાદશાહની આ ગુપ્ત જાણવાની ગાડા-ધમાંજ ફેલાયો. શાહનશાહે નોશ કીધેલી પ્યાલીમાં કાંઈ અમર કાયા બનવાનું રસાયણ સમજીનેજ તે મેલવવા ને અજમાવવાના ખ્યાલમાં રાજ બીર્બલ પડ-યો. પાકો મુસલમાન કોઈ કાલ દારૂનું વ્યસન ધરે નહીતો નહી પણ નામ પણ કાને પાડનાર ઉપર હમેશાં બ્યાનત નાખે, તેથી શાહાનશાહ પોતે પોતાના ધર્મ રીવાજથી આડો ચાલેછે એ વાત જાહેર પડી પોતાની પ્રજાને ખરાબ દાખલો ના મહે માટે છુપો તે અમલ કરેછે એ બીર્બલ જાણતાં છતાં ચુક્યો ને હદ વનાની વેદનામાં પડ્યો. એક બે પાંચ દીવસ કરતાં છ માસ ગુજરી ગયા પણ રાજ બીર્બલે પોતાના મનની આશા પાર પડવાનું કાંઈ ચીન્હે જાણ્યું નહી, તે કારણ તાલ રચી. બે ત્રણ દીવસ રાજ્ય દરબારથી તે ગેરહાજર રહ્યો. તે પણ ઉદ્દેષારના રાણાની તરફથી ધુંજરાના દીલી દરબાર ઉપર સંધેસા ઉપર સંધેસા આવતા તે વેળા!; રાજ બીર્બલ જાહેરમાં ગેરહાજર રહ્યો પણ ખાંનગી સઘલા નીકાલના શેરા તાણતો ને જોઈતી મસલહતના રૂકા રવાના કરતો, તે રાજ્યકામ તો શીલશીલાઅંધ અમુ ફજલ સાથ લેતો. રાજ બીર્બલ મનથી જાણતો કે તે ગેરહાજર રહ્યો કે પાદશાહ સ્વતાં પોતે છડી સ્વારીએ આવવા સાંજ થયા પછે મેહેલથી નીકલશે. તે વખતે અગર હું અગત્યના સંધેસાનું તુત લગાવી રાજ્યમોહોલ જઈ લાગું તો ત્યાંથી ચાવી ખોલી કાઢી સંદુક ઉઘાડી આ અમૃત હાથ લાવું. તેનો આ ખ્યાલ ખરો પડ્યો. બીર્બલને ત્રણ દીવસ પોતાની પાસ ના આવ્યો જાણી શાહાનશાહ તેને ખરો કાયલી સમજી તેને મકાન છડી સ્વારીએ રાતને સમય ખબર કાઢવા ચાલ્યો. તે રાજ બીર્બલને જાણ થતાં તે પોતાના મકાનને પાછલે દરવાજેથી બાહર નીકળ્યો. તે પાદશાહી ખાસ મોહોલમાં બેધરક ધુસ્યો. મસલહતગાહમાં પેઠો. ચાવી ખોળાખોલ કરતાં ઠોકરપર ઠોકર ખાતો જાંથી ત્યાં તુટી પડતો. શાહાનશાહને ત્યાં ચોરી કરવી તે કાંઈ ધીરજ રહે? પેલી મસનદ ઉઘટ પુલટ કરી મેલી. પેલું ખુણું ગઠમથલ કરી નાખ્યું. પેલો કોચ ઉઘો ચતો કરી દીધો. એમ દોડાદોડ કરતો થાક થાક થયો કે ચાવી નહી કેમ મલે? અંતે મસનદના પાયાની અંદરની બાબુના ભાગમાં એક મહા કારીગરીથી ચોર ખુણું કરેલું તેમાંથી મહાયતને ચાવી બાહર કાઢી

સંદુકને લગાડી તે ઉઘાડી તો તે માહેથી એક અકીકનો શીસો જડયો. તે તેને તરત રમાલમાં વીટાલી બગલમાં માર્યો. તડાક કરતી સંદુક બંધ કરી ચાવી ચોર ખુણામાં મેલી. પછે આગલ પાછલ જોયું, જ્યારે કોઠાં છે નહીંજ એ નકી જાણ્યું, ત્યારે તે ત્યાંથી ઉતરી મોટા દરવાજામાંથી બાહર નીકળવાને ઉંચર ઉપર પગ મેલેછે કે ત્યાં બીર્બલ ને અકબર બન્ને સામસામા મલી ઉભા રહી ગયા. બીર્બલે તો પોતાનું કામ ચોક્કસ કાઢી લઈ પોતાને મકાન જઈ ત્યાં શાહાનશાહનો મેલાપ કરવાની ધારણા રાખેલી પણ શાહાનશાહ તો બીર્બલના મકાને જઈ ત્યાંથી તેને જરૂરના સંધેસા સાથ પોતાને મોહોલ તરફ જવાના શમાચાર જાણી શીતાબીથી ફર્યો કે બીર્બલને મલે, શાહાનશાહે શીતાબી ફર્યાનો સબબ માત્ર દેખીતો હતો, માંદો બીર્બલ જ્યાં છે ત્યાં જરૂરનાજ કારણ માટે રાત્ર વેલાએ પોતાને મકાનથી નીકળ્યોછે. તેને હું ત્યાં નહીં મલીશ તો કદાચ તે ત્યાંથી મને હ્યાં ખાજતો આવશે ને થાકસે તો વડી તે કાયલી થશે; તે પણ માદરાંજ કામમાં અડચણ; હ્યાં પાદ-શાહે તો બીર્બલને શીતાબ આલથી નીકળતો જોતાજ મેલાપ થયાથી પોતાના મનની ખુશી જાહેર કરી, પણ બીર્બલ ગભરાયલો તેવીજ ઝડપથી અકબરની ખુશીનો તોર મેલવી શક્યો નહી. તે ગફલત માર્યો તો એક બે પલ, પણ તે એક પલ માત્ર શાહાનશાહ અકબર જેવા મહા હોસ્વાર ને ચતુર હાનશાનને શકમંદ કરવાને બસ હતી, તેમ શાહાનશાહનો વેહેમ ગયો. શાહાનશાહ ખુબ ચીપી ચીપી રાજ બીર્બલને જોતો તેટલામાં તેની બગલમાં કાંઈ ગોલ વીટાલેલું બંડલ જેવું મારેલું જોઈ પુછવા લાગો “એ ક્યા ?” હજી પણ અકબર જાણે કે કોઈ ખાનગી સંધેસાના કાગજાંતો રોલ હશે, પણ બીર્બલે તો તર્ત જવાબ દીધો “કુચ નહી.” અકબર તાબુબ થયો “કુચ નહી ? બીર્બલ સચ્ચ બોલ એ બગલમે ક્યા ?” બીર્બલે ફરી જવાબ દીધો “પોપટ હે.” અકબરે ફરી ગુસ્સાથી પુછ્યું “પોપટ હે ? બીર્બલ સચ્ચ બોલ એ બગલમે ક્યા ?” બીર્બલે ફરી જવાબ આપ્યો “ધોરા હે.” અકબરે બેહદ ગુસ્સાથી વળી પુછ્યું “ધોરા હે ? સચ્ચ બોલ બીર્બલ બગલમે ક્યા ? સચ્ચ બોલ” બીર્બલે ફરી કહ્યું “હાથી હે.” અકબરના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહી, “હાથી હે ? ધંધા સચ્ચ બોલ એ બગલમે ક્યા ?” ફરી બીર્બલે જવાબ દીધો “ધધા હે.” હવે અકબર ધાસ્તી ભરેલો થઈ પડવાની અણી ઉપર આવ્યો. એક પલમાં બીર્બલનું સર જમીન ઉપર સજ કરતું પડશેજ, એ તોર ને ગુસ્સા ગગડાટથી તેણે પોકાર માર્યો.

“સચ્ચ બોલ બસ એકદમ સચ્ચ બોલ એ બગલમે ક્યા !” આ વખતે તેની છડી સ્વારી સાથમાં ટોડરમલ હતો. તે પોતાની જાતના શ્રેષ્ઠ પ્રાક્ષણ વર્ણના બીર્બલથી ઘણીજ કફેડી સ્થિતિમાં આવ્યો હતો, તેટલામાં

જ બીર્જલે જવાબ દીધો “શરાબ હે.” હવે અકબરથી વધારે તામોસ થઇ નહી. તેણે તરત પોકાર માર્યો “ચોર તારી બગલમાંથી કાઢ તે ગોલ બંડલ ને દેખાડ તે છે શું ?” બીર્જલે પોતાનો રમાલ છોડી પેસો અકીકનો શીશો કાઢી સામે મેલ્યો. શાહાનશાહને બહુ તાજુબી ઉપજી કે હાંદુ જનત કદી શરાબને અડે નહી ને આ કિંચ રાજદરબારી, વળી બ્રાહ્મણ, વળી શ્રેષ્ઠ નીતીમાન, એણે મહારી ખાસ ચાંદીની સંદુકને બાંજી માંહેથી શીશો મોસ્યો કે કેમ ? તે વળી જ્યાં પકડાયો ત્યારે “કુછ નહીં, પોપટ હે, ઘોડા હે; હાથી હે, ધધા હે;” એ શો ભેદછે ? તરત ત્યાંથી દીવાનખાને શાહાનશાહ ગયો તો ત્યાં સઘળી ઉચલ પાથલ થઇ રહેલી. એક જનમોં ક્યાં, તો એક ક્યાલ ક્યાં તો એક ગાદી ક્યાં, તો એક જોડા ક્યાં. ચાંદીની સંદુક પણ હાલી ખીસી ગયલી જેની દીસતી હતી. શાહાનશાહ ગુસ્સો ભુલી ઘણેજ તાજુબ થઇ રહ્યો કે “એ બીર્જલે શો ગજબ કર્યોછે ?” ત્યાં માત્ર શાહાનશાહ, ટોડરમલ ને બીર્જલછે. શાહાનશાહે બીર્જલને ઘણાજ કરડા સ્વભાવે સવાલ નાખ્યો “એઅદબીનો પાર રહ્યો નથી જે કોસમની હદથી જનદા તેં એઅદબી કરીછે ને વળી તું લખાડ વાત બોલવાને પણ ડર્યો નથી. બગલમાં શરાબનો શીશો ને તું કેવી કેવી હેમકાઇની વાત બોલ્યોછે.” બીર્જલ બોલ્યો, “જેહાં પનાહ એઅદબી માફ ચાહું મગર જે મેં કહ્યું હતું તે સઘળું મહારી બગલમાં હતું.” શાહાનશાહ બોલ્યો “બગલમાં હાથી ને ઘોડા ને ગધા હતા ?” બીર્જલ બોલ્યો “તે સઘળા હતા બંદેનવાળ.” શાહાનશાહ બોલ્યો, “બીર્જલ મેશક ત્હારી લખાડ વાત સાંભળતાં મ્હારે શીર ફરેછે. તને એક પત્ર જીવતો રાખવામાં મને મોટો ડર ઉપજે છે.” “જેહાં પનાહ હું જે બોલ્યો છું તેમાં એક બોલ ફેર નથી. સઘળા મારી બગલમાં મેં માર્યા હતા તે ગોળ બંડલમાં હતા, હુકમ હોય તો અબ ઘડી દેખાડી દઉં.” શાહાનશાહ બોલ્યો “બીર્જલ ત્હારે શીર ટેકાણે નથી. દેખાડ હાથી ઘોડા ચોર ગધા ?” બીર્જલ બોલ્યો “જેહાં પનાહ જે કોઇ શરાબનો એક નોશ ચઢાવે તો તેની કંઠજ અસર થતી નથી, જેવો છે તેવોજ રહે; તે ઉપરથી મેં કહ્યું “કુછ નહી” બીજો નોશ ચઢાવે તો બોલવે પોપટ બની જાયછે. તેની જગ્યાં ઉપરછે ને વાતમાં ખુશખુશ ખીસેછે તે ઉપરથી મેં કહ્યું હતું “પોપટ હે;” ત્રીજો નોશ ચઢાવે તે આદમી, ઘોડા માફક ખંખાર ઉપર ખંખાર માર્યો જાયછે, તે ઉપરથી મેં કહ્યું “ઘોડા હે;” ચોથો નોશ ચઢાવનારો હાથી માફક ડોલતો હીલતો થાયછે તે ઉપરથી મેં કહ્યું “હાથી હે;” પાંચમો નોશ ચઢાવ્યો કે તે આદમી ગધા માફક લાત લગાવા ને ઝાડવા મંડી જાયછે માટે મેં કહ્યું “ગધા હે;” છઠો નોશ ચઢાવનારો બસ બેશમ થઇ ઉઘેછે તે ઉપર મેં કહ્યું “શરાબ હે;” એક શીશામાંથી છ નોશ થાયછે. તે

છ રૂપક મેં મહારી બગલમાં છે કહ્યાં, તે એક શીશો શરાબ ધરાવેછે. અગર મેં એક હર્ફ જાદા કમતી કહ્યો હોય તો જેહાંપનાહ મુખત્યાર છે.” શાહાનશાહે ખીર્બલને સાંભળ્યો ત્યારે તેની અકલ ઉપર આક્રીન કરી તે શીદા થયો, તેનો ગુનો બખશ્યો. રાજા ટોડરમલ પણ દુરઅંદેશીની અવલ ખાશ્યત ઉપર આશક પડ્યો. શાહાનશાહે જ્યારે સધળો ભેદ જાણ્યો કે રાજા ખીર્બલ માત્ર મનના ઓચંચાનો ઉસકેરાયણો માંદગીનો તાલ લગાવી હ્યાં લગી કદમ મેલવાને હીમતવાન થયો હતો ત્યારે તો તેણે પોતાના લાયક મંત્રીને આગલા સધળા વીશ્વાસને મરતખે રાખ્યો. શાહાનશાહે ઓરપણુ તે બન્ને હીંદુઓને એ શરાબની વાત જાહેર નહી પાડવાની તાકીદ કરી.

કવેત.

ગુમાન પર ગુમાન ટલી ભરજવાની તને સલામ,
 ધમાન પર ધમાન ટલી ઓ ધનશાની તને સલામ.
 ખ્યાલ પર ખ્યાલ ટલી ઓ ખાલેશી તને સલામ,
 હવાલ પર હવાલ ટલી ઓ નાકેશી તને સલામ.
 ઇન્શાફ પર ઇન્શાફ ટલી ઓ તાબેશી તને સલામ,
 દર્યાફ પર દર્યાફ ટલી ઓ તાજેશી તને સલામ.
 મોખત પર મોખત ટલી તને સલામ ઓ દીલરોખા,
 રસ્તમ કહે જીંદગી ગુજરી ચાલીછે માહ તોખા.
 વખત પર જીંદગી જલી જેમ તેલપે જલી દીપ,
 તખ્ત પર તારણી જલી જેમ ગુલપે અનદલીખ.
 અહેરત પર આશનખ જલી જેમ આતશપે લોખાન,
 મરવતપે મોહખત જલી જેમ જોખનપે જુવાન.
 અવલપે અશલ જલી જેમ ગુલજરપે બહાર,
 ચમનપે ચશમ જલી જેમ પતંગપે દીપ સ્વાર.
 માશુકીપે આશકી જલી જેમ ખુશખોપે રખોખા,
 રસ્તમ કહે જીંદગી ગુજરી ચાલીછે માહ તોખા.
 આવરે સાકી આવ હવે, લાવ એક છેલી જમ,
 થઇયુકી થનાર એકબાલની વાહીઆદ ગુજરી તમામ.
 જરીનજમ ખુશખો ગુલાબ ભરી શરબત કે શરાબ,
 યા નીરમલ ઝલઝલ થતૂં મધુ મોહીની અમરત આબ.
 લાવ લાવ લાવ લાવ, મુશાફર નામુરાદ ને નીરાશ
 ફરેહ બામુદત મુશાફરી કરી ખાલી હાતે ખલાશ.
 ખાલી હાથે ફરેહ સફરથી, ખીલકુલ રેહી ના શોભા,
 રસ્તમ કહે જીંદગી ગુજરી ચાલી છે માહ તોખા.

ઉમરની જીકર.

શાહાનશાહ અકબર પાસે મીયાં તાનસેન આદમીની સમજ, શ્યાણુ ને ઉમરના તબક્કાનું ધૃપદ ગાઇ ગયો :—

ઉમર તક સખહી હે મસ્તાન,

નર નાર બાલ વૃદ્ધ જવાન. ॥ ટેક. ॥

દસે જ્યાન, સોલે સ્યાન, વીસએ ગ્યાન, ત્રીસએ જવાન, ચાલીસએ પઠાણુ, કહેત મીયાં તાનસેન સુન શાહ અકબર પચાસએ ગાનતાન, સાઠએ મસાન. ॥૧॥

આ ધૃપદ સાંભળી શાહાનશાહ દીલગીર થઇ ગયો કે “ઓ અલ્લા પચાસ પર ત્રણ સાલ ગુજર્યાં છે ને બાકી તો જુગજી. વખત નજદીક આવ્યો છે !” એ વીચારમાં છે, તેટલાં બીજી આવશે આવ્યો, તે પાસે શાહાનશાહે પેલા ધૃપદની વાત કાઢી; તે પણ શાહાનશાહનો શોક જોઇ ગાઇ ચાલ્યો—

ઉમર તક સખહી હે મસ્તાન,

નર નાર બાલ વૃદ્ધ જવાન. ॥ ટેક. ॥

સોલે સ્યાન, વીસએ ગ્યાન, ત્રીસએ વીદ્યાન, ચાલીસએ જવાન, પચાસએ પઠાન કહેત બીજી આવશે સુન શાહ અકબર સાઠએ ગાનતાન, સીતેરએ મસાન. ॥૧॥

બીજી આવશે ગાઇ ગયા ઉપર શાહાનશાહ અકબર ખ્યાલમાં પર્યો, તે દરમ્યાનમાં મીયાં તાનતરંગ આવ્યા, તે પાસે ધૃપદની વાત કાઢી તો તે શાહાનશાહને સંભળાવી ચાલ્યો ગયો—

ઉમર તક સખહી હે મસ્તાન,

નર નાર બાલ વૃદ્ધ જવાન. ॥ ટેક. ॥

સોલે સ્યાન, વીસએ ગ્યાન, ત્રીસએ ધ્યાન, ચાલીસએ જવાન, પચાસએ પઠાન, સાઠએ પહેલવાન, કહેત તાનતરંગ સુન શાહ અકબર સીતેરએ ગાનતાન, હૈસીએ મસાન. ॥૧॥

શાહાનશાહ, ઉસ્તાદ તાનતરંગને સાંભળી ખુશ મીઝજમાં છે કે મીયાં તાનસેન કહેછ તેમ ઉમરનો આંકો આવતો નથી, ને સાઠની ઉમરે તો પેહે-

લવાન થવાયછે તેટલાં ઓળ્યા ગોસ મહમદ આવ્યા, તે પાસ પેલા ધૃપદની વાન નીકળી તો ઓળ્યા તે ગાઘ ગયા :—

‘ઉમર તક સખલી હે મસ્તાન,

નર નાર બાલ વૃદ્ધ જવાન. ॥ ટેક. ॥

વીસએ શ્યાન, ત્રીસએ ગ્યાન, ચાલીસએ ધ્યાન, પચાસએ જ્યાન;
સાઠએ જવાન, સીતેરએ પહેલવાન, કહેત ઓલીઆ ગોસ સુન શાહ અકબર
હેંસીએ ગાનતાન, **નેવુંએ મસાન** ॥૧॥

અકબર તો ખુબ ખુશીમાં આવ્યો, મનમાં ઉમરની જાદતી ઉપર
જાહેશાની કરી રહ્યોછે તેટલાં મીયાં નજર આવ્યા તે પાસ શાહાનશાહ તે
ધૃપદનીવાત કાઢી તે પણ ગાઘ ચાલતો થયો—

ઉમર તક સખલી હે મસ્તાન,

નર નાર બાલ વૃદ્ધ જવાન. ॥ ટેક. ॥

વીસએ શ્યાન, ત્રીસએ ગ્યાન, ચાલીસએ વીદ્યાન, પચાસએ ધ્યાન,
સાઠએ જવાન, સીતેરએ પદાન, એંસીએ પહેલવાન, કહત મીયાં નજર સુન
શાહ અકબર નેવુંએ ગાનતાન, **સોએ કબ્રસ્તાન** ॥૨॥

નજર ગયા પછે શાહાનશાહ ખ્યાલમાં ગરક ગયો કે કોઈ ઉસ્તાદના
ધૃપદમાં ધડો નથી. તાનસેન મને ડરાવા ગયો કે ઉમર થોડીછે પણ છાં તે
સો તલકે કબી છેડો આવે તેમ માલમ પડતું નથી. અગર આગલા હેવાલો
માફક જોવુંછું તો સાતસોથી હજાર સાલની ઉમર હરદમ આદમી ભોગવી
ગયાંછે.

તેટલાં નવાખ ખાનખાનાન આવ્યા તે પાસ શાહાનશાહ તાજુબ થઈ
સઘળા ઉસ્તાદોએ ગાયલું ધૃપદ બોલી કહેવા લાગો કે “એક, ધૃપદ જુદા
જુદા ઉસ્તાદે જુદી જુદી ઢપ છપે ગાયું !” ખાનખાનાન બોલ્યો “જેહાંપનાહ
એમાં તાજુબી જેવું કાંઈ નથી.” શાહાનશાહે કહ્યું તે કેમ ? નવાખે જવાબ
દીધો એમ :—

“સઘળા ખોતાની હાલત ઉપરથી આખરનો સાર ખેંચેછે. તાનસેનની
ઉમર પચાસનીછે તેથી તે પચાસે ગાનતાન ને સાહટો મસાન ગાઘ ગયો.

ખીજુ આવરાની સાહકનીછે તેથી સાહટો ગાનતાન સીતેરએ મસાન
ગાઘ ગયો.

તાનતરંગની ઉમર સીતેરછે તેથી તે સીતેરે ગાનતાન ને હેંસીએ
મસાન ગાઘ ચાલ્યો.

ઓલીઆ ગોસ મહમદની ઉમર એંસીએ તેથી તે એંસીએ ગાનતાન
સોએ કબ્રસ્તાન ગાઘ ગયો.

તેજ મુઆફિક ઉપલામાં જે ફેર પડ્યોછે તે ઉમરે તેઓની તેવી હાલત ને જોર ને તોર ને દબદબો હશે તે તે વીચારને આધારે ધૃપદ મચાવી શક્યા. આ તમામ જોહાનનો તાલુકો માત્ર પોતાની હાલત ને ઉપજ નીપજ ઉપર દસ્યોછે. પાદશાહ પોતાની હાલતે રૈયતને જોયછે ને રૈયત પોતાની હાલતે પાદશાહને સંતાપે છે.”

શાહાનશાહ બોલ્યો “ખાનખાનાન એ ધૃપદે અગ્નએય થયોઠું કે સાહરે મસાન ત્યાં છેલી ધૃપદમાં ફક્ત “જવાન. !” નવાય બોલ્યો “અંદેન-વાજ ! ધૃપદનો પાયો ફક્ત આ ત્રણ નુકતા છે :—

“ સોલે શ્યાન, વીસે ગ્યાન, ત્રીસે જવાન. ”

મગર શાહીર ને ધલમખાજ ઉસ્તાદોએ તેનો જોહાન સાથ તાલુકો લદને આ શીકલ આપીછે અને તે જે સધળા ઉસ્તાદોએ ગાયું તેમ વખતે વખત જોવા ને જાણવામાં આવ્યું છે.”

શાહાનશાહે પુછ્યું “ તેની બાતેન માયેની શું ?” નવાય બોલ્યો, ગરીબનવાજ—

જ્યાં તલગ ઉમર છે ત્યાં તલગ સર્વ કોઇ ગાફિલ છે પછે શું નર, નાર બાલક કે જવાન કે વૃદ્ધ, જે પણ હોય, તે તમામ જાણુ એખબર છે.

શ્યાણનો તરીકો સોલ, ગ્યાનનો તરીકો વીસ, જવાનીનો તરીકો ત્રીસ ને પદાનગીરીનો તરીકો ચાલીસ, ખુશખુશાલી એશઆરામ રંગરાગનો તાલુકો પચાસ ને સાહાઈ વર્ષની ભરતીમાં આવ્યો તે અસલમાં મલવા તૈયાર થઈ રહ્યો.

શાહાનશાહ નવાય ખાનખાનાનને સાંભળી એ ધૃપદ ઉપર ખુશ ખુશ થઈ તેની બહુજ વખાણુ કરવા લાગો.

કવેત.

શીહા મુજ નસીબો તપકાવે લોહી લાલ,
શીહા મારો વખત બની શીહા ખ્યાલ.
શીહા નેન વીટલે ગવરાવેછ મરસીહા,
શીહા તે મરસીહા છાપેછ દીલ મુજ શીહા.
તેવું પાતાલ શીહા નૈ હશે કે દસ્યાવ,
એવી મુજ શીહા જીંદગી ખેડે શીહા નાવ.
ઉપર નીચે શીહા, શીહા કુલ આસપાસ,
શીહા જીગરથી કઢાવે શીહા શેપાસ.

ઠકરાણી માણકબા ને શાહાનશાહ અકબર.

ઠકરાણી માણકબા ધણીજ હસમુખી હતી. શાહાનશાહ અકબરના સારા રાન્યમાં તે બરાબર લોકોને બનાવી ચાંદ કરવામાં કોઈ હતું નહીં. તે એક વખત પોતાના પતી રાડ ઠાકોરની રજા લઈ પોતાના ધનામી ગામમાં થોડા દીવસ સેહેલ મારવા ગઈ હતી; ત્યાં તેના જવા પછે ઠાકોર પ્રવિણુરાજ આવી લાગ્યા. તે બેચાર દીવસ લ્યાં કને હવા પાણી દાણો સારો જોઈ રહ્યા, તેમની નજરે ઠકરાણીજ પડ્યાં. ઠાકોર વૃદ્ધ અને એકલા હોવાથી તેમની ઠકરાણી સંગે પરણવાની દયાનત થઈ, તેથી ગામની એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને બોલાવી પોતાની ઇચ્છા જણાવી તેને લાલચમાં નાખી. જે કારણ થાય અને તે ઠકરાણી તેને વરે તો કારજ કરનારીનું ધનામ એક હજાર સોનામોહોર ! તે ધનામમાં લલચાઈ તે વૃદ્ધ સ્ત્રી ઠકરાણીજના મંદીરે ગઈ. ધરડી એટલે અકલ તો લગાર ખસેલીજ હોય એટલે પુછવુંજ શું ? જે મનમાં આવ્યું તે બોલી ને ઠકરાણીજને લક્ષ રૂપૈયાના દાગીના ને લક્ષ રૂપૈયાના લુગડાં તેમ તેનાં સગાં સંબંધીઓને મનમાગ્યાં ધનામ અકરામ ને નજરાણા મળવાની વધાઈ દીધી. કારજ કરનારી વીધે જેઓને અનુભવછે તેઓને જુના જમાનાના આ ધુતમધાતમના વેશની ગડમથલ ને ગોટાળા સેજે સમજશે તેમ અનેક અનેક નવી નવાઈ ને નાના પ્રકારની પરપહેરામણીના સરવાલા ઠકરાણીને દેખાડી કામનું ચોકડું બેસાડવામાં પ્રતેહ પામવા જેવી લાંથી ફરી.

ઠકરાણીજ તો ઠાકોરને ઓળખે ને તે તેના સગપણમાંજે ખરો; તેનું માગુ આવ્યાથી જ્યાંલગી પેલી ગામની કારજ કરનારી બુઢીઆં હતી લ્યાંલગી તો તેણે હસવું જેમ તેમ થોભાવ્યું પણ તેના જવા કેડે અધધડી ઉપર તેનું હસવું જરી રહ્યું તે કેમ કરતાંજે દબે નહીં. દાસી મનીષો વટીક કંટાળો ખાવા લાગ્યાં કે ઠકરાણીઆ આ તે શી તરેહ હસેછે ? કાંઈ મગજ તો ખર્યું નથી ? તેટલાં ઠકરાણી હસવું થોભાવતાં થોભાવતાં શાંત થયાં ત્યારે સોંગ રચ્યો કે ઠાકોરજને વરાવીને સઘળી શોભામાં તેઓને વધાય કરવા ને કારજ કરનારીનો બોલ ઉપર રાખવો. ઠાકોરજને મળી બુઢીઆંજે બીજે દીવસ જવાબ દેવાનું કહી ઠરાવ પ્રમાણે વળી ઠકરાણીને મળી, ને ઠકરાણીજે સઘલો રકાસ ઠીક બેસાડ્યો. તેણે ઠાકોરને કહાવ્યું કે માઈ કોઈ વડીલ નથી. મારાં

વંશમાં એક હું માત્ર છું માટે મને હો હા કે ઠાઠમાઠનો અનાદર છે. સાદાઈ મને પસંદ છે. તેમ પેલી બુઢીઆંએ જઈ ઠાકોરજીને કહી ઠકરાણીની મરજી પ્રમાણે સંધળી પરપહેરામણી, દાગીના ને શૃંગાર, છેક ગુપચુપે નહી તેમ કાંઈ ધમાલે નહી, એમ મધ્યમસર ધામધૂમે ઠકરાણીને મંદીરે રવાના કર્યા. પાછલ દેશસ્થિતિ પ્રમાણે લગ્નવીધીમાં ઠકરાણીજી હઠ લઈ બેઠાં, કે હાલ મારું શીર ફરે છે, તેથી બુઢીઆંએ પોતાની નોક જય છે જાણીજ ઠકરાણીએ જેમ કહ્યું તેમ ઠાકોરજીનો આવેલો શૃંગાર, દાગીના ને લુગડાં સજીને લાજ તાણી અને મુખડું રંગી કરી બુઢીઆં ઠાકોરજી સંગ લગ્નને બંધાઈ ! મો ઠાંકું તે જોય છે કોણ ? તેમ જોનાર ને હાસ્ય ને ઠાક કરનાર માત્ર ઠકરાણી સંગ તેની દાસી મનીષો જેઓ આગલથી આ મનદાવ માં-જ્યામાં સામીલ થયેલી તેથી મર્મ બંદ બસ રહ્યો હતો તોય હસાહસ ને મસ્કરીના મેહણાનો પાર નહી રહ્યો હતો. પરણી ઉઠયાં પછે ઠાકોરજી કુસંખામાં ચીકાર મધરાત્રે પોતાના દાસ ને રક્ષકો સંગાતે પોતાને ઉતારે ગયા, તેમ પેલી બુઢીઆંનાં કચકચતા ડાચાંમાં કાંઈ ખોરાક પડ્યો અને અંગને આસાએસ મળ્યાથી કરાર થયો નીકર ત્યાંજ તે લોથ થઈ મડદું પડે. બુઢીઆંએ જોયું કે આ વીધી તો વહી મગર આગલ એ લગ્નનો પાટલો કેમ ફાવશે ? માટે ઠાકોરજીને છુપું કહાવ્યું કે ઠકરાણી લગાર હટીલાંછે તેથી કાંઈ આનાકાની કરે તો તમારા માણસોએ જોરજબરીથી ઉઠાવી લઈ જવામાં આવકા ખાવી નહી. લગ્નને ત્રણ દી થયા કેડે તેમ ઠકરાણીને મંદિર ઠાકોરના જનાનાનાં માણસો આવ્યાં; તેઓએ ઠકરાણીને ચીસ ને બરાડ મેલવા છતાં જોર જબરીથી ઉઠાવી માફામાં ધાલી અને ઝાંઝરા ને ધુધરાથી ગામ ગળવતા બલદીઆને આર લગાવી કે તેઓ ઠાકોરજીના સંધ સંગાતે થયા. ઠાકોરજી પોતાની વૃદ્ધવસ્થામાં આ ચંદ્રસ્વરૂપ ઠકરાણીજી સંગે વસ્થાથી બહુ ખુશ હતા. તેઓ દીલ્હી આવી પાદશાહે રાખેલા પોતા માટેના ખાસ ઉતારામાં ઉતર્યા અને જ્યારે જનાનખાનામાં પધાર્યા ત્યારે મોહ માથે શાળુડો વીટી પડેલી પોતાની ઠકરાણીને જોઈ પ્રેમથી બોલાવી બોલાવી ઘણા મનાવ્યા છતાં કાંઈએ ઉતર નહી મળ્યાથી રોષે ભરાઈ બાંદી મનીષોને હોકમ કરવે તેઓએ મોટા આગ્રહથી ઠકરાણીને મોડેથી લુગડું ખસેડ્યું કે ઠાકોરજી “દગો થીયોરે દગો થીયો” બોલી ભાંય પડ્યા, સખખ ઠકરાણીતો પેલી બુઢીઆં નીકલી ! ! !

ઠાકોરજીને પેલી બુઢીઆં કારજ કરનારીએ જોરજબરીથી ઉઠાવી લઈ જવાની છુપી વાત કહાવેલી ઠકરાણીએ જાણી હતી; મસ્કરી કરવી તે કાંઈ જોવી તેવી વાત ? તેથી પક્ષેપલની ખબર માટે ઠકરાણીના છુપા જસુસો પેલી બુઢીઆંના એવા વીશ્વાસુ થયા હતા કે તેના મનની રગેરગની ગુપ્ત વાત

ઠકરાણી પાસ આવતી હતી. ઠકરાણીએ પોતાની દાસી ને સખીઓને ખુદીઆની ખાસ માનીતીઓ કરીને તેનાં સઘળાં પ્રપંચ જાણી તે સમય બેસતું કામ લેતી; તેથી ઠકરાણીએ જ્યારે જોયું કે ધાર્યું તેવી ગમાર ખુદીઆં નથી. એને લગ્ન તો કવસ પડ્યાથી મારે ઠાઠમાઠે શીંગાર પેહેરી ઠાકોર સંગાતે કચ્ચાંછે; અને ઠાકોરજી બેખબરાછે. હવે ઠાકોરજીને વલી ખીજી વેલા ઠકરાણી હઠ કરી નીરાસ કરશે તો સઘલો ભરમ ધુટી જશે તેમ ઇનામ ને માન અકરામ જેમના તેમ રહી જશે. તે વીચારે ખુદીઆંએ તર્ક તો ઠીક રચ્યોછે. એ નકી જાણીને ઠકરાણીએ કારજ કરનારીનો પુરોજ વરઘોડો ચઢાવવાને નીચે પ્રમાણે તાલ રચી તેથી ખુદીઆં દ્રાવી નહી, પણ ફસી પડી. ઠરવેલે વખતે ખુદીઆં જ્યારે ઠકરાણી પાસ જતાં બોલી, કે ઠાકોરજી અબ-ધડી પોતાના ધરના મનીખો તેને બોલાવા મોકલેછે તે સાંભળતાંજ ઠકરાણી હસી પડી ખુદીઆંએ જેમ કહ્યું તેમ રાજી થઇ ઠાકોર સંગાત જવાની જાહેર તૈયારી કરતી હોય એવું તેણે સઘળું ડોલ ધાળ્યું. પછે લગ્નના કપડાં કાઢીને તાલ કરી બોલી “બાઇ તમોએ તે રાત્રે આ શુંગાર કેમ કચ્ચો હતો તે લગાર સજી કરી મને દેખાડશો તેમ હું તે સજી જઇશ તો ઠાકોરજીને આપણા ગોટાલાનો કસો શક ના પડે.” વાતતો ખરી તેમ ખુદીઆંને કરવામાં પોતાની પણ શોભા, માટે ભોળવાઇ. ઠકરાણીએ તરત ઠીક સમયે શીંગાર કરાવી દઇ ખુદીઆંને ટીલક કરી નક્કી ઠાઠ સાથે ચલાવી જેઇ, તેટલાં બારણે જાન આવી. ઠકરાણી માંહે ગરી ગયાં અને શીખવેલી દાસી મનીખોએ ઇશારો કચ્ચાથી ઠાકોરજીના માણસોએ ઠકરાણી બનેલી ખુદીઆં આસપાસ તેજ ઠકરાણીછે એ સમજી ફરી વળી ઠાકોરજીનો હોકમ કહ્યો. ખુદીઆં પ્રથમ તો સ્તબ્ધ થઇ પણ પછે તે દોડી ઓરડી માંહે ભરાવા જાયછે તેટલાં ઠાકોરના માણસોએ પકડી, ચીસ બરાડા પાડ્યા છતાં તેને ઊંચકી માફામાં નાખી; એ રીતે ઠકરાણી બદલે ખુદીઆંને ઠકરાણીના શુંગાર ને ઠાઠમાઠે લઇ ઠાકોરજી દીલ્હી આવ્યા હતા.

ઠાકોરજી લગાર સુદમાં આવ્યા કે લખખો ગાલોનો વરસાત પેલી ખુદીઆં ઉપર વરસાવા લાગ્યા પછે લાગલાજ શાહાનશાહ અકબરની દરબાર જાણી ચાલ્યા કે ત્યાં જઇ પોતાની આ આફત કહી કંઇ દાદ મેલવે. એ ખ્યાલે સઘલો વરઘોડો લઇ તે વૃદ્ધ ઠાકોરજી, શાહાનશાહને મોહોલ આવી લાગ્યા. તે ખબર થતાંજ શાહાનશાહે પોતાના ખાસ મંત્રીઓ તેમને લેવા મોકલ્યા, ઠાકોરજી તેઓ સંગ દરબારમાં આવી બેઠા ને કાંઇ પણ ખેર આશીચતની વાત થવા પહેલાં શાહાનશાહ હજુર પોતાનો ઉપલો કીસ્સો માંડી કહી બખાશ્યા “પુદાવંદના રાજ્યમાં મારી ગેરઆખર થઇ છે અને મને એક સ્ત્રીએ ઠગી જીતી લીધોછે, મને ઠગી પોતાનો ધણી કરવાનું બીડું ઝડક્યું છે.

મારાં મોટી કીમતનાં નજરાણા ને પહેરામણી આ કનિષ્ઠ બુદ્ધિમાં ઠગી કરી લઇ ગઇ છે. મારી ઉપર મોટી ક્રમબખતી વરસી છે.”

શાહાનશાહ અકબર દરબારમાં આ વખત ખાસ અમીરો ને સરદારો સંગાતે લડાઇની વાતના તડાકા લગાવતો હતો. ત્યાં રાજ્ય ગવૈયા મીયાં તાન-સેનની ગેરહાજરીમાં તાનતરંગ ધૃપદ લંબાવતો હતો. તે, છેલ્લી લડાઇમાં શેહીલા ને બીલોએ કરેલાં નામ છતાં પાદશાહના નશીબાની બલિહારી ને કીર્તિ સમાયલો હતો. તેના બેડનાર ઉપર ટીકા ને પ્રસંસા બન્ને બેલસેલ ઉલટા સુલટી વરસતી હતી. શાહાનશાહ પોતાના દુધભાઇ જૈનખાન તથા રાજા ખીર્ખલ અને પોતાના ઘણા થોડા લશકર સાથે જે છેલાં બચ્ચો તે માત્ર પોતાની જવાંમરદી તેમ જયપુરના રાજા ભગવાનસીંહના અયાગ જોરથીજ ત્યાં તે નશીબો પામ્યાની જીકર બોલતો હતો; આ ગપ્પો ચાલતી હતી, તેથી તે ઠાકોરજીની વાત સાંભળી પેલી બુદ્ધિમાં ઉપર બહુ કોપ્યો. તરત શાહાનશાહે તે બુદ્ધિમાંને દરબારમાં બેઆબરૂ કરી બુદ્ધ ઠાકોરજીનું માન જાળવવાને ઠરાવ કર્યો તેટલાં ખીર્ખલ બોલ્યો, ઠાકોરજીને મોટો જખરો ફટકો પડ્યો કે એઓની ભરજવાનીને માહ અપસુકન થયાં. ખીર્ખલ જેવોજ જૈનખાન પણ મશકેરો હતો તે વચ્ચે બોલ્યો કે ઠાકોરજીના માહતાપથી જવાન બાળા બળીને થોડા વખતમાં બુદ્ધિમાં સ્વરૂપ થઇ હોય તો બને તેમજે. ઠાકોરજી બોલ્યા શાહજહાં જૈનખાનના કલ્લા પ્રમાણે મને મારા પોતાના રોબ ઉપર વીચાર કરવાને કારણ મલ્યું છે, મગર આ બુદ્ધિમાં તો તે છે કે જેણે પ્રથમથીજ હકરાણી સંગાતે માફ કારજ કરવાનું માથે લીધેલું; તેથી તે ભર-જેબન હતીજ નહીં કે મારા માહતાપે તેના આબને જલાવ્યું હોય! બોલા ઠાકોરજીને સાંભળી દરબારમાં સરદાર દાઉદ હતો તેનેથી હસી પડાયું તે ઉપર પાદશાહની ઇતરાજ થાત પણ તે વખત આરમાં રાજા ભગવાનસીંહ પુરાઇ બોલ્યા “ખુદાવંદને ખબર નથી કે પલકમાં મદનમસ્ત નવજેબન પાકી જઇ બુદ્ધ ખખ થાયજે. ચીતોડના જયમલની બળવાન ફોજ સગની જંગમાં મારાં એક જવાન સરદારને દુશમનના હક્કા થવાના સમાચાર મળવે પોતાના બચાવની એટલી શીકર પડી કે સવારમાં જ્યારે હું તેને મલ્યો ત્યારે તેને તેના માટેજ પુછવા લાગ્યો; જેના ઉતરમાં તેણે મને નમી સલામ કરી! તાજબુખીનો પાર નહી રહ્યો જ્યારે મેં તેને બરાબર ન્યાલતાંએ બરી મુશકેલીથી પીછા-ન્યો. ઘણી વેળા એમ બનેજે. પાદશાહના સસરા જયપુરના વૃદ્ધ રાજા બહારમલ્લ-ત્યાં હતા તેઓ લગાર હાસ્ય મુખે બોલ્યા કે ઠાકોરજીના તાપની વાત બહુ બોલાયજે કે વર્ષ અઘવર્ષમાં એઓના તાપે ગમે એવી નવ-જેબનાને વૃદ્ધતા વ્યાપે છે. ઠાકોરજી બોલ્યા ત્યારે તો ગજબ થીયો છે. રાજા ટાડરમલ્લ બહુ ગંભીર રાજદરબારી હતો તેને આ ઠાકાબાજી પસંદ આવી

નહી. તેણે ઠાકોરજીને ઠરી જવા કહીને પાદશાહને ઉશકેર્યા કે બુઢીઆંની જીઆની લેવી. આ ઉશકેરણીથી તરત અકબરે પોકાર માચ્યો અને બુઢીઆં ધુંજીને જે ખરી વાત હતી તે બોલી ક્ષમા માંગવા લાગી. સભામાં ઠકરાણીના પતિ રાડ ઠાકોર પણ હતા તે પોતાની સ્ત્રીની આ વાત સાંભળી હસતાં હસતાં આંખ્યોમાંથી આશું પાડવા લાગ્યા. તે બોલ્યો “જેહાંપનાહ મારી ઠકરાણીથી મેં હાથ જોડ્યા છે તે કોઇને પણ બનાવવામાં આધું પાધું જોતી નથી. હું મર્મ સમજ્યો. તેણીએ આ નાટક વૃદ્ધ ઠાકોરજીનો મુખરો લેવા રચ્યોછે.” રાજા બીર્બલ બોલ્યો ઠકરાણીએ ગયે વર્ષે બીજીબાવરાને એવો બનાવ્યો હતો કે તે મધરાત્ર તલગ ઠકરાણીના મોહોલના દરવાજે સુરસાગર લઇ ફરતો ને પ્રેમના ધૂપદ ગાતો ગાતો દરઆનોના ધબ્બા ખાતો હતો. પાદશાહ ને સભા બુદ્ધ ગવૈયાની હાંસીની વાત સાંભલી ખુબ હસ્યા પણ બીજીબાવરો પોતે ત્યાં હતો તે તો પોતાની એમ વાત જાહેર પડ્યાથી પાણી પાણી થઇ ગયો ને બીર્બલ ઉપર જીખ્યા સીંહ મીશાલ દાંત્યાં કચકચાવા લાગ્યો. દગાખોર અખદુલખાન પણ ત્યાં હતો. તે બોલ્યો કે બંદેનવાજ મારાં મગજમાં વાત ઉતરતી નથી કે એક સાદી રજપુતાણી જે ખંડણ્યા રાજાની પાયરીથી ઉતરતા ઠાકોરની ખાયડી એવી અડંગ ટકોરખાજ ને હસમુખી હોય ? અગર તેવી હોય તો તેની નીતી જોખમાયલી તો ખરી. બલવાન રાડ ઠાકોર તલવાર ઉપર હાથ નાખતો ઉઠ્યો કે પાદશાહની મીજલસમાં અદખ શીખવાની હજી આકાછેઅખદુલા; તે તને ઇચ્છા હોય તો કાંઇશીખવી દઉં. રાજા ભગવાનસીંહ વચ્ચે પડ્યા કે હસ્યાનું ખસ્યું કરવા જેવું કાંઇ સરદારનું બોલવું નથી. ઠાકોરજી માહું મા લીયો. વૃદ્ધ ઠાકોર બોલ્યા મહારો ઝગડો પતાવવાની જગો વધારવાની વાત કોઇ મા કરો. પાદશાહ મારે માત્ર મારી સધળી ખોવાયલી માલમતા મળવા સાથ કામ છે. થવાનું તેતો થીયું બસ. પાદશાહ બોલ્યા તાજીબી કે લડાઇ ને શમશેરમાં કુસળ ઠાકોરજીને એક સાદી ખાયડી ઠગે ? અરર, ઠાકોર બોલ્યા તેતો. થીયું પણ ફેકટમાં જે જાયછે તે મલ્યું તો તેમાં પ્રતિષ્ઠા જળવાય છે. રાજા બીર્બલ બોલ્યા કે ચીતોડને સુરંગ પાડી લેવા જેવી આ યુક્તી છે. જે તેમ કરવાલાગ્યોને નડશે. પાદશાહ બોલ્યા “બીર્બલ તું શું બોલ્યો ? સુરંગ તો મેં પોતે ખોદાવી કાઢ્યો લેવાને ચત્ત કચ્ચો તે અદ્ધલ જતાં સામી ઉડીને મારી ખાસ ફેજનો ઘણુ કાઢ્યામાં પકાઇછે.” બીર્બલ બોલ્યો જેહાંપનાહ તેમજ તો. રાજા ભગવાનસીંહ બોલ્યા જેહાંપનાહ એઅદખી માફછે. બીર્બલનો કહેવાનો ખાયદ માત્ર ઠકરાણીથી આપણે હારશું. જીતનાર નહી. પાદશાહ બોલ્યા બીર્બલ અને એક માસમાં તે માજરો અજમુદા થશે નહી તો તને જીવતો મેલનાર નહી. તેં માફ અપમાન કર્યું છે. રાજા બીર્બલ

બોલ્યો ગરીબનવાજ હું કાંઈ તેવું બોલ્યો નથી. પાદશાહ બોલ્યો, “રાજ ભગવાનસીંહ બોલ્યો તે મારા મનમાં ઉતર્યું છે.”

એ રીતે મહીનામાં ઠકરાણીની સરસાધનો દાવ નહી જણાયો તો રાજ બીર્બલ ફેકટ સંકટમાં ગીરફતાર થાય એ કરાર થઈને મીજલસ બરખાસ થઈ. સઘળા પોતાને મોઢોલે ચાળ્યા. ઠાકોરજી ને પેલી નવી ઠકરાણી એકલાં પાદશાહ હજીર રહ્યાં. ઠાકોરજી બોલ્યા આ બલને હું ક્યાં લઈ જાતું? પાદશાહ હસ્યો પણ ઠાકોરજીની આવૃત્તિ રાખી લીધી. પોતાના જનાના મેહેલ રાણીઓની દારી દરમીયાન નજર કેદ કરી હાલ તરત તો એ પંચાત પતાવી. પેલી ઠકરાણીને વૃદ્ધ ઠાકોરજીની સઘળી બીના જાણ થઈ અને નકામો બીર્બલ પંચાતમાં આવ્યાથી તે પોતાને મન દહાડી. ઠકરાણીએ પોતાને મન દૃઢ વીચાર કર્યો કે કાંઈએ કરીને પાદશાહને બનાવવો ને તેનો મદ ઉતારવો.

આ વીચારે તે પોતાને ગામથી ધારેલા વખત પેહેલાં દીલ્હી આવી. જાણે કરસામાં નથી ત્યમ તે પેહેલાં માફક પાદશાહનાં જનાનામાં જાવ આવ કરવા લાગી, અને સઘળી રાણી ને શાહજાદી દરમ્યાન એટલી હળી ગઈ કે કોઈએ તેને પણ પણ નજરથી વેગળી કરવા ચાહી નહી. ઘણી વખત મેહેલમાં પાદશાહ અકબર સાથે તે રાણી બેગી મળી વાતચીત કરી પરોટાયળી, તે તેને હાલના મનસુબામાં બહુ અનુકુળ થઈ પડ્યું. ધારેલી રીતેજ મેહેલમાં આવ જાવ કરતાં તે ઠાકોરને બનાવ્યાની પંચાત પછે દસ દીવસ ભાગ્યે થયાં તેટલાં પાદશાહ સામે મળી ચોંકી હોય તેવો દણુકો કરી હસી પડીને બોલી “મોટાનાં નશીબજ મોટાં.”

પાદશાહ તે સાંભળતાં બોલ્યો “એટલે?”

ઠકરાણી બોલી “બેઅદબી થઈ તે માફ કરો તો કહું.”

પાદશાહ બોલ્યો “તને માફ છે, બોલ.”

ઠકરાણી બોલ્યાં, “ધર્મરાજ તમો જયપુરજામીના સમ લીધો.”

“તેના સમ” પાદશાહ બોલ્યો.

ઠકરાણી બોલી “મને લાજ લાગે છે કહેતાં.”

પાદશાહ બોલ્યો “તું મારી શાહજાદી માફક છે.”

ઠકરાણી બોલી “તે કોણ ના પાડે છે? પણ કહેવાની વાત લગાર નીતીભંગ છે.”

પાદશાહ વીચારમાં પડ્યો કે કેવી વાત હશે કે ઠકરાણી શરમાય છે. લગાર ઉશકેરાઈ “બસ તું બોલ મારું અભયવચન છે.”

ઠકરાણી સજવાતી ને તલાજ ખેંચતી જમીનમાં આંખો મોંકી નીચી ડોકે બોલ્યાં “હું તમારા નામથી સરત રમી તે જીતી છું તે આપ કબુલ કરો. મારેથી તમારે નામે થયેલી જીત રખાતી નથી.”

પાદશાહ ખુશ ખુશ થઇ “શું જીતીછે?”

“ચીતોડનું સાઈ અરણ્ય!” ઠકરાણી બોલ્યાં.

“ઠીક થયું મારે ચઢાઇ કરવી છે ચીતોડના ઉદયસિંહ ઉપર માટે તે અરણ્ય કીમતી જીત થઇ છે. ત્યાં મારી ફેજ પોતાના ડેરા તાણશે” પાદશાહ બોલ્યો.

તે સાંભળી ઠકરાણી કાગલનો ફેડો જે ઉપર તે જીતનો પરવાનો થયો હતો તે હજુર મેલી પોતાની દાસી સંગાતે મેહલ બાહર નીસરી ગઇ.

ન્યારે દરબારમાં રાજા બીર્જલ, રાજા ભગવાનસીંહ વગેરે સઘળા મોટા રાજદરબારીઓ મળ્યા તે વખતે તે જીતના પરવાનાની વાત ને પોતાના નશીબાનો ચઢતો સેતાશે વખાણીને પાદશાહ ગવે કુલાયો. ગવૈયાએ તે વખાણનો ખ્યાલ ગાયો. ભાટ ને શાએરોએ વા:વાની બેચાર કવિતાને બેત જોડી કહી કરી અકબરને સાતમે આસમાને ચઢાવ્યો. ઠાકોર અજબ થઇ રહ્યા કે ચીતોડના અરણ્યની તે આ શી ખુશાલી. રાજા બીર્જલે પાદશાહને આ અમુલ્ય જીત માટે મોટી મુબારકબાદી નવાજી ને તે કલાક દોહોડ કલાક રાજ્ય દરબારમાં શું એક મસ મોટી ખડાઇ ને ઉકમાઇ થવા લાગી. વાજંત્રો પણ વાગી રહ્યાં.

વલી સાત દીવસ બીજા ગયા કેડે રાણીજીની વર્ષગાંઠની ખુશાલીનું મોહોલમાં સ્ત્રીમંડળ થયું તેમાં સઘળી પાદશાહી નાજનીનો સંગાતે ઠકરાણી પણ બીરાજ્યાં હતાં. તે હસી હસી સઘળાને મન વસી જઇ સઘળા સાથ વાત કરવામાં અવલ રેહતાં; વલી પાદશાહ અકબરને નજદીક જોઇ બોલ્યાં કે “ધર્મરાજ, બીજી તજદી છે.”

પાદશાહ તો ઠકરાણી ઉપર ખુશ ખુશ એટલે આંધળાને જલી કાંઇ દીસે? “ઠકરાણીજી બેઠેસત અરજ કહો.” પાદશાહ બોલ્યો.

“મારી ઉપર રીસે મા ભરાશો” ઠકરાણી બોલ્યાં.

પાદશાહ બોલ્યો, “તમારી ઉપર કોણ રીશ કરેછે કે હું ગુસ્સો કરીશ?”

ઠકરાણી બોલી “મેં ગઇ રાતના આપના નામથી દસ હજાર મેંઢાં જીત્યાં છે તે સામી ઇદ આવીછે તેમાં કામ લાગશે તે લિયો.”

“એ અક્ષા” પાદશાહ બોલ્યા “તું મોટી ચ્યાણીછે કે હાલના દુકાબ્યા વખતમાં તેં મને આ કીમતી જીત કરી આપીછે.”

તે હીંગામમાં બોકડજીતમાં કોઇ રોગ ફેલાયાથી ગોસ સોધ્યું મલતું નહીં, તે વખતે દસ હજાર મેંઢા ચરબીદાર માટેલા ફરબે દુખ્યાની જીત એ તો અવધી થઇ. પાદશાહ બેઠે ખુશીથી એટલા પગબ્યાછે કે ઠકરાણી જે હેસ્ચારી વાપરી દુર ખસી જતે નહી તો કંઇક શાહજાદી, રાણી ને ઠકરાણી વગેરે મોટા મોટા ઓધેદારોની સ્ત્રીઓ વચ્ચે ઉપકારનો અદલો વાળવામાં બેઠી

પડતે. ઠકરાણી દુર ખસ્યા સાથ ચતુરાધથી તે જીતનો ને તે ક્યાંથી લેવા તેનો ધુરંજો હજુર મેલી પોતાના ચાંદીના માફે ચઢી પોતાને મહેલ નીકળી આવ્યાં.

આ વાત રાજદરબારમાં થઇ. શર રાડ ઠાકોર પોતાની સ્ત્રીની આ વાતથી લગાર ખીન્ન થયા. પેલા વૃદ્ધ ઠાકોરજી તો પોતાની હસીના ભોગમાં આ ભોગ લાગ્યાથી જુના માટીના કોઝાં જેવું મોહ કરી રહ્યા હતા.

શાહાનશાહ અકબરની ઇદની દરબાર ભરાઇ છે. ચો તરફથી ઉમદા નજરાણા ને શોગાતો આવી દરબારમાં કીડીને ચાલવાની જગ્યો મળતી નથી. મોટા મોટા રાજા, ઠાકોર, નવાબો ને ખાનો વગેરે સરદાર લોકો ને સોદાગરોના તરેહવાર પોશાગો ને નોકર નફરોએ ધરેલા ચાંદી ને સોનાના પાદશાહી નજરાણાના ચીકાર ખુમચાથી ત્યાંનો મહીમા બેશક દબદબો મારે છે. ભાટો મળ્યા છે. શાએરો જમા થયા છે. પદવીથી ઉતરેલા પણ સલામ બજાવવા આવ્યા છે. દેશ દેશ ને મુલકે મુલકથી માનપત્રો ને માન અકામનાં નીશાનો ત્યાં ઉડ્યાં છે. વાજંત્રો ખુશ શરોદમાં શાહાનશાહને મુબારકબાદી દીયે છે. રધયત તેના દીદાર જોવાને તુટાતુટ કરી રહી છે તેટલાં એક સુક્યાણી માફો ખનનન ખનનન કરતો રાજમોહોલ દ્વારે આવ્યો. તે માંહેથી એક ખુશ મીઝજવાળી ખુબસુરત ઓરત ખીજી પાંચ સાત સંગાતે કુદી સીડી ઉપર ચઢી. સ્ત્રી જાત ને વળી ઠાઠમાઠે રાણી સમાન તેને સઘળાથી જગા મળી. તે પલક વચે ઠઠ દરબારમાં આવી હાજર થતાં બોલી “ધર્મરાજ, મારી લાજ જયછે ! મારી આંધડી લાજ જયછે ! મને ખચાવો.”

શાહાનશાહે તરત તેના જવાબમાં કહ્યું “કોઇ કાળે તાહરી લાજ જનાર નથી, બોલ શું છે ?”

“અંદેનવાજ થઇ ચુકું છે જો આપ તે ના પાડશે તો માહરો દેહ પાડવો પડશે.” ઠકરાણી બોલ્યાં.

પાદશાહ બોલ્યો “બોલ તને કહું છું. તાજ ને તખ્તના કસમ લઇ કહું છું કે બોલ હું તારો બોલ હેઠો નહીં પાડીશ.”

“અરે હું સરતમાં દીલ્હી હારી છું આપ નામે ઓ શાહાનશાહ !”

રાજા ખીર્વલ સીતાબ ત્યાં ઉઠી આવી બોલ્યો “ઠકરાણીજી ગભરાવો મા. શું છે તે બરાબર કહો કે દીલ્હી કેમ હાસ્યાં છે ?”

“અરે વીરા ખીર્વલ ગઇ રાતના હું જેમ હમારી ખાનગી સભામાં આગળ પાદશાહને નામની સરત લગાવ્યાથી બેવાર જીતી હતી અને તે જીત મેં પાદશાહને સ્વાધીન કરી હતી તેમ આજની રાતના ત્યાં પાદશાહને નામની સરતમાં કાશમીર ને દીલ્હી સામસામા મેલાઇ; તેમાં કાસમીરવાળી જીતી ને હું દીલ્હી હારી છું, તે પાદશાહે અબધડી આ હાલતમાંજ તે મેલી પોતાના માત્ર કપીલા ને અમલદાર સંગાતે સેજ કલાકમાં જ્યાંથી નીકળી જવું જોઇયે. તેમ ના થશે તો મારે દેહ પાડવો પડશે.”

ખીર્જલ બોલ્યો “શું પાદશાહે બેવાર જીતેલી સરત કબુલ કરી છે? તેમ હોય તો ચાલો દીલ્હી ખાલી કરી જવું જોઈએ.”

શાહાનશાહ અકબર બોલ્યો “ખીર્જલ બે સરત મેં લીધી છે; આજે હજાર મેંદા જમે થયાં છે તે જીતમાં મળેલાં છે. નાસ્તો પણ કર્યો નથી. ઠકરાણીનું ખાનું ખરાબ થાય એ ઓરતજાતને દીલ્હીની સરત મારવાનું કોણે કહ્યું કે તેમ સરતમાં મારી રાજધાની મેલી?”

ઠકરાણી બોલી, “પાદશાહ સલામત મને ખબર હતે કે પાદશાહનો નસીબો ઉલટાયો છે ને હારમાં આવ્યો છે તો હું તેની સરત ના રમતે.”

શાહાનશાહ, રાજ ટોડરમલ તરફ જોઈ બોલ્યો “ટોડર ગળ્ય થયો.”

જૈનખાન બોલ્યો “જેહાંપનાહ એ તમામ શીતનો આ બુદ્ધ ઠાકોરે કર્યો છે. એ હાં પંચાત લાવે નહી તો એ હાલની આક્રમ આવે નહી.”

રાજ ખીર્જલ બોલ્યા “જેહાંપનાહ ઉઠો. સરત બળ લાવો. ઠકરાણીએ આપના નામે જીતેલી સરત કબુલ રાખી તો હારેલી સરત પણ કબુલ રાખો.”

પાદશાહ બોલ્યો “તે સરત હું પાછી વાળું, કહે તો, પણ દીલ્હી કેમ મેલી નીકળી જાઉં.”

ખીર્જલ બોલ્યો “એક વાત નકી થઈ છે કે મારી જોખમદારી ટળી છે.” આ સાંભલતાંજ ઠકરાણી હસીને તરત સાંથી ઉતરી ચાલ્યાં ને તે મોટી ઠઠ ને તમામ મોહોલ ને રખત ઠકરાણીએ શાહાનશાહને બનાવ્યાથી જે હસાહસમાં પડી તેનો જે ગોંગાટ થયો તેનો ખ્યાલ કોણને આવશે?

પાદશાહ અકબર પોતાને પણ બન્યાની વાત જાણી હસતાં હસતાં બેઠાર થયો. રાણી ને શાહજી વગેરે સધળી વરણની સ્ત્રીઓમાં ઠકરાણીના બેહદ વખાણ ને શાહાનશાહનો હુસ્નો થયો. અરે તે ઇદ જેવી કોઈ ઇદ તે આગળ કે તે પાછળ દીલ્હી શહેરમાં મચી જ નહી. પાદશાહે મોટાં નજરાણા ને જગીર વગેરે મોટી બક્ષેસ ઠકરાણીને કરીને તે દીવસથી ઓરતજાત બાબેના પોતાના છાલકાં મતનો નાશ કર્યો.

છેલ્લે શાહાનશાહ બોલ્યો “ખીર્જલ એ તમામ તારો પ્રપંચ.”

ખીર્જલ બોલ્યો “બંદે નવાજ જેણે વૃદ્ધ ઠાકોરજીની બુદ્ધી ઠેકાણે આંણી કે હૈંસી વર્ષના આયુષ્યમાં ચંદ્રમાને તોલની તારણી ઉપર પરણવાનું લક્ષ પકડ્યું તો તે સભામાં થયેલા વાદવીવાદથી અજાણી રેહશે? અને સાંચેલી પંચાતથી ગફલત રહી નાહકમાં માચ્યા જતા ખીર્જલના કુકુંબની હાયનો બોળે પોતાને સર ઉપાડશે? એમ કેમ બને?”

અકબર બોલ્યો “બડો ઓચંબો થયો કે ઠકરાણીએ મારો મુગટ નમાવ્યો કે ઇદને દીનજ દીલ્હી ખાલી કરાવવાનું વુદ્ધાન કર્યું.”

ખાનખાનાન એટલો હસ્યો કે તે બેઠક ઉપરથી હેઠો પડ્યો હતે જે શેદાગર ખાનજંગે તેને મદદ ના કરી હતે. એ રીતે ઠકરાણી માણુકબાથી શાહાનશાહ અકબર બની ગયો !

શાહાનશાહ અકબર ને કવી ગંગ.

શાહાનશાહ અકબરે કાશમીર જીત્યાની ખુશાલીમાં પોતાના રંગમોહાલમાંહે પોતાની રાણીઓ તથા શાહજહાંનીઓનો એક ખાસ મેલાવડો રચ્યો હતો. આ મેલાવડામાં માત્ર અદ્ય અદાનો રંગ રાગ ને હૃદયસરની ખુશ મસ્કરી ચાલુ થઈ રહી હતી. ત્યાં શાહનશાહ પોતે ઇંદ્ર સમાન ઠાઠમાટે બીરાજી મોહ્યત ને મોટાઇના આવભાવમાં ગરક ગયો હતો. ખુશાલી ને રંગ ઉપજવનારી રાણીઓ પણ ઇંદ્રાસનની અપ્પચરા મીસાલના શૃંગારે ત્યાં કંઈ ખેસુમાર નાજ નખાં ને હાશ્ય ફરી રહીછે. કોઇ પોતાના હલકથી તો કોઇ પોતાની આંગળીથી રાગના ઉચી પ્રકારના સ્વરૂપ ખેંચેછે. તેટલાં શાહાનશાહની સર્વેથી જનદા માનીતી રાણી કમલાએ આ કલ્યાણનો ટપ્પો ગાયો.

કલ્યાણ ટપ્પો.

કોઇ સમજવો, યા પીયાકું કોઇ,

એ કેહતે સરફ રંગ સખ ગુનીઅન

મીલે મીલે, ગાવોરી બજવો રીજવો. ॥ ટેક. ॥

અખ સમજો સમજો સખ કોઇ કહે, ઝોર સમજો કછુ ના જાએ;

સમજુસે સમજુ મીલે, તખ કુછ સમજો જાએ.—યા પીયાકું. ॥ ૧ ॥

અખ પીતંમ પત્યાં તો લીખુ, જો કછુ અંતર હોય;

તુમ હમ જીયરા એક હે, સો મીલનકે તન હોય.—યા પીયાકું. ॥ ૨ ॥

પીતંમ પત્યાં તો લીખુ, જો તુમ હો રે બદેશ;

તન મનમે છાંએ રહે, વહાં ક્યા ક્યા કહું સંધેસ.—યા પીયાકું. ॥ ૩ ॥

આ ટપ્પો ગાવામાં રાણી કમલા મારફતે આ મોહીની મંડળે જો આશા બાંધી તે માત્ર શાહનશાહને હરદમ પોતાના રંગ મહોલમાં પોતાની પાસે રાખી રાજદરબારીઓને મુઝવવાનીજ, તેથી જ્યારે શાહનશાહે આ ટપ્પાનો અર્થ પુછ્યો ત્યારે એક નખાંબાજ પદ્મીએ ઉઠી તે કહી સંભળાવ્યો:—

“પાદશાહ, આ ગેરઇ-શાદ્દ નથી કે આપ હરદમ લડાઇમાં ગુંટાઇ રહો ને અમને વીસારી મેલો ? આજ તો કાશમીર જેવા આર્ય સત્તાધારી

દેશની જીત મેળવી વર્ષ ઉપર મુદતે અમને દર્શન દીધાંછે તો વર્ષ એ વર્ષ અમારા સમાગમ માહે રીઝી રહો. એમ જાણો કે આપ કોઇ અસાધારણ યુદ્ધમાંહે રોકાયાછો ને રાજધાનીએ આવી શક્યા નથી. અમારો અભીલાશ પુર્ણ કરો. હાં રાતદન રહી ગાનતાન માંહે જેમ ઇંદ્ર પોતાના ઇંદ્રાસનમાંહે પરીએ પાસ ગાયન ને રંગ ઉમંગ ભેગા રીઝી પડ્યા રહેછે તેમ રીઝી રહો તો કેમ?”

શાહાનશાહ બોલ્યા “પાદશાહાતનું શું થાય? મહારી પ્રજાની દાદને કોણ પોંહોંએ? પખવાડીયું કે મહીનો હોય તેની વાત જુદીછે મગર આ વર્ષ એ વર્ષની મુદત તો મહારા શાહજાદા ને સરદારો ને રાજદરબારીઓને મહારેથી નાકરમાન ને બળવાખોર કરે. વખતે મહારી સત્તાને પણ ઘોકા પોંહોંએ.”

રાણી કમલા બોલી “ત્યારે શું અમારા શખુનો હેઠા પડે ને અમે અપમાન પામીએ? શું અમારી એટલી પણ ઉમેદ આપ પાર પાડવાને અશક્ત છો? એક નીરજીવમાં નીરજીવ દરબારીને તેની ગમે એવી ઇચ્છા બક્ષવામાં આવે ને જે આપના જન મીસાલની જીવલગ રાણીઓ તેની એક નીરજીવ પણ મરજીનો ટેક જળવાય નહી? જ્યારે આપ જંગમાં શામીલ હો ત્યારે રાત્રદીવસ અમારા જીવ ધુન્ને. અમને પણ પણ આપ વના ચેન પડે નહી. જ્યારે રાજધાનીમાં હો ત્યારે પણ આપ રાજદરબાર ને રૈયતના કલ્યાણમાં ગુંથ્યા રહો ને અમે ક્યાં પશુના અવતારે મહેલના બંદીખાને પશ્ચાં છૈયે તેની રેસ દયા કે લાગણી નહી; એ તે શું શાહાનશાહની અવલ પ્રકારની દાદ ને અદલ સત્તા! ના, અમે તો આજ પછે આપને હાંથી પગલુંએ બાહર ખસવા દેનાર નહી.”

રાણી નુરમાહ બોલી “શાહાનશાહ તો ઘણા માયાળુ ને મહેરબાન છે. કમલા પદ્મની, તમે નકામી જીકર કરોછો. લો હું સરત મારું મહારાં જ્ઞેઅનની કે જેહાંપનાહ આપણ પાસથી પણ પણ જુદા થનાર નથી.” એ પ્રેમ વળગણુ તે રાણીએ પોતાના શીતારા નેણુની અદાથી પુર્ણ ભજવતાં ત્યાં આ સોહની ગાઇ સમપુર્ણ કર્યું :—

આલીરી સજની ઓ ખ્યારે પતી હસ રહોછે,

આજે દીલદાર છંદ લાગો.—આલીરી સજની.—||ટોક.||

બેર બેર ગરહું લગાય લગાય પ્રેમાધીન ફસ રહોછે.—આલીરી સજની.—||૧||

રાણી મલીકા બોલી “નુર બોલવામાં આપાદ ઉતરી છે. હું શાહની મુછના બાલમાં આપણી મરજી બક્ષવાનું ચીન્હ જોઈછું. જેહાંપનાહની અશ્મમાં જે શીદાગીનો ઝળકાટ તલુ થયોછે તે શું આપણી મુરદ પુર્ણ બર આવ્યાની સાબેતી નથી?” તેણે પણ આ પ્રેમ પમાડક ધડીનો અવસર ઠીક દીપવવા આ રાગણી ગાઇ ;—

પીયા સરસ રત મીલનકી, એરી સખી મન જીવનકી,
પ્રેમ ભર નેનન દરસનકી.—પીયા સરસ. ॥ટ૬ક.॥
સદા રંગ ઉમંગ પીયા મીલન, જીયા પીયા જીયા જીવન,
શાહાનશાહ અકબર રોશન તેજ મોરે અખીઅનકી.
પીયા સરસ રત મીલનકી—॥૧૧॥

શાહાનશાહ બોલ્યા “મહારા રંગ સીતારાઓ, તમારા આગ્રહ પાસ
હું નાચાર છું. આજથી હું તમારા હોકમસર ચાલનાર ને તમ પાસ છાં રહી
જે તમે તમામ ખુબસુરતીઓ આહશો તે મુરાદ અક્ષનાર.

રાણીઓ આ ખુશ શખુનોનો કોલ સાંભળતાંજ નાજ નખાં ને શીદા-
ગીથી શાહાનશાહ ઉપર મોતી માણુક ને શીરોઝનો વધાવો કરી રહી.
લાંજ તે વખતે સઘળી સુંદરીઓએ એકસંપ થઇ પોતપોતામાહે મકમ
એકરાર કય્યો. સઘળી મળી શાહાનશાહ અકબરની નવ રાણી હતી. તે
દરેકે અકેક અઠવાડયું શાહાનશાહને પોતાની ખાસ પરોણાગત માંહે રાખતા
જતું. જે રાણીની વારી આવે, તે બ્યાં શાહાનશાહ પરોણાગતમાં હોય ત્યાં
તેને પોતાની ખાસ બાંદીઓ સાથે એસતેકખાલ લેવા જાય અને મોટી
ધામધુમ ને અદા અદબથી એક સરવસ જેવા દમદમામે તમામ રંગ મહોલ
ફેરવ્યાપછે પોતાના ખાસ ખેલવત દીવાનખાને દાખલ કરે ને ત્યાં તે નામદાર
જનાય તેની ખીદમતમાં તેની મરજી ને હોકમસર અમલ કરે. આ રીતે
શાહાનશાહ અકબર એક રાણીથી બીજી રાણી ને બીજી રાણીથી ત્રીજી
વગેરે નવે રાણીની પરોણાગત ને ખ્યારમાં મચ્યા રહ્યા તે એટલે લગી કે
લગભગ નવ મહીના થઇ ગયા શાહાનશાહ નથી પોતાની રાજદરબાર
બરતો કે, નથી રાજ્યની ખબર મંગાવતો કે નથી રૈયતની દાદ લેતો. રાજ
ખીર્વલ ને રાજ ટોડરમલ આ રીતની પોતાંના શાહાનશાહની ગેરહાજરી
તેમ રાજ્ય તરફની બેદરકારી ને ગફલતીનું મોટું જોખમ સમજવા
લાગા. શાહાનશાહનો દુધમલભાઇ જૈનખાન તો પોતાના શાહાનશાહની
ગેરહાજરીથી પુકાર મારી બોલ્યો કે “પેલી ડાકણો મહારા શાહાનશાહ
બાદને ગળી ગઇ કે કેમ ?” નવાખ ખાનખાનાન તો લશકરની બેદલી
જાણી ઘણો ધાસ્તીમાં પડ્યો. ભગવાનસીંગ તો એટલો રાણી કમલા ઉપર
ગુસ્સે થયો કે તેની આ ચાલનો છડેછોક તીરસ્કાર કરી રહ્યો. રાજ માનસીંગ
તો પોતાની તલવારની મુઠ ઉપર હાથ નાખી બોલ્યો કે “માલક વના તું શુ
કરીશ અહો મહારી શમશેર ?”

ઉસ્તાદ તાનસેન કહેવા લાગો “શાહાનશાહ ક્યાં છે કે હું મહારી
મધુરસ ધૃપદ ગાઇ સંભળાવું ?” નવાખ અયુધ્ઝલ તો કપાળને અંગોઠો
ટેકાવી કલાકના કલાક ખાલી ગાદી સામે બેસી રહેવા લાગો. કવી ફેઝીએ તે

શાહાનશાહ વગર કવીતા કરવાને કસમ લીધા. મુલ્કાં ફઝુખાને તો શાહાનશાહની જુદાઈમાં મક્કે હજ કરવાનો સરનજમ તૈયાર કર્યો કે “શાહાનશાહ વગર ચાલે કેમ ? મહારી કદરશનાશી કોણ કરે?” લવ્વો હરદાસ કહે “હાયહાય શાહાનશાહ સુંદરીઓના પાસામાં લુટાયછે.” કવી ગંગ રોજ રોજ આવે ને શાહાનશાહને નહી દેખી આંખો હથેલીએ ઓળી ઓળી લાલચોળ કરી ઉઠે: તે ઘણી પણ તલાસ કરે કે શાહાનશાહ છે ક્યાં ? પણ કાંઈ પત્તો લાગે નહી. રાણીઓએ સંપ કરેલોજ કે રાજદરબારીઓને પુણું મુઝવવા ને બનાવવા. વલી આ રાણીઓને ખીર્ચલ ને ગંગનો મોટો અનુભવ કે એ માહ પોહાંચેલ ખુટીઓ અગર શાહાનશાહ આકાશ જઈ ભરાયો હોય તો ત્યાંથી પણ તેને ઓળી કાઢે. એ વીચારે રાણીઓએ શાહાનશાહનો ઓળો પણ ક્યાંઈ પડવા દેવો નહી એ નકીજ ઠરાવ રાખેલો; તેથી જ પણ રાણીના કાપુમાં અકબર, તે પોતાનો જોખમ અચ્છી પેર સમજી હોશ્યારીથી કામ લેતી. એમ તે શાહાનશાહની ઘણીજ હોશ્યારી ને ઠાવકાષણાથી બરદાસ લેવાતી. મધરાત્ર ઉપર એ વાગાને સુમારે પાદશાહને પોતાની દીવાનખાનાને લગતી અગાસીએ દાતણ પાણી વગેરે તમામ અંગ કીયા કરાવી સ્થાલ ઓઢાડી દીવાનખાને આસને ખીરાજમાન રાખતી હતી. તે વખતથીજ રંગ રાગ ને પાદશાહી ઉમદા શોખ ને ખાનપાન જરી રખાવતી હતી. પોતે તેમ પોતાની ખાસ દાસી પાસ ત્યાં ગાયન પણ એવું. મધુર ચાલુ રાખતી કે અકબર તાનસેનને તો ભુલીજ ગયો. આ રીતે છુપાછુપ કામ લેવાતું રહ્યાથી કોઈના બાલને પણ ખબર પડે નહી કે શાહાનશાહ કયે ખુણે કે ખીણે કે કોહમાં જઈ છુપાયાછે? નવ માસ દીલ્લીની શાહાનશાહાતનું તખ્ત શાહાનશાહ વગર ખાલી રહે, એ તો તાજુખી. પ્રજા શાહાનશાહને જોવા માંગે. અમીરો મુલાકાત કરવા માંગે, એલચીઓ પોતાના શાહાનશાહોના નામ જનાખ મેલવા માંગે, કાજીઓ ને નવાબો અગતના કામની મસલહત જાણવા માંગે, પણ શાહાનશાહ તો શું પણ તેનો ઓળો પણ કોઈ જગ્યો દીસતો નથી. પ્રદેશો ઉપર ચઢાઈ ગયલી ત્યાની વ્યવસ્થાનું શું કરવું? નાદરમાન થયલા ને ફરી બેઠેલા સરદારો ઉપર કયો માર્ગ લેવો? કંઈ કંઈ દેશ બંડ ઉઠ્યાં માહે કેમ માયું ખોસવું? અને એવી અનેક ખીનાતો નીકાલ ખુદ પાદશાહ વગર આવે તે કેમ ? ને લાવે તે કોણ ? એ મોટી મુશકેલીમાંહે તમામ દીલ્લી રાજ્યદરબાર આવીછે. ઘણા પણ છુપી ખાતમી મેળવનારા રેફુઓ શાહાનશાહને ઓળી કાઢવા સાર મેલાયાછે પણ કોઈને પણ તેની નીશાન મળતી નથી કે શાહાનશાહ છે ક્યાં ? સર્વે જાહેર મકાન ને મેહેલો તો જોઈ વદ્યા. સઘળાં ખીજાં પણ ખાંનગી મકાનો માહે ખોળ થઈ; માત્ર જનાના મહેલ એક આકી, જ્યાં સર્વે અમીર ઉમરાવ, નવાખ, ખાન ઠાકોર વગેરેની ઉમેદ બંધાઈ, પણ કોણ

એવો અવલ પ્રકારનો શુરવીર પોતાનું સર આપવાને નીડર ત્યાં જઈ શાહાનશાહનો પતો પામી રાજ્યની પાયામાલી થતી અટકાવે ?

અંતે એક દીન રાજા ખીર્જલે તમામ રાજા, નવાબ, ઠાકોર, અમીર, ઉમરાવ, કવી, મુલ્કાં, કાજી વગેરે રાજદરબારીઓની દરબાર ભરી. ત્યાં આ તકરાર કાઢી, કે પાદશાહને ગમે તે જોખમે પણ જલદી લાવી તખ્તે બેસાડી તમામ ખલકને તેના દીદાર દેખાડી ધીરજ દેવી જોઈએ. તેમ સઘળા ચઢી ગયલાં કામકાજ ને લડાઇના નીકાલા કરી ખીજાં રાજ્યવાળાઓની ખાત્રી કરવી જોઈએ, નીકર તો સઘળો મામલો ગુંચવાઇ ચોતરફથી દુશમનોની ફાળને ઉતરી પડી દીલીની શાહાનશાહાત જોખમમાં આવી પડવાને કસો વીલંબ નથી. જ્યાંલગી શાહાનશાહ ગુમ થયાની ખબર આસપાસના રાજ્ય-માહે ફેલાઇ નથી લાંબગી ઉપાય હાથ છે. પછે તો સમાધાની થતા માહે હજારે ઉમદા જનનોની ખુવારી થનાર છે. આ રવેસની જીકરમાં રાજા ખીર્જલ, રાજા ટોડરમલ ને નવાબ અયુદ્ધલ ગુંટાયા છે. તેટલાં કવીગંગે, ત્યાં કદમબકદમ ચાલતા ને ખુદાપાના સખમે લાંબી વાંસની લાકડી હાથ ધરેલી તે ઘટાક ઘટાક અદ્રાળતા, આવી પોતાની બેકેકે બેસા. ગંગને દેખતાંજ ખીર્જલને મન જુગતી નીકલી. “કવીરાજેન્દ્ર, આપણા નામદાર શાહાનશાહ વના તો શાહનશાહાત મોટી જોખમમાં આવી પડવા જોવો રંગ દીસે છે.” ગંગ બોલ્યો “રાજાજી, મને તો રાત્ર દીવસ નીંદ હરામ થઇ છે. હું આજ એક માસ થયો જોહાંપનાહની ખોળમાં તનમન પ્રાણે મંડોણું. એક માસ લગી હું જ્યારે રાત્ર દીવસ એ ઉદ્યોગમાં મકમ મચ્યો ત્યારે મને ગઈ મધરાત્રે એક કલાકને અમલે આપણા ધર્મોવતાર શાહાનશાહનાં દર્શન થયાં, પણ ધર્મોવતારને તેની કરી ખબર નથી. હું મ્હારી ચબરાકી તેમ જન સટોસટના જોખમે આ કામ કર્યાથી માહ આનંદ પામ્યો છું. મગર શાહાનશાહને મેં જ્યાં જોયા છે ત્યાંથી બાહર કાઢી શાહનશાહત ઉપર અવલ પ્રમાણે કાયમ લગાડવા એ તો માહ ખીકટ કામ છે. જ્યાં જલ્લા ને વીજણુ જેવા એકવાર ગુંલતાન થયા તો ફરી છુટા થઇ નીકળવા મુશકેલ તો પછે જોહાંપનાહ તો ના, ના, ને ના, નીકળનાર.” ખીર્જલ બોલ્યો “ત્યારે શાહાનશાહ, રંગ મહોલમાં બંધાયા છે ?” ગંગ બોલ્યો “તેજ તો.” ટોડરમલ બોલ્યો “ગંગ આ તો અમર યશ ખાટવાનું તમારે નસીબે આજ્યું છે” ખાનખાનાન બોલ્યો “બેશક ઉમદા નામદારી મેળવવાની આ તક છે.” ગંગ બોલ્યો “બેશક સર મેલી દેવા સાર અછી હીમતનું કામ છે.” મુલ્કાં ફરજુ બોલ્યો “ગંગ જોહાંપનાહની પીઠ પાછળ બદગોષ્ટ કરવી નહી. ખબરદાર શાહાનશાહ હાજર નથી તોય છે, એ ખુબ ધ્યાન રાખ, પછે બોલ. શું જોહાંપનાહ હકનાહક કોઇ બેગુનાહના ખુનો કરવાવાળા છે કે તું બેમુલાજે જખાનદરાકી કરે છે ?” કવી ફરજુ બોલ્યો “મુલ્કાં, હાલ નકામી જીકર ને જાંધી

અકલ ધુમાવવાનો વખત નથી. કવીરાજ, અગર બંદેનવાજ કદા થશે તોપણ બુદ્ધિપા તરફ જોઈ તે દરગુજર કરશે. કામ તો જસ ખાટવાનું છે. પ્રજા ને શાહનશાહાતની દાદ લેવા જેવું ઉમદા કામ છે.” ગંગ બોલ્યો “રાણીઓ ઘણીજ બદખત છે. વળી કાગનો વાધ કરી નાખવાવાળીઓ છે. વળી એવી મધુરી બોલી બોલનારી છે કે બસ સાંભળનારને તેની અસર થઈને અનર્થ કરવા શીવાય બીજું કંઈ ધ્યાન રહેતું નથી. હજી સીંહ સામે બાથ બીડાય, પણ જેહાંપનાહના જનાના સામે નેઘાએ ના થાય. એક લાખ શૂરા શીખા-ધઓ સામે ઉભું રહેવાય, પણ અરે આ તો માહ અગ્ની, પલ વચે વ્યાપી સેજજ રાખ ખાકનો ઢગલો કરી દે. આ મહારી વૃદ્ધાવસ્થામાહે સર જય તે તો સમજ્યા પણ કલંક અઢે તેનું કેમ? રાણીઓને ઓળખોછો? ખડખડ હસી હસી બોર બોર જેવાં આસું પાડનારી છે. ને જ્યાં આપણને હેરાન કરવાની નેમજ ટાંકીછે તો પછે તુત તો એવું ઉઠાવે કે મહારી પાછળ મહારા કબીલાનું મનુષ્ય તો જીવતું રહ્યું પણ મહારા ઘરનું પશુએ ના સલામત રહે. ભાઈઓ મને ક્ષમા કરો.” ભગવાનસીંગ ને માનસીંગ બન્ને સંગાત બોલ્યા, “કવીરાજ થઈ આ નાહીમતના વીચાર કરોછો? આગલા જમાનામાં તો કવી-ઓએ માહ પરાક્રમ કરીને પોતાના રાજ માહરાજઓના ભલામાં તન મન ને પ્રાણ શીદા કર્યા છે.” બીર્બલ બોલ્યો “શ્રેષ્ઠ આર્યો શાખાસ, આપણા શાહાનશાહને રદખતની દાદે વળગાવવા ને પાદશાહાતની આબાદી કરવા સારૂ આજ કવીરાજ એટલા કેમ પછાત? ઇશ્વરને માલમ.” ગંગ બોલ્યો “બીર્બલ તું બોલેછ ને મહારા મનમાં મોટી ક્ષાણ પડેછ. તું ના બોલ, ત્હારી બોલી સાંભળુંછું કે હું જાળમાં ફસાઈ. તું દુરનો દુર ને અજાગામા અજાગો રહી મને ત્હારી સેજ મતલબ સરતી હોય તો આખોને આખો મસાણ પોંહે-આડી દે તેવો, મહારા બુદ્ધિપાને તો નેધા કર. અરે મહાઈ સર જય તેનું કેમ? તેનું કોઈ કહેછ કે અમો આ કરીશું? કોઈ કાંઈ પણ ખાત્રી દેનાર છે?” બીર્બલે એ સાંભળતાં સઘળાને આંખનો પલકારો મારી સમજાવ્યા કે સઘળી દરબાર બોલી ઉઠી “અમો સઘળા તમારા સરના જમીન કવીરાજ.” બીર્બલ બોલ્યો “કવીરાજ જેવું તમારી ઉપર આ દરબારનું ઉત્તમ હેત? તમારા જનને અલવલ આવે તો પછે આ દીલ્લીની દરબારનું નાક રહેશે? કવીરાજ કંઈ કરી તમો જે વખતે ગઈ રાત્રે જેહાંપનાહને જોયાછે તેવે વખતે ફરી એકવાર જઈ કાંઈ એવી ચુકતી કરો કે શાહાનશાહ તે સુંદરીઓના વીલા-સથી જગૃત થાય ને પાહાદશાહાતની આબાદીમાં ફરી મચે. કવીરાજ આ સારી દરબારનું નાક તમારા હાથમાં છે.” ગંગ બોલ્યો “બીર્બલ, તું જે બોલેછ તેમાહે મને ભરસો પડતો નથી. મને આજ જેટલો ત્હારા શબ્દનો ડર કોઈ વખત પેદા થયો નથી. રાજજી તમે કેમ ના એ કામ પોતાને માથે

ઉઠાવી લઇ જગત જશ ખાટતા ને પાદશાહાત જળવનાર કહેવાતા?" બીબલે સર્વને ઇશારામાં ચેતવ્યું કે આ ગરમી નરમ પડી તો વાત હાથથી ગઇ. તેથી સધળાએ કવીગંગને માહ આગ્રહ ને તેની દાદી માહે હાથ ખોસી આજ્ઞવ કર્યો. તેના સરની જમીનગીરી ને કબીલાની સંભાળ લેવાનું ખાત્રી પુર્વક ભાષણ કર્યું, એથી કવીરાજ લુલ્યા. તેણે શાહાનશાહને જનાના મહેલમાંથી બહારકાઢવાનું બીડું ઝડપ્યું. દરબાર ખુશખુશ થઇ. દીલ્હીની ખલક જે બહાર જમાવ થઇ હતી તે પણ એ સમાચાર જાણી આનંદ પામી વીખરાઇ ગઇ.

કવી ગંગે બીડું ઝડપ્યું તે રાત્રેજ તેણે પોતાના મન સાથ મનસુઓ આંધ્યો. "અગર ડેર લગાડુધું તો વળી આ બાળુ નખાં ને નાજમાં કૌતુક રચતી રાણીઓ છે, તે ચતુરોને મહારા મનસુબાને સુગંધ આવ્યો તો વળી કોણને ખબર છે કે શાહાનશાહને ક્યાં લઇ જઇ છુપાવી દેશે? 'તરત દાન ને માહ પુન' પ્રમાણે કામે મંડવું જોઇયેછે." તેમધરાત્રે પીર મુરસદના ઝબ્બા જેવો પીછોડો અંગ ઉપર નાખી લઇ તેમ પગમાં મ્હોટા ખડક ધાલી કરી મસ રાક્ષસ સમાન ડોળ ને આકારે પોતાની હવેલીમાંથી બહાર નીકલ્યો. હાથમાં મોટી ડાંગ, માથે મોટું બીક્કુકનું ટોપ ને તેનો જમીન ઉપર રેડવાઇ રહેતો ઝબ્બાસાહી પીછોડો, એથી કવીગંગ કીસ્સા કહાણીમાના પીર કે જીન જેવા રસ્તામાં ચાલતા નજરે પડતા હતા. જમાનોજ ન્યારો ને ખુદઇ કરામત ને મેજેજના યકીનવાલો તેથી જેની પણ નજરે ગંગ પડતો તે તેનેથી ડર પકડી છુપાતોજ કે દુર ખસી જતો. આ ત્રાસદાયક સ્વરૂપે તે મધરાત્ર ઉપર બે કલાકને અમલે પાદશાહી જનાના રંગ મહોલને લગતાં સુગંધી વીખરતા અલૌકીક બગીચામાં દાખલ થયા ત્યાં. સેજ એચાર પલક બાળુ-બાળુ નજર ફેંકેછે, તેટલાં તેને આસ્માને લાગેલા કંઠુરાની અગાસીએ કોઇ દાતણ કરતો ને ખંખાર મારતોજો. જ્યાં આ આકાર દીસ્તો ત્યાં આસેપાસે ચંદ્રમાહને ટક્કર દેનાર ને સીતારાઓને મસ્તક શોભાવનાર સુંદર અબછરાઓ ઉભીછે. બેસુમાર મોતી માણકના ચકચકીત શૃંગાર ને બેસુમાર ખુબસુ-રતી ધરાવનાર મુખડાઓથી ત્યાં કોઇ આકાસી અબછરા પ્રકાશમાન મંડળ આવી ઉતર્યું હોય તેવો રંગ જમ્યોછે. વળી ત્યાં સીતાર ને સારંગી ચાલી રહીછે તે મધુ રાગે ફુકન, આ એકાંત સમય પોતાની શીરીની હદ બહાર બહારમાં ગમે એવા ગર્વિષ્ટ યા બેદરકારને આશક બનાવાને કાવે છે. હાં પાંચ પલ કવી ગંગની નેધા ઠરી, કે તેને મન શાહાનાશાહની સ્થિતિ સાઝ અદેખાઇ ઉપજી, "હાયરે આ સુખ ને વૈભવ ને વીલાસ કોણ એવો મુખ છે કે મેલી સૃષ્ટીની પંચાતમાં સર ખોસે? હાયરે મહારા ધર્મરાજ, આ હાલત ને આ મોહબત તો ઇંદ્ર પણ ક્યાં ના પાડે કે આપ એ ચંદ્રકાન્તીઓના

પ્રેમ ને નેનન શેનનનો વીયોગ આહો ?” તેટલાં અકબરે ખંખાર મારતા આસ્માન તરફ ડોક ઉંચી કરી કે તે તકનો લાભ કવી ગંગે લેવાને પોતાને ભાગ્યશાલી માન્યો. તરત તે ઝડપથી શાહાનશાહ ના દેખે તેમ નજદીક બાગુ નીચે આવી ઉભો. અગાસીને જે ખુણે શાહાનશાહ બેઠો હતો ત્યાં પાસની ખારીએ બરાબર નીચે ઠરી રહેતાં તે આ દુહો બાગેબુલંદ બોલ્યો :—

“અકબર રે અકબરશાહ, સખી નરોકે નર;
કોઇ કહે ગધા, કોઇ કહે ઘોડા, એ મર્મ ક્યાસ કર.”

કવી ગંગ આ દુહો પુકાર્યા સાયજ ત્યાંથી ગુમ થઇ ગયો હોય એવો નાહો. પણ શાહાનશાહે તે સાંભળતાં પોતાના ગુસ્સાદાર હોકમ કસ્યો “કોઇ છે? એક પણ ડેર નહી, જે પણ હોય તેને તરત કતલ કર.” દુહો એવી તો સફા જાન ને બુલંદ બાગે બોલ્યો હતો કે તે શાહાનશાહે સમખુર્ણ સાંભળ્યો હતો. ગધા ને ઘોડાના એલકાબનું જેટલું અકબરને લાગ્યું તેટલુંજ જ્યાં આસ્માનીઓને આવવાને મગદુર નહી ત્યાં આ રંગમ્હોલ નીચે કોઇ તીરાયત મદંજત આવ્યાથી માફું લાગ્યું હતું. ગંગે બાહુ છવે ખેલી તેમ તે છવ ઉપર આવી યાદુમ ત્યાંથી પવન મીસાલે નાહો તોય ત્યાંના શૂરા ને પુર્વીણ ચોકીદારોના હાથમાં સપડાયો. તેઓએ જ્યારે આ તુફાન રચનારો કોઇ બળવાખોર નહી પણ બાણીતા કવીગંગને જાણ્યો ત્યારે તેઓએ દુરઅંદેશી કરી તરત તેને શખ્ત ચોકી પહેરામાં બંદ કસ્યો. ગમે તે થયું ગંગનું, પણ ગંગના તુરંગે રચેલી જુગતીથી શાહાનશાહ બડી બામદાદમાં ગુસ્સાથી ગજબ સ્વરૂપ થયલા સીંહ મીસાલે રંગમ્હોલથી બાહર નીસર્યો. રાણીઓએ ઘણી-પણ લાલચ ને નાઝના મારા ખેલ્યા પણ સર્વ ફેકટ. લખખો ગાળ રાણી-ઓએ કવી ગંગને ચોપડી ને રાજ બીર્થલે ક્યાં ગાળોથી બચ્યો? બાહુ હાથથી ગધ ને રાણીઓ હાથ ચોળતી રહી ગધ. સઘળી સાથ બોલી “આ-પણે સઘળી ચતુર છતાં પેલા કસરેવઝોથી હારી ગયાં. બની ચુકી. હવે ફેકટ અફસોસમાં માલ નથી, પણ બીડું ઝડપનાર ગરદન મરાશે તેથી બીજા ફેર કોઇ એવું જોખમ સીર ખેડશે નહી એ ત્રાસ તો નકી પડશે. રાણીઓ ગમે તે દીલાસો લે, પણ પક્ષી પાંજરેથી ઉડયું તે તો ઉડયુંજ. બીજા ફેરીની વાત બીજા ફેરી.

સુરજ ઊગતાજ શાહાનશાહના ખાસ નામની મનાદી રાજધાનીમાં ફરી, અને ખેસબર થયલી ખલક તે સારા સુકનની વધાઇમાં આનંદભેર થઇછે. સર્વ રાજ્યદરખારીઓ ખુશાલીમાં હદ બાહર આવ્યા છે. અમીર ઉમરાંવ ને ઠાકોર નવાબો આ ઓર્ચીતી ફરેલી મનાદીથી તાબુબ થયાછે. તે સઘળા આજ નવ માસે હરામખોરી ને ઊંધથી જાગી ઉઠ્યા છે ને સર્વ

પોતાના દરબજના શીરોપાવ ને ચાન માન સંગાતે રાજ્યદરબાર માહે આવી શાહાનશાહના દીદાર જોવાની તૈયારીમાં છે.

વખતસર રાજ્ય મહોલના મોટા દીવાનખાનામાં દરબાર ભરાય. શાહાનશાહ શીહાસન ઉપર આવી બીરાજ્યો, તેનો ચેહેરો ગુસ્સાના આતશી રંગથી ઘેરે મારી ગયોછે. તેના વીસાળ લોચનો બ્યાં ત્યાં કફા દીસેછે. તે ત્રાસભેર બ્યાં ત્યાં પોતાના દરબારીઓ ઉપર નેધા કરેછે. બોલ બોલતામાં રાજ્ય દરબાર ચીકાર થયછે. એક પણ રાજ્ય ખટપટી કે અમલદાર ગેર-હાજર નથી. વળી રાજ્યમોહોલ યોગાનમાં હજારો ખલકલોક પોતાના માનીતા શાહાનશાહનો દીદાર જોવા સારૂ જમાવ થયુંછે; તે પોતાના શાહાનશાહના તાજનો ચળકાટ જોઈ સલામ અલેકુમ બજાવતું ખુશ છે. તેટલાં ત્યાં શખ્ત ચોકી પહેરામાં કવી ગંગને શીકડેલો આવતો જોઈ તે આલમ છક થઈછે. રાજદરબારે જ્યારે કવીને જોયા સારે તે વચ્ચે પડવાનું જોખમ જન જવાનો શોદોજ સમજી ચુપ થઈ ગઈ છે. શાહાનશાહે તો પ્રથમ કવીગંગને બરાબર પીછાન્યોએ નહી. કવી કોઈ અબલીસ માફક પેલો પીરાનપીર જેવો પીછોડો હોદીને ખડાઉ ઉપર ઉભા છે. વળી તે ટેકો લઈ ચાલવાના હાથમાના મોટી ડાંગ સાથ તે સીકડાયેલોછે. તેને જોતાંજ અવલ તો અકબર તાજુપ થઈ પુકાર્યો “આ કોઈ દોજખનો પલીત છે કે દુન્યાનો આદમી?” પણ તેટલાં કવીનો ટોપ ખસ્યો ને તેણે તાબેદારીનું નમન કર્યું; તે જોતાંજ શાહાનશાહે કવી ગંગને પીછાન્યો. શાહાનશાહ બોલ્યો “ગંગ મહારા ખાંનગી જનાના મહેલમાં તેં પ્રવેશ કર્યો માટે તું શીતાબ મલકોલ મોતને તાબે થવાની શીક્ષા યોગ્ય છે.” આ હોકમ સાંભળી મુસ્કે તંગ કવીગંગ શાહ હજુર મુગોજ ઉભો. પણ જેવી જલાદોએ શમશેર ખેંચી કે તેનો હોશ ઉડ્યો. તે સઘળી દરબારમાં પોતાની નજર ફેરવવા લાગ્યો. તે દરેક દરબારીને ડોકાં ઉંચાં નીચાં ને ડોળાના ધશારા કરી પોતાના આ બારીક વખતે બચાવની મદદ માંગવા લાગ્યો. તે આ બાજુથી તે બાજુ ને તે બાજુથી આ બાજુ, સઘળાને પોતાની ડાહીસાથનાં ડોકાંને જોંક આપી આપી તેઓની કબુલાતની યાદ દેવાડવા લાગ્યો “અરે હું આ જગતમાંહેથી ચાલ્યો, કાંઈ બોલો ને મહારો જન ઉગારો તો” એ હાલત ધણીએ ધશારાથી સમજાવે. રાજ બીર્યલ ને રાજ ટોડરમલ ને કવી ફેઝી ને નવાબ અબુફજલ વગેરે મોટ મોટા રાજ્ય આધેદારને પોતાના આપેલા કોલની પોતાનાં ડોકાના જોંકે ધણીએ યાદ આપે પણ કોઈ તે સમ્રે બરાબર જોયે રે ! કોઈજ નહી ! કોણ આજ શાહાનશાહના આતશી કોપમાં આવી જન ખોહી બેસવાની હીમત કરે ? કોઈ નહી. અકબર જોયછે કે ગંગ આ જન જવાની છેલ્લી પળે સારી દરબારના દરબારીઓ તરફ ડોક્યાં કેમ કરેછે ને ડોળાના ચાળા ને ડાહીના

ઝોંકાથી એ શું નાચ નાચી રહ્યો છે? તેથી તાજુબ થઇ શાહાનશાહે પુછ્યું “ગંગ એ ક્યો ઢોંગ લગાવ્યો છે?” ગંગે જોયું કે વખત મોતનો છે. આવી તો ખની છે. વળી તે સઘળા મીત્રોના દેખાવે દંગ થયો હતો કે હજી સર વાહડનારા શત્રુ ભલા કે તે આપણને જાણીતા હોયાને સખએ તેથી છક્કડ કે ખતા ખાવાની કાંઇ સાવચેતી રખાય; પણ આ તો દોસ્તો ને વળી મને મોટી ભલ ભલામણ કરી આ ખાડામાં ઉતારનારા ને ફસાવી પાડનારા.” એ વીચારે તે નીડર થયો. મોત તો નકી છે પણ મીત્ર ડોળના શત્રુના ચેહરાનું કાંઇ સ્વરૂપ આપવા વના મર્જુને તામે થવું એ કાંઇ ખરા કવીનું કામ નહી તેમ શાહાનશાહનો સવાલ સાંભળી તેને બોલવાની તકે મલી. તે આ બોલ્યો :—

“અહ્લાવતાર,

કબી ના ગંડીએ રંગ ચઢે, કબી ના બાજે બંગ;

સકલ સભાયસે આજ, બીડાય હોત કવી ગંગ.”

આ જે દુહો બોલ્યો તે સારી સભાને હાથ દેખાડતો ને દરબારીના મોહ ઉપર તીરસ્કારનો ડોળો ફેરવતોજ બોલ્યો હતો. શાહાનશાહ એ દુહાથી વળી અફસોસ ને હાશ્ચ વચ્ચે કવીને પુછવા લાગો તો ગંગ બોલ્યો :— “ધર્મરાજ આજ જે હું મોતને તામે થયો છું તે કારસ્તાન, આ સઘળા મોટા રાજ્યાધીકારીઓએ મને ખાડામાં ઉતાર્યાથીજ આ હાલતને પોંદોંચ્યો છું.” પછે અવલથી આખર લગી કવી ગંગે શાહાનશાહ અકબરને પોતાનો કીસ્સો કહી સંભળાવ્યો ને બીડું ઝડપ્યાની ભલામણ ને પટામણ કરી તેના જનના જોખમ વખતે તેને બચાવી લેવાની પુર્ણ કયુલાત આપ્યા પછે આ રવેસ તે સઘલા રાજ્યાધીકારીઓએ અળગાપણ પકડ્યાની ઘણીજ કડવી ફર્યાદ કરી. આ સાંભળતાં શાહાનશાહ અકબરને ભોળા કવીની ફરસી પજાની હાલત ઉપર હસવું આવ્યું ને બહુ રમુજ પડી. શાહાનશાહ પોતાના રાજદરબારીઓએ ભોળા કવીને હૈડે હાથ દઇ આ જોખમભર્યા કામમાં હોમાવી એનવખતે જાણે જાણુતાજ નથી ને કસામાં છે નહી એ ડોળે તેની તરફ જોતા પણ નહી તેથી તેના હાશ્ચની હદ રહી નહી. કવી ગંગના મોતની સજા માનઅકરામ ને ઇજત મરતઆમાં બદલાઇ. તર્ત શાહાનશાહે તેને એક અચ્છા સરપાવથી નવાજ્યા સાથ આ નશીહત કહી કે “વખ પંડે ત્યારે કોઇ કામ આવનાર નથી. માટે કોઇના મધુરા શબ્દો કે વીશ્વાસના ટેકા ઉપર ત્યારે આધાર પૂકડી યાહુમ કોઇ કાતેલ જોખમમાં હોમાવવું નહી.” પછે પોતાના તમામ દરબારીઓને ઠપકો દીધો “આ બુઢા કવીને દીન દુન્યાથી ઉપાડી નાખવાની આગેવાની કરી તો આખર કાંઇ કારગાહ ઉપાય લઇ તેને બચાવવાની સાધારણ લાગણી પણ તમો સઘળામાંથી કેમ બાદ

થઈ?" આ સાંભળી મોળા કવી ગંગ બોલ્યા "આલમપરવર જોવો તો સહી, આજ જો આપ મહારા હેવાલથી વાકેફ ના થતે તો શું હું શમશેરને ઝટકે નાહક માસ્યો ના ગયો હતો?" આ વળી હાસ્ય ઉપજાવતું વાક્ય સાંભળ્યાથી શાહાનશાહ પહેલાં ને પછે સઘળી દરબારના મોહમાં હસવું ખણખણી રહ્યું. આજથી શાહાનશાહ હમેશના રાએતા પ્રમાણે તખ્તનશીન થઈ પોતાની રઘયતની દાદ ને રાજની આબાદાનીમાં ધ્યાન આપવા લાગ્યો. એ રીતે રાણીઓએ રચેલાં તરકટનો છોડો આવ્યો.

કવેત.

હું પતંગ નથી કે બસ પલમાં જલું, તું મને મલ ફરી એકવાર;
હૌં હું દીપક સારી રેન છું જલું, તું મને મલ ફરી એકવાર;
નથી હું ખુલખુલ તન ચુંદી નહાસું, તું મને મલ ફરી એકવાર;
હૌં હું ગુલાબ સામુત દોસ્તી રાખું, તું મને મલ ફરી એકવાર.
નથી હું ચાંદી પરનેહ સંગ હલું, તું મને મલ ફરી એકવાર;
હૌં હું રત્ન અમૂલ્ય નીર્મલ ઝલકું, તું મને મલ ફરી એકવાર;
હું ચંદ નથી જઈ વાદલીમાં છપું, તું મને મલ ફરી એકવાર;
હૌં ચક્રાર ધમાનદાર જન્મ ટકું, તું મને મલ ફરી એકવાર.
કર યાદ લ્હારો હું હમેશનો શીકાર, તું મને મલ ફરી એકવાર;
ગમ ગજબ સુઓસબ ગીફતાર, તું મને મલ ફરી એકવાર;
અફસોસ ને આફત મેદાન પરયો છું, તું મને મલ ફરી એકવાર;
ગમ ને ઉમેદ દર્યાવ દુખ્યો છું, તું મને મલ ફરી એકવાર;
લ્હારી કદરનો ચમક્યો છે તારો, તું મને મલ ફરી એકવાર;
તું માહરી બાબુ, છાતીનો ચીતારો, તું મને મલ ફરી એકવાર.
વેરાંન છે બહોલું ને હું તે દરમ્યાન, તું મને મલ ફરી એકવાર;
બુદ્ધ દર્યાવને કેનારો ના જાણુ, તું મને મલ ફરી એકવાર;
અંધકારમાં દીપે જ્યમ દીપ દીપકદાર, તું મને મલ ફરી એકવાર;
તેમ હું ગોયા અંધકારીનો દીદાર, તું મને મલ ફરી એકવાર;
સઉને દીયેછે મજો બસંતનો બહાર, તું મને મલ ફરી એકવાર;
રૂત બસંત મને તું યાદ નો ખ્યાર, તું મને મલ ફરી એકવાર;
થતી નહીં તુંજ બુદ્ધ મુસે દરગુજર, તું મને મલ ફરી એકવાર;
જાહેરછે જબાનમાં છે ઓ દીલ અંદર, તું મને મલ ફરી એકવાર;
કર યાદ તે કોલ ડોલ દમ સૂમાર, તું મને મલ ફરી એકવાર;
હું દીવાના રૂસ્તમના શીલસુરી સાર, તું મને મલ ફરી એકવાર;

શાહાનશાહ અકબરનો ગાદીવારસ.

હીંદુસ્થાનના શાહાનશાહ અકબરને એક વખત પોતાની ગાદીના વારસ શાહાનદા સેલીમ ઉપર મોટા ગુસ્સો છુટો. નાફરમાની સાથે દારૂનું વ્યસન શાહાનદામાં ખીચાર લાગુ થયલું સામેત થયાથી તેમજ નુરજહાનની મોખતના જળજળ મીજલસ દરમ્યાન ગપાટા ચાલવાથી શાહાનશાહનો મીજલજ ફટકો. તેણે પોતાના મોટા ઉમરાવોની એક ખાનગી મીજલસ ભરી મસલહત કરી તો શાહાનદાને ડરાવા ને ગભરાવા ખાતર ખાસ હંદેશ પીટાવ્યો જે “ક્રોધજવાન છોકરો દરબારમાં સવાલ જવાબમાં અવલ ને પેટેલી પદવીએ આવશે તેને રાજપદ ધારણ કરનારો હકદાર વારસ ઠરાવ્યામાં આવશે.” એ ઠરાવ નકી થયાર્થી અને તેમ અમલ કસ્યાર્થી રાજધાનીમાં સઘળે હોહોદાર મચી રહ્યો. ઘણાક અમીર ઉમરાવ તેમ રાજવંશીઓના કાબેલ છોકરાઓ તે માટે પોતાનો નશીબો અજમાવવાને તૈયાર થયા. મીજલસ મોટા મોટા ઓલમાં આલેમોની ભરાઈ અને શાહાનશાહ તપ્ત ઉપર આવી ખીરાજ્યો. ખીર્ખલ, અયુફજલ, ટોડરમલ, ફેજ, ખાજનજંગ, ખાનખાનન ને ગંગ પરીક્ષકો ઠસ્યા. દરબારમાં જેઓ મત આપવાને હાજર થયલા તેઓમાં મોટ મોટા કવી પંડીત ને પુરાણીઓ હતા. લાં ખંડણ્યા સઘળા રાજ, નીજમ, નવાખ ને ઓમરાવો ખીરાજ્યા હતા. લાં શાહાનદો સેલીમ પણ અછાં સ્થાણપણાથી પોતાના હરીફને જોવા પોતાના ખાપ શાહાનશાહ અકબરથીજ ઉતરતાં સીંહાસન ઉપર આવી ખીરાજ્યો હતો. આલમ પણ દીક મળી હતી. ઉમેદવાર શાહાનદા ને રાજપુત્રો પણ જોઈયે તેવા આવ્યા હતા, પણ તેમાંહે એક પગે માથે બોડો છોકરો પણ સલામ કરી બેબાથો હતો. કવી ગંગે પ્રથમમાં સભા હજુર કવિત બોલી પ્રશ્ન મેલ્યો કે:—

આકાશ ઉપર કેટલા તારા છે ?

આ સવાલમાં જેટલા ખાતલ ઠરશે તેટલા ખાદ થતાં ખાકીના ઉમેદવારો કહેવાશે.

સઘળા શાહાનદા ને રાજપુત્રો સાથે અમીર ઉમરાવજાઓએ જવાબ તો આપ્યા પણ તે પરીક્ષકોની નજરમાં ખરાબર ઉતર્યા નહી તેટલાં:—

“જેટલા દુનિયામાં એવકુફો છે તેટલા.”

એ વાક્ય મોટે સાદે જાહેર મેલાયો ને મીજલસ ગંભીરાઈથી બોલનાર માટે બોળમાં પડી. સવાલ એવો હતો કે કોઈ પણ જવાબ ઠીક ના બેસતાં શાહાજાદા સેલીમની ચઢતી ને શાહાનશાહની નાશીપાસી કરવાની જ નેમ ફક્ત કવીગંગની હતી; તે આ જવાબથી ચોંકી ચુપજ થઈ રહ્યો. જ્યારે તે ઉત્તર દેનાર પેલો પગે માથેનો બોડકો છોકરો નકી હત્યો, ત્યારે કવીગંગ શીકો પડ્યોજ.

ખીર્બલે જોયું કે નાક જાય છે ને મીજલસમાં ઠંડા થાયછે તેથી ઝડપમાંજ પેલા ગરીબ છોકરાને સવાલ કસ્યો કે:—

“તને ખબર છે દરીઆની રેતીના દાણા કેટલા તે?”

ખીર્બલેનો હજી ઉત્તર પુરો થવાને તો વીલંબ છે તેટલાંજ છોકરાએ જવાબ દીધો કે:—

“જેહાનમાં હાલ જેટલાં આદમીઓ હૈયાત છે તેટલાં તમામના બદન પરના રૂવાં જેટલા!”

ખીર્બલેનું ફુલસુગણું જવાની કાંઈ બાકી નથી તે જોતાંજ સૌદાગર ખાજાજંગ દબદબાથી આગળ નીકળીને સવાલ પુછવા લાગ્યા:—

“એ કંગાલ તને ખબર છે—બોલ તને ખબર છે? શાહાજાદા ને ગુલામમાં તફાવત શું તે?”

“જેટલો અબલીસ ને ધનશાનમાં તેટલો.”

શરમે ખાજાજંગ ભોંયમાં ગરક જતાં હોય તેવા થઈ હડી બેઠા કે મોટા અંદેશાથી ટોડરમલે પેલા જબરા છોકરાને સવાલ કસ્યો કે:—

“ઓ ગાદીના ઉમીદવાર તને માલમ છે દરીઆમાં માતીની સીપ કેટલી છે તે?”

“જેહાનના હાલમાં બરકરાર આદમીઓની તમામ ચશમ જેટલી!”

તાબુબ થઈને ટોડરમલ પોતાની બેઠક ઉપરથી ઉઠ્યો હતો તે ઉભેલોજ રહ્યો અને પેલો છોકરો બોલ્યો કે એવા આસાન સવાલની મેં કદી આશા રાખી હતી નહીં!

છોકરાનો તાતો સાંભળી અબુફજલે તરત તેને સવાલ કસ્યો કે:—

“તું કેહુશે જે હાલમાં કેટલી રજ હવામાં ઉડે છે?”

હસીને “હયાત આલમના મનમાં હાલ ઉપજતા કુલે અંદેશા જેટલી!”

ફરી અબુફજલે સવાલ પુછ્યો:—

“આપણી ફાની જેહાનમાં મોટામાં મોટો ભરમ શું છે?”

“દીન”

“આફરીન” કહી અબુફજલે પોતાની બેઠક લીધી અને મુલ્કાંકેજીએ

ઉડી ઘણીજ ધબ્બત પેલા કંગાલ પાણુ મોટી કાબેલિઅત ધરાવનાર છોકરાને આપી પુછ્યું, “હું તને ત્રણ સવાલ પુછું તેનો તું બરાબર જવાબ દેશે?”

છોકરાએ અદબથી ડોકી નમાવી.

મુઠ્ઠાફેણનો સવાલ પેહેલો: “કેહુશે તું આ જેહાનમાં હુરામ-ખોર કયા વસેછે?”

“સેહતાન ઉપર હ્યાનત નાખનારા.”

મુઠ્ઠાફેણનો સવાલ બીજો: “અલ્લાનો રોજ કયા?”

“રસ્તાખેજ.”

મુઠ્ઠાફેણનો સવાલ ત્રીજો: “હુમકોની મકતબ કેઇ, કેહુશે?”

“પાદશાહ ને પીરોની દરગાહ.”

મુઠ્ઠાફેણથી વધુ બોલાયું નહીં, ઊંચું જોવાયું નહીં ને તેની અક્કલ ઝૂક થઇ. આ છોકરો છે કે કોઇ મલકનદો?

આ રીતે દરબારનો ફેસતો થતો જોઇ તથા પાદશાહનું મોહ ઉતરેલું જાણી તાનસેન બાહર આવ્યો, ને બોલ્યો મને આ સવાલનો જવાબ આપ :-
“રાગ ને ફાગમાં શો તફાવત?”

“નાગ ને કાગ જેટલો.”

તાનસેન તે જવાબ સાંભળી એ છોકરાને સવાલ મુકવાનું માફ કામ નહીં કહીને પોતાનો સુરસાગર હાથ ધરી બેઠા, કે ફરી કવીગંગ હી-મતથી ઉડ્યા કે:-

“અલ્લા અકબર ને શાહ અકબરમાં શો ફેર?”

“જન ને બદન જેટલો.”

વળી કવીગંગ મનમાં પરતાઇ પોતાની જગોએ પાછા બેઠા.

પાદશાહ અકબર આ જવાબથી બહુ તાબુબ થયો. તે બોલ્યો—
એનો માયનો શું?

નવાબ ખાનખાનાને જવાબ દીધો કે “જેહાંપનાહ દરબારમાં ઓલ-માઓની કાંઇ કમી નથી, એનો ખુલાસો સેજ છે. જન વગર બદન શું બીસાત છે? બદનને જનની જરૂર છે કાંઇ જનને બદનની જરૂર નથી. બદન ફના છે; જન અમર છે. જન તે અલાઓતાલાની પોતે ગોયા ઓળખ છે; બદન તેની બનાવટ છે. જન શક્તી છે; બદન નબળાઇ છે. જન તુર છે; બદન ખાક છે. જન અસલ છે; બદન નકલ છે. જન કાયમ કયામત છે; બદન એક ખાબનું બખતર છે. વગેરે વગેરે હજાર મીસાલ મોજુદ છે. જેહાંપનાહ આ છોકરો મોટો ઓલમા જણાય છે. એને દરબારની ઠઠા કરી છે, દરબાર મનકમાં આવી છે.” પાદશાહ બોલ્યો “ખાન મને ઘણા દીવસ થયા એક અંદેશો આવ્યો છે “આ જેહાનની હસતીની

મુદત કેટલી છે?” ખાનખાનાન તો ચુપ થઇ ગયો. “જેહાંપનાહ એ ખ્યાલ ખીલકુલ ફના ઇનશાને કરવામાં કસો કીનારો હાય આવનાર નથી. એ પડદો પરવરદેગારે મલકમાં પણ છુપો રાખ્યો છે. તો ઇનશાન કીસ ગણતરી?” પાદશાહ બોલ્યો, “નહીં નહીં સધળાનો ખુલાસો છે, અક્કલ પાસ એનો પણ ખુલાસો આસાન હોય ખરો.” ખાનાન બોલ્યો “બંદેનવાજ બેઅદબી માફ છે. લેકીન એ સવાલ આ છોકરાને પુછવા લાયક છે.” દરથાર આ તકરાર સાંભળતી હતી. તે સમજ કે એ સવાલમાં આ છોકરાએ હાર ખાધી. ખાનખાનાન બોલ્યો ; છોકરા “જેહાનની હસતીની મુદત કેટલી?”

“મોત જેટલી.”

પાદશાહ તાનુખ થઇ પોકારવા લાગો કે “મોત તો પાયમાલી કરે છે તો તે સાથ હસતીને શું તાલુકો છે?”

છોકરો બોલ્યો “ગરીબ પરવર જ્યાં તલગ મોત કાયમ છે ત્યાં તલગ જેહાન કાયમ છે.”

શાહાનશાહ બોલ્યો “ખામખાનાન એ છોકરો તાનુખ્યત છે કે કોઇ પણ સવાલનો જવાબ આપવાને પા પલ પણ ડેર કરતો નથી? તું પણ કોઇ સવાલ પુછ.” ખાનાન બોલ્યો “બંદે નવાજ તાબેદાર હાજર છે.”

“છોકરા તું મને રાસ્ત કેહ હરફ કયો નેક ને વાજેબ છે?”

“ખીસમીલાહ હીર રહમાને રહીમ.”

“છોકરા કેહશે તું પાદશાહના ગુસ્સાનું રૂપ સ્વરૂપ?”

“લાગેલી આગ.”

“છોકરા કેહશે હાલે જેહાંનમાંના કુલે આદમોના સાસનો આંકડો?”

“જેહાનની શીરઆતથી તે આજતલગનાં તમામ ખલકના મુઠાં જેટલો.”

નવાખ ખાનખાનાન તે છોકરાના આ જવાબથી તે ઉપર બહુજ ખુશ થયો, અને ઘણીજ મોહબતથી માન દેઇ તેને કેહવા લાગો કે “એની સરેહ કર.”

છોકરાએ ખાનખાનાનને બેદ કહ્યો કે “આજ તલગ જેહાનમાં જેટલી આદમ આલમ, જેટલી હેવાન આલમ, જેટલી પક્ષી આલમ, જેટલી જાહેર છુપી કીર મુગસ આલમ, જેટલી દરીઆવની માછી આલમ, જેટલી હવામાંની પરીજન અફરીત ગોલમા પલીત આલમ, જેટલી સંગમાં બીતર રેહતી આલમ અને જેટલી પણ ને જેપણ આકારે જીવવાળી ખપે તેટલી તમામ હાલ તલગ ગુજરેલી આલમના મુઠાંનો હીસાખ નીકળે છે તેટલા હાલની ઇનશાન આલમના સાસ આવે છે.”

શાહાનશાહ ને તેના દરબારીઓ તે છોકરાની ચંચળાઈ ને હાજર જવાબી ઉપર રીદા શ્રદ્ધ રહ્યા. શાહાનશાહે તે છોકરાને કહ્યું કે “તું જે ચાહે તે મારી પાસે માંગી લે.” છોકરો બોલ્યો “જેહાંપનાહ હું એક સવાલ દરબારને મુકવાનો માંગી લેઉં છું અગર તે કરમ બક્ષેસ ઉતરે તો હું તે સવાલ મેલી મ્હારે કામે ચાલ્યો જાઉં. હું આપઅખતીઆર નથી કે ખીજ નસીબવાન છોકરા મીસાલે મારે વખત મારી મરજ પ્રમાણે ગુજરું.” પાદશાહ બોલ્યા “ઓ શાહનદા ચાહે તે સવાલ પુછ.” છોકરો બોલ્યો “શાહનદો થયો તો મારી અક્કલ કમી થશે બંદેનવાજ, કોઈ એવો છે આ હીંદુસ્થાનની મોટા શાહાનશાહની દરગાહમાં પુરણુ લાલ કે મારા હાથમાંના આ શેરડીનાં પેરીઆંની વાંસળી બનાવે ?” એ કહી શેરડીનું પેરીયું તે મળેલી દરબારની ઠઠ વચ્ચે મેલ્યું ને જતી વખતે બોલ્યો : “એની સુંદર સરોદ કાઢનારી વાંસળી બને તો હું એક વગર ઓળખ ને અસખાબ વનાનો ગરીબ છોકરો શાહાનશાહ બનું ! મારી ખાતરી છે કોઈપણ ધર્મરતો લાલ કે અલ્લાનો ઓલીયો તેટલી તાકાત ધરાવતો નથી તો પછે મને કાલી ઉમેદમાં કેમ રેહવું જોયે ?” એ કેહતોજ કે તે છોકરો તે દરબાર વચ્ચેથી નીકળી ગુમ થયો અને શાહનદા સેલીમની ચઢતી થઈ. શાહાનશાહ અકબરે તે છોકરાને ધણો ઢુંડાવ્યો. ચોંગરદમ ખોળમાં દીક્ષીની પોલીસને મેલી પણ પોલીસ ખરા અંતઃકરણથી તે કામમાં ચઢે તેવો કોઈ તે છોકરો માલદાર હતો નહીં. મતલબ ને ઇનામ મળવા જેવો સંયોગ હોય તો જોઈ લેવી પોલીસની ચબરાકી ! તેમ તે છોકરો ફરી શાહાનશાહે જોયો નહીં.

ગજલ.

જ્યાં જોને જોની વસ નથી ના થા તેનો તું હરગેઝ સાથી,
માર્યો જશે ભર યોગાનમાં, પામશે ના કપાસ કે કીયા કે માટી.
પીછાને ના જે આપ ખેરખા કે વેરી કે પૂત કે પીતા,
ખેશરમ તેવા સંતાન માનવીની સાંધ ના પળ પણ છાતી.
મન જે હાંકે એક લાકડીએ સંધા સંબંધ શું અતલગ કે અલગ,
નામ તે બોલવાથી પણ બંધ રહે તું ત્હારી સારી હૈયાતી.
ગોશપંદે બળવી મોખત મુદત તલગ આપી દુધ કસાઇસે,
ફરખે જોતાં ઉઠાવ્યો છરો લોભે રંગી લીલી જમીન રાતી.
સ્વાર્થ થયો ને જે જણાય જુદો ને જુદાઈ મોભો દેખાડનાર,
કહે રૂસ્તમ અનુભવતે સમજ કે તે વના બહેતર છંદગી જાતી.

શાહાનશાહ અકબર ને જયમલસીંહ.

“જમલા કર અકબર ધરયો, મોત્યન ખરસત નીર;
જા સર છત્ર દાલીકો, બુંદ ઠરે ન શરીર.”

શાહાનશાહ અકબર એક દીવસ કમળા રાણીને મ્હોલ છે. રાણીની ખુબસુરત દાસીઓ ત્યાં ખીદમતમાં હાજર છે. ખાનખાન ને હાશ્યખાજી ચાલી છે. ત્યાં રંગ મ્હોલનાં દીવાનખાના માંહે તરાંહ તરાંહના ખેંચાયલા ચીતાર ને આરસપહાણુના મેલાયલાં છકેલ પુતળાં જોઇ શાહાનશાહની ખુશાલીની હદ રહી નથી. રાણી જિંચ રજપુત વંશની હોવાથી તેના નાઝનાખરાં ને રસાલંકારની હદ રહી નથી. તે પલકે પલક અમુલ્યાં રત્ન વરસાવી પોતાના ખાવીંદને રીજવી લાડ લડાવે છે. તેની પરીજદ બાંદીઓ શાહાનશાહ સામે નાચ કરી ગાયન ગાયછે. જેટલી પણ આ ખાલી છુંદગીને બાવતી મળે તે સઘળી ત્યાં માહ ચાતુર્યથી ભજી દેખાડ્યામાં આપે છે. શરખતના સોનેરી પ્યાલા વખતે વખત શાહાનશાહના હાથમાં મેલાઇ રહેછે જે શાહાનશાહ પોતાની રાણીના પ્યાર ને હેતના સોગનથી પીતાં પીતાં બેજાર ધાયછે. કમળા પદ્મની તેના જમાનાની બેહદ ખુબસુરત ને પુર્ણ સ્ત્રી હતી, તેના પ્રેમ આવભાવ એવા તો ઉત્તમ પ્રકારે તેમ પાદશાહી છાજતી હતી. છપે શાહાનશાહ ઉપર વરસે છે, કે શાહાનશાહ પોતાની રાણી ઉપર કુરખાન થઇ ગયો છે. રાણી આ સુવર્ણ અવસર જોઇ પોતાના મનમાં સદાતું સળગતું બાષણુ જે જ્યારે પણ ફાવતાં શાહાનશાહને કહી દાયર કરતી હતી, તે બોલી:—જેહાંપનાહ ખાવીંદ, ભલાભલા રાજા, હાકોર, નવાખ, અમીર ઉમરાવ ને વજીરને માન આદર અને જગીરો અખશેા છે, અને મહારા પોતાનાજ ભાંધને તમો કાંઇ કામ કે મેહરખાની બતાવતા નથી. જ્યાં સેંહેકડો ખપે છે, ત્યાં એક વધતો;” પણ અકબર પોતાની રાણીને ધણું સમજાવીને કેહકે ત્હારે જોઇએ તે ત્હારે હાથે ત્હારા ભાંધને ઉંચકીને આપ, જોઇએ તો રાજ અખશ, પણ મને તું કંટાળો ના આપ. અકબરના આ ડાહાપણુ ભરેલા ચુકાદાને રાણી બાહતુ સમજી રોજ રીશાણી રેહ, આ વખત શાહાનશાહ પુર ખુશીમાં તે વખતે કમળાએ વળી તેની તે વાત છેડી. તે સાંભળતાંજ એક દારરખ પાસે જમલાને કહાવ્યું, કે “શાહાનશાહ તુને રાજ્ય ખાશ પોશાગ સાથ રંગ દેવાનખાનામાં બોલાવે છે.” તે પેગામથી

તરતજ શરો જમલો પોતાના રાજવંશી પોશાગમાં તે શાહાનશાહ પાસ ખીરાજ્યો; તેને તરત દરજ્જવાલી ખુરસી અપાવી પોતાની રાણી કમળાને બેસાડાં મોતીથી થાળ ભરી લાવી તેની ઉપર વધાવા ફરમાવ્યું. કમળાએ બહુ મગન થઇ મોતીથી ભરેલી થાળ લાવી પોતાના ભાઇના સર ઉપર વધાવી. તે વખતે શાહાનશાહ અકબર બોલ્યો “જમલા જેટલાં મોતી તારાં બદન કે શીરપેજ કે કોલાહમાં ઠરે તે તું માહરી તરફથી મેહરબાની તરીકે કપ્પુલ કરજે.” નસીબનો જોઇએ તેવો ખીલેલો તેથી એકબી મોતી તેના આખાં બદન કે માથાં કે કશા માંહે ઠચ્ચું નહી. કમળા રાણીના કંટાળાથી વળી એક વખતે અકબરે પોતાના સાળા જમલાને મુએલો હાથી ગજગૌરસ્થાનમાં દાટવા લઇ જવા તાકીદે ફરમાવ્યું, તે દાટીને તેનો ખરચ ખજાનચી પાસે જમલાએ લીધો. રાણી મનમાં બહુ ખીજાણી, કે મહારા ભાઇને મુવેલો હાથી દાટવા આપ્યો, એ રકજીક ચાલી હતી, તેટલા અરસામાં ખીજે હાથી મુઆના સમાચાર અકબરને મળ્યાથી તરત શાહાનશાહે ખીર્જલને તે હાથી દાટવાને હોકમ દીધો. તેજ ખુદીનો અને મોટો અજમાએશી ખીર્જલ તે હાથીને જે ગલીઓમાં સાઉકારોના મોટાં ઘરો, લાં લઇ જઇ ભરત ભરાવી પછે તે ઘરો ભાંજવાનો હોકમ કરતાં તેવા સાઉકારો પાસ પુસ્કળ લાલચ મેળવતો, બ્યાંથી લખો મજે ત્યાંથી વળી તે મુએલો હાથી ઉચકાવી ખીજી ગલીમાં લઇ જતાં, રસતો તો સાંકુડોજ, તેથી વલી ખીજ સાઉકારની હવેળા ભાંજી રસતો પાડવા કેહતા, તે વળી મન મનાવતાં ખીજગમ જઇ કોઇનો આગ, જમીન ખરાબર કરવા માટે માણસ લગાડવાની ગત, તાલ, હેકમતથી, બજે રસતો મળતોજ નથી !—પાદશાહનોજ હાથી, તેથી કોઇની મગદુર શું કે કાંઇ બોલે. માત્ર ગુપચુપ મોટી રકમથી તે પીડાને ખીજગમ કાઢે તેજ તો. એમ સાંજ પડતાં ખીર્જલ હાથીને દાટવા આગળ ખજાનચી ચેલીએ લાવી દરબારમાં ઉતર્યો તે જોઇ રાણી બોલી, કે એ ગંજ કાંઠાંથી લાવ્યો ! આજે તું તો હાથી દાટવા ગયો હતો, ત્યાંથી એ શું સરપાવ લાવ્યો ? ત્યારે અકબર બોલ્યો, કમળા એ કોતુક જો, કે ફકત મુએલા હાથીને દાટવાનું કામ સોંપવાથી હું મારા અમીરો ઉપર કેટલી મેહરબાની કરનાર કેહવાયો છું ? તારા ભાઇને હાથી દાટવા આપ્યો, તો ઉલટો ગૌરસ્થાનના ખરચનો આંકડો ચુકવવા માટે મહારા ખજાનચીને ચેતવણી મળી હતી. ખીર્જલ ઉલટો તેના બદલાથી મારે માટે ભેટ લાવ્યો છે. એટલામાં ખીર્જલે હજુર આવી શાહાનશાહને ખજાનો નજર કીધો. તે બોલ્યો “નામદાર શાહાનશાહ હજી હું હાથીને ગજશાળાથી ૪૦ ગજ દુર લઇ ગયો નથી. તેટલામાં મને આ રવેશની આપ મેહરબાનીનો લતીજો મલ્યો છે !” આ સાંભળી રાણીએ પોતાના ભાઇ જમલા ઉપર મેહરબાન થવાની અકબર સાથની જીકરને મેલી દીધી.

શાહાનશાહ અકબર ને રાજ બાર્બલ વચ્ચે 'પીર સરસ કે યકીન' તે બાબે જીકર.

શાહાનશાહ અકબર સુલતાની નવરોજની મીજલસ બનાવી પોતાની ખલકના આલા ને અદનાઓના નજરાણા ને સલામ લે છે. પાદશાહી મેહેલના મોટા દીવાનખાને મોરના તખ્ત ઉપર તે હીંદુસ્થાનનો મોટો શાહાનશાહ અલૌકીક અવતાર બની જઈ શોભી રહ્યો છે. તેની દરબાર તે કાળના મોટા યુદ્ધા રજપુતો ને બ્રાહ્મણો સંગે મોગલો, અફગાનો, બલુચીઓ, મુલતાનીઓ વગેરે સશ્વળી પચરંગી જાતના પ્રમુખોથી માહ પ્રકાશમાન થઈ છે. તરેહવાર જાતીના રાજા, ને ઠાકોર ને ફ્રાંજના સરદારોના આબુષણોના શૃંગારથી તે મોગલ શાહાનશાહનો અદલ સલતનતનો દબદબો મારી રહ્યો છે. તાનસેન, ખીજુબાવરા, તાનતરંગ, લાડ ને કપૂર વગેરે કંઈક સંગીત ઉસ્તાદોના તોર ભરેલા રાગ પ્રકાશ દેખાવથી તે દરબાર સારી ભરતખંડમાં સંગીત ગણાઈ વખણાય છે. ખાનખાનાન ને અયુદ્ધજલ જેવા પાદશાહાતના રત્નો જોયાથી લાં ખલકને સંતોષ મળતો થયો છે. ફ્રેજ જેવા કવી ને ફ્રજુ જેવા જોહાનના મશહુર લખાડ વગેરે તાજુબ શક્તીના સાહેબોની હાજરીથી ખુદ શાહાનશાહ પોતે મગર થતો હોય એવો દમામ તેના મોહના રંગમાં ખીલતો જણાય છે. આ નવરોજ સભામાં રાજા ટોડરમલ ને કવીગંગ ભાટ જેવા બાલ જોટલી ખારીકીનો ખ્યાલ કરનારા વીદ્વાનોથી હીંદુસ્થાનમાં એ મોગલાઈ સલતનત ઉપર મોટો વીશ્વાસ બહાજ્યો છે. લવ્વા હરદાસનો તે હીંદુસ્થાનમાં તે વેળા કોઈ જોડીઓ હતો નહીં. તેવા માહ ચખરાક લવ્વાની હાજરીથી દરબારમાં દરેક રાજદરબારી તલવારની ધાર ઉપર બેઠેલા દીસે છે. દીવાનખાનાનો ઠાઠ ને ડુલોનો નેશાર જોતાં તે સમય પરીસ્થાનનો નકશો તે દરબાર હોય એવો આનંદ પંથરાયો છે. ઝવાહર ને સોના સીવાય લાં ખીજુ આદરમાન આપવાની રીતીજ દાખલ થઈ નથી. એક જય ને ખીજો શીઆલ દુશાલા ને શોભીતા લેખાસે શાહાનશાહના કદમ પાસ નમી નજરાણું મેલે. નવરોજ રસમ એ રવેસ ઠરેલી દરમ્યાન નજરાણુંને દસ્ત લગાડતા શાહનશાહ પોતાની તમામ ઉમેદવાર ખલકની સલામ ને સરદારાજમાં ખુશાલ થઈ એન મારી રહ્યો છે. દરબારને દરવાજો તે કાળના વાજંત્રોના શરોદ

ચાલુ થયલા છે અને સુલતાની નવરોજની મુઆરકબાદીની ગજલો તાન સૂર અલાપથી લંબાઇ રહેલી છે. ખેરખેરાત પણ ચોતરફ ચાલુ થઇ છે. મોલવી ને મુલ્કાંઓ વગેરે તમામ દીનઆઇનના થામે ઉપર દરજ્જા મીશાલની આશોદાદ વરશે છે. ત્યાં રાજા ખીર્જલ શાહાનશાહના સીધા હાથ ઉપર ગંભીર ઉભો ઉભો તે મોટા ઝબ્બા ને ઊંચી કોલાહવાળાઓની પડતી ધમાલ ને દોડાદોડ જોઇ એલમની કંગાલીઅતનો દીલગીરી ભરેલો નખલો પાસો જોઇ મુન્નય છે. તેવામાં પાદશાહનો પીર પોતાના પાંચ ચેલાઓ સાથ તખ્ત હજુર અહંકાર ભરેલા ચેહેરાથી આવ્યો. તેને શાહાનશાહે સોનાની ખુરશી આપી. તે ઉપર તે બેઠો. તેણે દુવાના પાંચ શખુનોનું નજરાણું જમશેદી નવરોજની મુઆરકબાદીમાં શાહાનશાહ ઉપર વરશાવ્યું. શાહાનશાહે પોતાના પીરને પાદશાહી ખેરાત નવાજી આઆખર રવાના કર્યો. તે ઢોંગ જોઇ રાજા ખીર્જલ ચુંચી આંખ કરી રહ્યો છે તે ગાફિલ સમયે શાહાનશાહે તે મોટાં રાજદરબારીને સવાલ નાખ્યો. “ખીર્જલ પીર સરસ કે યકીન?” ખીર્જલે આનાકાની તો કરી જવાબ આપવાની, મગર સેવટે શાહાનશાહે ખીજી વાર તે સવાલ પુછતાંજ તે નાચારીએ બોલ્યો “ધર્મરાજ, યકીન.” શાહાનશાહ ખાન-ખાનાન તરફ નજર કરી બોલ્યો. “ખાનાન જોયું એ હીંદુ આપણા ઇસલામ ધર્મની અદેખાઇ કરે છે? ખીર્જલ સામેત કર યકીન કેમ સરસ પીર કરતાં?” ખીર્જલ આગળથીજ જાણતો હતો કે બોલ્યા કે ફર્યા છતાં કર જોડી કહેવા લાગ્યો. “છત્રપતી મને મહેતલ આપો તો હું તે સામેત કરીશ કે પીર નહીં પણ યકીન સરસ.” શાહાનશાહ બોલ્યો “એક મહીનાની મહેતલ મેં આપી તે દરમ્યાન પીર સરસ નહીં ને યકીન સરસ એ સામેત કર્યું તો ઠીક છે નીકર સુળીને સ્વાધીન થયો એમ જાણ.” ખીર્જલે એ પંચાતમાંથી નીકળી જવાને ઘણાં ચોકટાં બેસાડ્યાં પણ લવ્વાની તરાય થતી આંખો જોઇ શાહાનશાહે ખીર્જલને પીર કરતાં યકીન સરસ સામેત કરવાના જોખમમાંથી છટકવા દીધો નહીં. શાહાનશાહે પોતાની ભરચક દરબારમાં અમીર જૈનખાનને શીતાબ હોકમ કર્યો કે “આજથી તું એ ઇસલામના વેરી ખીર્જલની દેખરેખ રાખજે. જો એ રાજધાની મેલી ગુમ થઇ જાય નહીં.” એ પ્રમાણે લેવાનાદેવા જેવી પંચાતમાં એક બાજુ ઉભેલા ખીર્જલે સુતેલો દૈલ જગાડ્યો. ફજુ લખાડે તો બાંગે બુલંદ પોકાર માર્યો “જેહાંપનાહને ખીલકુલ લાજમ નથી કે આપણા પીરાનપીર ઉપર બેમલા-યજનો હરફ ફૂંકી રીસ્યારી મારતા ફૂફરને જીવતો જવા દેવો!” કવી ફૈજ બોલ્યો. “ઇનસાફ વગર ઇસલામી મહજબનો દોર આપણી સલતનતને નખળી કરી નાખે, માટે રાજા ખીર્જલના બાલને પણ જ્યાં લગી તેને પુરતી મહેતલ મેલી યકીન સરસ પુરવાર કરવાને આપએખત્યાર છુટ મળી નથી

ત્યાં લગી એલબમ પોંહોંચવો જોઈતો નથી.” અબુફઝલે પોતાના પીરા-
દરના ઉપલા સાફ શખુનો માટે શાખ્વાસી પોકારી “બેશક રાજ ખીર્બલને
પોતે જણાવેલું મત પુરવાર કરવા બાબે પુરતી મેહેતલ આપવી જોઈયે છે.
જેહાંપનાહ બેઅદબી માફ ચાહું છું મગર એક માહની મેહેતલ ઘણીજ જુજ
છે. ઓછામાં ઓછી એ સાબેત કરવા માટે ત્રણ માહની મેહેતલ આપવી
ઇનસાફથી વાજબી છે” ફજુખાંન ફરી બોલ્યો “ઇસતફરક્ષા જ્યાં ઇસલા-
મીઓ ખુદબખુદ ફૂફરોના કામ કરે ત્યાં પછે મહજબનો દબ્બો જાંબો
પડ્યોજ. આલમ પરવર મને તો તે હીંદુની જખાંનજ તેના મોહમાં રાખવી
વાજબી દીસતી નથી. અરે આપણા નખીની ખુદ આલ ઓલાદના વારસ
પીરાનપીર બાબે ઇનશાન જાતની મગદુર શું કે એક હર્ફ પણ ઉચારે ?
અને સુલતાની નવરોજ જેવા મોટા તેહવારના રોશન રોજે આપણા પીર-
સાહેબ ઉપર ખીર્બલબલા ઉલટે ? એ અક્ષા ત્હારો કોફ મુકરર ઉતરવાનેજ
આ આગળથી જાહેર આવેલી આગાધ છે કે શું ?” શાહાનશાહ બોલ્યો
મુઘાં, તું બેશકર રેહ ખીર્બલ જાયછે ક્યાં ? એ કહેછ તે મેહેતલમાં સાબેત
શું કરેછે તે તો આપણે જોઈશું ? એ પોતાની મેજે પોતાનો ભોગ થાયછે
તો પછે સેજ ડેર માટે અફસોસ કરવાની કસી જરૂર નથી.” ફજુ બોલ્યો
“આલમ પનાહ અબલીસને દુરસદ મળી એટલેજ અક્ષાને જેહામત વધી”
ખાજનજંગ બોલ્યો “બેશક મુઘાં ફજુખાં તરફ મહજબની મદદ છે.
મગર રાજ ખીર્બલ મહીનો આગળ કે મહીનો પાછળ પીરના પ્રતાપે મશા-
ણમાંહે તો પોંહોંચ્યો છે.” આખરે એક માહ મેહેતલે રાજ ખીર્બલ પીર
નહીં પણ યકીન સરસ સાબેત કરવાની આદત પોતાને સર હોરી પોતાને
મકાન રવાના થયો.

રાજ ખીર્બલે પંચાત તો હોરી પણ તેનો ઉપાય કરવાને તે મંડ્યો.
પ્રથમ તે શેહેરના એક જુના જૈફ કસાઇને મળ્યો. તેને મુઘાંનો ખેતાબ
બક્ષવાની ખુશ ખબર કહી રીજવી પોતાના કલ્લા સરનો તાબેદાર કચ્ચો.
પછે તે પાસ એક મુઝેલા “ગઘેડા” તું ડોકું અરકમાં પચાવી શેહેરની
એક એલમ્પદી પડત જમીનમાં દટાવ્યું. તે ઉપર ન્હાની જેવી ઘોર
ઉઠાવી ત્યાં પેલાને મુઘાં બીસમીલાના એલકાબે નેમ્યો. ખીર્બલનો તે મુઘાં
શાહેબને એટલોજ હોકમ “જે કોઇ પણ ત્યાં આવે તે સાથે ચુપકીદીથી કામ
લેવું. ઘોરના પથ્થર ઉપર ‘ઓલીઆ ખરશાહ !’ કસાઇ બડો બાજંદો ને વળી
જંબળ કે જેહેમતથી ડરી જાય તેવો નહીં. તે ખાજ ખરશાહના થાનક
ઉપર મુઘાં બનીને બેડો. છાંથી રાજ ખીર્બલે પાંચ પચાશ રખડતા મુસલ-
માન ફકીરોને ઉલકાવ્યા કે ‘ઓલીઆ ખરશાહની જાત કરી આવ્યામાં દીલની
તમામ મુરાદ હાંશીલ થાય છે. તમો તેના ઓરસમાં જાવો છો ?’ ફકીરોને

ખેજલત પોહોંચી તેથી બોલ્યા “હા હમો ઓરસમાં જઈયે હૈયે.” બચારા-
ઓએ “ઓલીઆ ખરશાહ” નામજ આજે સાંભળેલું તેથી તે મકાન ક્યાંથી
જાણે ? તે પણ ખીર્ષકે વાતમાં ઇશારો જણાવી દીધો. બીજી ગમથી શેહેરના
રમકડાં ને મીઠાઇવાળાઓને લાં જવાનો હોકમ કર્યો ! એ રીતે એકથી
હજાર ને હજારથી લાખ મોહડે ઓલીઆ ખરશાહનો ઓરસ આશકારા થતાં
સારી રાજધાની લાં મેળામાં ચાલી. “ઓલીઆ ખરશાહ”ના મુતવળી મુઠ્ઠાં
સાહેબે ઓરસ ભરવાની તમામ રચના મોટા પાયા ઉપર મોટી ધામધુમથી
જારી કીધી. લાં જેને જેમ ફાવ્યું ને ભાવ્યું તેમ તે બેહેસ્તી ઓલીઆ સાહે-
બના મોજેજ ને પ્રતાપની અન્યય શક્તી માટે તારીફ ચાલી, તેવી તલેસ-
માત તરીકાની મરહુમ ઓલીઆ ખરશાહની વાતમાં વેહેમીઓ લેવાયા કે
માનતા ચઢવાની જારી થઇ. એકે દુશમનને જીતજીત કરવા માટે સોનાની
મુઠ્ઠી તલવાર ચઢાવી. બીજાએ બાપનો દલ્લો પામવાની ઉમેદ સોનાની
સમેદાની ચઢાવી. એકે બેટાની ઉમેદવારીમાં પાંચ જુમર ચઢાવ્યાં. બીજાએ
દોસ્તનો ભાગ પડાવી લઇ પચાવવાને સો મોહોર ને બે શ્યાલ લાં મેલી :
એકે ભાઇની ઓરતને રડાવવાની દયાનતે ઊંચા ગલીઆ લાં પથરાયા.
બીજાએ કાકાના છોકરાંઓની મીરાસનો માલેક થવામાં ફરતી દુમાસ
ચઢાવી. એકે મણુ સુખડ ને મણુ અગર ઓલીઆની ઘોર પર ખુશબો ફેલાવા
ચઢાવી. એ મતલબ કે દોસ્તની ખુબસુરત બાનુંને તલાક અપાવી પોતે નેકા
કરે. એ વગેરે કોઇ કંઇ ને કોઇ કંઇ પોતાની મતલબ પ્રમાણે હજારો માનતા
ને મુરાદના લતીજ લાં ચઢવા લાગા. મુઠ્ઠાંના બદન ઉપર ઓછામાં ઓછા
નવા વેહેમીઓથી બખ્શોશ થયલા સો જમા ! સો શ્યાલ ! તે સાથ તેનો
દેખાવ જોયો હોય તો જંગલી હાથીજ જોઇ લેવો. હજારો હજાર તરેહના
સરસામાનથી લાં એક અન્યય રચના બની ગઇ; તે એવી કે જેનું નામ
ઓરસ. આ ઓરસની વાત જીગતીથી રાજદરબારમાં રાજ ખીર્ષકે ચલાવી.
જાણે જીના વખતથીજ “ઓલીઆ ખરશાહ ઓરસ” ભરાતો હોય તેમ તે
વાત ને મહીમાનું બયાન કરી સઘળી પાદશાહી દરબાર સાથ શાહનશાહને તે
ઓલીઆને ઇજત બક્ષવા જવાને લોભાવ્યો. જે પણ દરબારીને શાહાનશાહ
પુછવા લાગો તે ઓલીઆ સાહેબ માટે શું એક માહેતગાર હોય અને તેના
પ્રતાપ સાંભળતાં સાંભળતાં મોટા થયો હોય તેમ તેના મરતબાની મોજે-
જતી વાત બોલવા લાગો. એક પાછળ બીજો ને બીજા પાછળ ત્રીજો એમ
દેખાદેખીની દમદાસ ચાલી. મુઠ્ઠાં ફજીઆં તો બોલ્યો “મહારા પેદરને મર-
હુમ ઓલીઆ ઉપર ધણુંજ ઓમદા મત. તેઓ પણ ઓલીઆજેવાજ, તેઓ
એક વખત બોલ્યા હતા કે શાહાનશાહ બાબર પાણીપતની જંગ વખતે એ
ઓલીઆ પીર ખરશાહની જારતે ગયા. તે શાહાનશાહ, પોતાની જીત થાય

તેનો લતીજો એના પર કસ્યા પછે બંદગી કરતા હતા, તેટલાં ઓલીઆએ કબ-
રમાંથી અવાજ કાઢ્યો. “બાબર તેરી જીત.” એ સાંભળતાંજ તે શાહાનશાહ
દોઝનું બેસી જઈ કબર પર સર મેલી ઉઠ્યા. પછે તે સાંજના પાણીપતની
લડાઈ જીત્યા ને દીલ્હીમાં તખ્તનશીન થયા !” શાહાનશાહ અકબર બોલ્યો
“સારે તો હાલની લડાઈની જીત થાય તેનું નજરાણું હું એનાયત કરું ને
ઓલીઆની કબર ઉપર જરીનો ખેસ ખીંછાવું. ચાલ ઓરસમાં બીબલ તું
પણ સાથ આવ. પાદશાહી સ્વારી કાઢ ને તે મરહુમ પીરાનપીરની દરગા-
હને મરૂવત ને લાયક દબદબાથી ધજત દે.” બીબલ બોલ્યો “બંદેનવાજ
બેહેતર ખુબ” પછે રાજધાનીમાં મનાદી ફરી “શાહાનશાહ ખાસ સવારી
સાથ ઓલીઆ ખરશાહની દરગાહનો ઓરસ જોવા જનાર છે. તમામ રાજ-
કારેખાર ખાતાં ઓરસની રજાથી બંધ રહેનાર છે. ખલકે સાત દીવસ
ઓરસની ખુશાલી ખુરરમી ગુજરવી.” શાહાનશાહ પોતાના તમામ અમીર
ઉમરાવ ને ખંડણીઆ રાજ સરદારો ને નવાબો લઈ તે ઓલીઆની દરગાહમાં
ગયો. રાજ બીબલે તે દરગાહે જૈફ મુઘાંને તવાબોથી કહ્યું. “શાહાનશાહની
માનતા સાંભળો ને ધજતથી મરહુમ ઓલીઆ ખરશાહને જોહાંપનાહની ચરજ
કહી સંભળાવો.” શાહાનશાહને ચીડ તો લાગી કે અહીં કદમ મેલ્યાને એક
પલક થઈ નથી ને બીબલ એ શો પ્રપંચ કરેછે પણ લડાઈ ઘણીજ આકળી
તેમ હારના સમાચારથી પાદશાહાતમાં ચોતરફ શાહાનશાહના એકબાલના
પડતા શીતારાની ચરચા ચાલી રહેલી માટે તરત ઓલીઆને શાહાનશાહની
માનત ચઢી. બે કીમતી જરીખેસ પેલી ઘેર ઉપર ખીંછાવ્યા. રાજધાની બાહે-
રનાં ગામની પાંચ વરશની આમદાની એનાયત થઈ. મુરાદ, ફકત લડાઈમાં
જીત ચાહી. રાજ બીબલે દરગાહના રખવાલ જૈફ મુઘાં ને મોટા મરતબો
આપ્યો. શાહાનશાહ ઓલીઆ ખરશાહની કબરને પગે પડ્યા. તે પાછળ
અમીર ઉમરાવ નવાબ વગેરે તમામ રાજદરબારીઓએ પોતાના સર તે
કબરની મીતી ઉપર મેળ્યાં. ફકત એક બીબલ ખડો ને ખડો ઉભો. શાહા-
નશાહને રાજ બીબલની હેંકરાઈ ઉપર બેહદ કેહેર છુટો, પણ બેદરકાર
રહ્યો. પછે ઓરસ જોવા સ્વારી ફરી. શાહાનશાહની સવારીની વાત જાણીને
તાંહાં તે વેરાન પડત જમીન ઉપર રાજધાનીની સઘળી ઉમદા દુકાનો ને
શેઠ સૌકારો આવી ઠરેલા હતા, તે મહીમા જોઈ અકબર બોલ્યો. “બીબલ
એવો ઓરસ તો મેં કોઈ પીરની દરગાહનો જોયો નથી. હાં તમામ ખુદાની
ખલક જમાવ થઈ છે. જોહાનની ઉમદામાં ઉમદાઈ ને તોફા જોયામાં આવે
છે. અજબ ઓરસ એ.” “જોહાંપનાહ “ઓલીઆ ખરશાહ” મોટા અજમતી
ધન્ધાન થઈ ગયા છે તેની તારીફ હીંદુસ્થાનના એક નાંકેથી છેક બીબાં
નાકાં લગી એટલી આશકારાઈ કે પારણામાં હીંજ ખાતું છેક બચું પણ એ

માહાન ઓલીઆની ઓળખથી અજાણું નથી.” ખીર્બલે કહ્યું. શાહાનશાહ બોલ્યો “તાનુબ છે કે મહારી એટલી ઉંમર ગુજરતાં છતાં મેં એ મોજે-જતી ઓલીઆ બાબે જાણ્યું નહીં” “ધર્મરાજ, રાજખટપટ” ખીર્બલે કહ્યું. તે ઓરસમાંથી શાહાનશાહે ઘણી કીમતી ખરીદી કરી ત્યાંજ દુકાનદારોને ન્યાલ કર્યા. દુકાનદારો પણ તે બરકત ઓલીઆ ખરશાહથી જાણી પોતપોતાની કમાઈના પ્રમાણમાં સોગાત મેલવા લાગા. ઓરસ ઓલીઆ ખરશાહનો ધુમસર ધીક્યો છે. એ રાજ ગુજર્યા છે. રાજધાની નવરી નવરી લાગે છે. શાહાનશાહી જનાનો પણ ઓરસ જેવા દર સવારમાં જાય છે. શાહાનશાહ પણ રાજકચેરી સાથે દર સાંજના; તેટલાં ખીર્બલ ત્રીજા સાંજના હાંફતો હાંફતો આવી ખુશાલીનો ગરકાવ શાહાનશાહને સલામ બજાવી લડાઇ જીત્યાની વધાઇ કહી ઉભો છે. શાહાનશાહ તાનુબ ને ખુશાલી વચ્ચે છક થઇ બેઠો છે. તેનેથી એક બોલ બોલાતો નથી. જે લડાઇએ તેના લડકરના ઘણા નામીયા સરદારો ને સીપાઇઓનો ભોગ લીધો હતો. જે જંગે હમેશની શીકર તેના જીગરમાં જગાડી હતી તેનો નીકલો, તે પણ ફતેહથી એટલો જલદી આવ્યો! તેના આનંદમાં અકબર બસ મસ્તાન થઇ ગયો. પા કલાક લગી તો તેણે પોતાની પાદશાહી ફોજના વડાની સહીનો પરવાનોજ વાંચ્યો! જ્યારે તે બોલ્યો ત્યારે “અજબ ઓલીઆ ખરશાહની મદદગારી!” દરબાર, અમીર ઉમરાવ નવાબ ઠાકોર વગેરે તમામ પાદશાહી મરતબાવાળાઓથી ચીકાર છે, તમામની મરહુમ ઓલીઆના પ્રતાપ માટે ખાતરી થઇ રહી છે. ખુશાલીથી દરેક જનના મોહડાના રંગમાં શોરખી આવેજ થઇ છે. સઘળી સભા વાહવા વાહવા શાઆસ શાઆસ કહી શાહાનશાહને તે ફતેહની મુબારકબાદી દે છે તેટલાં શાહનશાહને યાદ આવ્યાથી “ખીર્બલ કેમ પીર સરસ કે ચકીન? હવે તું હાથ્યો કે નહીં?” ખીર્બલ સર નમાવી કેહવા લાગો “બંદેનવાજ બેશક ચકીન સરસ દરયું છે!” અકબર બોલ્યો “હેમક આ પીરના પ્રતાપનો મુસ્તકીમ દાખલો જેતાં પણ તું શું એમ કહી શકસે કે ચકીન સરસ?” ખીર્બલ બોલ્યો “બેશક બંદેનવાજ ચકીન સરસ!” અકબરે પોતાનો મીજબજ બોલી દઇ “અબ્બદી ત્હારાં ચકીનની સરસાઇ સાબેત કર નીકર જલાદ તને સફા કરશે તે બેશક ખુબ ખાતરીથી જાણુ” ખીર્બલ બોલ્યો જેહાંપનાહ પેહેલાં મને કહી શકસો ઓલીઆ ખરશાહ કયા જમાનામાં જન્મ્યા ને કયા જ માનામાં મરણુ પામ્યા?” અકબર બોલ્યો, “ખીર્બલ દીવાનો થયો છે. સમાલજે એ નાહાસ ભાગ નહીં કરે. જે દરગાહમાં હજર મુક્કાં બજુતર બંદગી ને ની. માજ પડે છે. જેના ઓરસમાં હંસી હજર તો ફકીર દુરવેશો સામેલ થયા છે. જ્યાં દર કલાકે કલાક હજર સોના અશરશીની માનતા ચઢે છે. જેના ઓર. સથી મહારી અક્કલ છક થઇ ગઇ છે. મહારી રાજધાની ત્યાં જઇ વસી હોય

તેમ તેની દરગાહના ઓરસમાં વસતી પંથરાઇ છે. તમામ પાદશાહી ને અમીરી જનાના જે દરગાહમાં પોતાની મકશદની માનતા ને મુરાદની શીદા-રસ પોહોંચાડે છે. મુઘ્લાં ફજ્જુ જેવા જેહાન આશકારા મહારા મુશાફર દરબારીની સાહાદત મોજુદ છે કે “મહારો બપાવો શાહાનશાહ બાબર એ ઓલીઆની મદદે દીલ્હીનું તખ્ત પામ્યો.” મગર આ ફૂફરને પીર ઉપર ધમાન આવતું નથી ને એટલી તાજ શાહાદતો ને પુરાવા જોતાં વળી પોતે પોતાની ચશમે મોટા ઓલીઆ સાહેબની મોજેજ શક્તી જોઇ તાજુબી દેખા-ડીછે તે છતાં ખુદાને બાબર એ બેઅકલીના દીમાગમાં દરદ પેદા થયુંછે કે કેમ, કે એ રવેસ હુજત ને હેંકારનો લખઝ કાઢેછે?” બીર્બલે થંડે પેટે જે શાહાનશાહે કહ્યું તે સાંભળ્યું, પછે દસ્ત જોડી સર લંબાવી અરજ કરવા લાગો “જેહાંપનાહ જે બોળ્યા તે તમામ રાસ્ત છે, મગર એ તમામ પ્રતાપ ઓલીઆ ખરશાહનો તો નહીં પણ યકીનનો છે.” મુઘ્લાં ફજ્જુ શીતાબ પોકાર મારી ઉઠ્યો “એ જુદદીનની જબાં કોઇ તાણી કાઢો રે” એ બોલતોજ ભર સભામાં દોળતું બેસી મરહુમ પીર ખરશાહથી માફ ચાહવા નીમાજ પઢવા લાગો. તે જોતાં તમામ બોળાં ને મોટા દીલના મુસલમીન અમીર ઉમરા-વોને ફરજ પડી. તેઓ પણ નીમાજ પઢવા પડતા હતા, તે જોઇ અકબર બખાસ્યો “એ પાદશાહી દરબારછે કાંઇ ઓલીઆની દરગાહ કે પાક મસજી-દનું મકાન નથી કે નીમાજ પઢવા મંડી જાઓછે? બીર્બલ જબાં બંધ કર. જલાદ શીતાબ એ દીન દુશમન હીંદુવાને પકડ” શાહાનશાહનો મીઝજ ખરખેઝાફ થયો કે પછે કોણની મકદુર કે એક હરફ બોલે? મગર હીંમતનો પર્વતજ બીર્બલ હોય તેમ હસતે મોહોડે તે બોલ્યો “ઓલીઆ ખરશાહને હું પણ માનતા ચઢાવુંછું કે જીવતો રહીશ તો ત્યાં મોટી મશીદ બંધાવી શાહા-નશાહને તે એનાયત કરીશ.” શાહાનશાહ હશી પડ્યો, સારી દરબાર હસા-હસ કરી રહી. તમામ દરબારીઓના હસતાં હસતાં દમ જવા લાગા. અરધો કલાક લગી તે ખુશાલીમાં બીર્બલની માનતાનો હુરચ્યો થઇ રહ્યો. શાહાનશાહ બોલ્યો “બીર્બલ મેં તે મોટા ઓલીઆ ખરશાહના મુખારક ને મોજેજનાઇ નામના પ્રતાપેજ તને જીવતદાન બખશ્યું છે.” સાંજનો વખત પણ થયો હતો, તેથી તે ખુશાલી ભરેલી તમામ કચેરી બરખાસ્ત થઇ. શાહાનશાહ પોતાની ખાસ સચારી સાથ રાજ બીર્બલને લઇ ઓલીઆની દરગાહમાં આવ્યો. ત્યાં પોતાના તમામ અમીર ઉમરાવ નવાબ વગેરે સઘળા રાજદરબારીઓ સાથ પોતાની મુરાદ બર આવ્યાની નીમાજ પઢ્યો. મોટી સોગાત ને ખેરાત ત્યાં જમાવ થયલાં મુઘ્લા ને ફકીરો ને દરવીશોને નવાજી. ઓલીઆની પાક ધોર ઉપર મોટી મોતીની ચાદર બીછાવી. દસ ગામની આમદાની તે દરગાહને નામે ચઢાવી, પછે શાહાનશાહ બીર્બલને કેહવા લાગો.

“બીર્બલ ત્હારી માનતા ચઢાવ” “બંદેનવાજ તામે છું.” બીર્બલે એ કેહતાંજ પ્રથમ પેલો જૈફ કસાઇ જે ત્યાં મોટો અખત્યારવાળો મુઘાં નેમાયો હતો તેને બોલાવી શાહાનશાહને કર્દમ સર મેલવા કહ્યું. તે મુઘાં પગે પડેછે તે તાજુ-બીમાં શાહાનશાહ છે તેટલાં બીર્બલ બોલ્યો “જેહાંપનાહ એ આપણું મુએલાં ખર દાટનારો જૈફ કસાઇ જે જૈશીની નાતવાનીથી પશુ હલાલ કરવાથી બાતલ થયો તે છે! એને મુઘાઆન મુઘાનો ખેતાખ બક્ષો.” પછે ધોરનો પથરો ઉચકાવી અંદરથી અરકમાં પચાવેલા ગધેડાનું ડોકું કાઢી શાહાનશાહ સામે મેલાવ્યું! “એ આપણા માહાન ઓલીઆ સાહેબ ખરશાહ, જેને આપને તેમ મને અને તમામ ખલકની મુરાદો બખશવાનો મોજેજો કસ્યો છે! માટે હું આ જગો મશીદ બંધાવી આપને એનાયત કરવાને કયુલ થાવુંછું. બંદેનવાજ બેઅદબી માફ મગર “પીર નહી પણ યકીન સરસ” સાબેત થયુંછે.” શાહાનશાહ, રાજ બીર્બલથી બની ગયાથી પેહેલાં તો ડોલા કાઢી જોવા-લાગ્યો પણ પછે હશી પડ્યો. તેની સાથની તમામ સ્વારી પોતાનો રકાસ થયામાં ખસ્યાણી પડી. મુઘાં ફજજુ તો ત્યાંથી ધોડો મારી ગુમજ થઇ ગયો. શાહાનશાહ બોલ્યો. “બીર્બલ આગળથી મને તો જરા એતાવવો હતો કે તું ખરના સરનો ઓરસ ભરવાનો ઢોંગ કરવાનો છે?” યકીન સાબેત થયાની મશીદ બંધાઇ. કેમકે ઓલીઆ ખરશાહને લગભગ ચાર પાંચ લાખ અશરશીની માનતા ચઢી ખજનાનો ત્યાં ઢગ ઉઠ્યો હતો. પેલા કસાઇને મુઘાંનો ખેતાખ ને ગામની જગીર એનાયત થઇ મગર રાજ, ધાનીમાં રેહવાની બંધી થઇ. એ રવેસ રાજ બીર્બલે સાબેત કસ્યું:—

“પીર નહી પણ યકીન સરસ.”

ગજલ.

માશુકના મુકામની રાહ ભુજ્યો હું એવી તો ઓ ચાર,
ના તે પામ્યો ફરી એક વાર, ના હું મલ્યો એક નેજાર.
હસ્તી તે નીસતી થઇ ગયી, ખરેખરો તે થયોજ ખાખ,
મુદત આ મુદત મુરત તે મોહો આજ તે સખી ખ્યાલ ગંજદાર.
હજારો સખી સેતારા વચ્ચે તે માશુક હતી ચમકતી ચાન,
બોળવાઇ જતો દરમીઆન તે ગયો તે કાંઠાં ખેલ પાયદાર.
પલ પણ નૈ હતી ફરસુદ એવો હતો મસ્ત મોહોલ મોહેની,
અરે તે કાંઠાં અરે હું કાંઠાં અરે કાંઠાં તે દેખાવ ઝમકાર.
હતો ખુશાલ ને હતો બગળ ચમન ફરી શુલલાલા તોડી,
દિવાનો બીરાનો થઇ આજ હું બદલ તે નુર કેમ હારમાર ?
શું તકદીર ને શું તદખીર, કેવી ચઢતી ને કેવી પડતી,
ગોહર અંગુઠી જતી રહીને સંગની દીપે આંગળીએ બહાર.
મોતી આપી મોતી લીધું અસલખી ગયું નકલખી ગયું,
થયો નાદાર બીન તે ચાર જુંદગી સારી વળી થઇ ખુવાર.
જલેહમાં જલેહ અંધકારમાં અંધકાર જુંદગી મુજ નમુનો;
ખતાવે રૂસ્તમ નરખેજર રડતો ટવળતો તેને અખતેઆર.

શાહાનશાહ અકબર ને રાજા ખીર્જલ વચ્ચે કોશીસ સરસ કે કીશમત, તેની જીકર.

શાહાનશાહ અકબરની એ ચાલ હતી કે હમેશાં ફકીરનો પોશાક કરી રાત્રે નગરની ગલીએ ગલી ને નાકે નાકે રાજા ખીર્જલને સાથ-લઇ ફરતો હતો. તે દરમ્યાન જે કાંઈ નવી નવાઈ કે દુઃખ દર્દ જેવામાં આવતું તે નીવારણ કરવામાં ખંતી રહેતો હતો. કોઈ કંગાલ ને ભીખારી મળતો તો તેનો ભેદ જાણી લઇ ખીજે દીવસે તેની ઘટતી દાદને પોંદોંચતો, તેમ લફંગા ને લુટારા, રૈયતના જનમાલનો ખરાબો કરનારા જણાતા તેઓને ઘટતું શાસન કરી દેશપાર કે બંદીખાને પુરી દેતો હતો. એક રાત્રે શાહાનશાહ અકબર રાજા ખીર્જલને લઇ નગરની ચર્ચાં જેતો જેતો સાહકારવાડમાં આવી લાગોછે. બાર ઉપર કલાકનો અમલ થયોછે. સર્વ રસ્તો રહુનકાર છે. રાત્ર-પણ કાળી છે. કોઈની આવજાવ કે કોઈ જંગૂત પણ નથી. ત્યાં એક મોટી હવેલીમાં બાંયતળીયે એક દીપક ઝક ઝક થાયછે. તે પાસે એક નવજેખના સુંદરી ઉભીછે. તે આંખોથી આસું પાડતી ને મુખથી રદન ગાતી જણાયછે. તે જેતાં ખીર્જલને કહ્યું “ખીર્જલ એ ઓરતને શું આપ્ત હશે?” ખીર્જલ બોલ્યો “બંદેનવાજ, ચાલ્યું જાયછે. એવી કાંઈએક હશે! દીલ્હી જેવા મોટા પાદશાહી શહેરમાં એવી તો કંઈ હજારો અફસોસ પડતી હશે.” શાહાનશાહ બોલ્યો “ખીર્જલ, આપણે તેનો ભેદ જાણવો જોઈયે. ચાલ આપણે તે પાસે જઈ બીક્ષા માગીએ. જે તે અનાથ હશે તો આપણુ સાથ વાત કરશે ને આપણે તેના દીલના ભેદથી વાકેફ થઈ તેને કાંઈ મદદ આપી તેના આસું બંધ કરીશું તો મહારા ઇન્શાફની મહત્વતા તો ગવાશે.” પછે તે વીલાપ કરતી ઓરત પાસે ખીર્જલે બીક્ષા માંગી, તે તેને આપવા આવી. ત્યાં શાહાનશાહ, ખીર્જલ પાછળ ઉભો હતો તેણે તે સુંદરીને પુછ્યું “તું ર-ઉછે કેમ?” સુંદરી બોલી “મહારો સ્વામી બાર વર્ષ થયાં વાહાણુ લઇ વ-હુજવેપાર કરવા ગયોછે, તેના બાજુ સુધી કસા સમાચાર મને મળ્યા નથી, સિંથી તેની ખોળની હું તૈયારી કરુંછું, પણ વળી મહારા મનમાં વીચારુંછું, કે અગર હું બાંધી બાહેર પડી ને મહારો સ્વામી આવી લાગો તો કેમ? જેમ

તે બાર વર્ષ લગી વણુજવેપારે મ્હારી ખબર ભુલ્યો છે તેમ હું તેને દેશેદેશ જોળતી બાર વર્ષ લગી ગુંટાઇ ગઇ તો પછે મ્હારો ને તેનો મેજો કેમ બને? જેમ હું તેની રાહ જોઇ અધીરી પડી તેની જોળમાં નીકળુંછું તેમ તે મ્હારી રાહ જોઇ નીરાસ થઇ મ્હારી નીતી ઉપર શકમંદ થાય તો પછે સ્વદેશ તરફ કરી બીજે દેશ જઇ કોઇ બીજી નારી સાથ શાદી કરે તો? એવા અનેક વીચારેથી મન ઉસકેરાયુંછે તેથી મ્હારી આંખોથી આસું વહેછે ને જીભથી વીયોગ ગવાયછે.” શાહાનશાહ બોલ્યો “બેટા તું હાં ત્હારા કીશમત ઉપર સખર અખત્યાર કરી રહેશે તો તે સેજ દીવસમાં આવી મળશે.” સુંદરી બોલી “મૌલા સાહેબ, એ પ્રમાણેના વીચારથી સખર કરી આજ બાર વર્ષ લગી હું કીશમત ઉપર બેઠી મગર તેની મદદગારીથી બેનસીબ છું, માટે હવે કોશીસ કરવી સજવાર થઇ પડીછે. જે કીશમતે બાર બાર વર્ષ લગી મને એક પળ પણુ ઉમેદ નવાજી નથી તે ઉપરથી મ્હારો સધજો ભરસો ઉઠી ગયોછે. હું તો કીશમતને કોઇ ઠગઇ સ્વરૂપ માનવી ભક્ષક ભય સમજીછું. કીશમત કુછ બીસાત નથી, કોશીસ સર્વ સૃષ્ટી સાધન છે, માટે હવે કીશમતનો પલ્લો તરફ કરીને કોશીસને શરણુ જઈછું.” શાહાનશાહ તે સુંદરીની જીભાની સાંભળી તાજીબ થયો તોય બોલ્યો “બેટા, કોઇપણ કામમાં કીશમતની મદદ વના તે પાર પડતું નથી. કોશીસ માત્ર તેની ગુલામગીરી કરનાર હડખું છે. તું કીશમત ઉપર ત્હારો સધજો એતબાર રાખ, તું પાર પડશે” સુંદરી બોલી “મૌલા સાહેબ, તે હજો પણુ હવે વધારે જીદઇ સહન કરવાની મ્હારામાં તાકત રહી નથી. વળી મેં મ્હારા વ્હાલા સ્વામીને જોળી કાઢવા માટે મ્હારા માખાપ, સગાં વહાલાં વગેરે સર્વની રજા મેળવીછે. તૈયારી પણ સધજી નક્કી થઇછે. આજ પાછલી રાત્રે હું મ્હારાં વીશ્વાસુ ને યોગ્ય સખી, સાથ ને નોકરો લઇ હાંથી કુચ કરી જઇશ; માટે દીલગીર છું કે આપના દીલાસાને હું મંજુર રાખી તાબે થઇ શક્તી નથી.” હઇથી આગળ ચાલ્યો શાહાનશાહ પોતાના ચતુર વજીર બીર્બલ સાથ, તો વળી તેના જોવામાં એક રોનકદાર મકાનને પહેલે માળે સુંદર સ્ત્રી આવી, જે બારીએ રડતી ઉભી ઉભી આ દુહો બોલેછે:—

“હોનેહાર હોઈ બસે, બિસર જાય સખ સુદ્ધ,

જૈસિ હોનિ હોનાર હે, વૈસી ઉપજત બુદ્ધ.”

“બીર્બલ, આ વળી બીજી કોઇ કરમની કુટલી કુટડીનો ફેસ્તો! ચાલ જલદી બીક્ષા માંગ” શાહાનશાહ બોલ્યો, તેને રાજ બીર્બલે તાબે થઇ, સુંદરી સામે જઇ બીક્ષા માંગી. તે તેને આપવા બારીએથી વાંકી વળી, તો બીર્બલ પાછળ ઉભેલા શાહાનશાહે તે સ્ત્રીને સત્રાલ પુછ્યો “બેટા, તું રડેછે કેમ?” સ્ત્રી બોલી “સાંઇ સાહેબ, મ્હારા સ્વામી ને મ્હારી વચ્ચે સેજ વાતચીતમાં

હસ્યાનું ખસ્યું થંધ ગયુંછે. તે મને મેલી આજ આર વર્ષ થયાં જતો રહ્યોછે. ક્યાં ગયો છે તેની કસી પણ ખબર નથી, તેમ તેની ને મહારી પંચાત, ના મેં મહારા માઆપ કે ના, તેનાં માઆપને પડવા દીધીછે. તેની ગેરહાજરી મેં માત્ર વેપાર અર્થે પ્રદેશ ગયાની વાત ફેલાવી ચોગ્ય સત્કારે શોભાવીછે. હવે જ્ઞદા તેની જુદાઇ જેમ મને તેમ મહારાં ને તેનાં વૃદ્ધ માઆપને બહુ દુખી કરેછે. તેના વિયોગની લાલ્ય હું જ્ઞદા સહન કરું એવી મહારામાં હવે શક્તી રહી નથી. નથી મને તે વના કસું પસંદ પડતું તેમ મહારા મનનો બેદ અગર કોઇ બેખબરા વખતે મહારા મુખથી જાહેર થાયછે તો મહારી ફજેતીની હદ રેહતી નથી ત્યારે નાહક ખીન ગુનાહ ફાકટમાં જીવ ઉપર કરી મરવું પડેજ. આ ખ્યાલમાં હું હાલ મધ્ય રાત્રે આકાસ તરફ જોઇ તે સાહેબ પાસે સહાયતા માંગુછું. અહો પ્રાણરક્ષક મહારી અબજાની લાજ રાખ. ” આ ધણેજ મનબેદક શોક સાંભળી શાહાનશાહ બોલ્યો “ બેટા, કીશમત ઉપર ઇતખાર રાખ, તમામ શીકર દુર થશે. ” સ્ત્રી બોલી “સાંઘ સાહેબ, એક સેજ વાતના જ્ઞેસ્સાએ આર વર્ષ મેંમહારા કીશમતને તાબે રહી ધીરજ સાચવી, હવે મહારામાં તે બળ રહ્યું નથી કે જ્ઞદા તે માહે નીલું. ઇશ્વરને ખબર, કીશમત ક્યાંથી આવી માનવીના મુખમાં વસ્યું કે એના કાવત્રાંથી હજારો ઉમેદનાર માનવીની માયા તુટેછે ને લાજ લુટાયછે. આર વર્ષ લગીમાં કીશમતે જ્ઞે મને પણ આશાયશ નવાજી નથી તો પછે એ શબ્દ કેવળ ઠગઇ સ્વરૂપ માનવી પીંડ પીસનારો પલીત હોય એવો મને લો તેનું નામ સાંભળતાંજ ત્રાસ પડે છે. ” શાહાનશાહ બોલ્યો “ બેટા ત્યારે તું એનો ઇલાજ કેમ કરશે ? ” “સાંઘ સાહેબ, એનો ઇલાજ હું ધાઈછું કે કોશીસ કરીશ તો ક્યાંથી પણ મહારા બહાલા સ્વામીને ધુંડી કાઢીશ ને મનાવી ઘેર લાવીશ. એ ખ્યાલમાંછું. ઇશ્વર કરશે તો કોશીસથી મહાઈ અબજાનું કાંઈ આખ સચવાય ને તુટેલું દીલ ફરી સંધાય ખરું. ” આ બાપણ સાંભળી શાહાનશાહ, રાજ બીર્બલને લઇ આગળ ચાલ્યો તો એક ઉમદા પાદશાહી મહેલ મીસાલના મકાન પાસથી જતાં ત્યાં ગડબડ સંભળાઇ. શાહાનશાહે બીર્બલને કહ્યું, “જ્ઞે ત્યાં આ શી શોકની ગડબડ છે ? ” બીર્બલે પોતાના શાહાનશાહના કલ્લા પ્રમાણે ચાલી ત્યાં પાદશાહી હવેલીનો દરવાજો ઠોક્યો, તો માંહેથી પુછવામાં આવ્યું, “કોણ છે કે એવડી રાત્રે તું એક અનાથ અબજાને દરવાજો આલ્યો છે ? ” બીર્બલે કહ્યું, “મીશકીન ફકીર હૈયે ને ત્યાં બીક્ષા માગવા આવ્યા હૈયે. આ મોહોલામાં જ્યાં જ્ઞેઇયે હૈયે ત્યાં તમામ મકાન બંધ ને તેના વસનારા ભર ઉંઘમાં પડ્યા છે. ત્યાં માત્ર સેજ ગડબડ સંભળાયાથીજ, કોઇ જાગેછે એ ધારી ભીખ માંગવા આવ્યા હૈયે ને શહેરથી બેખબરા હૈયે. ” માંહેથી જવાબ નીકળ્યો “ફકીરોને બીક્ષા આપનારો મહારો સ્વામી ગેરહાજર છે અને હું પડદેનશીન ઓરતબલત

હું માટે મહારાથી આ કાળી રાત્રે દાન ક્યમ અપાય? હું વળી એવી હાલતમાં નથી કે ઉઠી શકું!” શાહાનશાહ કહ્યું “બેટા, ખેરખેરાત કરવામાં તો નથી પડદો આડે આવતો કે નથી કાળી રાત્ર નડતી, ઓરતને તો બેહદ દયા રહે છે તે તો ગરીબની પાળનાર ને કદરની ખાનાર હોય છે.” માંહેથી અવાજ આવ્યો “આજ બે વર્ષ થયાં આ મહેલનો દરવાજો ઊઘડ્યો નથી કે નથી કોઢતે એક પૈનું દાન થયું. જે દીવસથી મહારા સ્વામી, મહારા લક્ષ્મીના શાહાનશાહના હોકમથી લડાઇમાં લશકર લઇ સધાવ્યાછે તે દીવસથી નથી મેં સુઈને જોયો કે નથી મેં કોઇ મરદ મૂખ નીહાળ્યું. વળી હું વિયોગથી એટલી અખળ ને અશક્ત થઇ છું કે શું કહું?” શાહાનશાહ તાળુબ થયો. તે બોલ્યો “બેટા, તું અશક્ત છે મગર બીજું કોઇ મહેલમાં છે તે પાસ કાંઇ ખેરાત ફેંકાવ.” માંહેથી જવાબ આવ્યો “ફકીર, તે સર્વ મહારી આકરી કરતાં કરતાં થાકી લોટપોટ થઇ ઊંઘાયાં છે.” શાહાનશાહ બોલ્યો, “આ રવેસ, જે મહેલથી ખેરખેરાત બંધ તેનું કીશમત કેમ રોશન રહે?” માંહેથી જવાબ નીકલ્યો “ફકીર, કીશમતને આગ લગાડ. જે મેં કીશમત ઉપર આધાર નહી રાખ્યો હતે ને મેં તરત કોશીસ કરી શાહાનશાહ જનાબ લક્ષ્મ પોશાક ને આભુષણોમાં ચીકાર જઇ દાદ ચાહી હતે ને દયા માગી હતે તો હું મહારા સ્વામીથી આ રવેસ ભર ઉમેદ જુદી પડી જંદગીથી હાથ ધોત નહીં. અરે મને મહારા લક્ષ્મિ આત્સવ સ્વરૂપમાં શાહાનશાહ જોતે તો મહારી ઉમેદ ઉપર ખેદ સ્વારી લેતે નહીં, પણ કીશમતને શરણુ રહી, સ્વામીને આર્લીંગન કરી રજ દઇ, ‘આજ આવેછ, કાલ આવેછ’, એ ઉમેદે આંધળી થઇછું, બખ્ખે વર્ષ થયાં તે મહારો વ્હાલો સ્વામી રૂધીરની હોળી ખેલેછે. હું હઇ વીલાપનો ગુલાલ લઊછું. પહેલા છ માસ તો મને ઉલટ રહી પણ પછીથી ના તેનો પત્ર કે સંધેસો આવતો થયોછે. કીશમતને આગ લગાડ. કીશમતના શબ્દ ઉપર સૃષ્ટીમાં છેકો પડે તો રોજબરોજ તેને ભરસે સેંકડો મન શીકાર થાય છે તે ના થાય ને કાંઇ નોખો ટાળો મળી જીવની વાખવાખ અંકાય.” શાહાનશાહ કીશમત ઉપર ખાસડાંનો માર પડતો જોઇ આગલા ઓલમાઓએ કીશમતની ગાયલી બલિહારી માટે શકમાં પડ્યો. તે બોલ્યો “બેટા, તું એ પ્રમાણે અધીરી ના પડ પણ કીશમત ઉપર સખર અખત્યાર કર, ફકીરોને ખેરાત કર, પવિત્ર મકાનોની મુલાકાત લે ને ગરીબોની દુવા આપ કે ત્હારો સંસાર તાજે થશે ને તું મન પુરતી ઉમેદ પામી રાજી થશે.” માંહેથી જવાબ નીકલ્યો, “ફકીર તું કોઇ કમઅકલ યા તો બોળો જણાય છે. તને આ દુનીઆનો કસો અનુભવ દીસ્તો નથી, નહીંતો જે સ્ત્રીને લક્ષ્મ અવસરથી કીશમતે કાયર કરી દાર મારીછે અને સદનતર સંસાર ફુગોછે. તેને હવે કીશમત તે કેવું ને સંસાર તે ક્યો હોય?”

ઉઘો બીતર દવ જલે, ખરખર પડે અંગાર,
જસકી હેલી હર ગયી, ઉસકા ક્યા સંસાર ?”

હાંથી શાહાનશાહ આગળ ચાલ્યો, તો અમીરપુરામાં રાજ બીર્બલ સાથ દાખલ થયો. ત્યાં પહેલેજ નાકે અમીર મુઝફરનો મહેલ હજારો ચેરાગ રોશન થઈ ગોયા ફરદુશખાનું ઝળકતું હતું. સારંગીનો સુસ્વર, સુરસાગરના સમસુર ઉલટ પુલટ કરતા માંહે, તખલાની થાપ ને ગાનારની તાલ સાથ, આસમાન લગી રંગ ઉડાવેછે. હાં આ રોશની ને ખુશાલીની મહેમાનીની મીજલસમાં પાદશાહાતના ઊંચા દરજ્જાવાળા બીરાજ્યાછે. ઉસ્તાદો બીજુ-બાવરો ને તાનસેન પણ ત્યાં છે. કવીગંગ ને રાજ ટોડરમલ જેવા માહન પુરૂષો તે મેલાવડામાં ખુબ દખલ્યાએ બીરાજમાન છે. મુઘાં ફઝુ ને કવી ફેઝી જેવા જમાનાના મશહુર એલમાઓ રાગણીની આશકીમાં વાહવાહ પોકારે છે. આ હંગ ને નવરંગ જોઈ શાહાનશાહે બીર્બલને પુછ્યું “આ શી ખુશાલી ખુર્રમી છે?” રાજ બીર્બલ બોલ્યો “જેહાંપનાહ, આજ આપના દુધમલ બાઈ જૈનખાનની સાદીતું સાદું નક્કી થયાનો દીવસ છે. તે અમીર મુઝફર પોતાની બેટીનો આ સુબ દીવસ મોટી લગ્નસરા મીસાલે ગુજરે છે. હાં પાદશાહાતના તમામ અવલ દરજ્જેના સરદારો વગેરે હાજર થયા છે.” તેટલાંત્યાં તાનસેને અમીર મુઝફરની ફરમાયશ થયાથી કેદારો રાગ લ’બાવ્યો:-

તેરેરી બદન કમળપર શાંમ સુંદર પીય રીઝ રહે એક ઠોર. ॥ ૧ ॥
બીન દેખે નેન, જ્યાકુ ન પરે એન, બોલત ઓર કે ઓર. ॥ ૨ ॥
ધરી ધરી પલછન કર ન પરત હે ઓર ન સુઝત કોઉ ઠોર. ॥ ૩ ॥
તાનસેનકે પીયાસો ઉઠ હીલમીલ કરો નેહારત દોર. ॥ ૪ ॥

આ ધૃપદનો અલાપ ધુમતો ધુમતો એટલો તેના ઉઠાવમાં વધી ગયો કે ત્યાંના તમામ બીરાજકોના દીલ ઉસ્તાદ તાનસેનના ગળામાં જપટ થયાં. સઘળા એક વખત વાહવાહ પુકાર્યાથી અમીરપુરામાં રાગ રાગણીની જવાળા પ્રગટી હોય તેવું ઉજ્યાલું પ્રકાશ્યું. ઉસ્તાદ બીજુબાવરો પણ તાનસેન-ઉપર એટલો ખુશ થયો કે તેણે પણ તે વાહવાહના વરસાદના મસ આપટામાં એક વાંદળું વરસાવ્યું. આ રવેસ અમીર મુઝફરનો મહેલ ગોયા માહતાબનો ટુકડો હોય તેમ રોશની ને રાગણીમાં અવલ આખ ઝળકી રહ્યોછે. ત્યાં થયલી રોશની એટલી બીચાર છે કે તમામ અમીરપુરો હવેલીએહવેલી ને આગણે આગણે દીવસ મીસાલે પ્રકાશમાન છે, તેથી તે મહેલથી સેજ દુર એક નાઝની ઓરત તમામ જર ઝવેરમાં ગરક આંગણે ઉભી રહે છે, ને વખતે વખતે ડોકયું તાણી રસ્તામાં જોયછે. તે જોતાંજ શાહાનશાહે બીર્બલને કહ્યું “પેલી ઓરત પાસ ચાલ, બીખ માંગ.” ત્યાં બીર્બલે જઈ

ભીક્ષા માગી, તો તે ખુબસુરતીની શીકલે જવાબ આપ્યો, “મારાં કરમ કુટાં તો ખાવીંદ જગો ભીખારી દરવાજામાં આવી ઉભોછે.” તે સાંભળી શાહાન-શાહ પાછળ આવતો હતો તેણે કહ્યું, “બેટા, ફકીરને નારાજ કરવો નહીં.” તે સોજેશુંગારની ખુબસુરતાએ નમી જવાબ વાલ્યો “દરવેશ સાહેબ, હું જીગરની જખમી છું, મહારા બાપના મહેલમાં જાઓ, તમને તમામ રીતે ભરપુર કરશે. આપણા શાહાનશાહનો ધારો નથી કે વગર શાદીની જવાન ઓરતે કોઇ તીરાયત સાથ ગુફતેગુ કરવી.” શાહાનશાહ બોલ્યો “બેટા તે ધારો રાસ્ત છે, મગર ફકીરો, જેઓ આ જહાનમાં ગોયા નેકબખતીની શીક-લ ને તે જેહાન મલક, તેવા ખુદાના ખ્યારા લાલો સાથ ગુફતેગુ કરવાને કસી હરકત નથી.” તે લખખોની કીમતના ધરેણા ને પોશાકમાં ગરક ગયલી ગારીએ જવાબ આપ્યો “દરવેશ સાહેબ, મને કોઇ પણ જાતની ગુફતેગુ કરવાની તાકાત નથી ને હું કીશમતની પાયામાલ છું. જોઇએ, મહારા બાપ પાસ જાઓ, જોઇયે ના જાઓ પણ હું જ્યાં લગી કીશમતની આપ્યાદ થાઉં નહીં ત્યાં લગી હું શીરેસ્તાને પણ દમડીની ખેરાત કરનાર નહીં.” શાહાનશાહ પુછ્યું “બેટા ત્હારો શો હેવાલછે? ખુદાના લાલને સંભળાવ કે તે ત્હારા હકમાં અધ્ધાની હજુર દુવાનો દસ્ત લંખાવે.” માહતાબને ટક્કર મારનારી ખુબસુરતાએ કહ્યું ‘દરવેશ સાહેબ, હું મોટા અમીર મુઝફરશાહનું એક પુરં ફરબંદ છુ. મહારી શાદીનું આજ નામ પડયુંછે તે શાહાનશાહના દુધમલબાઇ જૈનખાન સાથ; જે મને ખીલકુલ થસંદ નથી. એ વાત ચરવાઇ ત્યારની હું એ આદમી ઉપર નારાજ છું, પણ કીશમત ઉપર આધાર રાખી રહી તો આજ જે મને ગમે એટલી મહેરબાની કે દીલાવરી કે ગંઝ ખજનાથી ખી-લકુલ પસંદ આવનાર નથી, તે સાથ હમેશાની પાયામલ થઇછું. મેં આ-જથી મહારા તમામ દબદબા ને જવોજલાલી સાથ ફકીરી અવતાર લીધોછે. વખતે હું મહારી શાદીને દીવસે ધોરમાં જાઉં એવી કાંઇ તદખીર કરવાની યુક્તીમાંછું. જે શખ્સ વરસના ત્રણસે સાઠ દીવસ પાદશાહી દરબારનો ગુ-લામ, તે સાથ મહારા જેવીખીચારી જવાન ને ભોળી ઓરતનો શો આશરો?” શાહાનશાહ બોલ્યા “બેટા સખર પકડ ને કીશમત જે કરે તે જોયા કર” ખુબસુરત બોલી “દરવેશ સાહેબ, કીશમતે જે કામ બજાવ્યું, તે મેં જોયું. હવે વધુ જોવાનું રહ્યું નથી. કીશમતે જેટલું મહારં નખોદ વળાયું તેટલું વાળ્યું છે, મગર મેં કીશમતનો ભરસો ના પકડી જો કોશીસનો આશરો લીધો હતોને કોઇ તદખીર કરી શાહાનશાહ અકબર, જે આ જમાંનાનો અદલ નોશીરવાન છે, તે પાસ મહારા જીગરની ઉમેદ રજુ કરી હતે ને ત્યાં મહારી આસુંએ ગળતીઆંખો ને આજેજીએ ધુંજતા હાથોએ અરજ ગુજરી હતે તો આજ જે મહારી આ અમુલ્ય જંદગાનીની ખરાબી થઇ ગઇ છે, તે ના

થતાં ઓર મહારા જુનાં ખાનદાનનો મહેલ, મોહબત ને મન્જેથી દીલ્હીની શાહાનશાહાતનો દબદબો નોંધાતો.”

અંદ બીન કૈસી આંદની? મોતી બીન કૈસો હાર?

કાજલ બીન કૈસી કામ'ની? પી બીન કૈસો શૃંગાર?

શાહાનશાહ આ ખુબસુરત અમીરજાદીને સાંભળી આગળ આવ્યો પણ તેટલાં લગભગ પ્રભાત સમય પ્રગટવાનો આકાસ ઉપર ઊત્સવ ઝળક્યો તેથી પોતાને મહેલ આવ્યો. બીર્બલ પણ પોતાને મકાન ગયો. શાહાનશાહે ઘણી કોશીસ કરી કે એ ઘડી નીંદ કાઢી તાજો થાય મગર ખ્યાલ ભરપુર મને તેની આ કોશીસ રદ કરી. અંતે શાહાનશાહે બેકરાર દીલે રાન્ય કચેરીમાં હાજર થઇ સધળા જરૂર કામના ફેસલા કચ્ચા પછે એકલો રાજ બીર્બલ પોતાની પાસ હાજરછે તે સાથ રાત્રીની ચર્ચાની વાત ઉપરથી વાત ચલાવતાં આ સવાલ નાખ્યો “બીર્બલ, કીશમત સરસ કે કોશીસ?” “અંદેનવાજ બેશક કીશમત સરસ, કોશીસ તો કીશમતના એક પુછડાનો એક ખાલ પણ નથી.” એટલાંમાં ત્યાં સલામ અલેકુમ બળવવા મોટો ખાનખાના આવ્યો; તે પાસ શાહાનશાહે જીકર કાઢી તેને એ બીર્બલનો જવાબ કહ્યો, તો ખાનખાના બોલવા લાગ્યો. “આલમપરવર, બીર્બલે તે સામેત કરવું જોઇયે.” તેટલાં ત્યાં લખાડ ફજુખાં આવી કુનસ બળવી દરજ્જા પ્રમાણે દોળનું બેઠો. તે પાસ શાહાનશાહે એ વાત ભેદમાં છેડી ને બીર્બલનો જવાબ કહી પુછ્યું “ફજુ, ત્હારો શો વીચાર?” લખાડ ફજુખાં બીર્બલનો જવાબ સાંભળતાંજ તે ઉપર લાલપીજો થઇ ગયો “અરે આ બંમન થઇ જોહાનને ઠગવાનોજ પેસો કરે છે કે કેમ? અરે કીશમત કરામત ધરાવતું હતે તો હું આજ વીશ વર્ષ થયાં જોહાનને એક નાકેથી તે બીજાં નાંકા લગી ફરી વળવાને નાહકની જોહમત ખેંચતે? શ્રી લંકાને તેના દેવ દૈત્યોની યુદ્ધમાં દીવસોના દીવસો પુરાના લેખ ઉકલાવામાં મહારો વખત ગુમાવતે? જોહાંપનાહ, બીર્બલ જેવો કમઅકલ સારી શાહાનશાહતમાં કોઇ નથી કે તે અક્ષાના હદીઆનો ઇન્કાર કરવામાં અઝાઝીલની આંટનો ખપેછે” તેટલાં ત્યાં રાજ ટોડરમલ આવ્યો, તે પાસ શાહાનશાહે સર્વ જીકર ભેદમાં જણાવી દઇ રાજ બીર્બલનો મત જાહેર કરી તે બાબે તેને પુછ્યું, તો રાજ ટોડરમલ બોલ્યો “રાજ બીર્બલે જે મત જાહેર કર્યું છે તેનો તે પાસ કાંઇ સાબુત પુરાવાનો પાયો હશે. જોહાન પણ કીશમતનો હવાલો જ્યાં ત્યાં આપીને ફાની જીંદગીની ઉપજ નીપજ ઉપર આનંદ ને ધીરજથી જોઇ રહે છે” તેટલાં ત્યાં ઉસ્તાદ તાનસેન “અંદેનવાજ” કેહેતાં સર નમાવી કચેરીમાં દાખલ થયો. તે પાસ શાહાનશાહે જીકર ઉઠાવી તેનો વીચાર પુછ્યો તો તે મોટા ઉસ્તાદે આ પદ ગાયું:—

અરે મન કાયકું સોચ કરે,
 સોચ કરે કછુ બન નહીં આવે; ધીરજ ક્યું ન ધરે ? ॥ ટેક. ॥
 તુલસી રેખા કર્મકી, મિટા ના સકે રામ,
 મિટાવે તો બિલમ નહીં, સમજ કિયો હે કામ;
 જો કછુ લેખા લેખ વીધાતા, ટારી ના રેખ ટરે.
 અરે મન કાયકું સોચ કરે. ॥ ૧ ॥

“અંદેનવાજ, કીશમત સરસ કે કોશીસ, એ જીકર બેસુમાર બારીક છે. મગર રાજ બીર્જલ બોલ્યા છે, તે તેની મોટી અજમાયશ ઉપરથીજ કહેવાને શક્તીવાન થયા હશે. હું તો રાત્ર દીવસ કોશીસ કરુંછું. ને સંગીત ઉપર શક્તી ખેંચુંછું તો આજની આ ઉત્તમતાને પામ્યોછું” તેટલાં ઉસ્તાદ બીજુઆવરો, ઉસ્તાદ તાનતરંગ સાથ દબદબાથી શાહાનશાહને સલામ અલે-કુમ બજવી જનાબ આવી બેઠો; તે બન્ને સંગીત શાસ્ત્રીઓને શાહાનશાહે રાજ બીર્જલને પોતાની જીકર ઠહી સંભળાવી તેઓનું મત જાણવા ચાહ્યું. ઉસ્તાદ બીજુઆવરો તે સાંભળી ઉસ્તાદ તાનતરંગનું મોહ જોવા લાગો. ઉસ્તાદ તાનતરંગે આ પદનો છાપો ગાયો, તેમાં ઉસ્તાદ બીજુઆવરો ઠીક અત્તાપનો રંગ પુરવા લાગો:—

પ્રીયા પત્ર છાપો.

“સુના ન મીલા, ન પીયુ મીલે, રહુના કર ગયે દેશ;
 સુના લેને પીયુ ગમે જ્યાં રૂપા હો ગયે કેશ;
 રૂપા હો ગયે કેશ, રોય રોય રંગ રૂપ ગુમાયો;
 બાલમ ગયે પ્રદેશ, દેશસે લીખો ના આયો;
 તલપ જીયરા જવાલા માટે, લુન બીન બયે અલુના;
 જલ જાવો જ્યાં વસતી જ્યાં નીપજત હે સુના”

પીયા પત્ર છાપો

“કામની કંથ ચલ્યો પરદેશ, શીયો કરનાટક લાહોર આયો;
 શહેલ કીધ કછુ દખણકી, ઉત્તર ઘાટ ઉજેન સીધાયો;
 કાસી મથુરા શીયો મુલતાંન, લાબ લે કછુ અંદર આયો;
 તલપજીયરા મીલ્યામે, બાયગ બીન નર કોડી ના પાયો”

“ધર્મીવતાર, એમ છે તો ખરું, પણ પ્રાલબ્ધ કેવળ દીલાસાનો શબ્દ ને હરામખોરીનો ગોટાળો છે. ઉસ્તાદ બીજુઆવરોએ ફરી આ એકલામાના વચનનું તાન લંબાવ્યું:—

“જીતે તો હમે ગિરદેશી અફલાકને ખાયા,
 ખાઈ બયે એ દીલકુ શીર ખાકને ખાયા.”

તેટલાં ત્યાં કવી ફેઝી પાદશાહી અદબો અદાથી શાહાનશાહના કદમ પાસ આવી ઠસ્યો. કવીને જોતાં પણુ શાહાનશાહે કીશમત ને કોશીસની જીકરનો મુકદ્દમો કહી તેનું મત પુછ્યું, તો તે મોટો કવી આ રોઆઇ બોલ્યો:—

“શય જો કાકુલકે તારમે ગુજરે, સુખોહ રૂખશાર યારમે ગુજરે ;
ઉમર દો રોજ હે મીયાં અપની, ઇજીહી લયલો નહારમે ગુજરે.”

“બંદેનવાજ જીકર આસાન નથી. મુશકેલછે, મગર જે સાથ જીકર ઉડીછે તે જે કહેશે તે પોતાની ઉમદા અજમાયશને આધારે કહેશે. આગલા દાનાવેને કોશીસ ઉપર મોટો ધીક્કાર હતો, તેમ હાલના જમાનાના નવા જવાનીઆઓને કીશમત ઉપર ધીક્કાર ઉપજ્યો છે. તેઓ કોશીસને કાયમ સાધન ને શક્તી જાણેછે.” તેટલાં ત્યાં વીદ્વાનોના મનરંજન કરનારો કવી ગંગ આવ્યો. તેણે શાહાનશાહને સર નમાવી સલામ કરી આશીરવાદના શ્લોકોથી વધારી લીધો. શાહાનશાહે તેને પણુ પોતાની ને બીર્બલની કીશમત ને કોશીસની લડાઇ કહી સંભળાવી મત માંગ્યું. કવી ગંગ કાંઇ કાચા નહી કે સીધા ઉતરે. વળી તે બુદ્ધાને હમણા હમણા કીક અકલ આવતી ગઇ હતી કે સેજ વાતમાં કેવી ઘાત સર હોરાય છેતેથી તેતો ભલતોજ દુહો ગગડાવા મંડી ગયો:—

“અપછકે મન ધીર હે, દેખ દયાલકો કામ,
અજગર ડસ્યો પારધી, ઉડ ગયો ચતુરસુજન”

શાહાનશાહ બોલ્યો “ગંગ એ બકબકે મેલ, ધીરેથી સીધી રાહે ઉતરી મત જણાવ.” ગંગ બોલ્યો “ધર્મીવતાર, એ વાત એવી છે કે સેજ પણુ એની આશ્નાઇમાં લાત ખાવાની બાજી સર ઉપર આવી જાય. “ગુરુ ગુરુ વીદ્યા ને મન મન બુદ્ધી” જેવો જેનો મત, તેવો તેને ઘેર રહ્યો; એટલે થયું. એ જીકર કાંઇ રાજકીય તકરાર શોભાવતી નથી. એતો મંદીર ને મસીદના વૃદ્ધ રૂપી ને બુદ્ધા મુઠ્ઠાંઓને જાજતી જીકર છે. આ ભરતખંડની અવલ દરબાર, જ્યાં જગતપતી જેવો શાહાનશાહ અકબર બીરાજ્યોછે. વળી:—

ગંગ તુરંગ પ્રવાસ ચલો, તબ કુપકો નીર પીયો ન પીયો,
જખ હીડે ભગવંત બસે, તબ ઓરકો નામ લીયો ન લીયો,
કરમ સુભાગ સુપાત્ર મીલો, કુપાત્રકુ દાન દીયો ન દીયો,
કવીગંગ કહે સુન શાહ અકબર, કરમ પાસ કોશીસ કીયો ન કીયો?

તેટલાં ત્યાં મોટા ભગવાનસીંહ આવ્યા, તે સાથ શાહાનશાહે યોગ્ય માન સન્માન મુલાકાત કર્યા પછે કીશમત ને કોશીસની જીકર બયાન કરી પુછ્યું. “રાજજી આપનો શો મત?” “શાહાનશાહની જનાબ એ જીકરમાં મ્હોટી પુંજી નહી કે મત ઓચરું, તોય આ તો નક્કીછે અગર હેલા ચીતોડ-

ના યુદ્ધમાં આપણે કોશીસ કરી ના-હોત તો જબરી હાર ને નામોશી ને ખુ-
વારીથી દીદહી શાહનશાહાતને દાગ ચ્હોંટી રાજમાં આસેપાસે બહુ ખરાબી
ફેલાત.” તેટલાં જૈનખાન ખુબ ખુશીમાં તેમ રાજ્યાલંકાર પુર તે કચેરીમાં
દાખલ થયો. શાહાનશાહ ને તે વચ્ચે, તેમ સઘળા રાજદરબારીઓ સાથ
ખેર આશીયત પુછાઇ. તે પાસ પણ શાહાનશાહે કીશમત ને કોશીસની
જીકર બેદમાં કહી તેનું પણ મત માંગ્યું. જૈનખાન બહુ છકી ગયલો લડા-
યક સરદાર હતો. તે શાહાનશાહને પણ ક્યાં ખાતરમાં લાવતો કેમકે તેની
માના દુધે શાહ અકબર પોશાયો હતો. તેવો ખેપરવા રાજ્યાધીકારી, વળી
પોતાના ઇસલામી મહજબનું પણ જાદા ગુમાન જાળવનાર, તે તરત બોલી
ઉઠ્યો “આલમ પરવર, એ જીકરની શીકર માત્ર સામેતી ઉપર પાયદાર સ્વરૂપ
રાખે છે. એનો સાદો ને આસાન મારગ એ છે કે બીર્બલ બોલ્યો તે સામેત કરી
આપે અગર નહીં તો તે પોતાની ગરદન હારે. કીશમત શું કરી શકસે. જો
કીશમત ઉપર આધાર પકડી અગર મોટો શાહાનશાહ બાબર ખોરાસાનના
જંગલમાં રખા કરતે તો આજની આ હીંદુસ્થાનની શાહાનશાહાત ઉપર
આપ નામદારી ને અદલ ઇનશાદની શોભા વધારવાને ફાવતે? આજ પણ
કીશમત ઉપર કાયમ રહો તો પછે રજપુતાનાના જોરાવર રજપુતો એક
પણ ઇસલામીને આ ભરતખંડની ભુમી ઉપર જીવતો ફરવા દેશે? કોશીસ,
કોશીસ ફક્ત કોશીસથીજ આ જેહાન આજ મીસાલની ખુલ્લો ઉપર
આવીછે. કીશમત આજસુ ને હરંમખોરોની પુંજ છે. આજ શહેરમાં લગ-
ભગ એક લાખ ફકીરો દીંગમસ્તાનીથી ફરે છે તે કીશમતનો નાટક છે.
કીશમતનો શખુન ને દીલાસો, જેઓને પારકા ઉપર જીંદગીનો આધાર
રાખવાની તમે પડીછે જેઓ જાતે સારી જીંદગાનીમાં કાંઇજ નહીં ને સઘળો
ખરાબો રચવાવાળા છે તેઓનાજ મુખમાં સમાયોછે. કોશીસની એક માત્ર
પુકનો સપાટો હીમાલય પર્વત જેવો કીશમતનો અખંડ યુદ્ધો ક્યાંને! ક્યાં
ધસડી જાયછે. કીશમત ઉપર અગર અક્ષાતાલા આધાર રાખતે તો આજ
સેતાનને મારી હટાવી શીરદુશ જેહાનથી નાબુદ કર્યોછે તે બન્યું ના હતે.
કરોડો શીરેસ્તાઓના લશ્કર સાથ રાત્ર દીવસ માહ માહ કોશીસ તે કરીમે
કારંસાજે જારી રાખી તો અઝાઝીલ ઊંધો પડ્યો ને સેતાન આસમાન ઉપર-
થી ખાતલ થયોછે.” શાહાનશાહે જૈનખાનને સાંભળી રાજ બીર્બલને કહ્યું
અગર તું કીશમત અવલ ને સર્વ જેહાનની જીંદગાનીનો પાસો નાખનાર
સાધન છે તેં આજથી છ માસમાં સોખત ના કર્યું તો હું તને સારી ભરત-
ખંડમાં મનાદી ફરવી સુળીએ ચઢાવીશ. મહારી નેધામાં પણ કોશીસ શીવાય
કીશમતની એક રજ પણ કાયમ થતી નથી. જો કીશમત જોરાવર છે ને તે
સર્વ સાર અસાર ઉપજ નીપજ કરનહાર છે તો પછે આપણને લખખો દેલા-

વર સીપાહી મોકલી દુશમનનો મુલક કેમ જીતવો જોઈયે? કીશમત છે તો આપો આપ કેમ નથી મળતો?”

બીર્બલ બોલ્યો “કીશમત કાયમ કમ્બુલાત છે. એ બલીહારી સારી ખલકતના ખોળીઆમાં ખાસ સમાઈ છે. ઉસ્તાદ તાનસેનની એક પુરખી રાગણીનું ધૃપદ મને યાદ આવ્યું છે. બંદેનવાળ કીશમતની લડાઈ ઉપર જોહાન રોજ રોજ તરેહવાર ઉલટ પુલટ કરે છે :—

સુદામાકે દાલીદ્ર ભન્નન અન્તર જામી નીરન્જન ॥૮૬॥
 દ્રૌપદી સુતા નીવારણુ, ધૃજન પ્રહલાદ તારન,
 કુમ્ભકરન પીડા મારન, દસ સીસકો ગર્વ ભન્નન. ॥૧॥
 ભબીખનકુ રાજ દીનો, કંસજન માર લીનો હો હો દયાલ
 તાનસેનકે પ્રભુ તુમ બહો નાયક સખહીકે દ્રગ અન્નન. ॥૨॥
 વળી માહ કવી સુરદાસનું આ કવિત અચુક છે :—

“જા દીન પાણી મેં પીંડ બનિયો હે,
 બીચ લીંખાહી લેખ તદહી સરમે;
 સંપત બીપત ઉપજત નીપજત,
 બઢે ના ઘટે એક તલહી તલમે;
 સદેશ શીરો ક્યા પરદેશ શીરો,
 ક્યા યૈઠ રહો „અપને ઘરમે;
 સુરદાસ કહે છતનો સમજકે,
 ચીત ધરો હરકે ચરને.”

આ સર્વે મહીમા માત્ર કર્મરેખા સાધન બલીહારી છે.” શાહાનશાહ બોલ્યો “બીર્બલ, તું ડરેહ કેમ બ્યારે તું દૃઢતાથી અનુભવ જાણે છે ત્યારે ? તું સામેત કર કે કોશીસ નહીં, કીશમતજ જોહાનની પાદશાહી છે” એ કહ્યા પછે શાહાનશાહ પોતાની ખાસ રાજ્ય મોહોરની વીંટી રાજ બીર્બલને હવાલે કરી. રાત્ર ચાંદનીની હતી, વળી આ જીકર રસ ને તેજ ઉપર હદ વનાની ઉછળી હતી. સઘળા ખાસ કચેરીના દરબારીઓ શાહાનશાહ સાથ ગોયા બરાબરીમાં હોય તેમ ખાનગી મીજલસમાં આપએખતારીનો દોર મચ્યો હતો. રાજ બીર્બલ જેવા ચતુર ઉસ્તાદ નીર્જવ પંચાતમાં ફસાઈ પડનાર નથી માટે કવી ગંગ જેવા પણ આ ચાંદનીની મજેહ મારવાને ખુશીથી સામેલગીરી કરવા ચાહે છે; તેટલાં શાહાનશાહનો હોકમ મોટા નાખોદાને થયો કે પલ દરમ્યાન તે સઘળા દીલ્હીની શાહાનશાહાતના અવલ આબદાર દરબારીઓ પોતાના શાહાનશાહ સાથ પાદશાહી “મોજઝઝ” માં ચઢી જઈ જમના નદીનાં શીતળ શરીર ઉપર સ્વાર થયા.

“મોજઝાઝ” નદીમાં સેહેલ મારનાર શાહાનશાહ અકબરનું બહેશત મીસાલનું ખાસ પાદશાહી હોકમથી બનેલું વહાણ હતું. જે દરમ્યાન તમામ આરાસ્તાગી એક શાહાનશાહી મેહેલ મીસાલે રચાઈ હતી. ત્યાં અવલ પ્રકારના પાદશાહીલાયક સામાનથી બેસુમાર દીવાનખાના બનાવ્યાં હતાં. ત્યાં એક મોટી દરબારનો દબદબો કુછ ખીસાતમાં આવે નહીં એવો એક ઉમદા પાદશાહી કચેરીનો દીવાન રચાયો હતો. તે દરમ્યાન મોટું તખ્ત વચ્ચે મેલાઈ ચારે બાજુ ફરતી સુના ને ઝવેરોની બેઠકો મેલાઈ હતી. ત્યાં શરબતના સટ મેલાયલાં સંગે મરમરના ગોળ રટાન્ડ દરેક બેઠક પાસે ગોઠવાયાં હતાં. ત્યાં એક બાજુ સાત બેઠક તો ઉસ્તાદ ગવૈયાઓની તેઓના ધર્મને અનુસરતી ચાખાઈ સાથે ગોઠવાઈ હતી. સોના રૂપાની સમેદાની ને હાથીદાંતની પીકદાની તો ઢગનાઢગ હારેદાર મેલાઈ હતી. હ્યાં શાહાનશાહ તખ્ત ઉપર બીરાબરો હોતો ને બીજા રાજા અમીરો વગેરે પોતાના દરબજાની બેઠકો ઉપર સર્વ માયા મોજ ને આશાનીમાં ચીકાર હતા; શરબતની જામ ત્યાં રૂપાના રંગની ચામડીવાળી ચતુરાઓ સેજ માગનારાના ઇશારે તે પાસે લઈ જઈ હાજર કરતી, તેમ હીંદુ દરબારીઓમાં મધુ ભાંગની કનક પ્યાલીઓ ભટાણીઓ લઈ જઈ હાથ માંહે આપતી હતી. ઢગનાઢગ મધુરાં ફળ ને ફુલોની તો ત્યાં વૃષ્ટીજ વતરી થઈ હતી. શાહાનશાહ અકબર એક ઝવેરના પ્યાલામાં શરબત પી રહ્યા પછે બોલ્યો “બીર્બલ અગર હું કોશ્લીસ ના કરતે ને મહારા નાખોદને ના હોકમ આપતે તો આ ચાંદનીની મોજ કોણ ભોગવતે? શું હ્યાં કીશમતે કામ કર્યુંછે તે તો તું મને કાંઈ સમજાવ?” બીર્બલને બદલે લખાઉ ફરુએ શાહાનશાહનો જવાબ આપ્યો. “જેહાન પરવર એ બંમનને સેજમાં આ પાદશાહી દરબારમાં અવલ દરબજાને મલ્યોછે તેથી તેને કીશમતનો કાચુ કુલે કોશ્લીસની જેહેમત કરતાં જાદા જણાય છે. મગર એ કહી શકસે કે જો જેહાનને રોશન ઇન્શાફ આપનારા નામદાર શાહાનશાહે પોતાનો અથાગ ખજાનો ખરચી આ “મોજઝાઝ” ના બંધાવ્યું હોતે તો તે આજ આ ભરતખંડની મોટી નદી જમનાના પેટ ઉપર બેસવાને ફાવતે?” જૈનખાન બોલ્યો “જેહાનમાં મુઘાં ફરુખાન જેવા કોઈ અજમાયશી નથી. એ મુઘાંનો મત અજબત તકાવર ગણાય, એ નામદાર મુઘાંએ હજારો મુલકોની મુસાફરી ને હજારો રાજા ને પાદશાહોના મેહેલમાં મેહેમાનગીરી કરીછે; તે અગર કીશમત ઉપર ઇતખાર રાખી દીઠહી દરમ્યાન પડ્યો રહેતે તો તે આજ જેહાન જેઘવજેલો મુસાફર મસ્હુર થયોછે તે ખેતાબ તે પામતે?” કવીંગંબ બોલ્યો. “ધર્માવતાર, મુઘાં ફરુ ને સરદાર જૈનખાનની અકલ માત્ર મતલબના મરપાણા ઉપર મચીછે. રાજા બીર્બલ સાથે જેઓની બરાબરી આ અવતારમાં તો થનાર નથીજ,

ને સામે ઉસકેરણી ચલાવેછે; મગર બલીહારી કીશમતની કે કોશીસની તે સમજ આપવાનું કામ રૂપીઓનું છે.” રાજા ટોડરમલ બોલ્યો “જેહાંપનાહ, છકર માત્ર ઉડીછે તે જ્યાં સામેત કરવાની શીકર પેસાડેછે ત્યાંથીજ તે તેનો પાકો મુદો જાહેર લાવશે. વચ્ચે બોલી ઉઠવાનો ઘેલો કાનુન રાજદરબારીઓનો હોય નહીં” શાહાનશાહ બોલ્યો “ ટોડર, તું કહે છે તે સીધો મારગ છે. મને પણ બીર્જલ સીવાય બીજાઓ વગર બોલાવવે છકરનો ટાળો બીગાડતા જણાય છે: બીર્જલ, ફરી હું પુછુંછું કે કીશમત સરસ કે કોશીસ? તે મને ખુબ ગેર કરી જણાવ.” બીર્જલ બોલ્યો “ પૃથ્વીપતી, મરદનું એક વચન હોયછે. બેશક કીશમત સરસ.” શાહાનશાહ બોલ્યો “ ત્યારે તું મહારી સરત કમુલ કરેછે કે આજથી એક માસમાં તું તે મને સામેત કરી આપે યા તો સુળીએ ચઢે ?” બીર્જલ બોલ્યો “ જેહાંપનાહ જનાય મહારી શક્તી દ્રક્ત હોકમને તાબે થયા સીવાય બીજી શી બીસાત ?” શાહાનશાહ બોલ્યો “ તું હમેશાં અદબનો જાળવનારછે. બીર્જલ પેલી તને મેં નવાજેલી મહારી ખાસ મોહોરની વીંટી ત્હારી આંગળીએ છે કે ?” બીર્જલ પામી ગયો કે પુરી કમખખતી, જે કરમ ઉલટું નીવડ્યું તો, પણ કરે શું ? તે બોલ્યો “જેહાંપનાહ બંદો હાજર છે” એ કહી પોતાની પેલી વીંટી પેહેરેલી આંગળી શાહનશાહના કદમ પાસ મેલી. શાહાનશાહે હસીને તે આંગળી પોતાના દસ્તમાં ધરી, અને વીંટી કાઢી ખુબ ખુશ થઈ બોલ્યો “ બીર્જલ જે કોશીસ સરસ નથી ને કીશમત સરસછે, એ જે તું સામેત કરે તો તને હું બેકીમતી શીરોપાવ બક્ષીશ. આ વીંટી હું આ જમના નદીમાં નાખું. એ એક માસમાં મને લાવી આપે તો ત્હારી છકર કીશમત સરસની સામેત થઈ; અગર નહી તો તું ત્હારીને સુળીએ ચઢયો જાણ.” એ કહી શાહનશાહે વીંટી તરત જમનામાં ફેંકી દીધી કે સર્વે ખુશાલી ઝાંખી મારી. શાહાનશાહની ખાસ મોહોરની વીંટી જે ઉપર તેનાજ હરફો લખાઈ તે માહ ઠારીગરેથી કાતરાયજી; તે આ જમનાના પાતાળ પેટામાંથી કેમ આવે? ને કીશમત કેમ સામેત થાય ! આ કદંગી પરીક્ષાથી તો એક બે નહી પણ સઘળા ત્યાં હાજર મુસલમાન ને હીંદુ રાજદરબારીઓના મોહ કુમળાયાં. સઘળાઓ આજથી બીર્જલને છેલી સલામ કરી. આ જગતથી વીદાય કરતા હોય એવો શોકાતુર દેખાય થઈ રહ્યો. શાહાનશાહ આ વખત ઘણો કરડો ને શખ નજરનો થયો હતો. તેણે સઘળા રાજ દરબારીઓ સાથે બોલવું બંધ કરી નાખ્યું. શાહાનશાહે પોતાની પદવી પ્રમાણે એવો રાજ ને ચંદ્રશેઠ કચ્છો કે તેને તેના દરબારીઓના દરજ્જા વચ્ચે મોટો અંતર પડી ગયો. શાહાનશાહ, ગોયા માહતાય ને દરબારીઓ ગોયા સેતારા હોય એ પ્રમાણે

અંતર પશ્ચાત્માં પણ ઓર જાદા અંતર જ્યારે શાહાનશાહે નાખોદાને “ મો-જાઝ ” કીનારે ફેરવવાનો હોકમ કય્યો ત્યારે ખુલ્લો થઇ બીર્બલ ઘણી ક-દંગી હાલતમાં મેલાયો. શાહાનશાહે કીનારે પગ મેલતાં રાત્ર બીર્બલ ઉપર તરત પાદશાહી ચોકી મેલી ને શહેરથી એક કદમ બાહર મેલે નહીં તે મા-ટેનો હોકમ કર્યો.

આજે દીલ્હી શહેરમાં દરેક જણ દલગીર ને મોહ ઉતરેલે દંગ ટોળે ટોળાં શાહાનશાહ અકબરના ખાસ પાદશાહી મહેલ સામે જઈ ઉભાં રહેતાં સેજ ઘડી બે ઘડીમાં તમામ ખલક ત્યાં જમાવ થઈ છે. સખ્ય આજે બી-ર્બલને કીશમત સરસ તે સાબેત કરવાને અશક્ત થઈ સરત હાસ્યાથી સુ-ળીએ ચડવાનો દીવસ છે. શાહાનશાહનો મહેલ તમામ ખુલ્લો થયો છે, ત્યાં તે મોગલ શાહાનશાહ પોતાના તમામ અમીર ઉમરાવો સાથે બીર્બલની ફાંસી જોવા હાજર રહ્યો છે. વળી તે મહેલના બીજા માળ ઉપર તમામ મોટે ખાં-ચરેની સુંદરીઓ શાહાનશાહના જનાના સાથે આવી ઉભી છે. સઘળી ખલક, શું મરદ કે ઓરત, શું બચ્ચાં કે ખુદાં વગેરેની આંખમાં બીર્બલની દુર્દશા થવાની વાતે આંસુઓ આવી રહ્યાં છે. તેટલાં બીર્બલ પોતાની ખાચડી ને બચ્ચાં સાથે ઊંઠ ઉપર બેસી પાદશાહી ચોકીદારો સાથે સુળીની જગાએ આવ્યો. જ્યાં તેણે શાહાનશાહ ને કચેરીને જોઈ રાહરસમ માફક સલામ અલેકુમ રોનકે સર નમાવ્યું. પછે તેમે ચાહનારી તમામ ખલકને અખે હાથે સલામ કરી. પછે તેણે પોતાની ખાચડી છોકરાંઓ સાથે છેલી મુલાકાત કરી. આ વખતે જુદા પડતાં તેની ખાચડીએ જે ચીસ મેલી તેથી તો સઘળી ખ-લકે પણ તેના શોકમાં ભાગ લઈ વધતી ઓછી ચીસ મેલી દીધી. શાહાન-શાહના દરબારીઓ પણ તે વખતે અચ્ચાં મીસાલે ગગડી ગયા. રાણી વગેરે સઘળા અમીર ઓમરાવના જનાનાની આંખોથી મોતી જેવાં આસું ગરયાં પણ શાહાનશાહના મોહ ઉપર ગુસ્સો ને ત્રાસ, કે એક બીર્બલના મોહ ઉપર સાંતી ને બેદરકારી. બીર્બલ પોતાના નશીબાને આધીન થયેલો. સુળી દેનારા સરદારના તાબેદાર જેવો સુળીના માચડા પાસે ચાલ્યો આવે છે, તેટલાં એક ફકીર તે સઘળી ખલક વચ્ચેથી બાહર નીકળી આવ્યો. ખુદા ખબર શો ન્મીશો કરેલો, કે ના તેને ત્યાં મળેલી કીડી મીસાલની ખલકની ખબર કે ના શાહાનશાહ ને તેની દરબારની કાંઈ દેહસત ! તે બેધડક બીર્બલ સામે ધસી આવી પોકારવા લાગો. “ઓ બીર્બલ તું કોઈ દીન તો ખેરાત કર ને ફકીરની દાદને પોંહોંચ ? અરે તું ઇ-શાન હોય તો અધાને સમજે ને અધાના નખીના કલામો પટે ? બીર્બલ આજ તું મલકોલ મોતનો તાબેદાર થવા જાય છે, તો તે આગળ એક તો ખેરાતનું ખોદાપસંદ કામ કર ?”

બીર્બલ બોલ્યો “ફકીર, કયું કામ?” ફકીર બોલ્યો “બીર્બલ, આજ મને તારે હાથ એક અછી મચ્છી સફા કરી પકાવી ખીલાવ.” બીર્બલ બોલ્યો “ઓ ફકીર, હું અંમન, તું મુસલમાન, એ કેમ બને? હું મચ્છી પાસ ઉભો રહું તો મહારો ધર્મ વટલે!” ફકીર તગાદો કરી બોલ્યો ‘અંમન, તું જમના નદીમાં સ્નાન કરેછે તે સર્વે મચ્છીનું મુત છે. મોત વખત તો કાંઈ ખેરાતનો તોસો મેળવ, એક અછી મચ્છી ત્હારે દસ્ત સફા કરી મને પકાવી ખીલાવ!” ફકીર ને બીર્બલ વચ્ચે તકરાર તો બેહદ ચાલી પણ બ્યારે ફકીરે તાનો માર્યો કે જે આદમી કીશમત સરસ ને કોશીસ નરસ કહેછે, તે બ્યારે નીર્જીવ ધર્મ બહાને કોશીસનો આશક જણાય ત્યારે તેને સુળી નદી તો બીળું કયું મોત સજવાર છે?” આ તાના ઉપર બીર્બલને કીશમતની કરામતની સરસાઈ સાચુત કરવા જગો ફકીર માટે મચ્છી સફા કરવાનું કામ માથે ઉઠાવવાની ફરજ પડી. સુળીએ જવાની ઘડીને હજી આખા બે કલાક લગાવેલી સરતમાં બાકીછે. તેથી બીર્બલ પાદશાહી ચોકી ને ખલક સન્મુખ પેલા ફકીર સાડ મચ્છીની તલાસ કરે શું કે ત્યાં તે ખલક દરમ્યાન બાંય-માંથી કોઈ માછી એક મસ રામસ લઈ ડુટી નીકલ્યો હોય તેમ કૌતુક બન્યું. ફકીરને પણ તે મચ્છી પસંદ પડી. તે મચ્છી ખરીદ કરી બીર્બલ તેને પોતાને હાથે સમારવા જાયછે તેટલાં તે મચ્છીના આંતરડાં-માંથી ઝળક ઝળક થતી કાંઈ વસ્તુ નીકળી! તે બીર્બલ હેરત થઈ ઘોઈ સફા કરેછે તો શાહાનશાહની ખાસ મોહોરની વીંટી! એ જોતાં તે ઘડી-બર હર્ષ ને આનંદમાં ગાંડો બન્યો હોય એમ ઘોડો વખત તો નાચી કુદી રહ્યો. ફકીરને મચ્છી હવાલે કરી. પોતે જમનામાં સ્નાન કરી ઇશ્વરનું સ્મરણ પઢ્યો. આ ઢંગની ચક્રચાળ ખલક તેમ શાહાનશાહ ને તેની કચેરીમાં ચાલી. શાહાનશાહ પોતે પોતાના તમામ દરબારીઓ સાથ સુળીની જગોએ આવ્યો. ત્યાં સ્નાન કરી પવિત્ર થયલા બીર્બલે જનાય સર નમાવી “કોશીસ નહી પણ બેશક કીશમત સરસ” એ કહી પેલી મચ્છીમાંથી મળેલી ખાસ પાદશાહી મોહોરની વીંટી શાહાનશાહના દસ્તમાં આપી, એથી સર્વે વીરૂધ દરબારીઓના મોંઢ ઝાંખાં પડ્યાં. શાહાનશાહે વાહ રે કીસમત ત્હારી બલીહારી, એ બોલી રાજ બીર્બલને ખાસ ઉમદા શરોપાવ નવાજ્યો. બીર્બલે એ કીશમત સરસની સરત છુલાની ખુશાલીની રાજધાનીને સાત દીવસની છુટી મળી.

આપ બડાઈ તું ક્યા કરે મૂર્ખ,
કર્મ કરે સો કોઈ ના ઉલટાવે;
કર્મ ડુટો દસ મૂખી રાવન
સોનેકી લંક પલ બીચ લૂટાવે;
કર્મ પ્રતાપસે સખી ફલ પાવત,
કર્મસે નર છત્રપતી કહેલાવે;
ચંદ બારોટ કહે સુન પૃથુરાજ,
કર્મ લીએ ધર ઐઠેહી આવે.

શાહાનશાહ અકબર, લખાડ, લવ્વો ને કવી.

એક વખત શાહાનશાહ અકબર પોતાના પાદશાહી દીવાનખાનામાં તખ્તે બેસીને ત્યાં મોગલ શાહાનશાહાતના સેતારાઓ ખુબ દબદબાથી ઝળકાટ મારી રહ્યા છે. જે રાજદરબારીઓ મળ્યા હતા તે સઘળા મળી ભાએગે દગ્ગન માત્ર અમીર ઉમરાવ છે. તાનસેન, બીજુબાવરો, લાડને કપૂર જેવા હીંદુસ્થાનના પ્રખ્યાત સંગીત શાસ્ત્રના ઉસ્તાદો ત્યાં હાજર છે. રાજા બીર્જલ ત્યાં શાહાનશાહની પાસે ઉભો છે. રાજ્ય લવ્વો સામે ફરસ ઉપર બેઠો છે. રાણો ભગવાનસીંહ પણ ત્યાં છે. રાજા ટોડરમલ પણ બને તો ગંભીર મસલહત આપવા માટે ત્યાં આવ્યો છે. રાડ હાકોર પણ છ માસ પોતાને સ્વદેશ જવા આહેછે તેથી ત્યાં શાહાનશાહની છેલ્લી મુલાકાતે આવ્યા છે. રાજવંશી મંડળ, વળી શાહાનશાહના પુરા વફાદાર ખેરખાહો, એક્ટી ત્યાં કાંઠએ જુદાઢ જેવો રંગ કે શંકા જેવો ઢચુપચુ ડોળ જણાતો નથી. વળી ત્યાં કોઇ અગત્યની વાત કે ગંભીર ખ્યાલની મસલહત પણ થતી નથી. માત્ર વખતે વખત લવ્વો શાહાનશાહને પોતાના મળકી વચનથી હાસ્ય ઉપજાવે છે. વખતે બીર્જલ લવ્વાને તેની મસ્કરી દરમ્યાન બનાવી દે છે; તેથી બાજુ રસ ઉપર ચઢી પરસ્પર શબ્દ સંનની લડાઇ ચાલીને ત્યાંના બીરાજકોની અક્કલ ને તેજ વ્યાપે છે. સઘળા હાજર દરબારીઓમાં કોઇ કવી કે ભાટ હાજર ના હતો, તેની રાહ ત્યાં સર્વ જોતા; અને કવી વના એવી દરબારની શેશની ઝાંખી માલમ પડતી. તેટલાં ત્યાં મુઠ્ઠાં ફેઝી તાજીમ તવાજો જગત્રતાં શાહાનશાહ સામે આવી ઉભા અને તેને રાજા બીર્જલ આવકારથી યોગ્ય આસન આપે છે તે ઘડીએજ રાજ્ય લખાડ મુઠ્ઠાં ફજ્જુ મોટા ખાનના ઝભા ને કોલાહમાં ત્યાં ગુમાન ને બડાઇ કરતાં તેમ દરબારમાંના સઘળાને કાંઠ પણ વગ્ગન ના આપતાં સમાન ડોળે શાહાનશાહને તાજીમ જગત્રતાંજ પોતાની બેઠક લઇ બીરાજ્યા. લવ્વાએ લખાડને જોતાંજ મોહ કુમલાવ્યું. તેણે આજ કાંઠ નવી જુની હોસાતોસીનું વાદળ ચઢી રંગમાં ભંગ થવાનો સરવાળો ખેંચ્યો. મુઠ્ઠાં ફજ્જુ દરબારને યોગરદમ નજર ફેરવી મોટા ગર્વથી જોઇ રહેતાં, લવ્વા ઉપર ડોળા કાઢે છે ને જેમ લવ્વાએ તેનો અણગમો મન માંહે આંક્યો છે તેમ તેણે પણ

લવ્વાની હાજરી જોતાંજ પોતાને અપસુકન જાણવાને હોસ્યારી પકડીછે. આ રીતે દરબાર રંગ બેરંગ મન તુરંગ માંહે છે, તે સમય રાજા બીર્મલે મુઠ્ઠાં ફેઝીને માન સન્માન દઈ બેસાડતાંજ તેના હાથમાં કીતાબ જોયાથી સેજ પુછ્યું “કવીરાજ આ કેઈ કીતાબ છે? શું કોઈ નવી બનાવીછે?” આ સવાલથી શાહનશાહનું ધ્યાન પુરતું શાહેર ફેઝી ઉપર ખેંચાયું. શાહાન-શાહે પણ તે કીતાબ બાબે સવાલ કર્યો. “કેઈ કીતાબ છે શાહેર?” મોટા શાહેર ફેઝીએ શાહાનશાહને ઉડી તાલુમ બગલની જવાબ દીધો. “ગરીબ પરવર આ નવી કીતાબ મેં ‘ફીરસએ કીમીયાગર’ એ નામની બેતમાં જોડી છે. આ કીતાબમાં જે ફીરસો સમાયોછે તે માત્ર સાધારણ બનાવમાંથી મેં ઉપજાવ્યોછે પણ એના જુસ્સાના રંગ ને લાગણીની ઝમક મેં બનતાં તલગ નવી ઢપથી ને નવા પ્રકાશથી ભરીછે.” રાજા ટોડરમલને મુઠ્ઠાં ફેઝી બાબે મોટું મત તેથી તે કીતાબ તેણે કવીના હાથમાંથી લીધી ને પેલ્લો એક સફેદ નીકલ્યો તેની પેહલી પાંચસાદા ખુદા શીફત બેત વાંચી; તે તરજુમો:—

ચાહે જો તું હીલે પહાન, ચાહે ના તું હીલે ના પાન,

ચાહે ખર બને પહેલવાન, ચાહે ના પહેલવાં થાય હવાન.

તુંથી કંકર પર્વત હાં બને, તુંથી પર્વત સાગર હાં બને,

તુંથી પામવે મોત મજે ફળ, તુંથી જીવવે નખોદ વજે પલ.

સઘળી દરબાર તે બેત રચનાની ખુબચુરતી ને ઝમકથી દંગ થઈ ઉસ્તાદ તાનસેન બોલ્યા “કવીએ ખુબ માલ પુર્યો છે.” ગવૈયા લાડ કપૂર હતા તેઓ બોલ્યા “જો એ ભેરવતો ખ્યાલ થાય તો શ્રીરાગનો શુંગાર કહેવાય.” નવાબ ખાનખાનાન આફરીન કરતા બોલ્યા “આ બેતના માવામાં **વાહામની** હદ રહી નથી.” ખાજાજગ બોલ્યો “આ એક બેતની સતર ગોયા એક સફલ સફર.” લવ્વો બોલ્યો “મજાક મસ્કરીની સરદારી આ બેતને છાજે છે એવી ઉમદા શીફત સમાઈ છે.” લખાડ બોલ્યો “આ બેત મહારી છે. મેં શાહેર સાથ આજ દસ વર્ષ ઉપર જે ગુફતગુ કરી હતી તેમાં મેં સેજજ એ રવેસ કાંઠુ કહી દીધું હતું!” લવ્વો બોલ્યો “બેહદ તાજુબી કે મુઠ્ઠાં ફેઝીની કીર્તી કવી ફેઝી લુટેછે!” લખાડ ગગડાટ કરતો ઉઠ્યો કે “લવ્વાને માહાન બોલમાઓ દરમ્યાન દમ મારવાને હીંમત કરવામાં આયન્દે ખતા છે. મહારી ને શાહેરની દોસ્તી સર્વને રોશન છે અને મેં હીંદુસ્થાનના ખુણે ખુણા જોઈ તથા દરેક રજવાડાની મુલાકાત લઈ ઘણાંક રંગરસ ભરેલા કીસ્સા જમાવ કર્યાની કોણને ખબર નથી? આ સઘળી શોધ ને જેહેમત મહારી મેં સેજ શાહેરને જોવા આપી હતી તેમાંનો આ એક કીસ્સો હોવોજ જોઈયે. એ વગર એવી રંગીની ને નકશી શાહેરથી આવે કેમ? અને વળી એ કીમીયા-

ગરનો હેવાલ કાવે ક્યાંથી ; એને તે જોહાંનના દાવ પેચ ને કપટ પલટાનો ભંડોળ આપનાર કોણુ?" શાહેર ફેઝી તો લખાડીની વાત સાંભળી ઢંગળ થઇ રહ્યો છે. શાહાનશાહ અકબર બોલ્યો " મુઘાં ફજળુ આ કીતાબ, બ્યાં તલગ તે જણાવ્યું નહીં ત્યાં તલગ તો મેં એમજ જાણ્યું કે, મુઘાં ફેઝીએ મોટી મનશક્તી વાપરી ઉપજાવી બનાવી છે" મુઘાં ફઝુ બોલ્યો " બદેનવાજ જોધયે તેમ પુછો શાહેરનું મોહકુંછે. હું એના મોહ ઉપર બોલું છું કાંઈ પીટે તો નીંદા નથી કરતો ને આજ મેલતો? એને પુછો કે તે કયા કીમીયાગર સાથ દોસ્તી બાંધી કે કેઈ કીમીયાખાજનો કાચુ મેળવ્યો? ગરીબ પરવર, બંદો તો આજ નવ નવ વર્ષ થયાં ના દેશ કે કોમનો દાહ કે ના ખુદાનો ડર કે નાખુદાં માખાપ જનની તંખો પરવા ધરતો ! એ મીસાલે સર્વે મેલીને તન મન ધનથી મુસાફરી ને કીમીયાના શ્રમમાં મચ્યો રહ્યો, તે એટલે તલગ કે જોહાંપનાહ માહ બ માહ દીવસે જો સુરજ જોયો હોય તો હરામ. જે પણુ હોય તે રાત્રે, તે પણુ મોડી રાત્રથી મ્હારો ઉદ્યોગ શરૂ. પછે મુસ્લાફરી કહો, પુસ્તકો કહો, કીમીયું કહો, જે પણુ કહો તે સઘળું મેં એ ધોરણે સારી જોહાંનનો જુમ્મો મ્હારે સર ઉઠાવ્યો અને આજ મ્હારો જોડીઓ જુઓ કોઈ કેથે છે? બાકી મુઘાં કે શાહેર કે પછે જોધયે તે એકકાબથી ફેઝીને આસમાન ઉપર ચઢાવો; પણુ એમાં એ પાણી નહીં નહીં ને નહીંજ." લવ્વો બોલ્યો "આજ લગી શાહેરાન શાહેર જે પણુ કીતાબો ને કીસ્સાઓ બનાવ્યા તે નેક બખ્ત મુઘાં ફઝુના ખાસ ઉપજાવેલા લીધા છતાં આફરીન છે કે આ માહાન ચોલમાએ તેની રજ બાર પરવા કરી નહી એ બેહદ મોટું મન !" લખાડ બોલ્યો " અરે પણુ ફેઝીને હાલ તરત તો જાણાનું ભંડોળ ક્યાં ઠાવકું છે? દર પાંચ પંદર પચીસ બેતે ખસુસ બીજી ભલતી જાણાનના લોગતો ભેળી નાખ્યા છે. હા, ના નથી પાડતો એ કીસ્સા કે વાત જોડેછે પણુ મગદુર છે આ કીસ્સો એનો પોતાનો છે તે કેહશે?" મુઘાં ફેઝીને આ સાંભળતાંજ મસ્તકે લોહી ચઢ્યા જેવો જુસ્સો ગુસ્સો ઉપજવા લાગો. તે બેહદ મોટે સાદે લખાડ ઉપર લ્યાનતનો વરસાદ વરસાવા લાગો. તે ક્યાં છે તે પણુ ગતી ભુલ્યો અને જો ત્યાં રાજ બીર્બલ ને રાજ ટોડરમલ વચ્ચે ના આવ્યા હોત તો લખાડ સાથ દસ્તબદસ્ત થઈ જાત. શાહાનશાહ બોલ્યો " આ મ્હાઈ ખાસ દીવાનખાનું છે કાંઈ તાલીમખાનું નથી?" ફેઝી તોપણુ બોમાબોમ પાડી ઉઠ્યો " જોહાંપનાહની હજુરમાં મને લખાડે લુટયોછે, મ્હારી તારીફને શીહા કરી છે. મ્હારી તમામ નામદારીના તોરનો તુરશે તે પોતાની કોલાહમાં ખોસી દેવાને બીલકુલ લજવાયો નથી, મ્હારા કીસ્સા સાથ એને તાલુકો નથી તો નથી પણુ મ્હારી શક્તિને પોંહેંચવાને દશાવતારે પણુ આ ગજેપકુ ને જુડ વચનનો બોલનાર આવનાર

નથી. એને મુસાફરી કર્યા સાથ મને કસું લાગતું વળગતું નથી. એનો કામીયાનો લખ ને રખડતું વ્યસન એને મુબારક ; પણ આ કીસ્સો જે મેં દસ વર્ષ ઉપર લગોલગ તમામ કરેલો તેની આજ આ સેજ આકી નક્કી કરી દરબાર હજુર લાવ્યામાં એ કોઇ પક્ષીદનો અવતાર છે તોજ આ તુત ઉડી ઉભું કરી સાવ પાક બેહયાઇ પકડી બેઠો છે. ” મુલ્કાં ફજ્જુ બોલ્યો “ આલમ પરવર ઇન્સાફ, ઇન્સાફ મહારો ઇન્સાફ થવો જોઇયે છે. હજરત કાજી એનો ચુકાદો કરે તે ખરું પણ હાલ તરત આ રવેસ હદ બાહરે મહારી ઉપર આપ નામદાર શાહાનશાહ જનાય જે શખુનો વપરાયા છે તેથી એમ જણાય છે કે કોઇનો પણ આ દરબારમાં મોભો નથી. ફરીને હું કહું છું જેહાંપનાહ કે ફેઝીએ મને જે બદ કહ્યું તે તેને પોતાને માટે છે; જે એનામાં સચ્ચાઇ છે અને એ કીસ્સો એણે પોતે પોતાની મનશક્તીથી જોડ્યો છે, તો એ કેમ નહીં સરત લગાવતો પર્યતની ટોચ ઉપરથી ગગડી હોડો પડવાને ? જો એ સાચુત છે અને સાચો પણ છે તો પછે એને કસો એલજામ નહીં પોંહાંચ્યો તો હું કહું છું તે રૂઢ બાતલને એ કહે છે તે મંજુર ને સાચું. ” લંવો બોલ્યો, “ ધર્મરાજ તેમ અગર મુલ્કાંફેઝી પણ કહે તો તે વાત વાજબી કેમ ના કહેવાય ? એ સરત મુલ્કાં ફજ્જુ પોતે બળવે ને સાચુત રહે તો મુલ્કાં ફેઝી કીસ્સાએ કામીયાગરનો દાવો તેનો કમુલ રાખે છે. ” બીબલ બોલ્યો “ જેહાંપનાહ મુલ્કાંફેઝીને મુલ્કાં ફજ્જુખાને ઠીક ઠોકર દેવી જોઇયે. ગીરી ઉપરથી ગગડી પડી, અગર ફેઝી પોતાની સચ્ચાઇ સાબેત ના કરે તો તેણે પોતે તે સરત બળવી શાહેરને હોડો પાડવો. ” નવાબ ખાનખાનાનથી હસવું તો થોભાયું નહીં કે લખાડ પોતાની જીભના અંકોસ વગર પોતેજ બહા માહે ગચ્ચો છે. તે ત્યાં બોલ્યો “ આલમ પનાહ હાલની વાતે વાજબી કદમ ભરીને, સચ્ચાઇની શીકલ શોરખર કરવા માટે, આ અચ્છો તલેસમ રચ્યો છે. ઇનશાલા મુલ્કાંફજ્જુખાનની ફતેહ થાઓ ; સબખ સચ્ચાઇનો તો તે દોસ્તજ છે. ” શાહાનશાહ બોલ્યો “ ખાનખાનાન, ફેઝીએ મારી દરબારમાં જે બેઅદબ ચાલ ચલાવી છે તે જોતાં તો તુરત એ મુલ્કાં ફેઝીનાં બ્યાંગમાં જંજીર પેહેરાવી દેવી લાજમ છે, પણ આજ તલગ એ શાહેરની તારીફ બાયક ચાલથીજ એ તકશીરની જીકર મેં હાલ એકબાજુ પડતી નાખી છે. મુલ્કાંફજ્જુ કહે છે તે સરત મહારા મનમાં ઉતરી તે વખતે અગરફેઝી આ સરત બળવાને ના કમુલ થાય તો ફજ્જુએ બળવી પોતાની સચ્ચાઇનો મોજેજો દેખાડવો, એ ખ્યાલ મહારા મગજમાં આવ્યો હતો નહીં પણ લંવાની દુરઅંદેશી કોઇ વખત આર અચ્છી ને સીધી શહ દેખાડે છે, તેમ તેનું પણ મત મહારા મનમાં વજન ખામ્યું છે. અને હું રાજા બીબલને હોકમ દુરમાવું છું, કે શહેરમાં મનાદી ફ-

રવી ફેઝી ને ફજ્જુ વચ્ચે લાગેલી ગીરી ઉપરથી ગગડવાની સરત બાબત બહાર કરે અને કાલનો રોજ તહેવાર મીસાલે પાળવા અને આ સમ્યાઈની સરત જોવાના તમાસામાં સામીલ થવા સાથે રૈયતને બનતી સઘળી સગવડની રત્ન બક્ષે. કેમ મુઠ્ઠાં ફજ્જુખાન લહારો શો ધરાદો છે ?” “જેહાપનાહ” ફજ્જુખાન બોલ્યો “ તાબેદારી ને તકાવરી સીવાય મહારો બીજો શો ધરાદો હોય ? બેશક ફેઝી પોતાની સમ્યાઈ માટે લયડ્યો છે ; અગર નહીં તો તે પોતેજ એકલો આ સરત બાબતવાની બાથ ભીડતે ને નકામી પત્રાજ કરનારા લગવાના મોહના દાંત ના રાખતે ; હવે બ્યારે ફેઝી તકલીદી થયો છે ત્યારે જે કે મને ગીરી સાથે કસો તાલુકો રેહતો નથી મગર ઇનશાલાતાલા બંદે-નવાજના મુબારક એકબાલના જોરે કાલ રોજ સાંજને સમય હું ગીરી ઉપર ચઢી ટોચથી સરી ગગડું ને સારી જેહાનમાં સમ્યાઈનો મોજોજો આ-સકારા કરું. સમ્યાઈ ખાતર અગર મને કોઈ કેહેશે કે તું આતશના દરીઆવમાં જઈ પડ ને તરી નીકળ, તો તે હું એક લેહજામાં કરી રોશન થાઉં, તો આ કામ તે શી બીસાત ? આસમાન સાથે લાગેલા મસ કોહેકાફ ઉપરથી આ કારસાની સમ્યાઈ માટે ગગડી સામેત કરવું હોય તો ત્યાં પણ હું તલ હી-મત હારનાર નથી. ખુદાતાલા મોટો કાદેર છે. સેજ કલાકમાં સમ્યાઈની રો-શનીનો પ્રતાપ પ્રકાશમાન થનાર છે. ” શાહાનશાહ બોલ્યો “ આફરીન મુઠ્ઠાં ફજ્જુ લહારી દીલાવરી તેમ સમ્યાઈ સામેત કરવાના સહુખ બાબે ; તે મહારી સન્મૂખ આજ અપાર ઈજતનો સરોપાવ મેળવ્યો છે.”

આ વખત શાહાનશાહની શીકલ ઘણીજ કરડી ને તેજ થયલી તેથી કોઈથી ત્યાં કસો પણ દમ મરાયો નહીં. નવાબ ખાનખાનાન પણ ચુપ તા-લુમ બાબતી ચાલ્યો. તે પાછળ એક પછે એક રાજ્યના તુરરા સલામ બ-બતી વીદાય થતા ચાલ્યા ; જે કે સભાને રાહ ઉપર લાવવાને તાનસેને ખુબ ધુમ મચાવી ને લાડ તો બસ ગાયનમાં એક પ્રવાહી પદાર્થ હોય તેમ તાન ઉપર તાનમાં રેલ્યો પણ મીઠ્યા. આખરે શાહાનશાહ ને રાજ બીર્બલ બે માત્ર ત્યાં રહ્યા. છેલ્લાં બીર્બલ જવાને તવાજો બાબતે છે ત્યારે શાહાનશાહ બોલ્યો “ બીચારા મુઠ્ઠાં ફજ્જુને ઘણોજ ગેરઇન્શાફ થયો છે કે સારી જે-હાનની મુસાફરી કરી તે બે પાંચ વર્ષે એકાદ ફેરો મને મુલાકાતે આવે છે, તેવા બીનગરજી ઉપર ફેઝી કોણ કે એક શખુન પણ આડો ભાડે ? અને તે જેવા જેહાંદીદને લ્યાનતના વરસાદથી ખેળાત પહોંચાડવાને મહારી ખાસ દરબારમાં ઉલટ લે ? ” રાજ બીર્બલ શાહાનશાહના જુસામાં ચીકાર થયત્રાં દીલને, જે કાંઈપણ હર્ફ કહે છે તો વધુ જોસ ચઢે છે, તેથી દમજ મારી ગયો અને ડોકું નમાવતોજ ગુપચુપ ત્યાંથી ચાલ્યો. લખાડે આ રંગ

ચઢાળ્યો ને નાહકની પંચાતમાં શાહેરને નાખ્યો. લઝ્વો ગમે એવો હીંમત-વાન, વળી સધળીજ વખતે બોલવામાં હોસ્યાર, વળી જ્યારે પણ બોલે ત્યારે તેની ટોલટકોરને વજન મજે છતાં, તે હરદમ લખાડથી બેહદ ડરતો હતો. ખુશમસ્કરી ને કરપીણ લખાડીને કાંઈ સેજ સંબંધ છે; તેથી તે ખુશ મસ્કરી કોઈ વેળા પોતાની બાજીમાં નીશકૂળ ગઈ તો લખાડીમાં બદલાઈજ, જે લખાડીથી કસું તુકસાન થતું નથી ને હસાહસ થાય છે ને ગમત મજે છે તે મસ્કરીમાં ગણાયછે; એથી લઝ્વો બનતાં તલગ લખાડ સંગાત દરબારમાં સાથ નહી થવાને બેહદ કાળજી ધરાવતો, તે આ પ્રમાણેનાં બની જતા ઉલટા સુલટા મામલાની શીકરથીજ.

મનાદી ફરી ને રૈયત સરતની વાત જાણી પોતાના કામકાજ મેલી મોજ મેળવવાની આશાએ તે સરત લાગવાની જગ્યા, જ્યાં રાજ્યતંત્રુ નાખાયછે, અને ચોતરફથી તૈયારી થાયછે ત્યાં જઈ જેમ કાવે તેમ ઠીક બેઠક ઘેરી લેતી હતી. સઘળું દીલ્હી શહેર પર્વત ઉપર ને વચ્ચે ને બાજુએ ઉતર ચઢ આવી જઈ વરયું હોય તેમ ત્યાં અદારે વરણુનો મેળો મળ્યો. સાંજના પાંચ વાગે શાહનશાહ પોતાના અમીર ઉમરાવ સાથ ત્યાં આવી સઘળી તરફનો તમાસો દેખાય તેવી બાજુએ નખાયલા તેના આશ માંડવામાં દાખલ થઈ તખ્ત ઉપર ચઢી બીરાજ્યો કે સઘળા દરબારીઓ ત્યાં તેઓની બેઠકે આવી બેઠા. આ રાજ્ય મીજલસમાં તે વખતના દીલ્હી આગ્રામાંના તમામ હાજર અમીર ઉમરાવ, નવાબ, જકોર, મોદાગર ને સરદારો વગેરે જમાવ થયા હતા. બીજા રાજ્ય મંડપમાંહે સઘળો રાજ્ય જનાનો ને સઘળા અમીર ઉમરાવા જનાના બીરાજ્યા હતા. આ વખતે સઘળા રાજ્ય દરબારી સાથ રાજ બીર્મલ પોતે પણ યુક્તીમાં હતો કે કોઈ પણ દેખાવની વાત શાહનશાહ કાઢે તો તે ઉપરથી તોડ લગાવી આ નાહકની પંચાતનો છોડો કોઈ ખુશાલીમાં લાવી મેલે, મગર સઘળો રંગ ચુપ ને ત્રાસ પમાડતોજ ત્યાં મચ્યો. આખરે મુદલાં ફેઝી આલમની મજેલી હઠ માંહેથી ગમખાર મુખડે એક બંદવા સમાન અવતારનોજ આવી ઉભો; તે દેખાવથી રૈયત તેમ દરબારી સઘળાજ ગમખાર સુન્ય જેવા બેકામ ને શીકા થયા. સ્ત્રી મંડળ પણ શાહેર ફેઝીની હાલત ઉપર શોક કરતું હોય તેવું ઉદાશીન દીસ્તુ હતું. મુલ્કાફેઝી મોગલ શાહનશાહાતનો તે કાળનો મોટો શાહેર ને રૈયતનો માનીતો હતો; વળી તેની કવીતાનો રસ કે જોશ સઘળી વરણુને ભાવ ઉપજાવતો હતો. વળી તે ઊંડાણ બેદ દર્શાવનાર ને મનશક્તીમાં એકંકો હતો. એવા અચ્છા શાહેર ઉપરના ઉઢેલા આજમાં સઘળી આલમ પોતાની રાજખુશીથીજ ભાગ લેતું ને તેને માટે મોહબતનો ઉભરો કાઢતું

હતું ; તેવા માંહે ત્યાં એક ખુટો મુઠ્ઠા હાથમાં રૂકો લઇ ખાસ તંબુમાં દાખલ થયો તેણે શાહાનશાહના કદમે પોતાનું સર નમાવી બેહદ તવાબ્બેથી એક રૂકો જનાળ મેળ્યો. તે બોલ્યો “આલમ પરવર શાહાનશાહ આ રૂકો જોહાનના મુસાફર મુઠ્ઠા ફજ્જુખાને એકાએક પ્રવાસ કરવાને નીકળી પડ્યાના કારણે લખી, શીદવી મારફતે આપ હોમાયુન જનાળ રવાના કર્યો છે. રૂકામાં લખાણ કર્યું હતું તે:—

“જેહાં પરવર શાહાનશાહ, હાલસુધી મેં દરેક કામમાં અફલનો પાયો અવલ દરજ્જાનો સ્થાપ્યો છે. તેથી સરત બળવવાના કામમાં વ્યર્થ મથવા માટે હું માલ જોતો નથી, જો કે સર્વે આલમને તો રોશન છે કે સમ્યાદ મહારી પોતાની છે. સાચને આંચ છેજ નહીં તોય રોશનબખ્ત શાહાનશાહના પ્રતાપે એકબારગી એ સરત પ્રમાણે પાહાડ ઉપરથી ગગડી પડતે મગર મને હાલ તેમ કરવાને બને નહીં તેનો આ સંગીન સખખ ખુદશો છે કે મેં લંકાના શેઠ સાહિકારોને વેપારીઓને તે પુરાના શેહેરમાં રાવણના જમાનાની મને સોધ જોળ કરવામાં મદદ આપવાના કાગજો લખ્યાં હતાં. તેનો સંજોગનો સામટો જવાબ ગઇ રાતના કાસદો મારફતે તે શેહેરના વેપારી માહજન તરફથી મને મળ્યો છે ; તેમાં વેપારી માહજને મને તાકીદ કરી બોલાવ્યો છે અને મહારા આવકાર માટે ત્યાં સારી લંકાએ રોશની કરી દીધાવાનો ઇરાદો જણાવ્યો છે. બસા આદમીઓએ દીવસ મુકરર કર્યો માટેજ અગરજો બરાબર મુદતમાં ત્યાં મહી પહોંચાય તો ઠીક લાગે નહીં, તેથી મેં રાતોરાત કુચ કરી છે. મહારી કુચ આ રૂકો જનાળ મેલાશે તેટલા વખતમાં તો, પચીસ પચાસ કોસ વધી ગઇજ નજીવી. લંકામાં રાવણ ને રામની જંગ આગળના ઘણા જુના જમાનાની જોળ આજના જમાનામાં એક હું શીવાય કોઇ કરી શકે તેવો પાકો નર દીસ્તો નથી, તેથી તે સંગીન જોહમત મેં મારે સર ઉઠાવી છે ; તે પાર પાડવાની મારી ઇનતેજારી ઇનશાલા શાહાનશાહના રોશન તાલેના સાહ્યાથી બેશક આશાન ઉતરશે. આ કામ સરનજમ પહોંચાડી રાજધાનીમાં આવ્યો કે પછે મને આ સરતની સામેતીમાં જે પણ હોકમ હશે તેમ સામેતી રજુ કરવાને મહારે કસી અડચણ નથી. મહારી સમ્યાઈ તે એકસો એક ટચની સમ્યાઇજ છે તે માટે જે શક લાવે તે પોતે બેશક બેઇમાન ને તકશીરવાર આદમી છે. મહારી સમ્યાઇનો તાબ એટલો છે કે જો તે જાહેર કરવાની જરૂરજ હોય તો મહારી જગ્યો આપણા લખાને લઇ જઇ ગગડાવો ને તે જો ગગડી પડ્યા પછે તેને કસી પણ ઇજા પહોંચે તો પછે મહારો દાવો રદ થયો એટલુંજ નહીં પણ આ હોનારતના આખમાં જેટલો પણ દંડ રાખ્યો નખાય તે લખાને ભરી આપવા હું મારા આપ-

દાદાના બોલ સાથ કમુલ થાજીશું.

સહી જનાખનો તાબેદાર ફજળુ.”

રફો સાંભળી સારી દરબાર દંગ થઇ. લવ્વાના હોસ લેવાયા. તેણે જોયું છાં શાહનશાહ સાથ કામ આવ્યુંછે. અગર જનાખે હઠ પકડી તો લેવા-ના-દેવા થયા જાણુ. તેથી તે બોલ્યો “ધર્મરાજ, મુલ્લાં ફજળુજ છે, એનો ધલકાખજ લખાડનો, તો એ જન્મના લખાડનો પક્ષ ધરી જે પણ પર્વતની ટોચ ઉપરથી ગગડી પડે તો તે નહીં મરશે એ જામીનગીરીજ નથી. લંકા શી ને મહાજન શી ને પ્રવાસ કોણના આપનો? છાં શહેર માંજ કોઇ હલકા લત્તા ઉપર એક કોટડી લઇ છુપાઇ રહી, વર્ષ બે વર્ષ રાત્રે ભલતા પોશાકે નીકળી, ફરી વળી જ્યારે મન થયું ત્યારે પ્રવાસથી આવ્યાની ખુમ ફેલાવી, અસલ સ્વરૂપે હાજર થયું; એવા અલેલ ટપ્પૂની આંટ તે શી ને સત્ય તો શબ્દમાંજ માત્ર જાણુ તે શીવાય જેણે એનો ભરોસો કર્યો તે તો સાવ ઉભો વહેરાયોજ.” રાજા ખીર્જલે જોયું કે એક નેમમાં બે કાજ થાયછે તે બોલ્યો “હજરત મુલ્લાં ફજળુનો રફો સત્યતા સ્વતાં પ્રગટ થઇજ તેવો હાક બોલાવેછે. તે મોભાદાર મુસાફર મુલ્લાંની વાતને લેશમાત્ર ઓછી જાણુવી નહી. તે રફામાં કહે છે તેમ આપણા લવ્વાને મોજેજો સામેત કરવા માટે ગીરી ઉપરથી ગગડાવ્યામાં કાંઇ અડચણ નથી.” જૈનખાન ત્યાં હતો તે વળી ખીર્જલ કરતાં પણ જાડા જાણુખાજ બેલવાને લલચાયો. તે બોલ્યો “બંદેનવાજ, રાજા ખીર્જલદુર અંદેશ છે.” શાહાનશાહ બોલ્યો “મહારો પણ એ મત છે.” લવ્વાએ મનમાં વીચાર્યું, આ સઘળા મહારો ધાટ ધડવા મહારી ઉપર ઉલટયા છે, માત્ર શાહાનશાહ એક ભોજો છે; તેથી તે બોલ્યો “ધર્મરાજ સત્યવાત ત્યાં હા કહેવું માહપુન્ય છે. પુન્ય માટે તો સારી સૃષ્ટી ઉલટ પુલટ થાય છે. તે સ્વર્ગ સ્વરૂપ દુનિઆ હોરી લેવા માટે હું ના પાડું તો મહારા ભાઇ ખીજા બહુએ હાજર છે. ખીર્જલ પોતે ક્યાં ના પાડે છે કે મહારી હઠ પકડો છો?” શાહાનશાહ બોલ્યો “સમ્ય ખીર્જલ લવ્વો કહે છે તે મહારા મનમાં ઉતર્યું. તું પોતેજ મુલ્લાં ફજળુનું સત્ય સામેત કરી જશ ખાટ.” ખીર્જલ મનમાં બોલ્યો કમખખતી. ફાંસી ગળે ઓલવાઇજ? પણ જાતે અવલ ચતુરાઇ ને કીરતીવાજો, તે તાબેદારી દેખાડી જુગતીથી બોલ્યો “જેહાપનાહ જેનો દાવો તે હાજર નથી તો તેના નામની જીકરમા મળે હોય શેની? જે આ ભારે ઠઠ મળી તે માત્ર મુલ્લા ફજળુખાનના સત્ય અખતરા માટે મળી તે જ્યારે રાતોરાત લંકાનાં પુરાના શીલા ક્ષેપ ને જંગ ને દેવદેહરાંના જમાનાની સોધમાં ચાલ્યો ગયો તો પછે આપણને ક્યાં તેની સામેતી ખીજા તીરાયતથી લેવાની જરૂરછે? તે તે માત્ર તેની પાસથી લેવામાં તેની પોતાની લાજ જળવાય છે. ખીજો પડ્યો ને

સાચુત રહ્યો કે ભુત થયો તેમાં મુઠ્ઠા ફજ્જુની સચાઇને શો સંબંધ ?” વળી શાહાનશાહનું મન ફર્યું “ સચ્ચ બીર્બલ સચ્ચ, આ જીકર હાલ તરત મુલતવી રાખ ને જ્યારે મુઠ્ઠાં પ્રવાસ કરી આવે ત્યારે એ સરતનો નીકાલ લાવવાની તદબીર કરજે.” આ રવેસ મુઠ્ઠાં ફજ્જુ ને મુઠ્ઠાં ફેઝી વચ્ચેની હરી-કાઠ જેમનીતેમ મુલતવી રહી ને સરતની રચના ખાની પીની ને રંગ રાગ રામશનીમાં બદલાઇ. શાહાનશાહનો હોકમ થતાં ત્યાંથી તે શેહેરની બાગળ લગી રોશનાઇ લાગી. આફતનો દીન એશઆરામમાં ફેરવાયો. પણ મુઠ્ઠાં ફેઝી ઉપર શાહાનશાહ શકમંદ થયોછે કે જ્યાં છે ત્યાં મુઠ્ઠા ફજ્જુની માહા જેહમતનો ભોગ લીધો છે તેટલાં એક બીજો બુદો જનાબ જમીનમાંથી ધુટી નીકળ્યો હોય તેમ એકાએક હાજર થઇ કદમ ઉપર સર મેલી ઉઠ્યો. તેણે એક રકો ધર્યો; તે રકાનો સાર આ:—

“જેહાપનાહના શીતારાની રોશનાઇના પ્રતાપે ‘કીરસા એ કીમીઆ-ગર’ના સઘળા મુદ્દા ને પુરાવા હું જનાબ હાજર કરી આ કીતાબની બેતેબેત બંદાની ખાસ જેહમતનો ખમ્મનો છે, તે આઉરનો દરેક ખેડુત પણ જાહેર કરવાને પોતાની ફરજ વીચારે છે. આઉરમાં મહારા પ્રવાસની કારકીરદીના ગુમરેલાં સાત વર્ષમાં મને ત્યાંનો અદનામાં અદના પણ પીછાને છે કે આ નામદાર મુઠ્ઠાં ફજ્જુખાન; મગર દીલગીર છું કે હાલતરત મને માહા બી-કટ કામ પરોપકાર અર્થે સર ઉઠાવાની શરમ છંડાઈ નથી. મારા જેવા સર-માળ ને લંકાના બુણે બુણાની હકૂકત ને રાવણના પણ કાળ આગળની સોધ બોળ મેળવતાં ઓછામાં ઓછા નાખી દેતાં સાતથી આઠ વર્ષ થશે; પણ મહારી ખંત ને આગ્રહે થતી મેહનતે તે મેળવી રહ્યો કે પલ પણ નકામી ના જવી જોઇયે તેમ માહ ખંતે મને ઘાંથી બાહરોબાહર ફરંગીરસ્તાન જવું ઠ-રયુંછે ત્યાં મને જે ખટપટ કરવી છે તે ઘણા મ્હોટા પાયા ઉપર આપણી શા-હાનશાહતના બાબમાં જીકર ઉઠી છે. તે બારીક બીનાની તકરાર ઉઠાવી સ-ઘળી હીંદની આલમનું ભલું કરવા માટે જન સટોસટની બાજી હાર પાડવી છે. આ કામ વખતે ત્રણ વર્ષના સેજ અરસામાં બની જાય ને વખતે દસ પંદર વર્ષ જતાં કદાચ બેડો પાર પડે.”

શાહાનશાહ, મુઠ્ઠાંના માહબારતપણા ઉપર ને તેના બજવા ધારેલાં પરાક્રમ માટે ઊંચું મત બાંધી બેહદ ખુશીમાં આવ્યા છે ને તે માટે મગર થયલા દેખાયછે તેટલા રાજ બીર્બલે તાલ કરી બુદાને કહ્યું “મુઠ્ઠાં ફજ્જુ ખાનને કહેજો કે રાજ બીર્બલ જેહાપનાહ તરફનો જવાબ લઇ રાતના આ-પને મૂકામે મળશે.” બુદો રાજ બીર્બલનું મોહ જોયા કરે છે. “જરૂર જ-ણાવજે” બીર્બલ ફરી બોલ્યો; સાંભળી બુદો બોલ્યો “પણ મને પોતે ધર-માં છે એમ જણાવા સાવ ના પાડી છે ને હોકમ કર્યો છે કે જે પણ પુછે

તેને કહેવું કે શ્રી લંકાની મુશાફરીએ ગયા છે.” યુદ્ધાના આ ભાષણથી શાહનશાહ ને મંડપ ખીરાજકો હસ્તાં હસ્તાં કમાન મીસાલે વાંકા વળી દીવાના બની ગયા છે. સ્ત્રી મંડળે ફજ્જુખાનનો ફજ્જેતો જોઈ યુદ્ધાની રેવડી કરવાને બાકી રાખી નહીં. રઘવત સધળી ફેઝીની ફતેહ ને ફજુની ફજેતી થયાથી ખુશીમાં આવી જઈ હસતી હસતી આમથી તેમ લપેરા ખાય છે; તેવામાં ત્યાં એક સાંઢનો શીકાર કર્યા જેવી ચીસ પડી ! સધળા ધડીભર દંગ થયા પણ પછે જે હસાહસ થઈ તેનો પાર રહ્યોજ નહી. સખખ બીર્જલે લવ્વાને શીખવી ફજ્જુખાનના યુદ્ધાની ગરદન ઉપર તેના ધણીની લખાડીના ઇનામમાં એક અંગારો મેલાવ્યો હતો. જ્યારે શાહાનશાહ અકબરે આ બનાવ જાણ્યો કે લખાડના યુદ્ધાના ડોળાપર ડોળા ફરી ગયા છે ને તે તે લવ્વાની મશકરીથી ઘણોજ ખીજવાયો છે અને ખુન ઉપર આવ્યો છે ત્યારે તો શાહાનશાહને હસ્તાં હસ્તાં તખ્ત ઉપરથી ગગડી પડવાને બાકીજ ના હતી, જો મુઘા ફેઝીએ બચાવ ના કર્યો હતો તો ! એ મીસાલે લખાડ ને કવી વચ્ચેની સરતનો આંકો આવ્યો અને મુઘાં ફેઝીને શાહનશાહ અકબરે જેટલો બેઈજત કર્યો ને શકથી જોયો હતો તેટલો જાદા મરતબો નવાજ તેને ઇજત ને ઇનામથી નેહાલ કર્યો.

ગજલ.

કીધો મેં સેજડો સનમ ત્હારા નુરી દેદારને,
કોટી નુર બચ્ચા અવતારને સોહામના ગોળાકારને.
ઝલકી ત્હારા રોબની બલીહારી મહારાં સર પર,
આબાદ રહો આબાદી તલગ નુરદાર શેરયારને.
રહીછે કંગાલમાં કંગાલપે મેહરબાની તુજ વરસી,
સીહામાં સીહા સ્વરૂપ છુપામાં છુપા છુપાયલા આકારને.
તું નીકલેછે ઝલકી પુર રોબથી થાયછ આલમને શાદી,
ખુશાલી મચેછ ખરી દેલને જેહાંગારમાં જેહાંગારને.
કરેછ બગલગીરી ત્હારા એકજ નેજરાથી રોસની ખલકને,
તાબેદારીથી ફરમાબરદારીથી તાબેદારને ફરમાબરદારને.
આશક છે તાહરાં હોશન પર કુલ આલમ ચરંદે પરંદે,
આખી આગી કરેછ ગેળ ગમન જોઈ તું મેહરયારને.
તું ખુશાલી છે એવી કે એજગેબી સીવાય ના મેલવાય,
બેકામતી છતાં બીન કીમતે તું મલેછ હરએક અવતારને.
ન્હાનાને પણ, મ્હોટાને પણ, ઝલકતાને પણ, કાલાને પણ એકસમાંન,
તાજુબી કે બીન રાખ રખાવત કરેછ ઝલકતી કુલ અંધકારને.
તાહરા મહીમાપર મોહી મરેછ મજ્જેએ મલાજે રૂસ્તમ,
ખરા શખી નુર મહીમા સલામ પોંહોયો તુ અમર નુરદારને.

શાહાનશાહ અકબરની દરબારમાં દખ્ખાના ઉસ્તાદ ગોપાલ નાયક ને મીયા તાનસેન વચ્ચે રાગ વીધાની સરત.

શાહાનશાહ અકબર પોતાના શ્રી આગ્રાના મહેલમાં બીરાજ્યો છે. આ મહેલ શ્રી જમના નદીને કાંઠે પોતાનું સર્વેથી મોટું સોનેરી ગુમ્બજ આકાસ સાથે લગાડી ત્યાંના સર્વે બીજા મહેલોનો સરદાર હોય એવો રોય મારેછે. આ મહેલ આસપાસ જમનાના નીરમળ નીરની લહેર, વળ ખાઈ ખાઈ ઝકઝક થઈ રહી છે. આ મહેલને ન્હાના મોટા મળી પચાસ ગોળાકાર ગુમ્બજો સીખરે ઉઠ્યા છે. આ મહેલનું યોગાનવાળું મેદાન તરહેવાર અબ્બય્ય રંગ ખેરંગીન ડુલો લાગીને તે કોઈ અલૈકીક હોય એવું શોભાયમાન થયું છે. આ મહેલનો મસ દરવાજો ઉગમણ તરફ છે. તેની સંભાળ ને રખેવાળીમાં હજાર સરસ શુરા પચરંગી સીપાઈ ત્યાં રાત્ર દીવસ હાજર છે. હાં બ્યારે પણ શાહાનશાહ લૂઝાઈ છુત્યાની, કીંવા કોઈ બળવાખોર સરદારને જેર કર્યાની, ખુશાલી ગુજરવા આવતો હતો ત્યારે ત્યારે તે પોતાની પાદશાહાતના સંગીત શાસ્ત્રના નવ રત્નમાંથી ઓછામાં ઓછા ત્રણને તો સંગાતે લાવતો હતો. વળી હાંની હવા ઘણીજ મનરીઝ ને સુખાકારી ઉપજાવતી હોવાથી જરૂર બાજર મનની ચીંતાએ લેવાતા રાજ્યાધિકારીઓને પણ ત્યાં સાથ લાવી અચ્છી તરતીયથી રાખતો અને હકીમને ઔશધીની રાખાણુ તરતીય કરાવતો હતો. હાં મહેલમાં જે આનંદ ને ઉમંગના ઉત્તમ સાધન હાજરના હાજર, તેથી ગમે એવો મુડદાલ કે મંદ મગજનો માનવી તે વૈભવ ભોગવી તનદરોસ્ત ને તકાવર થઈ જવાને લીલંબ લગાડતો નહી. હાં તરવાના હોજ ને નાહવાના નવીન યુક્તીના હમામખાનાથી વળી કીંકર જેવા બેબીસાત થયલાં બદન ફરી પાહાડ જેવા પુષ્ટ ને પહાણુ જેવા પહેલવાની બનતાં. હાં યોગાનના મેદાનમાં સંગેમરમરના ફરતા ડુવારા, કોઈ તે માહે પરી તો કોઈ પેહલવાન મેલાઈ, તેશનકથી નાનાપ્રકારના પ્રતાપ પ્રગટ થતા હતાં. એક ડુવારામાં સીતાર પકડેલી નાયકા, બ્યારે પણ પાણીની શહર ડુટી હાં આસપાસ છંટકાવ થતો ત્યારે, તેમાંથી સમસૂરના સરોદ ચાલી વાયુ ને સીતળતા માહે બહુ ઝમક ઉપજાવતી હતી. એ મેદાનના યોગરદમ

અકરાવામાં એટલાં તો ઉત્તમ જાતના ફળનાં ઝાડો લાગ્યાં હતાં કે મોહસમે તે પોતાના નવીન ફળના ઝુંમખાથી ગાનધર્વને લલચાવનારા થયા સમાન ઝાંકાં ખાતાં હતાં. તે માહેથી સુગંધી પમરતી, તે ત્યાંના તરેહવાર સેંકડો જાતીના ફુલના પમરાટ સંગાતે ભેળ થઇ દીવ્ય દોર ફેલાવતી હતી. છાં વળી અકબરના સરસ શોખને અનુસરતાં પસુ પક્ષીનો સંગ્રહ થયેલો હોવાથી અસંત વખતે નવા ફુલની સુગંધીને તે પક્ષીઓના સુંદર સરોદ વધામણી દેતા માંહે ખુદરતી ગાયનની શીક્ષત જે સહરાગાત મારતી તે મહા વીશ્વમયકારક હતી. વીચીત્ર વીશ્રામં આ આગ્રાનો જન્મના નદી કાંઠેનો શાહાનશાહી મહેલ ગોયા આ ફ્રાન્સી જેહાનનો સરસ નમુનો હોય અને તેની બરોબરીનો કોઇ ખાખ પણ ના હોય એવી તે તેની બાંધણી ને ખુદરતી જગ્યાથી અંકાયો હતો.

જ્યારે આ મહેલમાં શાહાનશાહ આવતો ત્યારેજ દેશના ઉત્તમ કારી ગરો પોતાના હુન્નર અજમાવવા ત્યાં શાહાનશાહ અકબર પાસ આવતા હતા. છાં શાહાનશાહને એશ આરામમાંજ માત્ર વખત ગુમાવે એટલે નવી નવાઇ જોવા, અજમાવવા ને તેની ફદરસ્નારી કરવાને ઠીક બનતું. ગવૈયા દેશદેશથી પોતાના રેસાલા સંગાતે આવી રાગ રાગણીની સરતમાં ઉતરતા ને નાયકા પોતાના નખસીખ નખરાં ને આવભાવના નાચ ને નેનકળા કરવામાં પોતાની વીધા વખણાવવાને બીડું ઝડપતી હતી. આ મહેલમાં અનેક દીવાનખાનાં હતાં પણ એક મોટું દીવાનખાનું જ્યાંઠસબી ને મખમલના ગાલીચા બીછાવેલા હતા. જ્યાં સ્થાલના અસતર ને મોતીની ઝાલર સાથના તંકીયા ફરતા મેલાયલા હતા. જ્યાં મોતીના જોડા ને મોતીની ટોપીઓ દરેક તંકીયા આગળ મેલાયલી હતી. જ્યાં મોતીની પીકદાની ને મોતીની ગુલાબદાની ઠારેઠાર ગોઠવાયલી હતી. છાં શાહાનશાહ માટે લગાર ઉંચી મખમલની ગાદી મેલાઇ, ત્યાં મેલાયલા ફરતા મોતીના તંકીયા માહ કીંમતી હતા. આ દીવાનખાનામાં દરરાત્રે એશઅશરત મીજલસ મળતી ને ત્યાં ઉસ્તાદ તાનસેન કે બીજુબાવરો કે લાડ કપુર કે તાનતરગ પછે જે પણ હાજર હોય તે સંગીત કળાની કુશળતાની અવધી કરી મેલતો હતો. આ મહેલ માત્ર રાજવંશી પરોણા કે પદવીવાળાઓનેજ દાખલ થવા ખાતર હતો બાકી કોઇ સાધારણ પ્રજા કે તીરાયતને ત્યાં ફટકવાની પણ તાકાત નહી. ત્યાં જે અણુબોલાવેલ દીસ્યો તે રાજનો અંધવો થયોજ.

આ એશઅશરતના ખાસ મહેલમાં શાહાનશાહ અકબર પોતાના વીણી કાઢેલા રાજ્યાધીકારીઓ સાથ છે. ત્યાં કોઇ ખબર લાવ્યું કે “દખણનો મોટો ઉસ્તાદ ગવૈયો ગોપાલ નાયક પોતાના રાજ્ય ઢપના રસાલા સાથ દેશદેશના ગાનારા ઉસ્તાદ ગવૈયાઓને રાગ વીધામાં જીતતો ને દરબારે દરબારના ધનામ મેળવતો છાં શાહાનશાહની દરબારમાં સરત મારવા આવે

છે.” આ વાત ઉડી, તે કરતાંએ સેજ વખતમાં તો, શ્રી આગ્રામાં ગોપાલ નાયક દાખલ થયો. ગોપાલ નાયક માહારાજના ડોળે એક ધણાંજ કીંમતી હાથી ઉપર રૂપાંની અંબાડીમાં પોતાનો સુરસાગર લઇ બેઠો છે. તે પાછળ બીજા દસ હાથી તેના સંગીત શાસ્ત્રના ઓજારો ઉપાડી જવાન માવતોના અંકોસથી ચાલેછે. તે પાછળ સો ઘોડા ઉપર તેની સાથના માણસો સ્વાર થયા છે. પચીસ ઉંટ તે રસાલાનો સઘળો સરસામન ખટલો ઉપાડી પાછળ ચાલે છે. વળી ખચ્ચર ને બગદ ને ગાય ને બકરીઓ પણ પુશકળ છે. બે હાથીના ખચ્ચાં તો તેણે મેળવેલાં ધનામના સોના રૂપાના તોરા ને કસબી ને રેસમી છત્રો સાથના શીરોપાવો ઉઠાવી તે સઘળા રસાલા વચ્ચે ખુબ ડામાડોલ ઢપે ડાલતાં ચાલેછે; ને તે ખચ્ચાંઓનાં લાડ બેતાં આગ્રાવાસીઓ તો શીદા શીદા થઇ ગયા છે. વળી આ સર્વે રસાલાની રણસીંગ હરોલમાં વાજત્રોના સરોદો તણાઇ રહ્યા છે; એથી સર્વે જણ જાણીતું થયું કે દખણનો મોટો ઉસ્તાદ ગોપાલ નાયક આપણા રાજ્ય ઉસ્તાદ ગવૈયાઓ સાથે રાગ શાસ્ત્રની સરત લગાવવા ને પોતાનું આખ દાખવવા છેક દુર પંચથી હાં લગી જંગળ ખેંચતો આવ્યોછે. તેણે માર્ગમાનાં સર્વ રાજ્યના ઉસ્તાદ ગવૈયાઓને જીતી સારા ભરતખંડમાં અમર નામના ઉઠાવી છે. આખરે ગોપાલ નાયકની સ્વારીની ખબર શાહાનશાહને પડતાં તરત તેને રાજ્ય આવકારથી પોતાનો પરોણો કર્યો, અને પોતાના એશઆરામના ખાસ મહેલનાં તેને નોતર્યો. જ્યારે ગોપાલ નાયક પોતાના સુરસાગર સાથે દરબાર દરવાજે આવ્યો ત્યારે ઉસ્તાદ તાનસેને એશતકબાલ જઇ તેને યોગ્ય સન્માનથી દરબારમાં દાખલ કર્યો. બીજાવરાએ તેની ને શાહનશાહની પીછાનત કરાવી. પછે સર્વે ઉમરાવ, અમીરો, નવાબો, ખાનો, મુલ્કાં, હાકોરો ને રાજ વગેરેથી જેગોપાલ થઇ કે તે એક બાજુ રાજ્ય ઢપછપે જઇ બેઠો. ગોપાલ નાયકની બેસવાની ઢપ ને બોલવાની મધુરસ લઢણે શાહાનશાહ તે ઉપર ખુશ થયો. વળી તે દીલે મજબુત બાંધાનો કદાવર ને ગરદનનો લાંબો ને ચહેરાનો દીલજીતક હોવાથી તે ત્યાનાં સઘળાઓના દીલમાં સારું મત બેસાડી શક્યો.

આ સમય રાત્ર સીર થઈ હતી. વસંતના ઝમકારો મંદ મંદ સુગંધી વાયુમાં વહેતા હોય એવો, જેને સંગીતનો સમુજો ભાસ છે તેને દીસ્યા કરે. વળી ગોપાલ નાયકના હાથનો સુરસાગર તેને ખબર નથી તેમ તેના હાથની આંગળી, તેના તારને લાગી, આ વસંત સારીગમ ચાલતી હતી.

“ સા રીગ મ ધપ મપ મગમ મધમધ નીધધનીમમ મમગરી-
મનીમ નીધ મધ પગ નીધ ધનીમમ મનીધમ મમ, સમમ મગરીમ મ
નીધપમપ મગમ ધપ મમપ મગમ મગરીસ. ”

આ જે સૂરસાગરના પેટમાંથી પ્રેમ ઉપજવતાં મધુરને ગોપાલ નાયકની આંગળી ખેંચતી તેથી ત્યાં બેઠેલા ઉસ્તાદોના દીલ રંગાયાં. આ હીંગામને આનંદનો જાણી સર્વે વ્યર્થ ખુશ થતા હતા પણ બીજી આવશે, તાનસેન ને તાનતરંગ તે આંગળીનો ઝટકો વખત આવે તો કેવો જબરો થઈને સરસાઈ મેળવી જાય, તે ખ્યાલે ગંભીર થઈ બેઠા છે. શાહાનશાહને પોતાના ઉસ્તાદો હારે કે જીતે તેની કેટલી દાઝ હોય? તેથી તે તો ગોપાલ નાયકને, ત્યાં કોઈ ઉમદા ચીજ ગાવાની ફરમાસ ખાનખાનાન પાસ કરાવા ખાતર તે દરબારી સાથ વાત કરે છે. આ બંનેને કાને લાગેલા જોઈ તાનસેન તેઓની આખાદ વાત સમજી ઉસ્તાદ ગવૈયાઓના સરદાર જેવા બીજી આવશે કહે છે “ઉસ્તાદજી, શાહાનશાહ ફરમાયશ કરવાનો હોકમ ખાનખાનાનને આપશે ને ગોપાલ અગર આજને આજ સંગીત ઉપર સરત લગાવશે તો ઠીક નહીં.” બીજી બોલ્યો “તાનસેન ‘હોની પ્રયજ’ પણ અવલ તાનતરંગ સામે રહે કે આપણે તેની ગાયન કળા ને અલાપનો અનુભવ પામીએ તો પછે થઈ રહેશે.” તાનસેન કહેવા લાગો “ઉસ્તાદજી, એ બીજી જાતનો ગાયન કરવાવાળો મેં સાંભળ્યો છે. એ રાગરાગણીના રૂપક સાક્ષાત ઉભાં કરે છે, તે અક્ષોપ થયા પાછળ તે લઈ આવવાની સરતમાં ઉતરે છે ને સામાને જીતે છે. એ કાંઈ કાન ને માન ઉપર પોતાની સંગીત વીધા વ્યર્થ પચવા દેતો નથી” તેટલાં ખાનખાનાને મીજલસની અદબે ગોપાલનાયકને કોઈ અછી ચીજ ગાવાની ફરમાયશ કરી.

શાહાનશાહ તરફથી ફરમાયશ કહેનાર ખાનખાનાનને સાંભળતાં જ ગોપાલ નાયક દરમાંથી ઓચીંતા નીકળી વીષ ડુંકતા નાગ મીસાલે સુર ભેર તરે થયો. તરત તેના સાજીઓ તે પાસ આવી બેઠા કે તે મુકામ, ચમત્કાર ને નવીનતાનો પ્રકાસ પામ્યું. તરત તબલાએ ઉસ્તાદ બળવનારની થાપમાં, જેમ મદારીની વાંસળી ઉપર નાગણુ ફેણુ ઉઠાવે તેમ, નાયવાનું સર કચ્યું. તેને રંગરાગનો જુઓ જોતાં જ સારંગીએ મધુસુર ખેંચાણુ લઈ તે મસ દીધાનખાનું સાકરનું સરોવર હોય તેમ મનપસંદ પ્રસંગ મચાવ્યો, કે ગોપાલે શામ કહ્યાણું ધૂંપદ ધુમાડ્યું.

તેરોહી ધ્યાન ધરત બ્રહ્મા શિવ ખ્યાસ બાલ નારદ મુની,
સેનકાદીક શેશ સો રેશ જપત રટત રહત નીસ આસર. ॥ ૧ ॥
ચંદ સુરજ ઔર તારાયણુ મૃમેહ પવન પાની પસુ પંખી,
જલ થલકે ધન દામની આ આ આ નાર નર. ॥ ૧ ॥
દીનાબંધુ દીનાનાથ, દીનદયાલ જગજીવન જગન્નાથ,
કેરતાર ભરન પોખન બસન નાથ સતત સમ્પતધર. ॥ ૨ ॥
સખ સુખ સન્માનદીને ગોપાલ દીન દીન પરોપકાર કરન,
હાર પરતી પાલ પ્રમેશ પ્રમાનંદ બ્રહ્મા વિષ્ણુ શંકર. ॥ ૩ ॥

ગોપાલ નાયકે આ ધૃપદ નહીં ગાયું પણ ધરતીકંપ કર્યો હોય એવો તે અલાપ માંહે ધ્રુમતો, ધ્રુમતો કોટીકોટી તાનસન્માન માંહે મચ્યો કે ખીજીઆવરાએ પોતાના બન્ને કર મોહ ઉપર માર્યા. તાનસેન તો ત્યાં સુનકાર જેવો બન્યો. તાનતરંગની તો જીભ લુલી તોતળી થઈ હોય તેવો અર્ધ ખુલી ગયલા મુખે તેને જોતો રહ્યો. લાડ ને કપુર તો એટલા ઝાંખા પડ્યા કે ક્યાં મગરમછ ને મગત્રું એટલી પોતાની ગાયન કળા ને ગોપાલ નાયકનો સંગીત રોય જોયો. શોખહાનખાન પણ ગોપાલ નાયકની અરધી કળાએ ના પોંદોડવાનું પોતાના મનમાં ચેતી ત્યાં ધ્રુવડ બન્યો. ચાનખાન તો ગોપાલની સંગીત વીણા જોઈ પોતાના ગળાંને લાખોલાખ ગાળ દેતો ત્યાં ચીડાયો જેવો બેઠો છે. સુરજખાન તો ખાનખાનાનને કાને લાગી કહેવા લાગો. “આજ લગીના સાંભળેલા ઉસ્તાદ ગવૈયાઓમાં ગોપાલ નાયક અવલ કનૈયો દીસેછે.” રાજ્ય લખાડ ફજજીખાં તો ત્યાંપાનનું ખીડું ચાવતાં ચાવતાં એટલી બોળડી વાહવા વાહવા બોલ્યો કે તેની આ નાલાયક બેઅદબ ચાલનો ત્યાંના સર્વે હાજર અમીર જનોએ તીરસ્કાર કર્યોજ. રાજ્ય લખો એટલે લગી બોલ્યો “ગોપાલ નાયકના ગાયલા ગાયનના ગમનમાં મુલ્કાંફજજી, હજ કરતા હોય એવા લીન થઇ ગયલા દીસેછે.” કવી ગંગથી તો પોતાના બોળા દીલથી ત્યાં જે સાચી ધારી, તે વાત કહેવાઇ; “ધર્મીવતાર, આ ઉસ્તાદ કેવળ ઇંદ્રાસનની ગાયનકળા દરસાવનારો કોઇ ગાંધર્વ જણાયછે.” કવી ફેઝી અલાપ, તાન ને ધૃપદની રચના ત્રણે સરસ કહી બોલ્યો “પણ જેહાંપનાહની દરબાર એ નાયક જીતી જવા દે, તેવો એ સબળ નથી.” આ મત કવી ફેઝી બોલ્યો, તે સાંભળતાંજ ઉસ્તાદ તખ્લચીએ એક ઝપાટ તખ્લા ઉપર એવી લગાવી કે સાર દીવાનખાનું તેના શોહોરથી ચમક્યું. શાહાનશાહ પોતે પણ લગાર ઉછળ્યો કે શી બલા ઉલટી ! સર્વે રાજ, નવાબ, ઠાકોર વગેરે શૂરવીરો ગોપાલ નાયકના ચમત્કારી તખ્લચીથી એટલા ચોંક્યા કે તેઓને આ તેની થાપ કોઇ તુફાની સમાના ધનના ગગડાટ જેવી ત્રાસદાયક માલમ પડી. તખ્લચીની આ થાપે ગોપાલ નાયકના ગાયન ઉપર કાંઇ હલકું બોલવાની ખુબ ચોકસી રાખવાની ચેતવણી આપી હોય એવો તેની ગરજનાથી કવી ફેઝી ખસીઆણો પડી ગયો. તે આગળ કાંઇ બોલતે પણ એ ઝપાટાની ઝોમે તેના મગજને ડામાડોલ ને ઝેરી કર્યાથી તે ગરમાઇમાં તેની યાદદાસ્ત સાધારણ માર્ગ ચુકી ભલતીમાં બમાઇ ગઇ. આ તખ્લચીની દૈત્યા થાપથી રાજ્ય લખાડ ફજજીખાંથી તો મીંજલસમાં બેઘડક મોટેથી બોલાયું “ઇસતફરઅલ્લા આ સમય શામકલ્યાણ છે કે શામ સહેતાન ? એક ફક્ત થાપના ઠઠારાએ રણુસઆમના શૂરવીરોની શોરખી સફા થઇ ! ” પણ તે તો માત્ર એક થાપ ને ઝપાટ હતી પણ હવે તો તેવી

અનેક થાપ ને ઝપાટનું લશકર ચઢી આવ્યું હોય તેમ તે શાહાનશાહ અકબરની મીજલસમાં ગોપાલ નાયકના છેડાયલા ઉસ્તાદ તખ્તચીઓથી રમખાણ મચ્યું. તે તખ્તલાના રમખાણને પુર તેજ કરવા ઉસ્તાદ સારંગીઆએ એવા તાર ખેંચ્યા કે ત્યાં શ્રીજન્મનાની સર્વ પાતાળ્ય અપ્પછરા, તે રંગ મધુરથી નીકળી આવી હોય એવો ત્યાં સુસ્વરનો પ્રકાશ જામ્યો. શરવીરોને જ્યમ નાજનીન સુંદરીઓ નાખ્યાં ના પલટા કરી હદમા વસ રાખે તેમ તે સારંગી નાજનીન તારના નાખ્યાં ને મધુરના વસીકરણથી તખ્તો પોતાના ઢંગનાં નીશામાં ચકચુર ઉછળ્યો જતો હોય તેવો નવરંગ બની ગયો. આ રંગઢંગ ને મધુ ઢંગ માહે જીવ મેલવાને ગોપાલ નાયકે સુરસાગર ખેંચ્યો કે તેના ગળાંએ પોતાના છઠ્ઠ મીત્રના માનમાં કનૈયાની વાંસળા ઘડીબર ન્યાલન કરે તેવું ગાયન, બીજું શામકલ્યાણની ચીજનું, ચલાવ્યું.

આ શામ, શામ કલ્યાણ હોત, હમીર હોત નીધ્યાન ॥ ૮૬ ॥

ચલ દરબારી હોત કાહાનરે નાયક નાયકી હોત જેજેવંતી

ભયી આધીન, પરજ કેદારા હોત ખેહાગ લગે કારી,

શોહેની બાજે, મોહેની બાજે રાગ ભયરવ

લલત ખેભાસ હોત અંતરજનમી ગોપાલ મીધ્યાન ॥ ૧ ॥

સંગીત શાસ્ત્રની ચીજો ઔર પણ મંત્ર શાસ્ત્રના ભેદથી જાદા વસીકરણ ઉઠાવન હોયા કારણે આ સ્વરે જે અવધી કુંસી, તેથી ત્યાં તે અકબરના રંગ મહેલ સામે શ્રી જન્મના ઉપર ઇંદ્ર પોતાની સર્વ મીજલસ સાથે તે મહીમાં જેવા ઉતરી ઠસ્યા હોય એવી ત્યાંની સીતળતાની સુંદરતા જીળકી રહી છે. આ એક શામ કલ્યાણની ચીજ, અલાપ ને તાનમાં લલકારતાં લગભગ એક આખો કલાક તે શ્રી દખ્ખણના મોટા ઉસ્તાદે કાઢ્યો તોય ત્યાંના ખેટલા કોઇને તેના ગાયન ઉપરથી કાન ને ડોળા ખસ્યો નહીં. જાણે ગોપાલ નાયક એક માત્ર પોતાના વાજંત્રખાજો સાથ ત્યાં કોઇ અદભુતતા પ્રગટ થઇ હોય તેવો જીવતો માનવી દીસ્તો ને શાહાનશાહ અકબરને બીજા સર્વ દરબાર ખીરાબકો કોઇ અચેતન વસ્તુ પુતળાં ત્યાં મેલાયાં હોય, જેઓના અલાપના ઓચંચાથી ડાચાં વકાસાઇ ગયલાં ને ડોળા ફાટી રહેલા હતા. શાહાનશાહના માત્ર ઉસ્તાદ ગવૈઆઓ પોતાના પુર એલમના ટેકે ને લખાડ ફરુખાં બીલકુલ ખરખસલતે ત્યાં જીવતા જેવા દીસ્તા હતા. બીજું, તાનસેન, આસોફખાન વગેરે તેના ગાયનની કુનેહ ઉપર ધ્યાનમાં પડ્યા હતા તેથી તથા ગોપાલ નાયક શી શક્તી પોતાના હુન્નરની બતાવે છે તેથી સાવ ખેભાન રાજ્ય લખાડ ફરુ એક ત્યાં આમ તેમ જેતો ને “ઠીક ઠીક” કહેતો હાલે છે. અર્ધ ઉપર કલાક તો ગાયનનું ધુંધું મીજલસના કાનથી ખસ્યું

નહીં એવો તે બળવંત નાદનો અલાપ લંબાયો હતો કે બંધ થયા પછે પણ તે લંબાયછેજ એવું ગુમાન ચાલું રહ્યું! શાહનશાહ, ગોપાલ નાયકને સાંભળી એટલો તે ઉપર શીદા થઇ ગયો કે ખાનખાનાન સાથે વાત કર્યા પછે તે દબલુના સંગીત શાસ્ત્રીને કહેવા લાગો “ગોપાલ, હું તારી ફક્ત બે ચીજ સાંભળી ખુશ છું માટે તને જે જોઇએ તે માગ” ગોપાલરાવ આ ખુશાલીના વાક્યનીજ રાહ જોતો, તે પ્રમાણે તરત ઝડપથી તે ત્યાં ઉઠીને નમ્યો ને હાથ જોડી આ એક વચન માગવા લાગો “જગતપતી, હું શ્રી દબલુનો ગોપાલ નાયક સર્વ દેશદેશ સંગીત શાસ્ત્રની સરતમાં અવલ નીકળી માન ને ઇનામથી પુર થયેલો છું લગી મહારા તમામ રસાલા સાથે આવ્યો છું તે માત્ર આ એક આશાથીજ કે જનાબના ઉસ્તાદ ગવૈઆઓ સાથે સરત લગાવું ને સરસ ખપું તો ઇનામ ને માન મેળવી તે સરસાઇનાં ભલામણરૂકા સાથે મહારે સ્વદેશ વીદાય થાઉં અગર હાં તો આ સર્વસ્વ જીતેલું વીત ઇનામો ને રક્ષા છું જીતનાર ઉસ્તાદને સ્વાધીન કરી તેના ચરણ ચુમી પછે આ મહારા હુંનરથી હાથ ઉઠાવું ને પછીનો બાકી જન્મ સન્યાસી થઇ શ્રી કાસીના એક મંદીરમાં પડયો રહું” શાહનશાહ, ગોપાલ નાયકને સાંભળતાં, લખોનો સરેખાવ કે ઇનામ માગી લેવાને બદલે આ તેની કઠણ સરત મારવાની આશા જાણી, માહ ચતુર તેથી દીલગીર થયો. તે નામદાર તુરત પોતાની દરબારના મોટા ઉસ્તાદો બીજી તથા તાનસેન તરફ નેધા ફેંકી જોય છે તો તેઓ પોતપોતાની નમસલહતે લાગાછે ને મોહ ફીકાં મારયાં છે. વળી સભા તરફ નજર કરી તો દરેક દરબારી આ વખતે સેજ જાદા કે કમી ગોપાલ નાયકની માગણીએ ખેદ પામ્યો છે; પણ રાજ્ય લખાડને તો ખેદ જગ્યો પુરંમી આવી ગયી છે. તે બીજીબાવરો ને તાનસેન વગેરે સંગીત શાસ્ત્રીઓને જોઇ ખુશ ખુશ થાયછે કે “આજ એ એક ખાનારા તુમ તુમ કરનારાઓને હલાલ મહેનતમાં ઉતરી જે તે પાર ઉપર પોંહોંચવું પડશે.” વળી કવી ફેજ ને મોટો અખુદજલ, સર્વથી જેટલા જાદા દીલગીર જણાયછે તેટલો રાજા ખીરબલ કે મોટો ટોડર જણાતા નથી. તેઓને જેમ ભરતખંડમાં પોતાની પાદશાહાત ને પાદશાહ ને રાજદરબારીઓમાં અવલ ભરસો છે તેટલોજ પોતાના રાજ્યના ઉસ્તાદ ગવૈઆઓમાં; માટે તેઓ ધીરતા તથા દીર્ઘ દૃષ્ટી માહે ચક્રચુર હતા. એટલામાં બીજીબાવરો શાહાશાહને તવાજો કરી ઉભો “બંદેનવાજ, ઉસ્તાદ ગોપાલ નાયક જે કહેછે તે સરત વગરં પણ તે છાં પોતાની યોગ્યતા દેખાડી નામના કાઢશે. અમારી કોઇ ઉસ્તાદોની એવી મરજ નથી કે એ જેવો નામીઓ દબલુ ઉસ્તાદ સરત હારી જોગી થઇ જાય. તેની મરજ છે તો સાદી સરતથી તેની ઉમેદ બર આવશે! શાહનશાહ બીજીબાવરાને સાંભળી પોતાની દરબારના ગવૈઆ ઉસ્તાદો માટે

મોટું મત બાંધી ખુશ થયો. વળી એ સુચના તે શાહાનશાહને પણ ખુબ જણાવાથી તે નામદારે પણ ગોપાલને ધલતેમાસ કરી કે “ગોપાલ તું સર્વથી સરસ ઠરે તો હું તને આહું ધનામ ને અવલ ઉસ્તાદગીરીની સનદ આપી સંતોખું. તું બીજો ઠરે તોય તને તેટલું ઈનામ આપી અવલ ઉસ્તાદો દરમ્યાનનો એક મોટો ઉસ્તાદ એ એલકાબ નવાણું. નાહક તું એ કહણુ સરત કરી નકામો માનવી થઇ જવાથી હાથ ઉઠાવ” ગોપાલે માહ મુશકેલે એ સરત કબુલ કરી, પણ ધનામ લેવું ના લેવું તેમ પોતાનાં જીતેલાં ધનામ બક્ષવા ના બક્ષવા પોતાના વીચાર ઉપર રાખ્યું.

સરત રાતના બારને અમલે સડ થઇ. તેના ગાયન સાંભળ્યાં હતાં તેથી બીજી કે તાનસેન વગર બીજા તો કોઇ તે સામે તાન લંબાવેજ કેમ? પણ ખુબ તાકીદ થયાથી ને તાનસેને કહ્યું કે હું ત્હારી પાછળ છું એથી, તાનતરંગ અવલ તે સામે બેઠો. તોય ગોપાલ નાયકેજ અવલ તો ગાયું. તાનતરંગને પોતા સામે જોતાં તે ઉસ્તાદને છેક માહું ના લાગે માટે તરત કોઇના જોવામાં ના આવે તેવી એક ઇસારત પોતાના સાજનદાઓને કરી કે તેઓ બેસુરા થઇ ગયા, તબલો જે અવાજ કરે તેને સારંગી હરાજ કરે, ને પખવાજ ધુળ મેળવે ને સુરસાગર તે ઉપર પવન નાખે, એવું ચેટક મચાવ્યું. અંતની જગ્યો આદી ને આદીની જગ્યો અંત. ના સુરની ચોકસાઇ કે ના ચીજની સુંદરતા, એવી એક તાલબેતાલ ને વખત બેવખત ગૌરીની ચીજ ગાઇ.

જે સુમરત શિવ શિવ શિવ કરત, દેવ તેલીસકરોડ માહદેવ તેહારે
નામ જપત પારવતી પતીત પાવન પતરગરહે તીહું તનકી ॥ ૮૬ ॥
ત્રીયલોચન ત્રીય તાપહર લીસુલધર લીયમુખેસ લીપુરારી મનમહેશ
દેશ દેશ કે નરનરેશ જોઇ જોઇ ધાવત સોઇ ફળ પાવત હે તું આરતત ॥ ૧૧ ॥

આ ગૌરી રાગણીની ચીજ જોકે કુતાલ કવખત ગાઇ ને સર્વ સાજ બેઅવાજ ને બેતાલ ચાલ્યો તોય તેમાં ચોર મધુરતા ધુમાઇ, એથી તાનતરંગ પોતાને જીલ્યો ને અબધડી જીલ્યોજ તેમ ના ગોપાળના ગાઇ રહ્યાની વાટ જોઇ કે ના ગાવા આગળ પોતાની બરાબરીના ને જાદા સક્તીના ઉસ્તાદોને નમી સડઆત કરી. ના તબલચીને રાગની ચેતવણી દીધી કે ના સારંગીવાળાને જોયો. બસ જમ આંધળું ઢોર ચાલે તેમ તે તો પોતાની શક્તી ઉપરાંતના મેદાનમાં ધુમ્યો, ગોપાલે તેને બનાવ્યો તેમ તે બન્યો. મધ્યરાતના એકનો અમલ થવા આવ્યો તોય તેને યમન કલ્યાણનો સમય જણાયો તેથી યમન કલ્યાણની ચીજ:—

“આલીરી કર શુંગાર સાંચકાળ ચલી બજબાલ પીયા દરસનકુ”
વાળી ગાઇ પડયો.

ગોપાલે તો જાણી જોઈને ઉલટું ગાયું, તેથી તેનો રસ છુટયો નહીં પણ આ તો હુદયો ને ગાયું તેથી જોકે સાજંદાઓએ બનતી સર્વ કળા તેને સમો કરવા વાપરી પણુ બર્થ; તે બેસુર, કંટાળા ભરેલો ને કદી પોતાના સારા જન્મમાં ના ગાયું તેવો ગાઇ ઉઠ્યો ને પોતેજ લાજ્યો, “અરે આ મેં મહારો રકાસ કર્યો ?” તેને માહ માહું લાગું તેથી તે ઉસ્તાદો દરમ્યાનથી છેક દૂર સાદા ઉમરાવોમાં જઇ ભરાયો; જોકે એવો તે પોતાના ગાયનથી પોતે લાજ રહ્યો છે છતાં લખાડકુખાં તો તે શું એક સરત છતી ગયો હોય તેવો તેને સાબાસી આપે છે ને શાહાનશાહને મુઆરકબાદી બોલે છે “જેહાં પનાહ, હું જ્યારે છેલ્લો દખ્ખાના કરણાટકી ગુફામાં જીવા લેખોની સોધમાં મચ્યો હતો ત્યારે ત્યાં જે મોટા ઉસ્તાદોને સાંભળ્યા હતા તેની યાદ આજે આપણા ઉસ્તાદ તાનતરંગે દેવાડી છે. સાદ પણુ આબાદ ને સુર પણુ તે, રસ પણુ તે, અલાપ પણુ તે, એવી તો આ રાગણી મચી કે એ સાંભળતાં હું હાલ કરણાટકમાં હોવું એવું મને બાન થાય છે. હા: હા: શો તે હીંદુઓનો અસલ દેશ.” શાહાનશાહે આ ભટ્ટાઇ છાંજ કરડી ચીમકી લગાવી બંધ પાડી. “ફૂજૂ ચુપ તું નીમાજ પડવા જા ઉઠ. હંધ તું નકામો છે.” તાનતરંગની વગર પંચાતે આપછ આપ હાર થઇ તેથી દરબારના સ્થાણાઓનાં દીલ દહાજ્યાં. આ નામોસી ટાળવાને ખુદરતી ઉલટ ઉસ્તાદ ચાનખાનને થઇ, તેથી તે અખાડામાં આવી બેઠો. સર્વને યોગ્ય આદર સનમાન દીધું. સાજનડઓને રાગતું માન ચેતવ્યું. ગોપાલને હસી ડ્રોકું હલાવીને નટની મધુરસ ચીજ લલકારી:—

સુરતમે સુરજ, મુરતમે મોહીની ખાન, બાદલમે ઇંદ બલવાન તૈસો અકબર જગતપતી બલકે જેહાન ॥ ટેક. ॥

કાબુલ હત્યો, ખુરાસાન ખુટ્યો, ક્યાશમીર ચરન પડ્યો એસોરી મેરો બલવાન શાહે અકબર કહે ચાનખાન અય ગોપાલ તું પીછાન ॥ ૧ ॥

મધુર ને રસની મણા રહી નહીં ને સુર પણુ સમ એવાં એકબીજામાં ભેરવે ભેરવે, મદ છકીણતા માહે મચ્યાં કે સાધારણુ તો શું પણુ અસાધારણુ સંગીતનો ઉસ્તાદ ગુંચવાય પણુ ગોપાલ હર્યો ને ઉઠ્યો “નાથ મહારી મશકરી થાય છે. જેવા મેં કોઇ કાળ મહારા બાળપણમાંએ કબુલ રાખ્યા નથી તેવા ગવૈયા મહારી સામે આવી માહારી તો નહીં પણુ બેઅદબી માફ ચાહી સર નમાવું છું કે, દીલ્હીની માહાન શાહાનશાહાતની દરબારની મજાક વર્તાય છે! મને કાંઇ નથી. હું તો છાં ફરમાવેલો બેઠો છું” આ છેલ્લી તાણાજનીથી શાહાનશાહનો ચહેરો ગુસ્સાએ કાળો કાજળ રંગાયો. શાહાનશાહનું આ સ્વરૂપ જોતાં તરત ઉસ્તાદ બીજીબાવરો ઉસ્તાદ તાનસેન પાસથી કુદી ત્યાં ગોપાલ સામે આવ્યો. ચાનખાનને ખસાડતાં બ્રહ્મસ્વરૂપ તે વૃદ્ધ ઉસ્તાદની આકૃતી દીપવા લાગી. આવતાં વાર તેણે પોતાનો સુરસાગર એવી તો

વીચીલતાથી વળડેયો કે ગોપાલ નાયકના દીલમાંના દરેક રોમેરોમ તેની અસરની ઠણક ચમકી; બીજીઆવરાનું મુખ જાણે કનૈયાનો હીંડોલ હોય તેમ લહરાં ખાય છે. તેટલાં તો તેમાંથી સુર પ્રગટ્યાં કે તે માહેથી અનેક બ્રહ્માના સ્વરૂપ ઉઠતાં હોય તેમ ગોપાલના ચક્ષુમાં ચાળા નાચે છે. હજી તે વીચીલ બહુ-કારાનો રોષ દખલના મોટા ઉસ્તાદના મસ્તકને મસ્તાન કરે છે તેટલાં તો વાજીરોના સામટા સ્વરથી ત્યાં ઇંદ્રાસન ઉલટયું હોય તેવો મેળો ગોપાલ જોય છે. ઉસ્તાદને ઉસ્તાદ સાથે કામ છે તેથી ઉસ્તાદની ઉસ્તાદી ફક્ત ઉસ્તાદજ નેહ શકે છે. આ રંગસભા રોહીના ઉપર માયાનો છાપો મારે તેવી ખીલી જઈ ગોપાલના દીકરને પોતાના ફાંસમાં બાંધતો જાદા ને જાદા વધે છે તેટલાં હીંડોલના ધૂપદનો નાદ થયો ને બીજીઆવરો, બ્રહ્માવતાર બન્યો !

ન્યાસન ન્યાસન એઈ રૂતમાન રાગ પયચાન

બ્રહ્મા વહાન બેઠે હીંડોલ ઝુકાવન ॥ ટેક ॥

ઝુકાવત બહાં, કીજી જુગોપાલ આનંદ શોહે આનંદ મોહે ના સમજ હે તોયે એ અનજન દ્રગત સમારત ચીતવન ઉઠત રંગ બસન દ્રપન કર લે શ્રીજગજીવાવન ॥ ૧ ॥

આ ધૂપદ મચ્યું, તે મહીમા આકાસના દેવતા સમાનના શાહાનશાહ અકબરના માહ દરબારીઓ સુણતાંજ ઉડી ઉભા થયા. એચાર એકામો, જેમાં લખાડ ફૂંખ્યાં તો અવલ દરજ્જે, ત્યાંનીંદ્રાવસ થયલા ગોયા ખર ધુરકતા હતા. સર્વે બીજીઆવરાને યોગ્ય આદરમાન દઈ તેને ઉસ્તાદ માની બેઠા. ગોપાલ કાંઈ ઉડ્યો નહીં પણ ત્યાં પોતાની પુર્ણ હોશીઆરીમાં હોય એ માટે શક હતો. પણ તેટલાં તેણે આ માલકોસ ધુમાળ્યો તે વખતે તે કોઈ અદ્ભુત શક્તિ બન્યો હોય તેવો વીકાળ થઈ ગયો હતો.

નાદકો ખીસ્તાર કરકે સુનાવે તુંહીં જનુ બડે આની ॥ ટેક ॥

જે જે ગુની તે તે જનત હે કહન આત ગાન્ધર્વ દેવ મુની ॥ ૧ ॥

શબ્દ ત્યારે ગણુત્રીના ને મર્મ ત્યારે ખાકીમાંથી આકાસીમાં ધુસી ગયો. વળી સુર ત્યારે ગણુત્રીના પણ કોટી સૂર લાજે, તેવાં તે ધુમી જઈ ધડીબર અકબર ગંભીર થઈ ગયો કે આ રાગ કે આગ ? પણ આ એ લીટી એટલા ઉંચા સૂર ને લાંબી તાનમાં, અલાહલ લંબાઈ કે એ પાસ પચાસ લીટીની ચીજ ને અવલ ઉસ્તાદની યોગ્યતા ઢંકાઈ જાય. તાનસેને ગોપાલની વખતે વખતની જાદા ને જાદા, સરસ રીતે ફટકાવી કાઢવાની રીઠીથી અગમચેતી કરી, કે “ હાલ તો ઉસ્તાદ બીજી તેની બરાબરીમાં છે ને વખતે ધડી લગી રહેશે. પણ એ પછે તે પોતાના બંધમાં વીખરાઈ ગયો તો હાથમાં રેહવો મુશકેલ, ને જીતાવો તો નારદથી પણ કડીણુ ; એને તો અવલથીજ ઢીસો

કરવો જોઈએ. ” એ વીચારે તાનસેન મોટી ચતુરાઈ વાપરીને પોતે અખાડામાં બેઠો. “મોટા ઉસ્તાદને આખરે મેદાન માહે મચવું ન જોઈએ. અમારા જેવા કંઈક જ્યાં બાબુએ પડેલા ત્યાં વૃદ્ધ ઉસ્તાદને તસદી લેવી જોઈતી નથી.” એમ બાબુને કહી ગોપાલ નાયકને મોટા ભાવથી જોગોપાલ કરી ત્યાં સામે બેઠો. પછે પોતાના શાહાનશાહ તરફ જોઈ બોલ્યો “મને આજ્ઞા છે જેહાં પનાહ ?” શાહાનશાહ છેલ્લી રાગણીના રોબથી એટલો અન્યથા થઈ રહ્યો હતો, કે શું જવાબ આપવો ? તોય બોલ્યો. “ઠીક” એ સાંભળતાં જ તાનસેન બોલ્યો “આપણી સરસાઈ કેમ આ સભા જાણુસે ગોપાલ ?” “તાનસેન તું બેરીકર રેહ, તેનો આપણી આપ ફરિયો થશે. ” ગોપાલ બોલ્યો. તાનસેન બોલ્યો “ઠીક છે ” પછી તાનસેને વખત પ્રમાણે માલકોસ ગાયો.

તેરી ગત અપાર, મોપે બરની ન જાત, નીરનૂજન નારાયન. ॥ ટેક ॥

તુંહી ચાંદ, તુંહી સુરજ, તુંહી પવન, તુંહી પાની, તુંહી ગગન,
તુંહી તારાયન. ॥ ૧ ॥

તુંહી બ્રહ્મા, તુંહી બીશ્નું, તુંહી અજમ, તુંહી નીગમ, તુંહી સુજત પરા-
યન, તાનસેન કે પ્રભુ તોહી કીધાવત સુમર સુમર બય પારાયન ॥ ૨ ॥

તાનસેને પોતાના પ્રભુને યાદ કરી જે તે કરશે તે બરહક, એ ખ્યાલ ગોપાલ નાયકને આપીને જેટલી તેની માહ શક્તી, તે સર્વ સુર તાન અલાપ માહે બેળી દઈ ત્યાંની ભરચક ઉસ્તાદો ને ઉમરાવોની મીજલસમાં જલકાવી. તાનસેનનો સુરસાગર તેથી જાદામધુરસ તેનું ગળું, ને તેથી જાદા મધુરસ તેની અલાપ લેવાની કળા એથી તો ગોપાલની બુદ્ધી છક થઈ ગઈ. તેણે સાફ જાણ્યું કે તેણીને જાણ એ તો મજ્બૂરી ચમત્કાર, પણ કોણને પોતાની શક્તીની મસ્તી ને ઠાવકી દેતા ના હોય ? તેમાં વળી કોઈ પણ દેશ કે વેશ-વાળો ઉસ્તાદ તે પાસ તેની અરધીએ બરોબરીવાળો નીકલ્યો નહી તેથી તે છક્યો હતો. તેણે ઉસ્તાદ તાનસેનને કહ્યું “ તું જ્યારે અવલ શક્તીની આ-રાધના બોલે છે ત્યારે મને પણ જેવું તેવું બોલવું જોઈએ. સાંભળ, બીભાસ ”

કરના કરમ હમ પર સજન, શીર હમ કહાં ઔર તુમ કહાં ? ॥ ટેક ॥

તું મેરા મહેબુબ હે, તુંસે મેરા મતલુબ હે એ કહા તલે ના ખુબ હે.

શીર હમ કહાં ઔર તુમ કહાં ? ॥ ૧ ॥

ગલે ગલેસે લાગના, નહી દોસ્તીસે ભાગના, સદા સમરન રાખના,

શીર હમ કહાં ઔર તુમ કહાં ? ॥ ૨ ॥

આ ચીજ હલકી તેમાં ઉસ્તાદે અવધી કરી પણ કથીરને કન્યન કર્યા બરાબર કામ થયું. એ સાંભળતાં તાનસેને ગોપાલ ઉપર ડોળા કાઢ્યા, સખખ આ રાગની ચીજમાં તેણે પોતાની મશકરી કરેલી ધારી, તરત તાનસેને

ખીભાસનુ ધૃપદ ગમ્મવ્યું. ધૃપદ તો એતું ગમ્મવ્યું કે અકબરે પોતાનો ખાસ ગણાતો હાર ત્યાંને ત્યાં તાનસેનની ગરદને ઓલવ્યો ને દરેક અમીર ઉમરા-એ કાંઈ ને કાંઈ પોતાની ખ્યારી યાદદાસ્તની ત્યાં સોગાત મેલી. મુલાદ્દેઝી બોલ્યા “ઓ અહ્યા ગાયન માત્ર તને ઓળખવા ખાતર ખાસ શાસ્ત્ર કરી તેં આદમી દરમ્યાન ફેંક્યુંછે.” ખીભાસ ધૃપદ સાંભળતાં ગોપાલની ખાત્રી થઈ કે વધુ વખત મંદીમાં રહ્યો તો નાક ગુમાવ્યું. તાનસેનનું ખીભાસી ધૃપદ તે આ:—

ખીધા ધર ગુનીયનસે કુંયું વરીયે ગુન ચર્યાકી લરાઈ લરીયે. ॥ ૮૬ ॥

જો કછુ જનીયે તવયે ના બોલીયે દોર ગુનીયનકે ચરનન પરીયે. ॥ ૧ ॥

તેરો મેરો ન્યાય નીરનજન આગે ચનદન આપુલ કેસે એક ધોરીયે,

તાનકુ ઝગરો, માનકુ પગરો કહેતે તાનસેન સુન ગોપાલ તાનનસુ તરીયે. ॥ ૨ ॥

પાછલી રાત, વળી શ્રી જમનાનો સીતળ વાયુ, વળી ગાયન ગાનધર્વીક, સભા શાહાનશાહી, વળી સરત-ઉસ્તાદગીરીની ત્યાં પછે આ મધુ સમયની શોભાને કયા વર્ણુનથી લંબાવાય?. સરસમાં સરસ સુંદરતા માનવી મુખોની, માનવી હલકોની, માનવી ચોચતાની, માનવી શૂરાતનની, માનવી પ્રતાપની વગેરે ઝળ ઝળ થઈ રહેલી; જ્યાં આકાસના રહીશોની સરસાઈ હેડી પડેલી ને જ્યાં ધંદ્રની રંભાઓ કુચા જેવી નીવડેલી. ત્યાંની ઉત્તમતા માત્ર ઉસ્તાદ ચીત્રતાજ દાખવી શકે. આ રંગ કટોકટ મૂચ્યો છે ને પ્રભાત થવાને બાથગે પા ધડી આકી, તેટલાં ગોપાલ નાયકે સુરસાગરને કપાળ સંગાતે ધસ્યો કે તેના સાજનદાઓ તરત ચેલ્યા કે વાત રસપર ચઢી. તાનસેનનો તાનો તેને અંગ એવો લાગો કે પલ વચ્ચે તેણે પોતાની સરસાઈનો છાપ મારી દેવાને વીલંબ રાખ્યો નહી. પ્રભાતનું પહેલું કીરણ પ્રકાસ્યું. અરર કરતો ગોપાલ મરડાયો, તેણે સંગીતના પાયાની મોટી દેવતાઈ પ્રાર્થના ઉઠાવી. પર્વત ફાટે તેવી મસતાની ધુમાવી પણ રસની અવધીજ. તાન ધુમાવી તે એવી કે અબધડી આકાસ ભુમી ઉપર ઢળી પડે ને પાતાળય આકાશ ઉપર ચઢી જાય. અકબર ને તેના દરબારીઓ ને સર્વ ઉસ્તાદ ગવૈયા મીયાં તાનસેન સાથ, દગાઈજ ગયા. વેર ને વીખમાં તે એટલો ભરપૂર થઈ ગયો કે તાનસેનને પણ પોતાના મારેલા તાનાની અયોગ્યતા જણાઈ આવી. બનનાર બની ને ગોપાલ નાયકે આંધળું ભૈરવનું ધૃપદ ગાયું :—

બન બન બન બન બન બન મૃગન મૂકતા માલ સજન વન ॥ ૮૭ ॥

વન વન વન વન વન વન મોતન મોહીના મોહીન મન ધન ॥ ૧ ॥

ધન ધન ધન ધન ધન ધન લોટન લોચીના લોભીન તનતન.

કહે ગોપાલ નાયક સુન ઓ તાનસેન મૃગના મેરી મોતન દેખ દ્રગન, ॥ ૨ ॥

આંધળા ધૃપદે, શાહાનશાહ ને તેના દરબારીઓ આંધળા થઇ ગયા હોય તેમ ત્યાં પોતા સામે ત્રણ હરણો, જેની ખુબસુરતી પરી કરતાં જાદા ને અવયવો કેવળ વીજળી ઝડપના જેવું દેખાતું થયું. આ ત્રણ હરણોમાં એ હરણ ને એક હરણી હતી. એ હરણાની ગરદન ખાલી ને હરણીની ગરદનમાં અનમોલ મોતીની માળા લટકતી, જેના એકેક મોતી મસ ખમ્બુતરના ખેડાં જેવડાં ! તે જેમ તમામ મોટા રાજેન્દ્રો મીસાલના શાહાનશાહના ઉમરાવો, નવાબો, ઠાકોરો વગેરે દેખાતાં થયા. તાનસેન નેતરના આઠ મીસાલે ધુંજવા લાગ્યા. ખીજીઆવરો મુઠ્ઠા પામ્યો. તાનતરંગ ત્યાં જમીન ઉપર પડ્યો. બાજબાધર, ચાનખાન વગેરે ખીજા ગવૈઆ ઉસ્તાદોના મગજ ખસ્યાં હોય, તેમ તે હરણને પકડવા દોડાદોડમાં પડ્યા. શાહાનશાહ પોતે માળાવાળાં હરણની ખુબસુરતી ઉપર આશક પડ્યો હોય તેવો બેકામ બન્યો છે. મુલાં ફેઝી તે ખુબસુરત હરણોને જેમ કાઢી બેતની રચના વીચારે છે. કવિગંગ “અહો ઇશ્વર, આ ત્હારો કાઢી અલૌકિક દુત છે કે કાણુ” એ બકબકમાં પડ્યોછે. રાજા ટોડરમલ ને નવાબ અબુફઝલ જેવા કોટી ખુદીના ખુદાઓ, હાહ વચ્ચે અંગોઠો ખોસી રહ્યાછે. હજારો ખીજા હાજર રહેલાં હલકાં ઇન્શાનો આ હણી ઉપજી આવ્યાથી ગોપાલ નાયકને દેવતા જાણી પગે પડેછે. ગોપાલ પોતે પણ આંધળો હોય તેવો ત્યાં સુન થઇ બેઠોછે. તાનસેન ને તેની દ્રષ્ટી અર્ધ કલાકે એક થઇ, તે વખતે ગોપાલ બોલ્યો “આ મૃગણા જે. બળ હોય તો એ જાંથી ગયા કેડે તું બીલાવી મને પાછો દેખાડે તો તું ગાયનમાં સરસ ને મહારો ઉસ્તાદ, નીકર આજથી શાહાનશાહની દરબારના સર્વ ઉસ્તાદો મહારા નોકર.” ગોપાલ નાયક એ વચન બોલી રહ્યો ને હરણો પણ ગુમ થયાં ! પા કલાક પછે તે અંધાપાની સમાધ ઉતરી ને સર્વ અસલી અવસ્થામાં આવ્યાં. ગોપાલ ઉઠ્યો. શાહાનશાહને નમ્યો ને પોતાના સાજનદા ને રસલા સાથે ઉતારે ચાલ્યો. જ્યાં પણ સર્વ જન સુર્ય પ્રકાશ જેતાં ઉઠ્યા, એ પ્રમાણે ગોપાલ નાયક શાહાનશાહ અકબરની દરબારમાં પોતાની સંગીત વીધાનો સીકો બળવી સરત છૂટ્યા જેવા દબદબાએ પંકાયો.

રાત્ર થતાંજ ફરી શ્રી આગ્રાનો મહેલ દીપકોની લંકા લાગીને તેના મોટાં દીવાનખાનામાં મીજલસ મંડાઇ, ને હમેશાંની લઢણે ત્યાં સધળા રાજ્ય-દરબારીઓ, ઠાકોરો, નવાબો, રાજાઓ, સોદાગરો ને સરદારો પોતપોતાની બેઠકે બેઠા. શાહાનશાહ પોતાના જરીજબ્બા માહે ડોલતી ચાલે ધંદ્ર સમાન ઠાઠમાઠે ઉંચા આસન ઉપર આવી ખીરાબ્યો, કે જેમ લેવી મહેલ બાહર સધળી વરણી બીડ. ચોકીદારો જગેજગ હથિયાર કાઢી ઉભા કે સભામાહે ઓચીંતી ગડબડ ઉઠી. ગોપાલ નાયક પોતાના પુરણ દબદબાથી આગલી રૂઢીએ શભામાં આવી, શાહાનશાહની એક બાજુ ફરથી મીજલસ વચ્ચે

ગોપાલ નાયક ને મીયા તાનસેન વચ્ચે રાગ વીધાની સરત. ૧૦૫

ગાંધર્વ સમાન બેસ્તાં આખ મારી રહ્યો. પાછળ ખીજુઆવરો ને પછે તાનસેન બન્ને ધણાજ ચીંતાતુર ને ગંભીર, તોય દેવતા સ્વરૂપ શોભી રહ્યા. તાનસેન સૂરસાગર ઠીક કરવા મંડયો તેટલાં ખીજુઆવરાએ શકમાં પડેલી દરબારને આ શ્રી રાગના ધૃપદથી છક કરી.

પ્રથમ મુની ઝાંકાર, દેવમુની મહાદેવ, આનમુની ગોરખ, બેદમુની બ્રહ્મા ॥ટેકા॥ ખીઘામુની સરસ્વતી, નદીમુની ગંગા, સાજમુની મીરદંગ, નીરતમુની રંભા. ॥૧॥ ગીતકી સંગીત મુની, સંગીતકી સુર મુની, સુરકી અછરમુની તારીલગંધા, કહે ખીજુઆવરા સુનો હો ગોપાળ નાયક, દીનમુની સુરજ રેનમુની ચંદા. ॥૨॥

ખીજુઆવરો આ ગાઇ રહ્યો કે તાનસેને પોતાનો સૂરસાગર પ્રવૃત્તના પેટામાહેનો છુપેસો જવાળા ફાટવાને તલપ કરે તેમ અધીરતા ભેર ચલાવ્યો. પ્રથમ સભા દરમ્યાન પોતાના શાહાનશાહ અકબરની વખાણું આ અડાણુ રાગતુ ધૃપદ ગાયુ.

મુલક મુલતાન, મીસર કાશ્મીર, રૂમશામ સાગર

સારંગ દીલ્હી જનમે બસત મુલતાન ॥ટેક॥

શ્રી બનારસી લખનોર પાટન સુરત ખીજપૂર અંદર ખીદુર રૂપ-નગર મથુરા ખીંદ્રાવન રસકી ખાન ॥ ૧ ॥

અજમેર સો મેરે સોહત દખણુ દલ ભારે ચીતોડ રજવાર મારવાર મુખલમીદ સાહે બખાન બખાન કરત, કહે મીયાં તાનસેન સુનો હો ગોપાલ નાયક શાહેશાહાન અકબર તખત સોહતજીયુલસ્તાન ॥ ૨ ॥

આ વખાણુ ધૃપદ રંગમાં ત્યાં એવી અદા ને ઉસ્તાદીથી ગવાયું કે સર્વે સભાના ખીરાજકોના મોંઠ તે વખતની દપેજ રહી ગયાં. બાહરની ખલક પણ રહુન મારી ગઇ, પવન પણ થમ થઇ ગયો ને આકાસનો ચંદ્ર જાણે તે ગાયનની સોભામાહે લીન થઇ ગયો હોય તેવો એક જગ્યો ઠરી ગયો. ગોપાલ નાયક વાંકી ડોકે ધડીભર ઝોક ખાઇ મૂર્છાંગત થતો હોય, તેવો આ ધૃપદના મસ્ત સ્વરે તેના મસ્તકને અસર કરી. પણ બ્યારે કાહાનડાનુ ધૃપદ તાનસેને ગજબનું ત્યારે તો તમામ મીજલસ સાથ ગોપાલનાયક ઉઘતો બન્યો.

તેરે મનમે કેતે એક ગુણુ રેન્ને જાણે તુ પ્રકાશ કર રે ॥ટેક॥

સમસુર, તીનઆમ, એકવીસ મોરછન, ઉનનઆસ કોટ તાન તામે સુર ભરરે ॥ ૧ ॥

હરન બોલાંચો, પાહાન પગરાયો, મેહ બરખાચો સરસતીબરરે ગાવે મીયાં તાનસેન ; સુનોજી ગોપાલ નાયક દોરગુનીયનકે તું પાય પરરે ॥ ૨ ॥

અકબરે પોતાના નવ રત્નોમાનુ એક રત્ન જે તાનસેન તેની સંગીત વીધાનો પ્રકાશ, આજે જે માહાન મહીમા ભેર જોયો, તેવો કાઇ કાજે જોયો

કે સાંભળ્યો હતો નહી. દરબારના દરેક જણની ચશમમાં તો આતશ પ્રગટ્યો. ને ગોપાલ નાયક હાલના મસ્ત અલાપથી ધુંબ્યો. જ્યાં ઇંદ્રાસનની અબછરાના મુખ લેવાય ને ઇંદ્ર ઇર્ષાભેર ઝાંખો પડે, એવી તાનસેનની સંગીત અલાપ લેવાની નવીન કળા હતી. પણ જ્યારે મધુરસ તોડી રાગણીનું આ ધૃપદ ગાયું ત્યારે તે માહે સમાયલી સુવર્ણ શક્તી ને અમુલ્ય આબથી તરત સાધારણમાં સાધારણને પણ ગોપાલ ને તાનસેનમાં શો ફરક છે તે સમજાયોજ.

નાદ નગર બસાયો, સુરપતી મહેલ છાયો

ઉનનયાસ કોટી તાન તામે અછર બીશ્રામ પાયો. ॥ ટેક ॥

ગીત છંદ તતબીતત ધાર કન્યન અલાપ તાલ કાલકે કીંવાર લાગે હીરાપત કુંચી ખરજ જંછર તામદ ધૃપદ સો નંગ છુપયો ॥ ૧ ॥

અસતાઇ સનયાઇ સાચોઇ સાચો જવાહર અરબ ખરબ કરોર કોટ કહે મીયાં તાનસેન સુનો હો ગોપાલ નાયક યાકો મુલ શાહે અકબર પાયો ॥ ૨ ॥

આ ધૃપદની મીઠાસ, તાન ને અલાપથી શ્રી આગ્રાનો તમામ કોટ જમીન ઉપર નાચતો હોય, ને ત્યાંના રહીશોની ખુદી હુંડતો હોય એવો અલૌકીક ત્રાસ વર્તાયો. આ ગાયને જે અવધી કરી તેથી બાગના ઝાડના પાત્રાં હીલતાં થમ થયા. બોલતાં માણસ મુંગા થયાં, ચાલતાં આદમી અટકી ગયાં. હસતાં જન ઝુંપી ગયાં ને મુડદાલોખમસ્તાનીમાં આવ્યા. પણ તાનસેનને જે પોતાની સરસાઇ દેખાડવી હતી, તે ગાયન વીધાથી ગોપાલના હરણો બોલાવી તેને હવાલે કચ્છામાંજ સમાઇ હતી. તે ગમે એટલો આકાશ લગી અલાપે કીંવા પાતાળ લગી ખરજમાં ઉતરે તેમાં હતી નહી. માટે તેની સરઆત જે રચાઇ તે હાલમાં તાનસેને પોતાના ઇશ્વરની સ્તુતી કચ્છામાં. તરત સુર-સાગર તેના આંગળાંએ ચંડોલના મધુરસ્વરને જાંખો પાડે તેવો અલાબ્યો. તેણે કાહાનઝા રાગમાં ઇશ્વર મહીમાં ગાવો સર કર્યો.

હે વાર વાર કાંઠાં વિનતી કંઈ બેસતાર, અપનોહી નીકે જનુ, જગત-ગોર જગનેસતાર જગત આધાર. ॥ ટેક ॥

નીસદીન રહત તોરે દરબાર, તું કીજે સંભાર, શ્રેષ્ઠ સરકાર, હીત સહીત ઉગાર તેહારરે બંદાકુ ફેરતાર. ॥ ૧ ॥

સકલ જનકુ અકલ દીજે સકલ ધ્યાનકુ પાન માહ જ્યાન દીજે રખ લે માન ગાએ તાનસેન ગુની તું અગમ અગોચર અપરમપાર સકલ ત્રૈપુ-સ્વીકો ઉદ્ધાર. ॥ ૨ ॥

ઇશ્વર મહીમાનું ધૃપદ સાંભળનારાઓને કસો પણ અવકાસ દીધાવન આ દેવતઇ ધૃપદ ચાલુ કચું.

ગોપાલ નાયક ને મીયા તાનસેન વચ્ચે રાગ વીધાની સરત. ૧૧૧

એક તન એક મન જપત રહત હો હું તો તેરે સેવક તું મેરે પતી હો ॥૧૮૩॥

હું તો તેહારી આશા લાગ રહી કાહેકું એતની દુરાધ કરત ગતી હો ॥ ૧ ॥

હું તમે આહાત, તુમ ચીતવત નાહી, ચંદ ચક્રોર ગત મેરી બચી હો
જુ તાનસેન કે પ્રભુ કીરપા કીજીયે, મૃગના ભેજીએ ગોપાલકું દીજીએ
મોતન માલા સેતી હો. ॥ ૨ ॥

તાનસેન આ ધૃપદ ગાઇ રહ્યો કે અકબર ને તેની સારી દરબારના
ઓચંચા વચ્ચે ત્યાં ત્રણ હરણી ને છ હરણા આવી નાચવા લાગ્યાં. ત્રણ હર-
ણીઓના ગળામાં મોતીની માળા ને દરેક હરણીની ડાબા જમણી બાજુ
બન્ને હરણા એ મીસાલનો તમાસો મચ્યો જોઇ ગોપાલ નાયક કહેવા લાગો
“પણ મહારી હરણી ક્યાં છે?” તાનસેન બોલ્યો “શક્તી હોય તો એમાંથી
તાહારી હરણી હરણા ખોળી લે.” એ સાંભળતાં ગોપાલ નાયક અંખો પડ્યો.
તેણે શાહાનશાહ હજુર પોતાનો સવા હજાર તોલા સોનાનો તુરો કાઢી તાન-
સેનને નજર કર્યો, ને નમ્યો. એ રીતે ગોપાલ નાયક ને તાનસેનની લાગેલી
સરતમાં તાનસેન જીત્યો ને ગોપાલ હાર્યો.

કવેત.

આખ ઉતરચું મોતીનું જોયે નાખ આતશ કે પાણીમાં,
આખ ઉતરચું હીરાનું જોયે નાખ ભટ્ટી કે ધાણીમાં,
આખ ઉતરચું મોહીનીનું જોયે જે માગણુ કે ધ્યાણીમાં,
આખ ઉતરચું શ્યાણીનું જોયે દે સજન કે દાનીમાં,
આખ ઉતરચું સત્યાણીનું જોયે કે હેમ કે હાનીમાં,
આખ ઉતરચું જવાનીનું જોયે નાખ નૂર કે ફાનીમાં,
આખ ઉતરચું રસ જુઆનીનું જોયે દે તણા કે તાનીમાં,
ફરેતમ કહે આખ હીન અવતાર તુરબીન નીરજીવ ફાનીમાં.
આખ હીન ખવીસ ખુટયો જાણુ કેવલ સુકું નીરજીવ પાન,
આખ હીન ગોયા ઘોલા કેસ સમ સમાધી ખેચેલ સુરત આધામ,
આખ હીન દૈત્ય થર થર ધૂજંત ખુની સમાન ભોગી છે પ્રાણુ,
આખ હીન બ્રહ્મહત્યા સમ છે ભોલો છતાં રાહુ પ્રમાન,
આખ હીન કુજોગ સમ વેણા નેણા વૃદ્ધ તૃણ યોગ સમાન,
આખ હીન છે તુર બીન રેની જ્યમ ત્રાસી રહે છે અધોર રાન,
આખ હીન ગુણુ બીન જ્ઞાન સમાન પ્રસીદ્ધી બીન વીદ્વાન,
ફરેતમ કહે આખ હીન ખપ્યો છે સાચામાં ખોટો નીધ્યાન.

શાહાનશાહ અકબર, કવી ગંગ સાયની ગમતમાં સોદાગર ને ગુલામનો ફેસલો રાજ ખીર્ષલ પાસે કરાવેછે.

શાહાનશાહ અકબર એક રાત્રે હાસ્ય હંદમાં ગુલતાન બનીને બે ઘડી ગાંધ્યાની મળેનું સુખ લેતો હતો. તાનસેન એક બાળુ બેઠો હતો, તેની સામે કવી ગંગ ખીજ બાળુ બેઠો હતો. ત્યાં રાજ ખીર્ષલ વૃદ્ધ ગંગને બનાવી કાંઈ ઉમદા કવિત બોલાવાની તાલ રમતોજ દોસ્તીની તકલીદી ઉપર પોતાની અક્કલનું બળ ખર્ચેછે, તેટલાં લખાડ ફજ્જુખાન સલામઅલેકુમ બળ વતો તે મળે-મીજલસમાં નવાખ ખાનખાનાન સાથ દાખલ થયો. તેની નેધા કવિ ગંગ ઉપર પડયાથી તે બોલ્યો “ભાટ માત્ર લખાડ વાતનાં ટાયલાં લંબા-વ્યા શીવાય ખીજે કોઈ ગુણ ધરાવતો નથી. એને કવિ કોણે કર્યો ? ખરો કવિ તો હું પોતે છું, મગર હીરો પોતાને મુખ ક્યાં પોતાનું મુલ આંકેછે ?” તે સાંભળતાંજ રાજ ખીર્ષલે શું એક ગંગની પક્ષ ખેંચતો હોય તેમ કોણ ધાલીને કહ્યું “મુલમાં ફજ્જુખાન સાર્પ જે બોલ્યા તે જુખાનદરાજ ફક્ત જેહાં-નપનાહ જનાખ ચાલી શકે. મગર જે ઇન્સાફ સમજે તો ગંગ પોતે અવ-તર્યોછે તે દીથી કવિરાજ કહેવાયોછે. એની શક્તી જાહેર દોસ્તી તેમ બાતેન અગમચેતીની સરખી ખબરદારી ધરાવનાર, તેમ અજાયબ કરનારી છે.” મીયાં તાનસેનને પણ આ વાતમાં ગમત પડયાથી તે બોલ્યો “જેહાંપનાહ જ-નાખ બેઅદખી માફ છે મગર આ જગતમાં આજ કવિ ગંગનો કોઈ જોડીયો નથી કે તેની રૂઠીએ પા ભાગ પણ કવિતા બોલવાની ને બનાવાની અખ-રાકી ધરાવતો હોય. મુલાં ફજ્જુખાન તો કવિ છે તે કોઈ ના પાડશે નહીં, કેમકે એતો જે આલમાઓની કીતાબો પઢ્યોછે તે મોહ ઉપર રહ્યાથી ખેશક પોતાના બાપનું કરી જાણેછે.” તાનસેને લખાડ ફજ્જુખાને ફફડાવ્યો તે દાવ જાદા લંબાવાની નવાખ ખાનખાનાનની મરજી હોવાથી તે યુજેરગ બોલી ઉઠ્યો “બંદે નવાજ આજ શ્રી હિંદુસ્થાનથી તે ખોરાશાન લગીની સર જ-મીનમાં મુલ્લાં ફજ્જુખાન સમાન કોઈ શાહેરે શાહેરાન નજર આવતો નથી તો નથી, મગર એનાં મનના ગુમાનની વાત એટલી લંબાઈ છે કે જેહાનમાં તે એક ફક્ત એલમશનાશ ને આલમાઓનાં લખાણુ સમજનાર છે. તે શી-વાય ખીજને તે ગુજરેલા આલેમોનાં લખાણુ સમજવાની હવાએ લાગી

નથી.” શાહાનશાહ બોલ્યો “બેશક મુલ્કાં ફજ્જુ તો મહારી રાજધાનીનું ગોયા ખુશબોદાર ચમન છે.” બીર્બલે જોયું કે વાત નાહક ખોટી થાય છે તેથી તંરત વચ્ચેજ ટાપસી પુરી ઉઠ્યો “ધર્મીવતાર, મુલ્કાં ફજ્જુ તો આ જોહાનમાં એક નંગ પેદા થયા છે. મગર ગંગ તો ગર્ભ કવિ છે.” મીયાં તાનસેને રાજા બીર્બલની બાજીને ટેકા દીધો “સત્ય એ બાટની માહ શક્તીની સારા ભરતખંડમાં કીર્તી ગવાય છે કે તે વિચિત્ર કવિતો બોલબોલતાં બનાવી શકે છે.” આ વાતના પુરાવામાં ખુબ કોમળતાથી તાનસેન આગળ કાંધ લંબાવા જાય છે; તેટલાં શાહેર ફેઝી શાહાનશાહ જનાબ તસલીમ બખ્તની પોતાના દરજ્જાની રૂઢીએ આવી બેઠો, તે આ વાતનો ભેદ સમજી કવિ ગંગની શક્તી જોવા સાડ તારીફ કરવા લાગો “આલમ પરવર રાજા બીર્બલ કવિ ગંગ માટે જે કહે છે ને મીયાં તાનસેન જે મત બહેર કરે છે તે શીદવી જણુજણુ મોહ સાંભળે છે.” શાહાનશાહ બોલ્યો “ગંગ આ તો ત્હારી તારીફ સાતમા આરમાન તલગ ચઢી છે અને સર્વે આર્યો તો ત્હારા નામને કામ તેમ કવિતા શક્તીથી તને અમર બનીવા ચાહે છે તો સંભળાવ કે પૃથ્વી ઉપર મહારા સમાન કોઈ રાજા, માહરાજા કે બાદશાહ છે ?” કવિ ગંગ આ સાંભળતાં તેમ આગળ રાજા બીર્બલ, મીયાં ને મુલ્કાં વગેરેની ખુસામતી જીભથી છક્યો હતો તે બોલ્યો. “ધર્મીવતાર, જેની દરબારની ચીમટી બાક પણુ આપ નથી; તે સર્વથી શ્રેષ્ઠ સૃષ્ટી સરકાર.”

ઓઘ પ્રતીપાલ ઓઘ પાલનહારા, ઓઘ સખ સુધી માયા રચનહારા,
ઓઘ જણુ મનુ હાલ અંધારા, ઓઘ ધીરવીર ધ્યાન દેવનહારા.
ઓઘ નૂર સખ નૂરકે અજવાલા, ઓઘ ગૂમ ભેદ ખેદ સુનનેવાલા,
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર; ઓઘ સખ રાજ માહરાજ સ્વારા.”

શાહનશાહ અકબર ને તેની મીજલસના હાજર દરબારીઓ વાહવા વાહવાની શાબાસી દઇ રહ્યા. તાનસેને તો ધન્ય ગંગ કહી આનંદ જણાવ્યો. મુલ્કાં ફજ્જુ બોલ્યો, “કુચ માલ નહીં” તે સાંભળતાંજ કવિ ગંગ ખુબ તાર ઉપર ચઢ્યા હતા તે ફજ્જુ ઉપર ટીકામાં બોલ્યા:—

“મતલબકે સખ લાલોમે ખુબ, અવલ અવલમે બહાર ભરે હેં;
અવલ અવલમે હસવા બકવા, સખ મંડલમે મદાર ભરે હેં;
જખ થપ્પડ મીલે તખ ચાલ પ્રીરે, ખાત ખાતન ફેરફાર ભરે હેં;
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, મતલબ કે લાલોમે ન લાઝ ભરે હેં.”

રાજા બીર્બલ બોલ્યો “અવતાર તો કવિ ગંગનોજ, બાકી ફેવળ વેક કે વંટોળીઆ. આજ કાલ શાંતી ને સત્ય ફક્ત કવિ જન્મ ધરાવે છે” આ સાંભળતાંજ ખુશ ખુશ થઇ ગંગે વળી એક કવિત આ વાત બેસતું ગગડાવ્યું:—

“એક દીલ દગા, એક દીલ ચંગા, એક દીલ દીલદારીકા તાસા;
એક દીલ દુલ્લા, એક દીલ તંગા, એક દીલ દીલગીરીકા બાસા;
એક દીલ આલા, એક દીલ નંગા, એક દીલ દીલાવરી તમાસા;
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, એક દીલ દરીઆફકા દીલાસા.”

શાહાનશાહ અકબર તો આ ઉપરાસાપરી કવિતનો વરસાદ વરસ્તો
જોઈ તાજુબ થયો. તેને તે ભાટની જીંદગાનીની અદેખાઈ ઉપજતી હોય
એવો તે શીકો પડ્યા જોવો લખાડ ફજુખાન તરફ જોઈ બોલ્યો “ફજુખુ
તુને તો ગંગ બોલીદરાજમાં જીતી ચાલ્યો શું જુખાન ને સરસ્વતી, કે જીવ
કુરખાન થઈ જાય છે. જીંદગીમાં માલ હોય તો શાહુરોની શાહુરીની શીરી-
નીજ” તે સાંભળતાં વળી ગંગ ખીલ્યા.

“હલક હલક અનદલીબ શીરી, મલક મલક મોહબત પરી જાન;
પલક પલક પલકાર પલકોંસે, જલક જલક જલકાર હરી જાન.
રંગન રંગન બાંકે મરોરસે, પેચ પેચ વલગન જરી જાન;
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, રેસ રેસ રસમાર પરી જાન.

શાહાનશાહ, રાજા, મીયાં, નવાબ ને મુલ્લા વગેરે મીજલસીઓમાં કવિ
ગંગ ગોયા તાજુખીયતનો તુરશે હોય એમ કીર્તમાં બહેક બહેક થવા લાગો.
મુલ્લા ફેઝી તો કવિ ગંગની હાજર જવાબી કવિત ઉપર રીઝી રહ્યો, તેટલાં
ખાનખાનાન બોલ્યો “ગંગના આ કવિત કાંઈ ખીસાત નથી, જે એ એની
જુવાનીમાં લલકારતો હતો તે જુસ્સો ને જુમખેસ કાંઈ ઓરજ હતાં.” તે
સાંભળતા લગાર ખીજ થયા જોવા ચહેરાએ ગંગે વળી ગળું ગગડાવ્યું.

કાબર આંબ તુ ડાલ લલકારત, કાગા કા કા કા પુકારત મરતે હે;
શાબર જંગલ વૃક્ષ ડરાવત, શીકારી ખાનકે ધા ચુકવતે હે.
સીંહ ગઢ ગૂંઢા રૈન સહેલમે, કોસ કોસકી મંજલ બદલતે હે;
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, આજ તૂલુ કલ વૃદ્ધ જૂંકતે હે.

શાહાનશાહનાં લોચનમાં કવિતાનો રસ ઝમી રહ્યો છે. મીયાં તાનસેનને
એક નવું ધૂપદ જોડી ગાવાની ઉલટ થઈ છે. રાજા ખીર્જલ ગંગની શકતીને
ગંભીરાઈથી જુજે છે. કવિ ફેઝી પોતાના બાઈબંધની વખાણમાં પોતાના
પેશાને ઇજત મળી સમજે છે. ખાનખાનાન પોતાને હાજર જવાબ અલ્યાથી
હાલની પોતાની જુજેરગીમાં નવો રંગ ઝમકાવે છે. મુલ્લા ફઝૂ માત્ર સાવ એ-
સમજ ને એખબરીમાં ફફડે છે તેટલાં મીયા તાનસેને લગાર મજાકમાં ગંગને
તાનો માર્યો “કવિની જખાન જેટલી તેજ છે તેટલો નશીબો મંદ છે. અગર
નશીબો તેજ હતો ને જખાન મંદ હતો તો આજ ભાટવાડમાં ઝૂપડાંની જગ્યા
મેહેલ ને મસ હવેલીઓ ઉઠી હતો” તે સાંભળતાં વળી ગંગે કવિતનું ગળું
કુકચું:

ધાવ ધાવ કર્મમે હો સો ખાવ, તખ્ત ખીરાજ યા ગલીઅન ગાવ;
મહોલ મોહીનીમે ચીકાર બળવ, રણ રાન ચાહી ચત ગળવ.
સાગર માહસાગર શરીર ભીંગાવ, પાહાડ ગૂફામે ઠેર દમ લગાવ;
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, કર્મમે હોય સો મર્મમે પાવ.

સર્વ મીજલસ એકે અવાજે બોલી “હદ થઇ” કવિ ગંગ બોલ્યો
“હદ તો ત્યારે થશે જ્યારે:—

ખુદરતકી આવે જળ દમબંધ ગોલી, તખ્ત ખરખત ચોર દારૂ હે નકારા;
હોકમા હો અગર પાક પીરસા, ના ટકે પીછે પલ એ અંગારા.
ન્યારી રચી હે બાજી બ્રહ્માને, રાજી હોને શીવા નહીં હે ચારા;
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, ગેબકી ગોલી આઘ મેં હદ સંસારા.”

રાજા ખીર્ણલ બોલ્યો, “જેહાંપનાહ, અમલ ઉપર ગંગ જોઇયે. એ
શીવાય એની ઝમકમાં જાંખ જણાય છે” તે સાંભળતાંજ વળી ગંગે દુલા
દીલે કવિત ઉઠાડી:—

અમલ અમલ રંગ ન્યારી આશ્ના, અમલ અમલ મન તન જુગારા;
અમલ અમલ જંગ જોરી બાશા, અમલ અમલ તેજ તોર ન્યારા.
અમલ અમલ અકલ હટ નાશા, અમલ અમલ ધનધોર અંધારા;
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, અમલ અમલ પ્રેમ મંગલ ચારા.

શાહનશાહ હસ્તાં પૂકારી ઉઠ્યો “ગંગ તને શો રોગ થયો છે? થયું
શું, મને તો દીલ બીજી પંચાત ચાલે છે. રીત્રે ઠીક ચંદની ચમક ચમક થાય
છે તેમ મન પણ ચલક ચલક થતું કાંઈ ઉત્તમ ઇચ્છામાં લીન થાય છે, તુ
કહેશે કે એ સમય કેઇ બાજી અનૂકુળ છે? તે સાંભળતાં “ધર્મીવતાર આ
સુઅવસરે અવશાંતની મળે જેમ:—

મંગલ ઉમંગભેર ગાતી ગામની, શ્રાવન સમ છજમની સુંદરી;
પ્રેમન નેનન બાંકે સોભામીની, દામની સમ ઝલકામની સુંદરી.
ભાવન ભાવીન નમન કામીની, રાગની સમ રીજમની સુંદરી;
કવી ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, એ ચાંદની મોહીની ભાવની સુંદરી.”

વળી પણ બીજી રસ શૃંગાર કવિત ચલાવી:—

નેન પલકન પલકાર ભારતી, જોબન મોહીની સુખકર;
મદન બદન ઠનકાર જગાડતી, ગોરી રૂપાલી રૂપકર.
અંજન હાસન હેત ઉપજાવતી, મન તન રોહીની રૂતબર;
રંગ રહ્યામની રીજવતી, અકબર જીગર કે ચો જાનવર.

“બસ બસ ગંગ બસ બસ, તેં મને આજ સ્વર્ગ સૃષ્ટી મહીમા
દેખાડ્યા સમ આનંદ પમાડ્યો છે. કાલ તને મોટા કવિરાજ આસને શીરો-
પાવ ને ખેલાત બક્ષી નામવર કરું ને મ્હારા તમામ રાજપાટનો રાજ્ય બાટ

ઠેરવું. કેમ બીર્જલ ત્હારો કંઈ વાંધો?” રાજ બીર્જલ તેનો જવાબ આપે છે તે વચ્ચેજ બે દીસ્તા મોટા સોદાગરો જેના પોશાકો ચાક ચાક થઈ ગયા છે. એહેરા લોહી લુંવાણુ ને હાથ પગ છુંદાયા જેવા કોટવાલે બાંધી ત્યાં ઉભા કસ્યા! તે જોતાં શાહાનશાહનો મીઝજ નતો રહ્યો “શું હું બે ધડી મહારી મોજ ને આશાયશમાં બેસું તેમાં પણ મને આ હેરાનગતી? શું આ લુચ્ચાઓને એક રાત બંદીખાને અથવા તો કોઈ તેવાજ ખાનગી મકામ માંહે ચોક્કી દરમ્યાન રાખવાને અજ્ઞાનથી વાંધો લેવાયો? બેશક હું જોઉં છું કે કોટવાલ બીલકુલ રઘ્યતની લાલચે બેઅદબ ને રાજદરબારના તરીકાથી બેખબર થઈ ગયો છે. ખબર રહે ક્યાંથી, કે એને પોતાના શાહાનશાહ સામે બેઅદબ થવાનો ખ્યાલ સમજાય?” તેટલાં ગુજરાતનો જીતનાર અજીઝ કોકા ત્યાં મોટા દબદબાથી તસલીમ બજવી દાખલ થયો. તેણે શાહનશાહને ખુબ ગુસ્સે થયેલો તેમ કોટવાલ ઉપર જખરી તવાઈ આવેલી જોતાંજ વાત ફેરવવાના ધરાદે ખુશ મીઝજથી જખાન ચલાવી “આલમન વાજની જનાબ આજ રંગભુમી નાટક શરૂ થયેલો જણાય છે. જંગ ભુમી જોઈ વળેલા મહારા જેવા અજમાયશીને આજની મીઝલસ બહુ ખુશ કરે છે.” એ કહેતાં તેની નજર સોદાગર શેરઅલી ઉપર પડ્યાથી તેની પાસ જઈ ખુબ એકલાસથી તેની હાલ હવાલ શીકલનો હેવાલ પુછવા લાગ્યો “સોદાગર આ અજાયબ શીકલ થવાનો શો સખ્ય? હા: હા: ત્હારી તરફથી ખજાનાની વખતસર મદદ મને મલ્યાથીજ હું મુઝફરને ગુજરાતથી હાંકી કાઢી શક્યો છું. ત્હાં હેશાન ખાસ મહારી ઉપર થતાં આડકતરી રીતે તો નામવર શાહાનશાહને શીર ચ્હોંટયું છે. શેરઅલી અગર કોઈ આક્રમમાં તું હોય તે જો મહારાથી અથવા શાહાનશાહથી દરેક થતું હોય તો હું બેશક તે એમત દીક્ષાજનથી બેચીશ. બોલ; હાતમ દીલ, કયા તરીકાની ત્હારી ઉપર હોનારત ગુજરી છે?” સોદાગર શેરઅલીનો અજીઝ કોકાની આ એકાએકની મુલાકાતે મોટો વગ લગાડ્યો. તે બોલ્યો:—“સુખા સાહેબને રોશન છે કે હું આજ વર્ષે થયાં શ્રીકાબુલ ખોરાશાનથી આવી શી હિંદુસ્થાન વસ્યો છું અને મુલકે મુલક ખપ પડતી સોદાગરીની જીતસો સાથ આવજીવ કરું છું. દરેક દીલ્હીવાન ને આગ્રાવાસી મને ઓળખે છે. ગુજરાતને કચ્છ વગેરે સરજમીનમાં મેં દજન ઉપર મુસાફરી કરી છે. મને હીંદનું ખચું મજલ ઓળખે છે. આજ ત્રણ દીન થયા હું સોદાગરી અસખાબ સાથ પાયતખત શેહેર આવી. કેવાનશારમાં ઉતર્યો છું. ત્યાં આજ સવારમાં બીજા શેહેરના બુલદ મરતબેના સોદાગરો સાથ હું મારી જીતસો વેચવાનાં સાટાં મારતો હતો તેટલાં આ હું મહારો ગુલામ નશીબો જે આજ સાત વર્ષ થયાં મહારે મકાનથી ગુમ થઈ ગયો હતો; તેણે મહારી ઉપર હોમલો કરીજ મને કમરમાંથી પકડ્યો

“ ગુલામ, આજ વર્ષો થયાં તું મહારો અસખાખ લઇ આ પરદેશ આવી નીમકહરામ થયોછે. મને ખાવાના વાખા ને મકાનના ફાંદાં પડેછે; અને તું મહારે માલ ખળતે મોજમજલ ને મુલકગીરી કરેછે?” આ રીતે તેણે મને સતાવાનું શરૂ કર્યું તે છેક હાલ લગી. મેં તેને ઘણો સમજાવ્યો “ ચોર, કુના, તું મહારો ગુલામ થઇ માહારો માલ અસખાખ ખરાખ કરીને ગુમ થઇ ગયા પછે આજ આવી આ રવેસ ઉલટી બાજુ રમી શું ફાવી જવા ચાહેછે?” મેં મહારા વેપારનો અસખાખ જે એ નીમકહરામને સ્વાધીન કર્યો હતો તેનો હિસાબ માંગ્યો. મેં તરત કાજને ત્યાં એને ઘસડવાનો પકકો વિચાર બહાર કસ્યો; મગર આ જુદું પાજીએ તે મહારી સાચી વાતનો કરો જવાખ દીધો નહીં, અને “ મહારો ગુલામ નીમકહરામ થઇ મહારો અસખાખ લઇ નહાસેછે” એ બોમાબોમ મારીને ત્યાંના તમામ વસ્તા લોકને જમાવ કર્યા ને શીતનો એટલો વધારો મેલ્યો કે તેણે મહારો ઝબ્બો ફાડી તોડી ચાક-ચાક કરી નાખ્યો. મહારી કોલા લુટી તે પોતાને સર મેલી દીધી. મહારા નોકરોને, મારો સર્વ સરસામાનનો કબજો પોતાને અસ્તક લેવાનો પુકાર મારી મારી ત્રાસ આપવા લાગ્યો. હું જન્મથી સોદાગર ઉઘરેલો તે એ જન્મથી ખડતલ ગુલામ ઉઘરેલા પાસ જોર ને જબરી તેમ લફંગાઇ ને લુટબાજીમાં શાહીસાખ? આ રીતે મહારી ઉપર આજ લાવી શાહનશાહ અકબરના ખુદ પાયતખ્ત શહેરમાં શીતમ ગુમર્યો; તે ગુલબાંગે સાંજના ફરવા નીકળેલા કોટવાલને મહારી ઊપરની મુશીબતની જાણ થઇ. તેણે એ ચક્ષ્મચોરને બે-સુમાર મના કર્યો મગર અબલીશ તુકમ ગુલામના જીગરમાં ધનશાનનો નાજુક ખવાસ ને મરવત કાંઇ ઉપજે? બીલકુલ નહીં. અંતે આ નેક કોટવાલે બેહુતર રાહ અમોને શાહનશાહ જનાખ હાજર કરવામાં જોઇ. કોટવાલને મેં આવા કવખ્તે જેહાંપનાહ જનાખ આ મુકદમો હાજર કરવાને સાફ ના કહ્યું. મેં કોટવાલને કહ્યું “ હું આજ વર્ષો થયાં હિંદુસ્તાનમાં જાણીતો છું. મને સર્વે જણ પીછાનેછે છતાં મને ને આ નીચ ગુલામને તમારે કબજે બંદીખાને રાખો. બડી બામદાદે જે બરહક હોય તે ધરાદો અખત્યાર કરવો,” પણ કોટવાલ બોલ્યા. “ સોદાગર, તને જેહાંપનાહ શાહાનશાહ અકબરના અદલ ધનસાફની મોટાઇ બાબેની બીલકુલ ખબર નથી. હું તને બોળખું છું કે તું મોટો માલદાર ને હાતમ ખવાસ સોદાગર જેહાંન દરમ્યાન મશહુર છે. અને આ કોઇ તીરાયત શખ્શ તહારી ઉપર તોહમત જોડેછે; તે વાત શીતાબીથી શાહાનશાહને જણ થવી જોઇયે. જણ તો શું પણ તમો બન્નોને શાહાનશાહ જનાખ હાજર કરવાથીજ તે મહારો મરતબો વધારશે. ત્યાં મોટી શક્તીના મોટા રાજદબારીઓ, જેવા કે રાજા ખીર્જલ, રાજા ટોડરમલ, નવાખ અબુ ફજલ, નવાખ ખાનખાનાન, વગેરે ચટ ને પટ ધનસાફના કરનારા ને વળી

રેસ તકાવત ના પડે તેવા રામબાણુ નેમ તાકનારા ને સમજનો મુદો હાથ લાવનારા રેહછે. એ પ્રમાણે આ મહારો બરગસ્તે હેવાલ છે. ગજબ થયોછે કે એ મહારો ગુલામ મને પોતાને ગુલામ કહી મહારી ઉપર દાવો કરેછે. મહારા ગંજ ખજના ને માલ મિલકત ઉપર પોતાની માલકી જણાવેછે ! ઓ ખુદા હદ થઈ ! ” સોદાગર શેરઅલી એમ કહી ધણોજ નાખુશ ને ગમખાર ત્યાં એક બંદવા જેવો ઉભો. તેની અજબકોકાએ ધણી સીફારસ કરી શાનશાહ પાસ તેની ઇજત ને હોરમતની ખેસુમાર તારીફ ગાઇ. શાહ-નશાહ પણ અજબકોકાની બલામણુ તેમ શેરઅલીની લાયકત જણ્યાથી તેના હાલ ઉપર ગંભીર વિચાર કરવા લાગ્યો. શાહનશાહે પેલા સામા સોદાગરને પુછ્યું “આદમી તું કોણુછે કે મહારા રાજના મોટા સોદાગરને પોતાનો ગુલામ કહી તુજાન ઉઠાવાને હીમત કરીછે ? સીતાબ બોલ, નહીં તો ત્હાં સર આ વખત એમ જાણુ કે ત્હારા ધડ ઉપર કોઇ જમાને હતું નહીંજ. આ તીરાયતે શાહનશાહના આ સખુનો સાંભળી એટલો જવાબ દીધો “બંદેનવાજ હું છાં મુસાફર છું. મને બરાબર છાંની રીત ભાત કે બોલી માલમ નથી તેમ હું નાચાર છું, મગરખુદાતાલાને રોશન છે કે આ મહારો ગુલામ સાત વર્ષ થયાં મહારો માલ અસબાબ લઇ ગેબ થઇગયોછે. એણે મહારે નામ ધારણુ કર્યુંછે, કેમકે સોદાગર શેરઅલી મહારે નામ છે અને એનું નામ નશીબો છે. હું એની ખોળમાં વર્ષો થયાં દેશ પ્રદેશ રખડની ઝેમત ખેંચ્યામાં ગુંટાયો હતો. આજ તે ખેંચેલી ઝેમતનો નતીજો મળ્યો કે એ મને જડ્યો છે. મેં એને એનો સર્વ ગુનાહ માફ કરવા કહ્યો. વળી જે નફા ટોંટા થયો હોય તે સર્વે મહારે કબુલ, એ પણ જણાવ્યું. મેં એટલું ચાહ્યું કે તું મહારો ગુલામ પોતાના આગલા કામના દરજ્જે કાયમ થા ને જેમ હું કહું તેમ મને તાબે રહી વેપારની ખેપમાં મશગુલ રેહ” પણ તાજુખીનો પાર રહ્યો નથી જ્યારે એ મને ગુલામ ને પોતાને માલેક ને વળી પોતાને સોદાગર ઠાકી બેસાડે છે ! ” શાહનશાહે પોતાના સર્વે રાજ ને નવાબો વગેરે તરફ જોઇ કહ્યું. “ખેહદ તાજુખી છે આ વાતની ; બન્ને એક ઇજત, સાનસલુખ અને ઓર અદબ અદાબના દેખાય છે. બન્ને ખુબસુરત ને અઢકી ધલમબાજ ને જ્યાનદરાજ ધરાવનારા છે એક છાં જણીતો છે, બીજો અજબયો છે. એક મહારા નામદાર સપેહશાહાર અજબકોકા જેવાને ઐન વખત મદદ કરી મને હેશાનમાં લાવી શક્યોછે, બીજો પણ જે વખત હાવે તો તેવોજ ઇજતવાળો નીવડે તેવો જણાયછે. એવા બન્ને શખ્સમાં કોણુ માલેક ને કોણુ ગુલામ ? તે બીલકુલ ખબર ના પડે તેવી મુશકેલી નડેછે.” લખાડ ફજળુ ત્યાં ખેડેલા હતા તેજોંતરત શાહનશાહને સુચવ્યું “ગરીબનવાજ એ મુકદ્દમાના ફેસલાની વાત કંઇ મુશકેલ નથી. અગરજો રાજ બીબેલ યા તો અગમતીગમ જાણુકાર કવિ ગંગ ચાહે તો” આ, વચ્ચે વિખ બરેલુ મત ઉચોચાથી કવિ-

ગંગના ડોળા ફર્યા. તે બોલ્યો, “ધર્માવતાર ફૂટુ તો બેશક ભઠીઆરાની નોકરી લાયક છે કે જ્યાંની મેહનત એને અનુકુળ આવે. કવિ ને કાજ કેમ એક સમાન બુદ્ધીના બનશે ? એને જ્યારે એટલી ખબર નથી ત્યારે એ જે દમ મારેછે કે દિશ દેશનાં પુરાના પથ્થર ને પોથાની સોધ કરવામાં ફાવેછે, તે વિદ્વાનોથી કેમ માન્ય થશે ? ખાલી ગપ્પાં શીવાય ને શાહાનશાહનું સર ફેરવ્યા શીવાય એનામાં ખીજી બુદ્ધી નથીજ. હા રાજા ખીર્જલ માટે કહ્યું તે હજી કાંઈપણ અક્કલ હોશ્વારીનું બોલ્યો કે તેનો તો એ પીંડ છેજ.” ખાન-ખાનાને જોયું કે બોળા ભાટે વળી રાજા ખીર્જલને ખીકટ પંચાતના ફેસલા નક્કી કરવાની બળમાં ફેસાવી માચ્યો. તે બોલ્યો “જેહાનપરવર, એવનને સોદાગરોના ફક્ત મુદ્દા તપાસવા જોઈએ. સાહેદી ઉપર ઇન્સાફની મંજૂરી અત રહેછે, માટે આ નવાનો કોઈ સાહેદી છે કે તેને સોદાગર શેરઅલી તરીકે ઓળખાવે ? તેમ હોય તો આ વાતમાં જાદા જેહમત ખેંચવી વાજબી છે. નહીં તો જે સોદાગરે અજબકોકા જેવાને બેસુમાર ખજાનાથી બચાવી દુરમન સામે ટકાવ્યો તે સામે કાંઈપણ શક ઉપજાવવો એ તેના થયલાં પોતાં હેશાનના બદલામાં તેને હેરાન કર્યામાં આવેછે ; એ સાર નીકળશે ?”

યાં તાનસેન બોલ્યો. “શાહાનશાહે એ મુકદ્દમો વડા કાજ ઉપર મોકલી પવો ને હાલના મોજના હીંગામનો બહાર કાયમ રાખવો મને ઠીક લાગે છે.” આ તકરાર ચાલે છે તે દરમ્યાન રાજા ટોડરમલની સ્વારી આવી લાગી. તેણે ઘટ્ટતી અદખ બજાવી ત્યાં બેઠક લીધી. તે આજીવનથી નાવાકેફ તેમ આ કાંઈ રાજદરબાર કે તેવી જોખમગીરીની મીઠાઈ લસ ના હતી કે સેજ સમય ચૈન મારવા આવ્યામાં એ સમાન ઘટપટના ગુંટાળાની વકી રખાય ? તેથી રાજા ટોડર રાજા ખીર્જલ સાથે પંચાત બાંધવા કાને લાગ્યો. જ્યારે તે વાત તેને સર્વ સમજાઈ ત્યારે તેની તાબૂખીની અવધી થઈ. તે બોલ્યો “જેહાંપનાહ જનાબ બેઅદખીની માફ ચાહું છું પણ જે મુકદ્દમો રાજા ખીર્જલે બયાન કર્યો તેવો આજ લગી ક્યાં પણ ઉઠેલો મેં સાંભળ્યો નથી. એ પંચાતનો ફેસલો થવો કઠણ. જ્યાં લગી કોઈ એક બાજુનો ચોક્કસ પુરાવો મળે નહીં ત્યાં લગી.” શાહાનશાહ બોલ્યા “ટોડર, તારા ને ખીર્જલ જેવા રાજદરબારીઓ તેમ નવાબ ખાનખાનાન ને મુલ્કાં ફૂટુ જેવા જમાનાના બાધેલ, વળી કવિ ફેજ ને કવિ ગંગ જેવા ચોખ્ખી શક્તીના આસામીઓ જે શાહાનશાહની દરબારમાં ત્યાં કોઈપણ વાત શકેલ હોય તે મોટી નામોશી કહેવાય. જ્યાં દેશોની ફતેહ કરનાર જાજકોકા જેવા સમશેરકસો બેઠા હોય ત્યાં, તેમ જ્યાં હું પોતે શાહાન-ખીરાજ્યો હોઉં ત્યાં મુશકેલી એ શોખન પણ નીકળે તો બસ થઈ ચુકે. કુલે સત્તા ઝાંખી ને નકામી છે. રાજા ખીર્જલને હું પ્રથમ હોકમ

કહું કે તેણે આ મુકદ્દમાનો ફેસલો અબધડી કરવો જોઈયેછે; નીકર મને મહારી સલતનત સારૂ ઘણુંજ હલકું મત બેસશે.” રાજા ખીર્જલે કહ્યું “જેહાંપનાહના હોકમને ઇંદ્ર ને ઇંદુ તાબે થાયછે તો હું કયા મકદુર કે તેથી સર ઉઠાવું. મગર આ વખતે આ વાતમાં મહારી ગુંજસ પોંહોંચે ને આગળ મુલ્કમાં ફૂઝ જોવા આલમના ખવાસના માહીતીને એ કામ ઉઠાવ્યાનો હોકમ થવો લાજમ છે. જ્યાં મોટા મોટા ઉંડાણ સમજવાળા ખીરાજ્યા હોય ત્યાં જહાનાએ સરકસ કરવાનું ડોળ મારવું અદબથી ઉલટુંછે.” શાહાનશાહ બોલ્યો “ખીર્જલ સચ્ચ બોલેછે. ફૂઝ તું એ સોદાગરોનો ફેસલો કર. અબધડી. આજ લગી મહારી દરબારમાં તું મહારા ઉંચા મતમાં ખીરાજોછે ને જહાનની મુસાફરીઓના ખર્ચમાં દર વર્ષે બેસુમાર ખજાનો ઉડાવેછે તો આજ તેની હલાલીનો માજરો દેખાડ” ફૂઝએ જોયું કે ખીર્જલે સાવ ફાંસમાં ઉતાર્યો તો ખરો, પણ જો હું એ પંચાત ખીર્જલનેજ ગળે ના ચોલવું તો હું જહાનનો પંચી મુલ્કમાં ફૂઝ ના હોજી. તે તરત દસ્તે મોહ તસલીમ બજાવી જતાખ ખડો થયો. પછે કુનસ બજાવી બોલ્યો “હોમાયુનોના હોમાયુન, એ મુકદ્દમા ફેસલા કરવો મહારી કુચ ખીસાતમાં નથી, પણ જ્યારે અવલ રાજા ખીર્જલને તેનો હોકમ થયો તો પછે તે કોણ એવો છે કે પોતાના શાહાનશાહ હોકમને ઉડાવે ને ખીમને તેમાં ગુંટાવે? હું તો અબધડી એનો ફેસલો કરું.” ખીર્જલની બેઅદખીની હદ થઈછે. એ નાદરમાન મોટી સજાને પાત્ર થયો. એ અરે તે શાહાનશાહના શપુન ઉપર રાખુન કાઢે ને નાદરમાનીની તકસીર કરી ફાવી જાય. ઇસ્તફર અલ્લા.” ફૂઝએ સુકાન ફેરવ્યું ને રાજા ખીર્જલે શાહાનશાહનો શું એક કાતલ ગુનોહ કર્યો હોય તેવા તેના ડોળા ફરી ગયા. શીતાબ તેના ગુસ્સાની હદ રહી નહી તેમ બુલદ અવાજે બખાસ્યા “ખીર્જલ, તું બેઅદખીની તકસીરમાં આવ્યોછે. ઉઠ શીતાબ. પલક વિલંબ ને જોઈ લે જલાદ ત્હારે માથે ઉભેલો!” રાજા ખીર્જલ શીતાબ ઉઠ્યો ને પોતાના શાહાનશાહના શપુનને તાબે થયોછે, તે જોતાંજ ત્યાંના બે દાવાદારોમાંનો એક જે તદન અબાણ ને નાચાર દીસ્તો, અને જોણે હાલ તરત સઘળા નશીખા નામે ગુલામ જોણે છે તેણે તરત પોતાનું સર શાહાનશાહના કદમ સામે જમીન ઉપર મેલી અર્જ કરી “બંદેનવાજ મહારા મુકદ્દમામાં નાહક કોઈ આદમીના ખુનની જરૂર નથી. અગર કોઈનો જન જોખમમાં આવતો હોય, તો મને જોઈયે તે હાલતે હાંથી બાહર કાઢો; તે ઉપર હું રાજી છું.” આ બોલનારના કાલાવાલા ને અર્જ ઉપરથી તે માટે સવંને શક ગયો કે જ્યાં છે ત્યાં જે ગુલામ ખરો. આ દયા દેખાડી છે, તે પોતાને કોઈ પીર સમાન મનાવવો પોતાની સામેનાને હેઠો પાડવાના ચાળાછે; તેમ તેનો ધીક્કાર પણ થયો. નશાહ પોકાર મારી તેને શીતાબ ચુપ કર્યો. શાહાનશાહ બોલ્યો “ખી”

મુકદ્દમાનો ફેસલો કરવા મેં તને કહ્યું તેમ તરત એનો નીકાલ લાવ નીકર ત્હારી ધ-
ડી પુરી થઈજી.” બીર્બલે બોલ્યો “બંદેનવાજ, મ્હારી મગદુર તથા હું મ્હારા
નસીબાને આધીન છું. બેલાશક ફજુખાન એનો ફેસલો કરે અને તે દરરત ઉતરે-
કે મ્હારો જોધયે તે હાલ કરો. હું હોકમને આધીન છું. માત્ર એક ફકો મ્હારે મકા
ન રવાના કરવાની ડેર, બાકી કાંઈ નહીં ઉમેદ!” આ સાંભળી લખાડના હાંગ લે-
વાયાજ. બીકટમાં બીકટ મુકદ્દમો, તેનો ફેસલો શીરેસ્તો કરે, બાકી આદમીની
મગદુર નથી. આ ધાસ્તીમાં ફજુ સાહેબ છે તેટલાં શાહાનશાહ બોલ્યા “ફજુ
કેમ ત્હારો કેવો વિચાર? તું આ મુકદ્દમાનો ફેસલો કરી દે, બીર્બલે જલા-
દના દસ્તમાં ગયોજ” ફજુ ધુજ્યો, પણ ખુબ ધીરજથી પ્રત્યુત્તર દીધો
“ગરીબનવાજ મને આ વખત સીધાના અમીરના કાગળના જવાબો લખ-
વામાં ગુટાવાનું છે. કાસદ મ્હારા દરવાજા ઉપર ખોટી થતો હશે. આ વાતમાં
મ્હારું ચિત્ત તદન ગુંટાયું છે, માટે એક મ્યાનમાં બે તલવાર ના પેસે, તેમ
મગજ છે. બાકી તો જનાબ ખાકનો ઉલાવનાર એ ઉપર તરત મગજ દોડાવતે.”
નવાબ ખાનખાનાનથી આ સાંભળી હરબા વના રહેવાનું નહીં, અને શાહાનશા-
હને મુઠાં ફજૂનાં શીતાબ ‘ખોદાફેઝ’ કરી ત્યાંથી ઉઠી ચાલ્યાના ઝડપીયાં કદમ
જોઈ ગુસ્સો ઉતરી જઈ દમ બાંધી હસવાનું શરૂ થયું. આ મુઠાં ફજૂના દમ પર
કુમાર દબદબાએ મીનલસમાંથી જીવ લઈ ઉઠી ચાલ્યાના ઢંગે ત્યાંના સઘળા
ને હાથ હાસ્ય ને મજાક કરતાં થયાં. પેલા બંનેના બંધવા સોદાગરો કહો
અથવા ગુલામો, તેઓનું પણ આખ્યોથી આંસુ પડ્યા તલમ હસવું જારી રહ્યું,
પણ બીર્બલે શું એક માથે કાળ ભમતો હોય તેમ જલાદના કાનમાં કાંઈ કેહવા
ગુંટાયોજ. મામલો તદન ફેરવાઈ ગયો ગુસ્સાનો ગુસ્સો જઈ ખુશીનો નાજ ઉ-
છલ્યો. અને શાહાનશાહે રાજા બીર્બલેને એ મુકદ્દમાનો નીકાલ કરી દેવાને હસ્તે
મુખે જણાવ્યું, રાજા બીર્બલે મીનલસના સર્વે જણ તરફ જોઈ ઇજતથી જ-
વાબ દીધો. “મુકદ્દમો ફકત આ રીતે આશાન ફેસલો થાય એમાં નવાઈ નથી.
બંને સોદાગરો નથી તેમ બંને ગુલામ નથી. બંને સરખી સીકલના ફાલ છે.”
જલાદને પછી કાનમાં કાંઈ કહ્યા સમ વર્તવાને ઇશારો કરતાંજ ખસ પૂકાર
માચ્યોજ “જલાદ આ ઉભેલા ગુલામનું માથું ઉઠાર” જલાદ તરત ધસ્યો આ-
વ્યો, નાગી સમશેર લઈ માથું ઉઠાડવા. તે જોતાં જોતે જે ગુલામ તે લગાર
પાછળ હડી જઈ ડરીને જમીન ઉપર બેસી ગયો. શાહાનશાહ ને મીનલસીઓ
“આફરીન—શાબાસ” પોકાર કરી રહ્યા. બીર્બલે તરત તે શાબાસીમાં પેલા
ફેલા ને ડરેલા શખ્સને ખરો ગુલામ નક્કી કહ્યો. તે ગુલામ કોઈ નહીં પણ
જનકોકાનો મોટો મદદગાર સોદાગર શેરઅલી ખુદ નીકળ્યો. સવંની
ચળી ગઈ. અજીજ કોકાની તો ચશ્મેમાં તમ્મર આવ્યાં. શાહાનશા-
હ બુખીનો પાર રહ્યો નહી. ખરો સોદાગર પેલો તીરાયત શખ્સ નીક-

બ્યો કે જેની ચાલચલણમાં અવલ, ના એક આડો હરફ કે લામફામ જ્યાં-
 દરાજ તેમ તેના અમીરાઇ ખવાસની શાહદત તો બીર્બલ ઉપરની તવાઈ
 વખતે બાણ થયલીજ. એ જોતાં શાહાનશાહે, અજીજ કોકાને મદદ કરના
 રાને કહ્યું “ અરે તું ગુલામ થઇ આ રીતનો ગુનોહ કરવાથી તો એક પલ
 પણ જીવતો નહી રેહવાની સજ્જ લાયક ઠર્યો છે. ” અજીજ કોકાનો મદદ-
 ગાર બોલ્યો “ બંદેનવાજ, બેઅદબી થઇછે તે મારી માગુંછું પણ મેં આજ
 બાર વર્ષ થયાં બેસુમાર મોટાઇ, છુટાપણું ને સખાવતમાં કાળ ગુજાર્યોછે,
 તેથી નવેસરથી ગુલામગીરી કરતાં મોત મને પસંદ છે અને તકસીર પણ
 તેવી જ છે, તો શીરછેદની સજ્જમાં હું રાજ છું. ” શાહાનશાહે તેના માલે-
 કને પુછ્યું “ ઓ પ્રદેશી તુ શું કહેછે ? ” તે બોલ્યો “ જેહાંપનાહ પાસ
 મ્હારી એટલી મુરાદ હતી કે સમ્યાઇ રેશન થાય તો મને બીજું કાંઇ જો-
 ઇતું નથી. તેમ સમ્યાઇ રેશન થઇ, તે પણ જ્યાં મ્હારો કોઇ મદદગાર કે
 હકશનાસ નહી ત્યાં, તો પછે મને એ ખુદરતની નવાજેશ પછે બીજી કોઇ મુ-
 રાદ રહી નથી કે ગુલામના ખુનનો કરાવનાર ને તેની સત્તાનો છીનવનાર થાઉં.
 માત્ર હવે મને એ ગુલામ પાસથી મ્હારી અસલ મતા ને અવેજનો હિસાબ મળ-
 શે તે લઇ, બાકી નફા સાથે એને છુટો કરી છાંથી ચાલ્યો જઇશ. મને
 એનો નફા કે એની ગુલામગીરી બંનેમાંનું કોઇ જોઇતું નથી. એણે મને જે
 જુઆન વાપરી છે તે એટલી કઠોર છે કે એની સીકલ જોતાં મને મ્હ
 વડીલો, જે કબરની આશાયશમાં પડ્યા છે, તેઓના ગુરસાદાર દીદાર નહી
 સામે ઉભા થાય છે, માટે એનો એકરો હું રોજે કયામતે જોવા ચાહતો નથી
 તો પછે એને છાં તો કેમ જોવાને રાજ થાઉં એને જોઇએ તે કરો, મેં એને
 શાહાનશાહને નજર કર્યો. ” શાહાનશાહ આ મોટા દીલના સોદાગરની જ-
 આનથી ખુશ થયો ને બીર્બલ તરફ જોયું કે બીર્બલ બોલ્યો “ જેહાંપ-
 નાહ એને શાહાનશાહાત ઉપર હેશાન કર્યું છે, તે જોકે પોતાના ધણીના
 ખજનાથી; મગર કરનાર તો ખાસ એ શખ્સ, તે હેશાન ધ્યાનમાં લઇ
 એને આજથી જે છુટાપણું મળે છે તે સાથે એક ઉમદા શીરોપાવ ને ખીતાબ
 બક્ષી રાજ્યનો અમલદાર ઠેરવો ભલાં કામનો બદલો નવાજ્યા સાથે એની બેઅ-
 દબી ને નાલાયકી માટેની મારી બક્ષી દો. માણસ છે, મતી ફરે, પ્રાલબ્ધનો જેવો
 લેખ તેવી ખુદી સુઝે, એ બંને પણ ખરું. ” શાહાનશાહ, સોદાગર ને બીર્બલના
 શખ્સોને ને રેહમ નવાજેશથી ખુશ થયો. મીયાં તાનસેને તેમ કવિગંગ બંનેએ
 વાહવા વાહવા પુકારી. ખાનખાનાન પણ ફેસલા ને અંજમથી ખુશાલ થયો.
 તરત શાહાનશાહે ખરા સોદાગર શેરઅલીને એક ઉમદા શીરોપાવ બક્ષી તેને
 પટેલી ને વેટેલી અથાગ જેહમત ઉપર આફરીન કરી. પછે નસીબાને છુટા-
 પણું બક્ષ્યા સાથે એક બેકીમતી શીરોપાવ નવાજ્યો. તેને તાલેયારખાં
 ખેતાબ બક્ષી સુખા અજીજકોકાનો મદનીસ સુબો ઠેરવ્યો. એ પ્રમાણે શ
 નશાહ અકબરની આ રંગ રાગ મીજલસનો છેડો આવ્યો.

લોક કથા.

ઠકરાણી માણકબા ને શાહાનશાહ અકબર.

ઠકરાણી માણકબા ધણીજ હસમુખી હતી. શાહાનશાહ અકબરના સારા રાખ્યમાં તે બરાબર લોકોને બનાવી ચાંઈ કરવામાં કોઈ હતું નહીં. તે એક વખત પોતાના પતી રાઠકોરની રજા લઈ પોતાના ધનામી ગામમાં ઘોડા દીવસ સેહેલ મારવા ગઈ હતી; ત્યાં તેના જવા પછે ઠકોર પ્રવિનરાજ આવી લાગ્યા. તે બેચાર દીવસ ત્યાં કને હવા પાણી દાનો સારો જોઈરહ્યા, તેમની નજરે ઠકરાણીજ પડ્યાં. ઠકોર વૃદ્ધ અને એકલ હોવાથી તેમની ઠકરાણી સંગે પરણવાની દયાનત થઈ, તેથી ગામની એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને બોલાવી પોતાની ઈચ્છા જણાવી તેને લાલચમાં નાખી. જો કારણ થાય અને તે ઠકરાણી તેને વરે તો કારણ કરનારીનું ધનામ એક હજાર સોનામોહોર! તે ધનામઝૂં લલચાઈ તે વૃદ્ધ સ્ત્રી ઠકરાણીજના મંદીરે ગઈ. ઘરડી એટલે અકલ તો લગાર ખસેલીજ હોય એટલે પુછવું જ શું? જો મન આવ્યું તે બોલી ને ઠકરાણીજને લક્ષ રૂપેયાના દાગીના ને લક્ષ રૂપેયાના લુગડાં તથા તેનાં સઘલાં સગાં સંબંધીઓને મનમાગ્યાં ધનામ અકરામ ને નજરાણા મલવાની વધાઈ દીધી. કારણ કરનારી વીધે જો-ઓને અનુભવ છે તેઓને જીના જમાનાના આ કૃતમધાતમના વંશની ગલમઠલ ને ગોઠાલા સેજે સમજશે તથા અનેક અનેક નવી નવાઈને નાનામકારની પરપહેરામણીના સરવાલા ઠકરાણીને દેખાડી કામનું ચોકકું ખેસાડ્યામાં ફતેહ પામવા જોવી ત્યાંથી ફરી.

ઠકરાણીજી તો ઠાકોરને ઝાલખે ને તે તેના સગપણમાંથી ખરે; તેનું માથું આપ્યાથી ભ્યાંલગી પેલી ગામની કારજ કરનારી જુદાં હતી ત્યાંલગી તો તેણે હસવું ભ્યમ ભ્યમ ડોળાવ્યું પણ તેના જવા કેડે અધધડી ઉપર તેનું હસવું 'જનરી રહ્યું' તે ક્યમે કરતાંથી ડખે નહી. દાસી મનીષા વડીક કંઠાણા ખાવા લાગ્યાં કે ઠકરાણીખા આ તે શી તરેહ હસેછે? કાંઈ મગજ તો ખસ્યું નથી? તેટલાં ઠકરાણી હસવું ડોળાવતાં ડોળાવતાં શાંત થયાં ત્યારે સોંગ રચો કે ઠાકોરજીને વરાવીને સઘળી શોભામાં તેઓને વદાય કરવા ને કારજ કરનારીનો ખોલ ઉપર રાખવો. ઠાકોરજીને મલી જુદ-યાંથી ખીન્ને દીવસ જવાખ દેવાનું કહી ઠડાવ પ્રમાણે વળી ઠકરાણીને મલી ને ઠકરાણીથી સઘણો રકાસ ઠીક ખેસાડ્યો. તેણે ઠાકોરને કહાવ્યું કે માઈ કોઈ વડચલ નથી. મારાં વંસમાં એક હું માત્ર છું મોટે મને હો હો કે ઠાકમાઠનો અનાદર છે. સાદાઈ મને પસંદ છે. ભ્યમ પેલી જુદયાંથી જઈ ઠાકોરજીને કહી ઠકરાણીની મરજી પ્રમાણે સઘણી પર પહેડામણી, દાગીના ને શૂંગાર છેક ગુપચુપે નહી ભ્યમ કાંઈ ધમાલે નહી એમ મધ્યમસર ધીર, પૂરે ઠકરાણીને મંદીરે રવાના કયા. પાછલ દેશ સ્થિતી પ્રમાણે લખવીધીમાં ઠકરાણીજી હઠ લઈ ખેડાં, કે હાલ માઈ શીર ફરેછે. તેથી જુદયાંથી પોતાની નોક જાયછે જાણીજ ઠકરાણીથી ભ્યમ કહ્યું ભ્યમ ઠાકોરજીનો આવેલો શૂંગાર, દાગીના ને લુગડાં સજીને લાજ તાણી અને મુખરે રંગી કરી જુદયાં ઠાકોરજી સંગ લગને બંધાઈ! મોં ઢાક્યું તે જોયછે કોણ? ભ્યમ જોનાર ને હાસ્ય ને ઠકા કરનાર માત્ર ઠકરાણી સંગ તેની દાસી મનીષા, જેઓ આગલથી આ મજદાવ માંડ્યામાં શામીલ થયલી તેથી મર્મ બંદ ખસ રહ્યો હતો તોય હસાહસ ને મશકરીના મેહણાનો પાર નહી રહ્યો હતો. પરણી ઉઠ્યાં પછે ઠાકોરજી કુસંખામાં ચીકાર મધરાત્રે પોતાના દાસ ને રક્ષકો સંગાતે પોતાને ઉતારે ગયા ભ્યમ પેલી જુદયાંનાં ડાયાં કચકચતાંમાં કાંઈ ખોરાક પડ્યો અને અંગને આસાયશ મળ્યાથી કરાર થયો નીકર ત્યાંજ તે લોટ થઈ મડું પડતે. જુદયાંથી જોયું કે આ વીધી તો વહી મગર આગલ એ લખનો પાટલો ક્યમ ફાવશે? મોટે ઠાકોરજીને છુપું કહાવ્યું કે ઠકરાણી લગાર હટીલાં છે તેથી કાંઈ આનાકાની કરે તો તમારા માણસોથી જોરજબરીથી ઉઠાવી લઈ જવામાં આવ્યકી ખાવી નહી. લખને ત્રણ દી થયા કેડે ભ્યમ ઠકરાણીને મંદિર ઠાકોરના જનાનાનાં માણસો આપ્યાં; તેઓથી ઠકરાણીને ચીસ ને બરાડ મેળવા છતાં જોર જબરીથી ઉઠાવી માફામાં ધાલી અને ઝાંઝરા ને ધુંધરાથી ગામ ગળવતા બંલદીઆને આર લગાવી કે તેઓ ઠાકોરજીના સંગ સંગાતે થયા. ઠાકો-

૨૭ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં આ ચંદ્રસ્વરૂપ ઠકરાણીજી સંગે વસ્યાથી બહુ ખુશ હતા. તેઓ દીવળી આવી પાદશાહે રાખેલા પોતા મોટેના ખાસ ઉતારામાં ઉતર્યા અને ન્યારે જનાનખાનામાં પધાસ્યા ત્યારે મોહ માથે શાહરો વાઢી પડેલી પોતાની ઠકરાણીને જોઈ પ્રેમથી બોલાવી બોલાવી ઘણી મનાસ્યા છતાં કાંઈએ ઉતર નહીં મલ્યાથી રોષે બરાઈ બાંડી મનીખાને હોકમ કરવે તેઓએ મોટા આગ્રહથી ઠકરાણીને મોહથી લુગડું ખસેડ્યું કે ઠાકોરજી “દગો થીયોરે દગો થીયો” બોલી બાંધ પડ્યા, સખખ ઠકરાણી તો પેલી જુઠયાં નીકલી!!!

ઠાકોરજીને પેલી જુઠયાં કારજ કરનારીએ જોરજબરીથી ઉઠાવી લઈ જવાની છુપી વાત કહાવેલી ઠકરાણીએ જાણી હતી. મરાકરી કરવી તે કાંઈ જોવી તેવી વાત? તેથી પલેપલની ખબર મોટે ઠકરાણીના છુપા જસુમો પેલી જુઠયાંના એવા વીધાસુ થયા હતા કે તેના મનની રગેરગની ગ્રુમ વાત ઠકરાણી પાસે આવતી હતી. ઠકરાણીએ પોતાની દાસી ને સખી-એને જુઠયાંની ખાસ માનીતીએ કરીને તેનાં સઘળાં પ્રપંચ જાણી તે સમય ખેસતું કામ લેતી; તેથી ઠકરાણીએ ન્યારે જોયું કે ‘ધાસું તેવી ગમાડ જુઠયાં નથી. એને લખ તો કવસ પડ્યાથી મારે હાઠ મોટે શીંગાર પેહેડી ઠાકોર સંગાતે કર્યોછે; અને ઠાકોરજી ખેખબરા છે. હવે ઠાકોરજીને વલી ખીજ વેલા ઠકરાણી હટ કરી નીરાસ કરશે તો સઘળા બરમ કુટી જશે ત્યમ ધનિામ ને માન અકરામ બ્યમના ત્યમ રહી જશે. તે વીચારે જુઠયાંએ તર્ક તો ઠીક રચ્યોછે.’ એ નકી જાણીને ઠકરાણીએ કારજ કરનારીના પુરોજ વરઘોડા ચઢાવવાને નીચે પ્રમાણે તાલ રચી તેથી જુઠયાં ફાલી નહી, પણ ફસી પડી. ડોડવેલે વખતે જુઠયાં જ્યારે ઠકરાણી પાસે જતાં બોલી, કે ઠાકોરજી અખધડી પોતાના ધરના મનીખા તેને બોલાવા મોકલે છે તે સાંભલતાંજ ઠકરાણી હસી પડી જુઠયાંએ ત્યમ કહ્યું ત્યમ રાજ થઈ ઠાકોરસંગાત જવાની જાહેર તૈયારી કરતી હોય એવું તેણે સઘળું રાલ ધાસ્યું. પછે લખના કપડાં કાઢીને તાલ કરી બોલી “બાઈ તમેએ તે રાતે આ શીંગાર ક્યમ કસ્યોહતો તે લગાર સજી કરી મને દેખાડશો ત્યમ હું તે સજી જઈશ તો ઠાકોરજીને આપણા ગોઠાજાનો કસો રાક ના પડે.” વાતતો ખરી; ત્યમ જુઠયાં કરવામાં પોતાની પણ શોભા, મોટે ભાલવાઈ. ઠકરાણીએ તર્ત ઠીક સમયે શીંગાર કરાવી દઈ જુઠયાંને ટીલક કરી નકી હાઠ સાથે ચલાવી જોઈ, તેટલાં ખારણે જાન આવી. ઠકરાણી માંહે ગરી ગયાં અને શીખવેલી દાસી મનીખાએ ધશારો કર્યાથી ઠાકોરજીના માણસોએ

ઠકરાણી અનેલી ખુઢ્યાં આસપાસ તેજ ઠકરાણી છે એ સમજી ફરી વળી ઠકોરજીનો હોકમ કહ્યો. ખુઢ્યાં પ્રથમ તો સ્તબ્ધ થઈ પણ પછે તે દોડી ચારડીમાંહે ભરાવા જાયછે તેટલાં ઠકોરનાં માણસોએ પકડી. ચીસ અરાડ મેલવા છતાં તેને જીંઘડી માફામાં નાખી; એ રીતે ઠકરાણી બદલે ખુઢ્યાંને ઠકરાણીના શૃંગાર ને ઠાઠમોટે લઈ ઠકોરજી દીધી આવ્યા હતા.

ઠકોરજી લગાર મુદ્દમાં આવ્યા કે લખ્ખો ગણિનો વરસાત પેલી ખુઢ્યાં ઉપર વરસાવા લાગ્યા પછે લાગલાજ શાહાનશાહ અકબરની દર-બાર ભણી આવ્યા કે ત્યાં જઈ પોતાની આ આવડત કહી કંઈ દાદ મેલવે. એ ખ્યાલે સમ્મલો વરધોડા લઈ તે વૃદ્ધ ઠકોરજી, શાહાનશાહને મોહાલ આવી લાગ્યા. તે અપર થતાંજ શાહાનશાહે પોતાના આસ મંત્રીઓ તેમને લેવા મોકલ્યા, ઠકોરજી તેઓ સંગ દરબારમાં આવી બેઠા ને કાંઈ પણ ખેર આફીઅતની વાત થવા પહેલાં શાહાનશાહ હજુર પોતાનો ઉપલો કીસ્સો માંડી કહી બખાસ્ત્યા “ખુદાવંદના રાખ્યમાં મારી ગેરઆખર થઈ છે અને મને એક સ્ત્રીએ ઠગી જીતી લીધા છે. મને ઠગી પોતાનો ધણી કરવાનું બીડું ઝડકું છે. મારાં મોટી કીંમતનાં નજરાણા ને પહેડામણી આ કનિષ્ઠ ખુઢ્યાં ઠગી કરી લઈ ગઈ છે. મારી ઉપર મોટી કમબખતી વરસી છે.”

શાહાનશાહ અકબર દરબારમાં આ વખત આસ અમીરો ને શર-દારો સંગાતે લડાઈની વાતના તડાકા લગાવતો હતો. ત્યાં રાખ્ય ગવૈયા મીયાં તાનમેનની ગેરહાજરીમાં તાનતરંગ ધૂપદ લંબાવતો હતો. તે, છેલી લડાઈમાં રાહીલા ને ભીષ્મીએ કરેલાં નામ છતાં પાદરજાહના નશી બાની બલિયારી ને કીર્ત સમાયણો હતો. તેના જોડનાર ઉપર દીકા ને પ્રસંસા બને મેલસેલ ઉલટા સુલટી વરસતી હતી. શાહાનશાહ પોતાના દુધભાઈ જૈનખાન તથા રાજ ખીરખલ અને પોતાના ધણા થોડા લશકર સાથે જે છેલાં બચ્ચો તે માત્ર પોતાની જવાંમંદી ત્યુમ જયપુરના રાજ ભગવાનસોહના અઠાગ જોરથીજ ત્યાં તે નશીબો પાખ્યાની જીકર ખોલતો હતો; આ ગપ્પાં ચાલતી હતી, તેથી તે ઠકોરજીની વાત સાંભળી પેલી ખુઢ્યાં ઉપર બહુ કાપ્યો. તરત શાહાનશાહે તે ખુઢ્યાંને દરબારમાં બિઆખર ફરી ખુદા ઠકોરજીનું માન બલવવાને ડાવ કસ્યો તેટલાં ખીરખલ બોલ્યો. ઠકોરજીને મોટો જખરો ફટકો પડ્યો કે એઓની ભરજવાનીને માહ અ-પસુકન થયાં. ખીરખલ જેવોજ જૈનખાન પણ મશકેરો હતો તે વચ્ચે બોલ્યો કે ઠકોરજીના માહાતાપથી જવાન બાળા બલીને થોડા વખતમાં ખુઢ્યાં સ્વરૂપ થઈ હોય તો બને ત્યમ છે. ઠકોરજી બોલ્યા શાહાનશાહ

જેનખાનના કહ્યા પ્રમાણે મને મારા પોતાના રાજ ઉપર વીચાર કરવાને કારણ મધ્યે છે, મગર આ જુઠયાં તે તે છે કે જેણે પ્રથમથીજ ઠકરાણી સંગાતે મારું કારજ કરવાનું માથે લીધેલું; તેથી તે ભરજોખન હતીજ નહી કે મારા માહતાપે તેના આખને જલાવ્યું હોય ! બોલા ઠકોરજીને સાંભ-
લી દરબારમાં સરદાર દાઉદ હતો તેનેથી હસી પડાયું તે ઉપર પાદશાહની ઇતરાજ થાત પણ તે વખત આરમાં રાજ ભગવાનસીંહ પુરાઈ બોલ્યા “જુદાવંદને ખખર નથી કે પલકમાં મદનમસ નવજોખન પાકી જઈ જુદું ખખ થાયછે. ચીતોડના જયમલની બળવાન ફોજ સંગની જંગમાં મારા એક જવાન સરદારને દુશમનના હથા થવાના સમાચાર મલવે પોતાના અમાવની એટલો શીકર પડી કે સ્વારમાં ભ્યારે હું તેને મલ્યો ત્યારે તેને તેના મોટેજ પુછવા લાગ્યો; જેના ઉતરમાં તેણે મને નમી સ-
લામ કરી ! તાજુખીનો પાર નહી રહ્યો ભ્યારે મેં તેને બરાબર ન્યાલતાં-
એ બરી મુશકેલીથી પીછાણ્યો. ઘણી વેળા એમ બનેછે. પાદશાહના સસરા જયપુરના વૃદ્ધ રાજ બહારમજ્જ ત્યાં હતા તેઓ લગાર હાસ્ય મુખે બોલ્યા કે ઠકોરજીના તાપની વાત બહુ બોલાયછે કે વર્ષ અધવર્ષમાં એઓના તાપે ગમે એવી નવજોખનને વૃદ્ધતા આપેછે. ઠકોરજી બોલ્યા ત્યારે તો ગજબ થીયો છે. રાજ તોડરમલ બહુ ગંભીર રાજદરબારી હતો તેને આ ઠાપાજી પસંદ આવી નહી. તેણે ઠકોરજીને ઠરી જવા કહીને પાદશાહને ઉશકેલ્યા કે જુઠયાંની જુખાની લેવી. આ ઉશકેરણીથી તર્ત અકબરે પોકાર માર્યો અને જુઠયાં ધુંજીને જે ખરી વાત હતી તે બોલી ક્ષમા માંગવા લાગી. સભામાં ઠકરાણીના પતિ રાજ ઠકોર પણ હતાં તે પોતાની સ્ત્રીની આ વાત સાંભળી હસતાં હસતાં આંખોમાંથી આશું થા-
ડવા લાગ્યા. તે બોલ્યો “જેહાંપનાહ મારી ઠકરાણીથી મેં હાથ જોડ્યા છે તે કોઈને પણ બનાવવામાં આશું પાછું જોતી નથી. હું મર્મ સમજ્યો. તે-
ણીએ આ નાટક વૃદ્ધ ઠકોરજીનો મુખરો લેવા રચ્યોછે.” રાજ ખીર-
બલ બોલ્યો ઠકરાણીએ ગયે વર્ષે ખીજુખાવરાને એવો બનાવ્યો હતો કે તે મધરાત તલગ ઠકરાણીના મોહોલના દરવાજે મુરસાગર લઈ ફરતો ને પ્રેમના ધૂપદં ગાતો ગાતો દરબાનોના ઢબા ખાતો હતો. પાદશાહ ને સભા જુદા ગવૈયાની હાંસીની વાત સાંભળી ખુબ હસ્યા પણ ખીજુખાવરા પોતે ત્યાં હતો તે તો પોતાની એખ વાત જાહેર પડ્યાથી પાણી પાણી થઈ ગયો ને ખીરબલ ઉપર ખુખ્યા સીંહ મીરાજ દાંત્યાં કચકચાવા લાગ્યો. દગાખોર અખદુલખાન પણ ત્યાં હતો. તે બોલ્યો કે બંદેનવાજ મારા મગજમાં વાત ઉતરતી નથી કે એક સારી રજપુતાણી જે ખંડયા રાજની પાયરીથી ઉ-

તરતા ઠાકોરની આયડી એવી અડંગ ટકોરખાજ ને હસમુખી હોય? અગર તેવી હોય તો તેની નીતી જોખમાયલી તો ખરી. બલવાન રાર ઠાકોર તલવાર ઉપર હાથ નાખતો ઉઠ્યો કે પાદશાહની મીજલસમાં અદ્ય શીખવાની હજી બાકી છે અબહુલા; તે તને ઇચ્છા હોય તો કાંઈ શીખવી દઉ. રાજ ભગવાનસીંહ વચે પડ્યા કે હસ્યાનું અસ્થું કરવા જેવું કાંઈ સરદારનું બોલવું નથી. ઠાકોરજી માફ મા લીયો. વૃદ્ધ ઠાકોર બોલ્યા મહારે અગડો પતાવવાની જગો વધારવાની વાત કોઈ મા કરે. પાદશાહ, મારે માત્ર મારી સઘળી જોવાયલી માલમતા મલવા સાથ કામ છે. થવાનું તેતો થીયું બસ. પાદશાહ બોલ્યા તાજીખી કે લડાઈ ને રામચરમાં કુસલ ઠાકોરજીને એક સાદી આયડી ઠગે? અરર, ઠાકોર બોલ્યા તે તો થીયું પણ ફેકટમાં જે જાય છે તે મળ્યું તો તેમાં પ્રતિષ્ઠા જલવાય છે. રાજ ખીરબલ બોલ્યા કે ચીતોડને શુરંગ પાડી લેવા જેવી આ યુક્તિ છે. જે ત્યમ કરવાવાળાઓને નડશે. પાદશાહ બોલ્યા “ખીરબલ તું શું બોલ્યો? શુરંગ તો મેં પોતે જોદાવી કીલો લેવાનો યત્ન કર્યો તે અફલ જતાં સામી ઉડીને મારી ખાસ ફેજનો ધાન કાઢ્યામાં પંકાઈ છે.” ખીરબલ બોલ્યા જેહાંપનાહ ત્યમજ તો. રાજ ભગવાનસીંહ બોલ્યા જેહાંપનાહ બેઅદખી માફ છે. ખીરબલનો કેહેવાનો આયદ માત્ર ઠકરાણીથી આપણે હારશું. જીતનાર નહી. પાદશાહ બોલ્યા ખીરબલ મને એક માસમાં તે માજરે અજમુદા થશે નહી તો તને જીવતો મેલનાર નહી. તેં માફ અપમાન કર્યું છે. રાજ ખીરબલ બોલ્યા ગરીબનવાજ હું કાંઈ તેવું બોલ્યો નથી. પાદશાહ બોલ્યો, “રાજ ભગવાનસીંહ બોલ્યો તે મારા મનમાં ઉતર્યું છે.”

એ રીતે મહીનામાં ઠકરાણીની સરસાધનો દાવ નહી જણાયો તો રાજ ખીરબલ ફેકટ સંકટમાં ગીરફતાર થાય એ કરાર થઈને મીજલસ બરખાસ થઈ. સઘળા પોતાને મેહિલે ચાળ્યા. ઠાકોરજી ને પેલી નબી ઠકરાણી એકલાં પાદશાહ હજીર રહ્યાં. ઠાકોરજી બોલ્યા આ બલને હું આં લઈ જાવું? પાદશાહ હસ્યો પણ ઠાકોરજીની આખરે રાખી લીધી. પોતાના જનાના મેહિલે રાણીઓની દાસી દરમીયાન નજર કેદ કરી હાથ તરત તો એ પંચાત પતાવી. પેલી ઠકરાણીને વૃદ્ધ ઠાકોરજીની સઘળી ખીના જાણુ થઈ અને નકામે ખીરબલ પંચાતમાં આપ્યાથી તે પોતાને મન ડહાઝી. ઠકરાણીએ પોતાને મન દૃઢ વીચાર કર્યો કે કાંઈએ કઠીને પાદશાહને બનાવવો ને તેનો મદ ઉતારવો.

આ વીચારે તે પોતાને ગામથી ધારેલા વખત પહેલાં દીલ્હી આવી. જાણે કરસામાં નથી ત્યમ તે પહેલાં માફક પાદશાહના જનાનામાં જાવ આવ કરવા લાગી, અને સઘળી રાણી ને શાહનદી દરમ્યાન ઐઠલી હતી ગઈ કે કોઈએ તેને પણ નજરથી વેગળી કરવા આવી નહી. ધણી વખત મેહેલમાં પાદશાહ અકબર સાથે તે રાણી ભિગી મળી વાતચીત કરી પરોટાયળી, તે તેને હાલના મનસુખામાં બહુ અનુકુળ થઈ પડ્યું. ધારેલી રીતેજ મેહેલમાં આવ જાવ કરતાં તે ઠકોરને બનાવ્યાની પંચાત પછે દસ દીવસ ભાગ્યે થયા તેટલાં પાદશાહ સામે મળી ચાંકી હોય તેવા કનકો કરી હસી પડીને બોલી “મોટાનાં નશીબજ મોટાં.”

પાદશાહ તે સાંભળતાં બોલ્યો “ઐઠલ?”

ઠકરાણી બોલી “બેઅદબી થઈ તે માફ કરો તો કહું.”

પાદશાહ બોલ્યો “તને માફ છે બાલ.”

ઠકરાણી બોલ્યાં, “ધર્મશૂળ તમો જયપુરજયીના સમ લિયો.”

“તેના સમ” પાદશાહ બોલ્યો.

ઠકરાણી બોલી “મને લાજ લાગેછે કહેતાં.”

પાદશાહ બોલ્યો “તું મારી શાહનદી માફ છે.”

ઠકરાણી બોલી “તે દોણ ના પાડેછે? પણ કહેવાની વાત લગાર નીતીભંગ છે.”

પાદશાહ વીચારમાં પડ્યો કે કેવી વાત હશે કે ઠકરાણી શરમાયછે. લગાર ઉરાકેરાઈ “બસ તું બોલ મારો અભયવચન છે.”

ઠકરાણી લજવાતી ને લાજ ખેંચતી જમીનમાં આંખ્યો ભાંકી નીચી ડોકે બોલ્યાં “હું તમારા જામથી સરત રમી તે જીતી છું તે આપ કબુલ કરો. મારેથી તમારે નામે થયલી જીત રખાતી નથી.”

પાદશાહ ખુશ ખુશ થઈ “શું જીતી છે?”

“ચીત્રાડનું સાઈ અરણ્ય!” ઠકરાણી બોલ્યાં.

“ઠીક થયું મારે ચઢાઈ કરવી છે ચીતોડના ઉદ્યસિંહ ઉપર મારે તે અરણ્ય કીમતી જીત થઈછે. ત્યાં મારી ફેજ પોતાના દેરા તાણશે” પાદશાહ બોલ્યો.

તે સાંભળી ઠકરાણી કાગલનો રૂકો જે ઉપર તે જીતનો પરવાનો થયો હતો તે હજુર મેલી પોતાની દાસી સંગાતે મેહેલ બાહર નીસર્ય ગઈ.

ભ્યારે દરબારમાં રાજા ખીરખલ, રાજા ભગવાનસીંહ વગેરે સઘલા મોટા રાજા દરબારીઓ મળ્યા તે વખતે તે જીતના પરવાનાની વાત ને પોતાના નશીબોનો ચઢતો સેતારો વખાણીને પાદશાહ ગર્વે કુલાયો. ગવૈ-યાઓ તે વખાણનો ખ્યાલ ગાયો. ભાટ ને શાઓરોએ વાઘવાની ખેત્યાર કવિતાને ખેત જોડી કહી કરી અકબરને સાતમે આસમાને ચઢાવ્યો. ઠકોર અજબ યર્ધ રહ્યા કે ચીતોડના અરણ્યની તે આ શી ખુશાલી. રાજા ખી-ર્ખલે પાદશાહને આ અમુલ્ય જીત માટે મોટી મુખ્યારકબાદી નવાજી ને તે કલાક દોહોડ કલાક રાખ્ય દરબારમાં શું એક મસ મોટી ફતેહ યર્ધ પાદ-શાહાતની હદ વધી હોય તે મીશાલે મોટી ખડાઈ ને ઉકમાઈ થવા લાગી. વાજાંત્રો પણ વાગી રહ્યાં.

વલી સાત દીવસ ખીજ ગયા કેડે રાણીજીની વર્ષગાંઠની ખુશા-લીનું મોહિલમાં સ્ત્રીમંડલ યશું તેમાં સઘલી પાદશાહી નાજનીનો સંગાતે ઠકરાણી પણ ખીરાભ્યાં હતાં. તે હસી હસી સઘલાંને મન વસી જર્ધ સઘલા સાથ વાત કરવામાં અવલ રેહતાં; વલી પાદશાહ અકબરને નજ-દીક જોઈ બોલ્યાં કે “ધર્મરાજ, ખીજી તજવી છે.”

પાદશાહ તો ઠકરાણી ઉપર ખુશ ખુશ એટલે આંધવાને જાલી કાંઈ દીસે? “ઠકરાણીજી બેઠેસત અરજ કહે.” પાદશાહ બોલ્યો.

“મારી ઉપર રીસે મા ભરશો” ઠકરાણી બોલ્યાં.

પાદશાહ બોલ્યો “તમારી ઉપર કોણ રીસ કરે છે કે હું ગુસ્સે કરીશ?”

ઠકરાણી બોલી “મેં ગઈરાતના આપના નામથી દસ હજાર મેંદાં જીત્યાં છે તે સામી ઈદ આવી છે તેમાં કામ લાગશે તે લિયો.”

“એ અલ્લા” પાદશાહ બોલ્યા “તું મોટી શ્વાણી છે કે હાલના કુકાળ્યા વખતમાં તેં મને આ કીમતી જીત કરી આપી છે.”

તે હીંગામમાં બોકડજીતમાં કોઈ રોગ ફેલાયારી ગોસ મોઢ્યું મ-લતું નહી, તે વખતે દસ હજાર મેંદાં અરખીદાર મોટેલા ફરખે કુખ્યાની જીત એ તો અવધી યર્ધ. પાદશાહ બેહદ ખુશીથી એટલા પગળ્યા છે કે ઠકરાણી જો હોશ્યારી વાપડી દુર ખસી જતે નહી તો કંઈક શાહાજી, રાણી ને ઠકરાણી વગેરે મોટા મોટા અધિધારીની સ્ત્રીઓ વચ્ચે ઉપકારનો ખદલો વાલવામાં ભેટી પડતે. ઠકરાણી દુર ખસ્યા સાથ અગ્રસાધી તે જીતનો ને તે ક્યાંથી લેવા તેનો દુરજો હજીર મેલી પોતાના ચાંદીના માફે ચઢી પોતાને મહેલ નીકલી આવ્યાં.

આ વાત રાજદરબારમાં થઈ. શર રાર ઠકોર પોતાની સ્ત્રીની આ વાતથી લગાર ખીન થયા. પેલા વૃદ્ધ ઠકોરજી તો પોતાની હસીના ભાગ-માં આ ભાગ લાગ્યાથી જીનતા માઠીના કોડમાં જેવું મોહ કરી રહ્યા હતા.

શાહનશાહ અકબરની ઇદની દરબાર ભરાઈ છે. ચોતરફથી ઉમદા નજરાણા ને શોગાતો આવી દરબારમાં કીડીને ચાલવાની જગ્યા મલતી નથી. મોટ મોટા રાજા, ઠકોર, નવાબો ને ખાનો વગેરે સરદાર લોકો ને સોદાગરોના તરેહવાર પોશાગો ને નોકર નક્શાએ ધરેલા ચાંદી ને સોનાના પાદશાહી નજરાણાના ચીકાર ખુમઆથી ત્યાંનો મહીમાં ખેરાક દબદબો મારે છે. બોટો મળ્યાછે. રાખ્તેશ જમા થયા છે. પડવીથી ઉતરેલા પશુ સલામ બજવા આપ્યા છે. દેશ દેશ ને મુલકે મુલકથી માનપત્રો ને માન અકામનાં નીરાનો ત્યાં ઉડ્યાં છે. વાજાંત્રો ખુશ શરોદમાં શાહનશાહને ખુબારકબાદી દીધે છે. રધયત તેના દીદાર જોવાને તુટાતુટ કરી રહી છે તેટલાં એક સુક્યાણી માર્ફે ખનનન ખનનન કરતો રાજમોહોલ ઢારે આવ્યો. તેમાંથી એક ખુશ મીઠજવાલી ખુબસુરત ઓરત ખીજી પાંચ સાત સંગાતે કુદી સીદી ઉપર ચઢી. સ્ત્રીજાત ને વલી ઠાઠમોટે રાણી સમાન તેને સમ્મલાથી જગા મલી. તે પલક વચે ઠઠ દરબારમાં આવી હાજર થતાં પોલી “ધર્મરાજ, મારી લાજ જાય છે! મારી આ ધડી લાજ જાય છે! મને ખચાવો.”

શાહાનશાહે તર્ત તેના જવાબમાં કહ્યું “કોઈ કાલ તારી લાજ જનાર નથી, પોલ શું છે?”

“બંદેનવાજ થઈ ચુકું છે જો આપ તે ના પાડશે તો મારો દેહ પાડવો પડશે.” ઠકરાણી બોળ્યાં.

પાદશાહ બોલ્યો “પોલ તને કહું છું. તાજ ને તખ્તના કસમ લઈ કહું છું કે પોલ હું તારો પોલ હોઉં નહીં પાડીશ.”

“અરે હું સરતમાં દીલ્હી હારી છું આપ નામે ઓ શાહાનશાહ!”

રાજા ખીરખલ સીતાખ ત્યાં ઉઠી આવી બોલ્યો “ઠકરાણીજી ગભ-રશિ મા. શું છે તે બરાબર કહો કે દીલ્હી કેમ હાસ્યાં છો?”

“અરે વીરા ખીરખલ ગઈ રાતના હું બ્યમ હમારી ખાનગી સ-ભામાં આગલ પાદશાહને નામની સરત લગાવ્યાથી ખેવાર જીતી હતી અને તે જીત મેં પાદશાહને સ્વાધીન કરી હતી ત્યમ આજની રાતના ત્યાં પાદશાહને નામની સરતમાં કારામીર ને દીલ્હી સામસામા મેલાર્ધ; તેમાં

કાસમીરવાલી જીતી ને હું દીલ્હી હારીશું, તે પાદશાહે અખઘડી આ હાલ-
તમાંજ તે મેલી પોતાના માત્ર કપ્પીલા ને અમલદાર સંગાતે મેજ કલાકમાં
છાંથી નીકલી જવું જોયે. ત્યમ ના થયે તો મારે દેહ પાડવો પડશે.”

ખીરખલ બોલ્યો “શું પાદશાહે ખેવાર જીતેલી સરત કચ્છલ કરી
છે? ત્યમ હોય તો આલો દીલ્હી ખાલી કરી જવું જોયે.”

શાહાનશાહ અકબર બોલ્યો “ખીરખલ ખે સરત મેં લીધીછે; આજે
હજાર મેઠા જામે થયાંછે તે જીતમાં મલેલાં છે. નાસ્તો પણ કર્યો નથી.
ઠકરાણીનું ખાનું ખરાબ થાય એ આરતજાતને દીલ્હીની સરત મારવાનું
કોણે કહ્યું કે ત્યમ સરતમાં મારી રાજધાણી મેલી?”

ઠકરાણી બોલી, “પાદશાહ સલામત મને અખર હતે કે પાદશાહનો
નસીબો ઉલટાયો છે ને હારમાં આવ્યો છે તો હું તેની સરત ના રમતે.”

શાહાનશાહ, રાજા તોડરમલ તરફ જોઈ બોલ્યો “તોડરગજબ થયો.”

જૈનખાન બોલ્યો “જેહાંપનાહ એ તમામ શીતણે. આ છુદા ડોકોરે
કર્યો છે. એ હાં પંચાત લાવે નહી તો એ હાલની આકૃત આવે નહી.”

રાજા ખીરખલ બોલ્યા “જેહાંપનાહ ઉઠો. સરત ખજા લાવો. ઠક-
રાણીએ આપના નામે જીતેલી સરત કચ્છલ રાખી તો હારેલી સરત પણ
કચ્છલ રાખો.”

પાદશાહ બોલ્યો “તે સરત હું પાછી વાણું, કહે તો, પણ દીલ્હી કેમ
મેલી નીકલી જવું?”

ખીરખલ બોલ્યો “એક વાત નકી થઈ છે કે મારી જોખમ-
દારી ટલીછે.”

આ સામલતાંજ ઠકરાણી હસીને તર્ત ત્યાંથી ઉતરી આવ્યાં ને તે
મોટી ઠઠ ને તમામ મોહિલ ને રમિયત ઠકરાણીએ શાહાનશાહને ખના-
વ્યાથી જે હસાહસમાં પડી તેના જે ગોંગાટ થયો તેના ખ્યાલ કોણને
આવશે?

પાદશાહ અકબર પોતે પણ પોતાને ખન્યાની વાત જાણી હસતાં
હસતાં ખેજાર થયો. રાણી ને શાહાનશાહ વગેરે સઘલી વરણની સ્ત્રીઓમાં
ઠકરાણીના ખેહદ વખાણ ને શાહાનશાહનો હુસ્નો થયો. અરે તે ઇદ
જેવી કોઈ ઇદ તે આગલ કે તે પાછલ દીલ્હી શહેરમાં મચીજ નહી.
પાદશાહે મોટાં નજરાણા ને જગીર વગેરે મોટી બક્ષેસ ઠકરાણીને કરીને
તે દીવસથી આરતજાત ખાખેના પોતાના છાલકાં મતનો નાશ કર્યો.

છેલે શાહાનશાહ બોલ્યો “ખીર્ખલ એ તમામ તારે પ્રખંચ.”

ખીરખલ બોલ્યો “અંદે નવાજ જેણે વૃદ્ધ ઠકોરજીની જુદી ડેકાણે આંણી કે હેંસી વર્ષના આયુષ્યમાં ચંદ્રમાને તોલની તારણી ઉપર પરણવાનું લક્ષ પકડ્યું તો તે સભામાં થયલા વાદવીવાદથી અનળી રેહશે? અને ત્યાં ચાલેલી પંચાતથી ગફલત રહી નાહકમાં માસ્ત્રા જતા ખીરખલના કુટુંબની હાયનો બોળે પોતાને સર ઉપાડશે? એમ કયમ બને?”

અકબર બોલ્યો “બરે આમંબો થયા કે ઠકરાણીએ મારે મુગટ નમાવ્યો કે ઈદને દીનજ દીલ્હી ખાલી કરાવવાનું વુકાન કર્યું.”

ખાન ખાનાન એટલો હસ્યો કે તે બેઠક ઉપરથી હેડો પડ્યો હતો જે શાદગર ખાન જંગે તેને મદદ ના કરી હતો. એ રીતે ઠકરાણી માણુક્યાથી શાહાનશાહ અકબર બની ગયા!

ઉંટ ને ગધેડાંની મીત્રાચારી.

એક જોટ સંગાતે ગધેડાંને દીલજન દાસ્તી અંધાઈ. બનાવ એવો બન્યો કે બન્નો મીત્રો સફર સાથે ચાલ્યા, ત્યાં માર્ગ માંહે એક નદી આવેલી. પહેલાં જોટ તે નદીમાં ઉતર્યો, તેના પેટલગી તે નદીના પાણી આવ્યાં, તે જોઈ પોતાના મીત્ર ગધેડાને કહેવા લાગ્યો, આ પાર આ માર્ગે આવ હાં પાણી થોડાં છે. ગધેડા બોલ્યો, સાચી વાત કહેછે કે તે પાણી હારાં પેટ લગી છે. તને પાણી થોડું જણાય છે પણ મને તો તે મહારી પીડતક આવે એમ દેખાય છે. હું હારી પાસ આવું તો બેરાક ડુખી શીવપૂરી જોઈ જાવું.

બલખ શેહરની શાહુન્નદી મેહરીની.

બાબ પેહલો.

છે નશીબ ખુદાથી મલેલો આગળથી હક,
છે હક જે, બરહક જે કુળ હક જે બિશક.

તારાજ અને પાયામાલ થયલાં બલખમાં આસરે પારમી સદીમાં એક તારાજ થયેલો શાહ એક તારાજ થયેલા મેહલમાં પોતાના તારાજ અને વફાદાર અમીરો અને શીપાઇઓ, ત્યમજ પોતાની એકપુરી રૂપાલી ખેટી સાથે છુપાઇ પોતાનો ખુદાપો ગુળરતો હતો. આગલા વરથોમાં તાતારના ખાન અને ઇરાંનના ઇસલામી શાહાનશાહોની જંગમાં જેણે નામધારી મેળવેલી હતી, જે દેલાવર જંગના બખતરમાં ગરક બની ધણી વાર જંગીઓના માથા ઉપર બાજુ લઇ ગયો હતો, અને જેની સમશેરના રોષે મોહટા દેલાવરે પાસ સાબાશી મેળવી હતી, તે થરે શાહ હતો. વખત બદલાયો હતો. બાધુરી બતંગ થઈ હતી, અને જબરદસ્ત લશકર ખુની જંગોમાં કબ ગયું હતું. જે ખુબસુરત ખેટી તે ધરાવતો હતો, અને જેની ખુબસુરતીની તારીફથી એશીઆની નામીચી પાદશાહી ધરાવનારો તેણીને મેળવવાની ઇનતેજરી રાખતા હતા; અને માંગાં મોકલતા હતા; જે માંગાં શાહ કબુલ નહી રાખ્યાથી તેઓના વખતે વખત ઉતરી આવતા લશકરોથી તેનું રાજ છુટાઇ પાયામાલ થયું હતું. તે વખતે વખતે જખમી થયાથી પોતે નબલો અને ખુદા થયો હતો. તે મોટા જહોજલાલ અને દમામ મારતો ખુદો શાહ ગમથી પોતાની તે કારકીરની વાદ કરતો, અને પોતાની ખુબસુરત ખેટીના નામને ગંભીરતાથી જખાં ઉપર લેતો હતો, જેહાં ઉપર જેનો કાબુ ચાલે છે તે અક્ષા તરફ જોતો હતો અને ખેડામ થઈ ખ્યાલમાં પડતો હતો.

એક રાત તે વેરાન બલખ ઉપર પુનમની ચંદની ચમકી રહી હતી. તે નીર્મલ ચંદની તારાજ દરખતના હાલહવાલ ફલફલને રોશન કરતી હતી. તે વેરાનીમાં પડેલાં ગમખાર બુલબુલને મોહખત અને એશ શીખવતી હતી. તે પેલા નજીવા શેહરમને પોતાના મુળમાંથી લેહકીમાં મેળવી પમરાવતી હતી; તેવી મધ્યરાત્રની ચંદની વખતે પેલી મ્હાન રૂપાલી મેહેરીની એકલી ગમભરેલી બનીને તે પાયામાલ બાગના મસ ઝાડ પાન વચ્ચે કોઈપણ પોતાની બાંદી સાથે લીધા વના કરતી હતી; અને પોતાની જરાવદાર કમાન ઉપર રૂપેરી તીર ચઢાવી ત્યાં ચંદનીની શેકારબાજી રમતી હતી. તેવામાં તેણીની નજર એક ગુલછરી ઉપર પડી, નેમ કસી અને કમાન ચઢાવેછે; તો તેની સામે એક ખુબસુરત પણ લડાઈના બખત-રમાં ગરક હથીયારખંદ જવાન કુદીને ઉભો; અને મોહ જરીક કમલાવી “અરે હું તુનેજ ચાહુંછું, તુનેજ ચાહુંછું” એમ બોલ્યો કે મેહરીની રાર-મધ ગધ, પણ હીમત અને આરતજતીનો મરોર ખીલતાંજ તેણીએ પેલી અરધી ખેંચેલી કમાન પુરી ખેંચી કે તીર છુટો; જે તે જવાનના શીનામાં પશાર થાય, તે આગળ પેલા બખતરી જવાન ઝરકૂથી દેવાલ કુડાવી ત્યાંથી એકદમ ગુમ થયો.

આ બનાવે એકજ પળ લીધી હતી, તેથી મેહેરીનીમાં અચરતી દાખલ થઈ હતી. તે ખુબસુરતી ભરેલી પેલી ચંદનીમાં દીપતાં દરખ-તોમાં લટકથી ચાલી ગઈ. મનને સવાલ કરતી આસાએસ દેવાનખા-નામાં દાખલ થઈ; દીલગીરી ભરેલાં પણ ખુબસુરત મોહશી કીમતી ખીછાના ઉપર પડી કે “તે કોણ હશે?” એ સખુનો તેણીના બને હોત વચ્ચે ફરવા લાગ્યા.

બાખ ખીજો.

પેઆર ! એ ફીરફુરામાંથી આવેલા શીંગાર,
કરેછ તું મ્હોરું રાજ માનવ પર ન શુમાર.

“તે સુરત છે કે ઇનસાની હેવાની કરેછે. આદમજતીમાં તે સુરત પેહલી ખુબસુરત અને પાક છે. આ પાદશાહી સુરત તે મને પોતાનો કીધેછે, અને હું દીલાજતથી વચન આપુછું કે હું હારોજ થયોછું. હારી રખેવાલી મેં લીધીછે; અને તે રખેવાલીથી, હું હારા એક બાજને અલવલ આવે એટલીજ મફલતી માટે મ્હારો જાન શીદા કરવાને તૈયાર

છું. તાજ સખજના જંગલમાંના ગઝેલની નેણ હારાં નેણ પાસે જાયું છે, આ મ્હોખતની નાજુખ સુરત” એમ બોલતો એક લડાયક જવાન અરબસ્થાની ચુનનદાઅરબ ઉપર સવાર બની પવન મીસાલે ઉડી ચાલ્યો, તે ખીજી ઘડીની રાજઆતે જુખારાનાં જંગલમાં પડેલાં મ્હોટાં લશકરને જોવા લાગો. તે મોટાં લશકરના દેખાવથી તે ગમખાર થયો. “આ ભારી કદના જંગીઓ કોણ જગા ઉપર તરાપ મારવા જાય છે?” એમ વીચારી તે અજબ થઈ રહ્યો, પણ તેની અજબચેખીમાં પડેલી સુરત સામે એક તાતારી જંગી રામચેહેરથી આવી ઉભી કે “આ બખતરમાં ગરક જવાન તું કોણ અને હૈથી કાંહાં જાય છે?” એમ પુકાર મારી રામચેહેર ઉઠાવેછે, તેવામાં બખતરી જવાને પેજથી તે રામચેહેર છીનવી તેને જેર કરી તેનીજ રામચેહેર તેના સર ઉપર ધરી કમ કરવા લાગો કે “આ શીકસત પીઆદા આ લશકરની કુછનો રાખખ તું મને જણાવ, લીંબ લાગો કે હાઈ માયું ઉડયું એમ જાણુ.” શીકરાત જંગીએ દેહસત આધી અને કશા આરો જોયો નહીં ત્યારે તેણે સખખ કહ્યો, કે પેલો બખતરી જવાન ચમકી ત્યાંથી યાઉમ ધોરો ફેંકી ચાલ્યો, અને આ બાજુ શીકસત જંગી ખુલલો થઈ પોતાની ટુકડીમાં દાખલ થયો.

બાબ ત્રીજો.

છે આકૃત હજરો આતોથો મસ્ત,
પછડાવેછ તે મ્હોટો ખુની જખરદસ્ત.

તારાજ બલખ ઉપર આકૃતાખ તણુ થયો હતો, અને તારાજશાહ પોતાના અમીર અને શીપાદઓ વચ્ચે તખ્ત ઉપર ખીરાજેલો હતો. ખીજગમ શાહજાદી મેહરીની અમીર ઉમરાવજાદીઓ અને શૈકરો બાંદી દરમ્યાન પોતાના મરતખાથી રાનક ભરી થઈ તાજદાર સરથી તેઓમાં ખીરાજેલી હતી ; તેવામાં એક ધોંધાત મચી રહ્યો, તખ્ત ઉપરથી શાહ ઉઠી મેહરીનીને ઈશારતે બેલાવી તે સાથે મસલહતધામાં ગયો. તેણે પોતાની ખુજરાગી ઉપર અફશૈરા ઉપજાવી ગમ ભરેલાં દીલથી પોતાની ખેટીને બગલમાં ધરી. થોડી પજ તેઓની જખાંથી એકબી હરફ નીકલી રાક્યો નહીં. ગમગીની આ દેખાવમાં એવીતો ચખરાક થઈ હતી કે તે દેખાવ જોતાં પથરખી ફાટે. “આકૃતો માનવ ઉપર રાજ કરેછે, અને મોટાંમાં મોટી જાઓજલાલી તારાજ કરેછે મ્હારી પ્યારી ખેટી” પણ

તેનેથી વધું બોલાયું નહીં; જ્યાં થંભ બની અને તે મસલહતખાનામાં એક ગમભરેલો દેખાવ ઉછળ્યો.

હજી વખત તો તેજ છે; તે વખતમાં થોડીજ પળનો ફેરફાર હજી થયેલો તેવામાં જંગના નગારાંના પોકારો ઉપર પોકારો પડવા લાગ્યા, અને શૂરના વજ્રંતરેથી શૂરખોના બદનમાં શૂર નહેર ચાલવા લાગી. ખુની તાતારીઓના તાતારી ઘોડાની નાજથી તે તારાજ બલખની જમીન ધુંજવા લાગી. બાલાઓ હવામાં ચમકવા લાગ્યા. દાવપેચ ભરેલા પેહેલવાનો સમશેરના દાવમાં વીજલીના પલટા કરી બતાવવા લાગ્યા. મોટા દરીઆમાં જેમ મગર અને બીજી માછીઓ દરમીઆન ધુરકા ધુરકી ચાલે, તેમ તે તાતારીઓનું મોઢું લશકર પેલા બલખના ગણુત્રીના લડાયક અમીર ઉમરાવોની ટોલી સાથું હતું.

આ ભારી ધુમ અને ઘોડાના અંખારોના ધબકારો પેલીગમ પડેલા ખુદા શાહ પોતાની ખેટી સાથ સુહીમાં આવ્યો કે બોલ્યો “આ મહારા ગંજ તું તરત તે ખાનને સવાધીન થા.”

“બાપ આ તારાજ બાપ તું મહારી મરજી ઉપરાંત મને તાપે કરી શકનાર નથી, જ્યાં સુધી તું આ કુન્યાની જમીન ઉપર હૈયાતીમાં છે ત્યાં સુધી હું એ હાલતમાં તું મહારા જનમ આપનારને છોડી જનાર નથી. કુનીયા કાં ના મારી ઉપર ઉલટે, પણ તે સખરથી જોઈશ, અને આ જીંદગી કે જે જીંદગીએ તું નામદાર શાહેને આ હાલમાં ચક્રચુર કીધાં; તે જીંદગીનો અંત લાવીશ.”

અલખ થઈ બાપે પોકાર માચ્યો, અને બખતર કે જે બખતરે ખુલંદ કીલાઓ તારાજ કરવામાં મોટી અને ક્રૂર તલગની મદદ આપેલી, તે બખતર તેજે આ જુઠાપામાં ઊંચક્યું, પોતાની ખેટી તરફ ઘણાજ પાદશાહી પારથી જોયું, બખતર આંગમાં નાંખ્યું અને બોલ્યો “લે ત્યારે આ જમીન ઉપર મહારે બદન હારે વાસતે નાખું છું. આ બદન પાછું લાવી તને સવાધીન કરું.” તે પછે સમશેરે લઈ પોતાના અમીરો વચ્ચે પોકાર કરતો ગયો, અને તાતારીઓની બાજુથી તાજ ખુનના જહનુન ભરેલા હોમલાઓ શીર થયા. લડાઈ અરધી રાત તલગ ચાલુ રહી, અને દરેક બલખી શીફા અમીર ઉમરા વખાણભરેલું નામ મેળવી તે જંગમાં સુતા. જંગીઓના ઘોડાના અંખાર અને મરતી વખતના શુરાના દેહસત ભરયા પોકારોથી તે બલખ સરજમીનનો દેખાવ

ભય ભરેલા થઈ રહ્યો. ખાનના સપેહશાહારે તલવાર ઊંચકી. તે ખાગનો દરવાજો ભાંજી અંદર ખુની ચસમથી દાખલ થયો; છુટો શાહ જંગમાં એકલો અને તેની એવો શુસ્ત મારી ગયેલા કે ખીજ એકજ જખમથી તેની આખમી હતી; તે પેલા દરવાજાના પડવાથી પાછો તાજો થયો, સપેહશાહાર પાછલ દોડ્યો, અને પોતાની પેટીની ઈજત જલવાય મોટે જન હાજર કરવાના ઈરાદામાં હતો, તેવામાં એક ઘણેજ મોટો શહેર મચી રહ્યો. મોગલોનું લશકર સમશેહેરથી તાતારી જવાનોના લાહીની નીખ ચલાવતું તે જગ્યામાં દેખાવા લાગું. જંગી મોગલોની તજવારથી તાતારી શીફાઓના માયાં દરી મીરાલે હવામાં ઉડડ થતાં; શૂરના ગાયતથી જોરા પેદા થતો; તેથી તાતારીઓ જામે થઈ રહેતા. તેઓ ઉમેદબર જમીન ઉપર પોતાના લોહીથીજ ગરકાવ થઈ પડતા. તે ભારી જંગમાં જરાવનો લીલા રંગવલો એક જીનદો ઉડતો, અને તે જીનદો નીચે એક ભારી લડાયક મોગલ જવાન, કે જેની સમશેહેર બ્યાંહાં પડતી, અને ભાલો બ્યાંહાં નેમ રાખતો, ત્યાંહાં એક જીદીજ જંગ મચી જતી. તે જંગી મોગલ ખાગના ભાગેલા દરવાજામાં દાખલ થયો, કે તેની નજરે એક જંગ પડી, તે જંગમાં એક જવાન અને છુટો હતો; સમશેહેર ઉચકાતી તે એવીતો ઝરફથી પેલો છુટો પોતાના જરમીથી ઉડાવતો, કે તે જંગી મોગલ અજબ થયો; પણ તેવામાં તેણે એક રૂપ જોયું, કે તે રૂપ તેઓ વચે આવી ગયુંછે, અને જે તક જાયછે, તેમાં તે કતલ થયુંજ; એ મામલાએ પેલા જંગી મોગલમાં ઝરફ આવી, કે તે ત્યાંહાં ઉડ્યો. તેણે ઝરફથી તે રૂપાલું બદન વસ્ત્રેથી ખુબ તપાસે ખેંચી લઈ છુટું કરીદીધું. તે પળમાં ત્યાંથી પિમાલુમ થયું, પણ પછે પેલો છુટો પિતાકાત થયેલો ઘોડા ઉપરથી ઉતર્યો, અને અંદર સામે તખ્ત દેખાતું તે ઉપર જઈ પડ્યો, કે તરત તે છુટાની જગ્યે પેલો મોગલ જંગી પેલા ખાનના સપેહશાહાર ઉપર ખાજી લઈ જવાને જનુનમાં છુટો; જે સમશેહેર તેણે જાંચકી હતી, તે સમશેહેરના જરબથી પેલા સપેહશાહારને બે અરધ્યાંમાં વેહેંચી નાખવા ધાસ્યું. જે તાતારી જંગીએ આજતલગ ટોઈનો જરબ પોતા ઉપર ફેલેલો જોયો હતો નહીં, તે તો હશી નબરવસ રહ્યો પણ ખીજ મજક ને હસવાની પલકારી પમ્મો નહી; તે કમરમાંથી કપઈ ઘોડા ઉપર અરધો રહ્યો અને ખાકીનો અરધો ભાગ જમીન ઉપર પડ્યો; તેથી તેના ઘોડો ચમડ્યો, તે ખાગની ખાહિર દોડ્યો, જે પાછલ પેલો મોગલ જંગી પણ ખાહિર નીકલી પડ્યો. તાતારી ઉપર મોગલ કાચ્યા. તાતારીએ નાસવા લાગા અને મોગલો તેઓનો દુમખાલો પકડતાં બલખ છોડી

આજ્યા, તેથી જે ચુપકી ત્યાંહાં પંચરાઈ, તેથી તે જુઠા શાહ તખ્ત ઉપર જાગ્યા, તેણે ‘મેહરીની’ એ નામના એવા પોકાર મારયા કે ગમખાર મેહરીનીએ જાણ્યું કે આ પોકારથી મ્હારા જુઠા બાપે દંમ છોડ્યો. મેહરીની તર્ત દોડી, તખ્ત પાસ આવી. બાપ તાજુબ થયો, તેણે હાથ પોહલા કરયા કે બગલમાં મેહરીની પડી. પછે જુધો શાહ નખલા અવાજે બોલ્યો “આ આંદની ગંજ તે શીફા કોણુ હતો કે જેણે પાશો ઉલટાવી દીધો? શરમ જાળવી અને જે નામ નામદારીમાં રહેલું તે તેમજ રાખી ચાલ્યો !

“જંગ-જંગ આ નાતરસ જંગ તું કીરતીથી જીતનારના મરાતક ઉપર તેજદાર છે, મગર એકના નશીબ ઉપર ગરર બની જઈ તું લખ્ખો જવાત શીપાએને પલમાં ખેળન કરેછે, અને તે કરતાં પણ વધુ સંખીયાના જાગરમાં જખર ધા પાડેછે બસ આ લોહીથીજ ધરાતી જંગ.”

બાપ ચોયો.

ચરમ તીર ઉડયો આવી પેઠો કહેજે;
જાય જો તું એ પવન ત્હાં તો એ કહેજે.

લગભગ છેલી તાતારીઓની જંગને એક સાલ જુજરવા આજુ, એ પછે એક રાત આંદની જોઈ તે પરીતકસ મેહરીની બેકરાર બની પોતાના બાગ પામે જે નદી વહેછે તે કીનારે ફરતી હતી, તેવામાંહે તેણીને એક ખ્યાલે ખુવાર બનાવી, તે ખુવાર હાલતમાં આ બોલી.

“આ આંદની તું આ મધ્ય રાત મગરૂરી કરી પ્રકાશિછે, અને મ્હારાં જાગરને મ્હારી ઉમેદનું ધોરસ્થાન બનાવિછે. આ નદીની થંડી લહેર મ્હારા બદનના તમામ સાંધાને સ્થીર કરેછે, અને મશર કરતાં પેલાં ઉભાં પુરાતન દરખતોને ડાલાવેછે. આ ત્હારી થંડી ધારના ખુસનુમાં ટીપાં શુકાં પાનને લીલાં રસવાળાં કરી ટપકાવેછે; પણ મ્હારા જાગરની એકખી રગમાં લીલી ઉમેદ ધરકતી નથી. તુંથી ઉતમ જાનીના અમકારા વ્હેમમાં વશેછે તથા નુરી માયામાં મલેલાં દીલને મુગમમાં આ દુન્યા ગેરઘનિસાશી આપેછે. આ દુન્યાની કાલી શીશ્યારી બરેલી આંદની તું ત્હારાં મુકામ ઉપર ગમે તે દમામથી પડી રેહ, મગર હું ત્હારા દમામને અમકાવવાથી દુર થા. આ જોખનના શુંદર બગીચા તું તે જાની બીના ઝેરી કાલું જંગળ થૈ રેહ. આ ઠંકઈ રહેલી ઉમેદના નામીઆ અખત્યાર તું એકેદમજ ખીલી મ્હારી

આસપાસ જે બધા ભરેલા ખ્યાલો રાજ કરેછે, તેઓને તારાજ કર, આ નદીનાં મીઠાં પાતાલમાં જવાથી અટકાવ; અને મહારાં મનને મોકલા-સથી ખલાસ થવા દે! આખરે આ અજાણ્ય બાધુરે તે મહારાં બદન ઉપર હુકુમત મેલવી; આખરે તેજ મને મોહાવત અને મીલાપ વગર ખોલવે સમજાવ્યો, મહારા શીનાનું સંગીનપણું તે ત્રહારા નેણના ચમકતા છટકાવે મોમ કીધું આ પ્રદેશી જાની.”

આ સંજુનો ખોલતાંજ તે મસ્તાન બની. તેણીની ચરામમાં અગ-નના ઝમકારા થવા લાગ્યા; બદનમાં તે વીર ખીલ્યું, કે જરીન કમાન ઉપર ખેડામીમાં તીર ચઢાવ્યો; પછે તે નદી કીનારેની એક ગોરી બગલીના શીનો વીંધવાની તૈયારીમાંછે; તેવામાં પેલા આગલા અખતરી જવાનની સાથે તેણીની નજરે એક થઈ કે “અરે હું તુનેજ ચાહુંછું, તુનેજ ચાહુંછું” આ સંજુનો પાછા હવામાં ભેલાયા, તેણીએ સાંભળ્યા કે પાછી આગળ માફક શરમઈ ગઈ, તોરભરી થઈ; વળી પેલી કમાન ખેંચાયલીના તીર છુટો પણ તે તીર તે જવાનની છાતી વીંધી લે, તે આગલ પેલા અખતરી જવાન દેવાલ કુડાવી મેહરીનીની નજરથી ગેપ થઈ ગયો.

ખાખ પાંચમો.

છે કુન્યા વેહેમ ને જંજાલોનું એક ફલ,
આદમકીડા જેમાંહે કરેછે ગલમઠળ.

“આસમાન ઉપરના મેતારા ઝાંખા થઈ ગયા, પણ મહારી ઉમેદને શેતારે ખીલ્યો નહી. આર ગ્રેહ પોતાના ચક્ર ઉપર ફરી ગયા, પણ આ માથુક ત્રહારી મહેરનો એકબી નેજારે મહારી ઉપર ફર્યો નહી. આ સરસ મોહિની ભરેલાં ઝવેર તું એમ ના સમજ, કે મહારી પાસ ફક્ત એક સંજુન છે. તે મહારે એક સંજુનજ મહારાં તમામ દીલને તું નુરભરેલી નાજનીન પાસ ખુલ્લું કરવાને પુરતો છે, એટલુંજ નહી મગર જીવ્યાયલીની સરચાઈ ભરેલી મોહાવતને ખીજો દરજજો આપવાને શક્તીવાન થયાછે તથા પેલા નામીઆ માનીના નકશા એલમને અસંત કરેછે. ત્રહારી મોહાવતમાં હું ફર્યો અને એવો ફર્યો કે હાથે પોતાની ફરેસે એટલો ફસાવી હલી નહી. તું મને મલ; અને જો તું ચાહતીજ હોય, તો ત્રહારાં નાજુખ પણ અનીઆલાં તારે મહારાં કપાલની ખોપડી તે નદીના ઉડાનમાં ઉડાર. મહારી મોજાજ કરતાં ખેડામતી મોહાવત જો તું પીછાનવા શીખી નહી

હોય તો પછે મને મ્હારી મ્હોળત બાલવાને પુરતી છે. તે આગ મને એવી તો કારીગરીથી બાલી નાખશે, કે મજનુન પોતાની લૈલી માટે તેવા જલી ગયો નહીં હોય. મ્હારી જખાની શાંભલવાને તુંમાં સખર રેહતી નહીં હોય તો અનુનમાં આવી મ્હારી જખાંન ખેંચી કાઢ, અને ત્હારાજ હાથે તે ઘટી નાખ, કે હમેશાની ચુપકીદી મને મલે. બ્યારે પણ ખીલેલી આંદનીમાં મધુર શરખત મ્હારી પરીપેકર બાંદી મ્હારાં ચાલાંમાં નામેછે, ત્યારે મ્હારું જીગર તપી આતશ બનેછે, અને તે શરખત નેશ કચ્ચાથી મ્હારું કલેજું ફાટી અંદરથી જવાળા ને અંગારા ઉડેછે એ દીલજાન રાનમ.”

ખખતરી જવાન આ રીતે પોતાના ગમને તે બામદાદની ઠંડી લહેકી ભરેલી હવામાં મેલવેછે, તેવામાં આફગાનોની દોડ ધામથી તે જંગલ હલમલી રહ્યું, તથા ઘોડાઓના રાક્ષી અંખારાથી કે આનીઓનું રેહ મેદાન યાદગાર થયું, તેથી તે જવાન તરત પોતાની મસ્તીમાંથી હેમ્યાર થઈ પોતાના અસ્પ ઉપર સવાર બન્યો; તેમજ ઝરફથી બાજુ પકડી તે ખુની શીપાઇબદાઓની ધમક અને લડાએક લઢન જોવા લાગો. પણ આગળ મ્હોળત માટે તે શૂરવીર દેવાનગીથી પોકાર મારતો હતો, તે મ્હોળત, પોતાનું અશક્તિ મુલ સાથ લે તે જીગરમાંથી નાહી હોય, તે આકારે તે દેલાવરે આફઘાન હલકારાને નમન કીધું; તેણે તે લશકરની તલશમાં નેમ કસી, તો તે જવાનનું લોહી પેલા હલકારાથી ઉભાવા લાગું. જો કે તે જવાન હીમતમાં કમ હતો નહી, તોય આ વખત તેની હીમત જતી હતી. મગર આંખ વીંચ્યા જેટલી ઝરફથી તેવા મામલામાં તે પેલા હલકારાની નજરથી પોતાનો ઘોડો કુડાવી બોલ બોલતાંમાં તે જંગળથી ગુમ થઈ રહ્યો.

• ખાખ છટ્ટો.

ખાખ પેરે ઉડે જે હોય ત્હારી પાસ,
આસ છે ખાખ ફકત ખાખ કુલ આસ.
ભાવે લૈ જાય તે ના આધાર કે સુમાર,
આજનો મ્હોતાજમંદ-કાળ હાજત પુરનાર.

તેહવારનો દીન હોયાથી મેહેરીની શાહજાદાઈ શીંગારમાં ગરકાવ બની પોતાની રૂપવંત બાંદીઓ સાથ પેદરને મળી. તે વખતની મેહેરીનીની અજબોખ ખુબસુરતી પેલા શીકસતે તતના શાહના જીગરમાં લાગી. તે બોલ્યો “ઓ માહતાબ બેટી આ બલક આગળાં દમામમાં

હતે; જો મહારા હજારે ઉમરાવો ને પેહલવાનો હૈયાત હતે; જો મહારે લ-
શકર સેંકડો જંગમાં પાયામાળ થયું નહી હતે; તો આ તેહવાર અને આ
હારી ખુખી ભરેલી ખુખસુરતી પેહેલા દરબજના નાજને ખેળજત પો-
હોંઆડતે. હા: વખતે મને ખુખ નખલો અને કુમક વીનાનો ક્રીધાછે; જે
રાજધાણી એક વખત એશ્યાનું નાખ ગણાવી હતી, તે જગા પેશન !!
ખનેલા ખનાવનો અમ્મે મહારી દીદા મને કંઈ ગમ નથી; ક્યાનીઆનું ઈ-
શન રહ્યું નથી-યુનાન તારાજ થયુંછે-મીસર પોતાના તેજથી તદન કુર છે-
રમ હીચકારે ખન્યુંછે-જે વખાણ જમથેદની પરશીપોલીશ માટે હતી, તે
નામીચી પરશીપોલીશ પોતાની જામ્બોજલાલીની જુજ ભાગી નીશાનેથી
ખુસાફરોની ફકત અચરતી છે; તેમ મહારી અને મહારાં રાજની પાયામા-
લી છે, પણ તું તે દરમેઆન નાહક શેકાર થાયછે; એ ખેઆલ મારી
તમામ હીમત સાથ મને હેશન કરવાને ખસ છે” કે પછે તે બુજેરગ શાહની
આંખોમાંથી પાણીની નેહેર આલી; મેહરીની દેલાસો આપવા પોતાના
બુજેરગના બદન સાથ વીટલાવાલાગી, પણ તે દેલાસો થયા ભ્યો ઔર
ગુજરી યાદ લાવી વધારે જુસ્સો પેદા કરનાર થઈ પડયો.

મગર તેવામાં તેઓએ મસ્તાન પોડાઓના ખંખાર અને તેજ
આલના અવાજો સાંભળ્યા, તેટલાંજ હજુરની બાંદીઓએ પોકાર માર્યા
કે “બીજી નવી આફત; અને તે એવી દેખાયછે, કે આ સરજમીન
જોનારી ચશ્મે એક એજ ચીંગારી સુઆફેક હોલવાઈ જશે! બલકના
છેલા શાહની આલાદ ઉપર અત્રા રહેમ કરો.”

બાંદીઓના શખુનોથી તે તારાજશાહ પોતાની ગમગીનીની કેફમાંથી
સજગર થયો; તે બોલ્યો “હા: હા: ખુદરત-ઓ દગલખાજ ખુદરત
મારી છેલીઈજત રાખવાને શું તદનજ બેવફાઈ કરેછે? હું એક બુઢો ગમ
ને અફશોસથી નાકુવત-જે પોતાના વીચારો અને ખેઆલોમાં ખુવાર
તેમજ સુસ્ત-તે ઉપર શું હારા કીનાની જુલમ જબરી !! આ કારસ્વાની
બરેલી ખુદરત.”

આ સખુનો મેહરીની સાંભલી રાકી નહીં. લોહી તેણીના તમામ
બદનમાં મોજ મારવા લાગ્યું; તેની પેશાની ઉપર જનુન ચલક્યું. તે
હીમત ભરેલા સખુનો બોલી, “પેદર તું એ મીશાલ નાહીમત ના ખન-
તાઈ જુવાનીમાં વપરાયલું બખતર મને આપ, અને પેલી સમથેહેર એ-
કવાર દુસમનોના લશકરમાં મારા નાજુખ દસ્તથી કેટલી ખરાબી કરેછે
તે તું જો. જંગનો હુનર જે મને તે આગલા વખતમાં શીખવ્યોછે તેથી

હું ગમે એવા બાધુર સપેહશાહારને જમીનદોસ્ત કરવાને ચુકનાર નથી. ફક્ત થોડા કલાક આગલ એક ન્હાના તીરે મેં એક જવાન લડાયકને પેલી નદીના કીનારેથી હટાવ્યોછે!” એ પછે તરત તે બખતરમાં ગરક હથ્થારબંદ લડાએક યધ પડી; તેણે પોતાનાં હથ્થારબંદ પેદરની બાજુ પકડી લીધી; બાંદીએને મરદના પેશાગથી બાગની દેવાલ તપાસવા અંદર રાખી; અને બાગની બાહર બાપ અને ઘેટી ઘોડસવાર પોતાનાં નશીબ અજમાવા અને ઈજતમાં છેલી ઘડી તલગ લદી મરવાને ઉભાં હતાં તેવામાં મેહરીની બોલી “શું જે બાધુર સરદારે આપણને તાતારીએનાં ખુનકાર જંગીએથી બચાવ્યા, તે આ હીંગામે નર્મીત રહેશે ?

“ના-ના” એ અવાજ તે બાપ ઘેટીને કાને પડ્યો, તોપણ તે કેઈ તરફથી આવ્યો; તે તેઓ જાણી શક્યાં નહીં ને અજબ અને હેરાન રહ્યાં. કોઈખી મુરત તાંહાં તેઓને દેખાઈ નહીં. વખત ચાલ્યો ગયો; અને આફગાન સીપાઈએ બલકમાં દાખલ થઈ ચુકા. એક પાદશાહી બાગ ત્યાં બે હથ્થારબંદ સવાર સીવાય તે મોટાં લશકરની નજરે કસું આવ્યું નહીં; અને તેમજ હવું. આ સખ્તે આફગાન લશકરને તેના વડા સુપેહશાહારે આસાએસ આપી. તે પોતા સાથ પચાસ ચુનનદા જવાંમરદો લઈ તે બાગ તરફ પેલા હથ્થારબંદ સવારોની સામે યથો. તે સીપેહશાહાર બોલ્યો, કે “આ જંગીએ તમે ગમે એવા લડાયક હશે, પણ મારી ચુંગાલમાંથી પેલી મ્હાતાબને બચાવી શકશે નહીં. નાહક તમે જખમી થા માર્યા જશે. જેખી કોલ, જેખી બંધાન તમે તે માહતાબને આપવા કરવા માંગતા હો તે હું અજાને આપણી વચમાં રાખી કહુંછું, કે બનતી રીતે મ્હારા સરદાર સાથ કરાવાને બંધાવું છું, તમે શીતનાથી હાથ ઉઠાવો.”

“એ નાતરસ અને મરદુમઆબર જે માંગણી કોઈ જુદીજ દેપે અને બારી ધજતે થવી જોઈયે, તે તું મોટાં લશકરથી કરવાને હીમત ધરેછે! આ જુદી ખુસલમીન તું મ્હારા આ એક અવતારને બદલે પચાસ અવતાર બાવી તે મ્હાતાબને એક બાલ મેલવવાને કાવવાનો નથી; જા હજી તારી ઉપર રહેમ કરુંછું, પણ તે જરાખી તુંદી કીધી તો, આ ખુની સમશેહેર તારી ગરદનમાંનું લાલ લોહી પી તને છુંછો કરી આ મુઝી જમીન ઉપર નાખશે.” તારાજ થયેલો બલકનોશાહ આ સખુનો સાથ તપી ગયો અને સમશેહેર કાઢી પોતાની હોશ્યારીમાં મસ્ત થયો. પેલા અફઘાન સીપાહસાહાર તેના બોલાથી ધુંબ્યો; પણ ગફરીથી તે સાચું થયો; પેલા પચાસ સરદારો જુદાને ઘેરી તીર ચલાવવાની તૈઆરીમાંછે; તેવામાં

મહેત્રીનીએ પોતાની સમશેઠેર ખેંચી, અને એક બાજુ ઉપર જેવી મરદાનગીથી પડવા જાય છે, તેવામાં એક જોરેમંદ આફધાને દાવથી તેણીને ખેતાકાત કાઢી ; અને જેવો બાંધવા જાય છે, તેવામાં એક જવાન જે અજાણ્ય બાજુમાં શીકરાયલો હતો તે પેલા આફધાનનો હાથ શીકરે કાપી મહેત્રીનીને પોતાની બગલમાં ઉડાવી તરત તાંહાંથી ગેપ થઈ ગયો. આ બનાવને જોતાં પેલો બુદ્ધ શાહ દેવાનો બની મસ્ત હાથી મીરાલ જોરમાં છુટો, કે સીપેહશાહારને પોતાની સમશેઠેરથી જાખમી કાઢી, મગર ખીજ આફધાન શરદારે તેને ઘણી મુશકેલીથી જેર કરી તાંખે કડે છે ; તેવામાં પેલો આગલો જ જવાન તે આફધાનોમાં જેમ ગોસપંદાના ગોવાળાંમાં સીંહ આવી ખરાખી મચાવે, તેમ મચાવી તેઓને વીખરી નાખી પેલા બુદ્ધને બચાવી લઈ પોતાની બાથમાં ભાંધાં મહેત્રીનીને લઈ ગયો હતો તાંહાં લઈ જઈ મુકી ખીજ પક્ષે તે તેઓથી ગુમ થઈ ગયો, કે એક બુજોરગ હકીમ તે બાપ ખેડી પાસ આવી તેઓની તરતીબ કાઢી ; તે હકીમ પણ એક બાંધી તેઓની ખીદમતમાં આવીને તે બાદશાહી પેશાનીઓને ઈજ્જતથી નમી ત્યાંહાંથી ગયો.

આફધાનોના સીપેહશાહાર અને દેલાવરીની હારથી, જે લશકર આશાએશમાં પડ્યું હતું, તે લશકર તરતજ લડાઈના શીંગારમાં પાછું તૈયાર થઈ, તે મેદાનમાં દોડ્યું, કે તેઓની સામે દલેર મોગલો પેલા નવજવાનની સરદારી હેઠલ થયા ; અને જંગ મચી. ભાલઓની નોકથી નવજવાનોના સીના વીંધાવા લાગ્યા. સમશેઠેર ચાલી શર બદનથી જુદાં થવા લાગ્યાં. તીરનદાને હતા તેઓના તીરથી નેઝમાં ફૂંસેલાઓની લોહ થઈ પડતી. દેલાવરીના પોકારે ત્યાં જાખમી તથા મોતમાં ફૂંસેલાઓના કકલારો સાથે મળ્યાથી તે બલેખનું મેદાન મોત ગાનારે નગારે થયું હતું. શેતારાઓનો પ્રકાસ દેખાયો તે વેળા લડાઈ બંધ ખુનમાં મચી. મોગલ શરદારે પોતાના ઇશની ઘોડાઓથી શૂરા આફધાનોને જમીનદોસ્ત કરતા ; અને નામીયા આફધાનોથી શૂરા મોગલોની સંખ્યા પડતી હતી. નજારાંના અવાજથી શૂર વીર ચોતરફ વીખરાઈ ગયો હતો. એ દરબાનમાં પેલા જવાન બાજુની મોગલે પોતાની સમશેઠેરથી આફધાનોનો બાન કાઢ્યો ; પૂરે કંતેહનો લેખ તેના કપાલ ઉપર ચલક્યો. જે મેદાનમાં બંને લશકરને દાખલ થયાને બાર કલાક પુરા થયા નથી, તેટલામાં તો બંને લશકરે જેમાં એકે હાર પાધાથી, અને ખીજએ તે હાર પામીજાં લશકરના દુખાવે થયાના સબબથી તે મેદાન છોડ્યું.

મગર પેલો યુનનદો જવાન મોગળ, જે લડાયક મોગલો ઉપર આપખુદ સરદારી કરનાર, જેની પેશાનીજ અમલ ચલાવવાની મોટી નીશાન દેખાડનાર, જેના બદનમાં ખરાં લોખંડનું બખતર-જેના મસ-તક ઉપર લોખંડનું ચલકાટ મારતું તે. પ-જેના હાથમાં એશીયાની શરસ કારીગરીવાલી તેજ રામશેહેર ખુલી- મરની ઉપરના પટામાં પેલી તરડથી ખંજર ખોશેલું અને જંગની બાજુથી સુધ લોખંડની મેઆન ચલકાટી- સુધ આરખી ઘણાજ અપરાધ ઘોડા ઉપર એક સાદાં ચામડનાં બોગીર ઉપર શવાર ચલેલો; અને હોકમ કરતા મોહથી રામશેહેર ધરેલો હાથ લાંબો કરી ટેકાવ અને ઉઠાવદાર ગરદન કરી પાવરામાં પોતાનાં લોખંડ- માં ઘેરાયલા પગથી મસ્તાન થઈ ખેડેલો-પીઠ ઉપર સરસ પણ જહવેરી ઢાલ અને તેની દાખી બાજુએ જુના તીરનો બાથરો લટકતો-તે સરદાર તે મેદાનમાંજ પોતાના લશ્કરની દોરધામ જોતો રહ્યો; તેણે પોતાના એક આસ શરદારને બલક માટે કહ્યું કહ્યું; પછે પોતે ઉગત રોડે ત્યાંહાંથી પવન મીરાણે નીકળી આવ્યો.

બાપ સાતમો.

“જુની થૈ મળે પીયુ સીતળ રાત્રી જો,
ચંદ્રપર ચકોરની રે હાં ચાત્રી જો.”

મેહરીની અને તેણીના બાપને પેલા બખતરી સવારે મુઝાં હતાં તે એક પાદશાહી તંબૂ હતો, જેની બે બાજુ પાહાડો, એક બાજુ મોટું મે-દાન અને એક બાજુ નદી વેહતી હતી; તેથી જેવારે મેહરીની પોતાની મુઝીમાં આવી ત્યારે તે જાં જોયછે, તો સામે પોતાના બાપ નાકુવત થઈ પડયોછે, અને પોતાની પાસે એક રૂપાલી બાંદી બેઠીછે. જે છત્ર તંબુને માથે છે, તે તમામ કસબ અને નમુદાનદાર ભરતનું, તથા જે જમીન ઉ-પર તે પડીછે, તે જમીન એસ્યાના શરશ ગલીઆથી ઢંકાયછે. તે તંબુના એક ખુનામાં ઘણાંજ તેજ અને કીમતી હથોથો પડયાંછે, અને તેમજ બીજાં સામેનાં ખુનામાં શીરકાશ્યાની મેહબુબોને લાયકના ગીતારો તથા બીજાં વજંતો પણ ઘણાંજ કીમતી હતાં. તે વજંતોથી તેણીએ બુલઠાપ આધી. પોતાના બદનના બખતરથી ફરામેશ થઈ દરદનું આરામાન જે તેણી તેમજ તેણીના પેદર ઉપર ઘેરાઈ આવ્યું, તે જાણે છે નહીં, અને પોતે પેલા બલકના પુરાના મેલમાં પોતાના નાજમાંજ છે એ બેઆસ

તરત તે અખતરમાં શીકરાયલી મરદાનામરદ બની રહેલી મેહરીની ઉઠી ; અને એક ખુશ અવાજ કાઢતા ગીતારને ઊંચકી લઈને તેણે પોતાની નાજીક પણ લાંબી આંગલી મારી. તે જીલજીલનાં તાણ કરતાં પણ મીઠાં તાણથી શરૂદ ખેંચવા લાગી—

લેરવીની “ગજલ.”

ગઈ ગુન્થેમાંથી મીઠી ખુશમો રોશન રાખ ખ્યાબાંમાં,
દર્દ ને બેચેની ફાવી ખીલી-ખીલી દગલબાજી ખારામાં.
અજબ છે સાર કે નજદીક યાર કરતાં જીલ્દનો જીલમ,
ઠર મુલાકાત મુજને ખખશેરા, બેઠીછું ઉમેદ ફુવારામાં.
તજૂ થઈ ગયો માહ વળી મુનવવર, માહે મુજ જીગર,
ખુત મજીનું નરગેસ બની, ઠર દરચાફ એમ જનાવામાં.
રાખ ના બન રાખ છે તક ફરી ફરી ફલી ફલવા,
ખીજેલો ખીલે, અટવાયેલો કપાય, મહોબત અરાબામાં.
છો ગુલ નાજીખ ખીલેજું હું મળવાની ઉમેદો સંગ,
આવ તું ચમતના ચંચળ ખુલખુલ મળી રેન સતાવામાં.

આ ગજલ પુરી કરતાં ગીતાર ઉપર ખુબ તેજ થઈ કે એક જ-
વાન તેણીની સામુ કુદી ઉભો કે—“અરે હું તનેજ આહુંછું” કરી તરત તે
મરદાને પોશાગમાં ગાયન કરતી મેહરીની ઉપર ધસ્યો પણ જાણે તાજીબ
થયો હોય તેમ દેખાવ કરી તેણીની બેમુલી હીરાની વીંટી પોતાની સાથ
અદલ બદલ કરી લઈ આવ્યો ગયો ; મેહરીની આ બનાવથી આચંબામાં
પડી. બ્યારથી ગીતારનો શરૂદ તે તંબુમાં, કનકચો હતો ; ત્યારથી
બલકનો જુઠો શાહ પોતાની ઉંઘમાંથી જાગ્યો હતો. પોતાની બેઠી કોઈ
મહોબતમાં છે, એમ તેણીની જબાંથી જે મહોબતનો હલક સાંભળ્યો હતો
તે ઉપરથી જાણ્યું હતું, તે આ દેખાવથી એકએક પોતાને વીસરી જઈ
બબસ્યો કે “અરે હું ખ્યાબમાં છું, કે અરેઅરે જોઉંછું. જે મોટે હું આ
રીતનો પાયામાલ થયો ; તે શું કોઈ ખીજને ખસ આવી મને ભુલેછે !”
તેથી તે ગુંચવાયો ; મેહરીની ગુંચવાઈ અને પેલો ચંચલ ગીતાર પણ
ચુચવાઈ રહ્યો. જે મહોબત અને ગમ ગીતારના તાર સંગ લાડ કરતાં
હતાં ; તેઓ મુંગાં થયાં, છુટાં થયાં અને બરમ બોઈ અસ્ત પામ્યાં.
આ રાત પોતાના થંડા તેજમાં હતી અને બ્યાબાનમાં રાત્રની રાણી તમામ

મરેર સાથ તખ્તનશીન થઈ હતી. ત્યાંહાં બહારની ફસલનો રક્ષીઆમનો પવન જેની જનાબમાં અજાએય રાખો સાથ દોરધામ કરતો હતો, તે પવન જેમ કુલવારીની ખુશખો લાવતો હતો તેમ તેમાં લોહીની બદખો રાખેલ હતી. તે પવન જંગીઆના ઝકલાટ, જુસ્સા અને હીમતના સપાટાની ગવાઇનું પુસ્તક હતું. આકાશનાના મસ પાહાડી આકાશો અને મોગલોનાં મરદાનાં મરદ રહ તે પવનમાં વીખરાઈ ઉડતાં દીસતાં હોય એમ તે પવનનો શેઠારકો હતો; તેવી તાજુબ કતલની રાતે બલકનો ખુદા શાહ મેહરીનીનો ભરમ પામ્યાથી કતલ થઈ ખેદામ બન્યો હોયની. આમદાદ પડી, અને એક સરદાર તે તંજુમાં દાખલ થયો. તે નમ્યો અને તરત તે તંજુના ખીજ ભાગમાં પેડો. હકીમ સાથે તેણે ગોઠતેગો ઝાંધી. પોતાની બગલમાંથી પેલા હકીમને કાંઈ આપ્યું, અને પાછો આખાની રીતેજ નમી તંજુ છોડી ત્યાંથી યાહુમ તેણે પોતાનો અસ્પ ફેડ્યો. એ બનાવથી મેહરીની પોતાની ખેદામીમાંથી ચમકી ઉઠીને પેદર તરફ ગઈ, અને દેલાસા ભરેલા રાખુનોથી આપને પુંછવા લાગી, “આપ તે સવાર કોણુ હતો, અને આ તંજુમાં તે કોણુ સાથ મલી ગયા?” પણ તેવામાં હકીમ તેઓ વચ્ચે હાજર થઈ ખોળ્યો “આ નવજવાન પરી તે એક મોગલ સરદાર છે, જે લગાઇમાંથી તમે મોટો આ લુટ મને આપી ગયાં છે; અને જાણુબુદિ કે તમેને હંઈજ પાદશાહી બરદાસ્તથી રાખવાં. એટલામાં પાદશાહી ગેલને લાયકના નોકરો, બાંદીઓ તે તંજુમાં દાખલ થયાં; વળી ખાજા મશાલહત અને રાજ ચલાવનાર પદવીવાલાઓ આવી તે બલકના ખુદા શાહેને નમ્યા, અને કુવા દીધી કે “આ ખુજોરગ નામદાર શાહ હારાં રાજ ઉપર ખોરશીદ મોહબત ભરેલો પરકાશો; અને તાં તાજ હારા કુશમનોમાં શ્રીકર પેશાડનાં રહેલો. આ અશ્યાના મોટા બલવંતોમાંના મોટા બલવંત તું જમીન ઉપર અંગીસ કરતાં ખુજોરગ થાઓ; કે તરત પેલા હકીમે પેલા શાહના માથા ઉપર તાજ સુડ્યું, અને મેહરીનીને આનવાલો ખેમુલો મોતીનો હાર પેદાઓ કે બાંદીઓએ તેણીની આસપાસ થઈ જઈ તેણીના મોહ ત્યમ બદન ઉપર ખુરખો નાખી દીધો, તથા બગલમાં ઉચકી તંજુના ખીજ દેવાનખાનામાં લઈ જઈ તાંહાં શાહજાદીનો પેસાગ પેદાઓ, કે રાતની રાણીનું રાજ ખતમ થયું, અને ખુરશીદ પોતાના ખુદાઈ નુરથી આસમાન ઉપર હકુમત ભરેલો થઈ ખીરાબ્યો, જેની શુનેરી ધજા કુખ્યાના તકતા ઉપર ધુજારો કરી રહેતાં સારી બલક ચક્રચારમાં લાગી રહી.

ખાખ આઠમો.

“આ નાજ નથા તડાગે, છે હુંદગી તુજ નાજ,
 ને આ હુંદગાની તો, છે કહાં નાજનવાજ.”

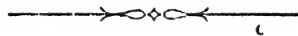
આ ખામદાદે બલકમાં મોટી હવેલીઓના પાછા પાયા નખાયા. ના-
 મીચી કારીગરીઓના નમુના પાછા બલખના પાયામાલ શેહેરમાં પંકાયલા
 મોગલ કારીગરોથી ઉભા થવા લાગ્યા; શાહનંદાહી સરદારો તે બાંધકામ
 ઉપર તકેદારી કરનાર રહ્યા. જુજ મુદત ગુજરી. ફક્ત બમો દીન અને શાખ
 તે બાંધકામના મહેર અને ધોગારથી બલક ચાલુ લઢાઈનું મકાન હોય
 એમ ગાજી રહ્યું, અને પછે તે ઉપર આકૃતાબ હસેને તેજ મારવા લાગો.
 અસલ બલક જાણે કોઈ પરદાથી ઢંકાયલું હોય ને તે પરદા ઉચકાયાથી હાલ
 પાછું ખુલ્લું થયું હોય એમ તે તેના આગલા દમામથી દીપવા લાગ્યું. અસલી
 મહેલો, નામીચા બગીચા, અમીરી હવેલી, પાદશાહી રરતા, જાહેર મુકામ,
 હમાંખાના અને કીહા ફરી એકવાર પોતાની હૈયતીમાં આપ્યા; ફરી
 સરસ બલકી અને મોગલો તાંહાં પોતાના કપીલા સાથે વરયા. પાછાં
 સરવના દરખતો તાજાં થયાં, અને બુલબુલોના માલા તે ઉપર ગુળ્યા!
 બુલબુલોની મધુર વાંસલી વાગવા લાગી, અને વલી એકવાર જોખનવંતી
 માલજોની કારીગરીથી ખીલેલી ગુલાબની કલીઓ મોખતથી ગાયનકાર
 બુલબુલો ઉપર ખેંચાઈ ખેંચાઈ દીવાની બની જઈ શીદા થઈયો.

બલક સંધી રીતે પાછું મુસ્તકીત અને જોખજલાલ બન્યું; કે
 પેલા પાદશાહી તંબુમાં એક પેગામ પેલા હકીમને મળ્યો; જેથી તે રાત્રે
 પેલા હકીમે ખાનામાં એવી દવા ઉમદા બેલી, કે તે ખાનું ખાધા પછે
 બલકને બુદ્ધિ શાહ, મહેરીની, તથા તેઓના ફરમાખરદાર તમામ બેકામ
 થઈ જાંઘના ચોકસ વખત સુધી શેકાર થયા, જે ખેસુદીથી તેઓને બલ-
 કમાં પાદશાહી દેવાનમાં લાવી જેમ તે તંબુમાં હતાં, તેમજ તેઓને
 તરતીબથી સુવાડ્યાં. હવે બ્યારે ખામદાદ પડી, તેવારે પાદશાહી કાનુન
 મુઆફકે બલકનાં શાહની ખીદમત સર થઈ. દરબારનું દેવાનખાનું અમીર
 હિમરવોથી ભરઈ રહ્યું; અને રાજદરબારી મામલાની જીકરે ઉપર નેમાયલા
 રાજ ખટપટીઓ પોતાની જાયાં ચલાવવા લાગ્યા; તેવામાં પેલા તંબુમાં પ-
 ડેલા રાખેના પરમારે શાહ પોતાના તખ્ત ઉપર ખીરાબ્યો, પણ તે તાજુબ થઈ
 રહ્યો. આ બનાવ તે પોતે મુગો રહી જોઈ શક્યો નહી; અને જે તમામ
 દરબારીઓના દુવા ભરેલો મહેર મચ્યો છે, તેથી તદત બુલાવામાં પડ્યો.
 પેલી તરફ મહેરીની જેવારે જાગી, તેવારે તે આસપાસનો રંગ જોઈ પોતે

પોતાની બાંદીઓને પુછવા લાગી, કે આ જમીન કેઈ અને આપણે કાંહાં? તો તેણીને જવાબ મલી શક્યો નહી, એક ગમથી તે ઉઠે અને ખીજી ગમથી પાછા પાદશાહી શેજ ઉપર સુખ જાય. એક ગમથી તે મોખતને મનમાં યાદ કરી શરમાઈ જાય, અને ખીજી તરફ મગરર બનીને તે ખુલી જવાની કોશિસ કરે; પણ પછે ધીવાની સરીખા ઉઠી અને રખેતા પ્રમાણે સફાઈ ભરેલી થઈ તેણીએ સોંગાર કાઢ્યો, તો પટલું અને ઝીંચું તેણીનું કદ તમામ મેતીમાં ગરક સરવની રોતડને ટકર મારતાં—પોહાલું તેણીનું કપાલ ઝલકતું અરધા ચાતની તેજી ધરવનાઈ—કાલા ને લાંબા બાલ કાલી નાગણી સારીખા—ગુલાબ ખીલી રહ્યું હોય એવા ગુલાખી રૂપ-શારા—તેણીની ચશમ કલા કમાની ભવાના ઘેરાવા નીચે કાઢ્યાં લાંબાં તીર સારીખાં ઉભાં પાપણથી ઘેરાયલી કામણીના સરસ સ્વરૂપ સમાનના મેતારા જે જાંહાં ચમકે તાંહાં ખુનામરડી ભરેલી મોખત ચમકાવનાર અને હંસ માફક તેણીનો હીલતી રોક સાથને મુખરો—વળી તેમાં લાલ રોતની રોતક—શીયા હાયતી ધમક—લાંબાં ને સરખા પગની લટક તેમજ સંનિ વેળ ખાતો ખોલાં બાબુલનાં ઝાડને ટકર મારતા, જાદુવાલા ગોળા ધરાવનાર, જે ઉપર ખેટીમતી હીરા ને મેતી ઝૂલી રહેલાં; તેણીનું તમામ બદન કસબ અને જરી કુનદનના શાહજદાઈ ઝબાથી ખીલી રહેલું—લીલાં પાનાનો કમર ઉપર કમરપોટો બાંધી હરખમાં આવી ગયલું; તે મોખુબ એક ધણીજ ખુબસુરતી ભરેલી રખામની બની મોખત ઉપર દોર મચાવનાર મોહીની હતી; જેથી બલકનો ખુરો શાહ ધભરાટથી તેણીના દેવાનખાનામાં દાખલ થયો તે વખત મેઢેરીનીને ચોલખી શક્યો નહી, પણ તાજુખીથી તે ખુબસુરતીને જોઈ પોતાની બેટીને ફરામોસ થયો.

આ બારીક હીંગામમાં તે દરબારમાં “આબાદ રહેજો શાહ બલખ અને આસમાન તલગ પોહોંચજો નામીયા ઝંગીસનું સર” એ પોદાર ધડ્યો, કે તે શાહની સામે એક દેલાવર મોગલ બખતરમાં ગરક ખુબ ટેકાવથી પણ હસતા ચેકરાથી તવાજો કરી ઉભો. શાહે તેણે પીછાણ્યો; કારણ એકવાર છેલ્લો જંગમાં અને ખીજીવાર તંબુમાં મધ્ય રાત્રે તે શૂરી શીકલ તેણે જોઈ હતી. મેઢેરીનીની જ્યાં જે મોખત મોટે સખતખાજી કરતી, તેખી આ વખત તાજી થઈ રહી, અને શાહ દંગ થઈ ઉભો, પણ તે જગા શાહજની મેઢેરીનીનું દેવાનખાનું હતું; મેઢેરીની જોડે ખુબસુરતીમાં આસમાની હરખોની શાહજની કરતી, તોપણ તે પોતાના શોંગારમાં ખામી જોતી હતી, તે ખામી પોતાના લીલદારની હતી, તે દેલદાર આ

હતો. તોખી એક ખીજ દેલદારની ચશ્મ તેણીની સાથ મલેલી હતી, અને તેથી તે બેચેન થવા લાગી હતી, જો કે મોટી જગોમાંથી બચાવનાર તેણીની સાસુ છે, એવું અટકલી શરી, પણ પેલા “અરે હું તનેજ ચાહું છું, તનેજ ચાહું છું.” તે આશકને તે યાદ કરી ગમખાર થઇ નીચું જોવા જાય છે, તો પેલા આશકની વીટી પોતાની આંગલીએ દેખાઇ, અને એક આશું તરત ટપકું તે જોતાં અંગીસ સમજ્યા. તેણે ઇસારતે કાજને બોલાવ્યો. તેણે આવી ઇસલામી નેકાની શીરઆત કીધી. ખીજ ગમથી તમામ શહેરમાં આગલથી હોકમ થયા પ્રમાણે રંગ રાગ અને ખુશાલી મચી રહી ; જોયા પોસાગમાં અમીર ઉમરાવોના જનાના તાંહાં આવી લાગા ; જેવારે નેકા થઇ રહેવા આવ્યા, તેવારે મેહેરીની જોય છે, તો પોતાની પાસે પોતાનો પેલા અખલો આશક પોતાની વીટી સાથ ઉભો છે ; અને કાજ છેલા બોલથી નેકા પુરા કરે છે ; આ ખ્વાબ સરીખી સંધી કાંહાંનીથી મેહેરીની બેકામ થઈ, અને અંગીસ તેણીને બગલમાં ઉચકી એક ત્રણ બેઠકના દેવાનખાનામાં પેલા ખુદા શાહ સાથ ગયો. તાંહાં તેઓ બેઠાં અને અંગીસે પોતાની મેહબતની તમામ કેશિએત ખ્યાન કીધી અને તે બોલ્યા “આ ખુજોરગ શાહનશાહ તું જાંહાં તલગ હૈઆત છે તાંહાં તલગ ત્હારી પ્યારી બેટી અને મારી પ્યારી બાનું મેહેરીની તારી ચશ્મ હજુર રહેશે.” મેહેરીની તરત આ સખુનો સાંભલી પોતાના ખાવીંદ અંગીસના પાસામાં મહેરબાની ખુજતી હોય એમ પડી, કે ખુદા શાહ તે બખતાવર રાજની મુખારકબાદી લેવા તાંહાંથી ઉઠી જઇ દરખારમાં ખીરાજ્યો, જાંહાં સાત દીન અને રાખ તલગ નવી નવી બિટ અને નવા નવા રંગો મચી રહ્યા, અને નવરાજના હીંગામ મુઆફક અંગીસ અને મેહેરીનીના નેકા ખીલી નીકળ્યા.

હશે તે નેન વમે દીલમાં રડે તે રૂઢ્ય વીંધે હેવાળ,
સદા ના જગુ જોખનના દીન જીવાની છે જાણે જીવજળ,
મસ્તાનીમાં મલકાત ના માણખીખ્યાતું જોઇયુલાખના ગાળ,
આજે નહી તો કરમાશે કાગ હોળી છે રંગ દીન ચંદની ચાર,
નોરોજ છે સાત દીન તેહવાર, બસંત છે હરાંઇ રત મહેમાર,
પલકન આજે છુટે ભ્યમ ખાત, નમતા પોહોરે ના રહે પળકાર,
પતંગ જાણે શ્રીખ સદાય, રતી માણે કામ અમર અવતાર,
માનુની માણે જોખન અમર, રસ્તમ અનુભવ સદા અહંકાર.

શાહાનશાહ અકબર ને કવિ ગંગ વચ્ચે શરતઃ ભાટનો છોકરો ગર્ભથીજ ભાટ જન્મેછે !

શાહાનશાહ અકબર એક સમય માટી ખુશીમાં મેલેલે ખેંડાં છે, પાસ ખીર્ષલ શાહીઓની નાલિસી કરતો ખેંડો છે. શાહાનશાહ તેના શખ્ખુને શખ્ખુને હસતાં હસતાં ઠાંસી રહ્યો છે, તેટલાં ભાટ કવી ગંગ ‘ખાદાવંદ’ કહેતાં નમી સામે ખેસી ગયા. ખાજા જંગ પણ સામે ખેડીમતી માતી ને હીરા કાઢી દેખાડતા ખેડા હતા. તે જોવાને સુંદર શાહીઓ પોતાની ખાંદી ઉપર ખાંદી મોકલી મંગાવતી હતી. તે ખુખસુરત ખાંદી જેમના બદન ખાલસા માંદી જેવાં ને ઉમર ત્યારે પંદર-સોલ વર્ષની, વળી અંગ ઉપર ખારીક મલમલ વીટાલિલી માહે અતલસની ચોલી ધાલિલી તે ઉપર સોનાના ઘાનાની માલા ચક્રચક્રીત યથ રહેલી; તે જોતાં કવી ગંગ ખોખ્યો—

પવનકો તોલ કરે! ગગનકો મોલ કરે!
રવીસે ખાંધે હીંદોલ! એસે નર ભાટ હે!
પથરકો કાંટે સુત! ખહાજણુકો પઢાવે પુત!
મસાનમે ખસતહે ભુત! તાકો ઘર ભાટ હે!
વીજલીસુ ફેરે લેવા! દવણાસુ રાખિ ઠેવા!
શહુકુ ખવાવે મેવા! એસો સફર ભાટ હે!
મેઘકુ રાખિ ઠેરા, વખતકા લુટાવે ઢેગ
મનકા સમાલે ફેરા, એસો હર ભાટ હે!

કવી ગંગની પતરાજ જોધ ખીર્ષલને મન તે ઉપર કાંઈ કૌતુક લાવવાની મરજી યથ તે ઉપરથી તેણે તાઉકો પુરચો કે, “ખાર્વીંદ જે કવી ગંગ ખોખ્યો તે પ્રમાણેજ હથે તો માના પેટમાંથી ભાટ કવિત્ત ખોલતા પેદા થતાહથે એ માહે તો કસોરાક નથી.” શાહાનશાહ ખોખ્યો “ગંગ, ખેહદ તાજુખી લાગેછે કે માના પેટમાંથી ભાટનો લરકો ક્યમ બરાધ કરતો

જન્મતો હશે?” કવી ગંગ ભેલો તે આપડો પંઢરાયલી જલ સમજી કે જોઈ શક્યો નહીં ને ગર્વે ગાંડો થઈજ બકી ઉઠ્યો કે, “જેહાંપનાહ એમાં શક નથી. જોઈયે તો પાંચું હ્યો.” આજ ગંગે મોતી ને હીરાના નંગ રાણી-ઓની આંદીને આપતાં આપતાં મેજ કહેવા લાગ્યો. “આદાવંદ કાંઈ પણ નકલ ને નજર એક મળ્યાવગર તમેહનો તાલુકો બરાબર બંદ ખેસ્તો નથી. ખીર્ચે તો ગંગને સપડાવવો મોટે હસીને “આજજી તમોને અમારા ભાટ માહરાજોના સતની બબર ક્યાં છે? છેક જહા પેદા થયા ત્યારના એ ભાટના વંશમાં અધતી દારાપણું ફરે છે!” કવી ગંગે બોલ્યો “આજજી તમારે પ્યારાં મોતી ને હીરા ને જનાનાની ખુશામત; હમારે પ્યારી અધતી ને કવિતા ને શાહાનશાહની હજુરમાંહે સ્વનંવતા.” આ વાત આંતી હતી એટલે ચાંપરાજ હાડા ત્યાં આવ્યો તે કવી ગંગને કમેલો જાણી અફશોરા કરી બોલ્યો “એ શાહાનશાહ આ વાતનો બિદ જુદો છે. કવી ગંગનો કહેવનો આવદ માત્ર સમજાની વાત સંગાયે મલેછે, તેમ ભાટનો જયો તેના આપદાદાની રૂદી માફક વંશના વહાલ ને ગર્વ, જે કવિતા ને ભટાઈ, તે તેના વડજલોથી જોઈ શીખી ત્યમ જગતમાંહે આજતો થાય છે.” કવી ગંગ સાવ ભાટ તે નાહક વચ્ચેજ બોલ્યો કે “ઠકારજી આજ છ માસ થયા ઠકરાણીને મોહાલથી વ્યોગ સહોળિ મોટે ચીતડેકાણે નથી. અનદાતા મારા સખુત ખુત્રા છે કે ભાટનો ખેટડો ગર્ભમાંજ પોતાના વંશની કેજવણી ને ભટાઈશીખી પછે જન્મતો હોય ત્યમ તે ખુદતીજ ભાટ પેદા થાયછે.” શાહાનશાહ બોલ્યો, “ગંગ ખેહદ અજ્ઞાન્યેખી છે.” ખીર્ચજ બોલ્યો, “આજમપરવર એ અખતરો અજમાવવાને કાંઈ મુશ-કેજી નથી. કવી ગંગની લરકી હમેજદાર છે તેને આજકાજ બાલક પેદા થશે મોટે જોઈયે તો ચોકી પહેરા ને જનાનાની ખાસ બીધાસુ રાણી-ઓમાં તેને રાખો ને બાળકનો જન્મ થવા પછે ભાટણીને ઘર પાલખીમાં ખેસાડી રવાના કરજો. બાળકનેરાખ્યના સખત પોહોરાને અરજા રાખ્ય ધી-જણમાં ઉધારી તેને! માજરો જોવો.” શાહાનશાહ બોલ્યો “અગર એ તપાસમાં ગંગના કહ્યા પ્રમાણે ના બને તો તેનું સર સુલીને હવાલે કરવાને હું પક્ષ પણ દેર કરનાર નથી.” ખીર્ચજ બોલ્યો “આદાવંદ ગંગ માહરાજ ક્યાં ના પાડેછે?” શાહાનશાહે શીતાબ જનાનાની દસવીસ હોથ્યાર આંદીને ગંગને ત્યાં રવાને કરીને તાકીદથી તેની પુત્રીને બોજાવી પોતાની ખાસ રાણીએને તાખે આપી. એ રીતે કવી ગંગ ને શાહાનશાહ અકબર સર-તમાં ઉતર્યા હતા. આ મુદતને સાત વર્ષ થયાં ને શાહાનશાહે કવીને બોલાવ્યો “કે ભાટનો લડકો જન્મતોજ ભાટ હોય છે તે દેખાડ નહી

તો સર સુળીને આપવાને તૈયાર થા.” “ધર્મરાજ તૈયાર છું” કૃતી કૃતી ગંગે કહ્યું, “પ્રથમ અમારી કીયા કરવા વગર ને તેને અમારી નાતમાં લીધા વના તે ભાટ ક્યમ બનશે? આજતલગ તેણે રાણીઓ ને જનનાનખાનામાં રહીને સઘલોન્યાતને લાછત લગાડ્યું છે. પ્રથમ તેને સ્નાન કરાવી કીયા કરી ખેચાર આંટાં ફેરવી લાવ્યા પછે જે તેની જાત છે તે તે દેખાડવાને ચુકનાર નથી. મેવટે ભાટનો ખેટડો ભાટ ના નીકાલો તે મારી શરત પ્રમાણે મારું ધડ હાજર છે.” ખીર્ચલ પાસ હતો તે બોલ્યો “જે હાંપનાહ, આ કહેછે તે વગર બાંધાનું ને વાજખી છે.”

આજે મોટી દરબાર ભરાઈછે; નવાબો, નીજામો. શાહજહાંઓ ને સરદારોની ઠઠ મલીછે. ડાકોરો ને રાજાઓ પોતની પડવી માફક ગોઠવાયાછે. નગરથેડો ને સાઉકારોથી તે રાજદરબાર શોભાયમાન થઈ રહીછે, મુશલમીન ને હીંદુ સઘલાના મોહમાં કૃતી ગંગની ગાંડાઈ ઉપર ચરચા થાયછે. દીલ્લી ઉલટપુલટ થઈ ગઈ. રમયતે તેહવાર જોવે દીવરા કરી મેલ્યો. સઘલા ડામદારો ડામ મેલી ભાટના લડાનો ખેલ જોવા જમાવ થયાછે. આ દરબાર મોટે ખાસ મોટો માંડવો નાખી તે વચ્ચે અખાડા માફક એક એક ખુલા સ્થો હતો. તે એટલો મોટો ને વશાલ હતો કે ત્યાં ઉંચા મોભાના દસ હજાર તમાસગરો ખેસીને તથા ત્રીસ હજાર તમાસગીરો ચકરડે જમાવ થઈ જોઈ શકે. ત્યાં આખી દીલ્લી ઉલટી છે. જનના મેહેલમાંહેની અગાસીઓ રાણીઓ, શાહજહાંઓ, ડાકોરો, શેદાગરણી, ને વજીરજાદી વગેરે સઘલા શાહાનશાહની ખુબશુરતો આજીરાજી છે. તે બાજુ જોઈ સરદારોની ચોખી હોવાથી કોઈને ત્યાં જવાની તાકાત નથી. ખાસ મેલો દેખાય તે અગાસીના ભાગ ઉપર કૃતી ગંગનો કપીલો આવી હાજર થયો હતો. ખીર્ચલે કૃતી ગંગનો ઘાટ ધડ્યો હતો તે તો કસામાંહે નહીં ત્યમ કવિ ભાટને ઉલટ આપતો હતો. એ રીતે એક બાજુ અમીર ઉમરા ને શ્રીમંત શેદાગરો, ખીજી બાજુ શાહજહાં, નવાબ નીજામો ને ડાકરો, ત્રીજી બાજુ સુંદરીઓથી ખીચીખીચ જનના મેહેલ અને ચોથી બાજુ લશકરી ને શેઠેરી નોકરીવાલા અમલદારો, તે પાછલ ચકરડે હજારો ખેલ, તે મેલો જોવા ચુપ ઉભાછે. તેટલાં વચ્ચે ખુલા એકમાં કૃતી ગંગ પોતાના સગા વાહલા ને વૃદ્ધ ભાટો સંગાથે એક વાવટો સ્થપ આપ્યો. તેણે પ્રથમ પેલા ભાટના લડાને સ્નાન કરાવી કુંડુનો ટીલો કસ્યો. સુર્યનારાયણ તરફ જોઈ “આ ભતખંડના માહદેવ ગહારા કૃલની બાજ આજ દીપાવજે,” એમ વૃદ્ધ ભાટે આખરો ઘોઘાગી ઘાટો કાઢ્યો ને

જનાના મેહોલ તરફ જોધને કવિત ધધરાવ્યોને ક્રીયા શીરૂ કરી. ભાટના બરકાને વચે લીધો. ડાખા દસ ને જમના આઠ મલી અધાર જના લાખ્યા ઢુકા હાય કરતા, ઉંચી નીચી ડોક તાણતા કોઈ આકાશને, તો કોઈ ઈશ્વરને, તો કોઈ શાહનશાહને તો કોઈ કુલદેવ, તો કોઈ સુંદરીને, તો કોઈ શુરવીર, તો કોઈ અમીર ઉમરાને, તો કોઈ શ્રોમંત શૌકાર, તો કોઈ નવાખ શાહજાદાને, તો કોઈ સુખા નીજામ, એમ કવિતના આશીર્વાદ દેતા તે ભાટના સંગે સધલા તે ખુલ્લા ચોક પોતાની ગંભીર ક્રીયામાં ગળવ્યો. છેલ્લાં કવી ગંગ ખાહર નીકલી ખાલ્યા.—

સુનરે શાહ અકબર દીલ્હીયનકો. યેહો હેત પ્રીત ક્રીયા ભાટનકી,
એક ચંચલ અંક બસે હે વંશમે, ટપ ગર્ભમે લરકે પઢયનકી;
પરનરકે પાસ નહી રહે પરવસમે, દીયે ખુશખો જૈસઃ જાત કળ્પનકી,
કવી ગંગ કહે એધ હે ભાટ જાયો, અસલ સ્વરૂપ જાત મન્યનકી;

આ કવિત ખાલી કવી ગંગે માહ છટાથી પોતાના વંશને વાવડો તે લરકાના માથા ઉપરથી ફેરવી તેને આગલ કચ્ચો, કે સધલા ભાટ એક અવાજે ખાખ્યા કે “ખાલ ત્હારી ઇચ્છા” કરી ગલામાં કુંઠી નાખી. ગંગે પોતાનેહાથે આંગલી વલગાવી શાહાનશાહ સામે લાવી ઉભા કર્યોકે ભાટના લડકાની જખાન કુંઠી (કાતર) મારૂંક ચાલી:—

અકબરશાહ બાદશાહ હોમાયુનકે નંદન,

ભાટકે રંગણુ, એક થોરાસા એક થોરાસા :

દો જંજર દે, દો પંજર દે, એક ચાંદીકા એક સોનેકા

દો ખેલ દે, એક તીસકા એક બતીસકા

દો ધોરાં દે, એક ભુજકા એક કચ્છકા

દો ઉટાંદે, એક લાહોરકા એક મુઝતાનકા

દો હાથી દે, એક સંગલકા, એક દોપકા

દો મુરગે દે, એા ખોલે રાત મુજારકા

દો પોપટ દે, એા લેવે નામ કીરતારકા

દો કુત્તે દે, એા છોટે છોટે કાનકા

દો ભાટણી દે, જૈશા કુમ ગુલાબકા

દો ગોવાં દે, ગવલણી ગોવાલ બાસકા

દો ભેસાં દે, હાકનવાળા સાથકા

દો કુનખી દે, તે ખિરે ગારા ભાતકા

દો પલંગ દે, છતર આજા સંગાતકા

દો ગોલી દે, કામ કરે ધર સમાલકા

ઝાટક છુટક પલંગ ખીજાવે લરકા સોવે ભાટકા.

સઘળી દરબાર ને સઘળી ઠઠ ત્રાય ત્રાય થઈ. કવી ગંગની ખોલ-ખાલા થઈ. શાહાનશાહના હસવાનો પાર રહ્યો નહી. ત્યાં નવાખો નીન્ન-મો, શાહાબદા શરદાશે ને શૌકાર શેદાગશે ને ખુશીમાં આવ્યા તેથી સઘળી મળેલી ખલક માંહે તે ભાટની જીતના યશ ગવાવાની ખુશાલી ને હસાહસની તો હદજ થઈ. રાણીઓ ને ઠકરાણીઓ વગેરે સઘણું સુંદર મંડલ કસેન્નં ધરી ધરીને હસવા મંડી ગયું તે અરવો કલાક ઉપર થયો તોય નરમ પડે નહી. ખીર્ખે ખુખ રાલથી કવી ગંગની તારીફ કરી. મીન્નલસમાંથી લખોની બખ્શેશ ઘડીના વચ્ચે તે લડકાની મધુરી ખોલી ને નીરજીવ માંગવા ઉપર વરશે રહી, પણ જનાના મોહાલથી મોતી ને રત્નો ને કનક દાગીણા એટલા વરસાવા લાગ્યા કે તે અધાર ભાટ ને પેલો લરકો સઘલા તેમાંહે જાણે દતાર્ધ ગયા હોય ! ત્યમજ રહ્યો તે ચાંદીના શીકાની ફેકાફેક કરી ; તેથી તો ત્યાં પેલા ભાટોના શરીર તેના મારે દોડ-રાંજ થયાં. શાહનશાહ અકબર હજી હસ્યાજ કરતો હતો તે ખોલ્યો “ખીર્ખેલ તું ખોલ્યો તે સચ, ભાટ તો માને પેટથાજ ભાટ પેદા થાયછે.” “બંદેનવાજ મારી તો પુરીજ ખાતરી હતી” ખીર્ખેલ ખોલ્યો ને એક મોઢી શ્યાલ હોડારી કવી ગંગને મોઢા માન અકરામથી દરબારમાં ખેસાડી ગુલામ ને તુરા આપવાને હોકમ થયો.

તન તુજ હસે પંચધાતુનું તોજ ખેવફૂંમાં નીભશે રે,
મોહાતના ખેકીમતી આપમાં લાગી આગ જોઈ જીવશે રે.
જીવાન જીગર તો કલી નવખહાર જોખનની જોતાં તલપશે રે,
ઝલકતી ચાંદ નવી કલી જોનારં નેન મેજે જો ટપકશે રે.
જીદૈની જાતીજેને અપર નહી તે જાન શીતમ કેમ સમજશે રે,
રતન રતનની કમલ કમલની માણક માણક નેમ પર્ખશે રે.
જીવસૌંધ્યા બદલે જીવ સ્વાધીન લેઈ લોહીએજ જીદૈલખશે રે,
સાચુત વફામાં તે તન બજવી શીકો રસ્તમ સુકે મરશે રે.

મોસરનો રાજા રામપસીનીતા ને ચતૂર કારીગર.

મોસર દેશમાં રાજા રામપસીનીતા રાજ્ય ચલાવતો હતો, તે સદ્-
 મુણી ને ખુદોવાન હતો. બળમાં તેની જોડ તેના સમયમાં બાયજે
 ખીજ રાજ્યાભીષેક કરી શકતા. તેની દોલત અડાગ, તેનું લશકર મોટું,
 અને તેના ઇન્શાફ ન્યાયશાસ્ત્રનો શૃંગાર ખોલાતો. લડાઈ વેલા તે પોતાના
 ખજાણાના ખંઘર ખોલતો ને સંપત્તિહ સમય તે પોતાના ગંજ ખજાણા
 કોઈના જાણવામાં કદાચ આવે એ રીતે તે છુપાવતો. ગંજ ખજાણો
 છુપાડવા માટે આ રાજાને માહ ચીંતા તનમન આપી કે નબલો કીલો
 કોવા સાધારણ મેહેલથી તો તેની અડાગ દોલત ઉપર દરોરો પડે અને
 દુશ્મનોના દેશ ને લશકરની બડાઈ તોડવાને સામર્થ્ય આપું થાય માટે
 તે કાલમાં પંદાયજ એક માહ કલાવંત કારીગર પાસે સાવ પથરનો કીલો
 બંધાવી તે માહે છુપાં ભાંડાં કરી લઈ ત્યાં પોતાની અડાગ દોલતનો
 ઠગ સમાવ્યો.

કલાખાજ કારીગરે આ સુધ પાષાણના મજબૂત ખાંચેલા કીણાના
 મેહેલમાં રાજા ના જાગે ત્યમ તે માહે દાખલ થવાને એક છુપો માર્ગ
 પોતાને ઐશુવેગા ધન મેજવવાની સવજતા સાર મેલ્યો હતો. ત્યાં તે જીવ્યો
 તે હદસુધી હરદમ દાખલ થઈ ભાવે પડતું ધન લાવી ખરચી પોતાની ધા-
 અતા વધારવામાં ત્યમ મોટાઈ ને દખલખામાંહે રેહવા પામ્યો, પણ મર્ણ
 ધડીવેજાએ પોતાના કખીલાની દુર્દષા થવાની ચીંતાએ તે ભેદ પોતાના
 બે પુત્રોને કહી તેણે તે છુપા માર્ગની આવીની નીરાન દીધી.

આ છુપો માર્ગ માત્ર કીણાના ખજાણાવાલા મેહેલની દીવાલની
 એક ખાજુ એક મસ સલગ પથર ગોઠવ્યો હતો, જે કારણ વેલા ધારી
 ધારણા માફ ખાજુની અતડી કમાણુ ડવાતાંજ આરાનીથી ઉચકાઈ
 રેહતો ને માહે ગરવાનો માર્ગ દેતો. ત્યમ તે બને ભાઈએ પોતાના

પીતાના મર્ણુ પછે કામ પડતો અબજો. કાઠી લઈ પીતાનો રાખ ને વેહવાર સાબુત રાખ્યો અને ખુબ તલાસ ને ચોકાસીથી પોતાના પીતાનો તે ભરમ જાલ્યો પણ હોતી પ્રખલ.

બનાવ એક એવો બની ગયો કે એક દિવસ રાજા પોતે પોતાના અબજાની તકેદારી ને સલામતી જોવા જતે ત્યાં તે દે.૫૫૩ માંહે ઉતર્યો તેની નજર પડતાં અબજામાં આડો પરોલો તથા તે ઘણોક કમી થયેલો દીસ્યો. રાજાએ તે સઘલો ભાગ તપાસ્યો તો સઘલી તરફથી તે અંદખસ હતો. વળી દાખલ થવાના દાર ઉપર રાખ્યો મોટોર સાબુત હતું. રાજા તાજુબ થયો કે આ પ્રમાણે માહ ચોરસ અંદખસ ભંડારમાંથી અબજો ક્યમ ચોરાયો? રાજા આખ્યાલમાં ગરક ગયો. કેઈ તરેહથી ત્યાં દાખલ થવાનો માર્ગ કે ચોરીનો પતો પામી શક્યો નહી. આખરે એક ધુડતી સુજી. તેણે પોતાના માહ વીંધાસુ વજીરને ત્યાં તે ભંડારે માહે ફાંદો નાખવાને કહ્યું. વીંધાસુ રાખ્યવજીરે પોતાના ખાસ સીપાઇઓથી ત્યાં પોતાના રાજાના કહ્યા માર્ક ફાંદો નાખ્યો કે જે પણ ભેદ હશે તે તર્ત જાહીર પડશે. રાત્રે ભ્યારે પેલા બને ભાઈઓ ત્યાં પોતાને જોઈતું નાણું ઉપાડવા પેલા ધુધા મોર્ગે પ્રવેસ કરી એક ભંડારમાંહે અને ખીન્ને દાર પાસ ચોકીમાં ઉભા; તેજલાંજ ત્યાં મંડાયલા ફાંદામાં એક ફસ્યો! તેણે પોતાના નહાના ભાઈને મદદે ખોલાયો ને ચેટાવ્યો કે ફાંદો છે, સમાલ ને આવ. નહાના ભાઈ તે સાંભલી વડા પાસ ગયો. ઘણીએ કલા ને હો-શ્યારી વાપડી. બનતું જોર ને ઉપાય કામે લગાડ્યા પણ બ્યર્થ. વડો ફાંદામાં ફસ્યો તે કચમ ફરતાં બાહિર નીકલી શકે નહી. અંતે રાત્ર વહી પ્રભાત થવાની વેળા પાસ આવી, ત્યારે વડાએ પોતાનું ડાકું કાપી લઈ તર્ત નહાનાને ત્યાંથી પોતાને મકાને નીકલી જવા કહ્યું. નહાનાએ ત્યમ ફરવામાંહે ડાહાપણુ જોયું. જે પોતાની ભાઈ ફાંદામાં જીવતો રહેછે અને દિવસના રાજાની જાણમાં આવેછે તો પોતાનાં સઘળાં કુટુંબની અરાખી ને માલ મકાનની હજીજ થાયછે. આ અવલોકણુ ને સમયસુચકતા વાપડી નહાના મોટોર ભાઈનું ડાકું જાહી લઈ ત્યાંથી ગયો. ઘર ગયા પછે તેની માના દીઠામાં પોતાના મોટા છોકરાનું ડાકું આવ્યું, તેથી તેના વીલાખની તો અહવડીજ. છોકરો ખોલ્યો “મા લગાર અકલ ખર્ચ કર, નીકર અખ-ધડી રાજાના માણસો આપણી સારી હવેલી ઓડી અણી નાખશે ને સઘલા કુટુંબને સુખી ચઢાવશે.” પછે સઘલી વીટક પોલાંથી છેલાંસુધી કહી. તો તે કાંઈ શોક વ્યાપ્યો કે સમજશે? તે ખોલી “તું મ્હારો

છોકરો ખરો હોય તો બનવાની હતી તે તો બની પણ ત્હારા વડા બાઈનું આખું શરીર કાંઈ કરી લઈ આવ કે અખીલાહ કસ્યે. જો આ મ્હારી, માતાની અર્જ ને આકૃત ઉપર તે ધ્યાણ આપું નથી તો પછે મ્હારાથી આ વાત છાણી રહી શકસે નહી. હું પોતેજ જાતે જઈ તર્ત આપણા રાજાજીને સંઘલી ખીના કહી જણાવીશ.

માતાની ગાંડાઈને હઠથી નહાનાનાં હાડેહાડ ધૂન્યાં. તેણે કાંઈએ કરી પછે પોતાનો જીવે આપીને પોતાના મોટા બાઈનું શરીર મેલવવાનો યત્ન માંડયો. આ મજાજીતેડાવે તેણે પ્રથમ પોતાના બાઈના ધર વનાના શરીર ઉપર રાજા શા ગજબ પાડેછે, તે જાણવાને નીશ્ચય કર્યો.

રાજા પોતાના વૃદ્ધ વજીર સંગાતે સવારમાં ભંડારખાના દરમ્યાન દાખલ થયો તો ત્યાં નાખેલા ફાંદામાં ડાકા વનાની દેહ પડીછે તે જોઈ તેની અચરતીનો કસો પાર રહ્યો નહી. વળી પણ તેણે પોતાના વજીર ને ખાસ સીપાહીએ સંગાતે તે પથરનો મજાજીત કીલો સંઘલી તર્ફથી તપાશ્યો પણ કોઈ પણ બાજુથી તેમણે ગરવાનો માર્ગ દીસ્યો નહી. સંઘલો બંદખસ, સંઘલોજ મજાજીત ને સંઘલી બાજુના દારપર રાખ્યોમોહોર અનામત ! એથી પણ વળી રાજાની તાજીખીનો પાર રહ્યો નહી.

રાજાએ દીર્ઘ દૃષ્ટીથી પોતાના વજીરને હોકમ કર્યો કે આપણા વીંધાસુ થરા સીપાહીની મજાજીત ચોક્કી દરમ્યાન આ દેહને આ ખજાણાખાના બાહિર ટાંગવી, અને જે પણ આ ડાકવનાનું સુરહું ન્યાલી ન્યાલી જોય અથવા તો તે પાસે જવા માંગે અથવા તો હદ બાહિર પ્રેમ દેખાડે તેને તુર્ત પકડી લઈ મારી પાસે લાવી હાજર કરે. ત્યમ સુરહું લટકાવી તે આસપાસ ચોક્કી બેસી ને રાજા ત્યાંથી ગયો.

નહાનો બહુ સમજી ત્યમ માહ યાત્રી પુરૂષ હતો. તેણે રાજાની સંઘલી હોકમત તે નહી જાણે ત્યમ જાણી લીધી. પછે પોતાની આગુરી ઉપર પકો ભરૂંસો રાખી તેણે પોતાની માતાની આસા પાર પાડવાનો હેતુ સાંધ્યો. તે પાંધરોજ પોતાને મકાન ગયો. અછી ચોક્કી ને વીંધાસુ ત્યમ શૂરા સીપાહીએની ફીકર તો તેને પડી પણ પોતાના વડા બાઈનું સર વનાનું શરીર મેલવવાને જે તેણે ઉલટ બાપેલી, તે અખી ચોખાવવાને કેઈ શક્તી સામર્થવાન હોય કે ઉપજેળાં અનુનમાં પોતાની બનતી કરવાને લગારે હટાવે? સંગાતના આનંદ ને આસવ ભોગવેલા દીવસોતેના મનમાં અઢી આવી બાઈની યાદમાં તે નવધાર આસુંથી ગરકાવ થયો. તેનું મન મૂળદું.

મૂખ કમલાયું ને જ્યાં ધૂળતી બોલી કે “આ અબલીસ રાક્ષસની હામ હેઠી પડે તેવા ચોકી પહેરામાંથી મ્હારા પ્રીય ભાઈનું શરીર હું કયમ ચોરી લાઆમાં ફાવીરા? મેં ચોરી કરવાની કાંઈ તાલીમ લીધી હતે તો તે ખીજી વાત હતી પણ હું આજલગીની ઉમરમાં ઉમરાવ ને શ્રીમંત શરીરો ઉધરી પલી આરામ ને ખુશાલીમાં મોટો થયલો ફક્ત આ એક મ્હારા કપી-લાના છુપા આધારના બાબમાં બાપથી ઉતરતે આવેલે માર્ગે થતી ચોરીમાં હું શામીલગાર સીવાય ખીજી કોઈ પણ લખાડી કે ચોરીમાં પરિતાયલો જ્યાં છું કે હું આ પેલા ફારૂં તેવી ચોકસ આતરીમાં હોવું?” આફતમાં પડેલાને એક વખત નીરાશી તો ખીજી વખત ઉલટ થઈ આવેછે ત્યમ તર્ત ઉપલી નીરાશી પાછલ લાગલી નવી ઉલટે તેના મનને હોશ્યાર કસ્યું. તૂર્ત નીરાશી પાછલજ ઉલટે તેને એક ઉત્તમ તાલ સુળડી. તેણે થોડાક ડુકામાં જલદ દારૂ ભચ્યો અને તે એક ગધેડા ઉપર લાદી કરી તે પોતાના બાઈનાં લટકાવેલાં શરીરવાલા માર્ગે ચાલ્યો. ત્યાં પાસ આપ્યો કે હીકમતે થોડાક ડુકા ફેરી નાખ્યા કે દારૂની નીખ ચાલીજ. પોતે તે જાણુતોજ નથી અને કમભાગ્યેજ તે અકસ્માત થયો હોય ત્યમ ત્યાં રડવા લાગ્યો. તે પોતાના કીસમતને કડુવા દેછે તેટલાં પેલા સીપાહીઓ દારૂની વાસથી તે પીવા લાલચે તે પાસ આવી લાગ્યા અને તે બનાવ ઉપર તેને ધીરજ આપી દીલશો દેવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે થયું તે તો તેને જોઈવુંજ હતું છતાં ઢોંગનો સોંગ ઠીક ભજી બતાવતો હતો. સીપાહીઓ તેને ખચાઈ જાણી તેના દુઃખમાં ભાગ લેવા લાગ્યા અને બોલચાલ ને એલખ પડ્યામાં તેનો દારૂ ચાખવાને આગુંપાછું જોતા નહી. પેલાને જે જોઈવું હતું, તે આપો-આપ થાયછે તે જોઈ તે તેમાંહે હરકત નાખતો નહી પણ ચ્ચાર તે દારૂના ડુકા કાઢી ગણુવા લાગ્યો અને વખતે વખત ‘આ જોખમાયો છે તે તમે નોરા કરો’ કહી કહી તે સઘલા સીપાહીઓને રંગીલા કસ્યા. દારૂ માહ જલદ હતો તેથી સેજ વારમાં તે સઘલાને કેફ ચઢી બેહોશ કરવામાં ફાવ્યો. પેલાએ સઘલા શૂરા સીપાહીઓ ખીલકુલ બેખબરીમાં પડ્યા જોયા, વળી મધ્યરાત્ર મણુથઈ હતી. વળી તે અંધારી ઘોર હતી. તેણે પોતાના ભાઈનું લટકવું શરીર છોડી પેલાં ગધેડાં ઉપર લાદી બાંધી કરી ત્યાંથી હાંકી લઈ ચાલ્યો અને પોતાને ઘર આવી પોતાની માતા હજીર તે લાવી મેળ્યું.

સીપાહીઓ સુધીમાં આવ્યા ત્યારે પેલું મુરહું નહી જોયાથી મોટી ચીંતામાં પડ્યા. રાજાને બ્યારે આ કૌતકની જાણ થઈ ત્યારે તેને ચોરના-રની અબશકી ને ઠાવકાપણાની બેહદ અચરતી ઉપજી. રાજાએ સીપાહીઓ

ઉપર ગુસ્સો તો કસ્યો પણ તેથી કાંઈ તે માહ ચતુર ચોર હાથ લાગતો નથી એ વીચારે વધારે શીક્ષા કરવાનું માંડી વાળી કાંઈએ કરી તેને પકડવો એ નકી વીચાર રાખ્યો. રાજની એક કનિયા પરણ્યાવનાની વળી ખુબસુરત ને માહ ચતુર હતી. તેણે તેને આરમાં પુરી કે “જે કોઈ પૂરવીત રાખસ મારી શાહજાદીના પુછેલા પ્રમના પ્રત્યુત્તર આપવામાં ફાવ્યો તેની સાથ રાજપુત્રીની શાદી કરી તેને મોટી પહેરામણી સંગાત નવાભ્યામાં આવશે.”

આ ઢંઢેરે સારા શેહેરમાં પીટાયો. રાજએ પોતાની કનિયાને શીખવી કે “જે કોઈ શાહજાદો કે શેઠાગર બચ્ચો કે સરદાર કે કોઈપણ ત્હારી સાથ શ્યાદી કરવા માટે ઉમેદવારીમાં નીકલે તેને તું ફક્ત આ પ્રમ પુછજે કે ‘ત્હારી સારી જીંદગીમાં વખાણુ લાયક બારી કામ તે કયું બજાવ્યું છે?’” રાજએ આ તાલ રચી તેમાંહે તેની ખાતરી હતી કે પેલો માહ ચતુર ચોર પોતાનો નશીબો અજમાવવા આવ્યા વના રેહનાર નથી. વત્રી રાજપુત્રીને આગલથી શીખવી રાખ્યું હતું કે “ત્હારા સવાલના જવાબમાં જે કોઈ રાખસ આપણા બજાણાની ચોરી બાપે કહે તેને તો તૂર્ત પકડી દીવાનખાને કેદ કરી રાખજે.”

રાજપુત્રીના લખનની હોહા સેજ વખતમાં સારા શેહેર દરમ્યાન પ્રસરી ગઈ, તે પેલા ત્હાના બાઈના બજાણામાં પણ આવી. જાતે ચતુર તે તર્ત પામી ગયો કે આ સઘણો પ્રપંચ માત્ર મને ફસાવવા ખાતરજ રચાયો છે, તેથી તેણે તે પણ સીક્રો બજાવવાનું મન ઉપર લીધું. ફરી પોતાની ચતુરાઈના દાવ રાજદરબારે ખેલી ફાવી આવવામાં ખોતની પરવાએ કરી નહી. તેણે પોતાના વડા બાઈના એક હાથ કાપી માહ કલાથી તે પોતાના દગલાની બાંધમાં છુપો રાખ્યો, અને રાખદરબારીને ઉમદા શંગાર ને સાજ પોતાને બદન પેઢી લઈ તેણે રાજમેહોલમાં જઈ રાજકનિયાને દીવાનખાને ત્યાંની રૂઢી પ્રમાણે પ્રવેસ કર્યો. બ્યારે રાજકનિયાએ એક ખુબસુરત જવાન, જેના માહ ઉપર બાયગે મુછ ફુટીછે અને ચીંતાને છાપ પડ્યોછે તેવો શ્યાણો ને શ્રીમંત દેખાવનો સ્વરૂપવાન જોયો ત્યારે તેણે મોટા માન સનમાનથી આસણે ડરવાને ધસારો કર્યો. પછે ડોડાવ પ્રમાણે સવાલ કસ્યો કે “ત્હારી જીંદગીમાં તે કયું માહભારત કામ કસ્યુંછે તે કેહ?” ઉમેદવારે રાજના ખજાનાની ચોરી ત્યમ પોતાના વડાજ બાઈનું રાગીર છોડવાની કુઠ્ઠી કહી. તે ખુબ હેશ્યારીમાં પોતાની બાજુ સમાજવાને ચોકસ રહ્યો. રાજપુત્રીને જે બેઠતું તે કામ સીક્ર થયાથી ત્યમ ખરે ચોર પકડવાની આતુરીની વાખવાખી ને પોતાના બાપ તરફની વ-

નવી પ્રસન્નતા મલવાનો હર્ષ મનમાં માય નહી. તત્કાલ રાજપુત્રીએ તેનો હાથ પકડ્યો અને ખીજ તરફથી દાસીએને ઇસારત કરી જાને જાણ કરે કે ખીજ સપડાયોછે. આ વખત સમીસાંજનો હતો તે વખતનો લાભ ઉમેદવારે હીક મેળવ્યો. જેવી રાજપુત્રી તેનો હાથ વા આવી તેણે પેલો પોતાના વડા બાઈનો છુટો કાપી છુપાવેલો હાથ તેના હાથમાં પકડાવ્યો તે તેનો હાથ જાણી શાહજાદીએ ધરી રાખ્યો, ન પોતે ત્યાંથી વાણુ સમાન નીકલી ચાલ્યો તે કોઈના જોવામાંહે ના જાયો. બ્યારે રાજ ને વજીર ને સીપાહીએ ચોરને પકડવા દોડદોડ કરતા રાજકનિયાને દીવાનખાને આવી લાગ્યા ત્યારે શાહજાદીએ રાજને પ્રથ સ્વાધીન કસ્યો કે “તમારા ચોરને પકડો !” પણ ચોર તો માત્ર તે એક ખાલી હાથ ! તેથી સઘલાનાં મોહ અંખવાણા. રાજ ને વજીર ત્યમ સઘલાના મોહ ઉપર સફેતો ધોરાયો. રાજ ચોરની ચતુરાઈના વખાણુ કરી કરી તાજુખ થઈ રહ્યો. રાજએ હવે તો પક્ષો નીશ્ચય કસ્યો કે આ મોહ ચતુર સંગાતેજ શાહજાદીની શાદી કરી તેને નવાજું. તેણે તર્ત શહેરમાં ઠોરે પીટાવ્યો, અને ઉમેદવારને પોતાની હજુર સઘલી માણી ધધિખોલાવ્યો. ઉમેદવારે ચાતૌકલ કરી પોતાના રાજની હજુર જઈ તાખેદારી કબુલ કરી. તેની હીમત ને હેશ્વારી જોઈ રાજ એટલો પ્રસન્ન થયો કે પોતાની પુત્રી સંગાતે તેનાં લગ્ન કરી પોતાના રાજપાતનો વારસ ઠરાવી તેને પોતાના રાજ્યમાં સગલા રાજદરખાતીએ ઉપર પડવી દીધી.

તજ રે મન ગામ ગમારનકો,
જમે હેત પ્રીત નહી નરકી;
એક અંચલ ચોર ખસે ચીતમે,
પરવા ન ધરે પરમેશરકી;
પર તાત કરે પીંડ પાપ ભરે,
કંથા ન સુને ધણીકે ધરકી;
કવી ગંગ કહે પ્રીતકાર પસ્યો,
જમે લાજ સુરજાદ નહી હરકી.

વેળનંદ ને શેની.

ચંદાને ચીકાર ચાહે? કે ચીકાર ચંદા ?

ક્યમ કલીપે ભમ્તો પતંગ દીપકપે જલે સદા ?

સોરથનાં રાજમાં વેળનંદ ને એભલ નામના એ નામાંકિત કાઠી જીવળન દોસત રેહતા હતા. આવું સાથે, ફરવું સાથે, સુવું એસવું સાથે ને સાથેજ સદા જન્મ સાર્યક લેતા હતા. તેવામાં એભલના બાપાએ તેની ગુજરની સુંદર શેણી સાથે સગાઈ કરી. તેથી બંધે દોસતોમાં ઉદાસી થઈ. એભલે કહ્યું કે “પ્રાણબંધુ તું વના મને શેકાર જીલ અધોર રાનની જત્રા સમાન થઈ પડશે.” વેળનંદે કહ્યું કે “તું વના મને આ સારો સોરથ ત્રાહ ત્રાહ નફી બલાવશે.” એભલે કહ્યું “સહજ શેણી મારા મીત્ર તું વેળનંદ કરતાં આછી છે.” વેળનંદે કહ્યું કે “લક્ષ મુસમ વેળનંદ તું એક એભલ થનાર નથી.” આ બોલો બોલતાં તે પ્રાણુ મીત્રોનાં લોચન અંગારા માફક ચલકી રહ્યાં. તેઓ બંને મીત્રો પ્રેમના ગીરી સમ સ્થિતિએ સ્તબ્ધ ટકટક જોતા ઉભા. આ મીત્રાઈ ચીત્ર નીરખવાને કોઈ સાક્ષી તાંહાં હાજર હતો નહી. આ આનંદરૂપી મીત્રતા સુરતી કેવળ આકાસે ફાગન મહીનાની ઉભ્યાલ ગોલાકાર વીટલ ચંદાને મલતી હતી, તે સુરતી લગાર વધુ તેજસ્વી થઈ, અને ચંદા જેમ આવતા વાદળને વીટલાઈ પડીને આલીંગન કરી છુટે તેમ વેળનંદને એભલે આલીંગન કરી દીધું. એભલે વેળનંદને કહ્યું “તું મારી જન સંગાત આવે તો કેમ?” વેળનંદે એભલની ધ્રિષ્ટ દીલોજનીથી કબુલ રાખી. ઉદાસી મટી પણ કરમની રેખા ના મટે તે આગલ વાંચક તું ખુબ લક્ષ દઈવાંચી લે.

માહ મહીનો આવી લાગતાં વીલમ રહ્યો નહીં. અને એભલની જન ગુજર દેશ તરફ જવા તૈયાર થઈ. મધુકર જેમ કમલને મલવા સંધ્યાકાલ પડી જોતાંજ કે લાગલો પ્રમડાના ઉરમાં ગરક થવા શરૂાવરનો કાંડો ફરી વનતોજ કે પ્રેમનો નમસ્કાર બજાવે, ત્યમ એભલની ગતી થઈ.

તે વેળનંદને અંગોઅંમ શેણીના માહલના દરવાજા તલગ ગયો. ગો-
રાએ સુકનના મંત્ર ક્રુકયાં. મંત્રીઓએ જોઈતાં માનથી તેનો આવભાવ
કર્યો, અને શેણીની દાસીઓએ પુષ્પના ગોઠાથી તેનાં બદનને વધાવ્યું.
ચારણોએ આશીર્વાડના સાધ લંબાવ્યા. માગણો આશાભરે તેની વખા-
ણના ટીપણાં પઢવા લાગ્યા. લગનસરાના પરધામ વાગ્યા. ભેંપુરીના શર-
દથી શેણીના મેહેલમાં મોહીની નાચી રહી. જન કુલ ને ગુલામ ને ના-
બર ને શરેખાવથી ચીકાર થઈ. શેણીના મેહેલમાં દીપકો આકાસે તારા
માફક ઝલકી રહીયો. આ વખતે એભલ સુના રૂપામાં, હીરા મોતી જર-
જવેરમાં ગરક થયલા મીનારા મીશાલે શેણીના મેહેલમાં દાખલ થયો.
ગોરાએ લજ કીડાના શ્લોક ગજવાને શીર કર્યા. મધરાત તલગ લજ
મહીમાનો ઠાઠમાટ જારી રહ્યો. મંગલ ફેરા કરવાને શરૂઆત થઈ. વેદના
શ્લોક ગાયનને રીજવતી હાલતે ગોરાના ઉલટભરે મુખથી મધુરા વેહેછે.
શેણી સુંદરતામાં ગરકાવ હામકામ મૃગલોચની સમ જોખનનારૂપે તમામ
હીરામુક્તમાં ગરક મારઉપર ખીરાજમાન લક્ષ્મીજ દીપી રહીછે. તેણીના
કરમાં કમલ ખીલેલું સુગંધથી લજ આછવને મુહાંગત કરેછે. રંભા તે-
ણીની કસ્તુર્યા કાંઠી એભલની સારી જાણને વીશ્મયતા પમાડે છે. વીવાહ
પોણો થઈ રહેવા આવ્યો છે. મધરાત, મુક્તા મીર્ગ પીથે તે આત્સવ જોવા
આંદને ચલકાવતી શેણીના માહાલે પધારી છે. આવેલા વેળનંદ પોતાના
પ્રીય એભલથી જુદા પડેલો તમામ તે આનંદનો સમુદાય જોતાં પોતાની
સુરસંગીત સાગર વેના વજાડે છે કે :—

ભરવ.

ભરમર કમલ ઉરથી જરા ડોકાવી
જોઈ લે માહ આનંદ શાહામિણી : ભરમર—
આ રાત્રે આનંદ-પ્રેમ-પ્રાણ સમ
મીત્ર વ્યોગ નીરખે નયન કામિણી : ભરમર—
ચંદા ખીલી રાત્ર ખીરાજતી મુક્તા મીર્ગ
પીથ પ્રેમ વધાવતી છળમિણી : ભરમર—
રસ્તમ ભવ ચંદા આકાસ સમ ચંદા,
આ ઉર વસે વફાઈ વધામિણી : ભરમર—

વેણાનાં સૂર જલમાં સરર સરર તરતી મીન મીશાલે ચંદનીમાં
તરતાં શેણીના કણમાં જેમ કમલ ઉરમાં ભરમર ભરઈ જાય તેમ ભરાઈ
ગયાં કે ઉરમાં મોહીની પ્રગટ થઈ. એભલ તર્તજ તેણીને પાષાણુ લાગો.

વરવું તો વેણા વળવકનેજ વરવું થાયછે, આ ખ્યાલે તેણીમાં તાલ ઉત-
પત થઈ. ગોરાના વેદના ચાલુ શ્લોકોમાં તેણીના પ્રેમનો શ્લોક ચાખ્યો.
લમ લગોલગ પુર્ણ થવામાં પલમાં ચપ દઈ પાકીજ તેટલામાંજ અરરરર
કરતી શેણી, સ્ફુટી થઈ પડી કે હોહા થઈ રહી. દાસીઓ ને સાહેલીઓએ
તેણીને કુલ માફક ઉપાડી લીધી. લમ સેજ ઉપર મુકી અટલામાંહે
ખીજી ચીસ પડી. પ્રેમના ખીજી શ્લોકે મલેલી લમ ઠંઠને જણાવ્યું
કે શેણીને પેટ માહ ચુકે થયો છે. તર્તજ વૈધરાજ આવી લાગો. આષદી
ઉપર આષદી જાગી થઈ કે લમમાં વધન પડેલું મટે પણ શેણીએ
જેજ છોડી નહીં. તમામ ઉપાય વ્યર્થ ગયા. લમ ક્રીયા ને મીજલશમાં
બગાણુ પડી. અબલ વેદના શ્લોક ને ઉમંગના વાળં વચે શેણીના મનથી
કર થયો. શેણી મુઝાંગત મનમાં વેનાવળવકને ગાવા લાગી કે :—

ખમાચ.

ક્યમ આલું રાજ ઉરખીરાજક પાસ ॥ ૧૮૬ ॥

તું મીલન એક આસ, લાગી ઉર તુઈ સાસ,

કુજ આપી જીયરે વેણા આસ ॥ ક્યમ આલું. ॥ ૧ ॥

શેણી ગાયનકલામાં પુરવીન, સ્ત્રીવીદ્યામાં એકી તેણીને વેણા
વળવકની મોહીની લાગી. વેણા તો ચાલુજ છે. અને શેણીનું ઉર તેથી
ધાયલ થતું આવેલુંજ છે. આ જેજ તેણીને મૈનાના પીંજરાં સમાન થઈ
છે, નહીંતર તો પોતે તે શરદના ઉખલો વારતે. આ વખતે રાત્ર લણુ ધ-
ડીકા ઉપર વહી ચંદના તેજમાં શીંગાર ભરી ભિરવને વરી રહી છે. વ-
જનંદે ભૈરવ ગુમાઓ છે. શેણી તે ભિરવની મધુર્તાના ઉઠેલા પ્રવત્તમાં
એક હીરાખાન જેવી ગુપ્ત થઈ ગઈછે, તેણી ભિરવને રંગ પ્રેમની શીતજ-
તાથી ખંધાતો પોતાના બદન આસપાસ જોયછે. હવે તેણી કેવલ દવે ડટેલાં
પુષ્પ સમ અતી મધુર વેણાના સુસ્વરમાં લીન થઈ છે. આ વખતે વેણા
સાવ મસ્તાની બની છે. તે રાગપલટામાં ખેબાન ગાજી રહી છે. તેણીએ
વજનંદના મુખચુંબને મોહીની વીખરાવી, તે શેણી સમજી રહી છે કે :—

ભિરવ.

ઉઠ મારા લાલ પ્રાણ, પ્રાણ પ્રેમ નીંદ્રમાના ॥ ૧૮૬ ॥

ચંદા નગનગન જોઈ, પ્રકાસ અધર ચકોર મોહી,

પાછા ફરેછે માળામાહે સો પ્રાણ મારા પ્રાણમાના ॥ ૧ ॥

મનમાંનું માન જોઈ, વેણામાંની વેણ મોહી

સંભાર શ્નેહ શ્યાણપણે શિરહસાથી માનમાના ॥ ૨ ॥

इस्तम प्रेम पामश्नेही प्राणु आपतांज छुटे

પ્રાણુ શ્નેહી ખીના પ્રાણુસો ધનુષે છુટા ખાનમાના. ॥ ૩ ॥

એબલ આ થંડી મધુરી પોહોરે સેજ સુતો છે. પાસ કાંઈ નથી, દી-
પકો જાંખી થઈ રહી છે. નોંદ્રાએ સંધાએના સાંધા પોતાને વસ કસ્યા
છે. પણ પ્રેમવસ શેણી કેવળ તારા જેવી ખુલી ચક્ષુથી પડેલી છે. તેણી
એકાંત જોઈ ચમકી. વેણાના સરોદપર ઉઠી ધાઈ. તેણીએ મેહેલની સી-
રીએને જોતાં તીરસ્કાર કસ્યો. હજારે જ્યુક્ષએને જોતાં હસી. પોતાના
આપનો છેલ્લો ચોક્કાયાન જોઈ ગંભીર થઈ. વતનનો પ્રેમ તેણીને ઉર ઉ-
છડ્યો. તેણે તેણીને શરમાવી, પણ વેણાના પ્રેમે તે ઉપર તેણીને જીતાવી
કે શેણી બાગમાં દોડી! એક તૂવરથી ખીજે ને ખીજેથી ત્રીજે એમ દોડતાં
ભ્યાં વેળનંદ વેણા વગાડે છે ત્યાં આવી મીઠા મીશાલે મોહી સાંભળતી ઉભી.

બાગ બહુ વીશાલ છે. માંહે એક તલાવ છે. તે કાંડે વેળનંદ ગા-
યનની મસતીમાં આવશે થઈને વીન વળડતો વ્યોગ જોઈ ચંદાના તે-
જથી ચલકી રેહતી કમલને ન્યાલી રેહતો. તે પોતાના મનમાંના પ્રેમ
મીશાલ મધુની ઉરે ડબાઈ ગયલા ભ્રમરને બાયગશાલી સમજતો. તેની
રાગણીના મચેલાં રૂપક ઉપર કસ્તુરયા સુરગ આવી મોહી બેઠા હતા. તેથી
ભ્રમર કેવલ સુર્ગસ્થાન સમાન જણાતી હતી, ભ્યાંહાં તેનું ગાયન શ્નેહ
વીલાપના નવીન તાન ઉપર તાનથી ભિરવની આકૃતિ દીપાયમાન કરતી
હતી. જાણે વેળનંદ પોતાની વેના સાથ, શીવની અલ્પ પુત્ર નંદ માફકની
મહાન ચોટીમાંથી નીકળી રહ્યો હોયની! શેણી આ ચીત્રામનમાં કેવલ
ચીત્ર થઈ તેને ખાલે ડાખે પાસે અર્ધ અંગ આપી જમનો કર ગરદને
એરવી બેઠી. વેળનંદ તેની સખીથી છક થયા. તે તો ગાયણમાં ગુલ-
તાન, એટલે સમજ્યો કે કોઈ દેવાંમા રૂપ તેની ગાયનની મોહીનીમાં
અંજલિ વળગી છે. થોડી પૈલ શેણીના સ્વરૂપે વેળનંદને પોતાની કારકીર્દ
જુલાવી. વેળનંદ વેણા સુકી ઉઠી ઉભા થવા જાય છે, પણ શેણીએ
હસારતે તેમ ના કરવા કેહતાં પોતે ભિરવની સુરતી તેની વેણી સાથ
મસ્ત તન મન થઈને ગાવા લાગી.

ભિરવ.

જગીરે પ્રાણુવદન, પ્રભાત પ્રેમ સુગંધી ॥ ૧૬ ॥

વણુ વેળનંદ પ્રવીણુ, નવખંદ શેણીને હીણુ,

સુની જો કંકુની, ગઈ રૈની સંધી. ॥ ૧ ॥

છેલા પહોરનો છેલ્લો મંગલ, વર વેળનંદ જંગલ,

વેણી સુની મોહી રાજ, વડી મન તે ધડી. ॥ ૨ ॥

તું સંગ રાજ હોય રાજ, વણ તું અંધકાર હરાજ,
લાજ રાખ જ્ઞાન દેહ, કર મન સ્વામી રાજબંદી. ॥ ૩ ॥

આ સાંભળતાં વેળનંદના મુખનું પાણી ઉતર્યું. તેના દીલમાં મીત્રનાં મહેનાજ લાગાંની ! સખ્ય તે તુર્ત શેણીને સમજ્યો. તે ક્યમ મોહી તે પામ્યો, અને પોતાને આપ દેવા લાગો. તે મનમાં હે હાય હાય કરી બોલ્યો કે “પૃથ્વી માર્ગ દે તો અપ્પ ધડી તેમણે સમાઈ જવું, તો મીત્રના કડવા વેણથી ઉગરું. હાં હાં આ હારા ગાના ઉપર ગંદક વરસજો ને તેને કુકી દેજો કે ગુર્જર પ્રજા મને વગોવસે કે વેળનંદ જલતરંગની મધુર્તાથી મીત્રની પટરાણી લઈ નાંડો. અરે એવી મધુરતા કરતાં મીત્રના પ્રેમ ને સ્નેહ રહેતે તેવી કોઈ કોટાર્તી મચી હતે તો મને લાભ થતો.” તે મુઝો થયો. મુખથી વીણ પડી ને તે પણ કાંડે ધપ દઈ પડ્યો. મથે આપાના માહાન તર અંદની પડવામાં છાયો કરી રહ્યોછે તેની ડાળે અંડોલ પ્રીય ગાયન ગમન કરેછે. મોહોરે અંપાની કલી કરતાં વધારે ખુશબો દેતા કસ્તુરીની સુગંધને પસરાવેછે. નીચે વેળનંદ આંખો વીચી ત્રાણ ત્રાણ કરતો પડ્યોછે. પાસે નવધારા નાખતી કોમલ શેણી વેળનંદ વેળનંદ કરી નાદ કરેછે. સરોવરે લેહરો આવીછે. ભ્રમર છેલી પ્રેમખાજમાં વીટલાયોછે. કસ્તુર્યા મૃગો ગાનને ભાસ કાનમાં ધુમી રહ્યાથી હજી ભ્યાંહાંના ત્યાંહાં પડ્યાછે. આકાસ એક તો અંદાથી અને ખીજું ધડી બે ધડીમાં પરકાસવા આવેલા સુરજના દુરથી ઉભ્યાલા સંગ અતી ખુલ્લું પડતું જાયછે. આ જગો વેળનંદ ગાંધર્વ માફક પ્રકાસી નીકળ્યોછે, પાસે શેણી જાણે રંભા અપ્પજરા ખેડીછે.

વેળનંદે ગમે એ તાલ કરી પણ શેણી તેને પોતાના વર કરી આલીંગન દઈ પાસ પ્રેમ કરી રહી. વેળનંદ મલવાથી પોતાને ધીર આવી તેથી તથા રૈની તમામ પ્રેમ અખીએ ગુજારી, એટલે આંખાના તૃવરા નીચે ને તલાવની પારે અંદાના મધુર તેજમાં થંડક પામી જરા તરા નીંદ્રા પામીછે. વેળનંદ તેની મધુર સાસ પારખી કે ઉડી જંગલ તરફ ધાયો. તે મેહલને બહુ છેટે હતા અને પાછલી વાર પડેલો હતા ત્યાંથી અધોર રાજનીકલી આજ્યો. મનમાં એજ આસા કે “હીમાલામાં જઈ ગઈ કે મહારા મીત્ર ઉપર તેની વહુથી કસો ગજબ થાય નહીં. હું સ્નેહમાં ષઠ જણાઉં નહીં. સંધુ ઠીક થાયે. ને શેણી શ્યાણી થઈ મહારા પરમ સ્નેહી એભલ સંગ ખાકીનો જન્મ ખુશ રેહશે.” આ વીચારમાં ને વીચારમાં વેળનંદ હીમાલાની વાટે આજ્યો; તે બહુ દુર નીકલી ગયો. તે વીણા

વળડતો ને પોતાની ઠાકને દુર કરતો હવે છેક ષવન માફક વહ્યો જાયછે, અને ગંભીર જંગલોને રમાડતો રીજવતો આગળ વધેછે.

પાસ ખાલી લાગાથી શેણી ઝબકી જાગી ઉઠી, તો વેળનંદ પાસ નથી, એટલે આંશુ દ્વારા ચલાવતી વેળનંદ કેડે દીવાની થઈ ચાલી. જંગલ વેળનંદ વેળનંદ વેળનંદ એ શબ્દ કરતી સંધી પંખી જાતને પોતા ઉપર દયા વરસાવતી બતાવી આગલ ચાલી. પોતાનું સ્વદેશ, મોહોલ, સગાં સ્નેહી ને માખાપ, સંધાં એક પ્રેમ આતર ત્યાગી વેળનંદ વેળનંદ એમ સ્વર, સાગરે ભરતી ઉપખ્યા સમ પોતામાં કરી રહી, પણ વેળનંદ ધણો આગળ વધેલો તેને જડ્યો નહીં. તોય વેણાનો અતી દુરથી સરોદ આવી રહ્યોછે. જંગલમાં ઝાડ ઝાડી ને પંખી પવન સીવાય કાંઈ નડતલ ન હોવાથી વેળનંદની વીણાને શેણીના સાંભલવામાં કસો અંતર રહ્યો નહી. ન્યમ માનવીને આકાસે હવામાં ધસડાતાં વાદલાં નજરે પડેછે ને હાથે આવવામાં ધુરાકેલી રહેછે તેમ શેણીને પ્રેમ, વેળનંદની સખીનું વાદલું આગલ વધેલું દેખાડતો, પણ હાથ આલતો નહીં.

લેશ્વી.

વેળનંદ વેળનંદ વીરા વેળનંદ

કાંઠાં ગયો કાઠાં ગયો પ્રેમ ઉરના ॥ ૮૬ ॥

વીણુ વળડી વીરા ખારા, મન માંડે હરી ગયો,

કાંતી હારી કોમલ કસ્તુરી, શેણી પ્રાણુ ગરી ગયો. વેળનંદ ॥ ૧ ॥

આ ભાન વીતાની ગતી શેણીની હતી. તે પ્રેમે વેળનંદ વેળનંદ બકતી લવતી તે પાછલ તેની વીણના સાધપર શૂરભર દોડી જતી હતી.

પ્રભાત પડી, અને મોહોલના સર્વજન જાગ્યાં. એભણે જાગ્યો, પણ શેણી તેઓમાં ના જણાઈ. શેણીની સખીઓ, તેણીનાં માખાપ સાથે તેણીના વ્યોગનો શેણી કરતી તેણીને સોધવા લાગી, પણ શેણીને કેડે પતો મળ્યો નહી. એભલ ચીંતાતુર પોતાની જાનને મળ્યો, અને શેણી ને વેળનંદ વના પોતાને ગામ કસ્યો. જંહાં વેળનંદ માટે ખીવ-કાંધના જુમટો થઈ રહ્યો કે પોતાના મીત્રની પટરાણી સાથે તે નીકલી ગયો. તેના માખાપ, તેના બાઈપિન સંધાએએ વેળનંદને ધીટકાસ્યો પણ એભણે પોતાના પાકા સ્નેહ માટે એક જુરે શબ્દ પણ તેના પવીત્ર નામને લગાડ્યો નહીં.

આ પ્રમાણે તે ત્રણેમાં વીયોગ થયોછે. શેણી પેલી થઈને વેળનંદ વેળનંદ કરતી એક અધોરવનમાં આવી લાગી. તાંહાંતો વેળનંદના પગલાંએ

તેણીએ જોયાં, એથી ઉમંગમિર મનમાંહે યોગી કે આજ પગલાં પામીશું તો અપધડી તેને ગ્રાહી પાડીશું. પણ તેટલામાં એક ઝેરી સાંપ તેણીને પગ વીટલાયો. જોકે તે સાંપને શેણીએ અમે ત્રણ ત્રણવાર વીટલેલો કાઢી ફેંકી દીધો પણ ફરી તે ફરી આવી વલગી પડીને દંખ દેવા લાગો. એથી શેણીનો જીવ ટાલવે ચઢી ગયો. તે શબસમ થઈને તાંહાં પડી. ખરી અપોરનો તાપ ને રાતની સુમસાન ગતી એ દરમ્યાન શેણીનું નવજન્મન ખીણેલું રૂપાળ મરડું કેવલ અઝોડીક ચીત્ર! તાંહાં એક બાવો આવી લાગો, જે તે મરડું જોતાંજ તે ખુબસુરતીપર લોભાણો. તે સજીવન કરવા પોતાનાં અમુખ્ય મંત્રો ક્રુકવા લાગો પણ સંધાં અર્થ ગયાં. આશ્ચર્ય પામી તે સામે આવેલી નદીએ સ્નાન કરી પવીત્ર થયો. પછે સાધણા કરીને મંત્ર પઢ્યો ને પવીત્ર જલમાં મંત્ર ઉતારી શેણીની શબ ઉપર છાટયું કે જીવ ટાલવાથી અણુક કરતો કાંતીમાં ઉતર્યો કે વેળનંદ વેળનંદ કરતી શેણી આંખ ચેલીને ઉઠી ઉભી થઈ જીવેછે તો કોઈ માહાન અદ્ભુત જોગી હોકમના ચેહેરે જોઈ ઉભોછે! તે કામદેવના કાવાદાવામાં અંજયો છે. તે પ્રેમાધીન હોય એમ શેણીના સ્વરૂપમાં કુપો તેણીને કેહવા લાગો કે આ રૂપાલ કામીની મારી તું થઈશ ને મને પ્રેમ નવાજીશ તો તું જીવીશ નહીતર ફરી તું બની ભભમ ચૈશ.

આ નવી આકૃત જોતાં શેણીનાં લોચનથી નવધારા વહી ચાલી. તે મુગી મંત્ર માફક બાવો સાથ તેના મંત્ર જોરે તેને મઠ આવી. હાં બાવો ધણાંએ વાણા કરે તોપણ તે ઉપર આલી નજરે ના ફેંકે. આથી બાવો ચીડાયો ને શેણીને બાળી ભભમ કસ્યા કરે ને વળી મનમાંહે વાહાલ લાવી તેણીને સજીવણ કરે. પણ શેણી તે બાવો તરફ કદી જીએ નહીં ને વેળનંદ સીવાય બીજે શબ્દ બોલે નહીં. શેણીનાં સ્વરૂપમાં હાવાં સેજ ક્ષીણતા થવા માંડી. રોજ રોજ જલ્દી બહી ભભમ થઈ ફરી સજીવણ થતાં તેણીની કાંતી કેવલ કાળો કાપલો થઈ રહી.

એક દી પાતાલ બે સેવડા માહાન હોમ કરતા હતા. તેઓ ધરતીમાં ને ધરતીમાં ચાલી હીમાલા પ્રવત તરફ જતા હતા. તેઓ મંજલે મંજલ પોતાની સાધણા સાંધતા હતા. તેઓએ આ વેલા પેલા બાવાની મઠી નીચે વાસો કસ્યોછે. હોમના મંત્ર મંત્રેછે. આ વખત ઉપર બાવો મઠીમાંથી શેણીને ઉઠાડેછે. તેથી ધરતી કંપે છે. સેવડાએ વીચારમાં પડ્યા કે હાં નથી કોઈ એવી વસ્ત કે ધરતી ખુંજે. અંધ વીશ્મય થયા. મોઠાએ હીલોલ વીધા મંત્રી હથેલીમાં જોયું તો ઉપલા બાવાની

કાહાણી જાણી લીધી. પછે ચમત્કારીક અનુભવ કરીને પોતાને અંગે લગાડી તેણે અનદીઠ રૂપે ઉપર આવી શેણીની રાખને દાણા છાંટ્યા કે તે સુંદરી પોતાના રંગ સમાન કાળી ચંડાળ થઈ સેવરા પાસ આવી કે અનદીઠ રૂપ સેવડા તે લઈ પાતાલ પોતાના ભાઈ પાસ ઉતરી પડ્યો ને બાપા પોતાની મઠી દરમ્યાન તપમાં રહી ગયો.

ચંડાલ બનેલી શેણી વેળનંદના ઓગ ગાનાના તાનપર તાન લઈ પાતાલને ઈંદ્રાસનનું રૂપ અપાવેછે, આથી સેવડાએ તેણીના શરોદપર મોહા પાળુ મનમાં વીચારણું કે જો એને અસલી સુંદર અપ્પલારૂપ આપું તો પછે માંહોમાંહે મારામારી થશે ને ધ્યાનત ખીગડશે. શેણી મનમાં વીચારેછે કે પંખીના અવતારે રહી જઈશ તો જલો મારો અવતાર, અત્યારજ કાં ન મૃત્યુ આવતું! અરે વેળનંદ તું કાંહાં હોઈશ. જરા તારી શેણીનો કુખ અવતાર જોઈને દયા આણુ કે તું ઉપરનો મહારો પરમ પ્રેમ મને કેટલાં રૂપ આપેછે?

વડા વીચારેછે કે સ્ત્રી સજીવન કરી કલેશ આણુવા કરતાં હુતારાન કરીને એને હોમાવી દેઉં કે સંધી રકજીક મીટ. પછે પોતાના ન્હાના ભાઈને ધુપનો સામાન લેવા મોકળી ચંડાળ શેનીપર દાણા છાંટ્યા કે તે અસલ માનવી સ્વરૂપ થઈ ગઈ. જલી જલી કાલી બનેલી તે ઉપર રૂપ મંત્ર પઢતાં કેવલ અપ્પછરા રંભા અવતાર બની દેખાઈ. આ વખતે સેવડાને તેણીના ખીજા બે અવતારની ખબર પડી જેમાંહે પેહેલા અવતારે તે રજપુત રાજકુંવરી હતી. તેથી તે લજજો, સખખ તે વેલા તે માગણુ હોયાથી તેનું તમામ કુટુંબ શેણીએ પાલી લીધું હતું. તે ઉપકાર સંભારી તે ઉપર ખીજું મંત્ર પઢ્યો કે તેણીને તેના જન્મની સંધી બાન આવી કે વેળનંદ ક્યાં છે એમ પુછવા લાગી. સેવડાએ કહ્યું કે હ્યાં પચાસ ગાઉ દુર હીમાલા તરફ વીણા વળાડી તે ગરક જવાના મનસુખામાંહે છે. શેણી સેવડાને પગે પડી કે મને તે પાસ પોહોંચાડ કે સેવડાએ મંત્ર શીખવ્યું તે મનમાં યાદ રાખતાંજ પાતાળથી મૃત્યુ લોકમાં હીમાલાપર પ્રગટ થઈ! ત્યાં જોયછે તો વેળનંદ એક પગ હીમાલામાં ગરેલો વીણા વળાડી મુછાંગત સ્થિતીમાં છે! તે જોતાં તુર્ત તેને આલીગણુ કરવા ધાયછે એટલામાં એક મહેટો બયાનક કડાકો થઈ ધરતી ફાટી વેળનંદ હીમાલામાંહે ગચ્ચો !!!

શેની તો આ દીખાવ જોઈને પોણી મણી કાંડે પોંચી વળીજ. તે તે અવતાર ઉપર હજાર-અપસુકન વરસાવતી અગ્નીજ થઈ લાગીની! તેણે “વેળનંદ વેળનંદ” એ રાખ્દની આકાસ માહે વધેલા હીમાલાની ટોચ

લગી પ્હોંચતી બરાડ-મેલી! તે માછીની સમાન શેનીનું શરીર ડાકણી સમાન કંપી રહ્યું છે. તે માહ કળપાંત કરતી નીબ્જળ પ્રેમનું માન વધારે છે કે “આ પ્રેમના મધૂર મ્હારી માછીનીને ચોદીશાએ વગોવવા સમાન સ્ત્રીતામાં લાવી મેલવામાંહે તને શો મુસાર સમજાયો છે? અહો વેળ-નંદ આપ આવો અને આપના પ્રેમને બજતી દુરબાગણીને ભાગ લેવાથી અટકો” એ બોલતાં તે સુંદર સખી સખ સમાન થઈ પડી! જાણે જીવે કાયાનો ઇન્કાર કરી રસ્તો માપ્યો હોય ત્યમ ત્યાં તે પથુ પંખીને કોલ્યા થવાને બેભાન સમાન પડીજ.

અંદા વના રાત્ર કાલી, બયામની વીકાલ છે;
પીયા વના પ્રીયા વ્હાલી, વ્યોગ વ્યાપક કાળ છે.
સ્વરૂપ વના જવાની ખાલી, ઘાસ પૂર બગીચો છે;
નેનન વના સંસાર મૃષ્ટી, અંધકારનો ગલીચો છે.

શેની મર્ણુ સમ મુર્છામાં ત્યાં પડી છે તે સમય આકાસમાં પાર્વતી શીવસંકર સંગાતે મૃષ્ટીનો ચમત્કાર ને લીલા જોવા ફરવા નીકલી છે. તે હીમાલની ટોચ ઉપરથી આ અલૌકિક માછીની મૂર્ત જોતાં તે સંબંધી સાર જાણવા શીવને આગ્રહ કરે છે. પાર્વતી કહે છે “ત્રૈપૂર્વીપતી આ નવ-જેવન અબછરા સમાન સ્ત્રી ભ્યાં કોઈ સીંહ ને રક્ષસોની હામ ના ચલિ! ને ભ્યાં ભૂતલ ને વીરના હાંજ લેવાય ત્યાં અંકેલ કલપાંત કરતી મૂરકું થઈ પડી છે, એ શો ભેદ હશે?” શીવ લગાર આજ્ઞા પુરા મીજાજમાં હોવાથી તેણે સીસ જટામાંનો એક નીમલો ખેંચી કાઢી પાર્વતીને આપ્યો તો તે ઉપર તેનું સર્વ વૃતાંત જોઈ વીશ્વમય થઈ. ભ્યારે તે શેનીની સઘલી કથાથી વાકેફ થઈ ત્યારે તે પૃથ્વી માતૃશ્રીને મન માયા વ્યાપી કે શેનીને સજીવણ કરી તેની ખુદ્દી ઠેકાણે લાવવી. વેળૂનંદને ફરી પ્રવત્ત માકલો કરી બાહર કાઢવો. તરેહવાર તુરંગમાં જગત માતૃશ્રી ચક્રચુર છે તેટલાં ત્યાં નારદમુની વેના સંગાતે પ્રગટ થયા. તેને જોતાં પાર્વતી બોલ્યાં “નારદા મ્હારી વીનાથી આ શો કોપ કે આ એક અ-મેલ રાજકન્યા માહ કાલા કલંકમાં ઘેરાયલી ખીજ એક નીરમલ જીવને કાલો ખપાવામાં ફાવી?” નારદ નમી બોલ્યો “અહો પાર્વતી માત, મ્હારી વીનાની ભમીત થયલી આ શેની કેવલ ચીત વનાની છે. જે શીવ કોઈ સ્માધી સ્મરણ મંત્રી એ ઉપર કુંડે અને આપ પોતાના નીર્મલ આશીર્વાદનો સાગર આ સુંદરી ઉપર ઘેલો તો આ માહ માહ જલથી આ ખાપડી છુટે ને જન્મ અકલ પુટે.” નારદને સાંભળતાં પાર્વતીએ શીવને રીજવ્યો ને શીવસંકરે પોતાનો સંખ

એવો તો પ્રવત્ત બેડક કુકચો કે ત્યાં ઘડીકે તો સાવ ધરતીકંપ પ્રગટથો પછે
પ્રવતનું પેટું ફાટી માંહેથી કન્ચન વેળનંદ કોઈ વીચીત્ર દેવતા હોય તેવો
નીસરથો. તેણે પેહેલું પગલું પૃથ્વી ઉપર મેલતાંજ વીના વળડી:—

દેશ—ધૃપદ—એકતાલ.

પ્યારી આઈશિત પ્રેમાવનકે ॥ ૧૬ ॥

શમ શમ શમ શમ જીયા લીયા દીયા હોની એલત,
ડરાવન હીમાલા માર્ગ દે ભવ ઉજલ પંકાવું—પ્યારી ॥ ૧ ॥

આ ગગગ ગગગ ગગગનું ગરજે, જીયા મોરા લરજે,
સીસ બંરાદૌ મધુવાઊરાદૌ અપની લાજસે તન જલાવું—પ્યારી ॥ ૨ ॥

વીના મધુરતાની માતા સમાન ત્યાં પોતાનું અમૃત ડુંકરી રહીછે. તે
રાગ મૂર્છા પામેલી ક્રીવા મૃત્યુને નવાણુ ટકા પોંચી વળેલી શેણીના કર્ણને
લાગીને તેની સઘલી મૃત્યુક ગતી પીગલી ગઈ. પલકમાંહે તે અસલ સમાન
સુંદર શરીરની શેની જાણે મોહીની મોરલીજ ત્યાં રંગરંગાર ભરી નખરાં
કરી રહી. આ દેખાવથી પાર્વતી લલ્લ પામી. તે ખોલી “નારદા મારી મંછા
માત્ર શેનીને લાગેલી માહ મોહીની જલાવી ભજ્મ કરવાની ત્યમ તેને તેના
રાજમહેલમાં પોંચાડવાની થાયછે.” શીવ આ વખતે વળી વધારે ખુશ
મીજાજમાં હતા તેને નારદે રીજ્યા કે “ત્રૈલોકપતી માહરાજ મહારી પણ
આ મંછા છે ને માતૃશ્રીને પણ આ સ્ત્રીની શોભા જલવવાને ઉમંગ ઉપ-
જાયછે. લજ્મ વીધીથી ઉઠી કરી વેણાના વીર મોહમાં સ્ત્રીપણાનું શ્યાણુ
ને કુલની ઉજલી આંટ ખોહી નષ્ટ થઈછે. માહરાજ સ્ત્રીના ખમાવ કરવે
માત્ર ઈશ્વરને ધર્મ છે.” શીવ ખોળ્યા “મૂની ને મહારી પ્રીય મોહીનીની
મંછા પરીપૂર્ણ થશે.” પછે મોતાની જટામાંહેથી એક ખીજે નીમાલો ખેંચી
તે વાયુમાં ઉડાવ્યો તે સેજ જોતામાં એક દેવતા યદ્દ નમસ્કાર કરી ધ-
ણીના હોકમને જાણવા ઉભા. શીવસંકર ખોળ્યા, “દેવતા તૂર્ત તું તે સ્ત્રીને
જઈ એક ઝટકથી ઉપાડી જમુનામાં કુપાડ કે તે માહ પ્રતાપવાન મૂમ-
ના નીરમાં પવિત્ર થઈને આ મોહાવસ્થાથી છુટશે. ત્યાંથી ઉપાડી તું તેના
રાજમહેલમાં લઈ જઈ તેના પલંગ ઉપર અછી તરતીયથી સુવાડી તે
મોહા દીપકેથી દીપાયમાન કરી હારે પીંડ હવામાં મેલવ. જ તૂર્ત નકી
કર.” વળી ફરી શંકરે સંખ ડુંકચો તે સાંભળી હીમાલા સ્વતા પોતે નમ-
સ્કાર કરતો ત્યાં હાજર થયો. તેને પૃથ્વીપતી ખોળ્યા “ક્રીંકર પેલા જીવ
ઉપર આવેલાને તું પાતાળ માર્ગે તેને સ્વદેશ શારદામાંહે વગાવી દે.”

શીવરાંકરની આસા પ્રમાણે ખીજે દી ગુર્જરપતી વીશ્વમય થતો પોતાના સહુના મ્હોલને દીપાયમાન જોઈ રહ્યો છે, તેટલાં તેને પોતાની પ્રીય પુત્રી શેની સુવર્ણ કાન્તીમાંહે માહ શૃંગાર સજી કરી ફરતી જણાઈ. તે પોતાના સઘલા કુટુંબી સંગાતે તે મ્હોલમાં ગયો અને પોતાની પુત્રી ચરણે પડીછે તેને બેહદ પ્રેમથી ઈચ્છી ગલે લગાડેછે તેટલાં તો શેહેરમાં રહેર ઉઠ્યો કે કોઈ રાજે લશકર લઈ ચઢ્યો આવેછે. ગુર્જરપતી પુત્રીના શોક ધસ્યાથી હાલસુધી રાજપાતથી એટલો તો બેદરકાર થયો હતો કે તેનું લશકર માનમાન કોઈ ગામ જલવવા જેટલું રહેલું, તેવી નીરજીવ સેના લઈ ભારી લશકર સાથ ચઢી આવેલા રાજની હરીફાઈ કરવાને તેની હામ ચાલી નહી. તે એકપાસ પુત્રી ને ખીજપાસ આ ચીંતામાં ગુંટાયોછે, તેટલાં સોરથના થરવીર એભલની ધજા આકાસ સંગાતે ભ્રમ નવું જન્મેલું બાળક પોતાની માતા સંગાતે ગેલ ને વાછા કરે ત્યમ કરી રહેલ જોતાંજ ગુર્જરપતીના મોહઉપર આનંદછાંઈ પ્રગટી. તૂર્ત સઘલી સોરઠની જન ગુર્જરમાં દાખલ થઈ અને સુમસાન પડેલું નગર ચમત્કાર સમાન રૈયત ને દરબારીઓથી ચીકાર થઈ ભ્યાં ભ્યાં આત્સવ ને આનંદનો સમુદય મળ્યો. બાકી મંગલ ને પ્રસન્ન શ્લોક ગાજ્યા. બાકી લખીવીધી શીર થઈ. શેની પોતાના પતીના પાસામાંહે ગરી તેના નીર્મલ પ્રેમની બાંધી જન્મ તલગની ભાગ્યણુ થઈ. આ સમય એભલ પાસ તેનો પરમસ્નેહી મીત્ર વેળનંદ સર્વથી પહેલો બેઠો હતો, તેણે જેવાં પોતાના પ્રાણુમીત્રના લજ થઈ રહ્યાં કે પહેલાજ સુકન આશીર્વાદ દઈ લક્ષ મુલની મોતીમાલા શેનીને ને લક્ષ મુલનો સીરપેજ એભલને લખ પહેરામણી કરી. એભલ ને શેનીનો લજ આત્સવ સારા ગુર્જર દેશમાંહે યથે પંકાતો પૂર્ણ થયો.

પૂરવી—ધૃપદ,

તોરે દરશનકી બજિયારી,
શોરઠ કે દાતા છત્રપતી રાજ,
અન આથે સખ નરનારી. તોરે દરશન ॥ ૧ ॥
જો ગુન આવત ધાવત,
પાવત મુરદ અપની સારી. તોરે દરશન ॥ ૨ ॥
માહરાજ તુમ હો ગીરનાર
ચરણુ તેરે સખ પ્રજા ઉપકારી. તોરે દરશન ॥ ૩ ॥

ગોઢબંગાલનો રત્નસીંહ ને લંકાની મંદોદરી.

ભાગ પેહલો.

શોરઠ સગણી.

દેશ કોઈ સૈયાંકો બતા દીગેરે
 મેં તો લોંગી જોગન્યાંકો બેશ-દેશ કોઈ સૈયાંકો—
 ફીરતે ફીરતે જીવ ગયો, પાવ કોસપે ગાંવ,
 બેઠુ બીના બઠકત હોં, કોન દીખાવે થાંવ,
 લોંગી બંગ બહુત કતાબુંગી કેશ-દેશ કોઈ સૈયાંકો.—
 હમ આધીનકે બસ ભયે, ઓર બીકે તુમારે હાત,
 અપના કરકર જાણ્યો, સો બાપ બાતકી બાત;
 ચંદન ધુની રમાયું મીર્ગછાલા હમેશ-દેશ કોઈ સૈયાંકો—

પ્રાચીન કાળમાં ગોઢબંગાલમાં માહ પ્રતાપવાન ઉદયસીંહ નામનો રાજા રાખ્ય કરતો હતો. તેનો અકનોઅક કુંવર રત્નસીંહ માહ અતૂર ને રાજદારી કળાકૌશલ્યમાં પ્રવીણ હતો. તે સદ્ગુણી ને ધર્માવતાર હતો. તેથી રાખ્યના સધલા શૂરવીરો ત્યમ રાક્ષસો તેના મેલાપના શાખી રહેતા હતા. પોતાનાં રાખ્યનાં સધલાં લશકરનો વળી તે સૈનાધીપતી હસ્યો હતો. જેપણ ખાનગી રાખ્ય બાબત હતી તે સધલામાંહે તેની મસજહતને મોટા ટેકો મળતો હતો. તે ઉપર બ્યમ તેના માહરાજ પીતાની પ્રીતી હતી ત્યમ તેની પ્રજા તેને પોતાના જીવ સમાન ચાહતી હતી. રૂપમાં પણ તે મહા સ્વરૂપવાન ને અછો જવાન જવાનીનાં નવાં તેજથી ચક્ર-ચક્રીત હતો. સધળી રીતે જોતાં રત્નસીંહ શૂરો, પરાંપકારી ને સકલ ગુણસંપન્ન માહ એજ રાખ્યખીજ હતો.

અક સમય રત્નસીંહ રાખીતા માફક પોતાને મોહોલ સુતોછે. મધ્ય-રાત્ર થઈ રહીછે. બૂમી ઉપર ખાક ને આકારમાં તારા પ્રકાશમાન છે, તે

સમ્રાજા પોતાના ન્યમસર આસાપશ ને આરામની મળે ભાગવેછે. સમ્રાજા રાજધાણી નીંદ્રાવસ થઇ ગઇછે, તે પીસાચ ને ભુતળની રાત ફરવાને વખતે રત્નસીંહને સ્વપ્ન થાયછે, “કોઈ ચંદ્ર સ્વરૂપવાન સુંદરી સેલિશુંગાર કનક બેઠકે બેસીછે. તેના કપાલ ઉપર નવ રત્નોના ટીલક ઝલકેછે. માથે માતી ઝુંડયાછે. ડાકમાં રત્નનો નવથેરો હાર ઝલકી હાળી રહ્યોછે. નવળે બના હજી નાખામાં દાસી સંગાતે સભા ભરી બેસીછે. તેની આકૃતી માહ મેહિત પાડતી ધડાઈછે. તેનાં નેણુ જાણેવસીકર્ણ કૌતુક હોય કોવા પ્રેમ વૃષ્ટી કરતી કોઈ વીચીલતા હોય તેવી જાહુધ ઝુંદજ છે ! તે સ્વરૂપવાન સુંદરીને નેણુમેળો થતાંજ રત્નસીંહ તેને હસી ડાકી હજાવી કે તર્ત પેલીએ તેને એક કનક આસને ઠગી જવા ઇસારત કરી. રત્નસીંહ બોલ્યો “મેહિના, હું તારી ઉપર આરાક થયોછું.” પેલી સુંદરી બોલી “શૂરા, મને મરદમાલ ઉપર અભાવ ને બેચેની છે !” રત્નસીંહ બોલ્યો “શા કારણુ ત્યમ મરદ ઉપર તારી ગેરમહેરબાની ઉતરીછે ?” સુંદરી બોલી “મરદની બેવફાઈના મને અનુભવ થયોછે તે તો ફક્ત સ્વપ્ન છે તોય હારે મન તેની બહુ અસર થઇ છે મરદ પોતાની આરાતની જરૂર સયાય કરવી જોઈએ છતાં બેદરકાર રહીને તે તેને શીકારીને હાથ કપાઇ જતાં જોય ? એ તો માહ ગજબ !” રત્નસીંહ બોલ્યો “તે વાત શી છે ?” સુંદરી બોલી “એક રાત મેં સ્વપ્નામાં એક અરણ્યમાં એક પારધીને ફાંદો મેલતાં જોયો. તે ફાંદામાંહે એક હરણો આવી ફર્યો. હરણો તે જોતાંજ તરકાલ પોતે ત્યાં હતી ત્યાંથી જીવ મેલતીજ કે પોતાના પતી પાસ આવી અને તે પારધી સામે સુતો હોયા છતાં પોતાના જીવની કસીએ પરવા ના કરતાં હરણને તે ફાંદાનાં બંદ કરડી તોડી છોડવી લઇ ગઈ ! વળી ફરી પેલા પારધીએ જાલ સમારી તે અરણ્યમાં દુર ખીજ ખાજીએ તે ફાંદો પાંડ્યો. ફરી પણ પેલા હરણો તેમાંહે આવી ફર્યો અને ફરી પણ પેલી હરણીએ પોતાના પતીને પહેલાં પ્રમાણે યાત્ર કરી છોડવી બચાવ્યો. વળી ત્રીજી વેળા પેલા પારધીએ ફાંદો ઠીક કરી ત્રીજી તરફ નાખ્યો પણ આ વખતે હરણને બદલે તો હરણો તેમાંહે જઇ ફરી. હરણો તેથી થોડજ છેટે ઉભો હતો તે જોઈ પેલી ફસેલી હરણીએ પોતાના પતી હરણને ધણોપણ વીણ્યો કે તું હાં આવી મને ફાંદામાંથી ખલાસ કર પણ તેણે પોતાની ફસી પડેલી હરણી ઉપર કસી પણ દ્યા દષ્ટી કરી નહી પણ આર ત્યાંથી પોતાનો જીવ લેતોજ તે ખીજ દુર ખાજી નોડો. આખરે પારધીએ હરણીને પકડી તેની ડાક વહાડી ! આ સ્વપ્ન જોઈ હું જાગી ઉઠી તે પલથી હારાં દીલમાં મરદમાલ ઉપર તીરસ્કાર ઉપજ્યોછે કે મરદ માત્ર મતલબ સીવાય સમ્રાજા વાતે બેવફા છે. પછે મેં ઇશ્વર સ્મરણુ કરી

નીચી લીધા કે આજ પછે હું કોઈ મરદ સંગાતે હારે છેડા બાંધું નહીં. હું જોગણ સરીખો અવતાર ગુજરી રહું, વાસ્તે તું પણ મારી પાસથી જન; તું ફરી હાં આપ્તાની લાલચ કરીશ તો જીવથી મરીશ.” સુંદરીના છેલા શબ્દો સાંભળી તે શોકાતુર થયો તેની હૃદ રહી નહીં.” તે ધ્રુમ સ્થીતીમાંહે તે જાગ્યો કે તેના મનથી જીવાનંદ, રામ્યપ્રેમ ને પ્રજાપ્રેમ સધલાંનો અંત આવ્યો. તેની વર્તણૂક ફેરવઈ. તે સુધરેલામાંહેથી નીકળી જંગલી થઈ ગયો. તેના બાપે તેની આ ફેરવાયલી હાલત જોઈ પોતાંની આંખોમાં આસું લાવી તે પાસ જઈ તેને તેની ફરજ ને રામ્ય વ્યવસ્તાનો બોદ દીધો. પણ તે માહીની પ્રેમનો ઝીલાયલો અંત્યે પીતા પ્રેમથી ખોરવાયો. તે પોતાને માહથી એક બોબદો તોટડો શબ્દ વઢીક કાઢી શક્યો નહીં એવો અવ્વર બ્યામણો રાક્ષસ સ્વરૂપ થઈ ગયો.

સરસ ધાવ સમશેર, જોરથી લાગે ઝટકો;
કહિયે બલો કટાર, પાર ઉતરે ના ખટકો;
ખરછી રૂડા બાણ, પ્રાણ કઢે તે વેલા;
ગોલી રણનાં સૂખ, બાગ નવ થાય ભેલા;
વળિ આયુધ છત્રીશે તણા સહન ધાવ તે સોહલાં;
પણ શામલ કહે માધવ મને વીનતા વૃહ કુખ દોહલાં.

કવી શામલ કહેછે ત્યમ સધલી આકૃત મન સોસી સકાય પણ લાગી પ્રેમની કટારી જ્યમે કરતાં સોસવી કઠીણ. ત્યમ રત્નસીંહ કાંઈ સમશેરથી ખીહણો નથી, કે કાંઈ યુદ્ધથી ડર્યો નથી, કે કાંઈ દેશ દુકાલ આવ્યાથી હાર્યો નથી, પણ સુંદરીના લાગ્યાં નેણબાણમાં તે પટકાયોછે. વળી તેને ખખર પણ નથી કે સ્વપ્નમાં આવી તેને લુટી લઈ રહુન સાવછ કરનારી માહીની જ્યા દેશ કે ખંડની રહીશ છે અને જ્યા છત્રપતી માહારાજ કે રાજ દરબારીની પુત્રી છે; તે તેને કસી જાણ નથી ત્યાં પછે તેને કાલજે મ્હોંઠણો પ્રેમ જો પણ રીતે ગજબ ગુજરે તે સહેવા ઠાને ખીજો શો ઉપાય?

રાજ ઉદયસીંહ પોતાના કુવરની હાલતથી અપાર શોકમાં ગરક છે. તે અરસામાં પ્રદેશી રાખ્યો સંગ બંદોબસ્ત એહાનો પ્રધાન બુદ્ધીસાગર કાંઈ રામ્ય વ્યવસ્થા મટિ ત્યાં આવ્યો તે પાસ માહારાજએ પોતાના પુત્રની માઠી હાલતનું વર્ણન કર્યું. રાજ બોલ્યો “બુદ્ધીસાગર તે ને રત્નસીંહે સંગાતે વીધા સંપાદન કરીછે. તમે બન્નેમાં મીત્રાઈ પણ પાકા પાયા ઉપર બંધાઈછે તો તું તેના મનનો મર્મ સમજી મને તેની હાલની હાલત બનવાનું કારણ જણાવશે તો કાંઈ ઇલાજ થતાં મ્હારી ગાદી શલામત

રહેશે ને રાખ્ય ખીજ પ્રપંચી ઉમેદવારના દંગાબંધી નારી પામતું બચ્ચું.”
 ખુદીસાગર રાજકુમાર રત્નસીંહને વર્ષ ઉપર થયું મળ્યો હતો નહી, તે આ
 વખત તેની હાલતથી જાણીતો થઈ દીલગીર થયો. તેણે તુર્ત રાજજીને
 દીવાણે દીધો અને પોતાના મીત્રને મળી માઠી સ્થિતિના મૂળ સમાચાર
 જાણવા ત્યમ તેનો ઉપાય કરવાને પોતાને મન નકીજ મનમુખો બાંધ્યા.
 તેણે ત્યાં તર્ત પોતાના આજ્ઞાનું રાજનામું હજુરમાં મેળું “રાજજી હાલ
 મહારી મીત્ર તરફની ફરજમાં હું મને મહારા તનમનથી સયાય થવાદો. હું
 ભ્યાં તલગ રત્નસીંહના મનને આનંદ ને સાન્તી કરીશ નહી ત્યાં લગી
 મહારું મન ખીજ કામકાજમાં ચોકસ લાગે ત્યમ દીસ્તું નથી. વર્ષ પ્રદે-
 શમાં રહી છાંં સ્વદેશ આવ્યો ત્યારે મહારા મનમાં માહ ઉમેદ માત્ર મહારા
 મીત્ર રત્નસીંહને મળી ભેટી મીત્રતાના લાહવે લેવાનો બાંધ્યો હતો. તે
 મીત્રના મનની માઠી હાલત જાણ્યાથી મહારા મનની ઠાવકી ને ડાહી
 હાલત જોખમાં છે. શૂરા રાજપુત્રની હાલત સુધરશે, તે અસલ પ્રમાણે
 રાખ્ય ને પ્રજાને પાલનાર ને રખવાલ થશે તો હું ફરી રાજકારણમાં
 મહારી જીંદગી વાપડીશ નીકર છેલ્લી શલામ,” કહી ખુદીસાગર ત્યાંથી ઉઠી
 આવ્યો તે તત્કાળ પોતાના મીત્ર રત્નસીંહના મોઢેલ જઈ તેને મળ્યો. મીત્ર
 મેળો થયાથી રત્નસીંહ રીભ્યો અને પ્રાણસ્નેહીના હસ્તાં મુખે તેના મન-
 થી સ્વપ્નની સુંદરીના દીદાર થોડી વેળ ઢાંકી દીધો. રત્નસીંહ ધડી અધ
 ધડી મીત્રથી રીભ્યા પછે ફરી પોતાની આગલી સ્થિતિમાં આવ્યો. પોતાની
 ખાનગી સમાલવાને સધળી વેળા તે સામર્થ્યવાન થયો પણ આ પ્રમસ્નેહી
 પાસે તેના મનની વાત ખુદી થવા જેવી હાલત થતી ચાલી તોય પોતાનો
 મર્મ બનતાં તલગ ઠીક સાચવવાને તે યુક્તિ કરતો હતો.

અતુર લોકનું છિદ્ર, જગતમાં કોઈ ન જાણે,
 અતુર ન ચીંતા ધરે, મોજ આનંદ માણે,
 અતુર લોકનો વનઝ, જણાય ન લેવું દેવું,
 અતુર લોકનું પુન્ય, યુગ કોઈને નહી કહેવું,
 વહી અતુર લોકનો પાર તે, કોઈ પિંડિતે ન પારખે;
 સુરખના મૂળ જાણે સઉ, તે શામલ શઃ સારખે.

ત્યમ અતુર રત્નસીંહને ખુદીસાગર માહ યાત્ર ને તાલમેલ કરતાં
 છતાં જે વધુ જાણી શક્યો તે માત્ર તે કોઈક છુપી વાતના નહી બનવાના
 વહેતે લેવાય છે અને ડહાપણમાં ચુપ ને બહેરે થયોછે! ખુદીસાગર માહ
 કલાખાજ, વહી સમશેહર પકડવામાં કુશલ, વહી ખુદીમાં પૂર્ણ ઠાવકો તેણે

તર્ત સ્ત્રીત્રને ગળે લગાડી માહ દયામણું માહ કરી તેના મનનો સર્પ સાર જાણવાને આર્જ કરી. રત્નસીંહ પોતાના ચોખ્ખા ને પરમસ્નેહીની આર્જ સાંભળતાંજ સ્વપ્નની સઘળી ખીના ખોળ્યો. જુહીસાગર તે સાંભળી પ્રથમ તો સ્તબ્ધ થયો. આખર ખુબ ધ્યાન પેઠાંઆડીને તેણે પોતાના મીત્રની છુપી વેદના માહરાજ ઉદયસીંહને નહી કેહતાં રત્નસીંહને લઈ ભ્રતખંડનો પ્રવાસ કરવા નીકળવાનો દૃઢ ઠરાવ કર્યો. મીત્રને સમજાવી પોતાના મનનો કરી લઈ, તેઓ સંગાતે રાજ્ય દરબારમાં આવ્યા. માહરાજાએ પોતાના પુત્રને જોતાંજ તખ્ત ઉપરથી હેઠા ઉતરી તેને પોતાને ગળે લગાડ્યો તેને જે મન આહે તે માંગી લેવાને વચ્ચન દીધું. તે મન ધારણા પ્રમાણે ઠીક સમય ફળ્યો જાણી જુહીસાગરે ભ્રતખંડ પ્રવાસ કરવાની રજા માંગી. રાજા ઉદયસીંહે તે રજા તો આપી પણ તેને મન પોતાના પુત્રનો વ્યોગ સેહવાય તેટલી તેને આ વૃક્ષાવસ્થામાં હીમત રહી હતી નહી.

ખભે મીત્રો રાજાની રજા લઈ વળતી પ્રભાતના સુઅવસરે ખાસ ઘોડેસ્વારે થઈ જોઇતાં રત્નો પોતા પાસે ખાંધી ખાનગી મુસાફરોની હાલતે શહેરમાંથી બહાર પડ્યા. તેઓને રાજધાણી મેલી આગલ ઘોડાફકથા જતાં મોટાં રાત્ર પ્રવતોની હારની હાર લાગી નજરે પડી. જુહીસાગરે પોતે તો આગલ ભ્રતખંડમાં ચોખ્ખુન પ્રવાસ કર્યો હતો, તે તર્ત ત્યાંથી દક્ષીન માર્ગના દરવાજોના ધોરી મેદાનમાંહે યાહોમ પોતાના રાજપુત્રને લઈ ધુમ્ધા. સંધ્યાકાળ નજદીક જોઈ ત્યાં કોઈ ધર્મશાળાની હવેલી નજરે પડ્યાથી ખભે જન તર્ત ઘોડેથી ઉતર્યા. રખવાલે ખુબશુરત જવાનો જોઈ ખભે સમશરખાજોને ઠીક ઉતારી દીધા. સુખવાન તુરીઓ ઘોડશાળે લઈ જઈ અંગમશલ કરી ઘનો ધાસ પાણી મેળું. રખવાલણીએ ખભે મોટીસોઈ ખનાવી. તે મુસાફરોએ અંગસ્નાન પૂંજ કરી વાળ કરધું. દુધ ને માવો મુખ્ય ખોરાકબ્લઈ તેઓ ત્યાં થાકના માથા નીંદ્રાવસ થયાની તૈયારી છે. રખવાલ ઘોડશાળામાંહેજ જનવરોની ખરદાસ લેછે. રખવાલણી જવાન ઉતારોએને માહભાવથી ખનતી સઘળી સગવડ કરવામાં યુંટાઈ છે; તેટલાં ત્યાં એક અચરજ બન્ધું કે ભ્યાં જાલનો ખખેરો છે તેમાંહે રખવાલણી લોટા ભરવા જાયછે તેટલાં ચંદાજાતીનો સર્પ જાલમાંથી નીકળી ઉડ્યો તે રખવાળણીને કપાળ દંખ દેવામાં કસી બકાત નથી એ અરસામાં વીજલી સમ સપાતાથી જુહીસાગરે શીરોઈનો ધાવ વચ્ચે હઈ તેનો સંહાર કર્યો. આ ગડબડ થઈ તેથી રખવાલણી મુછા પામી. રખવાલ ગડબડ સાંભળી આવ્યાથી કોઈ ખીજીજ વાત મનમાંહે કળખી

ચીડાયા. તે બોલ્યો “આ તો તમારી બહેની માતાજી હો” કહી ગુસ્સે થઈ પોતાની સ્ત્રીને ઉપાડી ત્યાંથી ખીજા ખંડમાં લઈ ગયો અને આ બહેન તત્કાળ કડવાં વેણે નાગ ઉછાળા સમ કૂંડી ઉડ્યા. તેઓ લાગલાજ પોતાના કવચને રાક્ષસ જી લઈ ત્યાંથી ઘોડશાળે આવ્યા અને પોતાના ઘોડા તૈયાર કરી સવાર થતાં જ ધર્મશાળાથી રાત્રી ધનધોર ને બચામણી છતાં ચાહુમ ઘોડા કૂંડી આવ્યા; પણ જતી વેળા દસ વીસ સોના મોઢારો ધર્મશાળાના ઉંબરે મેલી જવાને બુખ્યા નહી.

મધ્યરાત્ર ઉપર બે ગટીકા માત્ર સમય વહ્યોછે અને રાજપુત્ર રતન-સીંહ ધણા દીવસની દીલગીરીના સહેવાથી શક્તીમાં લગાર ઉતર્યોછે તેથી આ યાક તેને શરીર સહી જતી નથી. રાજપુત્ર પોતાના મીત્રને કહેછે કે હું આ મસ પાસના ઝાડ હેઠો મહારા ઘોડાનું ઝોગીર નાખી વીસામી લઉં છું. નીંદ્રા ને મહારા અતી પ્રેમ બ્રહ્મણ્યો છે તે કથમે કરતાં મને હાલ છોડતી નથી. બુદ્ધીસાગર પણ પોતાના મીત્રની હાલતથી વાકેફ મોટે અકસ્માત થઈ ત્યાં ઘોડેથી ઉતર્યો અને રતનસીંહને અછી સેજ કરીને તે ઉપર આરામ લેવાને આજ્ઞ કરી. રતનસીંહ મોટો ઉપકાર માન્યા સંગાતે તે વચન ઉપર અમલ કસ્યો. પલક બાગે વીટી કે તેના નાખમાંથી નીંદ્રાની લેહેર કુકાવા લાગી.

બુદ્ધીસાગર રખવાલ સમાન હાલતમાં હતો, તેણે રાજપુત્રને ઉંગતો જોઈ પોતે તેની બરદાસ ને દેખરેખમાં સમથેર કાઢી ચોક્કી બરી. દસ કદમ માથાપાસ તો દસ કદમ પગપાસ આગલ ને પાછલ ચોક્કી બરતાં તેની નજર લગાર વેગળી ગઈ તો ત્યાં દુરથી એક લીસો પાહાનનો ચોક દીસ્યો તે ઉપર એક સુંદરી તમામ ખુલ્લે બદન પડી છે. રૂપની તો અવધીજ; જાણે ચંદ્ર કોઈ સ્ત્રી સ્વરૂપ ધારણ કરી ત્યાં તે ધનધોર રાત્રીએ એકાંત નીંદ્રાનંદ ભોગવા પડી હોયતી! તેવી જૈન જોબન તે માહ અંધકાર વ્યાપેલા સમયમાં પણ ઝળઝળ થાયછે. આ દીખાવે બુદ્ધીસાગરને કંઈ તરેહવાર કલપણ થાય! હજાર અંદેશા દરપલકમાં ઉલટપુલટ આવે ને જાય પણ કોઈએ નકી ઠરે નહી. વળી તેને મન પોતાની બેકામતી, બેદરકારીથી મેલી ત્યાં જઈ તેની તપાસ કરવાને પણ હામ ચાલે નહી. ધનધોર તો ને માહ જીવન વગડામાંહે તેથી તેને પોતાના શ્રીરામની સતીસીતાનું સ્મરણ થયું કે રાવણ શી પ્રકાર જોગી સ્વરૂપ થઈ તેને હરન કરી લઈગયો હતો? આખ્યાલમાં છે, તેટલાં બે બુદ્ધા ત્યાં પ્રગટ થયા! તેઓ સામ સામા સીંહસમ સમથેર મયાન બાહેર ખેંચી લડ્યા. વાધુનો સપાતો તો હજી

મંદ હોય કીંવા વીજલી પડ્યાની પલને તો કાંઈપણ ધીર દીસે પણ આ હરીફે તો આંખના પલકારામાંજ પોતાના વાંધાનો નીકાલ પતાવી પરવારી ગયા! એક યુદ્ધે ત્યાં રૂધીર ગરકાવ પેલી ચંદ્રજેખના પાસ પડ્યો. ખીજે મસ્ત જીતના યશમાં કુલાઈ મુછપર તાવ દેતો ને તીરસ્કારથી પેલા તૃણ વદનો જોતો ત્યાંથી ચાલ્યો. જુદીસાગર પ્રથમથીજ ખ્યાલ ને વહેમે નીરસમ નીરખલ ને બેસુદીમાં આવેલો હતો તેલગાર ફરી સુદીમાં આવે ને જીતનારને અટકાવી તેની કાંઈ ખીના સાંભલે અને કાયરનું કામ થયું હોય તો તર્ત પોતાની બાધુરીનો સીકો બળવે તે આગળ તે વીચીત્ર બનાવવાલો સ્વાર ત્યાંથી ગુમ થયો. જુદીસાગર પુરી સુદીમાં આવે તેટલાં તો એક અછીનીંદ કાઠી રત્નસીંહ જાગ્યો. મીત્રને ગુમ સરીખો ચોક્કી ભરતી હાલતે ઉભો જોઈ તર્ત ખડો થયો. “જુદીસાગર લગાર તમે એક નીંદ કાઠી છો. હું ચોક્કી બરુંછું” કહી તેણે તલવાર હાથ ધરી. જુદીસાગર છેલ્લા પેલા નજરે પડેલા બનાવે એક મંજલની જગોએ દસ મંજલ કચ્છા નેટલો થાકે હોય તેવો ગગરી ગયલો તર્ત પોતાના ભારી કવચ સંગાતેજ ત્યાં ઢબદધિ સુતો કે નીંદ્રાવસ.

રત્નસીંહ પ્રવાસ ને યુદ્ધના ન્યમોની પૂર્ણ તાલીમ લીધેલી, તેથી પદવી એક કોરે મેલી ધારા પ્રમાણે ચોક્કી ભરવા મંડ્યો; તેટલાં તેને કાને કોઈ કોમલ સ્વર, જણે નારદમુનીની વેણાજ વાગતી હોય ત્યમ મધૂ પડ્યો કે તે ચોંક્યો. આસેપાસે જોયછે; દુર ને નજદીક નજર કરેછે પણ તે રાગણી ક્યાંથી આવેછે તે કાંઈ ખબર પડે નહી. આખરે માહ મેહનતે તેની નજર પેલા ચોક ઉપર પડી કે તે ચોંક્યો. રાજખીજ તેથી તે તર્ત કોઈ નીર્બલને સહાય થવામાં પંકાયેલો ત્યાં જઈ લાગ્યો તો જોય શું કે કોઈ અદ્ભુત મોહીની સ્વરૂપ મુર્છાંગત પડ્યું છે. તેના મોહડામાંથી મરડાને જગાડે તેવી મધુરસ રાગણી પ્રગટે છે! પ્રથમ તો તે લગાર, ડોકેણ કે કોઈ વગડાની વાધેણ સ્વરૂપ સજી ડગાઈ કરી માનવી રૂધીરની આરાધ્ય પડી હોય તે વેહેમે બમાથો પણ તર્ત થરવીર લક્ષણ પ્રકાશમાન થઈ તેને રામ રામ ત્યાં સયાય થવાની હાંસ પ્રગટી. તર્ત તે પાસ ગયો. તેણે લગાર કમરથી વલી તેની નીશાન પુછી. જરતારી પોશાગ દુર ખડેલા ને નગન અંગ સુંદરી જોતાંજ તેણે પોતાનો સીરનો કસખી માતી ગુંડલ એસ કાઠી સુંદરીના બદનને વીઠી નાખ્યા પછે તે લગાર પોતાની આંખો તેના મુખ ઉપરોરવી જોયછે તેટલાં તેની વેણા વાણી પ્રગટી. “કોઈ પણ હો. જુત હો, પલીત હો, કીંવા રાક્ષસ હો. પણ મ્હારી લાજ જાલવ. મને તર્ત

હાંથી ઉપાડી સામે ગીરી ઉપર જોગીણુવાના મંદીરની પેરાગણીમાં સ્વાધીન કર.” રત્નસીંહ મોટા બાધુર હતો અને સ્ત્રી રક્ષકના ઉદાર કાર્યમાં ફેરવાયેલા, તેણે તર્ત પોતાના મીત્રની રખવાલી મેલી પોતાને ઘોડે ઝાગીર નાખી તે ઉપર મેલી મુર્છાગત સુંદરીને માહ કલાથી મેલી પોતે કસરતખાજ હોવાથી તે પાસ લગારે પોતાનું અંગ તેને ના લાગે ત્યમ ખેંસી ઘોડા ઉડાવી આવ્યો. સ્ત્રી ને શસ્ત્ર આવ્યું ત્યાં થરવીર કાંઈ ડોભે?

ઘોડા વખતમાં તે ચોકમાં પડેલા પેલા જખ્ખી યુદ્ધો મુઢીમાં આવ્યો તો માહ યતનથી ઉઠ્યો. પોતાના વસ્ત્ર લઈ દુર પોતાનો તુરી પડ્યો હતો તેને અવાજ કરી જગૃત કર્યો કે તુરી તે પાસ અંખારતો દોડી આવ્યો તે ઉપર ચઢી ત્યાંથી તે પણ નીકળી આવ્યો, કે “પ્રભાત ઉભ્યાહું પ્રગટથે તે આ હારની જાણથી પ્રદેશમાં નામોશીથી મરવું પડશે.”

ભ્યારે યુદ્ધીસાગર પ્રભાતની વન ક્ષોળથી જગી ઉઠ્યો તો પોતાને એકેલ રત્નસીંહ વના જોઈ મનથી માહ કલપાંત કરવા લાગ્યો. ‘મીત્ર મીત્ર મીત્ર’ કહી તે સાર વન ગજવતો હાંથી ત્યાં ને ત્યાંથી હાં આવતો ને પશ્ચાતાપથી કપાળ કુટી કુટી રડતો હતો. ભ્યારે રાત્રની વીચ્છતા, પેલી ચંદ્રમૂર્તી ને યુદ્ધનો તડકો સાંભર્યો ભ્યારે તો તે કોઈ કૌતુકજન અન્યું સમજ્યો, સખખ તેના મીત્ર ત્યાંથી યુમ થયો તેના બિદ તેમાં સમાયોછે.

ભાગ બીજો.

બોગ બાન સરીર લગત રોમ રોમ અગ્ન લાલ,
પ્રગટ ધાવ નડી દેખિયે ઉર ભાંય પુર ધવાય;
ઉર ભાંય પુર ધવાય, ઝરે જયું બર્ફદી લારી,
ઝર ગયે સાર ઉર આશ, મોજ જાયી જયું બ્યાધી;
બ્યાપે કામ વીકાળ, બયો મીત્ર માહ બ્યાંગ,
ફસ્તમ ઠહે પ્રેહાગની સમ ના જાણ્યો હે કો રોગ.

બે ત્રણ મઢી વીલાપ ને હાયદાયમાં ગુજારી અંતે યુદ્ધીસાગર પોતાને ઘોડાને તૈયાર કરી ચઢી આવ્યો. મીત્રની માહીની ઢુંડવાની જોગે મીત્રને ઢુંડવાની હાલતમાં આવ્યો તે ઉપર તેને પારવનાની વેદના થવા લાગી. તે મીત્ર મીત્ર કરતો પોતાને ઘોડે ગાંડા સમાન ભ્યાં જાય ત્યાં તેના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે અને ઘોડાને રંગ ને હયારોનો નકશો દેખાડે. રત્ન ને બીજી બેઝીમતી તો રત્નસીંહ પાસ, તેથી યુદ્ધીસાગર તે વના એક ધર્મશાળા આ

વસ્તુ વેચી ઉતારે લઈ રહ્યો તો ખીજી ધર્મશાળામાંહે ઉતારે લઈ રહેવામાં ખીજી વસ્તુ અપાવી; એમ મહીના દોઢ મહીનામાં આપાજન્યા અવતારે ગોસાંઘાવા બની જઈ આગળ ચાલતો થયો. પાસ પટ્ટી બધામ નહીં એટલે ભીક્ષા માંગતો ને મીત્રની ઓળ કરતો દક્ષીણના માર્ગે નીકળેલા તેને બાન ક્યાં કે ઠાવકાં ધારેલાં મકાન જવાને ફવે? બ્યમ ચલાયું ને વલાયું ત્યમ ઉલટા સુલટા માર્ગે પડતાં બ્યારે માસ ત્રણ થયા ત્યારે દક્ષીણમાં લંકા ભુમીની સીમામાંહે આવી જોગીના મઠમાં જઈ ઉતર્યો. હાં સધળું મંદીર સુમસાન. કોઈ જોગી કે તપેસરીને પટો લાગે નહીં. ભુખે પણ ખરે. થાકતી તો વાત શી પુછવી? એટલે ત્યાં એક ખુને નીંદ્રાવસ થયો. બ્યારે જાગ્યો ત્યારે જોયું કે એક સ્ત્રી અતી સ્વરૂપવાન, જવાન ને શૈલ શૃંગાર સામે ઉભી છે. તે હસે છે. પ્રેમ કરે છે. મયાથી બોલાવે છે અને કસખી સાલુરી પોતાના મસ્તકે ટાણીને નેણના નેહની વૃષ્ટી કરે છે. એહેરે તો ચંદ્રમાહજ જોઈ લેવા. સીધી વાંસ જેવી કેમલ ને શરખી, વળી નખ્રાં કરવે જખરી. તે સ્વરૂપ જોઈ જુહીસાગર છક થયો. તે સ્ત્રીએ હસી કરી તેને હાય પકડી જુહીસાગરને ઉઠાડ્યો અને તે પાસ સુખડીની ઠાલ મેલી. જીવ સતકે કરી કરી તેણે તેના બે નવાલા આવાને કર જોડી માંગી લીધું. જુહીસાગર તે સુંદરીને પોતાની ઉમરની ત્યમ તારણ્ય ને સ્વરૂપમાં બેહદ સરસ જોઈ લાભાણો. તર્ત તેણે લાલચમાં પડી તે સુખડીના બે નવાલા ગળ્યા કે સાવ ઢાર બન્યા. માનવી મુરત પણુ ઉઠાપણુ ને વાછા તેની બંદ થઈ! એક પળેલા હરણા માફક તે મોહીતીને વસ બંધાણે તે પાછલ ચાળ્યો. બ્યારે તે છલ સ્ત્રીને મંદીર ગયો ત્યારે તેણે પોતા જેવા કઈ અનેક જનને પોતા સમાન ઉઠાપણુ રહીત ને વાછા વનાના થઈ ત્યાં તેના ગુલામ બન્યા જોયા! જુહીસાગરે પેલા બે નવાલા આધા હતા તેથી તેની માનવી આશયતો માંની બે અવલ આશયતો, ચુંચલ એહેરે ને બોલવા ચાલવાની શક્તી તે કેવલ લકરી પણુ ઉઠાપણુને રેસ અશક્તી પેાંચી હતી નહીં, તેથી તેણે ત્યાંથી દુર મંદીરના મેદાનમાંહે જઈ પરમેશ્વર પાસ પોતાની સ્થિતી ઉપર શોક કસ્યો ને સહાય માંગી. તે પેલી કનિષ્ઠ સ્ત્રીના કોઈ છલકપટથી પોતાની નીતીને નાશ કરવામાં પોતાનું ઉઠાપણુ સાજુત રહ્યાથી કાવ્યો હતો. તે ઉઠાપણુને જોરે તે હરદમ ત્યાંથી દુરનોદુર રહીને ખીજાં બલતાંજ મકાનમાંહે પડી રહેતો ને જે ખસ્યાં ફળ મળતાં તે ચુસી આઈ જીવતો ને મીત્ર રત્નસીંહના વ્યોગને માસ્યો રહેતો હતો. આ છીન હાલતમાં ના તન ઉપર વસ્ત્ર કે ધ્યાણ ઉપર કોઈ આતુરી તેવા અવતારે તે એક દીવસના સમે થયો ને એક અલાછળ તલાવ ઉપર આવ્યો છે. તેને મનમાં તેમાંહે ઝાંકાવી આપધાત

કરવાનું દીવાનું કુકાયું છે પણ ચાતૂરી નહી તેથી તે ઉછાલો બ્યમનો ભ્યમ-
 ન રહ્યો છે તેટલાં તે તલાવ ઉપર એક ખુબશુરત સ્ત્રીએનું મંડળ આવ્યું
 તે સ્નાન કરવાને ઉતરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યું છે તેટલાં સર્વ સુંદર
 માંની અવલ સુંદરીની નજર જુદીસાગર ઉપર પડી કે કોઈ ખુબશુરત
 માનવી કેવલ મુઠ થઈ તલાવની પેલી પાંચે પડ્યો છે. સધલી ચાતૂરી ને
 મહુબ્યગતી ખોરવાઈ છે. તેનો હાલ જોતાં તર્ત તે સુંદરી સમજી ગઈ
 કે આ કોઈ સુંદર પ્રદેશીને મ્હારી બેહેને કપટવીદ્યા કરી કાંઈ પદાર્થ ખવા-
 ડી ઢોર કસ્યો છે. હાં હાં આ ખુબશુરત મરદ મ્હારી સમાન ઉમરનો છે.
 મ્હારો ખરોખ્યો છે. હું પણ હાલ પુરૂષ લાયક થઈ છું. આ કરતાં ખીજો
 કોણ મને સ્વરૂપવાન ને જવાન મલશે? દખ્ખેશ્વરની રાજપુત્રી લક્ષ્મી
 આ વીચાર મનમાં હે કરીને ઢોરજુદી બનેલ જુદીસાગર પાસ ગઈ. તે
 બોલી “આ પ્રદેશી તને મ્હારી બેહેને છલકપટ કરી ઝેરી જુદી વસ્તુ ખવાડી
 સાવ ઢોર કસ્યો છે. હું તેના ઉતાર કરે તો તું મ્હારો પતી થૈશ? તું મને
 વરવાનો કોલ કજીલ રાખીશ?” જુદીસાગરે તે અર્જનો હર્ષ માહ શોક
 વ્યાપક ચહેરે તેને ચરણે પડી દાખવ્યો તેટલાં ખીજી શાહલાખ્યા પોતાની
 રાજકનિયા પાસ આવ્યાલાગી. રાજકનિયા બોલી “રાખી આ કોઈ માહાન
 પુરૂષ દીસે છે. હું એની દુર્દશા સમજી છું કે ક્યમ થઈ છે. જાવ તેમા-
 માંથી કોઈ મોહોલ ને મ્હારા શૃંગારના ડખ્ખામાં હેથી એક કનક ચપ્પુ ને
 કાલી વસ્તથી ભરેલો છે તે લઈ આવ.” તર્ત એક સખી કુંચી લઈ મોહોલ
 જઈ તે ચપ્પુ લઈ આવી તેમાં હેથી કાંઈક ભાગ કાઢી એક કટોરાપાણીમાં
 મેલવી જુદીસાગરને પાચો કે તે અસલ સ્વરૂપ શીકલ બની જઈ પોતાના
 અસલ આખ રંગ ને રાખમાં આવ્યો. તેનું સ્વરૂપ જોઈ લક્ષ્મી ચક્રીત
 થઈ. જુદીસાગર પોતાના છુટકો કરનારી સુંદરીના ચરણે સીસ નમા-
 વાનું કરે છે તે જોતાં જ તર્ત લક્ષ્મી તેના કબ પકડી લઈ “સ્વામીરાજ હું
 આપની દાસી છું.” જુદીસાગરે તર્ત જુદા દીલથી તેનો સ્વામી થવાને
 સમ લીધા ને બને ત્યાંથી તે રાજપુત્રીના તંજુમાં આવ્યા. રાખીએ આ
 અચાનક પોતાની રાજપુત્રીના જોડો મળ્યાથી પ્રાલબ્ધની બલીયારી ગાતાં
 ગાતાં ને હસ્તાં હસ્તાં માંહે મશકરી પણ કરવામાં આવગલ વધ્યાં હતાં.

બહુ કરે ને બાપ, વચન બદલીને બોલે,
 બહુ કરે ને બાપ, બોટું મુખવાચક બોલે,
 બહુ કરે ને બાપ, આપને મુખ વખાણે,
 બહુ કરે ને બાપ, આપ આવ્યું ધર આણે,

કરથી જીવ્યા કાપવી, માત બહું માહ મુખ્યનું,
શામલ કહે ભુંડું સર્વથી, વચન જાય તૂણ તૂણ્યનું.

રાખીએ આ ગાયણ ગાતી, અને જુદીસાગર રાજપુત્રીને માન દઈ જીવસ્માન લેખવાને બંધાતો હતો. પ્રેમ ઉમંગ ઠીક વ્યાપ્યો હતો. ખત્રીસે વાના ખાવા પીવાના ત્યાં પરીસાયાં હતાં. રાખીએ તે બન્ને ભાગ્યશાલી માન-બીની સેવામાં હે ધરા રતે આહી હાજર કરતાં હતાં. એમ ખાનપાનમાં વેળ વહી ને સ્વપ્ન સમાન રાત્રવેળા થઈ. જુદીસાગરે તર્ત ધોડે બેસી પ્રવાસ આ-ગલ કાપવાનો ધરિદો જણાવ્યો કે હારું તું સુંદર સંગાતે ભ્યાંલગી શાસ્ત્રવીધી પ્રમાણે લજ થયું નથી ત્યાં લગી રહેવું યોગ્ય નથી. લક્ષ્મી બોલી “સ્વામીરાજ હું શીયળવૃત પાલનારી છું. હારા મટે આપે કસી કાલજ મા કરવી. શોભતી રૂડી ચાલ સીવાય હારેથી આપ કસું પામનાર નથી. સદ્ગુરુથી કેલવાયલી અહ્વાનંદમાં પળેલી ઉંચ ખીજ છું. સાથ રહો તો સુર્ય નારાયણ સમાન દુરથી પુંજી હું આપથી રીજી રાજ રૂહીશ.” જુદીસાગર બોલ્યો “મને માહ ખી-કટ કામ હાર પાડવું છે. હારા મીત્ર ખોરવાયો છે. ખખર નથી કેણીપાર ની-કલી ગયો. કોઈએ ટેર કસ્યો કે હજગરે ગળ્યો કે કોઈ પાતાળગારમાં ગસ્યો કે શો ખનાવ બન્યો છે? તે માલમ નથી તે મટે સધલી પંચાત એક કોરે મેલી પ્રથમ સોધ કરવો છે. તે મલી આવે તો પછે મહારી સધલી કીર્ત તેનું કારય સીદ્ધ કરવાની સહાયતા દેવામાં સમાયલી છે. નીકર હું મહારા સારા જન્મમાં એક પલ પણ કોઈ મોજ કે એશ આરામનો ખ્યાલ કર-નાર નહી.” લક્ષ્મી માહ આશ્ચર્ય પામી બોલી “સ્વામીરાજ મહારી સંગાતે વરવાનો કોલ કસ્યો છે તે અમરતો કે? હાયરે આપ વના મહારી શી દશા થનાર તેની કાંઈએ આપને હકીકત માલમ નથી. આપ માત્ર મીત્ર ને મી-ત્રની મુશકેલનોજ ખ્યાલ કરો છો પણ પોતાની કર્મે લખાયલી અર્ધાંજાની તો લેશ પરવા રાખતા જણાતા નથી! મને તમારા મીત્ર ને તેની મુશકેલી-ની શો હકીકત છે તે તો સવીસ્તારી કહે, કદાચ મને ઇશ્વર સહાય થાય તો હું આપને એ આશ્વતમાં હે કામ આવીશ.” જુદીસાગર બોલ્યો “પતી-વર્તા તને આ ખીકટમાં પગ મેલવાને શો ગળ્યું? તું એ મહારી ગુપ્તમાં હે શો સહાયતા આલી રાકીસ?” રાજપુત્રી બોલી “મને આપના સધલા હાંદ-શાથી જાણીતી થવામાં હે બન્ને તર્ફ ફાયદો સમાયો છે!” જુદીસાગર જાતે ખાલશ, તેથી તેણે પોતાની વચને બાંધેલી માનુનીને પોતાની ને રતન-સીંહની અવલથી આખર તલગ સધલીજ ખીના કહી. તે સાંભળતાં તો લક્ષ્મી ચોંકી હર્ષમાં પારવનાની આવી જઈ તર્ત બેઠી પડી બોલી “સ્વા-

મીરાજ આપની આશા સફલ થઈ જાણજો; પણ મ્હારી કલાએ આપ મી-
ત્રના કામની સીધી રચો તો.” જુદીસાગરને પછે યુક્તી સુઝડી. એક
જોગ્યામંત્ર જે તે શુંદરીને તેની દાયાએ શીખવ્યું હતું અને જેના જપ-
વાથી સદા સત્ય ને રાક્ષી સહાય થતી હતી; તે તેણે પ્રથમ જુદીસાગરને શી-
ખવ્યું. પછે તેને બહુત લગાડી માહાન ગુરુ સમાન સ્વરૂપ બનાવી દઈ
લંકેશ્વર માહરાજની દરબાર ને રાજ્યમંદીર ને ત્યાંની સઘલી ખટરાટ ને
દશવિરાથી માહીર કર્યો. લક્ષ્મી બોલી સ્વામીરાજ આપના રાજકુવરના
સ્વપ્નામાંહે આવેલી શુંદરી મ્હારી રાખી મંદોદરી તે લંકાપતી રાજ્યધીરાજ
અર્જુનસીંહની રાજકન્યા થાયછે. મંદોદરીને એકવાર આપે વર્ણન કર્યું તેવું
સ્વપ્ન થઈને તે તે દીવસની ઘડીથી મરદ માત્રનો તીરસ્કાર કરી બેઠીછે.
તે વૈરાગમાં દીવસ પુરા કરેછે. તેનો એક માહાન બાગ શેહેર બાહેર દર-
યાવ કીનારે નવો બંધાયોછે ત્યાં નવજોબના કુમારીકા સખી સાહીલીથી
વીટાઈ રહી સદા ધર્મ ને ખલ ઉપર ધ્યાન ધક રાખેછે.

શૂર આગલ જ્યમ સુર, પરી આગલ જ્યમ પાડો,
સુર્ય આગલ જ્યમ દીપ, સ્નાની આગલ જ્યમ ગાંડો,
શેઠ આગલ જ્યમ સેવક, સુખી આગલ જ્યમ માંડો,
ધર્મી આગલ જ્યમ માગણ, ચતુર આગલ જ્યમ ચાડો,
વચ્ચની આગલ જ્યમ જુઠું, કસ્તુરચા આગલ જ્યમ સુવર,
રસ્તમ કહે મર્મ જાણુ વૈરાગી પાસ છે માનવી તુલ્ય ધુવર.

વળી આ ભુકી આપ પાસ રાખો; એ તમને ઐશુ વખતે જરૂર કામ
આવશે. જે સમય આપ લંકાના ગઢને દરવાજો જઈ લાગશે તે સમય
ત્યાં દ્વારરખ કેટલાક શીપાઈ લઈ હમારી આગલ આવશે. જોગી જાણી
તમને સઘલા આદરસત્કારથી શેહેરમાં દાખલ કરતાં તમને હમારું સ્વદેશ
પુછશે; પણ આપ માત્ર આ જવાબ કરજો “કેહું ભ્રતખંડની યાત્રા ને તીર્થ
કરતાં ત્રીલંકા આપ્યોહું અને ત્યાંના મંદીર ને દેહડાંની ભુમીમાં થોડા દી
રહી પવિત્રતાનો લાહવો લેવા ચાહુંહું. હમારે મોહથી ધર્મ સ્નાન ને તીર્થ
યાત્રા સાંભલી સર્વનું યકીન હમારી ઉપર મજબુત બેસસે. તમને માહ
આવકારથી શેહેરમાં લઈ જઈ ધર્મસ્થાનોના દ્રષન કરાવશે. એક મોટા
દેવાલયમાં હમારે આશ્રમ રાખી જોગી ને ધર્મીના ટોળે ટોળાં આવી
મલી હમારી સંગાતે શાસ્ત્રના વાદવીવાદ કરશે ને કુશલતા પ્રમાણે રનેહ
માંડશે. આ વાત દીવસે દીવસ નગરમાં આખ્યાતી પામીને નરેશ પાસ

જશે. ત્યારે નગરપતી માહરાજ અર્જુનસીંહ પોતાના મંદીરના વડાને બોલાવશે જે આ નગરમાં મોટા ધર્મગુરૂ ને પ્રેમ સ્નાની છે. જેના કૃપા ૪૦૦૦ ચેલા છે અને જેના માનખાતર માહરાજ પોતે જાતે ઉઠી તેને દેવાલયના દેવ મીશાલે પુંજે છે. તે મોટા ગુરૂ હમારી પાસ આવશે અને તમને ખુબ તપાસશે. હમારી સાથે ધર્મને શાસ્ત્રના વાદવીવાદ કરી જશે. અગર તેમાંહે હોશ્યાર ને ભ્રતખંડના ભારે યાત્રાજી જણાશે તો એ ગુરૂ તમને પોતાની સાથે મોટાંમાં મોટાં દેવાલયમાં ત્યાંના પરમેશ્વરની મુર્તી જે સોનાની છે અને આંખો લીલાં રત્નોની છે, જેના માથા ઉપર મુગટ છે અને નખસીખ અન્મોલ રત્નોથી ઝલઝલાયમાન છે ત્યાં લઈ જશે. ભ્યાં એ મુર્તી છે તે મંદીર શ્રીલંકામાં સર્વથી મોટું ને માહ કારીગરીનું છે. સંગ્રેમરમર સીવાય તેમાં ખીજી જાતનો કોઈ પથર કામ લીધા નથી. તેના દરવાજા મુઘ કનકના છે. તેની ફરસખંધી રંગબેરંગી અક્રીક ને શ્રીરાજનીજ અનાવેલી છે. રત્નોનાજ પરદા ત્યાં દેવદેવીને આડે ઢાંચ્યા છે. ત્યાં દેવપાસ જવાના માર્ગમાં એક ઉંડા ચર બનાવેલા છે. તેમાંહે એવી રીતે રત્નો નાખીને આરસાએ મેળ્યા છે કે જોનાર ભાગ્ય પલ પળ નજર ડેરવી રાખી શકે છે. તર્તજ કોઈપણ જોનારને ચક્રી આવી જઈ તે ત્યાં બસી આઈ પડે છે તેવા તે ઝલઝલ થતો ચર કોઈ વીચીત્ર સાગર સમાન દેખાય છે. વળી તે પાસ ખીજો ચર છે તે નીર્મલ જલથી પુર ભરેલો છે. ત્યાં ભીતર એવી કરાંમત કરી છે કે જાણે ત્રાંખાની દેગ અખીથી ઉકલતી હોય કીંવા અખી પોતે ધુંકારા મારી લાલ હીંગાલ રંગ પ્રવાહી પદાર્થ હોય એવી ત્યાં તે પાણીમાં તાપની બલીયારી ખીલી છે. આ કૌતુક ત્યાં બનાવી દેવાલયની મોટામ ખુબ આરાકામ કરી છે; તેથી લંકા નગરમાં આવતો કોઈ પણ અજાણ્યો અતીત યા જોગી યા જાત્રાજી મંદીરમાં દેવ પાસ જઈ પુંજ કે યાત્રા કરવાને ડરી જાય છે. તે દુરથીજ શાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરીને હાંથી જાય છે ને દેવાલયની ધાખવાખી ગાય છે. આપણી હીંદુની જાતી માત્ર જીવતે દેવદેહાંથી રીજે ને મુએ અખી ને ઈંધણ ને મસાનથી, ત્યમ આપ રીજી લેવામાં ખીલકુલ રાજી થતાના. આપ સાફ કેહજો તે ગુરૂને કે હું પ્રહ્લાનંદમાં ચકચુર છું. ભવનું મને કાંઈ જાલ નથી. હું તો જોગ ને ધર્મના જાલે આ અવતારનો થયો છું. તર્ત આપ મનમાં મ્હારું શીખવેલું મંત્ર જપી લેતા દેવપાસ જઈ શાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી ભાંય પડ્યા રેહજો. ભ્યારે એ વાત લંકાં નગરનો નરેશ જાણશે ત્યારે તે આપ સન્મુખ પોતે જાતે આવી હાજર થશે. માહગુરૂ આપને ત્યાંજ પોતાના ઉતારામાં રાખશે. ત્યાં તક જોઈ તે વૃંદનો કાષ્ઠ એછો થાય ને હમારો ટેક વધી જાય ત્યમ તે

સંગાતે આપ ચતુરાધી કાવતો દાવ માંડજો. ભ્યારે એ રીતે વર્તશો ત્યારે હમારા માન ને ઇલિમનો મોટો પ્રતાપ કહેવાશે. નગરનરેશનો શૂર પાટવીકુવર આજ વર્ષ ઉપર થયું જે સ્ત્રીએ તમને ખવાડી બેકામ ને ખુવાર કર્યા તે મહારી બેઠેને તેને પોતાના સ્વામી થવાને આગ્રહ કર્યો તે તેણે માન્ય રાખ્યો નહી તેથી કાંઈ યુક્તી કરી હાંથી બાહર કાઢ્યોછે. તે ઇશ્વરને જાણુ ક્યાં ભમી ભટકી કાલ યુમાવેછે? તે રાજકુવર કોઈ ઉત્તરના રાજાની પુત્રીના પ્રેમમાં ફસેલો તેના દેશમાં ગયોછે કીંવા એ પાપીણીએ સાફ કરી નાખ્યોછે કે કચમ તે કસી ખખર પડતી નથી. તેનો પત્નો પુછવા આવશે તે આપ અટકલો કરજો ને જે ઠીક ચતુરાધ દીસે તેવો જવાબ દઈ રાજના ભમતા મનને ડેરવજો; તે ગજબ ખનવાનો સખખ તમને સ્વપ્નમાં આવી શીવ ને ખ્રહા ને વીજળું વારંવાર કહી જાયછે એ તુટ ઉડી ઉભું કરી રાજકુવરી મંદોદરીના મનના સ્વપ્નનું ખંડન કરજો. તેવી જોગી કન્યાના પગળે રાજની ખરાખી ને ખુવારી થવાનો ભય દઈ તેને તેના પીતાથી દુર કરાવવાની રામખાન યુક્તી કરજો. તે હમારી રચેલી યુક્તીથી રડતી નગર બાહર નીશરસે તે વેલા હું તેને મહારી સંગાત કરી હાં મહારેથી ખનતી તેની યોગ્ય આગતા સ્વાગતા કરી તેનું મન મનાવીશ તેટલાં આપ મધરાત્રે કાંઈ એટ કલ્પના વાપડીને નગર મેલજો, અને મહારા આ મહેલમાં આવજો. હાં આપણા લગ્ન થવાની સઘલી સામગ્રી તદ્દયાર રહેશે. ધર્મવીધી પ્રમાણે લગ્ન થઈને હું આપના ચરણે મહારાં ચક્ષ મેલીશ. અને પછે આપણે ત્રણે સંગાત હાંથી આપના પ્રાણ મીવનો ખોલ કરતાં ને તેનો પત્નો મેલવવાની સઘલી જીગતી માંડતાં શ્રીખંગાલા દેશ જઈશું” કહેતાંજ ફરી લક્ષ્મી માહપ્રેમભર આલીંગણ કરી વચને ખંધાયલા પોતાના સ્વામી જીહ્વીસાગરને ગણે બહાજી, પણ ભ્યારે તે પોતાની ગતીમાં આવી ત્યારે તે માત્ર સ્ત્રીસંગ સંગાત પોતાને જોઈ પૂતીના બોગથી ધૂંજી.

સ્વામી વનાની સુંદરી પાંતપાંત નેણુ ખોસે,
સ્વામી વનાની સુંદરી ચરણુ ચરણુ નેણુ રોસે,
સ્વામી વનાની જોખના લટકે લટકે નીચી લાજસે,
સ્વામી વનાની જોખના સાસે સાસ ખગાસાં વાળસે,
સ્વામી વનાની પુટલી પ્રેમપાસમાંજ પ્રાણુ મેલસે,
સ્તમ કહે સ્વામી વના નારી પૈરાગ બહાણુ ખેડસે.

જીહ્વીસાગરે ભ્યમ પોતાની થનારી પ્રીયા લક્ષ્મીથી ભ્યમ નગ્ર રહ ને ગ્રીવાજ જાણ્યો ભ્યમ ચાલવાને મજબુત ડેરાવે રહ થયો. ભ્યારે તે

નગ્નના મોઢા દરવાજે આવ્યો ત્યારે આગલથી તેણે જાણ્યા પ્રમાણે દ્વાર-
રખ કેટલાક શીપાઇઓ લઇ તે પાસે આવ્યો. મોઢાં માનથી તેને શેઠેરમાં
પ્રવેશ કરાવ્યો અને તેની જોગી ને યાત્રાલુ હાલત જાણી નગ્નરેશને
સઘલી વાત જાણ કરી. નગ્નપતીએ પોતાના યુરને તેના બાજમાં યોગ્ય
આદરસત્કાર કરવાનો હોકમ કર્યાથી બુદ્ધીસાગરને તે માહયુર પોતાના
સઘળા ચેલાના સરઘસ સંગાતે ત્યાં લેવાસારે દરવાજે આવ્યો અને રાજ્ય
છટાથી તેને મંદીરમાં લઈ જઈ ઉતારે દીધો. બુદ્ધીસાગરે પછે જ્યમ આ-
ગલ રચના કહીએ ત્યમ તે માહયુર ને મંદીરની સઘલી ખીકટ ને વાચીત્ર
સરતો પુરી કરી સઘલા દેવ દેવાલયોની યાત્રા કરી. તેની ખુબશુરતી ને
રાજરૂપ સંગાતે સઘલી પ્રકારની વાતચીતમાં વાછાળ જોઇ નગર શીધ થયું.
માહારાજ પોતે તેણે મલવા આવ્યા ને પોતાના પુત્રની ખોલ પુછી તો
બુદ્ધીસાગરે મોઢા ધર્માબીમાનીના ડાલે ને ખસાને પુર્ણ પ્હોંચી વળ્યાના
તોરે ખેશબ્દમાં વાત સમજાવી દીધી. “માહારાજધીરાજ, હું જંગલના વૃક્ષ
આઈ પાહાડ પ્રવત્ત ને વીકાલ રાતમાં ખુલી ભુંછકીંવા ભાગાંતુટાં દેવ દેહડા-
માંહે સુધકાલ ગુમાવનારથી રાજ્યરૂઢીને ભાષાની આશા મા રાખીશ. તર્ત
તહારા નગર બાહરની ચોકસ રાજ્ય સુંદરી જેણે તહારા પાટવી કુવર ઉપર પ્રેમ
કરી તેનું મન છકાવી દીધું ને પ્રેમનીશો ચઢાવી શેઠેરથી બાહર રખડતો
કસ્યોએ તેનું શીર છેડ. તહારે પાટવી કુવર જીવતો છે તે આજથી ખીજ
બાર માસમાં મોઢા ઠાઠમાટ ને પરપેહરામણી ભરેલો ત્યમ એક પચીતી વરેલો
તને આવી મલશે. તે તહારા આજના શોકને ત્યારે ઉમંગની અઢાગ ભિટ
કરશે; પણ ના હું ચુક્યોહું. મને આજ ત્રણ ત્રણ રાત્ર થઈ, પહેલી રાત્રે
ખસા, ખીજ રાત્રે વીખણું ને આજની ત્રીજી રાત્રે શીવ પોતે સાક્ષાત દ-
ર્શન દઈ તહારી રાજપુત્રી જેને મેં સ્વપ્ને જોઇ નથી તેની ચાલનો તીરસ્કાર
કરી મહારી પાસે ચોઢલો ધસી ખેંચી લાવેછે ને મને કહેછે કે એને શીક્ષા
દ્યો કે એ મર્દ માત્રનો ત્યાગ કરી માથે માહ અનર્થ સંગ્રહ કરેછે તે કુચાલથી
ફરે ને કોઈ રાજખીજ સંગાતે વરે તો અધર્મ થતાં આ અલંકાના રાજ્યને
પાચો મકમ રહેશે નીકર કોપ વ્યાપશે ને ગરક જશે. આ તો હાલિપણ
ટક્યુંછે તે તેના સત્ય ને દેવ દેહડાંના પ્રતાપછે !” બાષણ સાંભળી રાજની
આંખોમાંહે આશું આવ્યાં. તે બોલ્યો “આ માહ પ્રતાપવાન જોગી હું આજ
કાલ મહારા રાજ્યાસન યોગ્ય પુત્રના વ્યોગથી ઘણોજ નાખુશ છું. મને તે
સીવાય ખીજ કસી ગુમ પડતી નથી. મહારી પુત્રીએ વૈરાગ ધસ્યા પછે
આ ગજબ ખીજેજ મહીને મહારી ઉપર પડ્યોછે.” બુદ્ધીસાગર બોલ્યો
“માહારાજ મને આપના ગુમ ભિદ જણાવવાની કસી જરૂર નથી. મને

તે આપમેળે બ્રહ્મસાતથીજ સમજાયોછે. કહ્યું તે આપ માને કીંવા ના માને પણ મ્હારે મ્હારી સ્વચ્છ ફરજ બજવવામાં માત્ર માહદેવનો સંધિસો કહે-
 વોછે કે આપે માત્ર સાદી શીક્ષા રાજપુત્રીને કરવી જોઈયે તે, તેને નગર બહાર જઈ રહેવા કહેવાની ને બ્યાંસુધી પતી ના કરે ત્યાંસુધી મોહ ના દેખાડવાની; એથી તે શુંદરીનું ફરેલું ધક ડેકાણે આવશે ને સ્ત્રીધર્મ સમ-
 જશે.” રાજા આ વાતમાં લેવાયો. તે ભીતરનો ઉંડો ટાળો સમજી શક્યો નહીં ને બુદ્ધિસાગરની દીસતી બેખીસાત સજ્જે કરવાને ત્યાંથી લાગણી પોતાને મ્હોલ ગયો. પ્રથમ તો પેલી રાજ્ય શુંદરીને મારા મોકલી મરાવી. પછે પોતાની અપમજરા પુત્રીને બોલાવી પેલા બે રાખ્દો કહ્યા કે મંદોદરી લક્ષ્મ્યાનથી વી-
 ધાયા સમાન ધાયલ થઈ નશ્ર મેલી બાહર નીશરી. બુદ્ધિસાગરને આ જાણ થવાથી તેણે તે દીવસ તો જ્યમ જ્યમ ગાલ્યો પણ રાત્ર પડતાં તર્ત ત્યાંથી નીકલી જવાની તૈયારી રચીઢીધી. મધરાત્રે પોતાનાં યોગીનાં કપડાં જલાવી અંત્રે રાજકુવર બની કોઈ ના જાણે જ્યમ શહેરથી બહાર પડ્યો, તે તેણે જાણેલા ટુકડા મોર્ગે પોતાની પ્રાણપ્રીયા લક્ષ્મીના મ્હોલના દરવાજે આવી લાગ્યો. ત્યાં જોયછે કે એક બાજુ લખ સામગ્રી તયાર છે અને ખીજી બાજુ કોઈ કમલની બનેલી ચંદ્રનું તેજ વીટાળી બેઠેલી શુંદરીએ શોકના કીર્ણો ઉપર કીર્ણો ફેંકી પોતાપાસ બેઠેલી પ્રકાશમાન તારાઓનાં મોહ નીચાં કરાવ્યાંછે! આ ચંદ્ર મંડળ ચીત્ર નીર્પતાં બુદ્ધિસાગરની બુદ્ધિ ભ્રમન થઈ જવાને વેળ તો બાકીજ નહીં પણ તેટલાં લક્ષ્મી નખસીખ રાંગાર સજી કરી આવેલીએ “સ્વામીરાજ ભલે પધાસ્યા” કહી તેના બને કર પોતાના કરમાહે ધરી આગલથી તૈયાર રાખેલા આસને બેસાડ્યા અને બ્રાહ્મણે લખક્રીયા શીરૂ કરી. મધરાત્ર વહી તણ ધટીકા બાકી રહી ત્યારે સંધલી ક્રીયાસમાધાન ઉતારી બામણાદ્વક્ષા લઈ ચાળ્યા અને લક્ષ્મી પો-
 તાના સ્વામીને ચરણે પડી સદા સરખા પ્રેમ ને સાત્ય હૃદયથી નીભવા નીભાવવાદેવનું સ્મરણ કરતી પોતાનાબને કરજોડી ભડતીમાં યુગ્મ ઢરી રહી. બુદ્ધિસાગરે પોતાની અતી સંકોમલ પ્રીયાનાં ભોલાં મનની મોટી પસંદગી કરી. તેણે હજાર હેતથી પ્રીયાને ત્યાં મલેલી સો ઉપર સુંદર સ્ત્રીઓ વચ્ચેજ આલીંગણો ને ચુંબનેની વૃષ્ટી કરી. ત્યાં વૈરાગ રાંગારમાં મંદોદરી એક બાજુ પોતાના પોતાના બાનવચનોથી દેશનીકાલ થયતી આ ખુબસુરત જોડાંથી લગાર ખુશ થઈછે; તે સુસમયનો લાભ લઈ લક્ષ્મીએ બુદ્ધિ-
 સાગર સંગાતે તે રાજપુત્રીનું બોલપાણ કરાવ્યું. પછે વાત ઉપરથી વાત કાઠતાં પેલા સ્વમાની વીટક કહી. બુદ્ધિસાગર બોલ્યો: “હાય હાય આ તો વીચીત્ર ટાળો મળ્યોછે! મ્હારે એક મીત્ર જે રૂપસ્વરૂપમાં સારી ભત-

ખંડ ભુમી ઉપર જોડ વનાનો ને જેના શસ્ત્ર યુદ્ધરત્રમાં પાષાણમોઢેથી રૂધીર ખેંચી પીયેછે તે તો આ સ્વપ્નથી ઉલટો સ્વપ્ન જોઈ કરી સ્ત્રી માત્રનો ખુની ને વૈરી થઈ રાજસીંહાસન ને મોહોલસન્માન સર્વ તજી દઈ કોણે ખપર ક્યાં તે નીકળી ગયોછે. હાઃ હાઃ જો આ બન્ને સમાન દશામાં ડલાઈ ગયલાંનો અગર કાંઈ કરી મેલો બને તો એ રાખ્યજોડાંના સુખની અવધીજ થાય તો.” મંદોદરી લગાર લજવાયલા મુખે કુમરેં બોલી “તે ક્યો રાજપુત્ર? તે ક્યાંનો ને તેનો સ્વપ્ન શો?” બુદ્ધીસાગરે પાંચ સાત ટુકા વાક્યમાં પોતાના રાજકુવરની વાત કહી તે સ્વપ્ન ઉલટાવી મર્મ જણાવ્યો કે “જે દીવસથી તે માહુકા રાજકુવરે હરણીને પોતાના પ્રીય હરણાનો બચાવ કસ્યાવના ત્યાંથી નીકળી ગયલી જોઈ તે દીવસથી તે સ્ત્રી માત્રના સેજ અવાજથી પણ એવો કોપતો કે તનના બલનો કોઈથી અટકાવ થતો નહી. સ્ત્રી નજરે પડી ને જો તે તર્ત ત્યાંથી ગઈ નહી તો તેની શીરોઈ તેના હાથમાં નાગી ઝલકી રહીછેજ. તે દીવસથી ને દુસ્મન રાખ્યો ઉપર સેના લઈ યુદ્ધમાં શું થયોછે અને તેણે સખ્ત તાપ ને સીતલ ઠારમાંહેની ખુદ્દી ભુમીને પોતાની સેજ બનાવી છે!” રાજપુત્રી બોલી “તે હાલ ક્યાં હશે? હાઃ હાઃ તેનો ભવ તો અફલ થયોછે” “તો આપનો ભવ સફલ થયોછે કે એક સ્વપ્ન જોવી તકલીફી ઉપર ભરશે રાખી મર્દ માત્રનો ત્યાગ કર્યો?” આ સાંભળતાં મંદોદરી બહુ લજવાઈ. તેને પોતાની આગલી ચાલનો પશ્ચાતાપ ઉપભવ્યો. વળી તેને મન પોતાના પીતાનો આકાર ઉઠી ઉભો થયો કે જે પીતાએ તેને મોટા પ્રેમ ને લાડમાં અગણીત બક્ષીશમાં ઉધારી હતી. આ વખતજ પ્રભાતનો મધુરો, સઘલાંને પોતાના જન્મની ધડી શીર કરવાને નવો અવસર નવાજનાર; તેણે રાજપુત્રીના અખી મસ્તકમાં સાંતી મેલી. તે ગઈ ગુજરીને ભુતલ બંધન જાણી ભુલી ગઈ. કાંઈ કરી તે રાજપુત્ર સંગાતે મેલો થાય એ પ્રેમ તેને ઊર ઉઠ્યો. આ પ્રેમ ઉછળ્યો તેની હૃદ લગાર વધી અને તે પોતાની સખી લક્ષ્મીને ગણે વળગી તેને આશ્રય રહેવા ને પોતાઘોગ્ય તે સ્વામીની બોલ કરવાને આજ્ઞા કરી રહી. ભ્યારે બુદ્ધીસાગરે વચન આપવા જ્યો અનુકુલ સમય જોયો ત્યારે તેનો અમ તનમનથી પોતે ઉઠાવાને ખીડું ઝડપી ઉપકાર કરતો હોય એવો પરમાર્થી ખપ્યો.

ભાગ ત્રીજો.

માનુનીને કેહજો રે ગતી થઇછે મહારી માહ હીન,
અગણીત આકૃતમાં ગરક ગયોછું સાગરે જ્યમ મીન,
ધારી ના ને બની ગઇ એર ડેવતા બને જ્યમ દીન,
શીરોઈ લેઈ નીકલેલા યુદ્ધમાં રખડું લૈ ભાગી વીન,
અડે પ્રાણબ્ધ તું પત્નીદ છે કીંવા રાક્ષસ નીર્દય કાળ,
સ્તન કહે રજે ના બની કાળાનાં ધોલા થતાં નીમાલ.

રત્નસીંહ સુંદરીને ઉઠાવી તેના કહ્યા પ્રમાણે તેને ગીરીમાંહેના મંદીરમાં લઇ ગયો. હાં માયા ત્યાગેલી તૃણ સ્ત્રીએ વેરાગ લઇ જન્મ ગુજારતી હતી. હાં માત્ર સર્વ સુંદરી પોતપોતાને સ્વાધીન કરેલે સ્થાને ઇશ્વર ધ્યાન પકડી માલાજબી કાલ ગુમાવવામાંજ આનંદ માનતી; તેસ્માન સ્નેહ રહીત જવાન સુંદર વેરાગણો વચ્ચે રત્નસીંહ પોતાના અન્મોલ ભાર સંગાતે જઈ માહ મસ્ત્યાદાયી તે મૂર્છાગત મોહીનીને સામે મેલી. સઘલી વેરાગણો સ્તબ્ધજ થઇ ગઇ. એક નવજવાન સુર્યના તેજનો રાજકુવર ને એક ચંદ્ર-માહેને તેજની તારણુ રાજપુત્રીને જોતાંજ તેઓના મનમાંહે શંકાના સાગર ઉલટ્યોજ. બ્યારે પેલી મોહીની સ્વરૂપ લગાર સાન્ત મન ઠરી ત્યારે તે અપ્રચાર સમાન સ્વચ્છ વેરાગણોને જોઇ માહ દયામણું મોહ કરી ખેલી “વેરાગણુ બાઈએ મહારે ઉદ્ધાર કરે ને મને આપ આશ્રય જ્યો. સ્ત્રી લાજ જલવવામાંહે મદદ દ્યો. મને આ વીખરાયલી સ્થિતિમાં જોઇ કીંવા દુર્દશા જાણી વ્યર્થ વેહમ ના ધરશે.” આગલ તે ખેલતે પણ વધુ ખેલવાનું તેને સામર્થ્ય રહ્યું નહી. માતી જેવાં જુદ તેને કપાલે ધુટાં ને તેની ભાવન વીંચાઇ. મૂર્છા પામી તે જાણી વેરાગણો વીજલી માફક હીલચાલ કરતી તેની સારવારમાં પડી. રત્નસીંહ ત્યાં ચોક્કાબાન થયોછે અને પોતાની સ્વપ્ન મોહીનીએ વીસસ્યોછે. તેને મન તરેહવાર જુસ્સા યાયછે; પણ ના તેના નામથી તેને જાણતો કે કુલથી. વલી તેટલાં લગાર વધારે જાન થયાથી મોહીના સ્વરૂપમાં ઠીક સુદ્ધી આવી. સઘલી વેરાગણોએ તે દેખાવને ઉમંગથી વધાવી એક જુદાજ સ્થાનમાં તે સુંદરીને લઇ જઇ મેલી. રત્નસીંહને ત્યાં થોડા દીવસ રેહવાના ઉતારે દેવામાંહે પણ તે ગીરી મંદીરની વેરાગણોએ ભાવથી આદરસત્કાર કર્યો. હાં રત્નસીંહ રોજ મઠના રીવાજ પ્રમાણે ભોજન કરે ને રાત્ર સારી તે મંદીરની ચોકી કરી કોઇ દુશ્મન ત્યાં તે ઉપર કે તેની લાવી મેલેલી મોહીની ઉપર આશ્રીતો હોમલો કરે નહી.

તેની ખુબ તપાસ રાખે. મંદીરમાં મહીનો યુગચ્ચો. રત્નસીંહ પેલી મોહી-
નાને ઠીક આરામ ને ચેહેરે નુર પ્રકાસ્તું જોયું. વેરાગણોએ પણ તે ફેરફાર
જોઈ તેઓને વીઘાય કરવાનું મન નકી કર્યુંજ. તે રાત્રે ત્યાં પુનમ હોવાથી
વેરાગણો ચંદ્રના મહીમાનું મંગળ ગાઈ ભજન કરેછે અને ચક્રીઓ ફરી
મનના મેળનો નાશ કરવાના જપ બોલેછે. તે સમય રત્નસીંહ તે ક્રીયા જોઈ
તાજીબ થાયછે. ત્યાં તેની બચાવી લાવેલી મોહીની પણ એક લીસા બાજત
ઉપર બેઠી પુનમ ચાંદની ભોગવતાં આંખોમાં આસું લાવી ગાયછે :—

પૈયા પારે પીયાજીકી મોલી ના બોલ-પૈયા પારે—

આધીઆધી રેના સીરપર દોરે, ડાંગી મેં પંખ્યાં મરોર-પૈયા—

તેરી બોલી બોલું મેરા પીયુધર આવે, લાખ ટકા દોંગી મેં તો મોલ-પૈયા—

“આ અમુલ્ય માનવી દેહ સાર્થક આપવના મહારા પ્રાણપતી ડયમ
હોય ? હું આ અબાણુ ગીરીસ્થાને વેરાગણોના ઉપકારમાં ઉધરુંછું. અહો
નાથ આપે મને કોલ લઈ ત્યમ કોલ લઈ વરવાના લાભમાં આ શે અ-
નર્થ ઉપજ્યોછે. હાઃ હાઃ મહારાં પોતાના ભાઈએ મહારી કોઈ લાજ લુટેછે એ
ખ્યાલી ગભરાટે મહારાજ પ્રાણપતીનો યુદ્ધ કરી નાશ કર્યો ! અહો પ્રાણબ્ધ
તેં આ કુળસ લઈ ડયમ મને આજલગી જીવતી રાખીછે ? લંકાના ન-
રેશ બ્યારે તેના માહ પ્રતાપવાન રાજપુત્રની હાલતથી વાકીફ થશે ત્યારે
તો ઉત્તર દેશ વેરાન કરવા જોડલા જીજ્ઞાસો સંગાતે તે ચઢાઈ લાવશે !

જ રે જીયા નીકસકે, નીકત લાજ ના તોએ,

પીયા ગયા તું ના ગયા, રહા લજ્જવન મોએ,

લંકાનો માહરાજ એક તો પોતાની પુત્રી હરણાનું સ્વમ્ન જોઈ મરદ
માત્રનો ખ્યાલ તજી વેરાગણુ જેવી થયાથી વંશની શાખા કપાયાથી દુઃખી છે
તેમહિં તેનો એકનેએક માહ યુદ્ધથી પુત્ર પ્રદેશી રાખ્યથી નાહકમાં મરાયા
ગયાના સમાચાર જાણશે ત્યારે તેની આશા કેવી ભંગ થશે ને તેનો યુસ્સો
કેટલી હદ કુદાવશે ? મહારે વંશ ને મહારા પ્રાણપતીનો વંશ નાશ પામશે.
એ રેઆ વીધાત્રી તેં ડયમ નીરદમ થઈ મહારે કપાલે લખી હશે ?”

ભોવાલી કળ્યાન—ધૃપદ.

અખ મોરી એ ગત ભયીરી-અખ મોરી એ—

નેતનમે સુરત, ચીત્તમે સુરત, મનમે ધ્યાન, રસ્તાપે નામ-અખ—

જખહી દેખો રૂપસ્વરૂપ સાગર, ઓર યુનગીરી પ્રાણપતી

તખહી તે મોરી સુદ્ધસુદ્ધ સધરી સમયીરી-અખ મોરી—

વરાગણો પોતાને આશ્રય આવનારી સુંદરીનો આ કલપાંત જોઇ તેને દીલ્લાશો ને ધ્વિર ભરૂશો સમજવા લાગી. રત્નસીંહ તેની વાતથી ચાંડ્યો. તે પાસે બહુ ધ્યાણુ દર્ષ જોડા. તેણે તૂર્ત ધ્યાણુ પકડ્યું કે મને મહારા અ-મનું કૃણ માયુંછે. મને સ્વપ્નની સુંદરીના સ્થાનની જાણ થઇછે. રત્નસીંહે આવ આદરભાવથી તે રાજપુત્રીને પ્રસન્ન કર્યો. સુંદરી બોલી ‘મહારા રક્ષક તો મને ઉઠારીછે ને ઉપકાર કર્યોછે, પણ મને આ ભવ મહારા પ્રાણુસ્નેહી વના કાલો અધાર છાંચો દીસેછે.’ રત્નસીંહ બોલ્યો ‘મને ત્હારી કથા કેહ.’ સુંદરી બોલી ‘સાંભળ:—

એક દીન કેહ ગયે અનેક દીન ખીત ગયે,
અભ્યન લીખી પ્યાર પતીયાં શોહામ્ની;
એક જાત શાવલી, દુજી જાત શોહાવની,
શ્રાવનમે નહી આવિંગે તો સુનાવૂંગી ડરામ્ની;
એક રામ અથ જામ હૃદય દુઃખ વીશ્રામ,
હા: હા: સારી જગત મોકુ લાગત હે ખયામ્ની;
કેહત હે મીયાં તાનસેન સુન માહરાજ વેન,
પીયા ખીના પ્રીયા ખાન જૈસી જાણુ ડાકણી.

“ઉત્તર દેશની હું રાજપુત્રી અસંતદેવી છું. અસંતની મજોહ મારવા માટે મહારા દેશમાં લંકાનો રાજકુમાર આવ્યો હતો. તેને ને મ્હારે નેનમેલો આંચીતો એક દીવસે સાંધકાલે થયો કે જો રાત્રે તે પોતાના સધલા સંગ સંગાતે પોતાને સ્વદેશ જનાર હતો. આ રીતે સેજ પલક નેનન સેનન-માંહે સ્નેહ બંધાયો; તેથી તેણે પોતાના એક અંડણ્યા રાજની પુત્રી સાથે થનારાં લખની ના પાડી. વીરસીંહ સાત વર્ષે માહ મુશ્કેલ વેઠી મ્હારે નગરે આવ્યો, તે મને ગાન્ધર્વ વીવાહ કરી વસ્યો. મહારા ખાપને તેણે ધણુંએ સમજાવ્યું પણ તેણે પોતાની એકનીએક લાડકવાઈ પુત્રીને છોડેના પ્રેક્ષી રાજ સંગાતે વરાવાને ના પાડી તે હા થઈ નહી. શ્રી લંકાનો રાજપુત્ર આ નથી બહુ ખેદ પામ્યો. તેણે મને પોતા સંગાતે લંકા લઈ જવાને આગ્રહ કર્યો. હું, મહારા પ્રાણુપતીના રાખ્દો પ્રમાણે સ્વદેશ તજી તે સંગાતે નીકલી. છાંલગી તો આવી લાગ્યાં પણ મહારા માહ શૂરા ભાઈ પ્રતાપસીંહે કુલની લાજમાં સર લેવું કે દેવું એ નકી મનમુખાથી પોતે જાતે એકલો અમારી પાછળ આવ્યો. તે ને મહારા સ્વામી બનેએ ન્યાંથી આપે મને ઉપાડી આ મંદીર લાવી મેલી ત્યાં પુદ્ધ કર્યું. ત્યાં તે બને માહ રાજખીજેની શી અ-વસ્થા થઈ તે હું અરાબર જોવા કે જાણવા પહેલાં મુછાં પામી.

યમન કળ્યાણ—ધૃપદ.

જ્ય યાદ આવે પ્રીતમ ખતીયાં, ઉનકી નેહકી ગતીયાં,
 ટપકે અંખીયાં, ધરકે છતીયાં, લપકે તતીયાં—જ્ય યાદ—
 પ્રભુ કરે ખેગી મીલ આવે આનંદ પૂર્ણ પ્રાણ પતીયાં
 દીવસ ગીતત અંગુરી થકીયાં, છુટીયાં લટીયાં, કતીયાં રતીયાં—જ્ય યાદ.

પરોપકારી માહ યુદ્ધ, આ સાદો મહારો વૃત્તાંત છે. આ અહ્લાંડ તેને વસ થજો ને યશ દેજો જે કોઈ મહારા પત્નીને મહારી સંગાતે મેલવે.” વેરાગ-જોએ તૂર્ત રતનસીંહને ઈશારો કસ્યો કે તે દુર થયો. પછે સઘળીએએ તેને હીંમત રાખવા ને ઈશ્વરનો સમુલો આધાર પકડવાને અનેક વૈરાગ્ય બોધ દીધા. પ્રભાતે અસંતદેવી પવીત્ર સ્નાન કરી પોતાના રક્ષક પાસે આવી. તે બોલી “તમે સમ લો કે સત્ય સીવાય મહારી સંગાતે રજનામદાઈ વાપડો નહી તો તમારો પૂર્ણ ઉપકાર મહારે સર ચઢાવવામાં હું પોતાને બાગ્યશાલી સમ-જીશ.” રતનસીંહને અસંતદેવીની વાણી તો કડોર લાગી પણ સ્ત્રી જાણી કસું મનમાં હે લાગ્યો નહી. તેણે મંદીરની વેરાગજોના કહ્યાથી ત્યાંની એક આબધાર ઘોડી શૃંગારી તે ઉપર અસંતબાને ગોઠવી અને પોતે પોતાના તુરી ઉપર સ્વાર થઈ પ્રભાત સમય તે આનંદકારી ઈશ્વર ધ્યાણમય મઠક મેળ્યું.

શ્રીરાગ.

લે શલામ લે શલામ લે શલામ મહારી,
 આહો પ્રભાત જેજેકારી—તું લે શલામ—
 એક પલક મલ ઝલક, તેજ હારે પુજૂં
 ગમ રદન શોક રૈક ભુલી જઈ ધુમું—તું લે શલામ—
 મૈન નહી ચીત નહી, દેશ દેશ છું ભમું
 દામણી સમ જામણી સૈમ, પ્રેમ પ્રાણમાં રમું—તું લે શલામ—

ગીરી મંદીર મેળ્યાને સાત દી થયાછે. અસંતદેવી ને રતનસીંહ ઠીક જગ્યે ઉતારો લેતાં ને ઠીક સમય કુચ કરતાં એક માહ વીશાલ રાનમાં હે આવ્યાંછે ત્યાં નદી વહેછે. કીનારે કીનારે રેતીના ચોખંડા ચલકેછે. થાકાં છે. વળી ભુખ્યાં છે. વળી નારાજ જેવાં થયાંછે. વળી અખરે નથી કે ડ્યાં આવ્યાંછે. માટે ઘોડાંથી ઉતરી ત્યાં એક સાફ બાજુ જઈ બેઠાંછે. અસંતબા ખડુ દુર માહ લાજ ને મોભાથી અખી પ્રગટેછે તેટલાં તેની નજર કોઈ દુર ફસાઈ ખેડેલા મરદ ઉપર પડી કે તે બોલી “રતનસીંહ આ રાન અધોર છતાં હાં પેલો કોઈ મણુસ બેદરકાર પડ્યોછે. તેના પોશાગ ઉપરથી તે

કુલવાન જણાય છે. આજ મહારી ડાખી આંખ ડ્યમ ફરકે છે? લગાર ત-
લાશ તો કરે કે તે પડેલો માનવી કોણ છે? મીત્ર કે રીપુ જે હોય તેનથી
જાણીતા થયાવનાં હાં રહેવું ઠીક નથી.” રત્નસીંહને અસંતદેવીની અકલ
પસંદ આઆથી તે દુર પડેલા પાસ જઈ તેને જોય છે તો તે કોઈ મજબુત
ને ખુઅસુરત શીકલનો જીવાન મરદ છે! તેના અમુખ્ય પોશાગની નીશાની
ઉપરથી તે રાજપુત્ર છે તે તર્ત જણાઈ આવે છે. આ દેવને પુરે પડે તેવા
વળી શૂરા પણ દીસે છે તેથી તે સામે ઉભા પુછે છે, “ભાઈ તું કોણ છે અને
આ ભારે રાતમાં ડ્યમ અકલો પડ્યો છે?” લાખો થઈ પડેલાએ સામે
ઉભાને સાંભળી લગાર આંખો ખોલી ફરી અંધ કરી. રત્નસીંહને તેથી
તેની નીર્ભય સ્થિતિ જણાઈ આવી કે ભ્યાં છે ત્યાં આ પડેલાને પાંચ સાત
દીવસની લાઘણી થઈ છે. તેથી તર્ત તેણે કાંઈ સુખડી લાવી તે પાસ હાજર
કરી અને તે માહ જતનથી ખવાડી તૂર્ત નીરમળ જળ લાવી તેને પાવું. આ
પ્રમાણે આસનાવાસના થયાથી તેને ખોલવાની તાકાત આવી, અને તે
ખે ચાર લકરતા શબ્દો ખોળ્યો તેમાં હે તો ‘જેની સોધમાં અસંતદેવી નીકળી
છે, તે લંકાનો રાજપુત્ર ભ્યાં છે ત્યાં જણાય છે.’ આ પોતાનો શક રત્નસીંહ
અસંતદેવીને કહ્યો તો અસંત આવરી જેવી ત્યાં જઈ જોતાં જ સ્વામીરાજ કરી
તો તે વળગી જ. “પ્રાણપતી આપ હાં ડ્યમ આઆછો? અહો ઈશ્વર ત્હારા
ત્યમ વીધાત્રીના આનંદ ઉપજવડુ લખના શો પાડ માણું? રત્નસીંહ,
આપની ખેચેલી કૃષ્ણીના યશ તો મલ્યો જ. પરોપકારી, આપે મને પ્રાણ ને
પ્રાણપતી બન્ને નવાજી નીહાલ કરી છે.”

“પ્રાણપતી ઉઠો ને જે મનમાં શોક ઉપભ્યો હોય તે મેલી દો.” વીર-
સીંહ આ સ્વપ્ન સમ સ્થિતિમાં ઘડીકમાં આંખો ખોલી જોતો ને ઘડીકમાં
તે ડાકણ ને પીસાચનું કાચ્ય માણી આંખો વીંચી દેતો હતો. ભ્યારે ઘણીજ
મીનત ને દીનવાનીથી અસંતદેવીએ પોતાના પત્ની વીરને રીજવ્યો ત્યારે તે
લગાર સામે વાત જાણી આંખો ખોલી જોઈ રહ્યો. તે ખોલ્યો “હા: હા:
અસંતદેવી કોઈ ખીજ તીરાયત સંગાતે આ રાતમાં નીકલી આવી છે? પ્રા-
લખ્ય વળી આ શો ગજબ કરે છે?” અસંતદેવી ખોલી “પતીરાજ આ શબ્દો
મા કાઢશો. સમજો. આ શૂરા રાજકુમારે મને ને તમને સયાય થઈ જે
યશ ખાટ્યો છે તે લગારે કલંકથી ના છેકજો.” અંત્યે તે વાત તેને સ-
મજાઈ. વીરસીંહ તર્ત તે નવા નશીબના તેજે તેજસ્વી ખડો થયો. તે
ત્રણે મોટી પ્રૌઢતાથી ત્યાં થોડાક વખત વીરાઓ લઈ રહ્યાં છે તેટલામાં હે
ત્યાં ત્રણ થોડા આકાસ સંગાતે ઉડતા ને ભુમીને છુંડતા વંદાળ્યા જ ઉડ્યા

આવેછે. નથી તેઓ વૃક્ષ જોતા કે ખાડા ખખેર્યા કે ખાહી પ્રવત્ત. સઘ-
લીજ સમાન ભુમી હોય ત્યમ રંગ માની અરણ્ય વટાવેછે. જોતાં જોતાંમાહે
તેઓ રત્નસીંહ, વીરસીંહ ને અસંતદેવી, પાસ થઇ પસાર થવાને માહ યત્ન
કર્યા છતાં પાછલથી આવતા બાને તે ત્રણમાંના એકનો ઘોડા ધવાણો. તે
તેના સ્વાર સંગ ત્યાં ચક્ર ખાઈ પડે તે પહેલાં સ્વાર કુદી ઉભા કે બીજા બે
જણને પોતાની વાહુસમ ઉડતી ચાલ અટકાવી દેવાની કરજ થઇ. પાંચ
પલક તેઓ ત્યાં વીચાર કરી આગલ જવાનો દાવ રચેછે તેટલાં તે પાછલ
એક માટી સૈના સુર્ય ઢાંકતી પ્રગટીજ ! વાહુ થંભ થયા ને ભુમી કંપવા
લાગી. દસ હજાર બાનની વૃષ્ટી થવાની તૈયારી માહે કાગ પેલા ત્રણેને
બોલાવતો હોય તેવા ત્રાસ ઉપજ્યોછે. તે ત્રણ પાછલ ત્રીસ હજાર શીપાઇ-
ઓની સૈના, એ વીચારે રત્નસીંહ તુર્ત પોતાને તુરી પેલાઓની સહાયતામાં
ચઢી બેઠો. વીરસીંહ પણ પલક વચ્ચે અસંતની ઘોડીએ ચઢી સહાય થવા
ધાયો. સૈના સામે પેલા ત્રણમાંના એક શૂરો માટી યુદ્ધ મચાવી રહ્યો છે
અને સઘલી સૈનાનો મુખો અંખો પાડેછે તેટલાં તેના કરમાંની તલવાર
બાંગી પડી ! તે ગભરાયો તેટલાં તેની મદદે રત્નસીંહ ઉછળી મર્યા કે
હજી ધસને કાપતાં ખેડુતને વીંચળ લાગે ત્યમ તેની વીજલી સમથેર
ચાલી રહી. તેની અડોઅડ વીરસીંહ પણ સૈનામાં બગાણુ પાડતો પેડો. તેને
તેના પીતા લંકાના માહરાજની ચક્ષુ મલી ! આચંખો વ્યાપે તેટલીજ પલ-
કમાં તે યુદ્ધ બંધ પડી ને ગુસ્સાથી રત્નસીંહ ને વીરસીંહ ચક્રચુર દીસે
છે તેટલાં એક વૃક્ષ સ્વાર સૈનામાં રાજનો હેકમ સાંબલી તે ન્હાના ડલ
પાસ આવ્યો. તેણે તર્ત ભુમી ઉપર પડી જઇ શાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી માહરા-
જનો પત્ર સામે ધર્યો. વીરસીંહ તે લીધો ને પોતાના સંગાતના સઘલાં
સાથ તે વાંચવા જાયછે તેટલાં બુદ્ધીસાગરે “મહારા મીત્ર રત્નસીંહ કે ?”
એ મસ ઘાંટો તાણ્યો ને આલીંગણુ કરી રહ્યો. આ નામ સાંબલતાં લંકાની
રાજકન્યાએ રત્નસીંહ કોણ તેઓલખ્યો ને હર્ષભર ત્યાં તે તર્ફ જોયછે તો તે
પાસ પોતાના બાઇ વીરસીંહને જોઈ તેની અચરતીનો પાર રહ્યો નહી.
“અહો મહારા સૃષ્ટી તુલ્ય બાઇ તું આજ મને મળ્યો.” વીરસીંહ પોતાની
બેહેનને જોઈ વીરમય થઇ બેઠેછે તેટલાં ત્યાં લંકાપતીનો હાથી રેલતો
આવ્યોજ. પીતાના પાસામાં પુત્ર ને પુત્રી ત્યમ વ્યોગી થયલા મીત્રના
પાસામાં મીત્ર મહાલેછે ; માત્ર લક્ષ્મીબા એક એકલી ત્યાં સઘલો સમા-
ગમ આનંદથી જોતી ઉભી છે. આ મેલો માહ ચમત્કાર સ્માન ત્યાં યુદ્ધને
બદલે હર્ષમાં પુંજાયછે ; એટલે વલી ઉત્તર દીસાથી માટી સૈના ચાલી
આવ્યાનો શૂર ઉઠ્યો છે. ત્યાં સઘલાની નજર ખેંચાઇ છે. થોડી પલક

વીટી નહી કે તે મોટું રાન ઉતર દેશના માહરાજના સૈનથી ભરાયું છે. આ સૈન્ય ત્યાં આવેલાં ખીજાં સૈન્યને જોઈ મોટા ગભરાતમાં પડ્યું છે તેટલાં અસંતદેવીએ પોતાના પીતાની માહ યશમાન ધજા પીછાણી કે પોતાનો પુત્રી તે સામે વાયુ સમાન તેજ રેલાવ્યો. તર્ત પાસ જતાં કુદી તે હાથી ઉપર ખેડેલા માહારાજને ગણે પહાડી. ઉતર દેશના માહારાજને પોતાની એકની એક લાડકવાઈ પુત્રીના નેત્રને મેલો થયાથી માહ આનંદ વ્યાપ્યો. લંકાની ધજા જોઈ માહારાજએ પોતાનો હાથી પોતાની પુત્રી ગણે વલગેલીજ ને લંકાપતી સામે રેલાવ્યો. તે જોતાં લંકાપતીરાજે પણ તે સામે પોતાનો હાથી ખાંચ કદમ ચલાવી તેનો મેલાપ કર્યો. તે અધોર રાને માહારાજના સૈન્ય ને રાજ્ય તંબુના નખાયાથી માહનય સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. હાં પ્રતાપસીંહ ને વીરસીંહ એક ખીજા ઉપર બહુ કોપાયમાન થયા હતા. વખતે શસ્ત્ર પણ નીકળી પડત. પણ અસંતદેવીએ કરગરી બાધ ને પતી તર્ફ જોયાથી તેવૈર દુર થયું. બન્ને માહારાજ હાં રાનમાં નદી કીનારે નયમમ મહીમા કરી દઈદેહરા તાણી આત્મસવ રચી રહ્યા. લખવીધી રાજ્યરૂઢી પ્રમાણે થઈને રતનસીંહ ને મંદોદરી, વીરસીંહ ને અસંતદેવી અને જુહીસાગર ને લક્ષ્મીબાતી જોડ બંધાઈ. માતીની વૃષ્ટી માંહે લખ-ક્રીયા વધાઈ. સ્વપ્ન તે સામીતી થયામાંહે પ્રાલબ્ધની બખ્ખારી ગવાઈ.

પણ તે ખુશાલી ખીલતાં માહે ત્યાં ગડબડ મચી. દુરથી યુદ્ધ વાજાંતોના શરોડ સંભલાયા. ત્યાં સર્વ જન મોટું મોહડું કરી જોયછે તેટલાં બાલા ને ધજના ઝમઝમાટ ને રાખથી વાયુ તે ડલસ્વાધીન સેવકપણું કરતો હોય ત્યમ ત્યાં માહાન આર્ય યુદ્ધાઓની સૈનાની ટુકડીબંદ ટુકડી ચાલી આવેછે. પાયડલ ને સવાર લડવૈયા કોઈ માહ જીત કરવાને ઉમ્મ-ગમાં હોય ત્યમ ક્ષત્રી ઉલટે હીંદુધર્મ વર્ત સાંધણે ત્યાં આવ્યા. પણ ભ્યારે તેના માહારાજ ને સેનાધીપતીએ ખીજા આર્ય સૈના ને સેનાપતી ને માહારાજાઓની ધજા ને શસ્ત્ર સજેલા યુદ્ધા જોયા ત્યારે તેઓ ત્યાં ઠર્યા. એક રાજ્ય કાસદ તર્ત બન્ને ડલવચ્ચે આવળવમાં પડ્યો; ત્યારે જે ધાસ્તી ઉપજી હતી તે ખુશાલીમાં બદલાઈજ. નવો સૈનડલ ને નવો માહારાજ ગોડબંગાલાનો માહારાજ ઉદયસીંહ હતો. તે પોતાના પુત્ર ને તેના મીત્રના સાત વર્ષ થયાં વ્યોગ થયાના ઉદાસ સ્વભાવે પાટવી કુવરની ખોલ કરવા દેશ દેશ ફરતો ને રાજામી લેતો હાં તલગ આવ્યો હતો. તેણે ભ્યારે તે માહ ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયાના આનંદમય સુસમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે પોતાના ઉજ્જલા ગજને ત્યાં મલેલી શબા સામે રેલાવ્યો. પીતા ને પુત્ર તૂર્ત ગણે લાગ્યા. જુહીસાગર માહારાજના ચરણે પડ્યો. તેને પણ બંગાલપતીએ પોતાને

ગણે વલગાવી માહ હર્ષના ખીલતા સુખથી ફરી નવજવાન બન્યો જણા-
યછે; તેટલાંજ અંદ્રસમાન મંદોદરી માહરાજ સામે પોતાની શાહીલીના
જીમખા સંગાતે આવી કર જોડી ઉભી. રત્નસીંહિ તૂર્ત પોતાના ખીતાને
પોતાની અર્ધાંગનાને દેખાડી આશીર્વાદ આપ્યા. ઉદયસીંહિ તે આશીર્વાદ
દીધા સંગાતે કોટી સુલના રત્ન ને ભોલીના ઉમદા ઘરેણાખી પહેરામણી કરી.
જુહીસાગરને ધનામમાં જગીર ને લક્ષના દાગીના નવાખ્યા. રત્નસીંહિ ફરી
રાખ્યજીવણ ને માહ યશમાન પ્રતાપી થરો પ્રજાપતી ફેલવાયો. જુહી-
સાગર તેનો મસલહત્યો ને ખાસ પ્રધાન નેમાયો. એ રીતે સ્વપ્નું સફલ
થઈ ગૌઢબંગાલનો માહરાજ માહ આનંદ પામ્યો.

શાહાનશાહ અકબર ને લાડકપૂર ગવૈયા.

લાડકપૂર એક દીવસ પાદશાહ અકબર પાસે અમુક ગાયા. પાદશાહે
રીજી ખુશ થઈ હાથી બેઠ કર્યો. તે ધર લઈ ગયા. વરસ એક
પછે બને ભાઈઓના દીલમાં આખું કે આજે જઈ હાથી કેટલું ને કચમ
આયછે તે જોઈયે. એ ખાલથી હાથીની ખાવાની વેળા તે સામે સેતરંઝી
ખાંડરી જઈ બેઠા, પણ હાથીનું ખાવાનું જોઈને અકલથી ચક્રીત થઈ પોત
પોતામાં બને ભાઈઓ શીકર કરવા લાગ્યા. લાડકપૂર ધર્મપર બેળ્યા, પાદશાહે
આ હાથી નથી નવાજીશ કચ્ચો, કોઈ બરી બલા આપણી પાછલ લગાડી
છે. નહીં એ વેચી શકાય, કે નહીં કોઈને આપી શકાય; જો એ હાથી હઈ
ઘણાદાહડા રહ્યો તો એની આ ખાણી પીણી આગલ આપણું ગાવું બળવું
સઘલું ફલ મલશે. એ કહી પછે અકલ દોડાવી મનમાં સમજી કરી
ઢાલક, તંજુરો, સારંગી તે હાથીના ગળે બાંધી તેને છોડી દીધા. તેણે નગરમાં
જઈ ધુમ મચાવી. તેથી નગરના લોકોએ પાદશાહને ત્યાં જઈ ક્રિયાદ
પોકાર ઉઠાવ્યો. પાદશાહે કહ્યું, “જેવો કોણનો હાથી છે?” તલાશ્યાઓએ
આવી કહ્યું “આવી દ હાથી તો લાડકપૂરનો છે.” હોકમ કચ્ચો “લાડકપૂરને
ખોલાવી લાવ.” સ્વારો જોતાંજ લાડકપૂર તર્ત તેઓ સંગાતે આવ્યા. ગવૈયાને
જોતાંજ પાદશાહે ગુસ્સો કરી કહ્યું “કચમ રે? મહારા બક્ષેલા હાથીને
છુરો મેળ્યો?” લાડકપૂર હાથ જોડી કહેવા લાગ્યા “ધર્મરાજ અમને ન
સંગીત વીણા આવડતી હતી તે વરસ એકમાં હાથીને સઘલી શીખવી ઢા-
લક, તંજુરો, સારંગી તેને સોંફી દીધાં કે પાદશાહી નગર છે તેમાં જઈ
કમાય તેમાંથી કઈ પોતે પણ ખાય ને કંઈ અમને પણ ખવાડ.” એ
શ્યાણપણ સાંભલતાંજ પાદશાહે પ્રસન્ન થઈ હસી દઈ તેઓનો અપરાધ
ક્ષમા કરી અને હાથી પાછો લઈ તેઓને એક ગામ બક્ષી દા કર્યું.

શૂરવીર જગદેવ પરમાર.

“હીમત દુરભેદન રાખી તો ધૂત રમાડયા,
પોઠા પાંડવ પાંચ ભવન પ્રતી ભવન ભમાડયા,
હીમત શ્રીહરીચંદ્ર રાખી તો પડવી પામ્યા,
હીમત અર્જુન ઉર, રાખી તો કુખદીન વામ્યા.”

માહારાજ ઉદયઆદિત પ્રાચીનકાળમાં શ્રી માળવા દેશમાં રાખ્ય કરતો હતો. તે માહ હીમતવાન, પરાક્રમી ને શૂરવીર હતો. પ્રજાપક્ષ-પતી ને રીપુ રાખ્યનો કાલ હતો. વળી સ્વભાવમાં માહ ટેકેલ ને ધર્ષી રહીત હતો. તે શૂરા માહારાજની ખે પટરાણી હતી. એક માનીતી ને ખીજી અનમાનીતી હતી. અનમાનીતીથી જગદેવ રાજકુમાર અવતર્યો હતો. માહરાજની તે ઉપર માહ પ્રીતી ને ભાવ છતાં માનીતી તેના યોગ્ય આદર-સત્કાર થવા દેવામાંહે હરદમ ખલલ નાખતી હતી. જગદેવ કાંઈ ખુબ-સુરત હતો નહી પણ માહ શૂરવીર ને માહીની પ્રેમપર્ણુ હતો. તેની શીરોઈ દુશમનોના દીલમાં ત્રાસ પાડતી. તે અહો સૈનાધીપતી નીવડ્યો હતો. અને તેના સદ્ગુણોની વખાણ ઉડતી ગાય ટોલીના રાખ્યાધોરાજના સાંભળવામાં આવી તેથી તે માહરાજએ માળવાપતીરાજને પોતાની રાજકન્યા જગદેવને દેવાનું માયું મોકલ્યું. આ ખળવાન સગાઈ નહી થવા દેવામાં માનીતી રાણી માહ આગ્રહથી મથી પણ તેમાં તેનું અંત્યે કાંઈ ના આધ્યું ને જગદેવની સ્વારી તેની પડવી પ્રમાણે મ્હાન જન સંગાતે આગલ ચાલી. જગદેવની જન-નમાં વીસથી ત્રીસ હજાર પરમારો સામીલ હતા. તે જન મ્હેઠી સામગ્રી ને રજપુત રીતભાત ત્યમ ખુબીથી ચીકાર હરૈલખંદ મંજલ દર મંજલ પોતાનો ઉતારો ને વીઆમ કરતી જતી કોઈ યશમાન પ્રવાસમાં મળે માણતી હોય તેવી દખદખો મારતી હતી. આ જન ભ્યારે ચૌરા રાખ્યની સીમામાંહે આવી ઉતારો લઈ રહીએ ત્યારે તે જન ને જગદેવના માહ વખાણું ચૌરા માહરાજને જણુ થયા. “શ્રી માલવાનો શૂરો જગદેવ મ્હારી ભાગેલના ઉપર લગી આવ્યોએ તો આ તક જવા દેવામાં લાભ નથી;” તેથી તેણે

તર્ત પોતાના પ્રધાનોને મસલહત્યામ્મોને તે શૂરા રજપુત રાજપુત પાસે મોકળ્યા. તેને પોતાની દરબારમાં બોલાવી મોટા માન સન્માન ને રાખ્ય પહેરામણી ને ભેટ સંગાતે પોતાની પાંચની રાજપુત્રી વીરમતીદેવી સંગાતે લગ્ન કરી દીધું. જગદેવ ચૌરી રાજકન્યા સાથ પરણ્યા પછે ગાય ટોળીના રાજની કન્યા મુકતાદેવી સંગાતે પરણ્યો અને મોટા પ્રતીષ્ઠા ને પ્રીતી પામી ત્યમ અન્મલ રાખ્ય પહેરામણીને ભૂષણોથી નખસીખ ગરક પોતાને સ્વદેશ ફર્યો ત્યાં પોતાના પીતા માહરાજા ઉદયઆદીતના ચરણે આશીસ લેવા સીર નમાવી રહ્યો. આ સમય માહરાજાની દરબાર સઘલા તેના ખંડણ્યા ઠકોરને બાયાતોથી ચીકાર હતી. વૃદ્ધ ને પંડીત પ્રધાણો ને મંત્રીઓ પોતાના રાજ્ય ને દરબાર શૃંગારમાં ત્યાં હાજર હતા. પ્રજા પણ પોતાના રાજાના માહ શૂરા કુમારના દર્ષણ કરવા ત્યમ તેના બાગ્યના વખાણુ ઘોડ્ય ઉદયને હર્ષથી ન્યાલવા ત્યાં ટોળે ટોળાં હાજર થઈ. રૂઢી, જોશી ને જોગીઓના ઝુમખા દરબારની હવેલીને ઘેરી ઉભાં. પંડીતો ને ભાટો ઉમેદ સંગ ત્યાં રાજપુતના લગ્નના મહીમાની અક્ષેશ લેવા મોટે આવી હશી હશી પર્સપર વાર્તા કરેછે; તેટલાં ત્યાં માહરાજાના મુખથી કડવા વેન નીકળ્યાં. માનીતીના પરકમ ફાળ્યાં. પીતાના ક્રોધવાળા કડવા શબ્દોથી શૂરા જગદેવની મતી યુસ્સાથી ઘેરાઈ. તે તૂર્ત દરબારથી નીકલી પોતાની માતા પાસે આવ્યો. માતા ચરણે પડી બોલ્યો, “માહદેવી તુલ્ય માતા આજ મહારા બળિયા પીતાએ મહારં અપમાન કર્યુંછે. હું રજપુત છું. રગેરગ રજપુત લોહી ને આપ્ય ને ઇમાનને ઘડાયાં, તો હું કોઈનું અપમાન સહન કરીશ નહીં. પૃથ્વી મહારે મોટે ખેલો ને ખુલ્લી છે. સ્વદેશમાં પોતાના પીતાથી અપમાન પામ્યા બદલે પ્રદેશમાં ખીજ પારકાથી માન પામી પડવીમાં રહેવું મને વધારે પ્રીય છે.”

“શૂરવીરને એકે શસ્ત્ર, પંડીતને એક માહ પુરાન,
મૂનીવરને એક પુન્ય, તપેશ્રીને એક માહ રાન.
છત્રપતીને એક રાખ્ય, સત્યાને એક શ્રેષ્ઠ પ્રાણ,
ઉંચખીજને એક સલામ, રાજપુતને આદરમાન.”

“હજી તું બાળ્યાવસ્તામાં છે. સૃષ્ટીના પ્રપંચનો તને લેસ અનુભવ નથી. ના તને ઉતરદીશાની જાણ કે દક્ષણદીશાનું ધ્યાણ. આહો પ્રીય પુત્ર આ ત્હારી ભોલી હાલત ને બાલકસ્થિતીમાં, તું ત્યાં રાખ્ય કે આશ્રયમાં જઈ રહીશ? પ્રદેશ ખેડવું ને પ્રદેશીઓ સંગ મલી કામ લેવું તે ત્હારેથી ના અને તેવી વાત છે.” જગદેવ માહ આગ્રહ કરી કરગરી બોલ્યો “ના

માતા તું મુજ. હું રાજપીજ છું. મ્હારો માર્ગ કાઢવાને મને ધન્ય સહાય થશે. હું કોઈ મ્હોટા છત્રપતી રાજાને ત્યાં નોકરી માંહે રહી મ્હારાં બળ ને શૂરાતનથી ત્યાં મ્હારી નવી હાલત રમીશ. માત્ર માતા તું મને ત્હારા સ્વચ્છ આશીર્વાદ દીયે કે સઘલી સહાયતાનું સૈન્ય મ્હારી બાળુ આવી મળ્યુંજ.” માતા અંત્યે પુત્રના આગ્રહ ને દયામના મોહથી રીજી બોલી “જા માહ અન્નભોજ પ્રાણપુત્ર તું આનંદ માંહે નામ કાઢજે.” આ ધીર વચ્ચેના બોલતી માતાને તે સાંભળી ચરણેથી સર ઉઠાવી ખડો થયો. તેણે તર્ત ઘોડશાળાથી એક સરસ તેજ આપતો તુરી પસંદ કરી લીધો. માતાએ મોહરની બે કોયલી ને રત્નોની ત્રણ ડબ્બીઓ આપી તે સંગાતે રાખી; પછે શૂરવીરના સઘળાં શસ્ત્ર પોતાને બદન સજી લઈ પ્રાણ સમાન માતાને પ્રનામ કરી ઘોડે ચઢી બેસી ચાલ્યો.

ધણે દી માહ મંજલ કાપી ચૈરા રાજાની રાજધાણીની બામોળ બાહરે એક બાગ છે ત્યાં વીસામે લઈ સુતો. આ રાત્ર પદ્મિની વીરમવી ક્ષાર કરવાને ત્યાં પોતાની શાહીલીએ સંગાતે આવી. બાગ પણ તેના ને સઘળો કાચુ પણ તેના તેથી તે તે અંદની રાત્રે પોતાની શાહીલી સંગાતે નાના પ્રકારના પ્રેમ હાશ્ય કરી બ્યાં ત્યાં રીજી રાજી થઈ તાજાં તાજાં ખીખ્યાં ફળ ઝાડથી તોડી ખાયછે ને પસપર ફેંકેછે; તેટલાં એક શાહીલીને રાજપુત્રીએ કાચું ખોર માર્યું તે તેને જોયન લાગી તેના મોહથી ચીસ પડી, વળી ત્યાં લગાર ડોકડ આઈ પડી તો કોઈ માનવી સુતોછે તે ઉપર પોતાને પડેલી જાણતાં ચમકીજ. ચોકસીથી નજર કરી જોયછે તો કોઈ શૂર! સઘળે શરીર શસ્ત્ર સજી ત્યાં થાકી સુતોછે અને તે સામે તેના અધ લક્ષની કીંમતના ઘોડા ઉભોછે! તુરી રંગે ઉજળો, ઉજળી ચળકતી આંદ-ણીમાં આંદી સ્વરૂપ કરામત સમાન શોભી રહ્યોછે. બ્યારે ખુબ ન્યાલી શૂરા સવારનું મુખ જોયું ત્યારે તો શાહીલીની યુદ્ધી ખસીજ “અરે આ શૂરવીર બ્યાં છે ત્યાં રાજપુત્રીના પતી છે!” તેટલાં ત્યાં હાશ્યવીનાદની ગાંડી થયલી સઘળી શાહીલીએ આવી ઉભી. સઘળીએ સુતેલા શૂરવીરને ન્યાલી ન્યાલી જોયો. એક તુર્ત દેડી વીરમતીને કહેવા લાગી “બા સાહેબ આ પતે ભથાર આપણા બાગમાં આવી સામા તૂવર નીચો નીંદ્રાવસ થયોછે. શરીર સઘણું શસ્ત્રમાં ગરકાવ છે. અન્નભોજ તુરી સામે ચરેછે. કૌતુક થયુંછે કે પાતાળ ફાટી માંહેથી કોઈ અદ્ભુત ચમત્કાર સમાન તે રાજ-પુત્ર નીસચ્છો હોય કીંવા આકાસથી ઉતરી ઇંદ્ર હ્યાંની હરાંધથી આનંદ પામી નીંદ્રાવસ થયો હોય!”

ચૌરી વીરમતીએ સઘળી શાહીલીએને ફરી ખુબ ચોકસીથી તપાસ કરવા કહ્યું ક્યમકે ભથારના મોહો સીવાય ખીજા કોઈનું ખુબ જોવાય તો તત્કાળ આત્મ ત્યાગ કરવો પડે. ભ્યારે સઘળીએએ પુરતી ખાતરી કરી કહ્યું ત્યારે તે આકુળ વ્યાકુળ થયલી પોતાના નીંદ્રાવસ પતી પાસે આવી બેઠી. તેને પ્રેમ બાષણથી મોહ કરતી ને મનમાંહે હજાર અંદેશા લાવી જગાડી માહ હેત કરી બોલી.

“આ ખાગમાંહે એકલા ક્યાંથી આવી નીંદ્રાવસ થયા હતા? અરે આ તમારા મેલાપનું બાગ્ય પ્રાપ્ત થયું તે માટે આ મ્હારે પ્રાણ આપ ઉપર ફીદા કરેછું. આહો સ્વામીરાજ આપ એકલા આ હાલતમાં કયમ? ના કોઈ સાથી કે શીપાઈને આ દેશવડા લીધા જેવી હાલતમાં આવ્યાનો શો સંબંધ?” જગદેવે પોતાની પ્રીય પ્રીયાને જોતાંજ મ્હોટા પ્રેમથી તેની ભિટ લીધી; પછે સઘળી વીટક કહી બોલ્યો “પ્રાણપ્રીયા હું પ્રદેશ કોઈ રાજની નોકરી મેલવવા જઈછું. પણ મ્હારી ખીના કોઈપણ કાનને સંભાવતી ના.” પ્રીય પ્રીયા વાત કરેછે અને માહ પ્રેમમાં પર્સપર બેઠાંછે તેટલાં તેના ત્યાં આવ્યાની વાત મ્હોલમાં પ્રસરી. નગરે પણ પોતાની રાજપુત્રીના પત્નીને આવકાર દેવા પર્વ શમાન મહીમા દીધાવ્યો. રાજ મ્હોલમાં ને સઘળી સરકારી દરબારમાં દીપકમાલાએ લાગી. જગદેવને મોટા ઠાઠમાટ ને બારી ધામધૂમથી રાખ્યધાણીમાં લઈ જઈ માહરાજાએ મોટાં હેત આદરસત્કારથી આવભાવ દાખવ્યો. જગદેવ પણ પોતાની પ્રીયા સંગાતે ત્યાં સાત દીવસ એન અમનમાં રહ્યો. દરબાર ને નગરે તેના માનમાં જેટલા દીવસ તે ત્યાં રહ્યો તેટલા દીવસ વીચીલ રંગરાગ ને આત્સવ ખાજમાં ગુજાયા. ચૌરા માહરાજાએ પોતાના જમાઈ જગદેવ પરમારને સઘણી રાખ્યનો અખત્યાર આપી પોતાને ત્યાં રહેવાનો આગ્રહ કરવાની અવધી કરી-જ; પણ જગદેવ ‘નાથી હા’ પડ્યો નહીજ. “પ્રવાસ કરી પ્રદેશ ફરી મ્હારે નશીબો અજમાવવો એ માત્ર મ્હારે હેતુ.” ચૌરા માહરાજા કાંઈ તેને વીહણો મેલે ને એકલો પ્રવાસ જવા દીધે? અંત્યે માહરાજાને ખોલ ઉપર રહ્યો, તોય જગદેવે ભતખંડમાં પ્રવાસ કરી શૂરાતન ને સાહસ ખજવી કીર્તિ ખાટવા માટે રજા મેલવી. ચૌરી વીરમતીને ઘણી સમજાવી પણ તે તો સંગાતેજ પ્રવાસમાં થવાને હટ પકડી બેઠી. પશ્ચિની બોલી “પ્રાણપતી વસ્તુનો છાંયો વસ્તુથી જુદો હોયછે કીંવા જુદો કરી શકાયછે? એમ ખનનું આપ જાણતાહો તો મને છાં જુદી મેલી જવો.” અંત્યે પ્રાણપતી ને પ્રાણપ્રીયા સંગાતે પ્રભાતમાં જાના રીસાલા સંગાતે પ્રવાસમાં નીકળ્યાં. જગદેવે

પટણુને માર્ગ જવા કહ્યું. રીસાલામાંના સવારે બોલ્યા “ટુંકે માર્ગે જતાં તો વાઘ વાઘણુનો બચ છે. આ માર્ગે જતાં માહન શૂરવીરના પ્રાણ મીચ્યા થયા છે. સુદત થઈ આ માર્ગે બંધ પડ્યો છે. લામખે માર્ગે જવા માટે કસો બિ નથી.” જગદેવ બોલ્યો “તમને સુખે મહારી રજા છે જન્મેને ટુંકે માર્ગે પટણુ આવવું નાગમતું હોય તો.” રજપુત સવારને શરમ પડ્યાં. તેઓ તે ભયમ કહે ત્યમ કરવાને કર જોડી તાપે થઈ ઉભા. એમ આ નહાને રીસાલા પટણુને ટુંકે માર્ગે પડી સેજ સાત આઠ કોસ તે માર્ગે કાપ્યો કે વીર-મતીની નજરે વાઘણુ પડી. પ્રીયાએ પીયાને તે બચન્કર જાનવર દેખાડ્યું કે જગદેવની ધનુષ્યને હર્ષ વા થયો હોય ત્યમ તે શૂરનો શ્લેષ કરવાને પોતામાં મેલવવાં બાન સંગાતે તડાક તડાક! જગદેવ બોલ્યો “વાઘણુ તું સ્ત્રીજાત છે માટે મહારી સામા આવીશ મા. સમજી તૂર્ત જમણા કે ડાબા પાસમાં ફરી જા.” વાઘણે પોતાને સ્ત્રીવીશિષણુ લગાડેલું સાંભલી પંજ ઉગા-આ. જાતીજ રૂધીર પીવાવાલી તેણે જગદેવ ઉપર છલાંગ મારીજ. તે ધનુષ્ય ક્યમ શાંખે? તેણે તેનાં ઉછેલેલાં વીકાલ અંગ ઉપર પોતાના બાનને ફેંક્યો. તે તરકાલ તેના કપાલે લાગી દેખતાં દેખતાં ચક્રી આઈ સુધ પડી.

આ માહ બલ ને ધનુષ્યબાજુ જોતાં તેની સંગને નહાને રીસાલા દંગ થયો. હજી આ સાહસની શાખાસી જીખ સુખમાહે બોલતીજ છે તેટલાં વળી વાઘ બાદરવા અજના સમાન ગરજતો ઉછાલાપર ઉછાલા મારતો અંને રાક્ષસોના હૃદય કંપાવતા કુદકડા મેલતો આવ્યોજ. જગદેવની ધનુષ્યને સાહસ ચઢ્યું. બાને વલી તે સાહસમાં શૂર મેળ્યું ને જગદેવ માહ શૂરા-તનથી ધાંટો પાડી ઉઠ્યો, “રનસંગ્રામી શૂરવીર સંગાતે સત્રૂતાથી સ્માગમ કરવામાં સાર શે? બાજુ થઈ જ નીકર વાઘણુને મલવા તૈયાર થા.” વાષે પોતાની પ્રીયા વાઘણુને વગડામાંહે ચઢીપાટ પડી જોતાંજ તેની ચક્ષુમાં અમી આહ સલગીજ. તે તૂર્ત અમી ઉછાલાનાં છલાંગ મારતો ને પ્રવત ધુંજે ત્યમ પંજ બરતો શૂરવીર સત્રૂ સામો થયો અને ધનુષ્યના બાનનો શ્રીકાર થઈ ધન કરતો શખ થઈ ત્યાં સામે પડ્યો. જગદેવને તે જોડું મારવાનો શોક ઉપભ્યો. ચૈરી વીરમતી બોલી “પતી એ માંહે શોકય છાજતો નથી. એ તો રજપુત કીર્તકાસ્ય છે.”

આ અધડા માર્ગે અંનેક આફતને ઠારી કરી શૂર જગદેવ પોતાની પ્રીયા વીરમતી સંગાતે પટણુ પહોંચ્યો. પેલા સધળો રીસાલા બાગોલ બાહે-રૂથી તેને સ્વદેશ રવાના કસ્યો. હાં વલી વીરધીર સંજોગ બન્યો. કોઈ કપડીના કપડે બ્યારે જગદેવ પટણુપતીરાજની દેવડીએ પોતાની નોક-

રીની ઝાળ કરવા ગયોછે ત્યારે પદ્મિની વીરમતીને દગાથી તેના પ્રાણપતીના નામે તીરાયત પાસ ફસાવી. તે તેની આખરની હાલહવાલી કરવાના કનિષ્ઠ ખ્યાલે ખુબ તેજ ઉપર આવ્યો. તેને તે સત્ય વીરમતીએ બહુએ સમજાવ્યો છતાં નહીજ સમજ્યો ત્યારે પોતાના પતીની શીરોધ્ધ લઈ સાફ કચ્છો. આ ખુન થયાથી શેહેરમાં શ્હોર ઉઠ્યો. રાજના શીપાઈએ ભયમ જવના દાના ઉપર ખચ્ચતરે ઉલટી પડે ત્યમ ચૌરીના વીઆમ ઉપર ઉલટયાજ. ચૌરીને પકડી રાજપાસ ધનામ પામવાની લાલચની જુહુમમાં આવેલાને ચૌરીએ બહુએ સમજાવતાં નાસમજ્યા ત્યારે તે માહેના મુખ્ય છ જણને મસાનની શેહેલ મારવા મોકલી દીધા. આ યુદ્ધ રંગ ચઢ્યાથી એક સ્ત્રીજાત ઉપર સો શીપાઈએ શૂર મચાવવા પડ્યા. આ સઘળા નાવા-કોફા સામે વીરમતી કોઈ વીરસીંહણ હોય ત્યમ પોતાના ખચાવમાહે પતીની શીરોધ્ધ લઈ થઈ રહી હતી. રાજને જાણ થવાથી તે પણ ત્યાં આવ્યો હતો. તેણે આવતાં તે ઢીંગાણું નરમ પાડીને ચંદ્ર ચૌરીને બચભીત થઈ પુછ્યું કે આ ખુનસેના શેા અર્થ? માહરાજનીજ પુત્રી, વલી રજપુત ઊંચ કુલ ને જગદેવ પરમાર જેવાની પટરાણી તેણે રાજએ દેખાડેલા ગુસ્સાથી દસ ઘણા વધારે તીમાખ ને ગુસ્સાથી પટણપતીરાજને જવાબ દીધો. “આ કપટ છલ ભેલ શેહેર છે. આ કોઈ કપટ કરી મને મહારા સ્વામીથી ઓગ પાડી છાં ઠગી લાવ્યોછે. તે કનિષ્ઠ મહારી પતિવર્તની પ્રતીષ્ઠા ઉપર હાથ નાખવા આવ્યો તેમાંથી આ વીરરસખાજી બની આવીછે. હું રજપુત ત્રી પુત્રી ને રજપુતની વહુ છું માટે મહારી આખર ઉપર કોણની મગફૂર છે કે અવતારને ઉછાળશે? માટે આ સાહસ થયુંછે. હજી પણ કહુંછું કે આ હરામખોરોનું હુલડ નરમ પડશે નહીં તો હું ભ્યાંલગી મહારામાં મહારે એક રામ હીલતુંછે ત્યાંલગી લડી આ સઘળા નીચ પાપી જણોનો કાળ આણીસ. વળી પણ આ નક્કી જાણવું કે હું મહારો પ્રાણ મેલીસ તે આગળ આ સઘળા પઠના શરીરની ચટણી કરીશ. મહારો પતીરાજ શેહેરમાં છે; તે પોતાની ધ્વિજા પરીપૂર્ણ કરવા રાજજીને મંડીર ગયોછે.” આ બા-પણ થતું હતું તે વખત એક શૂરવીર થોડા કદમ ચાલી રાજ પાસથી ગયો. તે જગદેવ પરમાર પોતે હતો. તેણે વીરમતીને સાધ માર્યો. પદ્મિની વીરમતીએ તર્ત પોતાના પતીનો સાધ સમજતાં ખારચું ખાળું ને પતીની ખાથમાં નવધાર આસુંથી ગરકાવ જઈ પડી. પટણના માહરાજએ આ દેખાવ જોઈ પોતાની નામોશીની લાજ પકડી કે ભ્યાં છે ત્યાં આ માહ શૂરવીર જગદેવ પરમાર પોતે છે. માહરાજ પછે મોટા માનસહીત તે બન્ને પાસ જઈ ઉભો. ચૌરી વીરમતીને મોટા આજ્ઞવથી પટણપતી ખાળ્યો “તું

મહારી પોતાનીજ કન્યા છે.” અવાસોને હોકમ કસ્યો ને મીયાના ત્યાં અવાસણો સંગાતે હાજર થઈ તે માંહે વીરમતીને ખેસાડી પોતાના એક મેહેલમાં રવાના કરી. શૂરવીર જગદેવને મોટા મરતખાથી પોતાનો ખાસ અંગરક્ષક લાખ મેહોરને દરમાયે નેમ્યો. લાખ મેહોરનો દરમાયો ને ખાસ અંગરક્ષકનો એકો એથી સઘળી રાખ્ય દરખારે જગદેવ ઉપર ઈર્ષા ધરીજ. ભ્યાં ત્યાં તે નેમનુક માટે ટીકા ને તીક્ષણ શબ્દોની વૃષ્ટી ચાલીજ.

એક સમય બાદરવા અંધારી અંધોર રાત્રે વીજલી ઉપર વીજલી આકાસ ફાટીને પડેછે. મેઘ કહે કે મહારં કામ ! ઈંદ્રની સવારી પુર્ણ બળવીર વરયેછે. વાહુ પોતાના જોર ને તેજમાં માહ પરાક્રમી તુફાન કુકતો કુકરાયેછે; ઉજલ સ્વરૂપ નામે તે કાલી રાત્ર ગલી ગઈ હોય તેવો ત્રાસ ને ધૂંજીશ થયોછે. તે અંધોર રાત્ર સમય માહરાજ પોતાને મહોલ આકાસનો કાલો પ્રકાશ ને તુફાનના ત્રાસનો બંડાર જોયેછે તેટલાં તેના કાનને ધડીક હાશ્ય શરોદ ને ધડીક શોક્ય શરોદ થતો સંભળાયો. માહરાજ આ નવીનતાથી ખેચેન થઈ ધુમ્યો. તેના મનમાં કોઈ અલૌકીક ધુની આવી ગઈ. ધડીમાં આનંદ ને ધડીમાં વીલાપના અવાજે તે અંધારી બાદરવા રાત્રે રાજના મનને પલેપલ ખેચેની વધતાં અંત્યે અંગરક્ષકને ખોલાવ્યો “કોઈ છે?” માહરાજના મહોલની રાત્ર ચોકીમાં સો શૂરા વીરધીર શીપાઈઓ રહેતા તેમાંથી ભ્યારે કોઈએ જવાબ આપ્યો નહી, તે વેલા જગદેવ પરમાર તેનો ખાસ અંગરક્ષક હાથમાં નાગી તલવાર પકડી માહરાજના મહોલ બાહરે ચોકી કરતો ખેડો હતો, તેણે દુરથી રાજનો સાધ આલખ્યો ને જવાબ દીધો “શો આત્સ માહરાજ?” માહરાજ ખોળ્યો “જગદેવ કે?” “શો હોકમ?” ફરી જગદેવ ખોળ્યો. રાજએ તેને સાંભળતાંજ પેલા આનંદ ને વીલાપના અવાજથી વાકેફ કરી તેનો મુદો લાવવાને હોકમ કસ્યો. જગદેવ તર્ત રાજના હોકમ ઉપર પોતાને તુચ્છ સ્વાર થઈ ત્યાંથી ઉડ્યો. માહરાજ, બાદરવાની રાત્ર, વળી તે માહ અંધોર ખ્યામણી, વળી તે વખત ઈંદ્રકલા પુર્ણ તુફાને ત્યમ વીજલી તો માહવીર જેવાના હાંજલ લેવાડ તેવી વીરમતાજ પ્રકાશતી હતી; તેવે ત્રાસદાયક ને મુરડાંના ભુત ફરતા સમયે જગદેવ જે લક્ષ મેહોરનો દરમાયો ખાયછે તે પોતાનું કામ બરાબર બજાવે છે કે કયમ તે જોવાને તુર્ત અંધાર કવચ્છ અંગ પહેડી તે પાછલ નીસર્યો; છુપો થઈ નીસર્યો આગલ વળી તેણે પોતાના માહ શૂરા સઘલા મહોલ ચોકીયાનો ને આસપાસ ફરતા શીપાઈ પોરેગીરને તે સાધનો ખોલ કરવાને તાકીદ કરી. તે સઘલાઓ પણ ‘ભ્યમ હોકમ માહરાજનો’

કહી તર્ત તૈયાર થઈ તે આનંદ ને વીલાપ ઉપર ધાયછે તેટલાં વરસાદના માહ તુફાન ને વીજલીના સપાટાથી તે સધલા તો અસલ સુઆરૂંક ગરમ ઉતના ડગલા પોતાને અંગે લપેટી કરી ભ્યમના ભ્યમ ઉંઘી પડ્યા ! જગદેવ કોઈ માહ શૂર સ્વરૂપ સમાન, તે કાલી રાત્રે ખેલ્યાં. વીલાપ રાખ્દા ઉપર પોતાનો તુરી યાહુમ દોડાવી આવ્યો. તે પુર્વની ભાગોલમાં મહોટા દરવાજા આવ્યો તો તે બંધ જોતાંજ “યશમાન તુરી હારે આવ્ય દેખાડવા આ વખત તું હારી મા ખાઈશ” કહી પોડાને એક એડ મારી એવોતો ગાનધર્વ સમાન ઉડાવ્યો કે દેખતાંજ ભાગોલ પસાર કરી ! કે ત્યાં ઝૈર પણ વધારે કાલી રાત જગ્યામાં ત્રણ વૃદ્ધ સ્ત્રી રાઈ રાઈ વીલાપ કરેછે ! તેઓ પાસ જઈ તુરી થોભાવી ઉભા ને પછે પોતે ખુબ ઠીક નજર કરી તે સ્ત્રીઓને પુછે છે “અહો તમે કોણુ છો ? ડકેણુ છો કે પીસામ કે પ્રેત છો ? કે આ ભાદ્રપદની માહ અધોર રાત્રે દુઃખ ને શોકના વીલાપમાં પડ્યાંછો ને કલપાંત કરો છો ?” પેલી સ્ત્રીઓ શૂરા જગદેવને જોઈ ખોલી “માહવીરા જગદેવ તું આ બ્યામની માહકાલી રાત્રે આ વગડામાંહે ડ્યાંથી આવ્યો છો ?” જગદેવ પેલી સ્ત્રીઓને પોતાનું નામ સ્પષ્ટ દેતાં સાંભલી ઓઅંખો પામ્યો ને ખોળ્યો. “હું તમારા આ વીલાપનું કારણ જાણવામટે ખાસ આવ્યાહું.” તે ત્રણે વૃદ્ધા ખોલી “અમે આ શ્રી પટણુની વીધાત્રીઓ છૈયે. અમે વીલાપ કસ્યેછે તે કાલે આ પટણુના માહરાજનું દસને અમલે આયુધ્ય ખુટેછે તે તેના મૃત્યુ મટેવીલાપ કસ્યે છૈયે !” શૂરા જગદેવે ફરી પેલી સ્ત્રીઓને સવાલ કસ્યો “આનંદ ગાયછે તે કોણુ ને ડ્યાં છે ?” “તે ભ્યાં અવાજ થતો હોય ત્યાં તું જઈ કરી પુછ,” પટણુ વીધાત્રીઓ ખોલી. જગદેવ તે સ્વર ઉપર આવ્યો તે ત્યાંથી અર્ધકોસ દુર ગયો કે ત્યાંપણુ ત્રણ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ આનંદ ને હાશ્ય કરી રહીછે. જગદેવે તે ત્રણે વૃદ્ધાઓને પુછ્યું “આનંદ ગીત ગાવાનો શા શબ્દ ?” ત્રણે ખોલી “અમે હસ્તીનાપુરની વીધાત્રીઓ છૈયે ત્યાંનો માહરાજ આ રાજસીંહાસન છીણવી લેશે, તે આનંદના ગીત ગાધયેછૈયે !” જગદેવે માહ આર્જવ કરી આ રેખા મટે તેની યુક્તી પુછી “માહ સકતીવાન મમ્તુશ્રીઓ, માહરાજ માહ પ્રતાપવાન ને શૂર શીયાઈછે, જેની જોડ આ કાલમાં સારી ભ્રતખંડમાં જડવી કઠણુ ; મટે તે જેવા શૂરવીર પ્રજાપતીનો કાળ ફરે તેવી કોઈ યુક્તી હોય તો મને કહો.” હસ્તીનાપુરની વીધાત્રીઓ ખોલી “હારા માહરાજ જેવા કોઈ માહ યશમાન, શૂર ને પરાક્રમી શીયાઈકે સેનાપતી હોય તે જો પોતાનું મસ્તક હાં અર્પણુ કરે તો માહરાજનું આયુધ્ય વધે ; એ માત્ર માનતા ને ધર્મ ખાધા છે.” જગદેવ ખોળ્યો “હું મહારં ધડ હાં કાપી અર્પણુ કરું તો ડ્યમ ?” વીધાત્રીઓ ખોલી :

“અ તો માહ કનચન!” જગદેવ બોલ્યો “માહશક્તી માતૃશ્રીશ્ચા હું મહારી પ્રીયાને પુછી આ આખો!” વીધાત્રીશ્ચા બોલી “બેશક જગદેવ તું માહ સુખ છે. કોઈ પ્રીયા પોતાના પ્રાણ કાને જાલા પતીને મસ્તક વહાડી મરવાની રજા આપતી હશે?” આ સંધણો સંવાદ માહારાજાએ ત્યાં અંધાર કવચ અંગમાં પેઢી છુપો થઈ સાંભળ્યો હતો, તે ત્યાંથી શૂરા જગદેવ પાછલ તેને ધર તેની પ્રીયા સંગાતની વાતચીત સાંભળવા આવ્યો. તે મનમાં બોલ્યો “હાંહાં આ તે જગદેવ જેણે ભાગ્યે અધ માસ થયો મહારા ખાસ અંગ-રક્ષક નેમ્યાને છતાં મહારા મર્ણુ માટે એટલી તેની વફાદારી ને લાગણી?” જગદેવ પોતાની મેરીએ આવ્યો ને વીરમતીને મળ્યો. પ્રેમનો આવભાવ પ્રીયાના નેન ને સુખે નવાજેરા કર્યા પછે પતીએ પોતાની પ્રીયાને સંધલી બની વાત કહી! વીરમતી તે સાંભલી તત્કાલ બોલી “સ્વામીરાજ આપ જેવી આત્મા કરો ત્યમ તાપે છું. માહારાજાની મહેરબાની ખેસુમાર છે તેના આયુષ્ય વધારવામાં આપણી દેહ અપાવવી એ માહ પ્રીય પ્રસંગ જેનાં ધન ભાગ્ય હોય તેને પ્રાપ્ત થાય. ધર્મી ને પ્રજાપાલન કરનાર માહારાજાના કરતાં આપણો જીવ ક્યાં વધુ છે? સ્વામીરાજ મને પણ સંગાત બધી આણે. તમો ત્યાં મસ્તક વહાડી મુરઠું થઈ પડો તે આગમજ મને ત્યાં મરવા દીયો.” જગદેવ બોલ્યો “પરમપ્રીય પછે આપણા બાલકોનો શે ઉદ્ધાર?” વીરમતી બોલી “તેઓને પણ સંગાતે લીયો!” આ વાત રાજા સાંભલીજ ચીત ચક્રીત થયો. તેનેથી પોતાના જીવેસો ઘોબાયો નહી “વાંવાં ધન્યરે માહ શૂરા જગદેવ પરમાર! વાંવારે રજપુતજયો! આ તમારી સેવા ને પરાક્રમની કીમ્મત કોનાથી થશે? આફરીન.”

તર્તજ ફરી જગદેવ પોતાની માહપ્રીય પ્રીયા ને પ્રાણપુષ્ય બાળકો સંગાતે પેઢી હસ્તાનાપુરીની વીધાત્રીશ્ચા પાસે આવી ઉભા. તેણે નમન કરી મોઠા આદરભાવથી આત્મા પુછી “માતૃશ્રીશ્ચા મહારં મસ્તક અર્પણ થવે માહારાજાનું કેટલું આયુષ્ય વધશે?” વીધાત્રીશ્ચા બોલી “બાર વર્ષ!” ફરી પુછ્યું જગદેવે “માતૃશ્રીશ્ચા મહારી પરમપ્રીય વીરમતીનું મસ્તક અર્પણ થતાં કેટલું આયુષ્ય?” તેઓ બોલી “બીજાં બાર વર્ષ!” “અને આખે માહ વીર બાળકોનાં અર્પણ થવે?” જગદેવે સવાલ પુછ્યો. વીધાત્રીશ્ચા બોલી “તમો ચારેના મસ્તક અર્પણ થયાથી માહારાજાનું આયુષ્ય ૪૯ વર્ષ વધશે!!!” આ સાંભળતાંજ વીરમતીએ પોતાનું મસ્તક માહારાજા માટે તૂર્ત કાપી અર્પણ કર્યું! પછે જગદેવે પોતાના વડા પુત્રનું માથું વહાડી વધાવ્યું. પછે બીજાને બધી વહાડે તેટલાં દેવી પ્રસન્ન થઈ જગદેવના

કહ્યા પ્રમાણે માહરાજને આયુષ્ય બક્ષેશ કર્યું. વીરમતી ને બાળકને અમૃત છાંટી સજીવણ કર્યાં ! દેવી જગદેવનું શૂરવીર ને માહ પ્રમાણીક પરાક્રમ જોઈ આશ્ચર્ય પામીજ. આ માહ અમરકારીક કામ કરી જગદેવ પોતાની પરમપ્રીય વીરમતી ને બન્ને બાળકો સંગાતે ભ્યમ પટણથી આવ્યો. ત્યમજ પટણ પોતાની મેરી જઈ પહોંચ્યો. માહરાજ આ સઘળો બેળ પોતે જાતે જોઈ માહ તાજીબી ને તરેહવાર કલ્પના ને ખ્યાલમાં તે સારી રાત્ર પોતાને મેહલ આવી જાગતોજ રહ્યો. તેના મનથી તે અલૌકીક દેખાવ ખસે નહી. જગદેવની રાખ્યસેવા ને વીરમતીની પતિવર્તા બગીચી માહરાજના મન ઉપર જે ઉત્તમ છાપ પડ્યો તેથી તેને મન જગદેવ ને તેની સ્ત્રી ઉપર જે બાવ ઉપજ્યો છે તેના વખાણે તેનું હૃદય જેટ જેટ ઉપસેછે. ખીજે દી ભ્યારે રાખ્ય દરબાર બરાઈ માહરાજ સીંહાસન ઉપર આવી ખીરાભ્યો ત્યારે પોતાની બાજુ જગદેવ પરમારને જોઈ તેનો હાથ પકડી તેને પોતા સંગાતે સીંહાસન ઉપર બેસાડ્યો ! રાત્રે જે જે માહ શૂરા રક્ષકોને રાજ્યે આનંદ ને વીલાપની ખેલ કરવાનો હોકમ કરેજ તે સઘ-જાખ્યેને ખેલાવી પુછ્યું તો તે સઘળા ખોળ્યા “બે ગાડાં, એકમાં બાળક અવતરેલું ને ખીજામાં મણું પામેલું લઈ જતાં હતાં તેમાં બેઠેલી બાયડીએ આનંદ ને વીલાપ કરતી હતી !!” માહરાજએ તે સઘળાનો તીરસ્કાર કર્યો ને જગદેવે જે વીચીત્ર શૂરાતન ને રાખ્યસેવા ત્યમ તેની પક્ષીની બાયડી વીરમતીએ પતીબગીચી દાખવેલી અલૌકીક હીંમત વખાણી સઘળી બની વાત કહી સંબલાવી ! માહરાજ ખોળ્યા “લક્ષ મેહોરના દરમાયાની તમે સઘળા અદેખાઈ ને બડબડાટ કરી મેળતાહતા. પણ આ શૂરવીરે મહારં ૪૮ વર્ષ આયુષ્ય વધારવા ના પોતાની પ્રીયાની માયા સંભારી કે ના વંશની વાત ઉપર લોબાણો ! ધડીકના વચ્ચે પોતાની સઘળી ધારણા ને જીંદગી ને સંબંધનો વધાવો કરી મહારં મૃત્યુ ફેરવનાર ઉપકારીને લક્ષ મેહોર ઠીકાણે કોઠી મેહોર આપું તો કમતી છે. આ તે રજપુત !” શ્રી પટણના માહરાજએ તુર્ત પોતાન્ન કન્યા તે શૂરા જગદેવ પરમારને પરણાવી તેની પહેરામણીમાં બેહજર ગામની જાગીર નવાજીરા કરી. કોઠીના બૃષણ ને રતન ધરેણાથી બની તેને ન્યાલ કર્યો તે જીવે. પટણપતી માહરાજે તે દીવસથી શૂરા જગદેવને પોતા બરાબર પડવીએ નેમ્યો. પટણની પ્રજા પણ આ શૂરા જગદેવને પોતાના માહરાજ બરાબર જાણતી હતી. કઈ કાલે જગદેવ પરમારનું બળ એટલું વધ્યું ને નામ યશ પામ્યું કે શ્રી પટણની સતા સામે કોઈપણ બળ્યા રાત્રીએ એક હર્ષ કાઢવાને હામ આસે નહી.

“વખણાતો જગદેવ, પટણુ પૃથ્વી પંકાવ
હામ ના રહી ઈંદ્રમાં નામે પણ લેવાય !
શૂરા સધળા ધૃંજે, ધર્મ દાન માહ દેવાય
માહદેવ સધળા ત્યાં, ભરપુર ભગતી કેવાય
સધળે શૂરવીર રાજ, સ્ત્રી પતીવર્ત ગણાય
પ્રતાપ સધળો જગદેવ, પટણુ પ્રજા પોરાય.”

હાથી ને બોકડાની મીત્રાઈ.

એક હાથી ને બોકડાને દોસ્તી બહારી. ઇતીહાસ એક રાત્રે બોકડા રાજના મેહલ પાસે બરાડા મેલતો ને મસ્તી કરતો ખુબ બે બે બે કરી રહ્યો. રાજ જાગ્યો તેણે સીપાઈ લોકોને હોકમ કસ્યો કે બોકડાને મારો. સીપાઈલોકની દોડ થતાંજ બોકડા પોતાના દોસ્ત હાથી પાસ નોડો. સીપાઈઓ હાથીને જોઈ સમભ્યા કે રાજનો હોકમ હાથીનેજ મારી જર કરવાનેછે તેથી સીપાઈઓ ને હાથી વચ્ચે ખુબ જીમખેસ ચાલી. હાથીએ કઈકને જમ્મી કાઢતાં પોતે પણ ઠીક સોટા ને દંગોલાં આધાં અને જમણે પગે લંગડાયો. બોકડા ખીજી વેલા એતરમાં પેડો ને જીવારના કનસ આઈ ડુંકારા ને બરાડા મેલતો એતરનો ખરાખો કરવા લાગ્યો. આ ગડબડથી કણખી જાગ્યા. સધલા કણખી ને એડુતો કોઈ માહ પીડા ત્યાં એતરમાં પેડીછે જાણી તીર ને કોઈટાં લઈ એતરમાં ઉલટ્યા. બોકડા તે ગડબડ જાણી તર્ત ત્યાંથી નોડો તે પોતાના દોસ્ત હાથી પાસ આવી છુપાયો. તે પાછલ કણખી ને એડુતોનું ધાડું ને ધાડું દોડ્યું તે વેલા હાથીને જોતાંજ તીર ને કોઈટાંથી તે ઉપર મંડ્યું. હાથીએ પણ પોતાનું બલ વાવચું ને ઠીક ત્રાસ પેસાડ્યો પણ તેની પણ કાંઈ કમી વળે થઈ નહી હતી. તે પણ પાંચ પચીસ તર્ફથી જમ્મો આઈ લોહીલુઆન ને ખેચન થયો હતો. હાથીનો એક દાંત લગોલગ તુટી ગયો. ત્રીજીવાર બોકડા પટેલની પોરમાં પેડો ને ત્યાંનું અનાજ આઈ ખરાખ કરવા લાગ્યો; તે ખપ્પર થતાંજ પોરના રહીશોની કુસની કુસ બાહર નીકલી. બોકડા તો અસલ પ્રમાણે મીત્રના મઠકે જઈ બરાજો ને હાથી ને પોચાઓ વચ્ચે બુદ્ધ મચી. આ વખત હાથી ધણો દોડરો થયો. પટેલની પોરવાલા જખરા ને ખંઠા હતા તેઓએ ઠીક કલાથી હાથીના હાડ રંગ્યા. હાથીની એક આંખ કુટી તેથી હાથીએ પોતાના પ્યારા મીત્ર બોકડાના સ્નેહ ઉપર છોકો મેલતાં આ કહ્યું કે :—મીત્ર હાથી સંગાતે મને સ્નેહ રાખતાં તને નહીં મને તોટિ ગયો છે. પેહેલી વખત પગ, ખીજી વખત દાંત, ને ત્રીજી વખત આંખ. તું ભારે ભારે તાહક અમસ્તકી વેઠ લાઆમાં કાંઈ આયું પાકું જોતો નથી.

માલવાનો રાજકુમાર ચંદ્રસોહ.

ભાગ પહેલો.

પ્રાચીન કાલમાં શ્રી માલવા દેશમાં કોઇ માહ બાળી રૂપસોહ રાજ્ય રાખ્ય કરતો હતો. તેને તાપે ત્રીસ અંડણ્યા રાજ, વલી લક્ષ્મી ને દોઢ લક્ષ સવારો જે સમય તેની આણ કુરે તે સમય રણસંગ્રામમાં કુચ કરવાને તૈયાર! તેના મહેલ છંદ્રાસનને અંખા પાડે તેવા મસ ને શાભાભ-માન, તેની રાજધાણીના દેવાલય ને મંડીરોની પવિત્રાધ ને શાભા જ્યતિઅંડના માહોને મહત, મુનો ને જોગેધરો જાણી ત્યાંની જાત્રા કરવા હોશમેર આવતા હતા. તેની દરબારમાં ખીજા પ્રદેશી રાજ્યોના સો ઉપર પર-તાનીધી ખીરાજતા હતા. ત્યાં પંડીત ને વીઠાને તે માહરાજના આમ-થથી પળ્યાની વાત બ્યાં ત્યાં મસ્તુર ને તેની ઉદાર વૃત્તીના વખાણ જન જનને મોહ બધાણે ચતાં હતાં. ધન ધર્મ કર્મમાં ધર્મરાજ સમાન માન પામી તે પોતાની પ્રજામાં માહદેવ સમાન પુંજતો હતો; તેને એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થયતી, તે રૂપસ્વરૂપમાં આ ભુમી ઉપર ખીજો આદોજ જન્મ લઈ આવ્યો હોય ત્યમ તેના રૂપ ગુણ લક્ષણે તેનું નામ પણ ચંદ્રસોહ રાખ્યું હતું. નર તે સ્વરૂપવાન ગાન્ધર્વ સમાન રાજપુત્ર ઉપર શ્રીદા રેહતું હતું. બ્યાં તે પોતાનું ચંદ્રમૂખ દાખવતો ત્યાં આત્સવ થઈ રેહતો અને તેના પનોતાં પગલાંની પુંજ પુંજતી હતી! રાજખીજ તેને વધવાને ને ઉછલી મોટો થવાને તે શો વાર? નવ વર્ષના થયો ત્યારે તેને વીસ વર્ષના જવાનની આ-કૃતીજ જોઈ લેવી. અને વળી એટલી ઉમરમાં વંશની સુશ્વકલાની પણ ઠીક કેલવણી લીધેલી. તેનાં શસ્ત્ર પણ ઠીક નવાં તે યોગ્ય તેને વદન શોભી રહેતાં! હમીશાં શેકાર દરમ્યાન મજો માનવાવાળો; તે એક દિને સમેા થયો છે અને શીકારથી આવી રાખ્યદરબાર ભરાઈ છે ત્યાં માહરાજપાસે જુદે આરાને હાથભેર બેઠો છે તેને જોઈ દરબારીઓ, વકીલો, જમાખં-દીઓ ને ન્યાયશાસ્ત્રી વગેરેનાં દીલમાં હર્ષ સમાયો જાય નહીં ત્યમ પ્રેમનેા મિથ નેનથી વરશે છે. શુદ્ધ રાખ્યપંડીત આજ તે રાખ્યરાખામાં હાજર

જે તે પણ રાજપુત્રના ચંદ્રમુખ ને વીરવદનથી આનંદ પામ્યોછે. તોય તે જ્યો મેષ્ટ રાખ્યોયોય દેહ કેવલ રાજ ને શીકારખાજમાં કેલવાઈ કાંઈ પણ વીધા પ્રાપ્ત કર્યાવના રહે તો રાજવંશને લાછણજ, એ વીમાસને માહ પંડીતે ઉડી માહરાજને આજ કરીજ “આ એક માહ અમુખ્ય રાખ્ય પ્રાણને વીધાવના ઉચ્છેરવો તે અંકુસવનાના હાથી સમાન ગતીદીધીએમ યાશે. આ માલવા દેશનાં મહાન રાખ્યને યોગ્ય માહરાજને વીધાને કાંઈ પણ ભાસ દેવા જોયેછે કે તે વીધા પ્રતાપે તે આગલ ચાલતાં આ મોટો દેશ ને તેની પ્રજાને માહ પ્રતાપવાન નરેશ નીવડે. નહીતર કહેણી તેવા નીવડે:—

ન હોય કાગ પવિત્ર, મિત્ર સોની નહિ કોનો,
શૂત નહી સત્યવંત, જુડો સાચો નહિ મોનો,
નહિ નપુંસકમાં નૂર, આય નવ હોય આનયે,
કામ તૃપ નહી નાર, દાવ નવરે સુમ હાથે,
જોરાવરીએ જસ હોય નહી, રામલ કહે કહું શું કથી,
ત્યમ રાજમહિપતિ અસાન, પાષાણુતુળ્ય જણુ જગતપતી.”

માહરાજએ ત્યમ રાજપુત્રે પણ માહપંડીતની યોગ્ય વાણી સાંભળી. માહરાજને માહપંડીતની ડાહી વાત બહુ પસંદ પડી. રાખ્ય દરબારે પણ માહપંડીતની સ્વતંત્રતા ઉપર રાખ્યાસી નવાજી. દરબારમાંજ તે અછી જીકરેનો ફેસલો લાવવા બલવાન રૂપસીહ પોતાના એકપુરા પુત્ર ચંદ્રસીંહેને નીશાલ જઈ અમ્મતી સંપાદન કરવાને હરાતા મોહથી કહ્યું; તે રાજપુત્રે હજાર ઘણી આધીનતાથી પોતાના પીતાના વચન પ્રમાણે અમ્મતીને બાંધેલા સાંચુર પાસ નીશાળે પઢવા જવાની હેંસ દાખવી.

સઘલી રાખ્યવીધી પ્રમાણે મોટું સરઘસ કાઢી ચંદ્રસીંહેને નીશાળે મેળ્યો. ત્યાં પણ તે પોતાની હેશ્ચારી ને અંચલાઈના અસાધારણ છાપ મારતો મહીનાની કેલવણી કલાકે ને વર્ષની કેલવણી દીવસે સંપાદણ કરતો ચાળ્યો. આ નીશાળમાં એક સુતારનો પુત્ર જોની ગણીતવીધા અરેખરી બલબલા વીઢાનો ને પંડીતથી યાદ રાકતો નહી; તે માહ ગણીતરાજી છોકરા સંગાતે રાજપુત્રની વીધાના બલે મીત્રાચારી બહાજી. મન એવાં મળ્યાં કે તન તોમે પણ જીવ એક હોય. બપૈયા ને મેહની પ્રીત તે બેમાં ઉતરી હોય તેવા તે રાજપુત્ર ને સુતારપુત્ર બંને પરમસ્નેહી થઈ ગયા. જાણે સુતાર મોટો બાઈ ને રાજ નહાનો બાઈ હોય ત્યમ તે બંને પર્સપર વર્તવા લાગ્યા. રાજપુત્ર સુતારપુત્રને વડચલ બાઈ કહે અને પલ પણ

તેનેથી અલગ થાય નહી. તેઓ રમે પણ સાથે, શીખે પણ સાથે, જમે પણ સાથે, બસ વચ્ચેનો અંતરજની ક્ષીગયોની. રાજપુત્ર સુતારપુત્રને ધરબંધ, જોવો ખોરાક ત્યાં હાજર હોય તે ખાય. પોતાનાં લુગડાં, પોતાના રૂંગાર સઘળા સુતારપુત્રને પેઠાવે ને પોતે સુતારપુત્ર બરાબર લુંગડે બાહર નીકલે! શ્હેલ મારવા બંધ તો સંગાતે, શીકાર કરવા બંધ તો સંગાતે; ઘોડે પોતે ખેસે તો પોતા સમાન સુખ્યવાન ઘોડા સુતારસુત માટે પણ; એવો અલૌકિક મીત્રચારો બહાન્યો કે રાબ્ય નગ્ર સઘલું ત્રાહી ત્રાહી થાય. માહરાજ માહ વીચારમાં પડ્યા કે રાજપુત્રે મીત્રાઈ ઘણા કનિષ્ઠ સંગાતે માંડી.

એક દીને સમય રાજ રૂપસીંહે પોતાના પુત્રને ખાનગી બોલાવી કહ્યું “રાજપીજ પ્રજાપીજ સંગાત સ્નેહ કરવામાં રાજકુલને લાછણ છે. તું સુતારસુતનો સ્નેહ મેલ.” પુત્ર બોલ્યો “માહરાજ મેં તેને મ્હારે મ્હોટા બાઈ કહી બોલાવ્યો અને તેના સ્નેહમાં મ્હારે મન માહ આનંદ વ્યાપે છે. તેની ગણીતશાસ્ત્રની નીપુણતા અગર આપ જોશો બાપા તો આપણી રાબ્યરાબાના સઘળા શબાસદો ઉપર તે રાબ્યવેરા ને કર જમાવંદીનો મંત્રી નેમાયે. સુતારસુત છે પણ ગુણ ગાન્ધર્વના, વળી વર્તણૂક વીર પુરૂષની ને સત્યમાં તો તે આપણા રાજનું ભુષણ છે.” માહરાજે કાંપ કરી કહેવા લાગ્યા “પુત્ર તું હજી બાળાવસ્થા છે. રાજ પરકણમાં કુશલ નથી. ત્હારી બાલ બુદ્ધિએ તું મ્હારે હૃદય બળત્રાં ઉઠતું બાષણ બોલે છે. તૂર્ત બેની ગાંઠ મેલ નીકર તેનું શીર છેડાવીશ.” રાજપુત્ર ક્રોધ કરી બોલ્યો “પીતાજી આપની મર્જ હોય તે કદમ ભરે પણ મ્હારા મીત્રની ધાત થયા કેડે હું મ્હારી ધાત તે વેળાય કરીશ. મ્હારા પ્રાણ મીત્રનો એક વાલ અલવલ આવશે તો મ્હારા દસ વાલ તે ઉપર હું ખુરખાન કરીશ. સમ લઉં છું તે સાક્ષાત સુર્ય નારાયણ પ્રકાશમાન શાહેદી.” રૂપસીંહે મનમાહે ડર પકડ્યો કે માહ જોગ તપ યોગે એક પુત્ર મ્હોટી ઉમરે મને પ્રાપ્ત થયો તે અગર મ્હારી કઠણાઈ જોશે તો ખેરાક મીત્રાઈ ઉપર આપ-ધાત કરશે; અને એ બોલ્યો છે તે સત્ય સમ લઈ સુર્ય નારાયણને શાહેદ રાખી બોલ્યો છે. તેથી ખીન થયો અને તે વાતનો ખીજો વીચાર રચવાની ઇચ્છા મનમાં વરતી તે હાલ તર્ત ત્યાંજ પડતી મેલાઈ. આ વાત નગરમાં પણ અર્ચાઈ. કોઈની હામ ચાલે નહી કે રાજપુત્રના મીત્રને લેશે અપ-માન કે કોઠાતો દેખાડે; પણ સુતારસુત અતુર તેણે પોતાના મનમાહે તોલ કચ્ચો કે “નગરના નરેશને પોતાના પુત્રની મ્હારી સંગાત સ્નેહબાજી પર્સદ નથી. વળી એ રાજપીજ છે, આજ મીત્ર વળી કાલ સમય પલ-

ટપો કે બેદરકાર; તે વેળા મને ત્યમ મહારા કુટુંબને ખમવું પડે. વળી મહારી તે શોખીસાત કીવા શક્તી કે એ રાજસ્નેહમાં નીભાવ થાય? આજ રાજપુત્ર નાદાન છે તેથી એને મહારા ગણીત બંડાલની લેહ લાગી હોય તો તેના શોખીધાસ કે તે હમીશાં તે ધોરણેજ ટકાવ પામશે? માટે સ્વદેશ મેલી ક્યાં પણ મહારા વંશનો ધંધો શીખવાને મીસે હું છાંધી દુર ખસી જવું પછે બનેછ તો સાત આઠ વર્ષ કાંઈ ઉદ્યમ લઈ આવ્યા ને કુટુંબમાં રહેવાયું તો બલે નીકર સદાયનો દેશવટો લઈશ. વળી એ સુદત પણ ઠીક વીટશે એટલે રાજપુત્ર પોતાને યોગ્ય સુદ કે રાજ ખટપટમાં મચશે તો પછે મહારી એને યાદે ક્યમ રહેશે કે મીત્રાચારીની ચર્ચા ચાલશે?" આ ઘીર્ષ વીચારે પક્ષાસુતારસુતે એક દીવસ રંગરાગ ને ધોડા-ખાજમાં ઠીક રીજી રહેતાં ડાગાથી રાજપુત્રનો વચન માંગ્યો કે "પરમપ્રાણ સ્નેહી મીત્ર મહારે એક વસ્ત માગવીછે તે વચન આલે તો અભય માંગી લો." રાજપુત્રે લગાર તેજ નેન કરી કહ્યું "મોટા બાઈએ એ જીદાઈ રાખવી લાજમ નથીજ. જો વચન જોઈયેછે તો લે આ મહારે વચન; જોઈયે તો મહારે પ્રાણ માંગ, તે પણ તને ના પાડું તો કહેજે કે આછાં કુલનો હો! કહે તો મહારે રાજપાત તને સ્વાધીન કરીદો. કહે તો મહારી સંગાત દેશવટો લઈ આ સહુન સ્વદેશ તજી આવું. ને જોયે તે માંગ; તને મહારી ના પડનાર નથી." સુતારસુત ગળે બહાજી આંખોમાં આશું આણી વાણી વડ્યો "વીરમીત્ર મહારી બેઅદખી ક્ષમા કરજે. હું જાતે હલકી વર્ણ; વળી ઉદ્યોગ કરી પેઠ બરનાર જાતીમાં જન્મ પામેલો; માટે મહારે મહારા પાપનો સુતારનો ધંધો શીખી ઉદર ભરવું જોયે. હાલ હું પંદર વર્ષનો જાજરો, કાંઈ પણ પંચાતથી મોકલો, માથે માખાપવાલો; તે વેળા મને હુનર મેલવવો જરૂર છે. તું મને ખુશીથી રજા આપ કે હું કોઈ પ્રદેશ જઈ ત્યાં કોઈ પૂર્ણ ઉસ્તાદ હુનરમંદથી સુતારનો પાકો હુનર હાંશીલ કરું ને સ્વદેશ આવી મહારાં કુલ યોગ્ય પ્રતીષ્ઠામાં જન્મ સાર્યક પામું." આ વાત સાંભળી મીત્ર માહ સુજાણો. પણ વચન આપ્યુંછે તો પછે ના કાંઈ કહેવાશે? નાચારીએ હા પાડી. તે બોળ્યો "તને શો તોટો છે કે તું હુનર શીખવા પ્રદેશ જાય છે અને મને વ્યોગને વશ કરેછે? મહારે જ કાંઈછે તે સમજું હોઈજ છે. જોયે તો રતોના બંડાર મહારે ક્રૂરે મોકલી દો, જોયે તો તને ખોટા મુસારો કે જાગીર બાંધી આપાવું, જોયે તે માંગ તને રેસ કમી પડવા દેનાર નહી. પણ જો તું ના જઈશ તો મહારા ઉપર કોટી ઉપકાર નવાજીશ કચ્છા જાણીશ." સુતારસુતને માત્ર મીસ કરી તેનથી જીદો પડવાનું હતું તેના આ બોલીથી શો અર્થ સર? તે બોળ્યો

“માહારાજ હું બેહુબર રહું તે મહારા કુલને માહ લાંછણુ. તે હાલતે હું કો-
ઠધાધીપવીના આદરસન્માન પાશું તોય તેમાં ખામી, માટે મ્હારે એક વાર
પ્રદેશ જઈ રહી મ્હારા કુલને શોભાવતો હુબર મેલવવાનો યત્ન ખેંચવો
જોઈયે.” રાજપુત નાચાર હતો, તે વળી પણ માહ શોકાતુર થઈ બોલ્યો
“મીત્ર મ્હારે વચન લીધુંછે માટેજ હા પાડુંદું. પણ આજથી ત્યાં લગી
તું કુર છે ને મને આવી મળ્યો નથી ત્યાં લગી હું સાધુજનની સ્થિતિએ
જાં રહીશ. આઠસ, હશીસ ને આનંદ કરવાનું તું આપ્યા પછેજ તું સં-
ભાતેજ હું કરીશ ત્યાં લગી એની મને બાધા જણુ.” ફરી બોલ્યો રાજ-
પુત્ર “મીત્ર તું મ્હારે ક્યારે કે મ્હારે માટે તું શીખી નીપણુ થઈ સ્વદેશ
ફરે ત્યારે આસાધારણ કોઈ કરામતની શોગાત મ્હારે માટે લાવજે કે
જો માટે સાં નગર ત્હારી વાપ્પવાપ્પ કરે અને આપણી મીત્રાચારી
દિબર રાખાસી નવાજે.” બન્ને મીત્રો હૃદય સ્નેહ સ્માગમ કરી જીદ પડ્યા.

સુતારસુત હરદાસ મધ્યાહ્ન દીવસે માતપીતાની આસા ને આ-
શીસ પામેલો પ્રવાસમાં નગ્ર મેલી બાહર પડ્યો. મીત્રતાના અમૃતમાં
વીષે ચીકાર બોલો પી મસ્ત થયેલો પ્રદેશ ખીજ સુતાર ઘર ઉતારે લીધો
અને ત્યાં સાત વર્ષ હુનર સીખી ચતુર કેહવાણો; તે સુતારનું ઘર સઘણું
હરદાસની કમાણીથી ચાલવા લાગું. તેની નકસી ને સુતારવીધા જનજન
માહ વાપ્પવાપ્પ થવા લાગી. તેનો ઉસ્તાદ પણ તેના કામ ને ઠાવકા-
પણુ સંગાતે તેની સત્ય ચાલથી બહુ ખુશ થયો. તેણે આનંદભરે પોતાના
ચેલાને પોતાના માતપીતા ને ઘરપરીવારને મલવા રજા આપી; આશીર્વાડ
પણુ બહુ લાભકરી આચર્યો પણ હરદાસ ત્યાંથી એક ગજ પણ આપે
જાય નહી. આજ જશે કાલ જશે પરમદી જશે પણ તે સઘણા અટ-
કલા વ્યર્થ થયા ત્યારે ઉસ્તાદ તે માટે આશ્ચર્ય પામ્યો. તે મનમાં વીરમય
થયો કે વીવેકમાં કમી નહી, સત્યમાં લેસ એછો નહી, ઉત્તમ પંકતીની
ચાલ ચાળ્યામાં સદા પંકાયેલો, તેને પોતાને સ્વદેશ જવામાં એટલો અન-
ગમે ક્યમ? કનીષ્ઠમાં કનીષ્ઠને સ્વદેશનો માહ પ્રયજ હોયછે અને આ
ચતુર ગણિતશાસ્ત્રી, વળી બાપદાદાના ધંધામાં માહ કુશલ તેને તે શી
અડ હશે કે સ્વદેશનું નામ દેતો નથી? એક દીવસનો સમે થયોછે અને
નગ્રના નરેસનું સીંહાસન ધડાઈ માહ તેજભર સફ થઈ સઘણી પ્રજા તે
જોવા મલે છે. આરસોજ તે હોયની ત્યમ ઝલઝલ થાયછે. રાજ પોતે તે
જોવા આવનાર છે તે તેનો ખાનગી મસલતકાર જણાય છે. તે વેલા
શુર ને શીખ બનેનો મેલો થયોછે. માહારાજને માન દઈ તે દેખાડવા

વીદાય થતી વેળા મુગંધી, પુષ્પ ને નાગરવેલ દીધાની ત્યાં સામગ્રી તૈયાર થાય છે. તે આનંદમય અવસરે ગુરૂ શીખ્યને સ્વદેશનો અભાવ થયાનું કારણ પુછેછે. તે સાંભલતાં તેની આંખોમાં પાણી ભરાયાં. તે જાણ્યો “ગુરૂરાજ મહારથી મહારે સ્વદેશ પાછાં ફરાય ત્યમ નથી. મહારી ને મહારા રાજપુત્રની માહ મીલાઈ પહાઝી છે અને નગ્ર અમારી મીત્રાઈ માટે વીશ્વમય થાયછે. તે મહારા હૈયાનો હાર ને હું તેના લોચનની કીકી ! મને ચકોર જાણો તો તેને ચંદ્ર માણો, કીંવા મને ચંદ્ર માણી તેને ચકોર સમજાવ્યો, એવી અમારી દોસ્તી પહોંચેલી. ના લેસ છેલું, ના રેસ ગુપ્ત, ના રજ વ્યોગ; ત્યમ તે મીત્ર રાજપુત્રનો મીસે વચન લઈ મેં આ દેશવટો ભીધા કે બાપદાદાના હુન્નરવના મહારી તે પાછલ શી વલે થાય? મને તે રતોના બંડાર આપવા કહે, મને જગીર આપી રાજ બનાવા ચાહે વગેરે સધલી તેની જીવ્વતી મેં મહારા ચીટેલા હેતુ પાસ વ્યર્થ પાડી. તે મીતે મને રજ આપતી વેળા કહ્યું છે કે કોઈએક વસ્તુ એવી અલૌકીક ને અસાધારણ લાવજે કે જગતમાં મહારી ત્હારી મીત્રાઈનો મંખો આશ્ચર્યતામાં પોરાય. મેં તે આશા પાર પાડવાનું વચન આપ્યું કે મહારે ફરી ક્યાં સ્વદેશનાં દ્રવણ કરવાં છે? ગુરૂરાજ તે કારણથી મહારે સ્વદેશને છેલી જોગાણ કરવી પડી છે.” હરદાસનો ઉસ્તાદ માહ વૃદ્ધ ને કરવૈયો હતો. તેણે પોતાની જીવાનીના દીવસોમાં દેશાતણ કરીને સુતારના હુન્નર એવો સંપાદન કર્યો હતો કે ઈંદ્ર તેના હુન્નર ઉપર વાહવાહ ખેલતો હતો. તેણે એકવાર ઈંદ્રાસનની સુંદર અમ્મછરા કોઠ સરસ કાજમાંથી ધડી કાઢી તેમાં એવી સાંચા ગોઠવણ કરી હતી કે જે કોઠ તેની ગરદનમાં એક હાથ ભરવે ને તેના ડાબા પગ ઉપર પોતાના જમનો પગ મેલીને જો તેની કળ ડાબે તો તર્ત પરીસંગે તે આકારા ઉપર ચઢ્યોજ. મન ચાહે ત્યમ સૃષ્ટી મેલો જોઈ જ્યાં પણ મન જાય ત્યાં તે જુમી ઉપર ઉતરવાને સામર્થવાન થાય ! આ અમ્મછરા માત્ર સાત કાજના કકડા જોડ્યાથી અને તેમાં પાઉલાં વીંધમાં રેસમની દોરી પ્રોઠ તે હાથ ધરી તેની કળા જાણ્યાથી તે કોતુક બનતું હતું. તે અચરજ ગુરૂએ પોતાના ચેલાને શીખવી અમ્મછરા સ્વાધીન કરી. રાજ સીંહાસન જોવા આવ્યો તે રાજ ને ખુરા ખુરા થઈ મુગંધી ને પાનસોપારી લઈ ગયા કેડે ઉસ્તાદે પોતાના ચેલાને તેને સ્વદેશ જવા રજ આપી ને તે તે પરીમાં ભિલાઈ પણ વચ્ચે આકાસઉપર ચઢ્યો તે સુર્ય અસ્ત થતી ધડીએ સ્વદેશ પોતાના ધરને આંગણે આવી ઉતર્યો !

રાજપુત્ર આજ સાત વર્ષ પુરાં થયાંથી પોતાના મીત્રના ધરે તેના સ્માચાર જણવાને સ્વતાં આવ્યો તે સુતારના ધરનાં આંગણમાં અમ્મછ-

રાને ઉભી જોતાંજ તાજુબ થયો પણ ભ્યારે મીત્રના નેન સંગાતે તેના નેન એકત્ર થયાં ત્યારે તો તેના ઉમંગનો શો પાર? હર્ષ તો મનમાં સમાયો જાય નહીં. બન્ને મીત્રો મળ્યા તે અર્ધ કલાક ઉપર આલીંગણે વળગી રહ્યા. ભ્યારે લગાર સાંત થયા ત્યારે તે વેળાય તેઓ વાડીમાં જઈ બેઠા. રાજ-પુત્રે રાજભિજન ત્યાં મગાવ્યું. અનેક અનેક નવીન વાત ને નાના પ્રકારના હાશ્ય કરી રીઝ રાજ રેહતાં ત્યમ ખાનપાન કરતાં જતાં રાજપુત્રે પોતાના મીત્રને પોતાની કહેલી અલૌકિક સીજલાવવાની યાદ દેવાડી. સુતારપુત્રે તે બાવ્યાની જાણ કરી. રાજપુત્ર તે હર્ષમાં આવ્યો કે મ્હારે મીત્ર તે સાત વર્ષ લગી યાદ રાખીને લાવ્યોએ ખરો! મટે તે વસ્ત જોવાને આવ્યો હ કરવા બાગ્યો. સુતારપુત્રે પરીઠીયે દેખાડવાને કહ્યું. રાજપુત્રે કહ્યું “ના મ્હારે મટે લાવ્યોએ તો અપ્પઘડી રાત્રેજ દેખાડ.” સુતાર પુત્ર બોલ્યો “મધ-રાત્ર થવા આવીએ મટે પરીઠીયામાં તે જોવાને ઠીક પડશે.” રાજપુત્રે હઠ પકડી. રાત્ર પુરાણમાં કહેલું છે માહ હઠ તે ચાર કેહવાય છે તેમાંહે એક રાખ્ય હઠ પ્રસીદ્ધ છે. નીરપાય સુતારસુતે પેલી અપ્પછરા દેખાડી ને તેની કળા દેખાડવા ખાતર તેમાં તેની ગરદને હાય નાખી પગમાં પગ ભિરવી તેનું ખભું ડાબું કે તે ભુમી ફાટી કોઈ અદભુત આકાર નીસરી આકાસે ચઢતો હોય ત્યમ માહ છટાથી ગગન લગી ચઢ્યો. રાજપુત્ર તો તે કૌતુક જોઈજ રહ્યો! ત્રાય ત્રાય થઈ આંગળી માહમાં લઈ હાં હાં કરે છે, તેટલાં વળી તે વાધુના એક સપાટા સમાન ભુમી ઉપર ન્યમ કંણુ ગરડ ઉપર બેસી ઉડતો આવી પૃથ્વી ઉપર ઉતર્યો હોય ત્યમ તે સુતારસુત જાહેર થયાનો રાખ મારે છે. રાજપુત્રે તે દેખાવ અપાર પ્રસન્નતાથી જોયો. પછે પોતાનાં સઘળાં અલંકારો ને પોશાગ પોતાના મીત્રને પેઠાવ્યા અને તેના સર્વ ચોગી સમાન પ્રવાસનો પોશાગ પોતે આંગમોઢે ધાળ્યો ને ન્યમ પોતાનો મીત્ર ઉડ્યો હતો ત્યમ તે કાજની અપ્પછરાને અંગ ભેળાતાં તેની ગરદન ડાબી કે હા હા શેર થતાં તે આકાસ ઉપર ચઢ્યો. પણ ન્યમ અપ્પછરા ઉપર ચઢતી ત્યમ તેને તેની બરાબર સમજ નહીં ત્યમ ત્યમ લગાર ડર ખાતો વધુ ને વધુ ગરદન ડાબતો તેથી તે ચાર જાદા ને જાદા આકાસ ઉપર પોંચતાં જોતાં જોતાંમાં ત્યાંથી અલોપ થયો. હરદાસ તો સ્તબ્ધ જ થયો. ના તેને માહથી રાખ નીશરે કે ના તે આકાસ જોતી આંખો હેઠી કરે. રાત્ર ચાંદનીની તેથી, વળી અપ્પછરાની ગરદન ન્યમ ડાબતી ત્યમ ત્યમ તેના આકારમાં નીકળતો ભયાનક શેર એથી શેરમાં શર પડી. સઘળી વરણ ને સઘળી રહ્યત જાગી ને આકાસમાં ચઢતી અપ્પછરા જોઈ ત્રાસ પામતાં ને ઓચંપાનો ખુલાશો પુછતાં આખરે સાચી વાત બાહેર પડી.

સુતારસુત હરદાસને રાજના શીખાઈઓએ રાજપુત્રના શૃંગાર ને લુગડાંમાં લાવી હાજર કર્યો. રાજ્યે પોતાના એકના એક પુત્રના ગુમ થયાનો માહ શોક ધરી કલપાંટ કર્યું. રાજ્ય ને સઘલી રૈયતે તે હરદાસને સર જાડુગર ને નગરનું રાજ ખુંચી લેવાનો કાલો પ્રપંચ રચ્યાનો ગુનોહ ચઢાવી તેને ન્યાયની દેવડીમાં પુર્યો! હરદાસથી તો એક રાખ્દ પણ બોલાયજ નહી. તેના માતપીતા ને સઘળા કપીલાને પણ પકડી કેદમાં નાખ્યો. તેઓની સઘલી જંગમ ને ઠાવર મીલકત હરાજ કરી નાખાવી. રાજ્ય પોતે પણ પુત્ર બોગમાં ગાંડો થયો. રાત્ર દીવસ માહરાજ કોઈક ખચારા રેંકની હાલતે સુતારસુતને માહ દયામાંથી મોહ કરી પોતાના રાજપુત્રની શો વલે કરીછે તે પુછતો. તેને મનાવતો. પુત્રને મેલવવાના ધનામમાં રાખ્ય ખક્ષીશ કરવાને કહેતો. વળી ખીજવાતો ત્યારે સુખી દેવા મોકલાવતો. વળી સુખીની સજામાં અટકાવ નાખી તેને ફરી કેદમાં પુરી અપવાસથી મારવાનેજ વીચાર કરતો; ગમે તેમ તે પોતાના મંત્રી ને પંડીતો ને જોસીઓ વગેરેની સલાહથી કામ લેતો પણ પુત્રનો પત્તો તો કસો જડતો નહી. લખ્ખો દામ પુત્રની શોધમાં વેરતો હતો. જે પણ નવા ઉપાય સુજતા કે કોઈ સુચવતા તે કરવાને લગાડે ધીલ રાખતો નહી. નગર સઘલું આ આકૃતમાં અટવાનું ચાલ્યું. નય રાજના બંદોબસ્ત વના દન પર દન શુન્ય મારનું ગયું. રૈયતનો ઉદ્ધમ કમી થતો ચાલ્યો. રાજદરબાર ઠોરાંખાનું થયુંજ. ગેહોલો સુમસાન ખની ગયા. મંડીર ને મેડી ખાલી પડી. સુંદર શેહેર માત્ર વેરાન રાન સમાન વીકાળ કોઈ ભુત પીસાચોનું મઠક હોય ત્યમ દીસવા લાગ્યું. સઘલું ઉજડ ઉજડ, ભ્યાં જોઈયે ત્યાં ચીલ પણ નજરે પડે નહી. એ સ્થીતી તે રાજ્ય અને તેના શેહેરની થઈ. રાજના ભંડાર ખુટયા ને મંત્રીઓ ખીજે રાજજઈ વસ્યાથી રાજ્ય પોતે પણ કોઈ સાધારણ પટેલ હોય તેવો થઈ રહ્યો. માત્ર પેલા સુતારસુત ને તેના માતપીતાને કેદમાં પુર્યાછે. થોડાક વફાદાર સેવકો ઇમાનદારીથી સેવામાં રહ્યાછે. રાજવંશમાં તો માત્ર માહરાજ એકલો છે કષમ કે પુત્ર બોગથી તેની માતાએ તો સાત દીવસમાં જ સ્વર્ગવાસ કર્યો છે. આ રીતે કાજની અખચરાએ નારા પાંડર્યો છે.

“દીસૂતા દીસૂત ગરિયો, દીસૂત બેંદ બોલાય;
દીસૂત આવે નહિ તો, દીસૂતા ઉઠ જાય.”

ભાગ બીજો.

“દીપમે પ્રેમ પતંગનકો, અર પંકજ ભગનકો સુખ પુરત,
ચંદ્રમે પ્રેમ ચકોરનકો, ધન ધોરનમે નીત મોરન કુરત,
આતુક પ્રેમહી શ્રુદનમે, જળ જાતકો પ્રેમહે સૂરકી સુરત,
જાણુત હે ધહી રીત સદા, હમ પ્રેમકો રૂપ પ્રપીનકી સુરત.”

આકાસ ઉપર ચઢેલી કાષ્ટની અપ્પછરા ભ્યમ ભ્યમ રાજકુમારથી ડરતા માથ્યા ગરદન ડખાતી જ્ય ત્યમ ત્યમ તે માહ ઊંચાણમાં ચઢી રાજપુત્રને આ મહાન સૃષ્ટી એક ઉજ્જલું ઢાલું દીસીને તેના મગજે ચક્ર ઉપર ચક્ર આવવા લાગ્યાં. તે પોતાની ગતી કોઈ દૈત્ય કે રાક્ષસ સમાન બદલાઈ ગયેલી જોતાં પોતાની જાન મુલગી ભુખ્યો. અંત્યે આંખોમાં એક જાળી ચીત્રી આવી જઈ તે મુછાંગત થયો ને તેના પગ અપ્પછરાના પગમહિથી નીકળી પડી તે છટકતાં તે ને તેની લાકડાંની પરીજાદી બન્ને અંગોઅંગ સંગાતે ધું ધું ધું ચક્રી પર ચક્રી ખાતાં આકાસમાંથી ગગચ્ચાં તે માહસાગર વચોવચ ભ્યાં માનવી કારીગરીથી એક અલૌકીક ખડક ઉઠી ઉભી થયેછે અને તે ઉપર સંગેમરમરની હવેલી ભ્યમ ઉજ્જલા બર્ફ રંગના ખીલારી મોહાલ ઉઠ્યો હોય તેવી સુર્યના તેજે ઝલઝલાયમાન થઈછે તેથી થોડે છેટે જલમાં આવી પડ્યાં. હ્યાં માહસાગરના મસ ઉછલતા મોજામાં અપ્પછરા ને રાજપુત્ર ધડીકમાં ગોટાં ખાઈ દુખતાં ને ધડીકમાં ઉપર તરી આવતાં છે. તેદૈત્યનું દીલ વીંધતા દેખાવે મોહાલમાં ઉભેલી પક્ષીની આપવંતીનું હૃદય ઠરઠર કંપવા લાગું. તેની લોચનો તે નવીન દેખાવે ત્યાં બીરાલ લંબાયલા માહસાગરમાં તે દેખાવ ઉપર દયા વરસતી થઈ છે.

અપ્પછરા ને રાજપુત્ર જલમાં ગોટાં ખાયછે; તેદેખાવ પેલી ખડકની મેરીમાં ઉભેલી પક્ષીની આપવંતીના દીઠામાં આવ્યો, તેથી તેણે તર્ત પોતાની દાસી તરંગીને તે બન્નેનો બચાવ કરવા મોકલી. તરંગી માહ કલાવાલી ને જાતે ચતુર હતી, તે પોતા સંગાત બે તારા શીપાદઓ લઈ ત્યાં આવી. તારાઓ રાજપુત્ર ને અપ્પછરાને જોતાંજ પલક વચ્ચે જલમાંહે કુદી પડ્યા અને આંખનો અન્સારો વાગે તેને તો હજી વીલંબ તેટલામાં બન્ને કુખતાંને ઉઠાવી ત્યાં તરંગી પાસે લાવી નાખ્યાં. રાજપુત્રી પોતે પણ ત્યાં આવી હતી. ખીજી સધલી શાહીલીઓ પણ તે સંગાતે હતી, તે સધલીઓ સહાયતામાં લાગી ગઈ. રાજપુત્ર નવજવાન દુધ્યા રંગનો, જેના માહ ઉપર એક નીમાલો ફૂટેલો નહી. ચક્ષુ જોવા તો તારા પ્રકાશમાન. ગરદન

જોયો તો ચાંડીનો સ્થંભ. બાલ પણ વીશાલ, છાતી પણ વીશાલ, છોક પણ માહ છળમણો. રાજકન્યા આપવંતી તો પોતાના મનમાહે તર્ત સમજ કે ભ્યાં છે ત્યાં આ માનવી કોઈ રાજપીજ છે પણ તે સંગાતની સુંદરીથી તે સત્ય શીયલત્રત તેથી સ્નેહ સ્વપ્ન એ માનવાને ડરી; ઐઠલામાં એક સાહીલી આશ્ચર્ય પામી બોલી “બા આ અપ્પછરા તો કોઈ અદ્ભુત પરાક્રમ દીસે છે. કાજના કકડા કલાથી ગોઠવાઈ તે તે સમાન સ્થિતિમાં આકાસ ભુમી ચઢ ઉતર થવાનું સાધણ માત્ર છે. આચંબો થયો છે કે કોઈ દેવતૈ વીધીથી આ મંત્રયોગ રચાયો જણાય છે.” પક્ષીની આપવંતી બોલી “તું એ શી બટાઈ લવેછે?” “અરે કહુંછું બા, આ અપ્પછરા તો કાજ કૌતુક છે જે મંત્ર કોંવા કોઈ જનકુયોગથી સંધાઈ સુંદર સ્વરૂપ ખન્યું છે. આ હાથ છુટો પડ્યો જોયો? વલી આ પગ પણ સાંધામાંથી લુલો થયો છે! આ પેટનો પરદો ઉઘડી ગયો છે તે જો જો હો” સાહીલીએ કહી કાજ અપ્પછરા લાવી રાજપુત્રી પાસે મેલી.

પક્ષીની આપવંતી રેવાના રાજની ન્હાની કુવરી, જન્મથીજ માહ ચતુર ને હથરાંગ હતી. તે પ્રાલબ્ધ પુંજક ને જોગન ધ્યાણની હતી. એક સમય રાત્રી દીવાનખાતામાં રાત્રી કુટુમ્બ ખેડું હતું. ત્યાં રાજ ને રાણીને રાજપુત્રો ને રાજપુત્રીઓ માત્ર પોતપોતામાં સ્વરૂપ પ્રેમનો આનંદ ખેલતાં હતાં. ત્યાં રાજ પણ ખુશ મીજનમાં હતો. આ સુસમય સધળાં રાત્રી કુટુમ્બમાં આર શોભાયમાન વહેતો હતો. ત્યાં રાજજીના મનમાહે કાંઈ આવી ગયાથી તેણે પોતાનાં પુત્રો પુત્રીને પોતે કેટલા ઉપકાર કરેછે તે કહ્યાનો મદ ઉપજી તે ગર્વથી વાત લંબાવતો હતો. રેવાનું રાત્રી પોતાના પીતાની કારકીર્દમાં કેવું અનાથ થયું હતું અને ખંડણ્યા કેટલા સર હડાવી સામા થયા હતા તે જીકર લ્યમ પોતાના શૂર ને સૈન્યના પરાક્રમ વર્ણવતો તે ખુબ છકચો હતો. પોતે આ પૃથ્વી ઉપર પ્રેદ થયો હતે નહી તો રેવાનું રાત્રી લય પામતે! તે ગર્વ ભાષા રાજપુત્રી આપવંતીને ઠીક લાગી નહી; તે આ વખત જોખનમાં ખીલી પરીસુરત સધળાં રાત્રી કુટુમ્બનો શૃંગાર કેહવાતી હતી; સધળાં તેની ચતુરાઈ ને શ્યાણ ઉપર ફીદા થતાં હતાં. સધળાં ખુખમાં તેની કેળવણીના વખાણ ચાલતાં હતાં. તે માહ ચતુર રાજપુત્રીએ પોતાના પીતાની ગર્વવાનીનો તીરસ્કાર કર્યો. તે બોલી ઉઠી, “સૃષ્ટી ખાલી નથી. વખત ચઢ ઉતર આવેછે. આજનું આશન રતનસીંહાસન તો કાલનું આશન સાવ રતનભૂમી, ભ્યાં ના વચ્ચે કે જત! આપું જાયછે. સરખા દી સદા રહેતા નથી. પીતા પીઝાઈ સ્વર્ગવાસ

થાયછે તો પુત્ર યશ પામી પૃથ્વીપતી કહેવાયછે. એ વાતની તે શો ખડાઈ?"
 રેવાના રાજને પોતાની પુત્રીની આ વાણી બહુ કડોર લાગી. તર્ત તેણે
 પોતાના મંત્રીને બોલાવી માહસાગર વચ્ચે એક ખડક બનાવી ત્યાં એકાંત
 એક હવેલી ઉઠાવી તેમાંહે તે પુત્રીને બંધ કરી આ બેઆદમીની શીક્ષા કરવા
 કહી. ત્યમ આ ચતુર રાજકનિયા હ્યાં એકાંત રાક્ષસના અદબૂત મોહલ
 સમાન સ્થાનમાં પોતાને ઘોડાક દાસ દાસી સ્વાધીન થયા સંગાત રહેતી
 હતી. સદા ઉદાસીણુ ત્યમ મનથી બહુ મુજતી હતી "આકાસનો ઈંદ્ર મને
 વરે તો વરે, બાકી હ્યાં તો નાહક ભવ વહો જાયછે અને માહસાગરના
 મોજ ને મનના મોજની યુદ્ધનો મેળો થાયછે. માનવી કોઈ શૂરે મુયોગ્ય
 જોડ્યો તો મ્હારી મસાનજ નીવડશે. બ્યથે ભવ ને સમય સેજ ગુમા-
 વ્યાની રેઆ સખલ છે." આ વીચારે તે દીવસે દીવસ દીલગીરીમાં ગરક
 જતી સાંત સ્થિતીથી પોતાની રાજે સહેતી હતી ; ત્યાં આચીંતો આ બનાવ
 બન્યામાં તેના મનમાં કોઈ ખીજીજી વાત વસી.

દાસ દાસીણો મુર્છા પામેલા રાજકુમારની માહ જતનમાં લાગ્યાં.
 જે પણ ઉપાય કરવાના હતા તે સઘલા અજમાવી જોયા. પણ કાંઈ સાસ
 સંભલાય નહી, તેથી એક પામીને રાજપુત્રી પોતે તે મુરડાં સમાન વદનને
 અમી ને ઔષધી ચોપડવા ખાતર તે ઉલટ પાલટ કરવા લાગી. બ્યારે એ
 યતનમાં ત્રણ ચાર કલાક ગુજસ્યા ત્યારે રાજપુત્રીએ સુગંધી મુંગડચાથી
 લગાર ખંખાર સંભલાયો ને સઘલાંની છખી આનંદે રંગાઈ. સાસ ત્યાં
 આસ જાગી, તે પછે સઘલી જતન સફલ થઈ. દીવસે દીવસ રાજકુમાર-
 ને કરાર થતાં તેને શક્તી આવી. તેનું આખ તેજ થયું. તેનું અંગ થર
 પકડવા લાગું. તેની છખી રંગીન ખીલી રહી. માસ એક ગુજસ્યા સુધી
 તો તે આસાયશમાંજ રહ્યો. આપવંતી ધણીજ રૂપાલી ને વલી બ્રહ્મ-
 ધ્યાણી સાથ માહ ચતુર તેને જોઈ જ્યમ બપેયો મેહ ઉપર આશક પડે ત્યમ
 તે આપવંતીના મોહમાં ફસ્યો. ત્યમ આપવંતીને તેનું મુખ જોવાવના ધડી
 ના ચાલે. પર્સપર પ્રેમનો બંદ બંધાયો. તે આચંખા જ્યો મેલો ગાનધર્વ
 વીવાહ કરી અંત્યે જોડો થયો. રાજ રાજપુત્રી ને રાજપુત્ર બન્ને હશી હશી
 મન તનથી સંગાતે વસ્યાં. ત્યાં એકાંત માહસાગર સ્થાન માંહે મુંદર સ્વરૂપ
 આપવંતી પોતાના પતીરાજ સંગાતે સાત માસ ગુમ રહી પણ અંત્યે દાસ
 દાસીણોમાં તેની વાત ચર્ચાઈ. આપવંતીને ગર્ભ રહ્યો તેથી તેનું મુખ
 ખીલું શ્રીકું માસુંજ. પુરા દી થયાથી આપવંતી ચીંતાતુર થઈ છે. તેની
 ગુમ વાત તેના આપને જાણુ થયાથી ત્યાં તેના આવો લાગવાની હો હો

મતી છે. આપવંતીએ નક્કી જાણ્યું “જો પીતાજી આવ્યા તો સેજન શીરો-
ધથી સર ઉડ્યું.” તેણે મનમાં ખુબ વમાસન કરી પતીને વીનવ્યો “પ્રા-
ણપતી મહાર્ મૃત્યુ આવી લાગ્યું છે. મહારો પીતા મહારી આ ગર્ભ રહાની
વાત જાણી મને જોવા રોષભર આવે છે. જો આપ મને આહતાહો તો કાજી
અપછરાને ફીક કરી મને લઇ તે ઉપર ઉડી બીજી જગ્યાએ ચાલો.” રાજ-
કુમાર બોલ્યો “પ્રીય આકુલ વ્યાકુલ મા થઈશો. તું જ્યમ કહે ત્યમ
તને આ દૈત્ય સ્થાનથી લઈકરી પ્રદેશ જઈ ઉતરે.” પછે અપછરાના
સઘળા સાંધા સાંધીને તે ઉપર તેની કલાની સઘલી યાદ રાખી આપવંતીને
લઈ સવાર થયો. આંપ ઉખાઈ કે અપછરા આકાસમાં ચઢીજ.

રાજપુત્ર ને રાજપુત્રી આકાસ ઉપર જ્યમ કામ ને રતી પ્રેમાનંદ
એણે ત્યમ પ્રેમભર શોભી રહ્યાં છે. પંખીઓ આ દેવાગ્ન સ્ત્રીને નીર્જતાં
આસેપાસ સ્નેહભાવથી વાયુ માર્ગ કાપે છે. પીયા સંગ પ્રીયા ધણીજ લાડ
કરતી ગળે વળગી ગઈ છે. મરત કાચા અમર માયામાં લીન થઈ છે.
વાયુ પણ તે સ્વરૂપાં જોડું જોઈ સ્થીરપણે વહે છે. સઘલી મળે હૃદસર
પોતાનો કર ખેસાડ છે તેટલાં ત્યાં આકાસમાં માહ ઉભ્યાં પ્રગટ થયું ને
તેમાંહેથી માહ બહી શીવસંકર ને પાર્વતી બને માહ નાગવાદલ ઉપર સૃષ્ટી
મહીમા રહેલ મારવા આવેલાં પ્રકાશ્યાં ! પ્રથમ શીવની નજર અપછગ
ઉપર સ્વાર થયલાં જોડાં ઉપર પડી ને પાછળથી પાર્વતીની. પણ પાર્વતી
પહેલીબોલી “ત્રૈલોકપતી મહારાજ આ કોણ દેવદેવી આકાસ ગમનમાં મરક
છે ?” શીવ ક્રોધાયમાન થયેલો તર્ત તે જોડાં પાસ આવ્યો. તેણે પોતાની
જટાની એક ઝટક પેલાં નીર્દોષ જોડાંને સ્વાર કરી ઉડારનારી કાજની
અપછરાને મારી કે તર્ત માહ કોપસમ તે ખે જનની એક ચીચારી પડી ને
તે બને પક્ષમાં ભુમી ઉપર પછડાઈ પડ્યાં. પતીરાજ ક્યાં ને પટગણી
ક્યાં ? આપવંતી એક અધોર રાતમાં જઈ ધાસમાં પડી તેવીજ તે ગર્ભ-
થી છુટી. ચંદ્ર સ્વરૂપ એક પુત્રનો ત્યાં પ્રકાશ થઈ રહ્યો. માતા થયાના
હર્ષમાં પતી બોલ્યાનો ખેદ તે ભુલી. આ પ્રાલબ્ધ પણ તે વીશ્રમાં ધેરાયલી-
ને કૃત્યું નહી. તે આગ્રહે જ્યમ ત્યમ ફસડાઈ બાલકને નરમ વસ્તુપર
ઝેલવાની હજારે ધાસ ખેંચતી લગાર આવધી ગઈ છે તેટલાં ત્યાં આવેલું
દીપડું તે બાલકને માહમાં લઈ દુર નાહું ને જોવું ભક્ષ કરવા મંડ છે તેટલાં
તે ઉપર એક વાથે તરાપ મારી દીપડાંને ઉઠાવું પણ તેટલાં શીકારે ચઢેલા
રાજનો બાન લાગી તે વાધ જખમી થઈ ત્યાં પડ્યો. ભ્યારે રાજ પોતા-
ના સેવકો સંગાતે શીકાર ઉપાડી લઈ જવા ત્યાં આવ્યો ત્યારે તે વાધ ને

દીપડાં વચ્ચે તારાની આંખ ને ચંદ્રના મુખવાલું એક બાલક જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો. પોતે નીરવંશ હોવાથી તે બાલકને આનંદ પામી માહ સંભાલથી સ્વતાં ઉઠાવી પોતાને મોહોલ લાગ્યો અને તેને પોતાની માહ માનીતી રાણીને ભેટ કરી રાજવાસ નેમ્યો. આપવંતી ધાસ ખેંચતી ખેંચતી લગાર દુર ગઈ ત્યાં આંહી હોવાથી તે તેમણે સરી પડી મુર્છા પામી હતી. ભ્યારે સુદોમાં આવી ત્યારે તેણે માહ કલપાંત કસ્યો તે સાંભળ્યાથી તે વગડામાં મળ્યું મંડલીના ત્યાગ કરી વસી રહેલી વૃદ્ધા આવી. તે વૃદ્ધા બહુજીવીકાળ છાંપી ને લામ્પી ત્રાસ પમાડતી મુરતી હતી. તે ડોકેણમાંજ અપતી હતી. તેને કોઈ છોકરું છેવું નથી. તે આપવંતીની પુનમચંદ્ર કાંતી ઉપર પ્રસન્ન થઈ, અને પોતાની પુત્રીજ કરી લઈ પોતાને સ્થાને લઈ ગઈ. આ વૃદ્ધા શ્રીમંત હતી. બહુજી દ્રવ્ય તેથી તે આ વગડામાં નચથી દુર એક જુકડું નાખી પડી હતી, ત્યાં તે ભોંયમાં તે સમગ્રું દ્રવ્ય ગાળ્યું હતું. તેની નીશાન આપવંતીને ઠાવકી દીધી. તે મોલી “ મહારા સ્વર્ગવાસ થયા પાછલ તને જોઈયે ત્યમ આ અજનાનો ઉપયોગ કરજે ને તું ત્હારે મનપસંદ ભથાર વરીને સુખી થજે. હું જીવું છું ત્યાંસુધી મહારીકને રેહ ને મહારી સેવા કર.” આ નસીયાને આપવંતી આધીન થઈ છે અને વગડામાં એકાંત રહી છે. નીશદીન ઈશ્વર સ્મરણ કરી પોતાના પતીના બ્યોગનો શોક પાલે છે ને જોગણ સમાન સ્વરૂપ રાખે છે. વગડામાં પશુ પક્ષી નામે નથી તો પછે ત્યાં માનવી તે ક્યાંથી? પેણા રાજકુમાર એક નચ્યાહેરના બાગમાંની વાવમાં જઈ પડ્યો. પડ્યાનો ઢબકારો થયણી ત્યાંની વડી માલણુ તર્ત દોડી પોહ્યાંચી વાવમાંહે જોયછે કે કોઈ ઘણોજ રૂપાળો જવાન પાણીમાં ગોઠાં ખાયછે ને આમથી તેમ ફાંફાં મારેછે; તેથી તેણે જુમ મારી ખીજ ત્યાંના કામદારને બોલાવ્યા. તેમાંના એકે વાવમાં નખાવી દુખતાને ઝાલી બાહરે કાઢ્યો ને તેની જતન કરી. તેના શરીરના રૂંગાર, તેનું ચંદ્ર તેજમય મુખ, તેનું વીશાળ બાલ ને તેનો કસરતખાજ આંધો એથી તે માલણુની ખાતરી થઈ કે તે કોઈ છત્રપતી રાજનો ધણી કીંવા કોઈ ઉંચ ને નીર્મળ વંશ ધરાવેછે. લગાર તતાર થયો કે તે નકામે ના રહેતાં પેલી રક્ષક માલણુને કામે વળગી ઉપ્યોગી નીવડ્યો.

જે બાગમાં તે આવી પડ્યો હતો તે બાગ નગરશેઠ કેસવરાયની પુત્રી કુવરબાનો હતો, ત્યાં તે દર પુનમને દીવસ વાડીમાં શેહેલ મારવા આધતી હતી. ત્યાં રૂળ રૂળાડી આઈ પુષ્પની મુગંધી માહે આનંદ માણતી હતી. તે ત્યાં આ પુનમ રાત્રીએ આવી પોહ્યાંચીછે. એક રાખી સાથ છે.

બન્ને બાગમાં આમ તેમ ફાડ મેળતાં ને હાશ્ય કરતાં શહેલં મારેછે તેટલાં કુવરની નજરે શંભુકુમાર પડ્યો. તે એક સ્વરૂપ છોકા ભુપ લક્ષણ સહીત માળણને આગણે કુળોનો હાર ગુઠવા કામિ લાગ્યોછે. વૃદ્ધ માળણ તે ઉપર બહુ પ્રેમ કરેછે. પેટના પુત્ર સમાન જાણીજ તેને સંધળો પુષ્પ હુન્નર શીખવેછે. આ જવાન સ્વરૂપ છેલ્લાને જોતાંજ કુવરને મોહ બાન લાગ્યું.

“લ્યમ ગૌતમ અહળ્યાય, લ્યમ સીતા ને રામ;
લ્યમ રૂકમણી ને કૃષ્ણ, કહું લ્યમ રતી ને કામ;
લ્યમ તારા ને વાલિ, લ્યમ નળ ને દમયંતી;
લ્યમ પાંડવ પંચાણિ, અંદ્ર રૌહિણિ ગુણવંતી;
વણિ લ્યમ વસિષ્ઠ અરંધતી, લ્યમ રનાદે ને રવી;
લ્યમ તું વર ને હું કન્યકા, કહી ગયા કવીના કવી.”

“ધૈર્યની આણ જો ખીજનું નામે મુખપર લાગે! આ રૂપાળો પુરૂષ મને વરે નહીતર હું મરું ને આ જીવતરથી ટળું. જો કોઈ ખીજો વીચાર પણ નીખું તો હું કુદૃષ્ટી કરું! લક્ષ તો શું પણ અક્ષે પણ લગાર ફસે તો મને તત્કણે નાગ તત્કાળ દંસ દીધો.” આ વરદાન લઈ કુવરબા મનમાંહે તેને વરી ચુકી. એટલે રાખીની નજર તે જવાન ઉપર ગઈ. ને તે સ્તબ્ધ થઈ. તર્ત તે સમજી કે “કુવરબા ત્યારની મુગી થઈ ગઈ છે તે આ કારણ.” પછે તે લગાર ધીમા સાધે બોલી “બા પેલા પુરૂષ કોઈ માળીસુત ના હોય?” કુવર બોલી “હશે કીંવા ના હશે આપણને શે પંચાત?” આ શબ્દો બોલાયા તો ખરા પણ આંખોમાંથી તે વેલા માણુકનાજ અંગારા વરસ્યા. રાખી બોલી “બા માત્ર આ મૂરતી ને તમે બન્ને એક ચીત્ર હો ત્યમ આકૃત્તી જણાયછે, તેથી સેજ બોલીધું.” કુવર હસી બોલી “મુખી છે તું? આપણુ ડયાં ને એ કયાં? એ મશકરી મા કરીશ.”

“લે કામનિની કેડ, વગર મોતે તે મરશે ;
લે કામનિની કેડ, હરખ હિત હારદ હરશે ;
લે કામનિની કેડ, જીવ જર જશ તે જશે ;
લે કામનિની કેડ, અધિક અતિ અનર્થ થાશે ;
હુખ દેશે કે દંડાવશે, મરશે કે તે મારશે ;
જે કેડ કામનિની લેહ, શામલ હોડે હારશે.”

રાખી સંગાત એ શબ્દો માહે સંધલી મોખલી રહી પોતાને પીંડ જડ ધાલી મજબુત વસેલા પ્રેમનો એક ઈન્સારેએ જાણુ પડવા દીધો.

નહી. બન્ને નવજોખનાએ ત્યાં કોઈ મરદ જોયોજ નથી ત્યમ તેઓ શેળ મારતી માલણુ આગણે જઈ હશે સેતરેજી ઉપર બેઠી. રાખી તો કુવરની બેદરકાર રૂઢીથી છેટરાઈ. માલણે પોતાની શેઠાણીને ત્યાં આવ્યાં જાણી થોડી થોડી થઈ રહી. પાક્યાં ફળ ને સુગંધી પુષ્પ પેલા રાજકુમાર પાસે મંગાવી ત્યાંકને મેલાવ્યાં. મેલી જતાં રાજકુમારે કુવરબા ઉપર નજર કરી તો સુદ્ધ ચાંદીની ઘડલી દેવી ત્યાં બાંધમાંથી કુટી નીકલી બેઠી દીસેછે. તેની આંખો રતનના અનમોલ દાના કૌતુક સમ વાંજલી ગ્રહન કરી તે સમાન ઝડફે ચક્રચક્ર થાયછે. તે મોહિની મૂર્ત જોતાંજ પેલો પોતાની આગલી હાલત વીસર્યો. તેને મનથી આપવંતી ઉડી ગઈ, ને તે જગ્યા આ નવી અજાણુ સુંદરી માહે ગરી જઈ સતાધારી થઈ. કુવરબાએ માલણુને ઘણીજ રીજવવા માહે એક બાજુ સમાવી. તેણે પેલી માલણુને ઉપર ઉપરથી પેલા નવા પુરૂષની વાત પુછી લીધી. પછે દયા આણી તે ઉપર કાંઈ દાન કરતી હેય ત્યમ બે ચાર અછાં અમૃત સ્વાદીષ્ટ ફળ પેલાને ખાવા દીધાં. તે માહે ના માણણુ જાણે કે રાખી ત્યમ પોતાની સુદ્રીકા તેને ભેટ કરી. આ ભેટ જોતાં રાજકુમાર ચોંટીને જાણાવા જાયછે પણ ત્યમ ના કરવાનો કુવરે પલકન ધરાયે કર્યોજ. બન્ને એક ખીજના દીલની વાત પાચ્યાં ને બન્ને પ્રેમધીન થયલાં ત્યાં પોતાના મનની ગુપ્ત કુટી જઈ કાંઈ અટકાવ થાય માટે બહુ સાઉચેત રહ્યાં. મધરાત્ર લગી તો શેલનો આનંદ ને ફલફુલનો શોખ પૂર્ણ થાણુ રહ્યો. પછે મ્હોલમાં મોહનિ કુવરબા આવી. રાખી નીંદ્રાવસ સ્થિતી માહે સેજ ઉપર જઈ પડી. તે એકાંત સમય કુવરે એક પત્ર લખવો શીઠુ કર્યો તે આ:—

“પરમપ્રીય અજાણ્યા તોય મ્હારા મનથી થરી ચુકેલા અહો મ્હારા પ્રાણપતી, તમે કોઈ પ્રકારે પણ મ્હોલે પધારજો. હું આપના ચરણના સેજ સાધથી મારી સાલુરી બારીએથી નાખીશ તે ઝાલી ઉપર ચઢી આવજો. નીર્ભય આવજો. અગર તમે ગફલત કરશો તો વળી એક માસ વચ્ચે જતો રહેશે ત્યાં લગી આપણો મેલો થનાર નથી. મ્હારે વરદાન છે કે આપના દ્રવણુ કર્યા વના આવાં પછે કોઈપણ શૂંગાર કે શોખ હરામ.”

મધરાત્ર વીટી ગઈ છે. ના કોઈ જાગવું છે. માત્ર જીંઘ્યાનો જનજનાટ કે ઝડપાવનો વાણુએ થતો અનખનાટ. ત્યાં આ પત્ર પોહોંચ્યાડવાની શા પુક્તી થાય? મ્હોલની ચોક્કીમાં પાંચ ભેયા ત્યાં ફરતા છે. ત્યાં આ મેલો બને કયમ? બારપર બે ઘટીકારાત્ર ચઢવાનો સમય લગોલગ થવા આવ્યો છે, આખરે કુવરબાને એક પુક્તી સુઝી. તેણે તર્ત એક

ખાન સલગાયો. તે સનનનન કરતો આકાસલગી ઊંચો હજારો અમી તારા ખેરવતો ફાટી ઉડ્યો. તે ખાન ઉભ્યાલાંથી માલણુ મૂકડી ખાદેર પડેલા રાજકુમારે પોતાની મનચીટી પ્યારીનું મૂખ નીર્મયું. વળી ખીજો ખાન ફુટો, તે પાછલ ત્રીજો તે જોતાં રાજકુમાર તે બ્યાંથી ફુટે છે ત્યાં જવાને ઉડ્યો. ધીમીને ડાવકી ચાલથી તે નીશાનબંદ ચાલ્યો આવે છે તેટલાં તેના માર્ગમાં એક ઉજલી કરચી હવામાં અહર ડાખા જમણી ઉડતી ને આક્રષણે અડતી આવી તેના મુખે અડડી! તે ઝીલી લીધી ને જોય છે તો પ્રેમપત્ર! ચંદણી ખુબ આસી ને ખુબી પ્રકાશિ છે તે પ્રકાશ જોડે તે વાંચવાને શામર્યવાન થયો. પ્રેમપત્ર વાંચ્યો કે તેણે મેલાપની હામ ખીડી. તે પત્રમાહે સુચવેલા માર્ગે મેલાવના પાછલા ભાગ તરફ ગયો. એક બારી ઉઘડી જઈ તેણે ત્યાં પોતાને માથે જરી ખુટાની શાલુરોનો છેડો ઉતરતો જોયો. તે પકડી લઈ સરસરાત તે મસ મેલાવ ઉપર ચઢ્યો. પલકમાં પ્યારીના પાસમાં પ્યારે આવી ઠસ્યો. બંને પ્રેમે વર વહુ થવાનું વરદાન લીધેલાં ગાનધર્વ વીવાહ સામગ્રી તૈયાર કરી વચ્ચાં. શાસ્ત્રની રીતીએ વરી પ્રીતી કરી. નીશા પુરી થતાં કે આપ્યો ભયમ રાજકુમાર શાલુરોનો છેડો પકડી નીચો ઉતરી ગયો. તે રીતીએ દર પુનેમને દીવસ બંને પીયાપ્રીયા સારી નીશા પ્રેમાધીન થઈ રીજતાં હતા. આ વાતને માસ બે ગુજસ્થા ને ત્યાં નગ્રમાં નગ્રશેઠનું એક નવું વાહાણ બંધાયું હતું તેને દરયામાં ઉતારવાનું મૂર્ત ઠસ્યું હતું તે વખતે કોઈ ખત્રીસ લક્ષણવાનો ભાગ આપવા માટે તેવા કોઈ અનાયને સોધવાને ચોતરફથી નગ્રશેઠના સેવકો મંડીપડ્યા તે પેલી માલણુને મોટી લાલચ દઈ કુસલાવી પેલો રાજકુમાર ત્યાં માલીના છેકરાના વેસે રહ્યો છે તેને લાગ્યા. સંધ્યાકાલે વાહાણમાં મોટી રમ્તા થઈ છે. રાજ સ્વતાં ત્યાં પોતાના પ્રધાણો સંગાતે હાજર થયો છે. મોટ મોટા વેપારી ને શેડોનો સમુદાય મળ્યો છે. વળી રાણી ને તેના રીશાજાની ત્યાં નગ્રશેઠની વહુ ને કુવરી બહુ આસ્ના વાસ્ના કરે છે. મહાજન દખાળ્યા બરેલી મલી છે. સર્વ જાતના ઠાઠમાઠ ને સુગંધી ને માન સન્માન ત્યાં હાજર છે. મુરતની નક્કી ઘડી આવી. એક નાખોદા ત્યાં હાથમાં તલવાર લઈ સર્વને નમી ઉભો. પલ ના થઈ કે તણુ જનાએ એક ઝલઝલ થતા ચેહેરાના કુમરા જવાન છેકરાને હાથે પગે શીકરેલા લાવી હાજર કર્યો. તે ચંદ્રસ્વરૂપવાન કુમરો જવામ એવો શીકરઈ બંધાયો છે કે તે સર્વને જોય છે પણ એક રાખ્દ બેલવા જોટલી પણ છુટી નથી. તેથી ગાય જોવા ચુપ થઈ ઉભો છે ને પ્રાલબ્ધ ને રંગ મચાવે તેને આધીન થયાવના કસો ઇલાજ જોતો નથી; તેટલાં તેની ને તેની પરમપ્રીયા

જે નગ્રશેઠની પુત્રી એ બન્નેની નજર એક થઈ, કે ત્યાં એક ચીસ પડી. નગ્રશેઠ પોતાના કબીલામાં દોડી ગયા કે એ શો બનાવ બન્યો? પુત્રી તર્ત બોલી “પેલા જવાનને બચાવો નીકર મને તે ઉપર તર્ત મસાનમાં જાણી મરવું પડશે.” પીતા બોલ્યો. “શ્યાણી પુત્રી આ શી નીર્લજ વાણી બોલી છે?” પુત્રી બોલી “તે મ્હારે સ્વામી છે.” નગ્રશેઠ આ રાખેલા સાંભલી ત્યાંથી આવ્યો અને નાખોદાને ઈસારત કરી કે આ ખુન હાલ મોકુફ કર. પેલાએને ઈશારે કસ્યો કે તેએએ તેને છોડ્યો. રાજકુમાર આ જોઈ ત્યાં નાખોદાને બોલ્યો “મ્હારું ખુન કરવામાં તમે સઘલાએ શો સાર ધાર્યો છે?” નાખોદાએ વાહાણ ચલાવવા પેહેલાં ભાગ આપવાની વાત જણાવી. ત્યમ નહીં કરવાથી વાહાણને બહુ ઈજા થાયછે, એ સાંભલી રાજકુમાર બોલ્યો “આ મ્હારી આંગલી ઉપર ત્હારી શમશીર મેલ. મ્હારું રૂધીર ગલશે તો તર્ત વાહાણ ચાલશે ને સઘલી પંચાત પડશે!” નાખોદાએ ત્યમ કસ્યું પણ વેહેમી તેથી તેણે વીચાર્યું કે માર્ગમાં કાંઈ હિરખત આવી તો આ માણસને નકી કરવાને કાંઈ દગાથી એ વાહાણમાં જ હોય તો ઠીક, એ ખ્યાલથી વાહાણ દરયાવમાં ઉતર્યું ને સઘલો મહીમા પૂર્ણ થયો ત્યાં તલગ પેલા રાજકુમાર સંગાતે ખુબ દોસ્તીની ચાલ ચલાવી. પછે બ્યારે સઘલો મેલો ખલાશ થયો ને છેલાં નગ્રશેઠને સઘલો રીસાલો ને ધરખટલો ઉતરી ચાલવા માંડ્યો કે નાખોદા પોતે પણ ઉતરવાનો હોય ત્યમ ડાલ રાખી પેલા રાજકુમારને પોતા સંગાતે આવવાને અર્જ કરી. રાજકુમાર ભોલો ને વલી દગાથી બેખબર તે નાખોદાની બે કલાકની દોસ્તી પર લેવાયો. ઉતરવાનું ડાલ જરૂરી રહ્યું ને રાત્ર ત્યમ આગલ વધતી ગઈ ત્યમ વાહાણ દરયાવમાં આગલ ચાલતું થયું. મધરાત્ર થઈ ને રાજકુમાર ચેટ્યો પણ હવે બહુ મોડું થયું જાણી નીરોપાય છે તેથી તે દગાની વાત જાણતો નહીં ત્યમ વાહાણમાં રહ્યાથી બેહદ હર્ષમાં આવ્યો હોય એવાં ડાલના તેજે પોતાના મનની યુક્ત જાહેર પડવા દીધી નહીં. ત્યમ નાખોદા સાથે જુદાઈ કે દુશમનાઈ પડી નહીં. સમો ઠીક તેથી વાહાણ ધારેલી સફરમાં એક બંદરથી બીજી બંદર ને બીજી બંદરથી ત્રીજી બંદર માલ ઉતાર લે કરતું બહુ નફા ભરેલો વેપાર ચલાવતું હોરમજ બંદર સુધી આવી પોહ્યું. હજી બંદર તો સામું છે ને તુફાન ચઢી આવ્યું. તેણે પલકમાં હજારો અશખી કરી નાખી. કીનારેના વાહાણને મછવાના કકડે કકડા કસ્યા. બંદરની હવેલીએ ગગડાવી ભાંચ બરાબર કરી. ના જમીન પર કાંઈ અશખી કરવાની બાકી રાખી કે ના દરયામાં ; તે તુફાનમાં નગ્રશેઠનું નવું વાહાણ પણ સપડાયું ને ત્યાં ચીચીયારી ને ખોમ ત્યમ રૂદન ને કલાપીટની

તો હદલ થઇ. જોતાં જોતાં માહે એક પાછલ એક ઉતાર ને સુકાનીઓ દર-
યામાં તંપા મીશાલ ઉડી પડતાં ક્યાંના ક્યાં ગરક કે ધસડાઇ ગયા. ના
નાખોદા રહ્યો કે ના સોદાગર રહ્યો, ના ખારવો રહ્યો કે ના ઉતાર રહ્યો.
સઘલા એક સમાન સ્થિતીના ભોગ થયા. પેલો હીનભાગ્ય રાજકુમાર
પણ તે નશીબો પામ્યો ને દરયામાં ગોટાં ખાતો ને દર મોજે અધ અધ
મૈલ ધસડાઈ જતો એક પાટ્યાંના કકડો મળ્યો તેને આધારે કુર કોઇ
વેરાન કીનારે અધમુઓ જઈ પડ્યો. એ ત્રણ દીવસ તો ત્યાં ખેબાન હા-
લતમાં પડ્યો રહ્યો પણ પછે સુર્ય તાપ લાગી તેના મનને ગતી થઇ. તે
નીંદ્રાથી જાગી ઉઠ્યો હોય ત્યમ પણ અતી નીર્બલ સ્થિતીમાં લકરતો
ઉઠ્યો ને આમ ત્યમ જોયછે “અરે હું ક્યાં છું?” પછે બહુ વીચાર કરતાં
તેને પોતાની હાલતનું બાન થયું.

“સ્થિતી હીન મન અગ્ની વ્યાપી પ્રેમ ઉછળ્યો ઉર ખુલી;

રોમ રોમ ઉડી લાલ્યથી કાંપી જીવ્યાની આરા મેલી સમુલી.”

“હાય હાય. અરે હું કોણ ને ક્યાં આવી પડ્યો? ફરી મ્હારે સ્વદેશ
હું પ્હોંચીશ કે ક્યમ? અરે મ્હારી પરમપ્રીયા આપવંતી ક્યાં પડી હશે?
અરે મ્હારી પરમપ્રીયા કુવર શો વ્યોગ સહેતી હશે? હું ક્યાં છું? આ ઉભડ
કીનારે કે ભ્યાં ના તાપથી બચવાનો કસો આધાર કે ભુખથી બચવાને
કસાં જંગલી ફળ! અરે હું ક્યાં જવું?” નાચારીએ કીનારેથી આગલ
ચાળ્યો. ત્રણ ચાર કલાક મુશકેલી ને વેઠ ખેંચી મંજલ કાપી ત્યારે તેને
એક જુકડી નજરે પડી. તે માહે જઈ જુવેછે તો કોઇ નજર આવ્યું નહીં
તેથી ત્યાં લગાર વીસામો લેવા પડ્યો. ત્યાં સામે મીથાં લીંચુનું ઝાડ હતું
તે ઉપર નજર પડી, તેના પાંચ સાત ફળ તોડીને આધારી તેને લગાર
સાંતી થઇ અને ત્યાં ઉંચ્યો. જાગ્યો ત્યારે જોયછે તો કોઇ રૂપી ખુઠાપાએ કરી
કમરથી વાંકો વલી ગયોછે તે તેને સ્વાલ કરી રહ્યોછે “બાલક તું હાં
ક્યાંથી આવ્યો? આ જાગ્યો સંસારી માનવીને રેહવા યોગ્ય નથી. હાં રૂપી
કીવા રાક્ષસો રહી રહે ત્યાં તને કોણ લાવ્યું?” રાજકુમાર બોલ્યો “પ્રાલબ્ધ.”
રૂપી આ જવાબ સાંભલી તેની સ્થિતી ઉપર દયા લાવી બોલ્યો “તું રૂપી
થશે તો સર્વ બવ દુઃખ ભંડારથી છુટશે” રાજકુમાર બોલ્યો “જે જોઈય
તે મને કર, મારી ના નથી.” રૂપી બોલ્યો “બાલા તું હાં રહે ને ભ્યારે તું
આનંદમાં હોય ત્યારે મ્હારી પાસ શીખ લેજે. હું તને મોટો રૂપી કરીશ ને
તને માહ પુરૂષનો અમર અવતાર દેશ.” રાજકુમાર “ભ્યમ આત્મા”
કહી ફરી નીંદ્રાવસ થયો. રૂપી તેની નખલી હાલત સમજી ગયો. હજી

જીવાની ક્યાં ને વાત ક્યાં? તેટલી વયમાંથી સંસાર તજી વૈરાગી થવું એ બનેજ ક્યમ? એ ખ્યાલમાં રૂંધી પોતાની મૃગછાલા મેલી તે ઉપર તુલ-સીની માલા કર લઈ બેઠો. કટાકટ માલાના દાના આપસઆપસમાં ઈશ્વરનું નામ ઝપવા લાગ્યા ને રૂંધી બ્રહ્મધ્યાણની ધુનીનો નીશો ચઢી ત્યાં પથરની મુરતી જેવો સાસ આશ વનાનો થઈ ભાંયને વલગી ગયો હોયની ત્યમ તેની આંખો બંધ, મુખ બંધ, અવયવો બંધ થઈ અંગ રેમેરેમ સમાધી ચઢી તે ત્યાં વૃક્ષની થડ જેવો ષઠ થઈ પડ્યો તોય માલાના દાના અંગોઅંગ આપસ આપસમાં ઘસાઈ ઇશ ઇશ ભનકાર ભભ્યા જતા હતા! રાજકુમાર ભ્યારે મધરાત્રે જાગ્યો ત્યારે તે પેલા પાષણ મૂર્ત જેવો રૂંધીને જોઈ પ્રથમ તો ખીહણે. પછે તેને તેના મેલાપનું જ્ઞાન થઈ તે તે બ્રહ્મધ્યાણલીલા બળ્યારી જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો. કલાકના કલાક થયા પણ પેલો રૂંધી સમાધિમાં જ રહ્યો. રાજકુમાર અંત્યે જીવડાં બાહર આવ્યો. ત્યાં ફળ તૃવરે જોઈ તેને મન સંતોષ થયો. પાંચ સાત નારંગી, પાંચ સાત કેલાં, પાંચ સાત લીંચુ ને મોસમ્બી તોડી જીવડીમાં લાવ્યો. પાસે ઉભી કુંડ હતો તેમાંથી ઘડો પાણી લઈ સ્નાન કરી તે તાજે ખાસો થયો. તુફાનથી તેના હાડહાડ દોડરાં થયાં હતાં, તે હાં ઉભી કુંડનાં પાણીથી ખુબ શેડ્યામહે કાંઈ કરાર થયાથી ત્યમ ફોલો બાધાથી તેને શરીર તાકત આવી. તે હોશયાર થયો. સુર્યનાં કીર્ણ કુટાં ને સમય નીકલી જતાં મધ્યાન બપોર થઈ પણ રૂંધીની રૂઠી ભ્યમની ત્યમ રહી! રાત પડી પણ તેની માત્ર મંકા ઇશ ઇશ ખેલતીજ! મધરાત્ર થઈ પણ તે ત્યમજ. પછે તેને અંગ નાગ ને સાંપ વીટાઈ ગયા પણ માત્ર મંકા ખેલે. આ અભયપ દેખાવ જોતો રાજકુમાર ત્યાં ફળ ને ફળ આઈ લગભગ પશુ સમાન મુગો સાવડ થયો છે.

કુવરબા ધર ગયા પછે માંડી પડી. વૈદ્યોની ઔસધી ને ઉપાય નકામા ગયા. સ્નેહી વના તેના શરીરમાં બાધી બાળી. પીતાએ પુત્રીની આ સ્થિતિથી શોકાતુર ચેહરે કારણ પુછ્યું. પુત્રીએ પોતાના થયલા પતી ને પ્રેમની વાતને પડેદો રાખ્યા વના સઘણો સાર કહી જણાવ્યો. અને તે વના તેને જૈન નથીજ પડનાર એ ખેલી તે આંખોથી નવધાર આસું વરસાવતી રહી. પીતાએ તેના પ્રેમનો તુચ્છકાર કર્યો. નગ્રશેઠની કુવરી ને માલીના પુત્ર એ મેલો માહ નામોશી લગાડનારે કહીને તે રીસમિર પુત્રીને મેલી ઉઠ્યો. એક રાત્ર ધરમાં સઘણાં શોકમાં ડુબ્યાં છે. સર્વ ચુપ થયાં છે. એક મરડું ઘુપઘુપ મસાને ચાલ્યું છે અને નગ્રને પોતાના નગ્રશેઠની પુત્રીનું મરણ બપોર પડે તે આગલ તો તેને એહ સીચી બાલી ભરામ કરી છે!

આ બનાવમાં ધરનાને શક ઉપભોગ્ય છે કે કુવરયાની જગ્યા કાંઈ કાઠ પુટલું જલાવી તે વાત ફેલાવી કે કયમ? કુવરયા તો ખે દી થયાં ધરમાં દીસી નથી. આ શક ખરો છે. નેત્રશેઠની પુત્રી કુવરયા કોને ખબર ના પડે ત્યમ પોતે જોગી વેસ લઈ નગ્ર મેલી પોતાના સ્વામીની ખાલમાં નીકલી પડી. આ પુત્રીનું કારણ અત્યંત નામોશી પેહાંચાડે તે માટે કાઠનું માનવી બનાવી મંગાવી તે મસાનમાં મધરાત્રે બાલી લાજ જાલવવાની યુક્તિ નગ્રશેઠે કરી, તે માટે તે કાળ્યો છે. કુવરયા જોગી થઈ મર્દ સ્વરૂપે સૃષ્ટીમાં મંદીર મંદીર ને નગ્ર નગ્ર કરતી થઈ.

ધન્ય મેરે મૌલા સાહીબ, ધન્ય તેરી શાહેબી ॥૬૥॥

જમીંકા ગલીઆ કીયા, આસ્માંકી રાવતી,
પવન જલ્મદાર બંદા, ચંદા શુરજ મસાલચી. ધન્ય મેરે-
એકનકુ હાથી ગોરા, એકનકુ જર પાલકી,
એકનકે બાલે પાંવ, એકનકુ કંગાલ છ. ધન્ય મેરે-
એકનકુ કનક મેહાલ, ફુલો શેજ ખીલાવડી,
એકનકુ તુટી જુકરી, નેના નીંદ નહી આવડી. ધન્ય મેરે-

વશ તો મર્દનો પણ સાધ તો સ્ત્રીના તેથી તેના ગળાંના મધમાં સાંભલનારનું ધક લાગી જાય ને તે ભ્યાં જાય ત્યાં તે માહ બાવ ને આદર-સત્કારમાં પૂજાય. આ પ્રમાણે તે નવજોખના પ્રવાસમાં દેશ દેશ કરતી એક દેવ દેહડાંથી ખીજે દેવ દેહડાંની યાત્રા ને લાહવો લેતી જે રાત વીકાળમાં આપવંતી રહેછે ત્યાં તેના મઠકે આવી પોહ્યાંથી છે. પેલી વૃદ્ધને મર્ણુ પામ્યાને માસ ત્રણ થયા છે. આપવંતી તેનું સઘલું દ્રવ્ય મેલવી માલિક થઈ છે. તેણે ત્યાં શેહેરના હોશ્યાર કારીગરને બોલાવી ઈંદ્રાસનજ જોઈ લેવું તેવા મેહલ બંધાવ્યો છે. તેમાંહે મોહિની સમાન છટા ને નખરાં નાચતી રહે છે. દાસ દાસીઓ પોતાની સેવામાં રાખી છે. પચીસ વૃદ્ધ સ્ત્રીપાછાંને ત્યાં મેહલની ચોકીમાં નેમ્યા છે. ખીજો પણ જોઈતો બંદોબસ્ત રચી નીર્ભય રહી છે. તેણે જોગીને જોતાં પોતાના પતીના હમિદ તેની સેવા કરવાને પોતાની દાસી પાસે હજુરમાં રાખી છે. ત્યાં કુવરયા ગાયન સારંસીખીછે તેથી બજન કરી વખત ગુજારે છે. તે આપવંતી નખસીખ શંગારમાં જોગીપાસે બેસી ગાયનથી રીજી રહે છે. તે ખે વાત એમ તો ખે વાત એમ પુછી તેની જાત, નાત ને બવથી વાકેફ થવાનાં ફાંફાં મારે છે. “જોગીને મોહપર બુછ નથી, વગી રૂપ પણ અઠાગ તેથી તે તેના પતીજ હશે ને પોતા વના જોગી થઈતે વ્યોગ બજતો હશે! એ કયમ ના હોય?” એ મનમાં ધારેછે,

આજ મારે આંગન બિલિંછે માર—આજ.

દાદર માર પપૈયાં બિલિ, કાયલ કર રહી રહેર—આજ.

“મારે આંગણે આજ માર કલા કચમ કરે છે? જુલજુલના મધુરાં ગાયન ગાવાથી મહારાં મનને ઉમંગ કચમ વ્યાપે છે? અરે હું આ જોગીને જોઈ મોહ્યાન કચમ ખાઈ પડી છું? શું હશે? મહારા પીયુજ તો ના આવ્યા હોય?”

ચંદ્ર ખીના કસી ચાંદણી? મોતી ખીન કૈસો હાર?

કાજલ ખીન કૈસી કામણી? પીયું ખીન કૈસો શૃંગાર?

આપવંતીને હાલમાં પોતાના પીયાથી વ્યોગ થયાને બાર વર્ષ થયાં છે. આજ તેને પોતાના પત્નીને પુત્ર બને સાંભરી આવ્યાં. તેની લોચ-નથી ગાલ બોલ પરવાળાને રંગના આસું તપકવા લાગ્યાં. તે જોઈ જોગી બનેલી કુવરબાને હૃદય પણ પ્રેમ વાદલી ચડીજ. તેની લોચનો પણ નવ-ધાર વહે છે. આ શોકાગુર સ્થિતીમાં તેનાં મૂખમાં સંગીત શૃંગાર જૂથણ રસ્ના ધનાશ્રી શરદ તાણી રહી :—

જ દીનસે મેરે મીત્ર સીધારે, અબ ન પાણી કહ્યું ન સોહાતા;

જલ ખીના જૈસી મીનહી તલપે, મૈં જો તપૂં જૈસા તેલહી તાતા;

બેઠત, ઉઠત, સોવત, ઝોલટ, લેત ઉલહાસ નીસરીન જાતા;

મૈરે તો ચીત્તમે મીત્ર બસત હે, તેરે ચીત્તકી હે જાણે વીંધાતા.

પદ્મીની આપવંતી આ ધનાશ્રી કવેત સાંભલી છક થઈ. ખુબરે પણ ચંદ્ર, ચૈત્રો પણ તારા, શરદ પણ ગાયન, વલી તેની છટા ને આવભાવ માહ પ્રોઠ ! એ સધલા શૃંગાર સંગ અદ્ય ને અંશજનથી તેને જોગી વેસ ધારણ કુવરબા ઉપર બહુ પ્રેમ ઉપજ્યો. તે બોલી “જોગેશ્વર, ઈશ્વર સર્વ સાધણા સાધક છે. શ્યામ ક્યાં કામ આવે છે? તુલસીદાસજી કહી ગયા છે કે શ્યામ કુરવાથી કસું બનનાર નથી. બનવાનીજ બનશે.”

ગોશી રાગણી.

અરે મન કાયકૂ શ્યામ કરે—

શ્યામ કરે કહ્યું બન નહી આવે ધીરજ કહું ના ધરે ॥૮૬॥

તુલસી રેખા કર્મકી, મીઠા ના શકે રામ!

મીઠાવે તો ખીલમ નહી, સમજ કીયો હે કામ—અરે મન.

તુલસી તલપ ના કીજિયે, ઔર ધાયકે લીજિયે નામ,
માનોષ મજ્જુરી દેત હે, કચું કર રખે શ્રીરામ—અરે મન.

જોગી બોલ્યો “પદ્મીની, તારાં ગલાંથી મધુર વરસાવતી ગોરી રાગણી
મને હર્ષાવે છે. હું ખુશ થયો છું પણ આ મ્હારી પણ ગોરી તું સાંભલ—

પીયા ખીછરત કુખ બોતવે,

જાપર ખીતે સોઠ જાણેવે—સૈયાં ખીછૂરત. ॥ ૮૬ ॥

જાતે રહે દગાસે, કધ્ધુ કેહેભી ના ગયે,

સો સો તરેહકી દાગ મેરે દીલમે રેહ ગયે—સૈયાં ખીછૂરત—

કુદી કુનિયાવારી, તમારા હે દીન રાત,

ગજબ ખીખખર ના જાણે ખીછુવા જુરી ખાત—સૈયાં ખીછૂરત—

“આ સંસાર સૈયાં વના કેવલ કલપાંત છે.” આપવંતી બોલી
“જોગેશ્વર તું વૈરાગ્યમાં અકચુર છતાં પ્રેમ રંગના તુરંગ ને તાણુમાહે કથમ
લીન થયોછે? શું ત્હારી કોઈ ગાનધર્વ વીવાહ કરેલી પ્રાણ પટણી યુમાધ
છે કીંવા કલિ તેને ઝરણી છે? સો ગજબ યુજરયો છે? કુઃખ દરયા જોવે
તું હાં વગડામાંહે આવી લાગ્યો છે. ત્હારી વીપત્તીનો વૃત્તાંત મને સંભલાવ.
ત્હારું વૃત્ત શો? ત્હારી વૃત્તી કેવી? મેં તો વૃક્ષ ને ખી સધજૂંએ ખોહી આ
હીનતા માંહે જન્મ પુરે કરવાને નફી ડેડાવ કસ્યો છે. સંધયાકાલ સ્હુની
થઈ થઈ આ પ્રેમપત્ર સંધિસો બટોધયા પાસ પ્રાણ પ્રીયાજી ઉપર ભેજ્યું
તે આ ગોરી રાગણી:—

ખીરા રે બટોધયા સંદેશા લેતા જાધયો ॥ ૮૭ ॥

અગમ જાધયો વારી, પછમ જાધયો મેરે સન્નન

નેક ધર્મ કર્મ રાહીયો—ખીરા રે બટોધયા—

પ્હોંઆ બપૈયા પ્રેમસુ મેરે પીતમકુ અપે પયામ ;

જાતી હે બહાર મ્હોરામકી ગાફીલ તું આજ શુભોરામ.

ગાફીલ તું મીલજા લે રાહામ—ખીરા રે બટોધયા” —

જોગી બોલ્યો “વા:વારે દેવી તં મ્હારામાં નવેસરથી માહિનિ પ્રગટી
છે. માહિની મ્હારી આજ શાકિની થઈછે તેથી મને આ ગોરી બેસ્તી આવશે.

ઉરજ પંખેર દીન તો રેહ ગયા થોરારે ॥ ૮૮ ॥

ધસે કુનિયા ખીચ હે જીવન થોરા

કજી ધરી પલક બસોરારે—ઉરજ પંખેર—

આપવંતી બોલી “જોગેશ્વર મહારી આરા પૂર્ણ કર, સંબલાવ ત્હારી કહાણી.” જોગી બોલ્યો “મહારી કહાણીજ નથી. હું માત્ર માયાથી મરેળ થયેલો ત્યાં તું જેવી ચંદ્રવદની ને આ કન્થન મ્હોલ ને ફુલન સુગંધી અંગ ત્યાં ડ્યમ કરી તેનાથી રાખ્દ પણ નકામી વેડ ને શોડ્યના બકાય?”

પૂરવી.

આવતી હે તેરે અંગનમે ફુલનડી ખાસ ॥ ટેક ॥

શુધર માલણ્યાં ગુંઠ લાઈ ગજરા, ફુલમે ફુલ કપાસ—આવતી હે—

સવાલ.

દહી શરીએ ઉજલે, આર માલણ લાઈ તોર !

તમેમે એ ડ્યા સદ્યુણ બયો? દો દો બાંધે જોર?—આવતી હે—

જવાબ.

પીર પયમખર હમ ચહરે, પરાઈ સેજ ચહર જાય;

પહેલે તીરીયાં હમ રચે, સો ઉન ગુણ બાંધે જાય.—આવતી હે—

આપવંતી આ રંગારસાગર સમાન જોગીની મસ્તી જોઈ દંગ થઈ; પણ ખાપડી અનાયને ખખર નથી કે જેવી તે છે તેવી તે પણ નવજનના છે. વક્ષી જે રાજકુમારે તેને પોતાને ગાનધર્વ વીવાહથી વરી કરી પરમપ્રીય સ્ત્રી સ્થાપી, તેજ ખખખરા કુમરા જીવાન રાજકુમાર સંગ તેનો પણ મેલો થતાં ગાનધર્વ વીવાહે વરચાપછે વ્યોગ પડી ગયોછે. બન્ને સમાન નસીબાના શીકાર, બન્ને વૃદ્ધ પીતાની હઠીલાઈના ભોગ થયાં છે. બન્ને સ્વદેશ તજી સ્વામી સંગ રહેવાને રાજી પણ પ્રાલબ્ધ અંક નહી તે ડ્યમ મેલો નીમિ? સમ્રાટ પરવરે પણ પ્રાણનાથનો વ્યોગ તો માહ કાલથી પણ આડકો !

“પિવું હલાહલ વીખ, તે પણ લાગે સહેલું,

પડવું પાવકમાહી, વાર જે મોતજ વહેલું;

જલમાં ગંધાપાત, તે નહિ દુઃખડું ગ્રામું;

ગિરિથી પડવું ભિમ્ય, તે પણ દુઃખ નહિ તાજું;

વણિ વામ્ન સરપથી વધ થવો, તે સહેલું સેલું સહી;

પણ વીરહવિઝો નાથતણો, નાર સહેવા સમર્થ નહી.”

જોગી કુવર ને જોગણ જેવીજ આપવંતી પણ બન્ને ચંદ્ર સમાન સ્વરૂપવાન પરસ્પર નેનમાર મારીને એક ખીજાની પરીક્ષા લે છે. કુવરખા જોગી વેસ એવો તો બજી દેખાડે છે કે આપવંતી તે ઉપર ગફલત

આઈ ગઈ છે. જે સ્નેહનો માહ આવભાવ દેખાડે છે તે રાજપુત્રીજી. જોગી તો પોતાની વાત જાણે છે કે જે જાત તેની છે તેજ આપવંતીની તેથી તે કાંઈ મર્દનો રાજ્ય મારે પણ આશકનો આતશ ના ચમકાવે. આ રીતે તે બન્ને પરદામાં નાટક કરે છે તેટલાં ત્યાં પાચ સાત ટુગ્રી દોઝ્યાની ત્યમ ધનુષ્ય કસ્યાનો અવાજ સંભલાયો. વળી તે સાથ વાધને કાઢી આય તેવા સ્વાનના બોંસવાનો પણ શ્દોર ઉઠી રહ્યો છે. તેટલાં એક મોટો પુકાર થયો. જોગી રાજપુત્રીનું માહ જોય છે ને રાજપુત્રી જોગીનું. ત્યાં દાસી પણ ગભરાઈ ઉભી વીચારે છે કે “આ અરણ્યમાં આજ આ શો શ્દોર?” એટલાં વલી ખીજી બોમ આવી તે ખુલી સંભલાઈ “આ સ્થાન કોણનું છે? દેવ કે દૈત્ય કે દેવી કે કોકેણુ જે પણ હો તેણે તર્ત મારી સામા આવવું!” આ બોલનારો પણ સેજવારમાં ત્યાં ચઢી આવ્યો, તો તેની અચરતીનો પાર રહ્યો નહી. એક ચંદ્રમાહજ જોઈ લેવી તેવી માહ રૂપાલી પક્ષીની કનકને હીડોલ અસુખ્ય શૃંગાર કરી હીંચ ખાતી છે! સામે કનક પાટલા ઉપર તેવોજ સ્વરૂપવાન જોગી ખેડો છે. સામે એક દાસી સુરસાગર વળડે છે. ખીજી કનક તખી લઈ ઠાપ દીધે છે. કાંઈ મધુર સમાન ગલું રસ વરસાવે છે. વલી નેના તો સુક તારા સમાન તેજસ્વી પ્રકાશે છે! તે જોતાં જોનારને આ મકાન માટે તરેહવાર અટકલા યાય છે. અંચે તેણે પ્રસન્ન પુછ્યો. “આ અરણ્યમાં હું આ ઈંદ્રાસન કોણનું સ્થાન છે? તમો કોણ છો? માનવી છો કે ગાનધર્વ કે દેવ છો કે દેવાંમા? કોણ છો?” આપવંતી બોલી “પ્રથમ તું પોતે કોણ છે તે કેહ. આર્ચીતો આ મહારા મહોલમાં ક્યમ પ્રવેશ કરવાને હીમત જીત્યો છે?” દાખલ થનારે જવાબ દેવાની જગ્યા પોતાની શીરોધના સમ લીધા કે “વાછાળ તારણી પરણું તો તનેજ. હું પૃથ્વીપતી છું આ અરણ્ય ને એ ફરતું ચોખૂણું ખસાંડ મહારી મીલકત છે. તર્ત એ સમજી તું મને સ્વાધીન થા.” આપવંતી હસી બોલી, “અહો ક્ષત્રી ત્હારું આયુષ્ય ઘણું હોય તો માન માન પંદર વર્ષનું હશે. હાં હાં આજ મહારું બાલક જીવતું હતે તો તે પણ તું પ્રમાણે ઉધરી અહો મર્દ અવતાર થયો હતે. કાંઈ ધ્યાણ પકડ ને શ્યાણથી બોલ. મહારો પોતાનો સ્વામી છે. તેના ને મહારો વ્યોગ થયો છે. હું કુમારી સ્ત્રી નથી પણ પરણી છું. માતા થયલી છું. મહારું આયુષ્ય ત્રીસ વર્ષ લગી થયું છે. મહારી ઉપર તું જેવા પૃથ્વીપતીની કુદટી યાય તો શું પૃથ્વીમાં હું સ્ત્રીની કાંઈ ખોટ પડી છે કે એવી નાલાયક વાત બોલવાને ત્હારી જીખ્યાને કાયદો રહેતો નથી? મહારો સ્વામી માહ જીવાન ને ચંદ્રસ્વરૂપ, જે આકાસથી પાતાલ ને પાતાલથી આકાસ લગી ઉડી શકનાર છે.” “હાં હાં પતીરાજ આપ ક્યાં છો કે આ બાલક માત્ર રાજ્ય

શુભ સન્માનથી અન્મોલ જ્વાન સ્વરૂપ થયેલો મુસમ હીનભાગ્ય સ્ત્રી ઉપર મોહ પામ્યો છે.” તેટલાં પાંચ ખીબ થરા સવારે ત્યાં આવ્યા. તેઓને જોતાં જોગી વેરા ધારણ કુવરયા પણ મનથી ચોંકી. તે મનમાં બોલી “આજ કાંઈ નવી જીની વાટશે ખરી.” આ તેની અટકલ ખરી પડી. ચંદ્ર ઘડીભાર જોઈ રહે ને આકાસની દેવી મોહ પામી રહે તેવા રાજકુમારે તર્ત પેલા પાંચ સવારોને તે મોહલ ને તેના રહીશો સ્વાધીન લેવા હોકમ કચ્ચો, તે બોલ્યો, “આ ચંદ્રમૂખવાલી ને આંદી સ્વરૂપ કાન્તી ઉપર ચોક્કી રાખો. એને કોહો કે જો પ્રીત લાવી તું મહારી સંગ વરશે તો મહારા રાજ્યના સઘલા શૃંગાર ભિટ કરી લખ કીયાથી તને મહારી રાણી કરી મહારા મોહલમાં માહ પ્રેમ ને સ્નેહની વૃષ્ટીમાહે જાનભેર રીજવીશ. આ મહારે રાખુન નકામો ગયો તો પછે આ મોહલ લુટી લઈશ. સઘલી મીલકતનો નાશ કરીશ. સઘલો દ્રવ્ય ભંદાર ખાઈવાટ મારીશ. આ સ્થાનનું એક તંખુએ ના રાખીશ. હાંના સઘલા મરદ જનના સીર છેદીશ. સ્ત્રી માત્રના નાખ કાન કાપીશ. ગંધેડ ખેસાડી શેહેરમાં રેરાવાઈ કરીશ ને પછે બંદીખાને પુરી દૈરા. પ્રતીષ્ઠા જાલવવી હોય તો આ જોગીની પ્રીતી તજ દે ને મને હેત દઈ પોતાનો પતી કબુલ કર તો હું પ્રેમનો દાસ થઈ ત્હારી મનઆહી આરા પુર્ણ કરીશ. ખેમાંથી જે પસંદ પડે તે મંજુર રાખ. જોધયે સ્ત્રીચરીત્ર ને હકથી ત્હારે નાશ રચ ને મને ખદનામી દે.” આખવંતી બોલી “બુપત સાંભલ :—

“સીતા સતી સ્વરૂપ, રણે રાવણ રેલાયો;
દ્રુપદી દેવી દયાલ, કુર કુલ નાશ કરાવ્યો;
રૂડી રેણૂકા રૂપ, ભીક નહી બુદ્ધી ઠરાવી;
નક્ષત્રી અવતી એહ, વાર એકવીશ કરાવી;
ક્યૌ કેચક સ્ત્રીથી મુઆ, હોડ હોડ સૌ હારિયા;
રામલ થરા પૂરા સહ, માનનિએ બહુ મારિયા.”

કુલવંત થઈને વલી પૃથ્વીપતી કેહવાઈ અહો આનંદ અવતાર મહારા પીંડને અખીમાહે ભરમ કચ્ચા સમાન મુખવેણુથી ના કાલી કરી દે મને. જોધયે તે લે. મહારે મોહલ, મહારાં ભંદાર, મહારા સઘલાં સુખ સન્માન, પણ માત્ર મને પતિવર્ત હાંથી હાંકી કાઢ. કહું છું તે સાંભલ. હું આજ ખાર વર્ષ થઈ ગયાં કોઈ મરદ માત્રની નજરે તો શું પણ કોઈપણ માનવી અવતારને નજરે પડી નથી. આજ ત્રણ માસ થયા આ મોહલ ઉઠ્યોછે અને ત્રણ કલાક થયા આ જોગેશ્વર હાં આવી લાગ્યો છે. મુસમ

દુર્ભાગ્યણીને પરણી રાણી કરવા માંહે પાષાણને રત્ન કરવા જેવો માહ યત્ન સ-
માયો છે. ક્ષત્રી કીંવા આર્ય તું હૈશ તો પરણી નારીને ડ્યમ વરીશ? પૃથ્વીપતી
પરામાન ક્ષત્રી હારે લાયક માનુનીને વર કે તને તે શામિ.” રાજકુમાર રત્ન-
મારસીંહને આ સ્ત્રીશબ્દો બાન સમાન લાગ્યા. રાજપીજ તેથી તેણે આ
કડીણ શબ્દોની અસર થઈ, પણ હઠ રહી. તે રોષે ભરાયલો ત્યાં ચોકી મેલી
નગ્રમાં આવ્યો. રત્નમારસીંહ પીતા મૃત્યુ પામ્યાથી આજ ત્રણ માસ થયા
સીંહાસને આવ્યો છે. તે ન્યાયી ને માહ ધ્યાલુ વલી પ્રજા પાલનહાર છે.
તેણે પોતાના મંત્રી સાથે ખાંગીમાં મરાલહત કરીને પોતાની બુલ જોઈ
હતી ત્યમ ડાહ્યા મંત્રીએ પણ બુલ દેખાડી. પ્રેમ વસ થયલો કોઈ બુલ
સમજે છે? બાલક તો ખરો, માનમાન મદમાં ખપે તોય તેને મૂન આ-
પવંતીથી કદી છુટા પડવુંજ નહીં એવો ભાવ થઈ રહ્યો છે. એક હજાર
ધમાનદાર થરા શીપાઈઆ તે અરણ્યમાં મોકલી દઈ તેના ઘેરામાં તે મહેલ
રાખ્યો છે. સઘલી સામગ્રી પોતાના રાખ્યભંડારથી ત્યાં રાનમાં પહોંચાડે છે.
પણ ધણીજ થઈ પેટા છે. તેણે હાલતરત વાતની નાખતી થવા દેવામાં
ડહાપણ જાણી લખ માંડી વાળ્યું છે. આપવંતી પણ તેટલીજ રીજી છે, કે
“આ બાલકને લગાર ઉમર વધશે તો આ ઉપજેલો મોહ નરમ પડશે. વળી
ધંધરેચ્છા હશે તો મ્હારો પતી આવી મલશે. સઘલું ઠીક થશે.” આ વાત-
ને ખીજાં પાંચ વર્ષ આ રૂઢીએજ ગુજરી ગયાં છે. આપવંતી પેલા જોગીને
ધડીભર પણ નજરથી વેગલો કરતી નથી. આશકજ પડી હોયની એવી
તે ઉપર ખુરયાન રહે છે. તે આજ ઉદાશીન થઈ પોતાના પતીના બોગ
ઉપર અવલોકણ કરે છે કે “આણે ધંધર લગભગ વીસ વર્ષ થવા આખ્યાં
પતીનો બોગ પડવાને. અરે આ મ્હારો અવતાર તો એક ખુણે વહ્યો ગયો
ને આ શો નશીબો કે નાહકની વીસ વર્ષની જવાની સ્વદેશ કે ખીજાં કોઈ
નગ્રથી દુર માહ વીકાળ વગડામાં પડ્યાની સજ્જે પાંખી!” ધણીજ ઉદાસ થઈ
છે. એવી ઉદાસ કે હજી કરમાયળાં જાઈ પુષ્પને સો ભલાઈ. તેવી ઉજલી
બર્ફ જેવી બાલસ અવતાર દીપે છે. રામે રામ વૈરાગ્ય બાપ્યો છે. મનમાં
એવું થાય કે ધરતી માર્ગ દીપે તો માંહે ગરે; તેટલાંજ કામાતુર થયળ
રત્નમારસીંહને ઈંદ્રજ નેઈ સેવો, તેવો માહ સ્વરૂપવાન ઝલઝલ થતો
નખસીખ રાખ્યાલંકાર સજી ત્યાં વીચીત્ર સ્વરૂપે પ્રગટ્યો હોય એમ આવી
આપવંતીનો કર ઝાલી કહેવા લાગ્યો “આજ તું મ્હારી સંગાત લખ કરી
મ્હારી રાણી થા અને મને પ્રેમ નવાજી હારો દાસ કર. મ્હારો સ્વામી
હોય તે વાત હું માણ્ય રાખતો નથી. કદાચ હોય તો તે મર્ણુ પામ્યો હશે.
હું સતાધારી છું તે યોગે તને જેવો જોઈયે તેવો ધારો બાંધી શાસ્ત્ર મંજુર

લગ કરે.” આપવંતી તેની પ્રેમાધીન મૂર્તિ જોતાંજ હૃદયને જાણ કે કયમ આલીગણ કરી પડી. આલીગણ યતાંજ તેના બંને સ્તનમાંહેથી પયધારા કુટીને રનમારસીંહનુ મૂખ તે દુધથી ઘોવાઈ ગયું! આ વાત અજોડીક બની કે એક તીરાયતના સ્તનથી પયધારા કુટી આમ ડ્યમ કૌતુક બને ! આ વાતથી તે આશ્ચર્ય પામ્યો. આપવંતીએ આશ્ચર્ય પામી કે માતાના સ્તનના દુધની ધારા માત્ર પોતાનાજ બાગકનો બહુ વર્ષે મેલાપ થયાની આલખ ને હર્ષનીશાની માંહે વહેછે ! આ દુધધારાની રેળ વહીને આપવંતી પણ સારે વદન ભીંજાઈ. રનમારસીંહ પણ સઘલો તે દુધ ધારાથી ભીંજાયલો પોતાના વૃદ્ધ મંત્રીને ઘેલાવી તેને સખખ પુછવા લાગ્યો. રાખ્યના સઘલા પંડીત ને રાસ્ત્રીએ ત્યાં આવ્યા છે. સઘલી રાજદરબાર ને રાણી ખટલો ત્યાં આપવંતીના મ્હેલમાં આવી લાગ્યો છે. ત્યાં એક રાખ્યાસન મેલાઈ તે ઉપર છત્રપતી રનમારસીંહ માહરાખ્ય સ્વરૂપાલંકાર ધારણ કરી ખીરાખ્યો છે. ત્યાં રાસ્ત્રીએ તે પંડીત એક બાજુ છે. ખીજી બાજુ રાજદરબારના વૃદ્ધ મંત્રીએ ખીરાખ્યા છે. સ્વર્ગવાસ માહરાજની માહરાણી પણ ત્યાં એક બાજુ પોતાના દાસદાસીણો સંગાત બેઠી છે. આશ્ચર્યની પરપુછ ચાલે છે. ત્યાં વૃદ્ધ પંડીતો આપવંતીને સ્તનથી પય વૃદ્ધી થઈ રાજ ભીંજાય છે તે જોતાં રાસ્ત્રનો શ્લોક લલકારતા કહે છે કે “માતાવના કોઈ પણ સ્ત્રીના સ્તનની પયધારા એમ વરસે નહીજ.” વૃદ્ધ મંત્રી, માહરાણી, આપવંતી ને ભુપતી એકાંત એક બાજુ બેઠા. ત્યાં સઘલી વાત ને મુદા સાંચેત નીકલી રાજ ને આપવંતી માતા ને પુત્ર પ્રમાણે નકી થઈ મળ્યાં. શેહેરથી ત્યાં અધોર વગડા લગી દીપકોની રૈરાનીરેલ ચાલી રહી છે. માહરાજ રનમાર પોતાની પ્રીતીનો મજબુત ગાંઠ ડ્યમ લાગ્યો તે સમજ્યોછે ને આપવંતી રાણીના વર્ગમાં અવલ પડવી પામી છે. ચોધરદમ મોજ ને આનંદનો આત્સવ થઈ રહ્યો છે. જોગી ત્યાં માહ મોહીની છટાથી સઘલામાંહે પ્રવેશ કરીને મોટી વખાણમાંહે ગવાય છે. રાખ્યભંડાર ઉધડી સઘલી જાતના રાખ્ય ચોગ્ય દાનધર્મ ને ભિટશોગાત થઈ રહી છે. રાખ્યાધીકારીથી તે ભીક્ષુક સુધી પોતાના ભુપતીના માહ આનંદમાં ભાગ લેવા તે દીવસ જાત્રા જેવો મોજમજોમાં દીપાવે છે. તેટલાં ત્યાં બે સવારો એક જ નને માર મારવાની ઢપે ખીજવાયલા ફસ્યાદ ફસ્યાદ પોકાર કરી રહ્યા છે. માહરાજ તે શેહર સાંભલી સ્વતાં ત્યાં પ્રજાની દાદ લેવા હાજર થયા છે. માહરાજને જોતાંજ શીપાઈએ ક્રોધભરે ખોમ પાડી તુંદીથી બોળ્યા, “આ કોઈ પ્રદેશી આ મહીમા દરમ્યાન ડરતી ઢપે જાંથી ત્યાં બરાતો હતો. તેની આજ કોઈરીપુ રાખ્યના છુપા જામુસ જેવી જણાય છે; મોટે અમો આ

ચોરને પકડી બંદ કરવાને બે કલાક થયા યતન કર્યો છૈયે પણ આ તો માત્ર પોતાના હાથમાંની એક જુકી તલવારથી અમારા અવયવો દોડરા કરતો ને વખતે વખતે કોઈ જુદીજ દપછપની કસરત કરી ફાવી જવા માહતો હતો. જો માહરાજ આપ્યા ના હોત તો એ કોઈ રીપુ જસુસ હાલ તો છટકી ક્યાંઈ નીકલી ગયો હોત.” પેલો સપડાયેલો રાખસ માહરાજને સ્તબ્ધ સ્થિતિમાં ટગમગ જોતો ઉભો છે. માહરાજની સખી માત્ર પોતે આરસામાં જોયેલી પોતાની જુવાન શીકલજ ન્યાલે છે! પ્રેમ પણ અપાર ઉપભોગ્ય છે. જીભ ઉપાડવાને મન ધણુંએ માહે પણ તે ઉપડેજ નહી. મોટે ત્યાં ચુપ ઉભો છે. શીપાઈઓ બહુ ગરમ થયા છે. તેઓની ચાલ માહરાજને પસંદ પડતી નથી તેથી તે તેઓને રીસમાં ધરાશે કરી ત્યાંથી દુર જઈ પોતાને કામે વલગવા જણાવે છે. ત્યમ તેઓ સમજાણારમીન્દા થઈ ખસ્યા છે. માહરાજ પછે પેલા તીરાયત ગંભીર રાખસને લઈ દરબારમાં આપ્યા. ત્યાં ઠઠ દરબારમાં મોઢી ધજીતથી પુછે છે. “આ જુવાન કુદા તું કોણ કીંવા કોણ રાખ્યને રહીશ છે? હાં આ વીચીત્ર રીતે આવવાને શો સખખ? સત્ય કેહ, ડરીશ નહી.” પેલો બાપડો જ્યાં ઉપડે તો બોલે કે? બસ તે તો ધૂવર બન્યો છે. તેટલાં વળી તેની નેધા ત્યાં આપવંતી ઉપર પડી કે જુકી તલવાર તેના કરથી ધપ દધ છુટી પડી. તે ત્યાં સ્વપ્રાવસ્થામાંહે આવ્યો હોય ત્યમ આંખો ચોલી ચોલી લાલ અંગારાજ ફરે છે. એટલાં જોગી વેશ ધારણ કુવરબા તે સામે ડાલા કાઢી ટકટક જોતી ઉભી કે તે પોતાની બાન ખીલકલ ભુલી ગયો. તે ચટોપાટ ત્યાં પડ્યો “અરે આ શો સ્વપ્ન?” આ રાખ્દા પછે તેના ડાલા વોંચાયાજ.

“ભીક્ષુક પામે ધન, હર્ષવાય થઈ તે રજલે ;
વાઝણી પામવે પુત્ર, અહંકારી બનેજ ચકલે ;
પશુ પામવે વાચા, આલ ગાલ ના સમજે ;
કૃપણ પામે સીંહાસન, નથ દુકાલ પડી મરસે ;
અધુરો પામવે શીખ, વીખ સમ કાચ્ય રચશે ;
જોગી પામે પરિવાર, સ્વપ્ન જાણી તર્ત ઊંધસે.”

અંતે છત્રપતી રતનારસીંહ તે દીસ્તા કોઈ દલીદ્ર પણ માહ કસરત બાજ કુદાને પચીની આપવંતી ને જોગી બને સંગાતે એકાંત જોઈ રહ્યો છે. રાખ્યતુળ્ય વૃદ્ધ મંત્રી પણ ત્યાં ઉભો છે. સુઘાં પામેલાને અંગ સધલી નીશાન તપાશે છે, તો માત્ર બે મુદ્રીકા તેને કર તારાયન તેજ સમાન ઝલકે છે. એક આપવંતી નામે છે. ખીજી ઉપર કુવરબા નામ વંચાય છે. જોગી

કુવર હૃદયમાહે પ્રેમ પ્રગટ્યો. તે તત્કાલ ત્યાં પ્રાણનાથ કહી ગલે વલગી! પણ આપવંતીએ તેજ શબ્દો બોલી ગલે બહાજ પડી! ત્રણ ત્યાં અલૌકિક ચીત્ર દીપે છે. સામે રનમારસીંહ આનંદ ગમનમાહે ગરક છે. રાખ્ય-સભા ઉઠી ઉભી થઇ છે. માહારાણી પણ ત્યાં આવી ઉભાં છે. સો ઉપર કુમારી રૂપસ્વરૂપવાન જોખન મદન દાસી ત્યાં અંદાજથી તે મેલાપનો નકશો નીર્મતાં ઇશ્વરેચ્છાની બળિયારી ઉપર આશક થઇ ઉભીયો છે. રાખ્ય-વૈદ્યે ચૈતન જુટી ઝટ ગળવામાંહેથી કાઢી પડેલા જીવાનને સુંઘાડી તેને હોશ્યાર કર્યો કે તે બોલ્યો “ના ના એ નાહાય; એ હાં આવે ક્યાંથી? આજ સત્તર વર્ષ થયાં એ એમ શ્યલવૃત્ત પાળી કાંઈ પણ ફજ પામ્યાવના આનંદમાં જીવી શકે? ના. ના. વળી આ જોગી કચમ મહારી પ્રાણપ્રીયા હોય? ના. ના. મને ક્ષમા કરો. દેવ, ગાનધર્વ કોંવા અદભૂત જોગીણીઆ-ની સમાજ મને ક્ષમા કરો. મને મગઝથી ના ખસેડી નાખો. અરે હું નથી કોઈ રાજકુમાર કે કાષ્ટપરી ને આપવંતી આલખતો કે ના મેં કુવરદેવી સાથે લગ્ન કર્યું છે. મને ક્ષમા ક્ષમા ક્ષમા ક્ષમા” કહેતાં ફરી તે મૂર્છા પામ્યો. સઘલો ભેદ સમજાયો. રનમારસીંહ પોતાના પીતાના દ્રવણ કર્યાં. તેની માહ જતન જારી થઇ. માહરાજાએ પોતાના ખાસ રાખ્ય મહેલે પોતાના પીતાને લઇ જઈ મેળ્યો. તેની સઘલી જતન જોગીવેશધારણ કુવરખાઅને આપવંતી કરવા લાગી. બ્યારે પુરી સુખાકારી થઇ ત્યારે રાજકુમાર ચંદ્રસીંહ સઘલાંઆને આલખી સ્વર્ગ સમાન સુખમાંહેરીભ્યો.

“ગાંડા પણ ગુણવંત, કદી મોટમ નવ માણે ;

નાહી ટેક તરતીખ, અહંપદ મન નવ આણે ;

વાંકા ચુકા ન થાય, બોલ નવ વાંકા બોલે ;

પોતે થાય ન પ્રૌઢ, પશૌ પડદો ના બોલે ;

પણ વીરહાક વાળે ભ્યાં, ત્યાં ધીજ્ઞ મનમાં ધરે ;

પછી ભ્યમ ગોલા ચાખ્યા છડે, વેરિ ઉપર કર વાવરે.”

ત્યમ એક દીવસ રનસીંગ કુકાણું ને ત્ર્ય પ્રદેશી લશકરથી બોલતાં માહે ચીકાર થઇ ભ્યાં ત્યાં રાખ્ય ભયમાં આવી પડ્યું હોય ત્યમ ચોતર્ફ તુરીની ધુસની ધુસ ને શીપાઇની હરોલપર હરોલ ઉભાઇરહી છે. રનમારસીંહ પોતાના થરા સંગાતે શીરોઈલધતુરી ચઢે છે ; તે જોતાંજ ચંદ્રસીંહ તર્ત લોખણ કવચ ને મસ તલવાર તે પણ નાગીજ લઇ નીકળ્યો તે સર્વથી પહેલાં પ્રદેશી લશકરમાં જઇ પડ્યો ; પણ તલવાર ચાલે ને રૂધી-રની નીખ વહે તે આગલ તેણે પોતાના માહ યરામાન પીતા રાજધી-

રાજ રૂપસીંહને તેનો મુગટ જોતાં ઝોલખ્યો. ધન પણ તેણે પોતાની પી-
છાણી. રાજ સંગાતે એક કાલા દૈત્ય સમાન હાથી ઉપર એક લોખંડનું પાંજર
મેળું છે, તેમાં છે એક પશુ જેવો થયેલો માનવી બંદ થયેલો છે. સઘલાના
કવચ ત્યમ ઘોડા કાળા ને સઘલા શોકાતુર ચેહરાએ કાલા બ્યામણ થયેલો
જેવા દીસે છે. રાજકુમાર ચંદ્રસીંહ તે લશ્કરનો પ્રવાસ તર્ત સમજ્યો કે
“માહરાજ રૂપસીંહ પોતાના એકના એક હું માહ હીનભાગ્ય રાજકુમાર
ચંદ્રસીંહની ઝોલ કરતો ને નગરે નગર ફરી વલતો હ્યાં આપ્યો છે. ભ્યાં છે
ત્યાં હાથી ઉપરના લોખંડ પીંજરે પૂરાયેલો મહારા સાચો મીત્ર હરદાસ છે કે જે
મહારા એચીંતા ઉડ્યાના સખએ મહારા કાલ આણનારે ખપી આ શીક્ષા-
માં આજ સત્તર વર્ષ થયાં માહ પીડા પામે છે ! શીવ શીવ શીવ આ શો
ગજબ તે મહારી ઉપર પાડ્યો છે ? હા : હા : તે અહો ઈશ્વર મહારા જેવા
દીનખંડુ ઉપર ક્રોધ ને ત્રાસ પાડ્યો ના હોત તો આજ તો આ હાલતનો
સ્વપ્ન જ થાત. ઇશ્વરેચ્છા !” પછે તર્ત પોતાની તલવાર ફેંકી તેણે પોતાનો
તુરી વીજલી રૂપે દોડાવી પોતાના પીતાના તુરી પાસ આવી કુદી પડતાં શા-
ટાંગ નમસ્કાર કરી માહ આદરમાન દીધું. માહરાજનો પોતાના રાજપુત્રને
માહ જખરો યુદ્ધે ને જવાન થયેલો ત્યમ માહ રાજપાતનો ધણી જાણી હર્ષ
સમાયો જાય નહી. તર્ત હરદાસને છુટો કચ્છો અને તેને સઘલા જતનથી
ઠીક કરી રાખ્યમંત્રી નેમી શીરપાવ દીધો. ચંદ્રે પોતાના રાજપુત્ર ને રાણી-
એની ઝોલખ્ય કરાવી. રાજમોહોલમાં લાવી પીતાનો શોક મેલાવ્યો. છેલ્લા
દી માહરાજ માહ આનંદ ભોગવતા ઈશ્વર ધ્યાણ ધરી એકાંત બેઠો. મા-
લવાનું રાખ્ય રાજકુમાર ચંદ્રસીંહને માળું. તેની પતિવર્તા રાણીએ તે સં-
ગાત રહી. તેનો રાજપુત્ર જે રાખ્ય પામ્યો ત્યાં એનથી રાખ્યાસન ભોગવતો
કીર્તમાન પંકાવા લાગ્યો. હરદાસ બ્રતખંડમાં એજ રાડતીનો માહ ચતુર
રાજદરબારી વખણાયો. સત્ય પ્રેમનો અપાર આનંદ આત્મવ ધોડ્યો.

પતિવર્તા આર્ગિઆંગ.

“ નારી રહે વસ નાથને, અમુખ્ય ઢેહ તે જાણો.
 નારી રહે વસ નાથને, ઢેવી સ્વરૂપ તે માણો ;
 નારી રહે વસ નાથને, શોભે કન્વન ખાનદાને ;
 નારી રહે વસ નાથને, નીલે સંસાર સત જાણને ;
 નારી રહે વસ પતીમતે, ધર્મ કોટીમૂળ કરથો પ્રમાણ ;
 રસ્તમ કહે તે નારી જન્મ, સફલ ફળ્યું યશ વહાણ.”

શ્રી સ્ત્રીન દેશની રાખ્યધાણી નાનકીનના પ્રખ્યાત નગરમાં ત્રણ સ્ત્રીના વેપારી ભાઈઓ ભારે રોજગાર ચલાવનારા વસતા હતા. વડાનું નામ લીનહીરે, વચ્ચલાનું નામ લીનખજનો ને ન્હાનાનું નામ લીનમોતી. તેઓ સમ્મલા સંપસલાહથી વેપાર વનજ કરી આનંદ કાલ યુજરતા હતા, પણ વડા લીનહીરે પોતાની પતીવર્તા બાનુ આર્ગિઆંગ સાથે બેહદ આનંદ ને સંસાર સુખમાં હુંદગી શોભાવતો હતો. આ જોડાંની શ્રી સ્ત્રીના સારા દેશમાં વાખવાખી થતી હતી. તેઓની નીતી અવલ આખની દીપી નીકળી જનેજન મુખ્ય તે વખણાતી હતી. લીનહીરે મોટો સુત્ર હતો, તેથી પોતાના આખા કુટુંબને સંભાલી પોતાની શોભામાં રેહવાને કાચો હતો, અને જો કે વચ્ચલા ભાઈ જુગાર ને દારૂના માહ જુરા વ્યસનમાં મચ્યો રહેતો છતાં બનતી સમ્મલી ધીરજ ને મેહરબાનીથી તેને સમાલી લઈ તેણે કુટુંબના સંપમાં લગાર પણ રખણો પડવા દીધી નહી. લોભનું મોહ કાણું, ત્યાં શ્યાણો પોતાની બાજુ આર ખેલે. ભ્યા લોભે ધર માંડ્યું ત્યાં તો :

“લોભ ધટાડે લાજ, કાજ બગડે જો જાગે ;
 વળી ધટે વેહવાર, ભાર શોભા પણ ભાગે ;
 લોભે લક્ષણ જાય, થાય અન્યાય અધર્મે ;
 લોભે સઉ સંતાપ, છાપ ચોટે કુલ કર્મે ;
 સનમાન માન મોટમ મટે, થઈ કુલમાં થલ છે ;
 શામલ કહે શાણા સમજજો, લોભ પાપનું મૂલ છે.”

ત્યમ લીનહીરો લોભી નહી પણ મોટો ચતુર, કુટુંબ સાર્થકી ને શ્રીમંત ઘીઝનો હતો, ઘેરમાં હતો ત્યાંલગી સર્વનો નીભાવ થયો.

ખતાવ એવો બન્યો કે એક વખત વેપારના માહ જરૂરના કારણસર વડાને શહેરથી બહાર જવાની ફરજ થઈ પડી, તેથી તે પોતાના વડા પુત્રને સાથ લેઈ તથા ઘર ને પેહેડીનો ખુબ બંદોબસ્ત કરી તે મુસાફરીએ ચાલ્યો. ધાસ્યા કરતાં આ મુસાફરી ને તેનું ધારેલું કામ પાડ પડવામાં મોટી ખઝલ પડી. પતિવર્તા આઠિઆંગ ધણીજ ખેચેન થઈ. ન્હાના લીનમોતાને વડાની ગેરહાજરીથી ખરે ધાસ્તી પડી કે લીનખજનો જીગારી ને દયાનતનો દગાખાજ છે. તેથી અગર વડો જો થોડા વખતમાં આવી લા-
જશે નહી તો કુટુંબ કખીઝાની બારેવાટી ને પેહેડીના નામની આંત ગુમ થશે. આઠિઆંગ ને લીનમોતી જ્યમ જ્યમ કુટુંબના વડાને આવવાની ઉમેદ કપાતી ગઈ ત્યમ ત્યમ વીચારવા લાગ્યાં કે કદાચ તેના આયુજ્ય પુરા થઈ તે માર્ગે મર્ણુ પામ્યો હોય તો પછે આપણી શે દસા? મુસાફરીએ ગયાને સાત વર્ષ થવા આપ્યાં. વચલો પોતાના વડાબાઈની કસી નશલ કે નીશાન ના જણાયાથી ઘરનો માલક ને વડો થવાની જીગતી રચવા લાગ્યો. તેણે જીમ ઉડારી “લીનહીરો જંગલમાં મરણ પામ્યો ને તેનો પુત્ર પણ તે સ્થી-
તીને પહેચ્યો છે, એવો મને ખાસ સંધેસો મળ્યો છે.” અંતે તે વાત તેણે પોતાની બાબી નેક આઠિઆંગને મોટી દીલગીરીના ડાલે કહી. આઠિઆંગ ને લીનમોતી પણ તેવીજ ચીંતા રાખતાં હતાં તેથી તે વાતનો પાયો નખા-
વામાં ને તે મણાવામાં કાંઈ શક પડ્યો નહી. આઠિઆંગે પતી ને પુત્ર બંનેના સોમતી હાવ મારી. તે રૂદન ને કલપાણુ કરવા લાગી.

“સતી સ્ત્રી પતીવન, ધન મન તન મેલશે;

નેત્ર સદાય નીર, બરપુર વીધ રેલશે;

જન્મ શરીર ગંભીર, એહ સીચી મહિ એલશે;

વ્યોગ તની લાહ્યમાહે, મન મઠીજ પીલશે;

પ્રેમસાગરમાં પ્રાણનાથને, એલવા પડશે જઈ;

રૂસ્તમ કહે સતી પતિવર્ત, પતી વીના ના રહી.”

લીનખજનો બદ ને કનીષ્ટ હતો. તેના નીચપણની તો હદજ. અ-
ગર એક દામ મલવામાં જો કાંઈ ખુન જેવી પણ ખુવારી કરવી પડે તો તેને મન તેની કસી અફશોર હતી નહી. તે તે બેધરક કરી દઈ પોતાના સ્વાર્થને મેલવે તેવો સ્વભાવ ધરાવનાર હતો, તે તેનો ન્હાનો બાઈ ખુબ પીછાણતો હતો. આઠિઆંગ પણ સેજસાજ સમજતી હતી. તે વચલાએ

અંતે મનમાં નકી ઠરાવ ગોઠવ્યો કે “કુટુંબ કુખીલાનો વડો મરણ પામ્યો છે. આ સઘલી અસકયામત, પેહેડી તથા ધરનો માલક ધારા પ્રમાણે હું પોતેજ થયો છું. જવાન ને ખુબસુરત આઉઆંગને કાંઈ પણ તાલમેલ અથવા તો જોરજુલમથી જે કોઈ મને સારી પુંજી નવાળે તે સાથે જોડું સાંધી આપું. લીનમેલીની તાકત નથી કે મહારા મનસુખા વચ્ચે આવે ત્યમ આઉઆંગને મદદ કરનારાં તેના મા બાપ કે ખેરા કોઈ પણ નજ-દીકમાં તો રહેતાં નથીજ, માટે આ મહારી ધારણા રામબાન પાર પડશે.”

“બદ દાનતનો ઇન્શાન, પલીત સમ જાણુ ઝેરી

ઉદમ બરી જુરાઈ, દગા કપટ તન પેહેડી.”

આ મનસુખે પોતાની પરણીનાર યાંગને કહ્યો અને તેની આ નીચ કામમાં સહાયતા માંગી. “તું તેને સમજાવ કે હું જે સાથે તેના દાના પાડી આપવાનો પરવાનો નકી કરું તેમાં તે ખલલ નહી નાખે.” યાંગ સ્ત્રી-જાત, વળી પોતાના પતિત પત્નીને વસ પડેલી, તેણે જો કે આ કામમાં ઘણી આનાકાની કરીજ, પણ નાચારીએ તેણે આઉઆંગને ખીજ સાથ નેકા કરવા માટે ખુબ નાજુખાઈવાવરી સમજાવી !

“ન શોભે નરવીણ નાર, ન શોભે શરીરવીણ થર,
ન શોભે નેણવીણ નેહ, ન શોભે રેતીવીણ નૂર.
ન શોભે જુહીવીણ રાજ, ન શોભે નખ્રાંવીણ મુંદર,
ન શોભે દાનવીણ દાતા, ન શોભે નીરવીણ સમૂદર.
વીધાવીણ પંડીત ન શોભે, બરી શબ્દમાં ખેલ લાજ,
રસ્તમ કહે જીવાની છાજે, ભ્યાં હોય પાસ પતી મહારાજ.”

આઉઆંગ તે સાંભલી રેખે ભરાઈ એવી તો જુમ પાડી પડી કે “સદા હું વીધવા અવતારમાં રહી મહારા પ્રાણુ સમાન પ્રાણનાથને સંભારીશ. હું તેના વ્યોગમાં ભ્યારે મને સમય અનુકુલ થશે ત્યારે એહમાંહે ગરીશ.”

“ગયે પતી સર્વે ગયુંજ, મહારં સુખ એન સ્વરૂપ,
ગયે પતી સર્વે ગયુંજ, મહારી જીવાની ને ભુખ.
ગયે પતી સર્વે ગયુંજ, ભુમી આકાસ મહીમા,
ગયે પતી સર્વે ગયુંજ, રંગાર શરીર નુરનખ્રાં.
ગયે પતી પતિવર્ત પાપાણુ સમ જાણુ જંગલ ફુલમાં
રસ્તમ કહે પતિવર્તને પતી માત્ર સર્વે એજ મૂલમાં.”

આઉઆંગ ઘણીજ ખેકરાર થઈ, મગર તેના સઘલા સારા વીચાર આચાર ને હજતના એકરારમાં લીનમેલી રાજી હતો. લીનમેલી પોતાના બાઈ

લીનખજનાની મોટી દાનતથી તર્ત ઐક ડેડાવ ઉપર આપ્યો. તેણે સાચી ને પતીવર્ત આઉઆંગની રજા લીધી, અને તે પોતાના વડા બાઈ લીનહી-રાની મોઢમાં રાતોરાત ગુપચુપ ત્યાંથી મુશાફરીમાં નીકલી આવ્યો. લીનમોતી પોતાના વીચારમાં મજબુત ને ઉલટ પકડવામાં પણ આઉઆંગની કાકલુદીથીજ હીમતવાન થયો. આઉઆંગ બોલી “બહા લીનમોતી મને તો શક જાય છે કે મ્હારો ભયાર મર્ણુ પામ્યો નથી ને મ્હારા પુત્રના જનન-ને કસી હરખત થઈ નથી. તું કમર બાંધ મુશાફરી નીકળ. ક્યાંગશી પ્રાંતમાં જ ને તે બન્ને બાપ દીકરાની ખોલ કરી મને ખુશાલીની ખબરથી ફરી જીવતી ને આપાદ કર.” આ શબ્દો બોલી આઉઆંગે પોતાના દરના દી-લમાં દયા પ્રકાશમાન કરી; તેથી તે જે કાંઈ ધચુપચુપણથી લઈરતો હતો તેમાંથી તદન તતાર થયો. પછે તે મધરાતે મુશાફરી કરવા નીકલી પડ્યો.

“દહતાએ રહે છે લાજ, બની આવે છે મનકાજ;

આનાકાનીમાં હરાજ, અહંકારમાં હોરે પતરાજ.

સત્યમાં મલે મનલાગ, અસત્યમાં લાગે પુર આગ;

અસાન સમજે છે સાન, જે મન લોભ ખેલે છે બાગ.”

લીનખજનાએ લીનમોતીને મુશાફરી નીકલી ગયેલા જાણી આઉઆંગનો પોતાની ધારણા પ્રમાણે નીકાલ કરવાને કસી હરખત જાણી નહી. તે મનમાં ખુશ થયો કે આ તો કન્યન લાગ મળ્યો. દરરોજ તે આ વ-ડચલ હાલતમાં જીવાખાનામાં આંખ વીંચી ખીટ ઉપર ખીટ મેલતો જતો હતો અને અશીમનો નીશો ને તર ખીશો ત્યાં ખાલી કરી ફરી કંગાલ હાલતે પરોઢિયે આવી પઠારીપર પડતો અને વળી બે ઘડી વીસામો લીધો ના લીધો કે કેફ ને કનચન ખીસામાં લઈ જીવાખાને આવ્યોજ. તે જીવાખાનામાં જર ને જંદગી ગુમાવી હારમાર ને હારેલો સઘલી રીતે ઘણોજ ખરાબ થતો આવ્યો. વળી પેહેડીની આંત પણ પડવા લાગી. પાસે નાણું નહી તેથી જીવાના લખતી તેને તનખદન કીર ઉઠી.

“જીગારિના શણગાર, કનક કઠીર કરી નાખે;

જીગારિ મંદિર મહેલ, સહજમાં ભુંડાં બાખે;

જીગારિ ગાંઠે ગરથ, અર્થ પથરાજ પ્રમાણે;

જીગારિની જે લાજ, જવા ખેડેલી જાણે;

વળી બ્યંડલન ધર વીનતા, રીઝથપી જેવી રહે;

ત્યમ જર જીગારીના હાથમાં, કવિ શામલ સાચું કહે.”

તે તંગી વખતમાં ક્યાંગથી પ્રાંતને એક શ્રીમંત વેપારી જે પરણ-
વા મોટે સુંદર ને સત્વ નારીની આલમાં હતો તે સાથે આઉઆંગના નંકા પ-
ડાવા કબુલ થઈલીન અબજનાએ તેની કીંમતમાં તે પાસથી ત્રીસ ટેલ લીધા!
પણ આ ગત સમજવી રચી કે “મહારા સ્વર્ગવાસી બાઈની તે બાનુ ધણી
હકીલી છે, કોઈનું સાંભલતી નથી; તે તારી સાથે આવવાને જાહેર આના-
કાની કરશે મોટે તું સમીસાંજ થઈ ગયા પછે તેને લેવા પાલખી મોકલજે.
જે સ્ત્રીના માથે શોગ ફૂંટો બાંધ્યો હોય તેને તે બેલિ કે રમખાણ કૂરે કે ગ-
મે તે તુફાન કરે તેની કસી દરકાર કચ્ચાવના ને કસા પણ રાખુન કચ્ચાવના
ઉઠાવી લઈ જઈ પાલખીમાં નાખી ત્યાંથીજ તેને પાંધરે પાંધરી મહવામાં
ચઢાવી તે તારે ગામ હંકારી લઈ જઈ ઉતારવી કે વધુ ટીખલ નહી
યાય.” બ્યારે તે નીચ સ્ત્રીના ઘરે આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાની બાનુને પો-
તાની આગળ એકલી જોઈ તે કરપીન કર્મ કહી જણાવ્યું. પણ પાસેના
ઘોરડામાં ઉભેલી આઉઆંગે આ કાવત્રું જાણ્યું. તે એકશોશ ને હાથહાથ
કરી વીલાપ કરવા લાગી. પેલાં કાલા દીલના લીનઅબજનાના દીલમાં
કપટ તેથી તે સમજ્યો કે ડ્યાંગશીનો વેપારી આઉઆંગને લેવા આવ્યો
છે તેની તે કલાપીત ને વાયવેલા કરેછે તેથી તે ખીજે રસતે શીતાખ ધરથી
બાહેર નીકળી આવ્યો. આ ગડબડમાં પેલી ‘નીશાની’થી પોતાની નારીને
જાણીતી કરવાને ચુક્યો કે “શોગ ફૂંટો પેઢેલી સ્ત્રીને તેઓ જોયકી જનાર
છે” તેથી તે જ્યો ત્યાંથી નીકળી ગયો તેવી યાંગ જાતે સ્ત્રીજ તેથી આ-
ઉઆંગની સ્થીતીથી ધણીજ મુજવા લાગી. તેને દયા આવ્યાથી તે રૂદન
કરતી આઉઆંગના ઘોરડામાં જવાનું મન કરેછે તેટલાં તો આઉઆંગ
ખીજ મરદના પંજમાં ફસી પોતાની નીતીને ઝાંખ પહોંચાડવા કરતાં
જીવ આવવાને ધરિદે ત્યાં પછડાઈ પડી. તે બાંધ ઉપર પડતાંજ ખેબાન
થઈજ ને તેનાં માથે વીટાલેલા શોગના ફૂંટાનું કપડું છુટું થઈ બારણા પાસ
જઈ પડ્યું. આ અવાજે યાંગ તર્ત આઉઆંગના ઘોરડામાં દોડી ગઈ
કે “શું તે આપઘાત કરેછે?” તે તે ખ્યાલે તેના બંધ બારણાને એક જોરથી
ઠાપ મારી ઉઘાડી અંધારામાં ચાલવા જાયછે તેટલાં પેલા કપડાની આંટી
લાળીતેથી તુટી પડી ને તેના માથા ઉપરનું શોવાશનનું કપડું પણ ઉડી ગયું
ને તે ખેમુધ થઈ. બ્યારે હોરામાં આવી ત્યારે યાંગ કોઈને દરવાજોડાકી
ઉઘાડવાનો ગબરાત થયાથી તર્ત ઉતાવલમાં બાંધ ઉપરથી કપડું લઈ
પોતાને માથે વીટાલી જેવી ઘોરડામાંથી બાહેર નીલકવા જાયછે તેવીજ
પેલા વેપારીએ તેને ધરી લીધી અને જો કે ઘણો પણ પેલીએ બ્રમ ને
રહેર કરી મેળ્યો પણ તે વેપારી ને તેની સાથના માણસોએ તેની કધખાંત

ને જીમ બરાડાની કસી પરવા કરી નહી, સખખ યાંગે પોતાને માંથે બુલમાં ને ગભરાટમાં ઉઠી પેલો શેગનો ફૂંટો મેળ્યો હતો. તે નીશાન બરાબર હતી તેથી તેને ઉઠાવી પાલખીમાં નાખી. તેના પુકારે લગનના ઢોલ તાસાના અવાજમાં ઢંકાઈ ગયા અને કયાંગશીનો વેપારી લાગલી તેને પોતાના મછવામાં ચઢાવી ત્યાંથી પાધરી પોતાને ગામ લઈ ચાલ્યો. પણ યાંગની હઠથી તે બહુ ખીધો કે “આ સ્ત્રી જીવાન ને ખુબશુરત છે પણ ખેશક ઘણીજ હઠીલી ને કલેન્દ્રદેશ જણાયછે તો આગલ પાટલો કયમ કાવશે?”

ધાનત તેવી બરખત, ખુનીને શુલી પેહડાવે;
 ધાનત તેવી બરખત, ચોરને દેશ પાર કઢાવે;
 ધાનત તેવી બરખત, કપટીનું કાળજી કપાવે;
 ધાનત તેવી બરખત, નીચનું નાખ કપાવે;
 ધાનત તેવી બરખત, ગણેપડુને લાત મરાવે;
 રસ્તમ કહે ધાનતમાં ખ્યાનત તેને હીજરે ખપાવે.

આ સઘલું થઈ રહ્યું ને ખેસુદ્દીમાંથી આઉઆંગ હોશ્યાર થઈ. તેણે દુરના ઢોલ તાસા ને માણસોનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળ્યો ને ખીધી કે “પેલો આપ્યો!” પણ તે પોતાને છુપાવા જાય તેટલાં તે વધારે દુર ને દુર જતા જણાયાથી તેની તાજીખીની હદ રહી નહી કે એ શે ખનાવ બન્યો છે? તે તર્ત ઉઠી પોતાના ઓરડા બાહરે નીકલી સઘલું ધર કરી વલી પણ તેમાંહે કોઈ માણસ નામે નથી! વલી તે યાંગના ઓરડામાં ગઈ તો તે ત્યાં મલે નહી! તર્ત તે પોતાના ઓરડામાં આવી કે પોતાના શેગ ફૂંટો પડ્યો લઈ પેઢે તો અરે તે તો ત્યાં મલે નહી ને સોવાસન ફૂંટો છે! તર્ત સમજી કે મ્હારી શેગ નીશાને કયાંગશીનો વેપારી યાંગને હું પોતેજ છું સમજી મ્હારી જગ્યે તેને ઉઠાવી ચાલ્યો ગયો.

સત્ય પુંજે જે કોઈ, ધરા સહાયતા રાંગારે;
 સત્ય પુંજે જે કોઈ, દેવ દેવાલય સુવાડે;
 સત્ય પુંજે જે કોઈ, સન્માન એજ પમાડે;
 સત્ય પુંજે જે કોઈ, માગણુ ભૂપતથી જાહે;
 સત્ય પુંજે જે નર કે નારી ધર્મિરપાસ બલવાન છે;
 રસ્તમ સૃષ્ટી સત્ય ઉપર શેષનાગ બલવાન છે.”

આઉઆંગ પોતાના પુદાની જનાખ જમીન ઉપર પડી રહેને તર-
પોર મુખે ધ્યાન ધરી રહી તે બોલી :

સૃષ્ટી હારે આધારે ચાલે, તંપુ તારણી ખીશાત શી ?

આકાસ તારા ઝલે ઉભાલે, ખુંદ નીરગૂણી ખીશાત શી ?

સુર્ય ચંદ્ર રેહીની પાલે, દાનો નજમણી ખીશાત શી ?

સ્તમ કહે કનક સાગરપતી કહીર રતીહીની ખીશાત શી ?

આઉઆંગ ભાંયપડી શાઝાંગ નમસ્કાર કરતી આ કાંઈ ભાગા તુટા
શબ્દો બબડે છે તેટલાં વળી તેને મન કાંઈ અંચીતી ચીંતા ઉઠી. અરે હવે
મને આ ધરના દરવાજા બંધ કરવા, નીકર પેલો પલીત લીનખજનો આવી
મને કાંઈ નહાં દુખ દેશે તો ? તે તર્ત ઉઠી ને દરવાજા બંધ કરી ઉપર
ઝોરડે આવી ખારીએ જોયછે કે લીનખજનો આવ્યાજ. તે તેને જોતાં
તાજુખ થઈ બોલ્યો “દરવાજા ઉઘાડ.” તે બોલી “હાં હાં કામ નથી.
હાં છે શું કે તું આ ધરમાં ધુસવા માંગે છે ?” તેણે જોયું કે સ્ત્રીની જીત
થઈ છે તો હવે કાંઈ કલા વાપડવી જોઈયે. તે બોલ્યો “આઉઆંગ ખન-
નાર બની મને હવે વધારે રેશવા ના કર. મ્હારો વડો ભાઈ લીનહીરો
પોતાના પુત્ર ને લીનમોતી સંગાતે આવેછે માટે મને ધરમાં આગલથી તે
માટે તૈયારી કરવા દે. આઉઆંગ ભાલી તેણે તેનું કપડ જાણ્યું નહીં અને
પતી ને પુત્ર ને સત્યવાદી દેરને મલવાના હર્ષમાં દોડી દરવાજા બોલ્યો
તો તે અપ્પણે દાખલ થયો ; ખીજે કોઈ મલે નહી. પછે તે આઉ-
આંગથી સંઘલી ખીના જાણી લઈ ધણેજ વીલાપ કરવા ને પોતાને મોહને
માથે તરાપ ને ડપરાક મારવા લાગો. આ વખતે તે જીવાખાનામાં પોતા-
ની સંઘલી માયાપુંજ ને રોકડ ગુમાવી ચુકે હતો. બદલે તે પાસ મોજુદ
હવી નહી તેથી તેણે વળી એક યુક્તી રચી. “આઉઆંગને સમજવું ને વલી
ખીજને વેચી પરણાવું. તે નાણાથી હું ગુપચુપ ખીજ નારી પરણી લાવું
કે મ્હારી આશ્ર રહે ને ધણીજ શરમીંદી પોહોંચાડનારી વાત ફેલાતી
અટકે.” તેના તે વીચાર આઉઆંગ પામી ગઈ. તે બોલી “આ લીનખજના
તું એ નીચપણું તરક કર. મને શેવાસન ફેરો મળ્યો છે તે મને એક
લેખે સારા સગણુ થયાછે. મને લાગેછે કે મ્હારાં સારાં કર્મ ને મનનો
બદલો આપણે પુદા જરૂર સેજ ધડીમાં આપશે. સમજ ને આ હારી
શરમ ઠંકાય તેવી કાંઈચાલ અપ્પત્યાર કર અને આ જીગારના ધલતથી
હાય ઉઠાવ.” જીગારી તે કાંઈ સતવંતી સ્ત્રીની શીરીન શીખામન સાંભલે ?
તે તો પોતાની ધૂનમાંજ ઉડયો ને દરવાજાથી બહાર જાયછે તેટલાં તેની

સામેજ લીનહીરે પોતાના પુત્ર લીનશીતારા ને બાઈ લીનમોતી સાથે આવી ઉભા. અરે આ વખતે લીનખજનાના મોહનો રંગ જોયો હોય તો જીનું સીસુંજ જોઈ લેવું. તે એક હરફ પણ જોણ્યા વના ત્યાંથી કાલું મોહ લઈ આવ્યો ગયો. લીનહીરે ને આઉઆંગ મળ્યાં. સતવંતી નારીએ પોતાના પતીને હર્ષના આશુંના મોતીથી વધાવી લીધા. પુત્રને છાતીએ વલગાવ્યો ને દરને ઉપકારનો વરસાદ વરસાવતાં નેણોથી જોઈ રહી.

આનંદ ઉરમાંથી નેનવટે વૃષ્ટી કરેછે પતી પૂત્રપે આઉઆંગ નીત ॥ ટેક ॥
નીરખીનેહ સ્વરૂપ સત્યહૃદય સમાઈ દેવર પ્રેમ ઉપકાર નેત્ર માહ પ્રકાશીત ॥ ૧ ॥

રાત્રે લીનહીરાની હવેલી દીપકોથી શૃંગાર રચઈ પ્રકાશમાન થઈ. વેપારીએ મોટા માન ને મોહખતથી આવી મળ્યા. આણુ થયું ત્યાં શલા-મી લેવાઈ ને અપ્રીમના આલાં ઉઠાવતાં તે મુશાફરીની વાત થઈ, તે માહે લીનહીરે ધણીજ તાજીખી ઉપજવતી વાત લંબાવી સંધલા ત્યાં મલેલા શોદાગરેના દીલમાં ત્રાસ પેસાડતો હતો. તે વૃદ્ધ થયલા માહ અનુભવીએ પોતાના લેણા મોટે શરકાર દરખારના અસાધારણ ગુચ્છવાડ ને પોતાના પુત્રને બંદવો થઈ ગુલામીમાં ફસવાની ને તે માહેથી મોટી રકમ આપી છુટકો કરવાની ખીના ત્રાસદાયક દીલ પીગલતી કરી. વળી પોતાને ખાલવા આવેલા પ્રીય બાઈ લીનમોતીની ખોટ દરયામાં ઉંધી વધી તેને દુખી મરવાની કસી બાકી નહી તેવા ખીકટ વખતે પોતે જાતે દરયાવમાં કુદાવી તેને જીવતો બાહરે કાઢવાની બાધૂરી ત્યાં સંધલાએ એક આવાજો વાખવાખ કરીજ. આ વાત પાસના ઓરડામાં વેપારીએની ધણીક બાનુ સાથે મોજશોખમાં ખેંડેલી આઉઆંગે સાંભળતાંજ તેનાં નેત્ર ભરાઈ આવ્યાં. લીનહીરાએ પોતાના બાઈ લીનખજનાની ધણીએ તલાસ કરી પણ તે તો કોણને ખબર ક્યાં નીકલી ગયો કે તેની કસી નીશાને મક્કી નહી ને જે કાવત્રાંનો આડો તેણે અણ્યો હતો તેમાં તે પોતેજ પડી કુટુંબના સમાગમ મુખમાંથી નીકલી ગયો.

આઝા જીલમ ને કપટ, કોઈ કાલ ગણું ઝટ કપાવે ;
આઝી અનીતી કલા, કોઈ દીન દીલ સપડાવે ;
આઝું મન અભીમાન, કોઈ સમય લાજ છુટાવે ;
આઝી જીલ પતરાજ, કોઈ વાર કાન ચીમટાવે ;
આઝી ડકાંસ ખટપટ, માણુ કહુંછ નકટો ખતાવે ;
ફસ્તમ કહે કસા આઝામાં ના જાણુ માન સન્માન પલાવે.

હાલીયાલખ ને જીરાયદા.

ખાલીફ હારન-અલ-રશીદે પોતાના મોટા વજીર બ્યાફર ને મોટા ગુલામ મશરોરને પોતાની હજીર ખોલાવી ફકીરી પોશાગ પેહડી શ્રી બગ-દાદ શેહેરના દીવાનાઓના મકાનનો તમાશો જોવા જવાની ખાવશ જણાવી. બ્યાફર ને મશરોર તે હોકમને ધજતથી નમ્યા. ખાલીફ ફરી ખાળ્યો કે મારી મકથદ દીવાનાઓના મકાનમાં જાતે જઈ ત્યાંની સઘલી તરતીય જોવા-માં ફક્ત તે બેઆધાર ખીઆરાઓની અઘી માવજત થાયછે ને અથ્થું ખાવાનું મલી ખરદાસ્ત લેવાયછે, કે ક્યમ તેથી ખરાખર વાકેફ થાઉં. દરવેશના પોશાગમાં કોઈ આપણને પીછાણનાર નથી અને એ સાધણે આપણે આપણા મનની મુરાદ મુઆફેક મુફસીની મહેલ જોઈ વલી લાયક નાલાયક ખીનાથી માહીર થઈશું.

“નાઝકી ખાત નાઝની જાણે, નેહકી ખાત પલકણ પીછાણે ;
કાજકી ખાત કામણી માણે, રાજકી ખાત ધધન તૂકાણે.”

ખાલીફ દરવેશના લખાશમાં બ્યાફર ને મશરોર સાથે દીવાનાખાના-માં ગયો. તમામ તે દીવાનાનું મકાન ફરી ત્યાંના રાહરીવાજ જાંચો તો તે ધારા પ્રમાણે ઠીક ચાલતો જણાયો. એક કોઠડી પાસથી ખીજી કોઠડી પાસ જોઈ આગલ જતાં એક મોટા દરવાજા આપ્યો કે ત્યાં તેઓએ એક પુકાર સાંભળ્યો. ખાલીફ તે અવાજ સાર પોતાના વજીર ને ગુલામ બન્ને તરફ જોઈ કે એ ક્યાંથી આવેછે? બ્યાફર કેહવાલાગો આ દરવાજાથી જે મકાન લંબાયુંછે તેમાં ધણાજ વુફની દીવાનાઓને રાખવામાં આવ્યા છે તેઓના આ ગુલબાંગ છે. ચોકમાં જે જોવામાં આવેછે તે સેજ મગજ ખસી ગયલા છે. તેથી વધુ મગજના ખસેલાઓ તો જે ખંડમાંથી આપણે પસાર થયા ત્યાં જોયા તે અને આ ખાકી મકાનમાં મોટી કમખખતીમાં ગર-કાવ તદન મગજ ને દીનદુનીઆથી ઉડી ગયલાઓને રાખવામાં આવેછે. ખાલીફ ખાવશ દેખાડી કે આ મકાનનો આપણે તમાશો જોઈએ કે તે પુરા દીવાના પોતાની કોઠડીમાં ક્યમ રહેછે ને શો પટપટારો ને ખ્યાલ કરેછે? હાથારી ખુબ રાખવી અને આપણ ત્રણમાંથી એક એક ચલાયદા

અલયદા સાથે વાત કરે. આપણે એક પછે એક તે દીવાનાઓને પુછવાની વારી રાખ્યે. આડેડાવે પેહેલી વારણુ મશરોરની આચ્ચાથી તેણે એક કોઠડીમાં જોયું તો ત્યાં એક દીવાનો રાખ્શ આસરે ચાલીસ વર્ષની બરતીમાં આવેલો દીસેછે. તે દસ્તમાં હુકાની નલી પકડી તેખલ ઉપર ખેંડાછે. તેની સામે કાગલયાં પડ્યાં છે. તેવા ખ્યાલમાં ચકચુર પડેલા દીવાનાને મશરોરે અલેકુમ શલામ બજાવી, કે દીવાનાએ શલામ અલેકુમથી જવાબ વાળ્યો ! મશરોર તવાજોથી કેહવાલાગો “ખાનશાહેખ આપ આ દીવાના જોઆ શહેર ને મસ્તી તુફાન કરેછે તેઓ ઉપર રખેવાલી કરનાર હશે?” પેલાએ જવાબ દીધો, “ના હું હાં આચાચરામાં રહેનારો છું. તેઓની પંચાત મને નથી જોઈતી.” મશરોરે ફરી પુછ્યું “રાસ્ત કેહો શું તમે દીવાનગીથી આ મકાનમાં આવી પડ્યા નથી?” દીવાનો જોળ્યો “ત્યારે શું હું એ નામદારી પામેલો નથી ને દાનિશ દરયાફવાલો છું એવું તું સમજે છે? શ્રી બગદાદમાં જે કીસમનો ઇનશાફ યઈદાદ લાગેછે તે રવેસના ઇનશાફે મારા કરજદારેએ મને ગબરાવ્યો. મારી પાસ મુકા ને સામેલી વાલા દસ્તાવેજ છતાં મહારા પોતાના દોસ્ત આશનાવો ને આલખ પાલખ-વાલાઓએ મને આ કુશાદે મ્હોલમાં હવા ખાવા મોકલાવ્યો છે. તે નેક-ખખતો મહારી તમામ બરદાસ રાખેછે ને હરદમ મહારી ખખર લેવા જતે હાં હાજર થાયછે.” મશરોર જોળ્યો “બેતખાજી કરવામાં ઘણા દીવાના બનેછે ! સેજ સુર મગજમાં ચઢ્યું કે બસ પછે હીરાખ હાયથી જતો રહેછે. દીલ સીતાખ ફરી જાયછે સખખ તેનેડકાણે લાવવાની કુંચી તેની પાસ રહી નથી ; તેથી બેરાક દેવાનગી હાંશીલ થવાને કસો વીલંખ લાગતો નથી.” દીવાનો ડાંગા ચઢાવી જોળ્યો “અફશોરા આદમી શીતાખ એક ખીજને ફરામોરા કરેછે, તે શું મજાક નહી કેહવાય? એક જનનું દીલ દાતાવ ને મગજ અફલમંદ ખીજથી જાદા હોયછે, બે બેતખાજી કરેછે. તે હોશ્યારી ને બાહોશી થોડી છે કે તેને દીવાના ખપાવી હેમકો પેલા પુરવીનને ઇનામમાં આ ખંદીખાને લાવી નાખેછે? આ મારો હેવાલ છે કે હું બચ્ચાં શીખવનાર મુનશી ને વલી બેત લખનાર, વલી નુસ્તેચીની ! વા: વા: એટલો બધો ઇલમ જાણુ છું તે મહારી બેહદ ચખરાકી ને ચાલાકીના ઇનામમાં આ અમનો અમનની દેવડીમાં મહારે મકાં થયુંછે. હું નજીમી પણ છું !” મશરોરે તાજીય યઈપુછ્યું “તું નજીમી છે?” કહ્યું કે “નહી? અવલથી હું નજીમી છું. નજીમનો ઇલમ જેહાન દરખાન તમામ ઇલમની ચાલીછે.” મશરોરે પુછ્યું કે “તું તે કયાં ને કોણથી શીખી માહીર થયો?” દીવાનો તાજીય યઈ જોળ્યો “ક્યાંથી? અફશોરા બેખખરા, હાંથી,

આ મકાંથી.” મશરોરે પુછ્યું “શું તું શીતારા સાથ સંધિસા ચલાવી રહેછે ને ગોક્તેયુ કરેછે?” દીવાનો ખોળ્યો “અલખત.” મશરોરે પુછ્યું “તે સંધલા શીતારા ને ગ્રેહ દરમ્યાનથી ક્યા શીતારા ગ્રહની નવાજેશ ને મેહરખાનીથી તું ખુશી ખુશાલી ને આરામમાં રહેછે?” દીવાનો ખોળ્યો “ચંદ્રમાહથી.” મશરોરે કહેવાલાગો “આગલ હારી ઉપર એ રવેશની રેહમ નવાજેશ હવી કે?” દીવાનો દીલગીર થઈ કહેવાલાગો “ન્યારથી હાં આવી પડ્યો છું ત્યારથી તો તે મને ખુશી ગયોછે. બાકી આગલ તો ચંદ્રમાહ મહારી સાથ બેહદ રમુજ ને ખુશાલી યુજારતો હતો. તે વખતે જોટલી તેની મેહરખાની ને મોહખત હતી તેમાંની હાલ રજા બરાબર નથી. તે ચંદ્રમાહના નાખ ઉપર મેં એક વખત મોટો મસો જોયો જાણે મશીદના કંચુરેજ, ત્યારથી આ કમખખતી મહારી ઉપર યુજારેછે ને હાં એકાંત દીવાનખાનામાં પાદશાહાત બિગવું છું. તે મહારા હેશાન તમે આપ્યોછે. તે ગ્રહણમાં ફસ્યો હતો તે વખતે મેં બેહદ જોહમત ને જફા ખેંચી એને બચાવી લીધોછે. તે હેશાનથી તે મને ધણોજ મરતખો નવાજેછે ને મહારા હોકમ સર રહેછે. પણ હાલમાં તેટલા મને બરેશો નથી. હાલમાં તેના કામ ઉપરથી તે બેવફા જણાયછે, કેમકે આ મકાનમાં હું એને ધણો સમજાવી ખોલાવું છું પણ તે નાફરમાની કરેછે. તે મહારે સાંબલતો નથી તો નથી, પણ એટલી ખંડાઈ વાપડેછે કે આ વખતમાં મહારી કસી તરફદારી પણ ખેંચતો નથી. ખુદાને ખબર તેમાં એટલી તાકાત છે કે નહી. પુર પરકાશે છે ત્યારે મને જોતાં તે પોતાનું મોહ વાદળમાં છુપાવી દેછે. ખુદા માલમ તે મહારેથી એટલા કેમ ડરેછે? આખરે ન્યારે તે કમ કઠવત ને સુકાઈ છોડાં જેવો થશે ત્યારે તે મહારી મદદ માંગતે મહારી પાસ એક તાબેદાર જેવો આવી નમશે! જો એ મહારેથી પકડાય તો હું એને એની આ બેવફાઈ ને નાલાયકાનો ઠીક બદલો આપું, કે ફરી કોઈ બચારને ડગી છેતરે નહી.” મશરોરે ખોળ્યો “જો તે ચંદ્રમાહ હારી પાસ આપ્યો તો પછે?” દીવાનો ખોળ્યો “પછે? બેખબરા, ચંદ્રમાહ આવે એ લગાર ખીકટ વાત છે. આશાન નથી કે પકડાય! પણ તું જેવાજબરખાની મદદ થાય તો. તે આજે રાતના બરાબર નવને અમલે હયાં આ મકાનનો તમાશો જોવા એને પેલા ચોકમાંના તલાવમાં નાહવા આવનાર છે, ત્યારે હું તુને મહારે આ સટાન, આ કલમ ને આ કાગળ્યાં આપું તે લઈ ત્યાં તું છુપો થઈ બેસ. તે તુંને જોઈ સરમાશે નહી પણ બેદરકાર તેમાં ઉતરી નાહવાનો ખેલ કરવા પડશે. તે જોતાંજ તું તે તલાવ ઉપર આ સટાન મેલી દેજે કે તે અંદર પેરાઈ જશે, તેને બાહર નીકલવાની રાહ બંધ થશે ને તે આપણા કબજામાં આવશે. તે પકડાયો કે

પછે આપણું બાયગ ફાટું જાણુ, હો. તે આપણા કબજામાં આવ્યા પછે
— કેવું કેવું બોલશે કે બસ તું તે સાંભલી ખુશ ખુશ જ થશે. ખુબ ધ્યાણ
લગાડી તેનું મધુર બોલવું સાંભલજે.” આ બોલતાંજ દીવાનાએ પેલી
હુકાની નલી હાથથી પડતી મેલી મશરોર પાસે આવી તેના કાન એવા તો
મજબુત પકડી એવવા શીર કચ્છા કે તે ગુલામનો સરદાર બેસાસુરની
મીશાલે જુમ પર જુમ મારવા લાગો. મશરોર પુકાર પર પુકાર મેલે ને પેલા
દીવાનો કેહ “હારા કાન એટલા નખલા કેમ?” મશરોર પેલા પલીતથી
છુટવાને ગમે તેટલાં ફાંફાં મારે પણ કાંઈ વલે નહી તેટલાં તો દીવાના-
શાલનો રખવાલ પોતાના માણસો સાથે ત્યાં દોડી આવ્યો. તેણે માહ
મુશકેલે મશરોરને છોડાવ્યો. તે તે દરદથી હેરાન થતો આલીફ પાસે આવ્યો
અને પોતાનો ક્રીસો કહી બહુ મુજવા લાગો.

આલીફ હશી બોળ્યો, “ત્યારનો હું તમે બન્નેનો તમાથો જોતો હતો
અને તેની ને હારી વાત સાંભલી હું હરાતાં હરાતાં હાંપી જતો હતો.
દીવાના માણસ સાથે એટલી વાત લંબાવી તો તને માલમ નથી કે તેમ્મા
તો પોતાની જુમમાંજ મસ્ત રહેછે; તેથી નબરવસ રેહવામાં ખતા. તે
ગફલતી વાપડી તો તું આ ધનને હોંચ્યો.” ફરી આલીફે બ્યાફરને કહ્યું
“તું જઈ બીજી કોઠડીના દીવાનાની તજવીજ કર. પણ અખરદાર હો-
શ્યાર રેહજે. તું હારા કાન ને સર તપાસજે. હું ત્યમ મશરોર ત્યાં દુર ઉભા
છહયે. બ્યારે મદદ જોઈયે ત્યારે તર્ત પોકારજે.”

બ્યાફર વજર બીજી કોઠડી પાસે ગયો ત્યાં એક પીરમદ માઠી દાઢી
વાલો દેખાવે જુજેરગને જોયો. તેના દબદબો પણ તેવોજ મારતો હતો.
બ્યાફરે સલામ કરી, તેવીજ સલામ પેલા જુજેરગે કરી બ્યાફરને પોતાની
પાસે ધનિત દઈ બેસાડ્યો. તે બોળ્યો “આ નવજવાન તું શું મ્હારી પાસે
મસલત પુછવા આવ્યોછે? અબ્બા ઉપર શોકર પુકાર કે તે શહેમે તને મ્હારા
જેવા જુજેરગ ને જેહાંદીદે પાસે મોકળ્યોછે. તુ મ્હારી આ કેતાબ જે
અબ્બાતાલા પાસેથી ખાસ લાવ્યો છું તેના આ બાબ તું સમજવાની આવશ
રાખેછે?” જુજેરગ દબદબાનો રાખસ જે કીતાબ બોળ્યો તે માત્ર એક લા-
કડાનો તકતો હતો, તેજેમ બ્યાફર બોળ્યો “આ કીતાબ?” તે બોળ્યો
“અરે જવાન તું શું આ ખત શીખ્યો નથી? યા ખરાખર જોતો નથી કે
જીયાલ શીરેસ્તાની આ આસ્માની કીતાબ દરઆન નશીહત છે? તું
સાચા એતેકાદવાલાનો મહજબ પાલનાર થઈને હારા મહજબના ખાસ
ધારા પુસ્તકને પીછાણવાને બેનશીબ રહ્યોછે? શું તને એટલી પણ હોશ

નથી કે હું ત્હારી પાસ કોણ બેઠો છું? હેમક ખુદાતાલાએ આ ફાની આલમ ઉપર મોટી રહેમ નવાશેજ કરી મોકલેલા નખી હું પોતે તેના નુર ને ધલમની ખરખત પુર મોજેજો છું!!!”

બ્યાફર તર્ત તે પાસથી ઉઠી ખાલીફ પાસ આવી કેહવા લાગો “નામ-દાર ખાલીફ પેલા રાખસ ધણોજ ખીઅદખ ને નાવાજેખ જખાંદરાજ છે. તે પોતે પોતાને માહેથી બોલેછે કે હું તમારો મોટો નખી છું!!!” ખાલીફે કહ્યું “તે જ કાંઈ બોલેછે તે સમજીને બોલતો નથી. તે કાંઈ ખદ, બેઅદખ કે નાલાયક નથી. તું ખાતરજમા રાખ કે જ કોઈ પયમખર હેય તે તો મોજેજ દેખાડનારો હેય. તું તે જુજોરગ પાસ ફરીને જ ને કેહ, જ પેગ-મખરી દાવો ઉઠાવે તે તો મોજેજ દેખાડે તો તું ડ્યા મોજેજ દેખાડશે?”

ખાલીફે હોકમ કસ્યાથી શીતાખ બ્યાફર પેલા પીરાનપીર પાસ જઈ બોલ્યો “જુજોરગ તું કહેછે કે ખુદાનો મોકલેલો નખી છે તો આ દીવાના-ખાનાના બંદીખાનામાં તને કોણે લાવી પુસ્યો?” પેગમખરી દાવો કરનારો દીવાનો બોલ્યો “માણસો મને કબુલ રાખતા નથી તેથી અફશાર કરી આ દીવાનાખાનામાં આવી રહ્યો છું. બ્યારે તમે મને નહી પીછાણો, નહી કબુલ રાખો ત્યારે તમે આદમીજાત તે ખુદાને ડ્યમ આલખશે ને કબુલ રાખશે?” બ્યાફર બોલ્યો “પેગમખર તો મોજેજ દેખાડે તેથી કબુલ રાખાવે. જો તું પોતે નખી છે તો મોજેજ ડ્યમ દેખાડતો નથી?” દીવાનો દાવો કરનારો કેહવા લાગો “આદમી અવલ મોજેજની વાત કહેછે પણ બ્યારે હું મોજેજ દેખાડું ત્યારે તે સધલા મ્હારેથી ધુંજી ડરી યકીન લાવવાથી પાછા હટેછે.” બ્યાફરે કહ્યું “તું મોજેજ દેખાડશે?” દીવાનો બોલ્યો “હા. આ મોટાં ઝાડથીજ ફકત તને એક મોજેજ દેખાડું છું. તું આ સીરી ઉપરથી એ મનારા ઉપર ચઢી જ ને પછે ઊંધો લઈ કાંઈ નીચે નખાવી દે. તું જમીન ઉપર પડશે ત્યારે તો દરા હજર કકડા થશે પણ તું ખેરીકર રહેજો. હું તુંને હાલ કરતાં વધારે ખુખશુરત ને મજબુત ઉઠાડી મ્હારો મોજેજો તને સેજમાં દેખાડીશ.” બ્યાફર તે પાસથી ઉઠતાં બોલ્યો “તું ખરો પેગમખર છે, એ ત્હારા આ મોજેજ ઉપરથી સાફ દીસેછે.” ખાલીફ પાસ આવ્યો ત્યારે તેણે તે સધલી હકીકત કહી. ખાલીફ બોલ્યો “ત્હારે તે અજમાયસ કરવી જોયે.” વજીર બોલ્યો “જેને મોજેજની અજમાયશ કરવી હેય તે સુખેથી તે મીનારા ઉપર ચઢી ઊંધો થઈ નખાવી દે. એની મને તો કસી જીકર કરવી જરૂર નથી.” ખાલીફ, બ્યાફર ને મશ-રૂદ વજીરે દરવીશ લીખાસમાં ત્યાં વાત કરતા, તે જગ્યાે મણા રાખસો આવી

સાંભલતા હતા. દરવીશો જાણ્યાથી માન પણ દેનારા ત્યાં નીકલી આવ્યા. ત્રણે જન એક જાલીદાર દરવાજામાં જઈ જાય છે, તો ત્યાં કોઈ કમન-શીયો તુટાં ફાંટાં ખીછાણા બાંધે છેડ કરે છે! કોઈ છલાં તો કોઈ છાણુના તોપલા ઊંચકી ‘મીયાઈ જ્યો રે મીયાઈ’ કહી વેચતા ફરે છે! કોઈ ચાંચડ માકણુના ચીઠડાં ફકીરોને શોગાત આપવા માટે લાવી તવાળે બનાવી નજર કરે છે! દીવાના તરેહવાર રચુજ ને અરજ કરતા હતા તેનો કસો ઇલાજ ખાલીફ પાસ હતો નહી. એવી એવી અજબજાબી બરેલી અરજ કરે કે તેઓને કબુલાત અપાય તો કદી ખર લાવી શકાયજ નહી. નાચારીએ ખાલીફ પોતાના વજીર ને ગુલામ સાથે આગલ ચાળ્યો. હવે ખાલીફની વારણુ આવી હતી કે કોઈએક કોટડીમાં જઈ ત્યાંના રાખસ સાથે વાત-ચીત કરી આવી પોતાની સાથનાઓને કહે. ત્યમ કરાર થયા પ્રમાણે હારન-અલ-રશીદ એક કોટડીમાં જઈ ધુર્યો.

આ કોટડીમાં તે જોય શું કે ખીજી સઘલી કરતાં તે સફા ને આરા-સ્તા હતી. ત્યાં એક નવજવાન ખુબશુરત મરદ ચીનાઈકોચ ઉપર બેઠો બેઠો બંદગી કરતો હતો. તે જીવાનનો ચેહરોજ કહી આપતો કે તે ગમ ને માહતમનાં દસ્તાવમાં ગરક ગયો છે. ખાલીફે આ જીવાનને રાલામ કરી. તે ધણીજ મીયાસ ને નરમાશથી દુરવેશી લેખાશનો મરતબો સમવાય તેમ ધીરજથી પુછવા લાગ્યો કે “આ ખુબશુરત જવાન, તું જોવા દાનાવ દુર-ખીત રાખસને આ રવેશના દીવાનાખાનામાં આવ્યાનો શો સખખ હશે?” તે જવાન આ ધીરા ને શાલેશ રાખુન બોલનાર દરવીશને સાંભલતાંજ શીતાખ કીતાખ ઉપરથી નજર ફેરવી તે તરફ જોવા લાગો. પછે ખુબ ગોર કરીને તે જવાન કેહવા લાગો “આ દરવીશ મહારા કામ પ્રમાણે મને આ જગ્યામાં બંદ થવાની શજા મળી છે. મેં ખુરી ચાલ ચલાવી છે. મને ખુરે ફળ મળ્યું છે. તેથી આ કોટડીમાં હું પુરાયો છું.” ખાલીફ બોલ્યો “જવાન હારા હેવાલથી મને વાકેફ કર, સખખ મને તું સારી સમજ ને શ્યાણુ ડહાપણુવાલો નજર આવે છે.” જીવાન બોલ્યો “હું મહારે હેવાલ જાહેર કરતે જો હારી જગાએ ખાલીફ પોતે હતે તો. હું સઘલો મહારે ગમ તે પાસ રજુ કરતે. ત્યમ હું દીનશત એ કુવા ગુજરેછું કે તે રાસ્ત રાહનુમાહ ઇમાનદારોને ખાલીફ કોઈ વખતે આ મકાન ઉપર આવે તો મહારી દાદ લાગે. તે હારી પાસ બોખ્યામાં શો ફાયદો? માટે હું કોઈ ખીજા પાસ કસો રાખુન કાઢવા માગતો નથી. ખાલીફના મોઠા વજીરનું કામ છે કે હું આ બેઈજત મકાન ઉપર આવી પડ્યો છું. તેના ખાસ હોકમથી આ મહારી સ્થિતી થઈ છે.

મને આ દીવાનાશાળામાં આવી પડવાનો સખખ હું પોતે પણ કસો જાણી કે સમજી શકતો નથી.” આલીકે તે નવજવાનની ગમગીન હકીકત સાંભળવાને લલચાવ્યો, તેથી તે જવાનની તમામ વાત આલીકે આવી બ્યાકર ને મશરોર ખન્ને જનને કહી સંભલાવી. બ્યાકરે તે ખુબશુરતને ખુબ રવેશ નેધા કરી પણ તે કોણ તે ખીલકુલ પીછાણી શક્યો નહી. વજીર બોલ્યો “નામદાર આલીકે મેં એ ખુરાનુમા ચેહરાના જવાનને કોઈ કાલ જોયો નથી. એની અફશોશ ને આફતથી હું ખીલકુલ નાવાકીફ છું.” આલીકેનું દીલ તે જીવાનનો કીસ્સો સાંભળવાને બહુ ખાચશ કરવા લાગું, તેથી ફરી તે પેલા જવાનની કોઠડીમાં જઈ તેની પાસ ખેડો. આ જવાન હરદમ બ્યાકરનું નામ દઈ દઈ અફશોશ ને ગમ પોકારતો હતો. આલીકે પેલાને કહ્યું “જવાન હમો દરવીશોનો મરતખો પાદશાહો મીરાસે ખુલંદ છે. આલીકે અમેને મરતખો આપેછે. આજકાલ તે નામદાર આલીકે અમારો દરજ્જો ખેહદ જાદા વધાર્યો છે. મહારા કહ્યા ઉપર ઈતિખાર રાખ. તું મને ત્હારો હેવાલ કહી સંભલાવ. મહારા હાથમાં છે, ત્હારી અફશોશ આપણા નામદાર આલીકેને કહી ટાલવાનો ઇલાજ. ખુબ ધીરજ રાખ ને ત્હારા તમામ હેવાલથી મને વાકીફ કર.” જવાને પેલા દરવીશથી આ રવેશની મોહખત ને મેહરબાની નવાજેશ થયલી જોઈ. વળી તેણે તેની વાત આલીકેને કહી તેનો ગમ ટાલવાની કબુલાત આપી તે સઘલાંથી તેનું દીલ પીગળ્યું. તે ફરી અફશોશ ને જરી કરવા લાગો. તે આખ્યોથી નવધાર આંસું વરસાવતો જતો ને ગમના નીશાસા ઉપર નીશાસા ખેંચતો પોતાની હકીકત ખ્યાન કરવા લાગ્યો.

“આ મૌલા ફકીર શાહેખ, હાલીઆલખ મહારં નામ છે. શ્રી ખગદાદ શહેરનો મોટો શેદાગર તે મારો પોતાનો ખાપ થાયછે. મહારા ખાપે એક વખતે શ્રી ખગદાદના તમામ શેદાગર પોતાને મકાન મેહમાન બોલાવ્યા, તે સઘલા પોતાના ખેઠાઓ સાથે મારે મૂકામ તે મેહમાનીમાં આવ્યા હતા. તેઓ સઘલા સોદાગરો ખાનુ ખાધા પછે પોતપોતામાં પોતાના ખેઠાઓ ખાખે ગોફતેગૂ કરતા ખેઠા.

“મેં સાંભળ્યું ત્યમ એક શેદાગરનો ખેઠો ખીજ શહેરમાં શેદાગરી કરવા ગયો હતો. ખીજનો જહાણમાં ચઢી વેપાર કરવા આવ્યોછે. ત્રીજનો ખેઠો તે સાથેજ ભાગમાં વેપાર કરેછે. ચોથાનો ચીન સરજમીન મુશાફરી કરવાનો ઇરાદો રાખી અશખાખની ખરીદી કરેછે. તેથી મને વીચાર આવ્યો કે સઘલા શેદાગરોના ખેઠા પોતાના ખાપના પેશામાં મશગુલ થયાછે.

તમામ મેહમાનો રવાના થયા પછે મેં મહારા પેદરને આજીજી કરી કહ્યું
 “પેદર હું એક મોઠામાં મોઠા શિદાગરનો ખેટો છતાં નકામે ધરમાં ને
 શહેરમાં ફરયા કરેં ને મહારા જેવા ખીજા શિદાગરજાદાઓ શિદાગરી ને
 સફરમાં મશગુલ થઈ દોલત જમાવ કરે?” મહારી જીકર મારા પેદરે
 પસંદ રાખી. પછે એવો મામલો મુકરર થયો કે આ શ્રી અગદાદના જેહાન
 મશહુર શહેરમાં એક તદન જીદીજ શિદાગરી સામાણથી બરેલી કુકાન
 કાઠી હું પોતે મહારે જીદો વેપાર ચલાવું, એ નફો ઠરાવ કરી મહારે પેદર
 ઉઠ્યો. ત્યાં એક મોઠી કુકાન શિદાગરવાડામાં બાડે લેવામાં આવી. મહારા
 પેદરે મને ચીનાઈ, ધરાની ને હીંદુસ્થાની અશખાખ ને માલ પોતાની કુકાન
 ને વખારમાંથી કાઢી હવાલે કર્યો. મેં જીદા ગુલામો, નફરે ને મેહતા રાખ્યા
 હતા. વેપાર અજી નેમ ને દુરઅંદેશથી ચલાવ્યો. મહારા રાખેલા મેહતા
 નોકર નફરે વેપાર વનજમાં વાઝીફગાર ને ચાલાક હોવાથી મહારે નામ ત-
 મામ શિદાગરે ત્યમ અમીર હમરાવોમાં વખણવા લાગ્યું. મહારે રાસ્ત બાવ
 ને શીરીન સ્વભાવ તમામ જનને પસંદ પડ્યો. મને માતખરે ને જર-
 દારે સાથ પીછાનત થઈ. મને હાંશલ પણ બહુ થવા લાગી. મહારી કુકાન
 ઉપર ખીજા શિદાગરોની કુકાનથી જાદા ભીડ થવા લાગી. મહારા પેદર
 ઉપર જે ઉમદા ચીજ આડત્યાઓ મોકલી આપતા હતા તે તમામ માલ
 મહારી કુકાને મોકલી આપવાની મેહેરખાની કરતો હતો તેથી જેવો મેતેખર
 ને ખેજીમતી માલ મહારી કુકાને મલતો તેવો ખીજી કુકાનમાં તો કદાચજ
 આવતો હતો. પાદશાહી લાયક ઉમદા ચીજો સારા અગદાદમાં મહારીજ
 કુકાને મલતી હતી. તે વાત સધલે આશકારા, તેથી એક વખત હું પોતે
 મહારી કુકાનની ગાદી ઉપર ખેડોઝું. મહારા મેહતા તરેહવાર માલ વેચતા
 ને દામ લઈ નામે લખતા હતા. ખીજા શિદાગરે મારી પાસ ખેડાછે ને
 જાહાંદ ઉમદા માલના સાઠાં મારેછે ને હાથા થોકેછે તેવામાં બે ખાનુ
 ખાસ ઉમદા પોશાગથી વીઠાયલી મહારી કુકાને શિદો ખરીદવા આવી.
 તેઓને જોઈ મેં ઈજતથી ખેડક દેખાડી. ખીજા શિદાગરે સાઠાં મારી
 રહેલા હતા, તે કરાર કરી ઉઠી ગયા, એથી તેખાનુઓને હું, ખીજું ત્યાં કોઈ
 રહ્યું નહીં. મહારા મેહતા પોતાના નામામાં વલગેલા, મહારા ગુલામો માલ
 ગોઠવવા લાગેલા, ખીજા પણ પોતાને કામે મશગુલ, એ રીતે ત્યાં હમે
 ત્રણ જન માત્ર છૈયે, તે જોઈ પેલી બે ખાનુમાંથી એક જને પોતાનો જરી
 નીકાળ શીકલ ઉપરથી ઉઠાવ્યો કે તે ખાનુની માહતાખ ખુબશુરતી જોતાંજ
 મને અસ્મમાં ચક્ર આપ્યાં. તે પરીજાદ ચેહેરાવાલીઓ ચીનાઈ કુમા-
 સના ડોચ ઉપર ખેડી. જરખરફતનાં ઉમદા તાકા મંગાવ્યા ને પલક વચ્ચે

તેમાંથી એક હજાર અશરફીનો માલ ખરીદ કસ્યો. આ ખરીદી થયામાં મને નફો પણ ઠીક મળ્યો. તે માલ અંધાળ્યો અને મેં તેના ગુલામ પાસે ઉચકાવી તેઓને સ્વાધીન આપ્યો. ગુલામ તે માલ પેલી ખેમાંની એક ખાનુના હોકમ પ્રમાણે જીવડી ચાળ્યો. બ્યારે પેલી ખાનુને ખાનુએ ચાલવા માડ્યું ત્યારે હું પેલી ખુબસુરતનો દસ્ત પકડી બોલ્યો “મહારા માલની કોંમત મલી નથી તેનું ક્યમ?” પેલી નવજવાન પરીજદી બોલી “હાલીચાલખ હાલ મહારી સાથ કોંમત જેટલું નાણું નથી, તે થોડા દહડામાં તને મોકલી આપીશ. વળી પણ ખીજો ખેશુમાર માલ ખરીદ કરીશ.” ખીજા ખાનું બોલી “આ નાજનીન તું આ શ્રી ખગદાદના મોઠામાં મોઠા શોદાગરના ખેટા સાથ વાત કરેછે કે જેની મોઠાઈ ને જરદારી તમામ જેહાનને માલમ છે. આ એક મોટા શોદાગરજદો તું નેક ખાનુંને હોરમત આપવા ઠીકાણે છેક નીચો પડીને નાણા મેલવવાની અધીરાઈ આડવાને લજવાતો નથી તો જો કે એ શોદાગરજદાના ઉદાર ને દુલ્લા દીલના વેહવાર વેપારથી ખાલીફ પોતે વટીક જાણીતો છે.” પેલી ખુબસુરત પરીજદી પોતા સાથની ખાનુની ગોફતેગોહથી પોતાના દીદાર ખુલ્લા કરી મને ધણજા હેત પ્રીતથી જોવા લાગી. એથી હું ચુપ થયો. મહારે મોહિયું અંધ થઈ ગયું, અને તે ખાનુંનો પરીસુરત ચેહરો જોવાથી, હું નાણું માંગી શક્યો નહી. મને એટલી શરમ પુગી કે મેં તે ખાનુંનું નામ વટીક પુછ્યું નહી. તે તો મહારી પાસેથી હોરમત ને ઇજત બરેલી રજા લઈ ગઈ અને હું કુકાનમાં સ્હુના સાવજી મીરાણે યામણે થઈ ઉભોજ! હું ખસ તે જતી નાજનીનો જોતોજ ઉભો. મહારા દીલમાં એટલો પણ ખ્યાલ આવ્યો નહી કે મહારા કુરીઅંદ ગુલામોમાંથી એકને તેઓ પાછલ દોડાવી તેઓનું મૂકામ યા કાંઈપણ જાણવાની તજવીજ કરે! બ્યારે ખીલકૂલ તે નાજનીનો મહારી નજરથી ગુમ થઈ ત્યારે મહારે હોશ કેકાણે આવ્યો ને હું વીચારમાં પડ્યો કે મહારે કોંમતી માલ મેં કોણને ધીસ્યો? હું તે ખાનુંઓને તો ચોલખતો નથી તો પછે મહારે નાણું મને ક્યાંથી મલશે? મહારા પેદર મને નશીહત કરીછે કે “શ્રી ખગદાદમાં જેમ મોટા મોટા અમીર ઉમરા ને શાહજદા ને હાતમ શરીખા શખ્સો વસેછે ત્યમ દગલખાજ, ડગ, ધુતારા ને ફાંસીઓનો સુમાર નથી.” ત્યમ આ માહતાખ પરીજદીઓ પોતાની ચલકતી શેતારાની ચશમે મહારી ઉપર ચમકાવી મને ગભરાવી ફસાવી લુટી ગઈ! મેં જરજાણું કે એ ઓરતો મને લુટી ગઈ. આખરે હું જલદી કુકાન અંધ કરી મહારા મૂકામ ઉપર આવ્યો. ડગાઈ ગયાની મને દેહસત લાગી ને હું તનઅદન ધૂંજવા લાગો કે મહારા આપને હું તેનો શો જખાખ દહશ? મહારી માદર

મહારી તે ખીમારી રામજી. માદરનો જીવ તે મને બહુ ધીરજ દે ને મહારી ગમ જાણવાની યુક્તી કરે. તે બોલી “ખેટા, શોદાગરી ઝેવીજ છે, ઝેકમાં હાંશીલ તો ખીજમાં નુકસાન. તારી આયરા તારા પેદર સાથનો સંબંધ બંધ પાડવાની હોય તો ત્યમ કર. તને જોઈયે તેટલો ગંજ હું તને મહારી આસ પુંજમાંથી આપું. તું ઝેટલો ડરે છે કેમ? ને ખુંજે છે શાસબબ?” ખીજે દીન ફરી હું ઈનતેજર મહારી કુકાને ઉમેદમંદ જઈ ખેટા, કે પેલી બાનુઝે મહારે નાણું લઈ આવશે અથવા તો મોકલી આપશે, પણ ફેકટ. ખીજે દીવસ પણ તેવોજ ગયો; ત્રીજો પણ અફસોસમાં ગુજ્યો; પણ ચોથો દાહડો થયો ને પેલી બાનુ પોતાના ગુલામો સાથ જરની કોઠલી લાવી. તે તેણે મહારી કુકાને ઉતારી. તે પરીજાદ શીકલ કેહવાલાગી. “ઝે જવાન મહારી કીંમત ગણી લે.” જરની કોઠલી ને પેલી માહતાબને જોયાથી મહારા હર્ષની હદજ રહી નહી. પાર વનાની ખુશાલીમાં આવી ગયો. પેલી માહતાબ શીકલની બાનુઝે વલી પાંચસો અશરફીની કીંમતના જરખસ્તના તાકા ખરીદ્યા. આ પ્રમાણે મહારી અફસોસ ટલી જઈ આરામ થયો, તે મેં મહારી માદરને જણાવી હું બોલ્યો “માદર શોદાગરીમાં નોકસાન ને નફા બન્ને છે એ વાત ગલત છે. હરદમ નફાજ છે. હું કહું છું તે બેશક સારું છે.” ઝે ઈજત બરેલા દુરવેરા શાહેબ એ રવેરા તે અજાણી પરીજાદ બાનું માલ ખરીદી તેની કીંમત પાછલથી લાવી આપતી હતી. તે પરીસુરત બાનુ ઝેક વખત પાંચ હજાર અશરફીનું હિમદા જરઝવેરાત ને કપડા ખરીદ કરી ગઈ, જેટલી રકમનો તો મેં તેણે આગલ મારી પાસથી ઘણી વખતના ખરીદેલા શોદામાં નફો મેલ્યો હતો !

“ઝેક દીવસે હું મહારી કુકાને ગાદી ઉપર બેસવા જાણું છું, તેટલામાં ઝેક અધાર ઉમરની ઝારતે આવી મને સલામ કરી. મેં જાણ્યું કે તે કાંઈ માલ ખરીદવા આવી છે. માટે મહારા નોકશને તે દેખાડવા હોકમ કહું છું, તે સાંબલતાંજ તે બોલી “ખેટા હું કાંઈ લેવા આવી નથી પણ કાંઈ કેહવા આવી છું. હું જે બાનુ તને પાંચ હજાર અશરફી દેવી છે તે પાસથી પેગામ લાવી છું, જર લાવી નથી. તે બાનુઝે તને પોતા લાયક મરદ જાણ્યો છે માટે મહારી સંગાતે શાદી કરવાં આહે છે. તેની આયરા મુઆફક મહારી આયરા હોય તો તું મહારી સાથ આવ. તે બાનુને ખરાખર નજર કરી જોઈ લે. મોહબતની વાત કર. તારી મરજી શાદી કરવાની થાય તો જે નાણાની રકમ તને દેવી છે તે તેના પક્ષમાં આપ. અગર મહારી મરજી ના ફરે તો મહારે નાણું તને સ્વાધીન કરે, છે ખુશી? જો ત્યમ હોય તો આજ

મહારી સાથે તે નાજનીનના મુકામ ઉપર.” તે સાંભળી મહારા દીલમાં મ્હે-
ખતે જોસ કીધા. મને તે પેગામથી બેહદ ખુશાલી ઉપજી. હું ખસ તે માત્ર
પેગામથીજ પરણી પરવાસ્થો હોજી તેવા ઉલટમંદ થયો. મને તેની સાથ
મોલાકત કરવા વના ખીજી હોંસ હતી નહી.

“તેરા દીલ મુજસે મીલતા નહી મેરા દીલ રહે નહીં સકતા;
ગરજ એસી મુશીખત હયે, કે મે કુછ કેહ નહી સકતા.”

“મને તે પરીજદીએ પોતાનો નીકાખ ઉઠાવી પોતાની પરીજદ
શીકલ દેખાડી હતી તે ચેહેરાની ઝલક ને તેના બદનની લાડ ને નખરાં-
દાર ચાલમાં હું ફશ્યોજ.

“રાતોદીન તેરા તસવ્વાર હે મેરે આંખમે
તેરી સુરત જો મેં દેખા તો નહી હે અખ લાખમે.”

“અને તેના ખરફ મીસાલના દસ્તો જોયાથી મહારા દીલમાં આતશ
સલગ્યોજ.

“જો કશકા સનદલકા હેજખીં પર તો પાસ અખરકે ખાલબી હે,
સેપહેરે ખુખીયે માહબી હે, શાહેલબી હે હેલાલબી હે.”

“વલી તે નાજનીન ખાનુ સાથ ખરીદલા માલની કીંમત ખાખે ખોલ-
ચાલી થઈ તે વખતની તેની મીથી જખાન ને શીરીન સમજવતના લખ-
જોની હજી મનેયાદ તાજી હતી! તે પરીજદીએ મહારી અધીરાઈ જોયા છતાં
પણ કસું ગુમાન મનમાંહે પકડયું નહી. ખલકે મહારી કુકાનથીજ હરદમ
જરીન કપડાં ને ગોહર ને મોતી ખરીદ કરવા મોટે તનમનથી ફીદા થતી
આવતી હતી. એમ નહી વીચાર ખાંધ્યો કે એ શોદાગરજદાએ મને ખે-
ધજત જુખાંથી કીંમતની માંગણી કરી તો હવે હું સારી જંદગી તલગ તેનું
નામ નહી દેવું કે મોંહ નહીં જોઉં કે કુકાન ઉપર કદમ નહી મેલું! એવી
ખાસિશ ને મેહરખાન; તે બ્યારે પણ કાંઈ ખરીદ કરી મારી પાસથી
જતી ત્યારે દર વખતે મહારા જીગરમાં તેની જુદાઈથી આતશ શલગતો
અને તેના શેહેલામાંથી ગમ પ્રગટ થતોહતો. હું મહારાં મનસાથ
તે પરીજદીના ગયા પાછલ આ પ્રમાણે બકતો હતો કે ‘અરે અરે આ
નાજ નખરાંવાલી ખાનુ કેવી ખુખસુરત ને અદાખાજ અસીન છે. અરે એ
નાજનીનને જોજીંધું તોજ મને ખુશાલી ને ઉલટ થાયછે. એ જાયછે કે તે
સખલા આરામ સાથેજ લઈ જાયછે. મારો જીવ ખહુ મુજાયછે!’

“ન બુલ આરસી ગર આરનાકુ તુજસે મોહખત હે
બરોસા કુછ નહી ઉસકા ધયે મોહ દેખેકી ઉલફત હે.”

“પેલી અધાર ઘોરત વધી મને ચીજવતી ને પોતાની મકરાદ મુ-
આક્ર તે પરીજદી પાસ લઈ જવાની કલાથી પોલી ‘આ શિદાગરજદા,
તે પરીજદીએ તુનેજ એખલાને આ સારી ખલકમાંથી પોતાનો જોડ્યો
સોધી કાઢ્યો છે અને ત્હારી ઉપર દીલોજનથી ફીદા થઈ રહી છે.’

“પાસ જ દેખા તો દેલ હે પાર ઉસકે તીર હે,
કુરસે સમજેથી હમ સીનજકમે તેહરીર હે.”

“આ આશકીનો દબદબાભરેલો હૃદયો મને બહુ પસંદ આવ્યો. મેં
તરત મ્હારા ગુલામોને મ્હારી કુકાન બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો. વધી તે-
આને મ્હારે મુકામે જઈ મ્હારા પેદર માદરને મને મ્હારા આશનાવો સાથ
મોજમજ મારવા માટે બાગ દરમ્યાન જવાની તેમ મ્હારા તે રાતના નહી
આઆની ખબર કરવાને હુકમ કર્યો.

“મીત્ર ચીતમે બસ ગયો, વારી જ ફુલો માસ બસંત,
ચાર કુર ગયે ના ખીસરે, સો રહ્યો હે પાસ બસંત.”

“પેલી અધાર ઘોરતે મને કહ્યું “જવાન તું મ્હારી ઉપર એતબાર
રાખવામાં ચસતાથે નહી. સાંબલ ચીત દઈ, તે પરીજદીના નામ નીશાન કે
ઘેરાકખીલાથી તું વાકેફ થવા માંગતો ના. તેની ખાબરા ત્હારી સાથ વગર
નામ નીશાન ને ખાનદાનની બ્યોલખે શાદી કરી મોહબ્બત ગુજરવાની છે.
એ તેની ખાબરા પ્રમાણે મને હુકમ કરમાવ્યો છે ત્યમ ત્હારી આંખે પાતા
ખંધીને મોહલમાં લઈ જવામાં આવશે, એથી તું મ્યાં ને કોણના સંબંધમાં
છે તેથી અજાણ્યો રહે.” હું તો બસ તે પરીજદીની મોહબ્બતમાં મસ્ત થયેલો.
તેથી એખબરેજ, તે પેલી ઘોરતે ત્યમ કહ્યું ને કશું ત્યમ તેનો તાલેલા-
રજ થઈ તે સાથ ચાલ્યો. તેણે મ્હારી બંધે આંખ એક ખુણામાં લઈ
જઈ ફેરામી ફમાલથી બાંધી. એક ખાસી મંજલ જોટલી રાહ તેણે મને
પોતા પાછળ બટકાવ્યો. પછે એક બાળુ એકાએક થોપાવીને દરવાજો ગગ-
ડાવ્યો. તે ઉધડ્યો ને તેમાં બમો દાખલ થયાં. ત્યાં દસ કદમ ચાલી
મ્હારી આંખથી ફેરામી ફમાલ છોડી નાખ્યો. મ્હારો પેરાગ ખુબશુરત
બાંદીએ પાસ કાઢી નખાવી ખીજે ઘોમરાવ લેખાશ પેઠાવ્યો. હું તે લોં-
ડીએ સાથ એક પછે એક સાત દરવાજા વટાવી ગયો. હાં વળી ખીજ
અઉદ પુનમના આંદ મીશાલની ખુબશુરત લોંડીએ જોએના તનબદનમાં
તમામ જરીન પાદશાહી લેખાશ પેઠેડેલો તેએએ બાવી મને એક પાદ-
શાહી દીવાનખાનામાં પ્રવેશ કરાવ્યો. આ દીવાનખાનું તમામ ઉમદા ચી-
જોથી આરાસ્તે કરેલું હતું. હાં સંગેમરમરની ટેબલો ને જરખરકત ને

સાઠીનની લેલીન થયલા ચીનધ ડોચો ને ખુરશી દબદબાથી ગોઠવેલી હતી. ધરિની ગલીઆ જાળજા પાંદરેલા ને જગો જગો સુના રૂપાના ગુલાખ ને અતર ને કસ્તુરીદાનો તે લાયક આંદી ને ફીરજની રકાખીમાં મેલેલાં હતા. જમરદ ને શુનેરી શીંગારના તખ્તા ને વળી આંદી ને સોનાના ખતીદાનો ને સ્ટાનો ગોઠવેલાં હતાં. ત્યાંના તમામ ફરસ જરી ખીછાવેલા તે, ત્યાંના સમ્મલા શીંગાર ઉપર પોતાનું તેજ છાંટીને આર દબદબાથી તે દીવાનખાનાને રોશન કરવું હતું. હાંલગી પેલી અધાર આરત મ્હારી સાથ રહી, પણ પછે ત્યાં મને પેલી પરીજદીઆ વચ્ચે મેલી તે ગઈ અને એક ખુખસુરત ગુલામને માથે યાકુત ને મોતી જડાવનું ખીછાણું ઉચકાવી લાવી ત્યાં પંદરાવી, તે ઉપર મને ખેસાડ્યો.

“હવે શાકી તું શીશાનું મોહું ભાંજ,
હવે ગા રામજની રામસની આજ,
હવે નાચ કામિની કામન રંગમાં,
ખીલીછે ખુરરમ મોશમ મોખતનાઝ.”

“આ મલક મહુ પામે તેવા દીવાનખાનામાં હું ભ્યાં ખેડો હતો ત્યાં તે સામે એક ટેબલ, પગ જેના પરવાલાં જડેલા ને બેઠક જેની આંદી મટેલી, તે ઉપર પેલી પરીજદીઆ પાંચ હજાર અસરફીઆ જરી કપડાંની કોઠલીમાં બેસેલી મેલી હતી. પેલી અધાર બોલી “આ ત્હારા માલની કીમત. જે-ધથે એ લે, જોધથે મ્હારી ખાઈ સાથ શાદી કરવાની ડોલ કર. હજી મ્હારી પરીજદ આઈએ તને પોતાનો ચેહેરો દેખાડ્યો નથી તેનો તું કસો ગમ કરતો ના. ભ્યાંલગી કદખુદાઈના બંદાખસ્ત ખમે વચ્ચે થાય નહી ત્યાંલગી તે પાકજદી પોતાની પાકદામણીનો રોશન ચેહેરો લને દેખાડનાર નથી. આ રવૈથો આ ખાંદાનમાં ફાયરા છે તેને કસી ખેજલત પુગે નહી.” હજી તો અધાર આ હરફ બોલેછે તેટલાં કાજી પોતાના દશ ગુલામો સાથે ત્યાં આવી લાગે, તેને જોતાં મેં ઉઠી તવાજોથી સલામ અલેકુમ ખજવી. કાજીને પેલી અધારે કહ્યું “મ્હારી જીવાન ખાઈની મરજી આ નવજવાન શોદાગરજદ સાથ શાદી કરવાની છે, તે સખખ તે ખાનુએ તુને પોતા તરફથી પોતાનો સુતવળી નેચોછે. હાં ખુખ સંબાલ ને દુરઅંદેશથી એ ત્હારો અમલ તું ખજવવાની કસી ખાયકી કરતો ના. ત્હારા આંદા માફક હું ત્હારથી તમામ રીતે મ્હારી ખાઈના નેકામાં મદદગારી માંગુંછું. ખુદાવાજખ હોય તે તું કામ ખજવ.” કાજી બોલ્યો “ખેહતર ખુખ ત્હારી ખાનુએ એ શોદાગરજદને ખાવીંદ પસંદ કરવામાં ખેહતર અકલ વાપડીછે.” પછે તેણે

કદખુદાઈખત તૈયાર કર્યું. તે ઉપર ત્યાં હાજરમાંથી જરૂર જોગી શાયદી ગુવાઈનોંધી લીધી. કાજી ને તેના ફરમાનખરદારે સારે ફરસ ખીછાવેલી, તે નાસતો કરી ફારગ થયો. મહારી ખાનુએ એક ખાસ પોશાગ ને ત્રણસો અશરફી કાજીને ઈનામ આપ્યું. સો અશરફી પેલા દસ જનને લાયકાત આફક વેહેચી આપવા હવાલે કરી. કાજી ખુશ થઈ પેલી અધાર મારફતે મહારી પરીજદ ખાનુને હુવા ને શલામ કેહવાડી ત્યાંથી રવાના થયો. આ ખનાવથી હું ઘણો અન્યય થયો હતો. હું મહારે લેણું તો ભુલીજ ગયો. હું પણ કાજી ઉઠી ચાલી ગયા પાછલ ઉઠી ચાલવા લાગ્યો. તે જોઈ પેલી અધારે હાંક મારી મને કહ્યું “જવાન તું ક્યમ ઉઠી જાયછે? જોતો નથી હારી તો શાદી થઈછે અને તું તો છાંનો માલક થયોછે? હવે તું નેકી ને વફાદારીથી મહારી ખાઈઉપર હરદમ ફીદા રેહજે. હારે છાં રાતદીન રેહેવાનો હક છે. તું છાં તે પરીજદ સાથ મોહખતમાં રીજી ખુશ રેહ. તમારી શાદીનો સામાન તઈયાર થાયછે. તું છાં ખેસી જોયે તે હોકમ કર ને જોયે તે હાજર આહ.” મહારી પાસ સઘલી ચીજ મોજુદ હતી. મહારી શાદીનો સરનજમ પણ જે મહારા પેદર માદર તરફથી થયો જોયે તે પણ તેઓજ તઈઆર કરતાં હતાં! એ ખાખ જોવો મહીમાનો તમાશો જોઈ મને પેલી પરીજદની પ્રીતીનો જોશ ચઢતો હતો. પછે ખુબ ખાણાંની ખેહદ રકાખી આવી. મીયાઈ પણ તેટલીજ તે ખાઈહું ખુશ આરામમાં તનદ-રોસ્ત પડ્યો હતો. તેટલાં પેલી અધાર મને ત્યાંથી ઉઠાડી હમામમાં લઈ ચાલી. ત્યાં પરીજદ બાંદી પાણીમાં ઉભી રહી મહારાં કપડાં ઉતારી મને સારે તન સફા કરી ખીજો ઉમદા ને ગોહરનો પોશાગ પેઢાવેછે! ને ગાયન ગાઈ હશી ખુશીથી મહારી મદારત કરેછે.

“અગર મેં બાગ્યાં હોતા તો ગુલસનકુ લુટા દેતા,

પકર કે હાથ બુલબુલકા અમનસે લે ઉઠા દેતા,

અગર હયે દેલ પર્તગ હોતા કે ઉરતા ગેરદે રામઅેકી ;

હુશન પર રામઅેકે મેં સદા દેલકુ જલા દેતા.”

“એદમત ને મદારતની વાતજ પુછવી શું? કે તે મુઆફક બેશક મહારી ખાતરી છે કે ખાલીફની પણ કદી માવજત એદમત કરવામાં આવતી હોય નહી. મહારા મહેરબાન મૌલા સાહેબ તમે જોવો કે તે વખત તે મહારી શી મદારત ને માવજત ને મોહખત કરતી હતી ને હાલમાં તે મોહખતે મને કેવો ખેવકુફ નેહલકો પાડ્યોછે?

“ખેમુરવત, ખેવફ, નામેહરખાં, નાઆરાના ;

જુસકી યેહ તારીફ કચે ઉસ્કે હે હમ આરાના !”

“ત્યાંથી વળી ખીજી ચાંદ સુરતો આવી મને બાહેર કાઢી લઈ જાણી. આ વખત શામનો હતો તેથી કેટલીકના દસ્તમાં સમેદાંની, કેટલીકના દસ્તમાં ધૂપદાની, કેટલીકના દસ્તમાં અગરદાની ધરેલી હતી, તેથી હવા ખુશબોદાર ને રોશન થઈ હતી. મને ખીજાં દીવાનખાનામાં પેલાં આગલાંને તફર મારે ત્યાં લઈ જઈ એક કોચ કે જે તમામ જર કીનારીથી આરાસ્તા થયેલો અને બેહદ ઉમદા તે ઉપર બેસાડ્યો. ત્યાં માહતાબ પેકર લોંડીઆ શરોદ ગાવા લાગી. તે મધુરા ને અંદાજસર તાણુ અલાપ ધ્રુમતા રાગ ઉપર મ્હારે જાન ફીદા કરતો હતો.

“મેરા અલબેલા, મીત્ર પીયરવા, તુ ચાર મેરાવે,

લાડ ગયલા અતહી નવેલા સામેકર રાખુંગી હાર હમેલા;—મેરાં”

“તે સઘલી સુંદરેએ ગાયન કરી મને ખુશ કર્યા પછે ત્યાંથી ખીજા રંગ દીવાનખાને લઈ જવા ઉઠાડ્યો. ત્યાંથી ઉઠ્યો ને રંગ દીવાનનું બારણું ઉઘડ્યું કે અરે મ્હારી મ્હાતાઈ નાજનીન જેણે મને ખાવીંદ કર્યો, તે મ્હારી સામે આવી ઉભી.

“કમરકુ લચકા પ્હોંઆ હમે, બાલોકિ બારસે;

સીના પસીના હો ગયા, મોતીયન હારસે.”

“તે કાંઈ બોલી નહી. મને આગલથીજ ચેટાવ્યો હતો કે “ત્હારી બાનું તને મલશે તેવી ત્હારી ઉપર મોહબત કે લાડ વધાવશે નહી” છતાં મને તે વખતે તે વાતની કસી યાદ રહી નહી હતી. તે મ્હારી પરછેલી બાનુ ને હું ખાખ દીવાનખાને ગયાં. ત્યાં એક તખ્ત બનાવ્યું હતું તે ઉપર બેઠાં. ત્યાં સુદ્ધ સુનાના વાસણમાં માહ લેહજતી ને સુગંધી મીયાઈ અમેા મોટે આવી. તેમાંથી કાંઈ હું લઈ તે પરીજદીને ખાવા આપું. કાંઈ તે મને હશીને ખાવા આપે. અર્ધ કલાક આ ખારખાજી ચાલી પછે પેલી અધારે ધીરારત કરી તેથી વાસણો લઈ લોંડીઆ બાહેર નીકળી ને અધાર પણ પાછળ ચાલી. હું ને તે પરીજદ બાનું એખલાં રહ્યાં. મ્હારા દીલમાં મોહબતે દેહશત ઉપજવી, કે આ મોઠી શાહજદી જેવી બાનુ સાથ શાદી કરવાથી મને શું શુખ મલશે? પણ તેટલાં તે પાક પરીજદી બોલી “હાલીઆલખ જે દીવસથી મેં તને પેહેલો જોયો તે પલકથી હું ત્હારી ઉપર આશક પડી.”

“યાદ કરતે હું શબોરોજ તેરે મુલાકાતકી હમ,

કુછ તો હાં રખ લે તેરે ખરીદદાર હે હમ

હમ તો ચાહતે હું શબો રોજ તેરે દીદાર ચાર;

કુછ તો સનમ યાદ રખ લે તેરે ખીમાર હે હમ.”

“તેથીજ હરદમ તુંને જોવા ખાતર હારી દુકાન ઉપર આવી નકામી નકામી ખરીદી કરી મ્હારાં દીદાને તાડક ને મ્હારાં જીગરને આરામ આપતી હતી. તું જવાન છતાં મ્હારી તરફ હોરમત ને ઈજ્જતથી જોતો ને હલકી નેધા કરતો નહીં એથી મને હારી ઉપર હજાર ઘણી જાંઝેરાની ઉપજતી હતી.”

“સંગદેલકુ સંગ લેકર રંગદેલકે ધર ગયે

ઉમંગ થા ઉસકા રંગ સંગ દીલ જીગર ગયે.”

“ઓ દીલજન ખાવીંદ આપણે આશુક માશુક હવે પરછેલું જોડું થઈને આપણી તમામ હૈયાતી લગી વફાદાર રહી મોહખત ને મરવતમાં રીજીયે. આપણે પર્સપરના વીચાર, મન ને મશાલહતથી હરદમ એક જીગર મળ્યાં બંધાઈયે.”

“મોં કહ્યા ‘એક ખોશા દો શાહેબ?’

મુનતેહી મોહ શીરાયા ‘લો શાહેબ!’”

“હું ખોખો દીલજનની માશુક, હું તમામ તન બદન હારો છું. આ વખતેજ મોં તને પેલી ખરાબર દીઠીછે, મગર સેજ નીકાલ્ય ઉઠાવ્યા વખતે તું માહતાબને જોતાં જન ને જીગર હાર્યોછું તો પછે આ રવેશ જીલવે-ગીરી ને ઝલકાત ભરેલી પેશાનીનો બહાર જોયા પછે તદન હારી મોહખતનો મારેલો શીકાર છું.

“દુરસે સમજ્યે હમ શીતારેકી નખજીર હે,

પાસ જ દેખે તબ તો માહે મુનવવીર હે.”

“પેલી પરીબદ ખોલી” ઓ શોદાગર જવાન રાખર અખત્યાર કરે તું સાથ હું એક ઘણીજ કઠણ સરત કરવાની ઉમેદ ધરાવું છું. દીલ, જન ને તમામ મ્હારી મુરાદ હારે સ્વાધીન કબજામાં આપુ છું. આજ પછે કોઈ ખીજે મરદ પછે તે માહતાબ શુરત હોય કે પાદશાહાનોનો ધરાવનાર ગમે એવો હોય પણ તું એક પોતેજ મ્હારો માલક ને ખાવીંદ છે. તે મુ-આફેક તું પણ મ્હારી વગર ખીજ કોઈ આરત પછે તે પરીબદ હોય કે આશમાન પરતી હુરાં ગમે એ હોય તે ઉપર કદી દીલ આપે નહીં ને હર-ગેજ તે સાથ મોહખત પાડ નહીં. મ્હારી તમામ ચાંદ સુરત ખાંદી ને લાંડી હારી પોતાનીજ છે. સઘલી સુંદરો તારી તાબેદારી બજવશે. તેઓ સાથ ફકત હારી હાજતના કામકાજના હેકમ સીવાય ખીજ જાતની વાતચીત કે ખોલચાલ કે હરકપાજ ખીલકુલ કરતો ના. જો બદ વેહવાર રાખવાને લલચાયા તો તને તાબે રહેશે નહીં ને આર આપણા એખલાસમાં બલબ

ને રખણો પાડી ગમ ને જીદાઈ પાડશે. આ દીલદાર આ શખુન ઉપર અમલ કરી મ્હારી હોરમતની સંભાલ કરશે. મેં તને આગલથી અખર-દાર કચ્છો છે તે હમિશાં યાદ રાખજો. પણ તે મ્હારી હોરમતને સંભાલી નહીં ને મ્હારી લોન્ડીમાં કે ગુલામમાં કાંઈ તકશીર કરી તો તેની શીક્ષા તને હું કેવી રાખત કરીશ અને મ્હારો ગુસ્સો ને જીસ્સો શી રવેશ નરમ પાડીશ તે વીધે હું તને કાંઈ કહી શકતી નથી.”

“દીલ તો દીયા છે દીલદારકો, સમજો તો ખેલ લીધો

પર એસી ના કીજીયે બેવફાઈ ખગેર ખેલ દીયો.”

“હું મોહખતથી બોલ્યો માહતાખ મોરદાર તું ખેરીકર રહે. તારો આશાકજી છું તો પછે ખાખમાં પણ ત્હારી નાફરમાની યનાર નથી. તું આરામબરેલી તનદરેસ્ત એ તમામ જીકરથી કુર રહે.

“મેં આ નહીં કે તુજી ખુતસે દીલ મેરા શીર જાય

શીરે મેં તુજસે તો મુજસે મેરા ખુદા શીર જાય.”

“ખેરીકર રહે. નાફરમાની કે નારાજી ઉપજે તેવી મ્હારેથી તકશીર નીપજનાર નથી. અગર નીપજે તો પછે જનને રાખવામાં શો માલ છે?

“કાતેલ તું કતલ કર ચુકા અખ ક્યા દલીલ હે?

પયારા ના જયે કોઈ ધીયે ખુને સખીલ હે.”

“મ્હારી મોહખતખાજી ને ઇજત બરેલી જીખાની સાંબળ્યાથી મ્હારી મોહરદારની છાતી બરાઈ આવી. તેની અશમથી મોતી મીશાલના આંશુ તપકવા લાગ્યાં. તે નવધાર આશું વરસાવતી મને કેહવાલાગી, “આ દીલદાર હાલીઆલખ ત્હારો અખતાવર દસ્ત મ્હારા સીના ઉપર મેલી તે તપાસ કે તે શી રવેસ ધપકારા કરે છે? એનું કારણ માત્ર આ, કે હું ત્હારેથી ધણીજ ધાસ્તી ખાવું છું કે મપાદા તું બેવફાયાય ને મ્હારા શોખનથી ઉલતો ખાલી મ્હારી ઉપર નામોશી લાવે. ફરી કહું છું હું મ્હારી તમામ જીંદગાની ત્હારી પોતાની, ભયમ તું કેહ ને ફરમાવે ત્યમ શાખુત ને વફાદાર ખાનુ છું. પણ તે મને નાહકની જીઠી માયાના વેહેમમાં કુખાડવા માંગી તો ત્હારે સાર મ્હારી જીંદગાનીની આશાએશ ધુલ મેલવીશ. મ્હારી તમામ ઉમેદ ખર-ખાદ કરીશ. આપણો એખલારા બંધ પડશે. આપણી એતેકાકીમાં ખલલ થશે. ફરી કોઈ કાલ આપણે મલવા કે એક ખીજના દીદા જોવા ખામનાર નથી. એવું નહીં થાય કે:—

“આહ દો દીન ના નીભી હાય જીદાઈ ડેરી!

હુકત ફસવા હુએ મૌર લોક હશાઈ ડેરી!”

“મેં તૂંતે હશી મહારા દસ્ત મ્હારી પરીબદ બાનુની ગરદનમાં નાખ્યા. તે ગુલબદનીના જીગરમાં જીગર અપ્પત્યાર થયલું ત્યમ હમે ખાવીંદ ને બાનુ થયલાંની હકીકત બયાન અગર હું તુલોંતવીલ ચાલુ કરી સંબલાવું તો દીવસના દીવસ નીંડે નહીં મોટે દરવીશ શાહેબ તમારો કીમતી વપ્પત ફાકટ યુમાવવાનું મને દરસ્ત દીસ્તું નથી. તે તમામ મોહબત ને અપ્પલાશ ને કદખુદાઈની કીતાબ મ્હારાં જીગરમાં જડાઈ છે, તે તમે જોવા મોટા દબ્બાવાળા સંસાર મેલી ફકીર થયલાંને સાંભલવા લાયક નથી. અરે તે દાસ્તાન ને બનેલી હેકાયત મને યાદ આવી જાય છે ત્યારે મ્હારાં રૂવે રૂવાં ઉઠી ઉભાં થાય છે અને મ્હારી અકલ ને હોશ ઉઠી જાય છે; મોટે ટુકમાંજ કહું છું કે મેં તે મ્હારી પરીશીકલ મોરદાર સાથે એક પપ્પવાડ્યું એશ આરામમાં યુજાયું. તમામ જોહાન તે તે મ્હારી દીલબરજ ને તમામ મોજબોજ તેજ યુલબદન, એટલે તલગ કે તે વાત કેહતાં મને ધણીજ શરમ ઉપજે છે કે તે પંદર દીવસ મેં મ્હારાં માદર પેદરને પણ યાદ કર્યાં નહીં કે તેમ્મા મ્હારી જુદાઈથી કેટલી મુશીબત ને માહેતમમાં આવી પડશે ને સારા શેહેરમાં મ્હારે નામે કેટલી બેહદ ટાળ્યારો ઉઠાવશે? નામદાર દરવીશ શાહેબ આપરે એક દીવસ મને મ્હારાં માદર પદર યાદ આપ્યાથી મ્હારો બેહરો શીકો મારી ગયો છે અને હું ગમખાર થયો છું, તેવા મને જોતાંજ તે મ્હારી મોરદાર મ્હારા મનની વાત સમજી ગઈ. ફરી પણ મને પુછી વાંકેક થઈ તે બોલી કે “હારી તદખીર હું ખીજી રવેસથી હાર પાડું છું.”

“મ્હારી મોરદાર બોલી “બેશક માદર પદરનો હક સમાલવામાં તું વાજખી વીચાર કરે છે. પ્યારા ખાવીંદ તુને હું કહું છું કે તું આપણી કદખુદાઈ કે મોહબત કોઈપણ હારા દાસ્ત કે અલખીતાને જણાવતો નહીં. તને ગમે એવી ખુશીખુશાલીમાં લાવી હારો ભેદ પુછવાનું છટકું માંડે પણ એક હરફ પણ કોઈના કાનને સંભલાવતો નહીં. આપણો ભેદ કોઈ પણ ફરેબ રમી જાહેર લાવશે તો મોટી ખરાખી છે. ખાલીફના છુપા જાસુસો શેહેરની જોસતેજી ને અખર રાખનારા ફરે છે તેથી આપણે ફાંદામાં ફસી પડ્યું. રૈયત શું કરે છે તે સમજાંથી તે જાણીતો રહે છે પણ તે શું કરે છે તેથી કોઈ વાંકેક નથી. હારે ધર જવાની રજા તો તને આપું છું. પણ મ્હાઈં દીલ હારી સાથે આવશે. બ્યાં જશે ત્યાં આ મ્હાઈં જીગર હારી સાથે ને આસપાસ ફરતું તું જાતો રહેશે. ત્યમ હારેં દીલ ને શીકલ પણ મ્હારી પાસ ને મ્હારી આસપાસ મોહબત ને અપ્પલાશ નવાજતું ફર્યા કરશે. પેલી અધાર અરત જે તને હાં લાવી તે મ્હારી માહ વીશ્વાસુ દાઈ છે.

તે આપણુ વચ્ચે રહેશે ને આપણા પેગામ લાવ આપ કરશે. તે મહારી એર આશીઆતની અપર તને પોંહોંઆડશે ને તહારી મહારી પાસ લાવશે. આપણી શાદીની ખીના તું તહારાં માદર પદરને જરૂર કેહજે. તેમને વાકેફ કરવાને ચુકતો ના કે કોઈને જણાવે નહીં.” ભ્યારે મધરાત થઈ ત્યારે મને પેલી દાઈ સાથે રવાના કર્યો. તે મને ભ્યમ લઈ ગઈ હતી ભ્યમ લઈ જઈ બાહરે મેલી આવી. ભ્યાંથી હું મહારા મુકામ તરફ આપ્યો. જ્યેા હું મહારા ધરના દરવાજા આગલ જઈ લાગો ભ્યાં મહારા મુકામ સામેની કુકાનના ચેરાગની રેશની મહારા ધરના દરવાજા ઉપર પડતી, તેથી મહારી પડારાણુ જે પોતાને ખારણે બેઠી હતી તેણે મને જ્યેા ને તાળુપ થઈ હાંક મારી બોલી “હાલી-આલખ કે?” મેં હા પાડી. “ખુદા વાસતે તું તહારી માદરને ભ્યાં લગી તે આગલથી તહારા આપ્યાની અપર જાણે નહીં ભ્યાં લગી દેખાવ ના દેતો.” પડારાણુ બોલી ને હું વીઆરમાં પડ્યો. “થોડી પલ તું મહારી પાસ આવી ડોબ; મહારા ખાવીંદપાસ તહારી માદરને તહારા ખાખમાં દીલારા બરેલા જે બોલ કેહવાડી ધીરજ દેવાડું, પછે તુને બોલાવે ત્યારે તું ભ્યાં શુએ જજે. તહારા મુમ થઈ ગયાથી તહારી માદર ધાસ્તી ખાઈ મરતતોલ આજરી પડીછે ભ્યાં તે પાસ તું એકાએક જશે તો તને જોતાંજ તેને ખુશી ને હરખ ઉપજી તે તર્ત જન મેલી દેશે.” પડારાણુ આ શખુન કહી મને પોતાની પાસે ખાર કરી ખેસાડ્યો. વળી તે બોલી “હાલીચાલખ તું જ્યેા મોટાં કુલનેા નવજવાન શેદાગરજદો એટલા દાહડા ક્યાં મુમ થઈ ગયો હતો? તહારાં માદર પદરની રજવના આ ચાલ ચલાવ્યામાં ઘણી ખરાખી થઈછે.” તે ઓરતના આ શખુન સાંભલી મેં કદખુદાઈની વાતનેા એક સખુનખી કાઢ્યો નહીં પણ કહ્યું “ઘણાજ જરૂરના કામ માટે શ્રી ખસરા જવાની ફરજ પડ્યાથી હું ભ્યાંથીજ ચાલતો આવ્યોછું. મહારા ખસારા ગયાની અપરથી વાકેફ કરવા મેં ભ્યાંથી એક કાસદ મોકલ્યો હતો. પણ તહારી વાત સાંભલી મને ફીકર ઉપજેછે કે તે કાસદને રાહ દરખ્યાન કોઈ હોનારત મુજરી હશે તેથી હ્યાં આવી પોંહોંચવા પામ્યો નથી.” આ ખીના સાંભલી પડારાણુ દયા ખાઈ કેહવા લાગી “હાલીચાલખ તું ફરી ધોરથી ઉઠી આવ્યો હોય તેમ જીવંતો થયોછે. આવતી કાલે તો તને દફનાવવાનેા દાહડો મુકરર કરી તહારાં તમામ ખેસી માહેતમખેસીમાં પડ્યાંછે.” પછે તેણે ઉઠી પોતાના ખાવીંદને સઘળી ખીનાથી જાણીતો કરી મહારાં માદર પેદર પાસ મોકલ્યો અને પોતે મારી પાસ આવી મને કેહવાલાગી, “તહારા મુલામિને માહેથી તહારી કેહવાડેલી ખીના જાણી તે દીન ને રાત તો તહારાં માદર પદર ખુશી ચેનમાં હતાં, પણ ખીજે દીન તો તહારી . ગેરહાજરીથી બેચેની

ઉપજી. તમામ શેઠાગરે ત્હારી સોધાસોધ ને જોસતેજો કરવા પડ્યા. શ્રી અગદાદના તમામ આગળગીઆ વાડી જંગલ ને મેદાન જોઈવળ્યા. સાહે અગદાદ શહેર તમામ શેઠાગરે જોવા ને તપાસવા મંડ્યા પણ કોઈ જગે ત્હારી નીશાન પામ્યા નહી. આખરે ત્હારી જોસતેજોમાં સાત દીન તલગ શેઠાગર અજર અંધ રહ્યું ને ચોધરદમ સોધ ખોલ ધણીજ સખત રીતે જરૂરી થઈ, પણ કાંઈજ પટો કે ઠાગ લાગે નહી ત્યારે નકી કચ્છું કે ભ્યમ ખીજા જવાન ને જરદાર શેઠાગરજાદા શહેલ કે અમન કરવા નીકલેલા ખુરા ને ઠગ અગદાદીઆના ફાંદમાં ફસી ખેજાન થાયછે તેવી હાલત તું ઉપર ગુજરીછે અને તું જેહાનના તખ્તા ઉપરથી નાખુદ થઈ ગયોછે. તેઓની લોઠ ક્યાં જાયછે કે ક્યાં દાહડા તેઓના મોતનો છે તે ખીલકુલ નહી માલમ પડવાથી તેવા શેકાર થયલાઓની મરણ કીસ્સા વગર મુરડાંએ કરવામાં આવેછે તેમ ત્હારી પણ મરણકીસ્સાનો દીવસ આવતી કાલનોડોડ્યો. ત્હારાં માદર પેદર ખેશ ખેશાવંદોએ પોતાના સર ને દાઢીના ખાલ ખેંચી મોઢી માહેતમયોશી કરીજ. ત્હારું તાખુત ભ્યમ હાલમાં ગુમ થયલાઓના આખમાં ખનવાનો રવેયો પડ્યોછે તેમ ખનાવી ત્હારી મરણકીસ્સા કરી તે દફન કરવા ને ત્હારાં મોતને એક દીન લાગુ પાડવાનો ડોરાવ થયોછે. તમામ શેઠાગરે ત્હારા આખમાં ગમગીન ને આંખથી નવધાર આજીવ વરસાવેછે.” આ પાદશાહી દખ્ખા વાળા દરવીશ શાહેખ, પડોશાણે મોહથી આ રવેસની ખીના જાણ્યાથી હું ધણો દીલગીર થયો. આ જે આફત ને હોનારત મ્હારાં માદર પદર ઉપર ગુજરી તે ફકત મ્હારી ગફલતીથીજ. મ્હારી જે ફજેતી થઈ મને તમામ શેઠાગરેમાં જે શરમીન્દી ઉપજી તે મ્હારા વગર અજમાયશના ખ્યાલથીજ. તેટલાં પડોશાણે ખોલી “હાલીઆલખ ઉઠ ને ત્હારાં માદર પદર પાસ જ કે મ્હારા ખાવીદિ તેઓને હાં ત્હારા આપ્યાની તમામ હકીકત કહી હશે.”

“હું મ્હારાં મુકામમાં દાખલ થયો. મ્હારાં માદર પદરને એટલી ખુશી ને હરખ ઉપજ્યો હતો કે કહાની વાત નહી. મને જોતાંજ ખબે જને પોતાની અગલમાં પકડી ખેશા લીધા તે એટલે તલગ કે તેઓ ખેશા લેતાં માંજ ખેશુદ્ધ થયાં. બ્યારે હોશ્યારીમાં આવ્યાં ત્યારે હજાર મોહખત ને ખારથી મ્હારી ઉપર જોડેશાની કરવા લાગ્યાં. મ્હારા પેદરે મને સેજ નાણાના જોખમ માટે ખસરાની વેઠ હોડી લેવાનો હપકો દીધો “ખેટા તને જોયે તેટલો જરૂર ખજાણો તું લે. આ જેહમતથી તને કેટલી મુશીબત વેઠવી પડી હશે?” મેં કહ્યું “મ્હારે એક આડત્યો બાગ્યો હતો તે માટે તરત ખસરા

જવા વના મને આપ્યું નહીં.” હાલતરત તો ત્યમ કહેવાનુંજ મરાલહત બ-
રેલું જાણ્યું ને તેમજ વાત રાખી. બસરાનીજ વાત કાઢી મેં જણાવ્યું
કે “ત્યાં ગયો તો મારાં લેનાના અવેજમાં આ એક બેસુલો હીરો મહારા પદર
તહારી કોલાહમાં ને આ ખીજો ખંજરના દસ્તા ઉપર જડવા માટે લાવ્યોહું.
આ રતનજડીત ખાંગરી તો મહારી વહાલી માદર માટે લઈ આવ્યો! આ
ઝવેરાત મહારાં લેના જોઈલી કીંમતનાં છે.”

“મહારાં માદર પદર તો બસ હરખાઈજ ગયાં. શોગનો પોરાગ તર્ત
કાઢી નાખ્યો. ખીજો દાહડે મહારા ધરમાં રામસ્તીજ થઈ રહી. હજારે હ-
જાર ગુમર ને દીપકોથી મહારં મકાન આલીફના મોલ જેવું રોશન થઈ
રહ્યું. તમામ શોદાગરો ને શોદાગરજનદાઓ મહારા આવ્યાની ખુશાલીમાં
મેહમાન આવ્યા. મહારાં તમામ ખેરા ખેરાવંદોને કીંમતી નજરાણા થયા
સાથ મહારા મુકામમાં તે ખુશાલીની રામસ્તી ગુજરવા ઓજરખવાઈ
બરેલાં ઈજન થયાં. સારા બગદાદમાં મહારી ગુમ થયાની વાત જાહેર થ
યલી તે સઘલે મહારા આવ્યાની જાણ થયાથી રામસ્તી ને ખુશાલી થઈ
રહી, એટલું મહારા કુટુંબ ને માદર પદર ઉપર સઘલી રઈતનું હેત હતું. એ
રીતે તે દીવસ નવરોજના તેહવાર જેવો ગુજર્યો અને સઘલાં શોદાગર
મેહમાનો રાજી થઈ રીજી પોતપોતાના મકાને ગયાં.

“મોહરામે ખુશખબતી હે આ ખુશ બાહાર મોખત હે ; ॥ ટેક ॥

એલે કમલ ઉર ભમર છુપકે, કોમલ ગુલસે કરે શહેર

એલે ચાંદણીસે ચંકાર પ્રેમભર, ગીરી નાયત હે મોર ॥ ૧ ॥”

“ખીજો દીવસ થયો. હું મહારી કુકાને જઈ બેઠો કે સેંકડો ઉમદા ચીજ
ખરીદદારોની ભીડ થઈ. સામ તલગ મેં દસ હજાર અશરફીની લેવડદેવડ
કરી. છેક રાત્ર વખત મેં મહારા મુકામની રાહ પકડી. ત્યાં મહારાં માદર
પદર મહારી રાહ જોતાં બેઠાંછે. ઉમદા ખાનાનો ખીસતરો ખીજાવ્યોછે.
ગુલામે ને બાંદી હાથબક્ષ કરી ઉભાંછે. મેં મહારો શોદાગરી પોરાગ કાઢી
ધરનો શાદો પેહેડ્યો ને મહારાં માદર પદર પાસ આવ્યો. મેં એક અર્જ કરી
બેલવતમાં મરાહલત ચાહી. અમે ત્રણે ત્યાં બેઠાં. મહારી માદરે મને બ-
ગલમાં પકડ્યો. મહારા પદરે મહારં મોહને સર પસવારી કુવા દીધી. આખરે
મેં હીમત ધરી ને બે હાથ જોડી માફી ચાહી ને દરગ હતું તે દુર કર્યું ને
રાસ્ત હતું તે જાહેર પાડ્યું. મહારી શાદીની તમામ હકીકત કહી. ને તેનો
કોઈ પાસ હરફ નહી કાઠવાને મોટી મીનતથી મેં માંગી લીધું. મહારી હકી-
કત સાંભળી ઓર મહારાં માદર પદર બેહદ ખુશી થયાં. ને બેસુલાં ગોહરો

મને મ્હારી પરીજનદ મ્હોરદારે નવાભ્યાં હતાં તે તો તેઓ જોતાંજ બેહદ હર્ષ ઉલટમાં આપ્યાં. મ્હારો પદર તો બોળ્યો કોઈ જીનની બેટી વગર કાજી શીતાબ આવી નેકા ક્યમ બાંધે? એ પ્રમાણે અમો માદર પદર ને હું બેહદ રાજી થયલાં આણું આઈ પરવાસ્યાં અને અશલ પ્રમાણે શુકામને રવૈયો ચાલુ થયો. અશલ પ્રમાણે હું મ્હારી કુકાને આવું જાવું ને વેપાર વેહવાર કરું. મ્હારા ઘરકોની માંગણી ચોકસ અદા કરું. એ પ્રમાણે પપ્પ-વાડથુ ગુજર્યું ને મેં મ્હારા પદરને ફરી મ્હારી મોરદાર પાસ જવાની અ-પર આપી કે “હું ગુમ થઈશ” મોટે મ્હારી કુકાને ઉપર કોઈ લાયક ઉ-પરી રાખી મ્હારો તમામ વેહવાર ખુબ દાનાઈ ને શાલસ સવભાવથી અ-લાવવાની તાકીદ રાખવી. ફરી ઠેરાવ પ્રમાણે પેલી દાયા સાથ અસલીજ ઢપછપે આંખે રેશમી રમાલ બંધાઈ મંજલ કાપતાં મ્હારી મોરદારના મ્હો-લમાં જઈ પહોંચ્યો. ભયમ હું ત્યમ તે મ્હારી પ્યારી મોરદાર અમો બને એક ખીજાંને જોતાંજ બેટી પડ્યાં. અમારી મોહબત એટલી સાબુત ને ઇજત ને વફાદારીથી બહાજેલી હતી કે એ પ્રમાણે એક પપ્પવાડથુ હું તે મોરદાર સાથ ને એક પપ્પવાડથુ મ્હારાં માદર પદર ને વેપારવનજ સાથ ગુજરતો ને બેહદ ચૈતચમતમાં ખુશ ખુશ રહેતો હતો.

“રંગ મોહબત મધરાત મીલે તબ દીનકો નેહ કીયો ન કીયો,
જબ માથુક મોરદાર મીલે તબ ઓરકો દીલ દીયો ન દીયો,
જો મીત દેખ દીલ કરાર મીલે તબ ઓરકો શલામ કીયો ન કીયો,
જઈ હીરદે હૈરાન ફલે વાઈ હીરદે શરાબ પીયો ના પીયો.”

“એ રવૈયો પડ્યો બોળ્યો જતો હતો. મ્હારી મોરદાર મ્હારી ગેરહાજરી-માં મ્હારી તારીફના ખેત બનાવી વાંસલી લઈ ગાતી અને પોતાની બાંદી-ઓને તે ગાયન ગાવામાં સામીલ કરતી હતી. આ બાંદીઓમાં એક જ-લીજા નામની હતી, તે અમારી મોહબતની અદેખી થઈને એક દીવસ ભ્યારે મ્હારી મોરદાર મ્હારી વપ્પાણુ ગાતી હતી; તે સાથ તેની ખાસ બાંદીઓ પણ હલક ને અવાજ મેલવી ગાતી હતી, પણ ગાતાં ગાતાં મ્હારી વફાદારી ને મોહબતની બેહદ ખુબી ને મારી તારીફ આવી કે જાલીજાએ વાંસલી ફૂંકી દીધો. મ્હારી મોરદારે ઘણું સમજાવ્યું પણ તેણે તે હાથમાં ધરી નહીં. મ્હારી મોરદારે ઘણોજ ગુસ્સો કર્યો કે વાંસલી ફૂંકી દેવાનો રાખ્ય શ્યા? ત્યારે તે બોલી “એ તારીફ લાયક મ્હારો મરદ નથી. તે કાંઈ વફાદાર ને રાસ્ત ચાલતો નથી. હાલીચાલબ પોતે ઘણો ખુબસુરત ને પરીજનદો છે તેથી બાઈ તમો ખેશક વફાદાર મોહબત રાખો છો પણ તેની મોહબત કે

દીલ કે કોઈ પણ કીસમના પ્યાર તમારા દીલની આશનાઈ બરાબર નથી. હું બેશક રાસ્ત કહું છું. બનશે તો કોઈ વખત એ પુરવાર કરીશ.” બહી-બહીએ જરી બી વાણું તે દીવસથી મ્હારી મોરદારના દીલમાં વેર વસ્યું. હું તો મ્હારા રાખેતા પ્રમાણે આવતો જતો હતો. હું તો બસ તેના દીલ ને મોહ્યત ને વફાદારી ઉપર ઘુસ્તાક હતો; તેથી બ્યારે મ્હારે મુકામ જતો ત્યારે મ્હારાં માદર પદર સાથ મોહ્યતથી રેહતો હતો ને મ્હારા વેપારમાં મશગુલ થતો હતો. તે ઉપલી બહીબહીની વાત પછે બ્યારે જઈ મળ્યો તે વખત મ્હારી મોરદારે મને મોહ્યત નવાજી ને હોરમત પણ તેટલીજ દીધી પણ તેના ચેહરા ઉપર ઘેરે આવેલા દેખાતો હતો. મેં બહીયું કે મ્હારી જુદાઈથી આ રંગ થયો હશે, પણ મને તે હલકી બાંદીની અદેખાઈ કે તેના રાખુને પડેલી જરી વાવણીનો કસો ખ્યાલ ઉપભવ્યો નહી.

“બાત કીયે કોનસી હમને ન માની આપકી ?

કમ હુઈ હે મ્હેરબાં કું મ્હેરબાની આપકી ?”

“વળી મ્હારા રાખેતા પ્રમાણે મ્હારી ચંદ્રમા મોરદારથી જુદો પડી દાઈ સાથ અસલ પ્રમાણે આંખે રમાલ બંધાઈ તેના મોહલથી બાહર નીસેર્યો. મ્હારે મુકામ ગયો. વળી મ્હારે રાખેતા માફક મ્હારી માથુકને ત્યાં જવાના દીવસ આવ્યો. હું તૈયાર થઈ દાઈની રાહ જોવું છું તેટલાં એક દલાલ પાસ એક દાખરે જોયો જે તમામ ગોહાર જડેલો ને મોતીની કીનાર લાગેલો ધણેજ બેમીશાલ, તે હજાર અશરફીએ વેચવા માંગતો હતો. મ્હારા ગુલામ પાસ તેને બેલાવી પુછ્યું “એ કોણનો છે?” તે બોલ્યો “એક જુવાન બગદાદ-હુના છે તે પેલી ત્યાં ઉભીછે.” મેં ત્યાં જોયું તો તે ધણીજ ખુબસુરત જવાન ને તેવાજ ઉમદા પોશાગ પેઢી ધણીજ નાઝ નખરાંબાજ ઉભીછે.

“ચાંદસા મુખરા દેખાકર અશકબારી દે ગયે,

લે ગયે રાખરે કરાર ચોર બેકારી દે ગયે.”

“મેં પેલી જવાનને મ્હારી સાથ મ્હોડે મ્હોડું વાત કરવા આવવાને કહ્યું. પેલી જવાન મને સાંભળી પેલા દલાલના દસ્તમાંથી દાખરે લઈ તેનો દલાલીનો હક અદા કરી પછે મ્હારી આગલ આવી. મેં તે જવાન ચોરતને પુછ્યું “બાઈએ દાખરે તમારે છે? તેમ હોય તો તમે મ્હેરબાન થઈ મને જે મુજ હોય તે લઈ આપો. એની શોબલી જગા ક્યાં છે તે હું જાણું છું.” તે બેલી “હાલીચાલખ તને પ્રસંદ હોય તો તું આ મુખે લે. તારોજ એ સમજ. મને તારી પાસે એની કસી કીમત જોઈતી નથી.” મેં કહ્યું “એમ કંઈ મ્હારેથી લેવાય?” તે બેલી “હાલીચાલખ જેવા

ખુબસુરત અહેશના શેઠાગરજનદા જેવા મારા ખાસ આશનાવને તો એ જેવા દસ દાખરા ભેટ આપું તો થોડા.” હું તો તાજુબ થઈ રહ્યો. ફરી તે જવાન ઓરત ખોલી “હાલીઆલબ હું ત્હારી કુકાન ઉપર ઘણા ફેરા ખાઈ ગઈ પણ તે મ્હારી કસી ખબર પુછી નહી. હું તો ત્હારી ખુબસુરતી ઉપર આરાક પડીછું અને ત્હારી મોહબતની શીકાર થઈછું. દીનરાત ત્હારી મા-હતાબ પેશાની મ્હારાં દીલ ઉપર વધારે ને વધારે કાબુ મેલવેછે. પ્યારા, આ દાખરાની તું મ્હારી ઓટલી ભેટ કબુલ કર કે હું મ્હારાં તનમનથી ખુશ થઈશ. મ્હારી ઓટલી મોહબત શેઠાગત તું મજુર રાખ્યાથી તે મને તમામ જેહાન નવાજી એમ હું સમજીશ.” મેં તે જુવાનને કહ્યું “ત્હારી ઓટલી આજેજી છે તો મેં આ દાખરાની શેઠાગત કબુલ રાખી. પણ શહેબ-જનદી તું એના બદલામાં જે કાંઈ કીંમત હેય તે મ્હારી પાસથી લે.” તે ખોલી “એના અવેજમાં હું કાંઈ જરૂર કે અશરફી લેનાર નહી. હું તો ત્હારી ઉપર આરાક છું. તું મને નહી આહથે પણ હું તો તુંને મ્હારી સારી જીંદગી તલગ ચાહીશ. ત્હારી ઉપર મોહબત રાખુછું તે મોહબતથી એક ઉમેદની હોંરા ધરાવુંછું. તે મ્હારી ઉમેદ બર લાવે તો હું સમજીશ કે તે મને ખાલીફનો સબલો ખબરો નવાબ્યો. તે મ્હારી મુરાદ માત્ર તું મને ત્હારા રખશારા ઉપર એક બોશો આપ કે તે ત્હારી ભેટ મને હમેશ યાદ રહેથે અને આ દાખરા તું લે કે એથી મ્હારી મોહબતની યાદગારી ત્હારા જીગરમાં હમેશાં તાજી રહેથે.” મેં કહ્યું “એમ કાંઈ બનનાર નથી. ત્હારી આ વાત હું કબુલ નહી રાખતો. જોધયે તો કીંમત લે ને દાખરા મેલી જ. જોધયે તો ત્હારો દાખરો પાછો લઈજન.” તે ખોલી “આ પરી-જનદા ત્હારી મોહબતની મારેલી હું માતતલગ જોંઆ જોટલી બેકરાર થઈ પડીછું. ત્હારી ઉપર મ્હારો જાન બરબાદ કરીશ. અરે મ્હારો જાન જતી વખતે પણ તું શું એક બોશો આપવાને રાખત દીલ યાયછે? એ દા-ખરો વેચવા તો લાવીતીજ નહી, ફક્ત ત્હારું દીલ ખેંચવા ને તને મલવા માટેજ એ લાવી હતી કે તું એ પસંદ કરે તો તને તે નજરાણું દઈ એક ખુશી લઈ હું મ્હારા મુકામ ઉપર ખુશાલ જીગર પાછી ફરું. આ જાન કરતાં પ્યારા હાલીઆલબ મ્હારો ઓટલો રાખુન માણુ અને એક ખુશી આપી આ મ્હારી અન્મોલ સીજ તેથી વેચાતી લે. ત્હારી મોહબતની મારેલી જે પોતાનો જીવ આપવાની અણી ઉપર આવી લાગીછે તેનો જાન બ-ચાવ.” તેના આ અમૃત ખોલેથી મ્હારી કમબખ્તી લાગી કે હું ડગાયો. તેની આજેજી, વળી તેની બેહદ કાકલુદી સાંબળ્યાથી મ્હારા મનમાં દયા ઉપજી. હું ખુશી આપવાને કબુલ થયો. મેં બિલાએ પેલીતી ડગાઈને

કપટ જાણ્યું નહીં. મેં તે મોહાવતની મારેલીના મોહનો નીકાળ પણ ઉઠાવી જોયું નહીં કે તે કોણ છે? મેં ધીરારત કરી તેને મ્હારી કુકાન ઉપર મોલાવી. એક અંધારા ખુણામાં હું જઈ ઉભા ને મેં મ્હારા રૂપશારા તેને આપ્યા. તે આરતે મને ખુશ્શો લેવા ઠોકાણે મ્હારા રૂપશારાને પોતાના મોહમાં દાંત વચ્ચે ધરી મને એવો તો કરડ્યો કે તેથી હું મ્હારા હોરા બુખ્યો ને ખુમાખુમ પાડવા લાગ્યો. આ મ્હોરથી તે આરત ગભરાઈ ગઈ તેથી પેલો દાખરો મ્હારા હાથમાં પડતો મેલી નાહી. નીકરે તે દાખરો પણ સાથ લઈ ગઈ હતો. મ્હારા રૂપશારા એવા તો જખરા કરડેલા કે તેના સઘલા દાંત તેમાં પેસી ગયલા ને નવધાર લોહી વેહતા થયલા તેથી મ્હારો મ્હોરો બદ-શીકલ થયો. મેં માહ મુશકેલીએ તે વેહતું લોહી બંધ કર્યું પણ તેને આ-વેલો સોજો કે દાંતના દાગ ક્યમ કાઢી શકું? આ સખખે દીલગીર થયેલો મ્હારો ગાદી ઉપર આવી ખોટો ને પેલી દાયા આવી. હું પોતે ઘણોજ હાલહા વાલ ને ખેચેત થયેલો હતો તે જોઈ દાર્દ અજાએય થઈ અને મ્હારા રૂ-પશારના જખમો મોટે પુછવા લાગી. મેં જીહી વાત લગાવી, “ખીલોરી શીશાઓ ઉપર તુટી પડ્યાથી તે ભાંગી જઈ તેના જખમ થયાછે!” આ બહાનું મ્હારો મોરદારને પણ કેહવાને મોઠવી રાખેલું, પણ પેલી દાખરા-વાળી ને ગાલ કરડનારી જવાન તો પેલી બદ અદેખી જાલીજ પોતે, તે મ્હારો મોરદારને આગલથી સઘળા મામલાએ વાકેફ કરી ચુકેલી; તે મને એ રવેશના અવતારે જોતાં મને ખરે જુનેહગાર જાણી હજી તો તે સામે મ્હારું કદમ મેલુકું તેટલાંજ પેહલાં મને એક કાલા અખલીશ જેવા ગુલા-મને સ્વાધીન કર્યો. પછે તેણે પુછ્યું “હાલીઆલખ આ શો ત્હારો હેવાલ ને આ ત્હારા રૂપશારા ઉપર જખમ શા કારણ?” મેં મ્હારી આગલી જીગતી લગાવી કે “ખીલોરી શીશાઓ ઉપર પડ્યાથી તે થયાછે!” ફરી પુછ્યું ત્હારા દસ્તમાં દાખરો ક્યાંથી?” હું જોખ્યો “એ મોહરજડીત દાખરો મેં હજાર અશરફીએ ખરીદ કર્યોછે.” મારી મોરદાર ખેલી “તું જીટો છે. તું કહેછે તે કાને પણ વધુ મુજ આપી ખરીડ્યોછે. તે એ દાખરો ત્હારા રૂપશારા આપી વેચાતો લીધોછે. અરે તું કેટલો જીટો ને ખેવકા છે. તે ત્હારે હથે મ્હારી ત્હારી ઉપરની મેહેરખાની ને મોહાવત વગર ખ્યાલે વેચી નાખી. એ ત્હારાં પાપી કરતુક આખરે તું પોતેજ ભાગવશે.” પોતાના વડા ગુલામ મારીજીને તે કેહવાલાગી “શીતાબ એનું સર તનથી જીકું કરી નાખ!” મારીજીને તો તલવાર મ્યાન બાહેર કાઢી કે મ્હારું સર એક પજકમાં ઉડારી નાખે! પણ પેલી દાયા વચ્ચે પડી. પેલી ગુસ્સે થયેલી મો-રદારના પગ ઉપર સર મેલી તે માહ આજીજી કરતી પડી “આ માહતાબ

મીરાલની મારેય તું આ ખુન ના કરાવ. જે કામ કરાવ્યા પછે તું સારી
જીંદગાની તલગ પસ્તાવા ને તોપ્પામાં હાથધાય કરતી પડશે મટિ તું એ
તકશીર મને નવાજ.” તે સાંભળી ફરી તેણે હોકમ કહ્યો “ત્યારે મારીજેન
એને લાકડીનો માર માર!” તે વડા ગુલામે તે હોકમ શીતાવ્ય બળવ્યો.
એક ગમથી મ્હારી ઉપર લાકડીનો માર ચાલે ને ખીજી ગમથી તે મોરદાર
મ્હારી ખેવફાઈના આ ખેત જોડી ગાય:—

“ત્હારી ખેવફાઈ થઈ જાહેર આ પલીદ,
અકશોરા છે ત્હારે એહેરે માહતાવ રાશીદ.
ભ્યાં કરતો હોય પ્યાર ત્યાં જા હાંથી નીકલી,
ખેદલ ખેવફાઈ ખુરી સંગ શોખી કરો.
ખેહોરમત થા દુર મુજ દીદાથી શીતાવ્ય,
દગાખાજ છે માખ મીરાલ ભટકતો ખેતાવ્ય.
ઠગાઈ ત્હારી તને દેશે રાખક શોખ તા સખ,
ખુરાઈ તેં કરીછે તો પામજે પુરો ગજખ.”

“જેરખંદ મારનું દરદ આ ખેતની જાલમી આગલ કસું લાગતું નહી.
લાકડીના જેરખંદ મારથી અંતે હું ખેહોરા થયો. ભ્યારે હોરામાં આવ્યો
ત્યારે મેં પોતાને મ્હારા પદર માદર પાસ મ્હારા મુકામમાં ખીછાણા ઉપર
ખીમાર પડેલા જોયો. ત્યાં મ્હારા દોસ્ત આશના ખેરા ખેશીઆ મ્હારી આ-
સપાસ બેઠાછે. હકીમે દવાદાર બનાવેછે. આ ખીમારીમાંથી હું માહ મુરા-
શકેલ જેહેમતે આરામ પામ્યો. હજી પણ મ્હારી ઉપર પડેલા મારના
જખમો રજ વલવાના બાકી હતા. માનમાન હું સેજ ઉઠ ખેસ કરતો
થયો ત્યારે મારો પદર ખોળ્યો કે “તેં જીનની કે પલીદની જનમેલી સાથ
શાદી કરીછે કે આ પ્રમાણે વૈરથી ત્હારી ઉપર માર મરાવ્યો? અરે તું ખે-
હોરા મ્હારા આટલા ઉપર પડેલા જણાયો તો ભ્યાં છે ત્યાં તેણે આ મરદમ
આજનીનું કામ કરી છાં ગુલામો પાસ મોકલાવી નખાવ્યો જણાયછે.”
મેં કહ્યું “મ્હારીજ તકશીર છે. મ્હારી બાનું મને તન મનથી ચાહેછે, તેને
ભ્યારે કાંઈ કપડથી એવી વાત જણાય કે હું ખેવફા છું, મોહખતમાં દામા-
ડાલ છું, તો પછે તેના ગુસ્સાની હદ રહે નહી. તેણે મને આશો તેમ મ
તે સાથ વફાદાર રહેવામાં ગફલતી કરી અને હું જીવું બોલી તકશીરવાર
થયોછું. કદી મ્હારો જાન જાય તો પરવા નથી પણ હું તેને મ્હારા જાન ક-
રતાં જાદા ચાહુંછું. જો કે તે આ રવેસની ગુસ્સાખાજથી નીર્દય થઈછે તો-
પણ મ્હારો તો જોયો આહ હતો તેવાજ હાલ પણ છે. મ્હારી મોહખત તે

ઉપર બેહદ દોડે. અરે હું ચાહુંછ કે એક મરતબે તે મહારી માહતાખ સાથ મહું ને માફી માંયું ને દીલદાર નહી તો તેનો ગુલામ થઇ તે પાસ મહારી પાકીની હંદગાની તાબેદારીમાં ગુળર્હં.”

“દલ મેરા તેરે લીયે ચરખ ખના ફીરતા હમ્મે
જેસા કાશ્રકે લીયે કેબલેનુમા ફીરતા હમ્મે.”

“અરે તે આશનાવ કે જે વગર મહારી હંદગાની મને હરામ છે, તે અગર નહી મલથે તો પછે હજાર તરેહના ગંજ ખજાના ને એસ આરામથી મને ડ્યાં આરામ થનારછે?”

“તેરે ફેરાકમે ડું કર હમ્મે દર્દનાક જમ્મે ?

મરે તો મર નહી સકતા, જમ્મે તો આક જમ્મે !”

“મહારા પદરે ગુસ્સાથી કહ્યું “તું ધનશાન નથી. તું ખેત્તકલ છે. અરે બેટા તું મહારી આલખોલાદ ને ખાનદાન તરફ નેમ્મા કર ને તેનો દરબજે સમજ કે તેજેહાનના સર્વેથી ખુલંદ ને આપ્યાદ શ્રી બગદાદમાં શાદાગરની સરદારી કરનારું છે, અને તમામ એતેકાદવાળાઓના વાળી ખાલીફ હારિન-અલ-રશીદના શાહ્યા હુયલ કરાર પકડનારું છે. છેક બેકામ કેમ થયોછે કે આજના જમાનામાં શ્રી બગદાદ જેવું શહેર ડ્યાંહાં છે? તેમ તું જેવા ખુબસુરત શાદાગરખદાની ડ્યાંહાં જોડ છે? હારે શાદી લખત મને દે-ખાડ કે કેવું કસ્વામાં આવ્યુંછે? મને વેહેમ આવેછે કે તે ખાનુના દીલમાં કપટ હથે તેથીજ તેણે પોતાનું નામ નીશાન આજલગી તને જાહેર કસ્યું નથી! જાટી એજલત તે તને પોતાને ને ત્હારાં ખાનદાનને પોહોંચાડી છે કે એક બેવકુફ મીશાલે કોઈ ખુની આરતના પંઝામાં ફર્યો ને કદખુદાઈ કરીને તેના ગુલામ કરતાં નરેતર થયો, અને વળી પણ આ રવેશની રાજ પામીને તેજ આરત ઉપર જાન ને તત શીદા કરવાનો હોશ જાહેર કરેછે? અરે શા ગળખ કે તું જેવા શ્રી બગદાદના અવલ શાદાગરના માહતાખ શાનીના બેટાને કોઈ બાયક ને ચંદ્રમાહ શીકલની ખાનું મલતી નથી કે ખુની જાદુગર જેવીના જીગરનો લુમકો થયોછે? આ જવાન ખુદા વાસ્તે એ નાપાક ખ્યાલ દુર રાખ.” મહારા પેદરે મને એવી રીતે મહારી ખાનુના ખાખમાં કહ્યું કે તે ખાનુ નહી મેં મેલવી પણ કોઈ જેરી પાણી પાયલી કાતે-લજ મેં મહારાં જીગરમાં ખોસી! મહારા પેદરે વળી કહ્યું કે “બ્યારે હું નામ-દારના નામદાર જેહાનના ચલાવનાર ખાલીફ જનાખ જહરા ત્યારે આ આફતનો કીસ્સો કહીશ. તે ધમાનદારેનો વાલી કંઈપણ કોશિશ કરીને તે ખુનખાર બલાને પોતાના ફાંદામાં લાવી તેને શુલી ઉપર લટકાવશો!”

“આલસે ખાલ, ખરોંસે ખીરોંધ અગોચર નારસે ના હશિયે;
 હારસુ લાજ, આગસુ વેર, અનણસે નીરમે ના ધસિયે.
 લોંડીકુ લાત, ગોલામકુ ડોંસા, નાદાનકુ નીતી-શીખ ના કહિયે;
 બૈલકુ નાક, ઘોડકુ લગામ, હાથીકુ આંકોસ સીધા કસિયે;
 કહે કવી ગંગ સુન શાહ અકબર, કુરસે કુર સદાય ખસિયે.”

“આ રીતે મહારો પેદર બહુ ગુસ્સે થઈ પોળ્યો. હું એક તો તાળે ખીમાર, હજી હજીમોનાં કડવાં ચરક ને દવાઈનાં ખાલાં પીવાનાં જાજીજ, તેથી બેહદ કંટાલિયો ધણોજ ધુંભ્યો. મહારા પદરની ટુંદી મને બેહદ લાગી. મેં મહારાં મનમાં એક બાળુ મહારી જાન મીશાલની મોરદાર ને ખીજી બાળુ મહારાં તન મીશાલના પદર ઉભાં કસ્યાં. તે બન્નેને મેં મહારા મગજમાં ખુબ ઠીકી ઠીકી જોયાં તેમાં મહારી મોહબત મહારી મોરદાર ઉપર જાદા ને મહારા પદર ઉપર ધણીજ કમ ઉપજી. હું દવાદાર ને દરદથી તદન બેધ્યાસ થયો તેથી તર્ત ઉશકેરાયો. મેં કોઈના દીવારા ને ધીરજના શબ્દો ઉપર કશું ધક આપું નહી. મેં તે ઉશકેરણીમાં અવલ તો મહારી તમામ જોહાન કરતાં વાહલી માદરને મહારી પાસથી હાંકી કાઢી. ધરના તમામ નોકર નફરો કે ગુલામ ઉપર ખુબ ખરાબ ને ગુસ્સાના તુફાન વરસાવા લાગો. ખાણી પીણીને તદન બેશવાદ ને ખરાબ છે કહી ખારવાટ કરી ફેંક ઉડાર કરવા લાગ્યો. પકાવનારા બપ્પરચીએને ગાલબેલ દેવાની તો હદજ રહી નહી! આ મહારી નબલી હાલતમાં હું તમામ જનથી કંટાલિયો ને કંટાઈ થઈ ગયો તેવામાં એક હમારા ખાનદાનની ખીદમતમાં ખુદા અખ થયો તે ધણોજ અશરારી ખીદમતગારે મને અરજ કરી “મહારા જવાન શાહેબ તમે કયું ખાણું લેશો?” આ તેનું બોલવું ને મહારા મગજમાં અબલીશ બે-રાયો. એક તો પટ્ટા જેવી ખુબ મારી કે ‘ચુપ’ પછે ઉઠી મેં દોડી જઈ તમામ જાતનું ખાણું ફેંકી દીધું. વાસણો બાંજી નાખ્યાં. નોકરો નફરો જે સામણ બચાવા આવ્યા તેએને ઉંચકી ફેંકી જખમી કર્યા! જખરાએને લાકડીના માર મારવા લાગો ને કેહેવા લાગો “ખુદા તારા સવાલના જવાબમાં કેવી મજ ને બદલો મળ્યો!” મહારી વાહલી માદર મહારા મનજની હાલત નબલી જોતાં નોકર નફરોને ધુકાવવા વચ્ચે આવી તે બચારી ઉપર મેં ધુકાના માર વરસાવ્યો. મહારો પદર આ આફત સાંબલતાં દોડી આવ્યો તો તે ઉપર ખુદા હું બેમરવત થઈ ધસ્યો! મહારા પદરેબચારે જોયું કે હું બેકામ ને દીવાનોજ થયો છું અને કોઈને ખાતરમાં લાવતો નથી તેથી તેણે શીતાબ ખેતાના સઘલા ગુલામ ને નોકર નફરોને હોકમ કર્યો કે મને પકડી લઈ મહારા તન ઉપર

જંજીર નાખે. આ હોકમ ધણીજ દીલગીરીથી મહારા બોકરે અમલમાં લાવ્યા અને મને બાધી લાઈલાજ કચ્છો ! તે વખતે હું બેઠેરા થયો. બ્યારે હોશમાં આવ્યો ત્યારે ત્યાં હાલ દરવીશ શાહેજ તમે પોતે મને જોવોછો ત્યાં મેં પોતાને આ અફશોરાબરેલાં મુકામમાં જોયો. મહારા સાંબલવામાં સારી સત્તાથી આવ્યું છે કે હાં મને લાવી દીવાનાઆના મકાનમાં પુરવાને હોકમ મોટા વજીર બ્યાફરે આપ્યોછે.

“ચુક જત દાની દાનહુસે, ચુક જત કરખાની કરખાનહુસે.

ચુક જત ઘોડકો ચઢેયાં, ચુક જત વેદપુરાનકો પઢેયાં.

ચુક જત રોજગારકો બૈપારી, ચુક જત લીખો લેખધારી.

બૈતાલ કહે સુન છત્રધારી, એક સુક્યો નહી ચુગલહારી.”

“ધણા મહીના થયા હું આ શરમીદગી બરેલી જગ્યામાં પડી રહેયો છું. મને હેલાયડી ને ખુલી જગામાં કોઈ રાખતું નથી, કે તાંહાં હું મારાં દીલને તદખીરથી સમજાવું. મારી ખાશી મોરદારને કંઈ બદ શખુન જોતું નહી. બસ તે માથુકનેજ મારી આખી જીંદગી તલગ ચાહી અંદેશમાં રેહું. આ માનબરેલા દુરવેશ આ હોનારતે મને મારા ખેશ કખીલાથી વીશારી મેળ્યો છે. પણ પેલા મોટા વજીરે તો મારી ખખર લેવી લાજમ છે કે જેના ખાસ હોકમથી હું આ બંદીખાને આવી પડ્યો છું? તેણે મારા બાપને બલામણ કરવી સજાવાર છે કે તાહરા ખેટાને પાછો વેપાર સોંક કેમકે તે ચલાવી શકે એવી તંદરેસત ને સ્થાણ શલુખવાલી હાલતમાં છે.

“આ મારા બુજોરગ દરવીશ મારે હેવાલ મેં તમારી આગલ કેહી સંબલાવ્યો. મારે તમામ એતેકાદકોરાન ઉપર છે કે જે પાક કેતાખ તમે મારા હાથમાં જોવોછે. મારી ઉમેદ એક એજ છે કે કોઈ વખતે આપણી ઉપર હકુમતને ચલાવનારે મોટો ખાલીફ પોતે આ જગાની મુલાકાત લે અને મારા હેવાલથી વાકેફ થાય, એ કુવા હું અલ્લા પાસે હરરોજ સો દરે માગુછું પણ અફશોરા, કમનશીબની કુવા હજી તલગ તે અલ્લાતાલાને કખુલ નથી.”

ખાલીફે તે જવાનને દીલાયો દીધા કે “તું તહરી કુવા તે કેરતાર પાસે હરદમ ચાહવી ચાલુજ રાખજે. કોઈ રાયતની કુવા મંજુર થઈ તે શાહેજ તારી દાદ લેશે ને ખાલીફ હાજન-અલ-રસીદ તાહરી સુરાદ મુઆફક ફલશે.” આ કેહી ખાલીફ પોતાના સાથીઓ સાથે તાંહાંથી પોતાના મેહેલમાં આવ્યો. તે જોખ્યો કે “અજબ આ જવાનની હકીકત છે.” તે પોતાના સંગાથીઓને કેહવા લાગો કે “જે હકીકત આપણે સાંભલી તે ઉપર તમારે શું શબ્દાહ છે? એ હેવાલ ઉપર તમે શું વીચાર દોડાવો છો?” બફર

કેહવા લાગો કે “શાહેબ એ શાદાગરબચાની વાતથી હું બેખબર છું. મને તેની કસી ખીના ખબર નથી. એ જે રવેશ મને બદનામ કરેછે તે ઉપરથી મને એ ખીઆલ આવેછે કે એ જવાન કોઈ જુઠી ભટાઈ કરનારો છે. આખ જોયાથી એ ગુમાનમાં એ પડ્યો હોય એવો હેવાલ જણાયછે. અથવા તો પોતે પોતાને કોઈ તાજુખીઆત વીગત બરેલો જણાવવાને એ ગપ મારીને મગર થતો હોય એમ દોસેછે.” આલીફ બોલ્યો “તે જવાનની વાતમાં મને રાસતી માલમ પડેછે. વાસ્તે હું કેહુછું કે તું એ વાતનો અંદેશો કરી કાલરોજે મને કેહજે કે એ રાસત કે ગલત છે.”

ખીજે દીને જાફર આલીફની જનાબમાં આવી કેહવાલાગો “મને એ જવાન શાદાગરબચાની હકીકતમાં દરયાફ કરતાં એની વાત વીશ્વાસ લાયક જણાયછે. હાલીઆલબની બોલાવાની છટા ને તેના મુખની ગંભીરાઈ સાથે તેના જીગરની દીલગીરી ઉપર મેં ખુબ દરયાફત કીધા ત્યારે મને તે જવાન તેના હેવાલમાં રાસત જણાયછે. જે રાખસના દીલમાં જુઠાઈ કે બનાવત હોય તેની વાતમાં તો આસમાન જમીનનો ફરક પડતો જાય. પણ તેના માજરો જોવાને ફક્ત આ એકજ સુતરો રસતો છે કે તે જવાનને તમો નામદાર પોતાની જનાબમાં બોલાવવો અને તેના હેવાલનું બયાન કરવાને હોકમ ફરમાવવો. તે પોતાનો હેવાલ જે બયાન કરે તે જો આપણને પેહેલાં જણાવ્યા મુઆફક હોય તો ખેરાક તેના હેવાલ રાસત ઉતરશે. પછે તેના હેવાલનો આપણે ચોકસ ચારો કરશું.” આલીફને પોતાના દાનાવ વજીર જેઆફરની સલાહ પસંદ પડી. તેણે હાલીઆલબને પોતાની હજુર બોલાવી મંગાવ્યો. જેવારે તે જવાને આવી સર જમીન ઉપર મેલી આલીફને સલામ બજાવી તેવારે તે મુશલમીન આલમનો વડો તે જવાન શાદાગરબચાને પુછવા લાગો કે “ઓ હાલીઆલબ મેં સાંભળ્યુંછે કે કોઈ અબગબ વાતથીતુને દીવાનાઓના મુકામમાં લેઈ જઈ કેદ કીધા છે. તું તારા દીલથી પુરતો હિતબાર રાખજે. મને રાસત ઈનશાફથી મારી રહીયતની આખાદી કરવાની આયશ છે. તારી ગમે એવી ખીનાથી મને વાકેફ કચ્ચાથી તું મારેથી રાસત ઈનશાફ ને તે સાથે દરબજે પામશે.” હાલીઆલબે આલીફના સખુન સાંભલી અંદેશો કીધા કે પેલા બહા દુરવીશો મારી દાદ આલીફ હજુર પોંઠિંઆડીછે ખરી. તેથી પોતાનો તમામ હેવાલ અવલથી આખર તુલીક જેમ દેવાનાઓના મકાનમાં બયાન કીધોહતો તેમ કહી દીધો.

તે જવાન શાદાગરબચાના અસલને મલતાં તુષીતવીલ બયાનથી વજીર જેઆફરની આતરી યધ. તેણે પોતાનો રાસત બખમાં પકડ્યો. આલીફ

તાજીય થયો કે મારાં અદલ રાજમાં આ શો જીલમ પડ્યો? એ જવાન રાસ્ત બોલેછે. એ ઉપર કોઈની ગોવાઈની કસી જરૂર નથી. વજીરે અંદેશો કીધો કે એની ઘણી પ્યારી પણ ઘાટકી ને કપટી કુસમનને સોધી કાઢી તે જુરી જજીન આરતને ધનશાફ હજીર હાજર કરવી જોઈયે. જાફરે એ વાત મન ઉપર લીધી. તે આરત કોણ? એ તલાશ તેણે જરી કરવાનો ખુબ પકો ઠરાવ કર્યો. તે ધનાવ વજીરે અંદેશો કર્યો કે અગર જો યગદાદના તમામ કાજીએને બોલાવી તજવીજ કરવા માહેછે તો તેનું કસું સેવત આવતું નથી. કાજીએ એ કામ કરવાવાલા તકશીરમાં આવવાની દેહ-સતે કદી પણ પતો મેલવી દેવામાં મદદ કરનાર નથી. મોટે હાલીઆલખને તેના ખાપના ઘરમાં પાછો મોકલવો. તેને વેપારમાં મરાયુલ દરવો. કદાચ તે મામસો જોવાથી જ જુઠી દાયા તેની પાસ આવતી તે તેની અખર પુછવા આવે તો તે ઉપર છુપા જશુસ મોકળ્યાથી તે સપડાય તો એ જવાનની ધીગત મેલવવાનો કસો ધલાજ મલે. જેવી તે જુઠીયાં તે જવાનને કસી અખર પુછે કે મારા છુપા મોકલેલા જસુસો તેને પકડી મારી હજીર લાવ્યા-થી હું મારા હોધાની રૂવે જખરદસતીથી તે આરતનું નામ પુછી વોકેક યાત્રુ અને પછે ખાલીક આગલ લાવી હાજર કરું. ખાલીકે જાફરનો અંદેશો ધ્યાણમાં લઈ હાલીઆલખના ખાપને પોતાની હજીરમાં બોલાવ્યો. ખાપ બેઠાનું બેતાલે હાલતનું દરદ યાદ કરી ગમ ભરેલો નાશીપાયશીમાં ગરક ગયો હતો. પોતાના બેટા દેવાનાએના મકાનમાં હેજગારી ભાગવતો એ જાણી તેનું જીગર જલી રહેતું હતું. તે ગમખાર ખાપ પોતાના મોઢા ખાલી-કના હોકમને માન આપી તેની દરખારમાં આવ્યો અને તખતને જોતાંજ ખાલીક ઉપર રાહ રસમ માફક તવાજો ને ફૂનસ યજવા જાયછે તેવામાં તેની નજર તેના જવાન બેટા ઉપર પડી કે તે બેટા દખ્ખ્યાથી ખાલીકની હજીર ઉમોછે. પોતાના પ્યારા બેટાને જોઈ તેના જીગરમાં ખુશાલી તેમજ અજાયબી ઉભાઈ ગઈ. ખુશાલી ઉપજી તે પોતાના બેટાને સારી હાલ-તમાં જોયાથી, પણ અજાયબી ઉપજી તે મખાદા મોઢા ખાલીકની હજીર તેના બેટાએ તેની ફરીયાદ કરીછે કે શું? એ રીતે તે જુજેરગ શોદાગર ખ્યાલમાં હતો પણ ખાલીકે તો તેને મરતખા ને મોહખતથી પોતાની હજીર જુજેરગી આપી બેસાડ્યો. જાફરે તે જુજેરગ શોદાગરને તેના બેટા સવા-ધીન કર્યો કે, “આ જુજેરગ શોદાગર અશલ રખેતા માફક હારા બેટાને ફરી વેપાર વનજમાં નાખ ને કુકાન કાઢી બેસાડ.” તે શોદાગરે તે હોકમને સર ઉપર ચઢાવી અવલ પોતાના એકપુરા ફરજંદને યગલમાં લઈ મોઢા ખારથી તે ઉપર પેદરનો માહ નવાભ્યો. તે શોદાગર પોતાના બેટાના

હેવાલથી વાકેફ થતાંજ તેને અશલ રાખેતા પ્રમાણે દુકાન ગોઠવી વેપારમાં મરાયુલ કરવા ખાલીફની રજા લેઇ તે દરખાસ્તી ઉઠી ચાલ્યો.

જતી વખતે ખાલીફે તે જુનેરગ શેઠાગર ને તેના ખેટાને શરૂપાલ નવાબ્યો અને મોહબતથી રૂપસત કીધા. તે ખુશાલીમાંજ બાપે પોતાના ખેટાને તેની અશલ દુકાન ઉપર લાવી ખેસાડ્યો. પેદર તરત ત્યાંહાં નામીચી ખેટામતી વેપારી જનમેના જમાવ કરવા ને રચના રચવા લાગો. ખુબ ખુશાલી ને આરાસતાગીરીમાં તે શેઠાગરજનદો ફરી પોતાની આગલી દુકાને ઠચ્ચો. તેણે આગલી પોતાની નાલાયકી ને નાફરમાની માટે પોતાનાં માખાપ પાસ માફી ચાહી. તેએથી તો સરસ તાખેદારી ને ખેદમત બજવતો ચાલ્યો કે તેની નેકી ને સલેસી તથા દુકાનદારી કરવાવાલી ભલમનશાહથી તે પોતાના ટોલાની મોહબત ફરીને મેલવી કુટુંબ કપીલા ને નોકર નફરમાં ઘણાજ ખારે થઇ પડ્યો. તે જવાન હજી પોતાની આરતને અશલ માફક મોખત ને શીદાગીથી ચાહતો હતો અને હરદમ તે ઉપર જીગર ખુર-ખાન કરી તેની યાદમાં ખેસતો હતો. જો કે તે પરીજનદ આરતથી પોતે વફાદારી ને દાસતીમાં ખલલ જોઇ તોપણ તેની મોહબત ને જુદાઈ યાદ કરી હરવખત પોતાના દીલથી ઉદાસ ને ગમખાર રેહતો હતો.

પેલી પરીજનદ મારાય કે જે હાલીચાલબ સાથ શાદી કરી મોહ-બત ને ખુરખાનીમાં ચકચુર હતી તે આરતનો ગુસ્સો નરમ પડ્યો ત્યારે તેણે પોતાના જીલમગાર કામ માટે બહુ પશ્ચેમાની ખેંચી. તેણે પોતાના નાલાયક ખેવફા જુસ્સા ઉપર અફશોરા કીધો. પોતાના આશક ઉપર મુશી-બત ગુજરી માટે તે ખુબશુરત દીલગીર થઇ. જો કે તે દીલગીર થઈ હતી તોપણ તેણે પોતાના આશકને તો ગુનેહગાર જાણ્યો હતો. ઈશિકે તેના દીલની નીરાંતને પાયામાલ કરી નાખી. ઈશિકે તેની રાખુરીને દરયાવ સુકવી નાખ્યો. ગમે એવી તદખીરથી તે દીલને સમજવતી હતી પણ ખીજને અખત્યાર થયલું દીલ તેની સમજમાં નરમ પડતું નહી. તે તો ખસ પોતાનો ચાહેલો આશકજ ચાહતું હતું. હરદમ તે દીલ તેના માલ-કને હરએક પાપણોની નોકે હુંડી વલતાં બ્યારે કાંઈજ પતો મેલવતું નહી ત્યારે પોતાની નરગેશના ઝલકતાં મોતી જેવાં થંડા આંસુથી પોતાની અગ્નીનો ઉંડેલો શેહેલો હોલવવાની તદખીર કરતું. તે તકદીર તે તદ-ખીરને નીરાશીના સરસ મેદાનમાં રખડતી કરવામાં ફાવતી હતી. તે આરત સખર અખતેઆર કરી શકી નહી અને પેલી જુનેરગ બીધાસુ ધાયાને હ-જુર ખેલાવી દીલગીર દીલના ખાલેશ ઉછલતા ખારથી કેહવા લાગી કે “આ

અતુર ને ઇલાજ્યાજ દાઘ તું મારા તે જવાન જીગર આશકને લેઈ આવ,
યા નહીં તો તેની અપ્પર લાવ કે મારા આશનાવ ઉપર શું હેવાલ ગુજર્યો
છે? તે કેવી હાલતમાં ગીરફતાર છે? અરે તે મારી ઉતાવલથી મુશીબતને
દસ્ત સપડાઈ કેવી તાસવીસમાં ટવલે છે?” તે સાંભલી દાઘ ખેલી “અફ-
શોશ ઓ નાજનીન તે જવાન ઉપર મારી મેસુમાર રહેમ હોવાથી વખતે
વખત હું તે જવાનની અપ્પર અંતર પુછી વાકેફ થતી હતી. હું વાકેફ
થવા માટે ઘણી વખત તેના બાપના એવાનમાં છુપી દાખલ થઈ હતી.
પણ એક દીન તેની પડોશણથી મને અપ્પર મલી “તે જવાનનો જન બેહદ
જેઅમમાં આવ્યોછે. તે માતના ખીછાણા ઉપર પોતાનો છેલો દમ લેછે.”
પછે હું બે ત્રણ દીન રહી બ્યારે તેની અપ્પર કાઢવા ગઈ તો અફશોશ તે
જવાન આ જોહાનમાંજ નથી તેમ તેની નીશાન નાખુદ થઈ ગઈ.” આ
સાંભલતાં તે ખુબથુરતનો દમ ગુંગરાવા લાગો. તે ખેલી “શું મારા
આવીંદનો જન જેઅમમાં આવ્યો ને મને અપ્પર પડી નહીં? શું તેની
નીશાન નીસતી થઈ અને હું જીવતી રહી? અરે મેં જોને મારા જન
કરતાં જદા ચાહ્યા, તે નાખુદ થાય અને હું જીવતી રેહું? ના, તેની પાછલ
મારો જન તરતજ હું બરપાદ કરે. અરે મારા આવીંદ, તે હારે હાતે નાહક
માત મેલવડું. ઓ દાઈ તું ફરી એકવાર જ ને તે મારા જ્હાલા આવીં-
દની ચોકસ અપ્પર લાવ, કે તે કેવી રીતે મુશીબતને પોહોંચોછે? શું
હોનારત ગુજરી તે એકવાર તેની હું તમામ કેશીઅત બરાબર જાણી પછે
આ નાપાક જનનો છેડો લાવું.” તે સાંભલી દાઘ અફશોશ ભરેલા જીગરે
ગઈ, કે તે જવાનની અપ્પર લાવે. દાઈ ગયા પાછલ તે નવજવાન પરી-
જદી ખેલવા લાગી કે “ઓ આશના તે મારેથી પ્યારના બદલામાં માટી
ખતા જોઈછે. હું તકસીરમંદ જીવુંછું અને તું કોણ જાણે કેવી મુશીબતે
મુખ્યોછે. મને ઉલત ને નાજમાં ઉધારી તે મુશીબત ને હાંદેશામાં જંદગી-
નો મહીમા છોડયો, એ જો અંત હોય તો પછે આ જનને હજારો લેયાનત
હોજો કે જનીનો જન લેનાર ખુની થઈને નાપાક તકશીરમાં ટકયોછે.”

ખેલી દાઈ ફરતી ફરતી ખેઆલમાં ગરક હતી કે “હવે હું શું તદખીર
કરું કે પરીજદી ખેટી પોતાનો જન જાલવે? અરે મને જો ચોકસ ના-
દરસત અપ્પર મલી તો પછે એ નાજનીન ખેટી પત્રક પણ જીવતી રેહ-
નાર નથી. તેનો પ્યાર ઘણો હતો પણ આ પરીજદી તો તેને આહવામાં
દીવાની જેવી થઈછે અને પલક પણ તેની શીકલ ભુલતી નથી. અરે હું કોઈ
ખુશ અપ્પર કે નીશાન પાછું તો એ જોડું પાછું ખુબ થાય.” એવા વીચારે

તે શેઠગર ખજરમાં કબ્બ એલાઇ બ્યાંહાં હાલીચાલખ પોતે અશલ માફક શ્યાણુશોકત ભરેલો થઈ આગસતા દુકાન ઉપર એક હાકમ મુઆફેક ખેસી શેઠો અપાવા કરતાં દીલના ભરમ ઉપર ખેઆલમાં ગરક હતો તે ઉપર નજર પડી કે નાગણુ માફક ચોંકી. તે દાઈતરત દુકાનમાં દાખલ થઈ તો હાલીચાલખને ત્યાં એક ચીનાઇ ઉંચી કારીગરીવાલા સોફા ઉપર જુદાઇના ગમમાં ગીરકતાર તેમ મોહનતનો નીરાસ સરીખો પડેલો જોયો. તે તેને હોશ્યારીમાં લાવી વાત કરવા જાય શું કે તેટલાં જોઆફર વજીરના જનસુસો તેને ઘેરી પકડી લઇને નામદાર વજીર હજીર ઉંચકી ગયા.

વજીર તે જુદાં દાઇને જોતાંજ તેને પોતાની પરીજાદી ખેટી જી-રાયદાની દાઈ પીછાણી. પણ તે ભરમમાં ખોખ્યો કે “આ નીમાના કોણની ખેટી ઉપર તે મેહિરખાની વરસાવી તે ખુબસુરતને હાલીચાલખ ઉપર ન-વાજીછે? તેં તે શેઠગરખ્યાના રાસ્ત ને વફાદાર દીલ સાથ કોણ જીલ-મગારનું દીલ સાંધ્યુંછે? કોણની શાદી કરીછે તે મને કેહ.” નીમાના દેહસતથી ખુંજવાજાગી. પણ તરતજ હોકમ થયાથી તે રાસ્ત ખોલી કે “નામદાર શા-હજદા જે ખાનુની તામેદારીમાં હું હાલ નેમાયલીધું તે ખુબસુરત શાહજાદી જીરાયદાની શાદી એ જવાન શેઠગરજાદા સાથ થઈછે.” આ સખુન સાંભલતાંજ જોઆફર ખામોશ થઈ ગયો કે શું મારી ખેટીએ મારા વગર જાણુવે પોતાની શાદી કરી? એ અંદેશો કરી તે ત્યાંથી ઉઠ્યો કે ખાલીફને તે ખીના જાણુવી તેની રાલાહ લે; ક્યમ કે આ કામ ઇચ્છું અજાયબ સમજી તે તાજીબ થયો હતો. તેથી તે પોતાની ખેટીને લાગલો પુછી તેહકીક કરવા જગો ઇમાનદારોના ખાલીફ હારન-અલ-રશીદ પાસે ગયો. તે ત્યાં શેજદા ખજાવી ખોખ્યો “આ આલમના ખાલીફ, હાલીચાલખની શાદી જે સાથ થઈછે તેથી હું વાફેક થયો છું. શાદી કરનારી આરતની દાઇને દરવાજા ઉપર મેં ઉભી રાખી છે. મારા જનસુસોએ તે જુદાંને પકડી છે પણ હું જેમ વાફેક થયો છું તેમ તો હાલીચાલખની આરત તેની સાથ જે સલુખાઈ કરી તે કારણુ ધારા પ્રમાણે દરસ્ત છે. ખેશક જે એકદીલી ને એખલાશથી ચાલવું જોયે તેમ નહીં ચાલી તે જવાને આપેલા કોલથી ઉલતો જઈ ખીજી આરત સાથ એખલાસમાં પડ્યાથી તેનો જે યુનાહ થયો તેની તોજે-સને તે પોંછાંચ્યો છે. તે મુશીબત તે ઉપર યુજરી તે તેના નાલાયક-પણાની આખાદ સજ છે.” હારન-અલ-રશીદ પોકાર મારી વજીર જોઆ-ફરને કહ્યું “આ જાફર તું આપણી હકુમતના કાયદાથી કેમ ખેખબશ થયોછે? બલકે હું જાણુંછું કે તારો અવાસજ નાતરસ છે. એ મીરાસ

બગદાદમાં કેટલાક જવાનોનાં સર નાહક ખરખાદ થયાં હશે ને દરરોજ થતાં હશે. તારી વજીરીના જમાનામાં આ રવેસની જુરી બેદાદીથી મારી રહ્યતની પાયામાલી થાયછે.” જીઆફર તર્ત બોલ્યો “નામદાર ખાલીફ તમામ પરજોલાંઓ ઉપર હરએક કાનુન જસતીથી ઉભા કીધા નથી. પણ એક જવાન ઓરત જો કોઈ રાખસ સંગાતે લગન કરી તેને પોતાનોજ હરદમ કરી રાખવા આહે અને તે પ્રમાણે તે જવાન કબુલાત ને કોલ આપી આલવાને રાજી હોય; પછે તે જોડાં દરમ્યાન અગર તે ઓરત કાંઈ નીરજીવ સખખે પણ ગુસ્સાથી જીલમ જસતી કે ઈજ્ન પેલા રાખસને કરે તો તે ઓરત કોરાણુના પાક કાનુન મુજબ સજા લાયક હડતી નથી.”

હાજન બોલ્યો કે “મારી તરફદારી હાલીઆલખ ઉપર જાયછે. મારી ખુશી છે કે હું હાલીઆલખ ઉપર રહેમ કરું ને મરતખો નવાજું. મારી ખાચરા એવી છે, પણ તું જે રીત બોલેછે તે રીત તો ઓરતની તરફદારીમાં છે વાસ્તે મને તે ઓરત કોણ છે તે કેહ.” જાફર બોલ્યો કે “તે મારી બેટી માલમ પડી છે.” હાજન જરા મીઠાસમાંજ બોલ્યો કે “તું માઈ તમામ રાજપાત ચલાવવાને બંદોબસ્ત રાખનારો કેહવાઈ તારાજ ધરના કારખારમાં ગાફિલ થાય ત્યારે પછે મારી પાદશાહાતના શો હાલ? હવે મને તારો માંડી વાલવાનો સખખ માલમ પડ્યો કે તું તારી બેટીની તરફદારીમાં છે. તારા ઘરમાં શાદી થાય, તે પાછલ દેહશત બરેલાં ખુન થાય અને તું એ રીતે ખેખખરીથી થંડી વાત કરે કે તારી બેટીએ પોતાના ખારના હુદથી જાદા જીસાથી સેજવાતમાં હાલીઆલખનો જન લેવા જેવો જીલમ જફા ગુજાવ્યો. અફશોશ! એવી નાલાયક ઓરતને તો ધનશાફથી માટી સેજાયવી જોઈયે. તારી બેટીએ હાલીઆલખને જોઈ પસંદ કરી શાદીમાં લીધો તો શું તે પોતે વડા વજીર ને શાહજાદાની બેટી થઈ મટિ પોતાના ધણીને હલકા હેવાન માફક ગણવામાં વાજબી કીધું? તારી બેટી જેટલાજ મરતખાનો એ શોદાગરજાદો છે. અને જો કે તારી બેટીએ નાફરમાની ને ખેવકાઈ કરીછે તોપણ તે શોદાગરજાદો તે તરફ વકાદારી ને મોહખત રાખેછે. તે તારી બેટીને પોતાના ખાસ જીગરથી આહેછે તો શું તારી બેટી તેને નહી આહેશે? તું જાણેછે કે હું કેવો ખાલીફ છું કે જે ઉપર મેહરખાન થાવું છું તેને મરતખામાં આહુંજ તેટલો ઉંચો ને ખુજેરગ કરે છું.

“હું હાલીઆલખને પાદશાહી મરતખો નવાજીરા. હું હાલીઆલખના ખાપને તમામ શોદાગરજોના ખુજેરગ કરીરા. એ રીતે હું કરીરા તેવારે તે જવાન શોદાગરજાદાનું એકખાળ તારી બેટી સાથે ખરાખરી કરશે અને

તુને હોરમત મલશે ! જે કાજીએ તારી ખેટી જીરાયદાના નેકા ખાંધ્યા તેની ખબર કાઢ કે તેણે તારી રજા વગર એવી રીતે ગુપ ગુપ શાદી કરી કેમ ? તારી ખેટીની શાદી તું તોડી નાખવા કરતાં તે દરેક કર, કેમકે બની ના બની થનાર નથી.” આલીફે પછે હાલીઆલબને પોતાની નજદીક બોલાવ્યો. તેણે આવી રીતાબ શેજદો કર્યો. આલીફ પ્યારથી તેને કેહવા લાગો “આ બાયગશાલી જવાન તારી જીલમગાર આરત જાહેર આવી પડી છે. તે મારા વજીર બ્યાફરની ખેટી જીરાયદા છે. મેં તે આરતને તારે હવાલે કરી છે. જોઈયે તો સજ કર, જોઈયે તો ગુનાહ માફ કરી મેહરબાની નવાજ.”

હાલીઆલબ ખેહદ તવાજો કરીને બોલ્યો કે “યકીનદારેના મોઠા હકુમતદાર આલીફ, જે બાનુને મેં મારા જાન ને જીવ કરતાં હજાર ઘણી જાદા ચાહી છે, જે ઉપર મારી જીંદગી ને જીવાની શ્રીદા કરી ચુકો છું તેને શું સજ કરાવું ? તે ઉપર શું કીનો લેવું ? જે તે ત્હારી પ્યારી આરત મને ફરી પોતાના દીદાર એકવાર દેખાડે, મને ફરીને તે પોતાના પ્યારમાં લે તો મને નવી જીંદગી હાંશેલ થશે. અગરજો તે બાનુના ખાપની મરજીથી તે બાનું મને ચાહશે તો પછે આખી જીંદગી તલગ હું એ બંને જનાની મોટી મેહરબાની જાણી હમેશાં નમતો રેહીશ.” આલીફ આસાજીત પ્યાર જોઈ જાફરને કેહવા લાગો કે “મેં તને તારી ખેટી તથા તારા દામાદનો એખત્યાર સોંપ્યો છે. હું ચાહું છું તેમ એબાની સામેલગીરી કરજો. મેં હાલીઆલબને ખીજા મારા અમીરે માફક ચાહવાને ડેરાવ કર્યો છે તેમ હું એ જવાનને હમેશાં મરતબા ને મોહબતથી ચાહીશ.” જાફર એ હોકમ પ્રમાણે હાલીઆલબને લેઈ મેહેલમાં આવ્યો. પણ પેલી દાયા આગલથી છુટી તે પોતાની શાહેબજાદી પાસ પેહેલાં જઈ લાગી; પણ બનાવથી વાકેફ કરે તેટલાં તો વજીર જાફર મેહેલમાં દાખલ થયો. જીરાયદા પોતાના પેદરને દુરથી જોતાં જ ઉભી થઈ કે રસમ સુઆફેક ઈજત દે. પણ વજીરે તો પોતાની ખેટી ઉપર દીદાનાં ભવાં ચઢાવ્યાં. તે ગુસાથી કેહવા લાગો “આશોખ ખેટી ત્હારી જીંદગી મોહબત મને ખતાવી ના ઠગ. બ્યાંહાં એતેકાદ નહીં તાંહાં મોહબત પણ નહીં. જે મકાન ઉપર હોરમત નહીં ત્યાંહાં જીજેરગી કેમ મલે ? તેં મારા હોકમ વગર તારા દેલના જોકથી કેમ શાદી કીધી ? તેં મારા મેહેલમાં મારા તમામ આદમીઓ ઉપરથી મારે ઇતિપાર ઉઠાડી મેલાવ્યો. તું પોતે પણ મારેથી વગર ઇતિપારની થઈ. તે તારા પ્યારા ખાવીંદ ઉપર શેતમ ગુજરી તેનો જીમબો તારે સર લીધો. એ વાતથી તેં નામદાર આલીફનો ઇપકો ખોંચી લીધો, એટલું જ નહીં પણ તેના

ગુસામાં તું ગીરફતાર થઈએ. તું જાણતી નથી કે તે તારો દસ્ત બગદાદના એક મોટા ને નામીયા શોદાગરના ઘણા જવાન ખુબશુરત ખેટાને આપ્યો કે જે હોરમત ભરેલા શોદાગરને આપણા ખાલીફ આગલ ખેસુમાર બોલોરગી છે. પણ તે તો માની લીધું કે તારો ખાવીંદ કોઈ કમીનો ગુલામ છે તેથી મનમાં આવ્યું તે રીતે તે ઉપર આજ્ઞા ને મુશીબત ગુજારી. અરે ખેટી કમીના ગુલામનો જન પણ આપણા જન માફકજ છે, તો પછે તે તારા ખારા ખાવીંદનો જન લેવાથી તું કેમ શલામત રેહી શકતે? વાસતે આજ્ઞાથી ને આ વખતથી આ જવાન શોદાગરજદો તારો મુખત્યાર શાહિબ છે. તેનીજ ખુશી મુઆફેક તારો જન ને તન બરકરાર કે પાયામાલ રેહશે. શેતાખ તું એ તારા ખાવીંદના પગ ઉપર સર મેલી માફ માંગ કે તે તારો જીલમ ને રાખત દીલ દરગુજર કરે, અને અરાંલ માફક એ જવાનની મોહબત તેમ મારો ખાર તારી ઉપર કાયમ રેહ.”

બાપની તાનાજનીથી જીરાયદાના દેલમાં ધુંજરી પેદા થઈ. તે શેતાખ ખરા ખારથી પોતાના ખારા ખાવીંદના પગ ઉપર તુટી પડી અને પોતાના ચંપેલી જેવા નાજીખ હાથે અને મુરદાં જેવા ખેટોશ દેલે પોતાના વાહલા પાસ ચુપ જીગરના કાલાવાલા કરવા લાગી. હાલીઆલખે આ દેખાવથી તરતજ પોતાની ખારી અરતને બગલમાં ઉચકી લેઈ મોહબતથી ખુશા લીધા. તે વખતે જીરાયદા હોરામાં આવતાં પોતાના ખારા ખાવીંદના પગે ફરી વાંકી વલી ખુશો લેઈ આજીજી ભરેલાં દીલે મારી આહતી પડી. તેને ખાર ભરેલાં દીલથી હાલીઆલખે કહ્યું કે “મારી ખારી, ઉઠ મારા દીલમાં કસો કીનો નથી.” પછે તેઓએ બગલગીરી કરી ઘણો વખત આંખથી મેલાપના આજીં વરશાયાં. આ રવેસ એક ખીજનો અઢાગ ખાર જોઈ જાફરને પોતાની ખેટી ઉપર ખેહદ રેહમ આવી તેથી તે બોલ્યો કે “તમારા નેકા કયા કાજીએ બાંધ્યાછે તેનું નામ કેહો કેમકે શાદીનો કોલ બરાબર સંધાયલો લાગતો નથી.” જીરાયદાની હજીરમાં રેહનારીમાંથી એકે તે કાજીનું નામ કેહતાં તેને વજીરે પોતાની હજીર બોલાવ્યો.

કાજી આવ્યો કે જાફરે તેને ખુબ ખખરાવી કાઢ્યો કે “તારી મકદુર શું કે તું મારી ખેટીની શાદીનો કોલ બાંધે ને મને જણાવ્યા વગર મારા મેહેલમાં ને મારા કખીલામાં એવો રવેઓ જાગી કરે?” કાજી બોલ્યો “નામદાર વજીર તું ખોલેછ તે આગલ મારો ખુલાસો સાંભલતે તો અરે પણ તું મને ગુસો જાહેર પાડવાને બદલે માન ધજત નવાજતે. ખુબશુરત શાહજદી જીરાયદાએ મને ખુલું કેહવાડ્યું કે ‘હું એક જવાન ઉપર આરાક

હું. એવી આશાક થઈ હું કે બસ પણ પણ તેની શીકલ મારી ચશમથી ખસતી નથી. મારું દીલ તે ઉપર એવું લાગું છું કે બસ દમબદમ તે વધતું ને વધતું જ નયછે. તેથી તું શેતાબ આવી નેકા બાંધ, નહીં તો મારે અખત્યાર મારા અંદેશથી ખેંકામ થયલા મગજમાં રેહશે નહીં.” મેં તે વખતે ખુબ અંદેશો કર્યો. મારે પેશો તો શાદી નેકા કરવાનો જ છે. વળી જો આ જલતાં ને મોહબતમાં મસત થયલાં દીલને તેના દીલદાર સાથે શાદી કરી હકદાર કરીશ નહીં તો આ શાહજાદી પોતાની આખરે જલજલે તેવી હાજતથી દુર થશે, તેથી મેં તે ખેટીની માગણી કબુલ રાખી તેના નેકા બાંધ્યા. તેને વગર નેકાથી નાસજવાર રાહે પુરાઈમાં ગીરફતાર થતી બચાવી. નામદાર વંજર, શાહજાદી સાફ ખુલું પોલી કે “મારા મેહર-બાંન પેદરની જગો તું છે. તેથી મારે પસંદ કરેલો ખાવીંદ તું જરૂર પસંદ રાખજે.” આ વાત ઉપર મેં મારી પક્ષી ખાતરી કરી એ બંને અરસ પરસ મસત આશાક થયાં છે એ વીચારે મેં પસંદગી ધરી લાયક કોલકરાર કરી શાદી કરી આવી કે જેવારે તું નામદાર સાંભલે તેવારે તું મને શાખાશી ને શરોપાવ નવાજે, પણ તે જગો તો આજ મારી હારમતને ખેંચલત લાગી છે.” જાફરે આ ખુલાશો સાંભલી અંદેશો કસ્યો કે કાજુ કેહછે તે જ રાસ્ત છે. એણે મારી ઉપર મેહરબાની કરી મારી ખાસ ફરમાવરદારી બજાવી છે. પછે વજરે પેલી કમબખત જલજીવને જરબંદનો માર મરાયો કે તે અદેખીએ આ એક પ્યારાં જોડાંને જીવું પાડવાને જીવતી કરી હતી. પણ અવલ રાસત વાત કબુલ કરાવી સજને પોંહાંચાડી. જાફરે પછે હાલીઆલબને પોતાના ખેટા મીશાલે મોહબતથી ચાહો અને જીરાય-દાની શાદીમાં સારી બગદાદને ઉમદા બપાકત આવી.

હારને જીરાયદા ઉપર જવાહરનો શરોપાવ ને હાલીઆલબને અમી-રના ખેતાબત મોકલી દીધા. જીખીદીએ ને ખાલીફે પોતે તે આશાક માથુકની શાદીની રામસનીમાં મુખ્ય ભાગ બજાવ્યો.

રાજા વીક્રમાદીત્યનો પુત્ર રાજરત્ન.

ભાગ પેહેજો.

“તરુવર લીલું જ્યાંહ, છાંહ તેની સહ ખેસે ;
ભરું નવાણે નીર પાણી પીવા સહ ખેસે ;
ફળ્યો ઢેખી વનરાય, જાય ક્ષધાતુર ખાવા ;
ગંગા જ્યાં ગંભીર, નીર સહ જાય નહાવા ;
જ્યાં દાતા દીલ-દરયાવ છે, ત્યાં જાયક જાય ધણા ;
વૈતાલ જાય વીક્રમ પાસે, રામજી શી મોટમ મણા.”

શ્રી વેલાવતી નગરીમાં શાહા વેલચંદ નામે કોઈ વેપારી વાણ્યો રહેતો હતો. તેને ચાર પુત્રો ને એક પુત્રીના પરીવાર હતો. પુત્રીનું નામ વેલકુવર, તે ઠીક ભણેલી ને સમજી હતી. બત્રીસ લક્ષણી ને રૂપસ્વરૂપમાં ઈંદ્રાસનની અબજરા સમ; વળી ભગ્તીવાળી, ધર્મધ્યાણી ને માતપી-તાની અદ્ય આસામાં રહેનારી હતી. શાહા વેલચંદ ધણો પ્રમાણીક ને કાવકો વેપારી છતાં તે પડતી દશામાં આવ્યો હતો. જો કે પુત્રોનાં લગ્ન કર્યાં છતાં પણ પુત્રીનાં લગ્ન વેલા તે પાસ તેટલો ગરથ નહીં કે તેનાં કોઈ બાયક પુરૂષ સંગાતે લગ્ન કરી દે. વર્તણુકમાં વાણ્યો છતાં તેના ધરને અર્ચ ધમધાકાર ચાલતો હતો. નગરીમાં કોઈ નામ ધરે એ ડરને માસ્યો તે પોતાના ધર કે સંબંધીને આણું પડવા દેતો નહી. તે પોતાની એકની એક પુત્રી માટી થયાથી તેના વીવાહની ફીકરમાં છે અને રાત્રે તે પંચાતમાં જીંધતોએ નથી તે સમય તેની દુકાને જોગેશ્વર સ્વરૂપને વેશે રાજા વીર-વીક્રમ જઈ સેજ ઉભા. તેના તેટલી ઘડીના ત્યાં ઉભા રહેવાથી એક કૌતુક બની ગયું હોય તે પ્રમાણે તેની દુકાનને ધણો ખરો સઘલો સરસામાણુ વેચાઈ ગયો. નફો પણ ઠીક થયો. વેલચંદ આ બનાવથી વીચારમાં પડ્યો કે વરસોના માલ પડી રહેલો આ કોઈ જોગીના મહારી દુકાન પાસ સેજ ઉભા રહ્યાથી વેચાઈ ગયો તો જ્યાં છે ત્યાં આ કોઈ સીધ પુરૂષ જણાય છે. અગર આ જોગીને મહારે ઘેર લઈ જઈ તેની સેવા કરીશ ને પાંચપંદર

દીવસ મ્હારે ત્યાં રાખીશ તો મ્હારી ભીડ મટશે. હું મ્હારી પુત્રીના લગ્ન કરવાને સામર્થ્યવાન થઈશ. ડાહ્યા કવીંચ્છા કહી ગયાછે, કે “પવિત્ર મનના પુરૂષોની સેવા કરવાથી ભવની કાલાસ મટેછે ને લક્ષ્મી ને સુખ પ્રાપ્ત થાયછે.” વેલચંદ્ર ખુબ ખેર કરી અંત્યે પેલા જોગીને આર્જવ વાણીથી પોતાની મેરીચ્છે તેડી ગયો. હાં તેણે તે પનાતા જોગીની ઘટતી સેવા આકરી કરી ભોજન જમાડયું. તેણે તે પાસ કર જોડી માંગી લીધું “જોગેશ્વર તમે મ્હારે મકાન રહો. જે સીધા સામાણુ જોઈયે તે તમને મલશે. મ્હાં ધર તમારું પોતાનું વીશ્રામ ઝુકું છે એ સમજી હાં આનંદે કાલ ગુજરો. તમારા ઈંદ્રસમાન પગલાંથી મ્હારી ગરીબ ટલીએ અને મ્હારા મનની આશા પુરાયછે.” વાણ્યાને સાંભળી જોગી સ્વરૂપ વીક્રમે મનમાં જાણ્યું કે જો હું આ વણીકને નારાજ કરીશ ને હાંથી નીકલી જઈશ તો એ બહુ કકળશે. તેની મને હાથ પડશે, મોટે ત્યાં તેના ઘરમાં ઉતારો લઈ રહ્યો. વેલચંદ્રે ધાણ્યું તેમ તેનું પગલું તેને ફાળ્યું. પંદર દીવસમાં બે લક્ષાપતી ખતી ગયો. બે પોતાને લાયક કાને પણ મોટાં કુલમાં પોતાની પુત્રીના વીવાહ કરવાને ફાવે તેવી સ્થિતી પામ્યો. તેનું સઘલું દાલીદ્ર તો ટાળ્યું પણ તે જે ઈચ્છા કરે તે તેને તટકાળ મળે તેવો ટેકેલ ને શ્રીમંત કહેવાયો.

“ સુખે સાંભરે નાર, સુખે રાણગારજ સુજે ;

સુખે સાંભરે સેજ, સુખે બહુ પ્રાક્રમ જુજે ;

સુખે સાંભરે સ્વાદ, સુખે વાહન જર ખેસે ;

સુખે સાંભરે વીવાહ, પુત્ર પુત્રીના કંઈ કહેસે ;

સુખમાં અનેક શોભા ધરે, કરે કલ્પના નામની ;

શામલ સુખમાં સદા સાંભરે, ખુસી ખુસાલી દામની.”

આ ઉત્તમ હાલત ને મોટી પુંજીથી પોતાની અત્રીશલક્ષણી પુત્રી વેલકુવરને મનમાંગ્યો વર અપાવાને જીક ચલાવેછે અને પોતાની ખાયડીને વેલકુવરનો વીચાર પરછવા કહેછે, “ જાહી, આ કોઈ ઈંદ્રાવતાર જોગીને પનોતે પગલે હું પાંચ પૈશા ટકાથી માન પાત્ર વેપારી કહાવુંછું. આ અનુકુળ વખત છે કે પુત્રીના લગ્ન કરી નામ કસ્યે. વળી પુત્રીના સદગુણ સ્વરૂપ ને અંતઃકરણની તેમાં સહાયતા છે. નગરીમાં આપણા કુળ ને નામ દીપવવા જેટલી હાલ મ્હારી પાસ ઠીક પુંજી થઈછે. તું તે ન્યમ કહે ન્યમ પુત્રીની કોઈ પણ શેઠ શાઉકારના પુત્ર સંગાતે સગાઈ કસ્યે.” માતાએ પુત્રીને તેના પીતાની સઘળી વાત કહીને તેનો વીચાર માંગ્યો કે “ દીકરી તને જે પણ શૌકાર પસંદ હોય તે કહે. તેની સાથે ત્હારા વીવાહ કરી તને

જગતમાં પાર પાડ્યે. ત્હારી મરજી છે કે આપણા નગરથેહના પુત્ર પ્રાણ-
લાલ સંગાતે ત્હારી સગાઈ કસ્યે ?” વેલકુવર બોલી “તે સંગાતે હું નહી
પરણીશ. તે નીર્બળ છે.” માતા બોલી “ત્યારે તને ઉત્તમચંદનો પુત્ર ભાવે છે ?
જે રૂપાલો છે, વળી વેપારમાં કુશળ છે.” વેલકુવર બોલી “તે સઘળી ઇંદરી-
આના મોહ ઉપર આખ્યા બોસે છે, તેની ચાલ સારી કેહવાતી નથી.” માતા
બોલી “તો પછે આપણા જવેરચંદનો પ્રેમચંદ કેવો ?” વેલકુવર બોલી “તે
તો અબણ છે. તે સંગાતે ભવ ક્યમ સફળ થાય ?” માતા બોલી “તો તું દરી-
દાસના ભાનેજ નવલશાહને ત્હારો પતી પસંદ કર.” પુત્રી બોલી “તે અધાર
ઉમર, તેનો ને મ્હારો મેલો ઠીક દીસે નહી.” આ વાત થતી ત્યાં વેલચંદ,
તેના પુત્રો ને પુત્રોની વહુઆ સઘળાંએ આવી ઠસ્યાં. માતા ને પુત્રીની વાત
આગળ વધો ને માતા કહે તેનો પુત્રી જવાબ દઈ તે મોટે વાંધા ઉઠાવ-
તાં અંત્યે માતા થાંકી બોલી “વેલ, તું તો કોઈને માન્ય કરતી નથી. ત્યારે
ત્હારા વીવાહ કોણ સાથ કરવા માંગે છે ?” પુત્રી બોલી “જાલી મા હું મ્હારી
સગાઈ મ્હારા જેવા કોઈ બત્રીસલક્ષણ્યા પુરૂષ સંગાતે કરીશ.” માતા
બોલી “દીકરી તું સ્ત્રીભવમાં આવી છે. ત્હારાં લગ્ન જલદી કોઈ શાઉકારના
પુત્ર સંગાતે થવામાં આપણા કુલની શોભા છે. આજ ત્હારા બાપા પાસ
તને લાયક પતી પરણાવાની ધ્વિરે જોગવાઈ દીધી છે. પેલા કોઈ વીલક્ષણ
પુરૂષના પનોતા પ્રતાપે આપણી સઘળી નબળી હાલત ટલી છે. આપણે
ધનના પતી ને શ્રીમંત થયાં છે. વળી શાસ્ત્ર પ્રમાણે જેટલી ત્હારી વય
થઈ છે તેટલી વયલગી પરણ્યાવનાની સ્ત્રીહાલત માહ પાપચોય ગણાય છે.
આખર પરણ્યાના છુટક નથી. કોઈ સ્ત્રી સદા કુમારી રહી નથી ને રે-
હનાર નથી ; મોટે વેલ તું તો ભણીગણી ઠાવકી ને શ્યાણી પુત્રી છે. મા-
તાને સાંભળી કાંઈ કુળની લાજ વધે તેવાં વચન કહે તો આજકાલ આ-
પણી મેરી ત્હારા આસવને વીવાહથી ગાળી રહે. નગર પણ વાખવાખ
કહે ને માહજન આપણા સુદીવસની વધામણી માણે.” પુત્રી બોલી “મા
તું ગમે તે કહે. પણ હું ત્હારાં બોલવાથી અંજવાની નથી. હું તો કોઈ લાયક,
ભણેલા ગણેલા, બત્રીસલક્ષણ્યા ને શ્રીમંત પુરૂષને મ્હારો પતી કરી વરીશ.
સુખ સંગાતે વરીશ નહી ત્યમ ગરીબ દાળીદ્ર સંગાતે પણ વરીશ નહી, પછે
તેનું કુલ ખરૂં સંગાતે કાં ના પોતાની વંસાવળી ખેંચે.” આ વાત થતી હતી
ત્યાં વડાની વહુ હાજર હતી. તે તેની ભાંજલ મેહણુ મારી પડી, “એ તો
રાજા વીક્રમ સંગાતે પરણ્યે.” ભાંજલના મેહણુનું તીક્ષણ બાન વેલકુવ-
રને હેડેલાયું. તેના મોહનો રંગ ઉડ્યો. ત્યાં તેણે પોતાના મનમાં કાંઈ નકી
કસ્યું ને માતા પીતા ને બાઈ ભાંજલઆ પાસથી ઉઠી પોતાની આરડીમાં

ચાલી. તે રાત્રે ના તેણે કાંઈ ભિન્નન આધું કે ના પાણી પીધું. બસ તે પોતાના દીકરી શોકાતુર મધરાત્ર લગી ત્યાં એકાંત એક સ્થિતિએ ધનુરધ્યાનમાં આસુંની તર આંખોથી પડી રહી. પછે મધરાત્રે તે ઉઠી કોઈ ના જાણે ત્યમ કમાડ ખોલી ઘર બાહર નીસરી. તે મેદાનના મોટા કુવા તરફ ચાલી. તેની કેશમાં પાણીના ઘડો ને હાથમાં દોરડું હતું. આજે રાત્રે વીકમે ધરની પંચાત સાંભળી હતી. તેને વળી સારી રાત્ર ઉંગ આવી હતી નહી. તેણે વળી પોતાનું નામ સાંભળ્યું હતું, તેથી તે ચેટચોહતો કે કાંઈ પણ વીકમે આ ઘર ઉપર લટકે છે. તેણે કમાડ ખુલ્લાનો ખાખરે આવજ સાંભળ્યો ત્યારે તે તર્ત ઉઠ્યો તો જોય શું કે એક ચંદ્ર સ્વરૂપ સુંદર કન્યા ઘરમાંથી બાહર ચાલી જાય છે. તેના નેણમાં રેશ ને ચલનમાં દટતા દીસે છે. વીકમે જાણ્યું કે જ્યાં છે ત્યાં રાત્રની પંચાતનું આ રૂળ છે. તે પણ તર્ત તે પાછળ પોતાના અધાર પીછોડા ખોદી ચાલ્યો. વેલકુવર વાણજ વહો ત્યમ ચાલી કુવા ઉપર આવી. નીરમલ જલે પોતાના સારે અંગ સ્નાન કરી એક બાજુ ખજાણાણ સ્મરણ ધરી ઉભી. પા ઘડી ગઈ નહીં કે કુવાના વડા ઉપર ચઢી. તેણે એક સુંદર રાગણી સમ સાધ ખેંચ્યો. તેણે ધનુરની ભગ્તી કરી. તે આંખોમાં આસું લાવી સ્વચ્છ શબ્દોની વાણી આ પ્રગટ ખોલી:—

“અહો નાથ આ મહાં સ્વરૂપ, જોખન ને જીવાની, આ મહારો વેષ, લક્ષણ ને સત્ય ધત્યાદી પેલા જગત પ્રસીદ્ધ રાજા વીર વીકમાદિત્યને વધાવું છું. હું મહારો આપધાત કરું છું. એ મહારી આત્મહંત્યા તે રાજા ઉપર પડો. મહારી ભાંજાઈએ મેલેલું માર્યું કે ‘તું કોઈ વેપારી કીંવા સાહકારના પુત્રને મહારો પત્ની પસંદ કરતી નથી તો શું વીકમે સંગાતે પરણનાર છે?’ તો મેં વરદાણી પીધું છે કે પરણું તો તે રાજા સંગાતેજ. તો તે રાજા ક્યાં ને હું ક્યાં? ક્યાં ઉજ્જવન નગરી ને ક્યાં વેનાવતી? ક્યાં વણીક ને ક્યાં ક્ષત્રી? મોટે મહારો પ્રાણધાત કરું છું તે રાજા મોટે.” એ ખોજતાંજ આંખો વીંચી દઈ તે કુવામાં હે પડી. પણ પાણીમાં પડવા કેકાણે કોઈ માનવીના પાસમાં પકડાઈ પડી છે, તે તાજુની જોતાં વેલકુવર પોતાની લોચણો ખોલી જોયું તો કોઈ વીર પુરૂષ સાધુસ્વરૂપ તેને ઝાલી ઉભા છે. તેનું કદ ત્રાસદાયક, વળી એટ, વળી જોતાં લાજ પડે તેવું છે. તેના ચોરેશ મણોજ ચતુર ને શરો દેખાવ દે છે. તે જોઈ તે ધડીભર ગાભરી પડી, પણ પછે તત્કાળ ખોલી “મને મેલ, તું કોણ છે કે હું પવિત્ર પીંડને અપવિત્ર કરવાને અવીચારી થયો છે? મહારી અટપટ વચ્ચે તું કોણ કે આપ્યો છે?” સાધુ સ્વરૂપ વીકમે વેલકુવરને કોપાયમાન વાણીથી બહુ ડરાવી કે “સુંદરી તું રાક્ષણી કીંવા ડાકણી ખી મહારી દેહનો

તું પોતેજ ભાગ લે છે કે ઇયમ? આ મધરાત્રીએ પોતાનાં માતપીતાના મુરથી ચોરી છુપાઈથી નીકળી છાંં આત્મહંત્યાક્રસ્યામાં ત્હારી શી મરજી છે તે સાં-
ધે છે?” વેલકુવર ખેલી “ગ્રહસ્થ હોય તે આ કનિષ્ઠ ચેષ્ઠાથી કોઈ કુલવંતીને પુછવા ને તેના કામ વચ્ચે પડવાને આચક્રી આવ. તું કોણ છે કે મને આ પ્રશ્ન કરે છે?” વીક્રમ તેને સાંભળી સ્તબ્ધ થયો. અંત્યેધીર વીર સમાન હપછપે વેલકુવરને ખે સારા શબ્દો કહી તે ખેાળ્યો “વેલકુવર, તું વેલચંદ વાણ્યાની એકની એક બત્રીસલક્ષણી ડાહીચાણી પુત્રી થાય છે. હું તને ઓળખ્યું. ત્હારા મનમાં જે હોય તે મને કેહ. ત્હારી સઘળી મંછા હું પુરી પાડીશ!” વેલકુવર વીસ્મય થઈ તે સાંધુને જોઈ રહી. પણ રીજીને પોતાની વીટક કહી ખેલી “ભ્યાંલગી હું વીક્રમ વર પાશું નહીં ભ્યાંલગી આ દેહ પાશું નહીં, એ વરદાન લીધું છે અને પ્રાણઘાત કરું છું.” સાંધુ સ્વરૂપ વીક્રમ ખેાળ્યો “તું તે રાજાને ઇયમ ઓલખ્યે, જે તે તને હાલ આવી મળે તો?” વેલકુવર ખેલી “તેનો જમનો કર ડાવાથી લાંબો, હથેલ્યક, પગે પદમ, એવા તે ઈંદ્ર સ્વરૂપ ધારણ વીક્રમ રાજા છે. જે ઈશ્વરેચ્છા તે મને આઘડી આવી મલે તો તેને જોતાં હું તર્ત ઓલખીશ.” વેલકુવર ખેલીને જોગીએ પોતાનું સાંધુ સ્વરૂપ ફેરવ્યું કે તર્ત રાજા વીક્રમ પ્રગટ થયો. વેલકુવર તેને જોતાં દંગ થઈ. તે તર્ત વીક્રમ એ પોતેજ છે ઓળખતાંજ ચરણે પડી, “માહરાજ મ્હારો અંગીકાર કરો, કીંવા મને પ્રાણઘાત કરી આ સૃષ્ટીથી વીદાય થવા દીધો.” “વેલકુવર તું કહે છે તેમ હું ત્હારો અંગીકાર કરું છું, કેમકે તે મને ઓળખ્યો છે ને મને વરવાને વરદાન લીધું છે, તે હું વીક્રમ રાજા છું.” પછે રાજા વીક્રમે ભ્યાં વીર વૈતાલને ખેલાવ્યો. વીર ખે વૃદ્ધ ને એજ બ્રાહ્મણોને ઉપાડી લાવ્યો. તેઓએ વીક્રમ ને વેલકુવરનાં લખ શાસ્ત્ર વીધી પ્રમાણે ક્રીધાં. તર્ત ભ્યાં એક વીચીત્ર દેવૈ તંત્ર ખેાળ્યો. કનચ સીંહાસન મંડાવું. ભ્યાં ખખે આશાવંત પ્રાણનાથ ને પ્રાણપ્રીયા બાકી રાત હસીખેલી રીભ્યાં. વરે-દીયાનાં ચીતહ દીસ્વા જેવી વેલા થઈ કે વીક્રમે પોતાની પ્રીયા વેલકુવરને ડાવકી પોતાને ધર જઈ રહેવા કહ્યું. વળી તે ખેાળ્યો “પરમ પ્રીય, આ લે. જે છેકરો થાય તો આ પત્ર ને કટાર ને રૂમાલ ને વીંટી આપજે. વળી આ રત્નો લે. તે ત્હારી પાસ રાખ. વખતે અડીભીડીએ તને કામ આવશે. જે પુત્રી આવે તો એ રત્નો વેચી તમે મા દીકરી ગુજાર કરજો. હું રાજ-ધાણી જઈશ ત્યારે તને જે જોઈયે તે ઉજ્જણથી મંગાવતી રહેજે. મ્હારી પતીવર્તા, આ સાવચેતીનું કારણ માત્ર મ્હારેથી તને ગર્ભ રહ્યો છે. ભ્યારે એ જાહેર થશે ત્યારે સઘળું નગર ને વળી ત્હારાં પોતાના માતપીતા પણ ત્હારી ઉપર કાણે કબંક લાવવાને ચુકશે નહીં. વખતે તને સઘલાંના

સંબંધથી વેગલું પડી જંગલ કે પ્રદેશ ભાગવવાં પડે તે ભીડ વખતે પણ એરતો તને કામ આવશે. હાલ તો હું આ વેલાએજ આ નગરીથી બહાર નીકળી જવું છું. મને હવે મહારા સસરાના ઘર કે નગરમાં રહેવું જાણે ના.” વળી એક બીજો કાગળ પોતે વેલકુવર સંગાતે ડ્યમ, ડ્યાં ને શા કારણ લખ કર્યું તે તથા વેલકુવર સત્યવાદી ને પતિવર્તા છે તેમ લખી આપી તેને છેડે પોતાની રાખ્ય મોર મારી. વખત છે, વેલાવતીનો રાજ વેલકુવરને અધર્મ કર્મ કરવાવાળી જાણી કોઈ જાસ્તી કે જીવમી સજો કરે તે વેલા તે દેખાડવાથી પોતાની પ્રીયાની આખર સમવાય ને બચાવ થાય.

વીક્રમ ભાગોળ ચાળ્યો ને વેલકુવર તેને બેઠી માહ પ્રેમવાડ્યો ને આશીરવાદે પોતાના પતીને મંગલ ગાતી પોતાને ધરે વહી. તે કમાડ લગાડી પોતાની આરડીમાં ગરી કે પોહોર કુટો ને ધરનાં સઘળાં જાળ્યાં. સ્વપ્ના સમાન સઘળી વાત યુક્ત રહી. વેલકુવરને પરણવાની વાત તો તે સવારથી બંધ થઈ. વેલચંદ પોતાને ત્યાં ઉતરેલા જોગીને રાત્રનો જોતો રહેલો જોઈ તેણે વધુ શ્રીમંત થવાની આશા મેલી દીધી. જે પુંજ સંગ્રહ થઈ હતી તેની જલવણીમાં પડ્યો. પુલીને હવે આગ્રહ કરવામાં તેને ઉલટ રહી નહી. વેલચંદ પેલા પરમેશ્વર સ્વરૂપ જોગી ગયાથી પોતાની ખાચડીને કહ્યું, “હવે ફરી મહારં પ્રાલબ્ધ અસલ સ્થિતીમાં આવ્યું જાણુ. જેનો પ્રતાપ હતો તે તો આપણો મકાન છોડી ગયો છે.” વેલચંદ ઉદાશ થયો ને તેની ખાચડીએ ઉદાશ થઈ. ધરમાં સઘળો પરિવાર પેલા પનોતા અવતારના ગયાથી દીલગીર જેવો દીસ્તો હતો. આ વાતને પાંચ છ માસ વહી ગયા ત્યારે વેલકુવરની સ્થિતી તે ધરને જાહેર થઈ કે કન્યા તો ડ્યાંથી ગર્ભ લઈ આવી છે. માતાએ પુછ્યું “કન્યા તું તો નગરના સઘળા વેપારી, સાઉકારોના છોકરાઓમાંના એકે સંગાતે પરણવા ના પાડતી તો આ શો માહ-કાણુ વાલી છે? દીકરી, તું તો સત્યવાદી ને પતિવર્ત પાલનારી કેહવાણી છે; વળી તને બીભીચારના માહ પાપનો ખોધ સંપાદણ થયો છે. નગરીની સર્વે નારીમાં તું ઉત્તમ નારી સરખાની ભ્યાં ત્યાં નક્કીજ વાત બોલાઈ છે; છતાં તે આ શો અનર્થ રચ્યો છે? આ ગર્ભ ડ્યાંહાંથી? તું સદગૂણી, શ્યાણી ને શ્યજવૃત પાલનારીએ પોતાના સઘળા એ ગૂણ ઉપર પાણી ડ્યમ ફેરવ્યુંજ? સઘળી કન્યામાં તું પેહેલી ને શીખેલી ને સુંદર કુમારીકા ગણાઈ તે શુદ્ધોના વીધાસ બોલ્યો છે. નગરમાં તાલી પડશે ને મને કમાતે મરવું જોઈશે. દીકરી, તે ચતુર શીશમણીએ આ માહ પાપ ડ્યમ માથે હોરી લીધું? એ પાપ તું ડ્યમ ઉપાડી અવતાર શોભાવીશ? દીકરી, માહ જુડું થયું કે

કુળનું તેજ ઉતરવાનું તું કારણ થઈ. આ અધોર કાલું કર્મ કર્યાથી અહો મહારી રાંક ને ભાલી દીકરી, તેં બ્રહ્માને પણ ત્રાસ પમાડ્યો છે. આ માહા પાતક કર્મ કરવાને કોણ નીર્ય પુરૂષે તને ફસાવી હશે?" વેલકુવર બોલી "મને રાજ વીરવીક્રમ વરી ગયા છે. તે મહારા બયાર રાજ વીક્રમનો મને ગર્ભ છે." માતા આશ્ચર્ય પામી. ભોંભઈ જાંખ પામી. બાઈઓએ વાત જુદી જાણી લાજ પામ્યા. પરીવાર એ વાત સાંભલી કલંક પામ્યો. પીતા ગાંડો થયો. પાડપાડાશીએ ખોટી વાત જાણી ડેકડી ને નામ ધરવા લાગ્યાં. નગરે એ વાત જાણી હશે કસ્યાનો હોકાર થઈ રહ્યો જ કે "વેલચંદ વાણ્યાની એકની એક લાડવાયી પુત્રી બત્રીશલક્ષણી વેલકુવરે કોઈ પરપુરૂષ સંગાતે સ્નેહ કરી પેટે ગર્ભ રાખી બાપનું નામ બોળ્યું છે." અંતે રાજની ધાકે તેના માત પીતાએ પોતાને ધરખારથી વેલકુવરને હાંકી કાઢી કે મક્તમાં રાજથી આપણું ધરલુટાઈ જશે. પીતા બોલ્યો "અધર્મ પુત્રી તેં માહ જાણુન કર્મ કર્યું છે ને મહારા વડીલાના ઉજળ નામને કાલું રંગ્યું છે. જા અમારી મેરી મેલી. મહારા ગર્ભની વાત રાજ જાણશે તો મોટો અનર્થ થશે. અમારી સધલી મીલકત લુટાઈ ખારવાટ થઈ જશે. જા, જા, આ પાપી કર્મ કર્યું છે ને પાપી ગર્ભ સંધ્યો છે તો તને જોઈયે તે ઠીકાણે." વેલકુવરને પોતાના માતપીતાનો વ્યોગ બહુ લાગ્યો. વળી આજ ચઢવે તે માહ ઉદારા નીગરા થઈ ગઈ. કુમારીકા સ્થિતીમાં ગર્ભ આવે ડ્યાંથી? એ નગરીમાં ચરચા જે ચાલી તેથી જને જન વાકીફ થઈ તે સુંદરીને નીંદે. ગૃહસ્થની દીકરી, વળી નગરની કુમારીકા, અવલ કુળ, તે ઉપરના કલંકે તો વૃક્ષોના મોહમાં આચંબા ભરેલા પટપટારો ચાલુ થયો. માખાપે કાઢી મેલી તે રડતી માસી પાસ ગઈ, તો માસી પણ ડરી બોલી "બા હમારું ધર રાજ ખણી ખોડી નાખે ને લુટી બાપલા વનાના કરી દીયે. પર પુરૂષ સંગ કરી ગર્ભ રહેલી સ્ત્રીએ ને તેના કપીલાનો રાજ કદો દુશ્મન છે. છાંથી જા. તને કસી લાજ નથી આવતી કે કોઈનીય પુરૂષનો સ્નેહ માંડી આ પાપ હોરી આવતી તે માહમા વીરવીક્રમાદીત્ય જેવાને નામે ચઢાવવાને છડે છોક મન આવ્યું ભાંડે છે? કુલીન હતી તે તું આજ માહ મલીન થઈ છે. નજ, હારે કાલું મોહ કર. માતપીતા ને કુલને લાજ લગાડવાને લગારે ખીહણી નહી?" એ વાણી ને મેહેણા ને કુવચણોની રીઠીએ તેના સધલાં સગાં વાહલાંએએ તેને પોતાને ધર આગણેથી હાંકી કાઢી. અંતે ઠાકી તે અનાથ વેલકુવર, ત્યારે પોતાના પતીએ આપેલાં રત્નોમાંથી એક રત્ન એક દયાલુ ને સત્યવાદી ઝવેરીની દુકાણે વેચ્યું. તેના મુલનું દ્રવ્ય લઈગામ બાહર એક વૃદ્ધ પણ દયાલુ માલખુ- ને ધર એક ચોરડી ભાડે લઈ રહી. આ વાત રાજને પણ જાણ થઈ કે

“શાહા વેલચંદની કન્યાએ હરામનો ગર્ભ રાખ્યો, તે પુત્રીને તેના કુલીન પીતાએ ધર બાહર કાઢી મેલીએ, કે રાજાજી જાણે તો આ કર્મની શીક્ષામાં ધર બાર લુટી લેશે ને પૈ વનાના કરી હાંકી કાઢશે.” એ રીતે વેલકુવર વેલા વતી નગરની બાહર માલણને ધર તે વૃદ્ધાના આંખે જઈ રહી.

એક દીવસે વેલકુવર પેલી વૃદ્ધ માલણ પાસે કરગરી કહેવાલગી કે “માલણ મા, મ્હારે માટે તું સઘલી તૈયારી રાખ ને આ મ્હારી અવસર સમાવી લે. મ્હારું તો અનેક સગું સાવકું છતાં આજ કોઈ પાસે નથી, કોંવા મ્હારું નથી. માબાપ કુચ્છીએ માર્ગ ચુક્યાં છે. આ પાંચ અરાસકીઆ લે ને જે જોઈએ તે લાવ. જે વેલા ચાલે છે તેવામાં હું એક બાલકને જન્મ આપીશ. આ ભારી વેદના વખતે આહો પ્રાલબ્ધ મ્હારું શો ગજું કે એકલી નીભીશ?” માલણ બોલી “કુમારીકા જેવી તું દીસ્તી આર્થીતી આ શો આકૃત કાળ પ્રગટે છે? તું પરણી તો દીસ્તી નથી. એક વેલા જેવી નાજુખ ને વળી રૂપાલી તો એવી, જે જોય તે ગોણો બની રહે ! તે આ ગર્ભ ક્યાંથી આણ્યો? હારે બાપ તો વાણ્યો છે ને તું વૈશ્નવ ન્યાતની એ જાણી મેં મ્હારે ધર આરડી બાઉ દીધી તો આ પાપની વેડ ક્યાં માંધે નાખવા આવી? પાપની વેડ તો જોણે તને હેતથી એ અર્પણ કર્યું તેના પલવ પકડ કે તે કરે. હ્યાં હું વૃદ્ધ, વળી રાજના ધરની હું માલણ, તે જો આ વાત જાણે તો મ્હારે શો હાલ કરે તે તને ખબર છે?” વેલકુવર આ વળી નવો ગજખ તે પણ ક્યારે કે બ્યારે પલ તોલા સોનાના મુલે અંકાય તે વેળાએ, એથી હીમત હારવામાં બાકીકસી નથી તોય ઘણીજ નર્મ વાણીથી દોસીને વીણવવા લાગી. “માલણ મા, રીશે મા ભરાશો. હું કુમારીકા નથી. હું પરણી નાર છું. તે પણ પરદુખભનજન વીકમ જેવા રાજ સંગાતે. તે આપણા રાજાજીની નગરીમાં જોગી વેષે આવ્યા હતા તે વખતે તેઓ મ્હારું રૂપ સ્વરૂપ ને સત્યવર્ત જોઈ તથા મ્હારા વરદાણને જાણી લઈ મને વરી ગયાં છે. તેઓના આ ગર્ભ મ્હારા પેટમાં છે. આ વેલા તું મ્હારી મા થા. હારે પાડ હું નહીં ભુલીશ. આ જે વખત જાય છે તેટલાં હું એક બાલકને જન્મ આપીશ એવી મને આકાંતી થાય છે. મેં મ્હારી ધર્મ માતા તને કરી છે. આજથી તું મ્હારી માતા ને હું મ્હારી પુત્રી. માલણ મા, આ વખત સમાવી યશ લીધો. હું ખોટી નથી. સાચી છું; ને ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારી ને પતીવર્ત જાલવનારી છું. તું નીડર રહે.” આ કોમલ વાણી સાંભળતાં માલણને મન કાંઈ એવી દયા મયા છુટી કે તે પલથી તે વેલકુવરની મા થઈ. મા કરતાં જોઈ હેત પ્રીત લાવતી તેના સર્વસારની સહા-

મીકાર ખની. આ સમજીતી થતાંમાંજ વેલકુવરે એક ચંદ્ર સ્વરૂપ ખાલકને જન્મ આપ્યો. કોઈ માહાન રાખ્યધીરાજ ખીજ હોય તેવો ચતુર, તેવો ઉત્તમ લક્ષણી, તેવો રાજ્ય નીરાણુ ને જિંમ્મા કપાલવાણી નીરખી માલણુ તો હરખઈ હરખઈ ગઈ. માતાએ પણ પુત્રને જોતાં જન્મ સફલ જાણ્યો.

એક દીવસે વેલાવતી નગરનો રાજા પોતાની રાણી સંગાતે હાથ વીનોદમાં છે. અનેક અનેક ગપાં ને ટપ્પા ચાલી રહ્યાં છે. રાણી રાજને પુષ્કળ હસાવે છે ને રાજા પોતાની રાણીનાં નખરાં ને આંખોના ધનશારા ઉપર ફીદા ફીદા થયે છે, ત્યાં વાત ઉપરથી વાત નીકળતાં લોકચર્યા ઉપર એક દાસીથી વેલકુવરના છોકરાની સાંભલેલી વાતનો દૃષ્ટાંત મેલાયો. રાજા ફીક્રોજ પડ્યો. તે જોતાં રાણીને રમુજ પડી. તે વળી આગલ વધી ખોલી “નગર કહે છે કે છોકરો રાજનો છે.” આ સાંભળી રાજને રીસ ચઢ્યા સાથે ડાંગા ફર્યા, તેથી રાણીને બહુજ રમુજ પડી. વળી તે ખોલી “તમારા રાજમાં તો અનીતીનો મોટો ધીકાર ને તેની ભારી રાજે થાય છે; અને આ વાળ્યાણી તો રાજની રાણી થઈ રાજપુત્રને મોટાં જ્વાલ ને દેવતે લાડથી ઉછાલે છે. કહે છે કે વર્ષના થયે છે પણ પાંચ વર્ષના જેટલી ઉમરનો તે રાજપુત્ર દીસે છે. તેનું રૂપસ્વરૂપ તો કોઈથી જોવાઈ શકાતું નથી એવો ઈંદ્રજ જોઈ લેવો. વેલકુવર તો કોઈ દેવી હોય તેવી ખુબસુરત. તે ઉજલાં વસ્ત્ર પહેડી આપણી માલણુના બાગમાં ભ્યમ આકાશમાં કોઈ વેળા પુછ્યો તારો ફરવાં નીકલે ને દેખતા દેખતાંમાં અલોપ થાય તેવું કાતુક ત્યાં થયું છે. તેના સ્વરૂપના તો ચાલતી વખતે એવો પડે છે. જાણે કોઈ વેરાગણુ વીરને કેડે લઈ રમાડવા ને ધવાડવાને આ આફી પ્રજામાં આવી વસી હોય એવો તો તેનો રાજ્ય મારે છે. રાજાજીનાં સધળા પ્રતાપ.” આ સાંભળી રાજા ઉઠ્યો ને ખોળ્યાવના ત્યાંથી ચાલતો થયો. ભ્યારે દરબારમાં આવ્યો ત્યારે પ્રધાણને કહ્યું કે “આપણા ખાસ હવાલદારને મેના આપી આપણી માલણુના મકાને મોકલી પેલી વેલકુવર ને તેનો પુત્ર હ્યાં દરબારમાં ખોલાવ.” રાજાનો હોકમ ત્યાં પછે ધીલ તો શી થાય? તર્ત દેખતાંમાં દરબાર વચ્ચે વેલકુવર પોતાના પુત્ર સંગાતે હાજર થઈ. તેને જોતાં દરબાર ચાંકી. રાજા પણ જોતોજ રહ્યો. વેલકુવર આ વખતે લીલાં વસ્ત્ર સજી તેવાજ લીલા રંગનાં વસ્ત્રમાં પોતાના પુત્રને વીઠાવી લઈ ત્યાં આવી હતી. તે, ત્યાં રાજા ને દરબારને, ખસંત સ્વરૂપ કામદેવને કેડે લઈ પ્રગટ થઈ હોય ત્યમ ચીત્ર દીસ્તું હતું. ઘડી પા એ ચીત્રમાં સધળા રાખ્યા-ધીકારી સમૈત રાજા વેલકુવર ને તેનો પુત્ર ખુબ ખારીકીથી જોયા પછે

રાજા સીંહાસન ઉપરથી બોલ્યો, “માતપીતા ને સંગા સંબંધીએ તનેહી ને નગરે હાંકી બાહર કાઢેલી કુમારીકા, આ છોકરો કોણનો અને આ શો હોહોકાર કે તે મહારા નગરને ખરાબ કહાવ્યુંછે? તું ગ્રહસ્થની દીકરી, વળી શ્રીમંત વેપારીની દીકરી, વળી સઘળામાં એજ ભવવાળી, વળી ધર્મ કર્મ વાળી, સુંદર શરીરવાળી, કુલને શોભાયમાન કહેવાડનારી, આશામ્ય ને અદા અદમ્ય આખરવાળી, છતાં આ અનીતીના લાભને ક્યમ રાજી થઈ વળગી? દેવતા જેવાને તું સમાન પુત્રી હોય તો ગર્વ વધે તેવી દીસ્તી અપહરા કાંતીવાળી! કામદેવ જેવા તું સમાન સ્ત્રીને મોહે તેવી પતીવર્ત પાલવાવાળીને આ હલકું કર્મ કરી કાપા બગાડવા ને સકુલને કાણું કલંક ચઢાવવાને શો ગરજ આવી પડી કે સંસારે વ્યર્થ થવા ચોગ્ય આ અધોર કર્મ કરવા મનથી કાંઈ અંકેશ રહ્યો નહીં? નગરના કોઈપણ વેપારીના લાયક પુત્રની માંગણી હારા પીતાથી હારા માટે થઈ હતે તો માનસહીત સ્વીકારવા તે હા પાડત. તે ચોખ્ખો માર્ગ મેલી અનીતીના સ્નેહ સાચવ્યામાં તેં શો આશા રાખી હશે? સત્ય બોલ ને જે હોય તે તેવાજ વૃતાંતમાં જ્યાં જણાવી દે. ડરીશ નહીં કે હું મારીશ, પણ સત્ય બોલી તરીશ એ મહારી મસલહત સંભાલથી અંગીકાર કરજે.” વેલકુવરને પોતાના રાજાનાં વચનો હાડેહાડ લાગ્યાં. અપકીર્ત ને અનીતી બન્નેમાં ગેરાયલી વેલકુવરે પોતાને આ સ્થિતિમાં મેલાયાનો ગમ સાંખી પોતાના રાજાના ચરણ પાસ પોતાના બાલકને મેલ્યું ને નર્મ વાણી બોલી “રાજાજી પોતાની પ્રજાના પીતા છે ને હું પણ પ્રજા છું તો આ સત્ય કહુંછું તે તમારી પુત્રીની હકીકત સાબલો.” પછે અનાથ વેલકુવરે પોતાના માતપીતા સંગાતની લજ પંચાત, પોતાના કુટુંબમાં તેને પરણાવાની ઉપજેલી કાલજી, તેના બાઈ ભિંન્નધમ્મના ટોણા ટકેર, પેલી મુખ્ય ભિંન્નધનું “વીરવીક્રમાદિત્ય સંગાત પરણુશો” એ મહેલું, પોતે તે પરદુષ્ખળનજન સાથે પરણવાનું મનમાં નકી કરેલું વરદાણુ, તે પછે રાત્રે આત્મઘાત, ત્યાં પેહેલાં જોગીવિષે મળેલો વીક્રમ, છેલ્લે તે સાથે કરેલાં લજ અને પછે વ્યોગ, એ સઘલો હેવાલ સાચે સાચો જે હતો તે કહ્યો. માત્ર બુલી તે પેલાં પત્ર ને રત્નો. રાજા ને દરબારીઓ અજાણ્યમાં શરક ગયા. રાજાએ બાલકને પોતા પાસે લઈ તપાસ્યો તો આખહુબ વીરવીક્રમાદિત્યજ બાળક સ્વરૂપમાં! હાથે ચક્ર, પગે પદમ, કપાલે ચંદ્ર તીલક દીસ્તાં! વળી તે બાલક વર્ષના છતાં બોલવા રમવા ને ખેલવા ઉડવામાં પાંચ સાત વર્ષના આસો ટેકેલ ને દીલ જીવી લેનારો, કાંઈક બધાં ચઢેલાં, દેખાવમાં માહ ગંભીર ને પોતાની માતાના અચાવમાં સીંહ સમાન ટકરે લીધે તેવો, રાજા બોલ્યો “અહો સુંદરી, હારી વાત તો મેં સાંભલી, પણ તે

ઉપરથી હું કંઈ ચોક્કસ ગણતરી ઉપર આવું એ તકી કરી શકતો નથી. વીર વીક્રમાદિત્ય જેવો માહ પરહુંખભનજન રાજા મ્હારી નગરીમાં આવે, હાં રહે, ને તે ત્હારી સંગાતે ખુશ્માં મેદાનમાં મંડપ રચી લખ કીયા કરી તને વરે, તને ભાગવે, ને તને સઘલી તૃપ્ત કરી વળી આગલ પ્રવાસમાં જાય, એ બહુ આશ્ચર્યો પમાડનારી કથા છે. તું કન્યા, દેવી સ્વરૂપ, ને સાધુ સ્વભાવની છે. ત્હારી વાત મને આજલગી ડ્યાંધથી એવી મલી નથી કે કોઈએ તને પરપુરૂષ સંગાતે ખુશ્તી જોઈ છે. તું બત્રીસ લક્ષણી, સદ્ગુણી ને શી-યલ, નગરવાસીઓથી કેહવાઈ છે. માત્ર આ એક અલૌકિક વાત બની છે તેથી તું ભ્યાં રહે છે ત્યાં નીતીથી રહી કરી ત્હારા આ પુત્રનું લાયક જતન કર. રાખ્યથી તને ત્હારું ને ત્હારા પુત્રનું પોરાણ થવા માટે અર્ચ્ય મળ્યો જશે. ત્હારા પુત્રનું નામ હું રાજરતન રાખુ છું. જ સત્ય સાચવીશ તો સઘલાંમાં તું ચલકીશ.” વેલકુવર બોલી “હું મ્હારો કે મ્હારા પુત્રનો બોલે રાજ ઉપર નાખવા આહતી નથી. મ્હારી પાસ પોષન અર્થે મ્હારા પતી વીક્રમે મને આપેલી મોહિરો છે. તે મ્હારો યુત્ર પોતે પોતાને જગતમાં દીપાવે એટલી ઉમરનો થાય ત્યાં લગી ચાલે એટલી છે.” આ સત્યતા ને સ્વતંત્રતા જોઈ રાજા, વેલકુવર ઉપર બેહદ ખુશ થયો “કન્યા તું પ્રમાણીક ને ધાર્મીક છે. જ આનંદ કર, પણ જો કાંઈ સંકટ આવે તો મ્હારી સહાયતા માંગવાને આતાકાની કરીશ નહી. સુંદરી ત્હારાં માતપીતા ને સગાં વાહલાં સૌં કોઈ રાખ્યના કરડા ધારાથી તને તજી બેઠાં છે. તું નીરધણ્યાતી છે માટે તું રાખ્યની મતા છે. ત્હારી બરદાસ રાજ ઉપર આવી છે. તું બેશીકર રહે. હું ત્હારા પીતા જગો ત્હારી બરદાસ ને દેખરેખ રાખીશ.” વેલકુવર બોલી “માહરાજાજીના આગ્રહ વધી. પ્રજાનો પ્રેમ ને યશ મેલવા. જગતમાં નલના યશ ને બળ પામો.”

“શીતલતાએ શશી હાંયો, મૂકી કલા પામ્યો કષ્ટ;
તેજ થકો આદિત્ય હાંયો, ફરે છે મેર ને પૃથ.
ધ્વિર-ધુધીથી ઈંદ્ર હાંયો, કરે ઉપાય તે લાખ;
નલ આગળ મહિમા ગયો, માહદેવ ચોલે રાખ.”

ભાગ બીજો.

“પુત્ર મારે જો ઠાપ, માતા તે માહ લાડ જાણે ;
 પુત્ર દીયે જો ગાલ, માતાને ચંડાલ પ્રમાણે ;
 પુત્ર દીયે જો ખોટ, માતાને ચતુરાઈ ભાસે ;
 પુત્ર દીયે જો કલક, માતા તે મમતા ગાસે ;
 ભણ્યો ગણ્યો કહે માતા, જો કે પુત્ર સાવગમાડ છે ;
 રસ્તમ કહે માતા હર્ષાય સુની પુત્રવાણી લખાડ છે.”

રાજરત્ન રાજકુવરની રીતીએ વીદ્યાભ્યાસ કરી ત્યમ યુદ્ધકલા શીખી ફક્ત બાર વર્ષની વયે સર્વમાં પુર્વાણુ થયો ! તે એક દીવસે પોતાના પંડીત સંગાતે પ્રેમપ્રમ ઉપર પ્રમ પુછી રહ્યો છે અને આ સૃષ્ટી ઉપભ્યાના અનેક તુરંગ ઉપર તુરંગ લડવેછે, તે સાંભલી ત્યાં તેના કરતાં ખેવડી ઉમરના પંડીતનો વડા નીરાળ્યો એક વેપારી વાણુયાનો છોકરો હતો અને જોણે રાજરત્ન સંપાદન કરેલાં સ્થાનમાંનું ભાગ્ય અર્ધ ભંડાલ મેલવેલું, તેણે ટાણો માચ્યો “પીતાવનાના પુત્રને આ શોહડખું? બ્ધભીઆરણી માતાનો પુત્ર છેક છડ્યો છડ્યો પંડીતની પડવીનો પર્યું થયોછે!” આ બાન શરીઆ વીધ વચન સાંભલી તેની શીરોઈ તેની કમરેથી ઝપાટામાં નીકલી ખાલનારનો વધ કરવાને સેજ વીલંબ, તેટલાં રાજ્ય પંડીત હજુર તે બેઅદખી કરવાને મનથી ડચ્છો. વણીકેકનીષ્ટ જીવ વાવડી પણુ રાખ્યખીજે શ્રેષ્ઠ આખ પાયલી શીરોઈ મયાણુમાંજ રાખી. તે આ વચનથી ખેદ પામ્યો. મનુસ્વભાવજ કડવા વચનથી શીરાવણુ થવાવાલો, વળી તેવા ત્રાસી વચનોથી તો વીરનો પીંડ પ્રવત સમ ગગડાટ કરી મેલે, પણુ રાજરત્ન તેના ભીતર ચેસવા જેટલી વયને પુગો હતો નહી; તેથીજ તે ઉલટના અવતારથી ફેરવધ જધ ઉદાશીના અવતારમાં ફેરવાયો. તર્ત તે પોતાના પંડીતજીને રાજામ કરી તે પાસથી ઉડી નીસેર્યો. મારામારી અટકી તેથી મનને મુજવણી અપાર થઈ ઉદાસી ઉપભ્યામાં એક કાયદો એ થયો કે વગર વીચારનો કોઈ કાલો અનર્થ ત્યાં પ્રગટ થયો નહી. રાજરત્ન, પંડીત પાસથી માતા પાસ આપ્યો, તે વખતે ઉમરે તો નહાનો પણુ ગુસ્સાએ માહાન પુરૂષ સમાન ધગધગતો હતો. તેને દેખતાંજ તેની માતા ડરી. તે ખોલી “દીકરા શો ખનાવ બન્યોછે?” રાજરત્ન બોલ્યો “તું મહારી ખરી માતા છે?” “હા દીકરા” તે બોલી. “તો મહારો ખરો પીતા કોણ છે?” રાજરત્ન બોલ્યો. વેલકુવર આ પ્રમથી કંપી. જે ચીંતા તેને રાત દીવસ હતી, તે

તે સન્મુખ માહ વીખી મુખ વકાસી તેને આખી ને આખી ગલી જવા તલપી. આ પ્રમ સાંભલવા જ્યે જો કોઈ દેવતે કરામતે તે ત્યાં શાખ થઈ પડી હતે તો હજી તે પ્રાલબ્ધ તે ઠીક માણતે. સ્ત્રી સ્વભાવેજ શર- માલ, વળી સંકોચાતી રીઠીની, વળી લગાર લગારમાં શીકી પડી જાય તેવી ધડાધડે. તે સ્વભાવ, વેલકુવરમાં ધણો આંગલ પડી તેના પુણ્ય આખમાં ધીકતો હતો. દુઃખદાયક સ્વપ્ન સમાન આ પોતાના પ્રેમ કરતાં પણ વાહલા પુત્રના પ્રમથી વેલકુવરના રોમેરોમ ગઈ ગુજરી સજીવન થઈ મંદ થયલી માયાના શ્વાસ ખેંચાયો. વેલા બહુ થઈ પોતાના ઉત્તરના પ્રત્યુત્તર મોટે, તેથી રાજરાતને પોતાની માતા મોટે શકનો પ્યાલો પીવાને નકી જાણ્યો અને અનીતીના ઉપજેલા અવતારને પલક વચ્ચે ક્ષીણ કરવાને દરસ્ત જાણ્યા છતાં છેલ્લું બાષણ કરવા ને માતાને પે શબ્દોના ખાંત લગાડવાને નકી ઠગવી તે ખોખો “માતા સત્ય ખોલ, કહું છું કે મુરતી જાહેર આનંદમય ને ધર્મરંધ્રાણી તે શું ખાતેન દૈત્ય લાજે તેવી પાપીણી રહેછે?” વેલકુવર ખોલી “દીકરા, ઉતાવલો મા યા. મેં એવું કોઈ કર્મ કર્યું નથી કે તેની લાજનો વૃત્તાંત ત્હારી કે મ્હારી કાયાને ઘેરે. હું એક અનાથ સ્ત્રી માત્ર દયાને પાત્ર છું. મેં પ્રેમ કર્યો છે તે દેવતે છે. હું રાજાઓમાં માહ એજ વીરવીરમાદીત્યને વરી છું. તેની પરણી ચાહી નાર છું. તે રાજાને તું હકદાર પુત્ર છે. કો કાલ તું ના જાણીશ કે જેને તું જોયો ઈંદ્રસ્વરૂપ સમાન પુત્ર હોય તે અધર્મ કર્મ કરનારી પાપીણી હોય? કદી અનીતીમાન પ્રેમને વશ થયા ઠાને કોઈ માહ વીધી નાગના દંખને ભોગ થવાને હું અવલ રહીશ. હું અવલ રહીશ ને આગલ રહીશ. અભાગ્ય અવસ્થાને હોંઘવાને મેં છાતુમાનું પ્રેમ ખીછાણું ભોગવું નથી. મેં દેવતા જેવા શ્રાહણો ને વીર જૈતાલ જેવા માહ પસંકમી પક્ષી શાખ પાસ પરદુખભનજન માહરાજ સાથ લગન કર્યુંછે. દેવ દેવતા ને ત્રૈલોક હકવાજખી ઠરાવે તેવી વડીલ રીતીએ હું મ્હારાં પ્રાલબ્ધને તાપે થઈછું. તું, સત્યવંત માતા ને માહપ્રતાપી પીતાના સૃષ્ટી પ્રસન્ન થાય તેવો મારકણો સૂરવીર રાજપુત્ર છે. તે પણ વળી મોટવી પુત્ર છે.” એ પછે પોતાની સંધલી ખરી હકીકત જે અવલથી તે આખર ભગી બની હતી તે પોતાના પુત્રને પોતાપાસ ખેસાડી નવધાર આશુએ ગરજતી આંખો સાથ કહી સંભલાવી. તેનાં માતપીતા ને સંધ- લાં સગાંવાહલા ફરી ગયાં, તે વાત કરતાં તેના હૈડામાં અગ્નીજ ઉછલી ને પ્રગટી. તે પ્રેમના સંધલા આવભાવને આગભગાડી આક કરતી ચાલી. રાજરાત પોતાની સત્યતા સમાન માતાના હેવાલે બાલક વય છતાં પણ વૃદ્ધ સ્થિતી પુગા સમાન જરજર રડી પડ્યો. અર્ધધડી તેનેથી પોતાનું રડવું કેમે

કરતાં ડોખાય નહી. અંતે પોતાની નબળી પડેલી હાલત ડેડવી લઈ, તે સાથે પોતાની માતાને પણ ડેડવી તે ઠર્યો. અર્ધ ઘડી લગી માતા પુત્ર વચ્ચેનું આલી-ગણુ રહ્યું. આજ માતાએ મનભાવતાં માતા હેત ચુમ્મનેથી રાજરત્નને ન્યાલ કર્યો. પાસામાંથી છુટો થયા પછે પુત્રે પોતાની માતાને પુછ્યું કે “કોઈ પત્ર કે નીશાની મ્હારા પીતાએ આપીછે?” આ પ્રશ્નથી વેલકુવર તર્ત યોઈ હોશ્યાર થઈ. તેને કાંઈ યાદ આવ્યું. તે તર્ત દોડી. તેણે એક ગોલ દુડ્યો ખોલી લાવી રાજરત્નને આપ્યો. તે તેણે ખોખ્યો. તેમાં એક કટાર, એક વીંટી, એક રમાલ ને એક પત્ર, જેમાં નવાણું રાજ તુખ્ય રત્ન એટલી મતા હવી. તે જોતાં રાજરત્નના હર્ષની સીમા રહી નહી. તર્ત વીંટી તો તેણે પોતાની છેલી આંગલીએ પેઠી, જે ઉપર “વીરવીક્રમાદિત્ય” નામ લખ્યું હતું. કટાર કમરે ખોસી, જેના હાથા ઉપર રત્નોના જડાવમાં ‘વીરવીક્રમાદિત્ય’ નામ જડ્યું હતું. રમાલ સઘણો કસબનો તેમાં “વીરવીક્રમાદિત્ય” નામ ચારે ખાજુ ને વચ્ચેવચ્ચ એક માહાન શોભાયમાન સ્વરૂપ ચિત્ર યુરું હતું. તે રમાલ તેને પોતાની છાતીમાં ખોસ્યો. પત્રના રત્નો તેણે માતાને આપી તે પત્ર ખોખ્યો તો આ તે માહે લખ્યું હતું:—

“વાંચનાર અગરજો તું મ્હારો પોતાનો પુત્ર હોઈશ તો તું બાર વર્ષ થતાં મ્હારી રાજધાની ઉજ્જણ નગરમાં આવીશ. મ્હારી પાસથી ત્હારા પોશ-નનું બાર વર્ષનું ગ્રાસ લઈશ. આ ગ્રાસ લઈશ ત્યારે તને હું મ્હારો ખરો પુત્ર જણીશ. ગ્રાસ ના લઈશ તો તું મ્હારી પુત્રી છે એમ જણી તમે માત પુત્રી જે મ્હારી પાસ પોતાના પોશણ અર્થે ખર્ચ મંગાવશે તે હું જોઈશ તે લઈ તમે તમારા ગામમાં એક જગો પડી રહેજો.”

આ પત્ર વાંચી જોઈ રાજરત્ન પોતાની માતાને ડપડો દીધો, “આરે માતા ત્હારી પાસ આ શાક્ષી પુરવો પુરનાર પત્ર હાજર હતો તો તે તે ત્હારા માતપીતા ને કુટુંબ કબીલાને ક્યમ ના દેખાડ્યો? તું રાજજી પાસ ગઈ ત્યાં પુરવો ક્યમ ના મેળ્યો? માતા ખોલી “મ્હારા દીવસ આભાગ્યા તે હું એ પત્રની મુજબી વાત બુલી હતી.” રાજરત્ન ખોખ્યો “ખેર, ખની તે તો ખની. પણ હાલ મને મ્હારે ગ્રાસ લેવાને ધીલ કરવામાં કસો સાર નથી. પુરાં બાર વર્ષની વય મને થઈછે ને મ્હારા પીતાનો મને હોકમ છે તે કરવામાં મ્હારે શુરાતન ને વીરત્વ સમાઈછે. પીતાએ કહ્યુંછે ત્યમ માતા હું ઉજ્જણ જઈ ગ્રાસ લઈ આવું તો વીરવીક્રમનો પુત્ર રાજરત્ન ખરો, નીકર તો પુત્રીજ.” માતા ખોલી “અહો પ્રભુ આ તો એક પાછલ એક સંકટની હાર લંખાઈછે કે ક્યમ? પુત્ર ત્હારી યુગ્મશ શોકે તું વીર વીક્રમાદિત્ય જેવા માહ પ્રતાપી

માહરાજ પાસથી ગ્રાસ ઉઘડાવશે? તે હજી ધરના ઉંપર આલંગ્યો નથી. હજી તે આકાશના તારા બરાબર ન્યાખ્યા નથી, તો તે સૃષ્ટીના તરેહવાર પ્રપંચી પુરૂષોના આલા જાલાં ક્યાંથી જાણ્યાંછે? આ આપણા હાલ હવાલ બાગ કે ગામના ગામડ્યા લોક તે તે માત્ર મોટાં શહેરની રત્ના નથી; તે કોઈકેલાસ્ય કલાવંતી રત્ના, જે પુરાકળ અનુભવ કાંઈ સેજ સમજાયછે. ગમે એવો પાવરદો સેજે કપટ ને કાવાદવાનો પથરો ખાઈ મુઠ્ઠા પામી હાલ હવાલ થાયછે. સો વર્ષ જીવેલો, મરેલો, ફાલેલો, ફુલેલો ને ફાટી ગયેલો અનુભવી ભ્યાં કસી ખીસાત કે ડાગમાં લાગતો નથી ત્યાં તું એકાંત, એક હાલહવાલ બાગનું જેવું નવુંસવું ઉધરેલું પક્ષી, તેવું તું દગાફટકાથી ખીલકુલ નાવાકીક બાળક, ક્યમ મોટી રાખ્યધાણી ને રાજદરબાર ને રાજના રાખ ને પ્રકાશ ને ચાતુસ્ય પાસ ટકાવ કરી રાકશે વાઈ? પુત્ર એ કલ્પણાથી હાથ ઉઠાવ ને મહારાજેવી અનાથ માતાને ના મુજવ.” વીર પુત્ર બોલ્યો “માતા, હું જેનો પુત્ર છું તે પીતાનો રાખદ ને આશા ઉપર રાખવા યોગ્ય છું. એ આખ મને દેખાડવામાંજ ત્હારી ને મહારી સરસાઈ ને શોભા છે. તું મુજદર નહી માતા. તું ડરીશ નહી માતા. હું નકી છું. જે વીક્રમનેજ પુત્ર છું તો તે પાસથી ગ્રાસ લઈ આવીશજ.” વાદસંવાદ કલાકના કલાક ચાલ્યો. માતા કહે ના જ ને પુત્ર કેહ જાવું જાવું. અંતે બાળ હઠ ફાળી. રાજરત્ન માતાને રાજી કરી તેની રજા લઈ એક રત્ન વેચી કીંમતી ધોડા લાવી તે ઉપર માહાત રાજપુત્રનાં બુધણાલંકાર સજી યદના બખતરમાં વેલાવતની હૃદયી શ્રી ઉજ્જન પોતાના પીતા વીક્રમરાજ પાસ ગ્રાસ ઉઘડાવા ધોડે ચાલ્યો.

રાજરત્ન રાત વીકાલ ત્યમ નગરે નગરની એપ ને પ્રવાસ કરી પોતાના પીતાની રાજધાણી શ્રી ઉજ્જન નગરમાં આપ્યો. થોડા દીવસ નગર બાહરના મંડીરમાં ઉતારે લઈ રહી રાજરત્ને નગરનો સઘલો રાહધાઢ જોયો. દરેક છુપાં ને જાહેર ઠીકાણા ફરી વળ્યો. નગરના સઘલાં બજાર ને ચોટા જોઈ વાકીક થયો. ગુમવણવાલી વાટનો તો તે ખુણે ખુણેનો રૂકુ થયો. રાજદરબાર મેહલ, ખાસ રાખ્ય મેહલ ને દરેક રાખ્યદર-બારી પ્રધાણોના મેહલ ને મેરીથી માહેર થયો. હલકા મોહલા ને આખર-દાર મોહલાનો તો તે ભામ્યા બન્યો. મહીના ત્રણ નગરનો માહિતી થવામાં ગુમાવ્યા. એવો ભામ્યો થયો કે સઘલાં નગરનો નકશે તેની નજરમાં દોરાયો. એક દીવસ રાજવીક્રમની સ્વારી નીકળી હતી, તે જોતાં પોતાનો તુટી માર્ગમાં એક બાળુ ઉભો રાખ્યો. તેણે વીમાચું કે “આજ મહારા પ્રતાપી પીતાને સઘલા ઠાઠમાઠ ને રાખ્યાલંકારમાં બરાબર જોવાને

ખનશે, માટે ત્યાં લગાર ઠમું ને પીતાના દ્રવણ કરું કે કેવી શોભાયમાન સુરત છે?” આ વીચારે તે દુર ભ્યાં લોકની ગરડી ના હતી ત્યાં ઘોડા ડોભાવી ઉભાં છે ને સ્વારીનો તમાશો જોય છે. નગર લોક સઘળું રસ્તાની બાજુ ને મેરીએ ને છાપડે ભ્યાં પણ જગા મલી ત્યાં જમાવ થઈ ઠસું હતું તે સ્વારી જે પાસથી પસાર થતી ત્યાં તે વેલા સોના રૂપાના ફુલ ફલથી રાજ ઉપર વધારો વરસ્તો હતો. પ્રજાનો પોતાના રાજ ઉપર બહુ પ્રેમ હતો. રાજ હતી ઉપર રત્ન જડીત અમ્મારીમાં ખેડો હતા. તેના તન ઉપર જે જાહેરાત ને મોતીનો પ્રકાશ થયો હતો; તેથી તે માહાન રાજ દેવ સમાન સ્વરૂપે પુંજવા-જાયક પ્રતાપવાન માહમૂરત દીપી હતી. ખેમુલાં રત્નોથી ગરકાવ તેનું બદન અપાર ઝલઝલ થતું હતું. તેણે જે શુક્રતા જડીત મુગટ માંથે મેળ્યો હતો તેની ઝલક ને તેજ આપે તે તે સ્વારીમાં એક સૂર્ય પ્રકાશ્યો હતો. તે પ્રતાપવાન વીરવીરકમની દૃષ્ટી રાજરત્ન ઉપર પડી ને બનેનાં નેણ સામસામાં મળ્યાં, ત્યારે તે રાજ તે તેજથી જવા-નને જોઈ લગાર ચક્રીટ થયા સમ ચોંડ્યા. પણ ભ્યારે તે ઘોડેસ્વાર શૂરાની શલામ ના મલી ત્યારે તો તે લગાર શીકો માર્યો. રાજ વીરકમ ખ્યાલમાં પડ્યો “આ કોઈ માહ રૂપાણ પુનમ ચાંદાજ કોઈ વાહુવેગા ઘોડા ઉપર સવાર થયેલા આકાસથી ઉતરી આપ્યા સમાન જણાય છે. જેણે વદન ઉપર શૂરાએને ધડીબર શક પડે તેવું શસ્ત્ર સજીત ક્વચ્ચ સભ્યું છે. માહ છટાદાર તેની ઘોડે સ્વારી લેવાની ઢપ ને અદ્ધર ખેસવા જેવો રાખ તો સૈનાધીપતી આગો શોભ્યો છે. ઉમર તો બહુ ન્હાની માન માન મર્દ ખપ્યા જેટલી યુજરી દીસે છે ને છે કોણ એ કે મને શલામ કરતો નથી? સીધી નજર ટગર ટગર જોતો રહ્યો છે પણ આડી નજરે પણ લગાર નમતો કે માન દાખવતો નથી? ભ્યાં છે ત્યાં એ કોઈ મોટા રાજધીરાજનો ધુવરાજ જણાય છે. ત્યાં લગી આ ઢંગ તો હોય નહી. હા: હા: આ સમાન સુંદર ને શૂર એક પણ પુત્ર મને હોત ને મ્હારી પાછલ મ્હારા રાજસ્થાન ને સત્તાનો રખેવાલ ને માહરાજ થાત તો હું મ્હારાં ધનભાગ્ય જાણુત.” રાજપુત પણ વીરવીરકમનો રાખ ને દબદબો જોઈ આચંખો પામી વીચારવા લાગો “અહો લખી રૂપા, આ મ્હારો પીતા તો માહબલી એક ખીજે ઈંદ્રજ આ સૃષ્ટી ઉપર જોઈ લેવો. મ્હારે ધાત્યું ક્યમ ફાવશે? હું એ શૂરવીર ધીર વીરજીતને ક્યમ જીતી ગ્રાસલઈ શકીસ? ભ્યાં દેવતા દાનવ સમાન ખપે ત્યાં પછે શુસમ ગમે ત્યમ હોય પણ માનવીનું શો ગળું? હોની પ્રબલમાં જોઈયે શો સાર નીપજે છે?” રાજજીની સ્વારીએ આગલ ચાલી ને રાજરત્ન ત્યાંથી ઘોડા મેલી નીસર્યો. રાજરત્ને ઠરાવ કર્યો, “ઠીક આ સુઅવસરથીજ કોઈ બાજુ રમવી.

પ્રતાપવાન પીતાનું મોહ જોયુંછે તો મને તે જોવા સાથ મ્હારી ગ્રાસ મે-
લવવાની બાજી રચવામાં સગણ ઠીક થયાછે.” તે વીચારે તે આગલ
આખો તો નગરમાં દુર જતાં એક બાગનો દરવાજો ખુલ્લો જોયો. તેમાં
તેણે પોતાનો ઘોડો ચલાવ્યો. તર્તે ત્યાં ઘોડાને જીન લગામ ઉતારી લઈ
પાસે છુટો મેળ્યો ને પોતે જીન લગામનો તક્યો કરી ત્યાં સુગંધી ફુલ ક્યા-
રામાં ઉંધાચો. આ બાગ ખાસ રાજ વીક્રમનો હતો. ત્યાં રાત્રી થોડીક બાકી
છે, તે સીતલ પોહોરે વડી માલણ રાજ માટે ફુલ ચુનવા આવી. તેણે ત્યાં
એક રાજપુત સમાન સ્વરૂપાળ જવાન ઉંધતો જોઈ એક ફુલની ડાંખરી
મારી જગાડ્યો. ઊંધેલો જાગ્યો તેને માલણ પુછવા લાગી, “આ જવાન
તું કોણ છે કે હાં બેધરક નીંદ્રાવસ થયો? આ બાગ રાજ વીક્રમનો છે ને
હું તેની માલણ છું. કોણના હોકમથી તું હાં આવ્યોછે? કોણે તને હાં
આ ફુલના ક્યારામાં ઉંધવાની રજા આપી? હારા હાં ઉંધી ગયાથી સઘળાં
મુંદર ને સુગંધી ફુલ દબાઈ ગયાં તો હું આજ રાજ માટે ક્યાં પુષ્પો લઈ
જવું? અહો જવાન આ બાગમાં દેવદેવતા જવાને પેસવાને સત્તા નથી.
સત્તા કોણના આપની સાવ હોકમ નથીજ. તું એવો કોણ કે તને હાં
ઉંધી જવા ને આ પુષ્પોના સુગંધી ક્યારાનો નાશ કરવાને કસો બય ના
ઉપભયો કે ક્યમ તે મને કહીશ? તું શું ઉજ્જણની પ્રજા નથી? કોઈ પ્ર-
દેશી છે? કોઈ અજાણ્યો, હારો માર્ગ ભુલી માંહે આવી ઘર માફક સુતોછે?
સાચું હોય તે કહી દે.” રાજરત્ને આંખ ચોલતાં જવાબ દીધો “માતા હું
રાજપુત છું. શીકારે નીકલેલો માર્ગ ભુળ્યો હાં બાગમાં આવીને સુતોછું.
થાકો હતો તે થાક ઉતરીછે. તું કહેછ ત્યમ અજાણ્યો ને વળી પ્રદેશી મુ-
શકર જેવો છું. મેં તને માતા કહી પ્રથમથીજ, મ્હારી તું માતા આજથી ને હું
તારો પુત્ર. આ રત્ન તું લે ને મને મ્હારી પાસ થોડા દી રહેવા દે.” એ
કહેતાં એક અમુખ્ય રત્ન માલણના હાથની હથેલી ઉપર મેળ્યું, તે જોતાં તે
તે જીવાન ને વળી મુછ વનાના ચંદ્ર સ્વરૂપ ઉપર ક્રીદા થઈ. માલણે પ્યા-
રથી તેને પોતાને ધરે લઈ જઈ ઉતારે આપ્યો. તેની સેવા માહાન હે-
તથી કરવા લાગી. રાજ વીક્રમની આ ખાસ માલણ હતી જે પુષ્પવૃષ્ટી
કરવા માટે ઠરેલી હતી. કામ માત્ર તેનું ભ્યારે રાજ સીંહાસન ઉપર આવી
ખીરાજે તે આગળ રાજ સીંહાસનને સુગંધી ફુલોની વૃષ્ટી કરવી. આ વાત
રાજરત્નને જાણી. વળી તેને ત્યાં ઉતારે લીધાને થોડા દીવસો પણ ગુજર્યા
છે. માલણ રાજપુત ઉપર બેલેબેલ વારી જાયછે. બહુજ દુરખાની કરેછે.
રાજરત્ન પુષ્પ ચુનવામાં વખતે વખત માલણને કામ લાગેછે. બાગમાં
જઈ એક દીવસ રાજરત્નને એક સ્ત્રી લખી:—

“શ્રી ઉલ્લાસ નગરના રાજા વીક્રમાદિત્યને જાણ થાવ કે અમારે આરા આજ આર વર્ષ થયાં તમેએ મોકાણું નથી, તે ચઢેલું આરા તર્ત આ કાગલ વાંચતા વારમાં મોકલી આપવું. કહું છું ધીલ લગારે કરશે મા. સહી આશયાળ.” એ ચીઠી પુષ્પવૃષ્ટી ટોપલીમાં માલણ ના જાણતાં પુષ્પોમાં ભેલી નાખી. ધારા પ્રમાણે સીંહાસન ઉપર પુષ્પવૃષ્ટી થઈ. ત્યાં પેલી ચીઠી માલણ ના જાણતાં સીંહાસનની ખેડકની બાજુ પુષ્પો વચ્ચે પડી રહી. ભ્યારે વીક્રમ તે સીંહાસન ઉપર આવી ખેડો, રાજકારભારી ને રાજપ્રધાણો આવી પોતાની ખેડકે ખીરાભ્યા. રાજ કારેબાર ધડી અર્ધ ધડી રાખીતા માફક ચાળ્યોછે તેટલાં બાજુમાં પડેલી ચીઠી ઉપર આચીતી રાજવીક્રમની નજર ગઈ. તે ચીઠી રાજ્યે લઈ ખોલી વાંચી તો માહેની ખીનાજાણી તેની અચરતીને પાર નથી. રાજ્યે તે રોક પ્રધાણોને આપ્યો. સધળાએ વાંચી ખોળ્યા “માહરાજ, લખનાર ખીલકુલ સુખ કે સાવ ગાંડો માલમ પડે છે કે ભ્યાં છિંદ્રની હામ લડે તે જેવા રૂસા રાજ પાસ આસની ઉધરાણી કરે છે?” વીક્રમ પણ તેમ સમભ્યો. રાખીતા માફક પછી કારેબાર ચાળ્યો. રાજરત્ન ત્યાં વેપારીના પેરાગમાં હાજરહતો તેણે સધળો મામલો જાણ્યો. કચેરીએ આરા માગનારને સુખ કીંવા ગાંડોડ્યોછે તો ફરી ખીજે પાદી પત્ર લખવો. એ નકી વીચારે ખીજે દીવસે ખીજે પત્ર લખી પેહેલા માફક ટોપલીના કુલોમાં ભેસ્યો. ફરીપણ દરબાર ભરાઈ. રાજ તખ્તે આવી ખીરાભ્યા. પ્રધાણો પણ હાજર થયાછે. ફરી રાજકારેબાર કચેરી પોતાના કામે વલગીછે, તેટલાં રાજજીની નેધાએ વલી રોક પડ્યો તે ઉંચકી ખોલી વાંચ્યો:—“રાજા વીક્રમાદિત્યે પોતાની શેભામાં આર વર્ષનું ચઢેલું આરા તર્ત વેળ ખોવે મોકલી આપવું. ગઈકાલ મને રાખ્ય શભાસદાએ ગાંડો ને સુખડેડવી લક્ષ ના દેવાને બુલઠાપ ખાધીછે. હું નકે નકી જાણાવું છું કે મ્હારે આરા મને નહી મલશે તો નગરની પાયામાળી થશે ને ઉલ્લન રાખ્ય લય પામશે. જે તમે ડાહ્યા હોવ તો સુખ રાખ્યપ્રધાણોનું કાંધએ ન સાંભલતાં તત્કાલ અમારા ચઢેલા આરાનો આપર ને ભરયાબારમાં નીકાલ કરજો. વાતના અખાડા કચ્છામાં માલ નથી. નકી કચ્છામાં સર્વ જીની નવી શેભાજલવાઈછે. જે મ્હારે પેહેલા કાગળ વાંચીને મ્હારે ચઢેલું આરા મોકલી આપું હતે તો આ ખીજે ત્રાસદાયક વચ્ચનેનો પત્ર લખવાને મને આ ખેદકારક માર્ગ લેવો પડતે નહી. સહી આશયાળ” રાજ આ ખીજે કાગલ વાંચતાં ચોંડ્યો. તેણે તે તર્ત પ્રધાણોને વાચવા આપ્યો. રાજ ખોળ્યો “એવો તે કોણ આશ્યો છે કે હું જેવા પૃથ્વીપતી માહરાજ પાસ આરાની ઉધરાણી કરે છે? એને પકડી લાયક સજો કરવી જોઈએ કે

ફરી એના જેવી કોઈ ખીચ્છખી કરવાને હોંમત ખીડ નહી. આ વીચે ખીજ પ્રધાણો ને રાજ વચ્ચે મસલહત થઈ ત્યાં તે આશ્ચો પકડવાનું ખીડું મેલાયું. “જે કોઈ આ હોંમતવાન આશ્ચાને પકડી લાવી રાજ કચેરીમાં હાજર કરે તેને પાંચ મુલકની જગીર ને રાજેન્દ્રનો ખીતાબ અર્પણ થશે.” આ ખીડું મેલાયું તે રાજના ખાસ બે બ્રાહ્મણ પ્રધાણો જેઓ સગા ભાઈ હતા તેઓએ તે કચેરીમાંથી ઊંચકી લીધું ને રાજને શલામ કરી કે “આશ્ચાને પકડી અમે હાજર કરશું. તમે જેવા પરદુષ્ખલનજન માહરાજની રાજધાણીમાં આશ્ચો તે કેવો હોય? અમે બંને ભાઈ નગરના ઉત્તર દરવાજે આજ રાત્રે ચોકી મેલીશું ને ત્યાંથી એ આશ્ચાને પકડવાના અમારા યતનનું મંદાણ કરીશું. જો આશ્ચો રાજખીજ હશે તો ત્યાં અમને મળી ખાઠ ખીડશે, નીકર તે હલકી વર્ણનો જાણવો. અમારી ચોકી ઉપર તે આવી લાગે તો રાજજી નીચ્ચ માણજે કે તેને પકડી ખાંધોજ. તેના નાખ કાન કાપી સઘલે મોહને ચુનો લગાડી રાજ્ય કચેરીમાં હાજર કરીશું. પછી જે રાજજીને શીક્ષા કરવી હોય તે કરે.” કચેરી પરખાસ્ત થઈ. આ સઘલો તમાશે જોવા ને ત્યાંની બની જાણવા રાજરાજ હાજર હતો. તેણે તે સઘલો ખંદાખસ્ત જાણી લીધા. તે માલજીને ઉતારે આખા પછે વીચારવા લાગ્યો કે “આ બે ભાઈ સેહદેવ ને મુલદેવ બણેલા ને પુરા લક્ષણો બ્રાહ્મણો છે. વળી ઉત્તમ પંકડીના પ્રધાણો કેહવાયછે. વળી ચતુરાઈમાં વખણાયલી જોડ છે. શે પરાક્રમ રચું કે એ બંને પોતાના ગર્વના નાશમાં સખડ? એ બંને મગરૂરીથી મ્હારા હાલ કરવાને પંકાઈ બોળ્યા તેવી સ્થિતિ એઓનીજ કચ્ચે તો કેમ?” પછે રાત્રે માલજી વગેરે સઘલાં ભર-ઉંગમાં પડ્યાં કે મધરાત્ર ઉપર બે પોહોર થયા પછે પોતે સ્ત્રી શૃંગાર કચ્ચો. સુંદર શરીર તેથી સુંદરીનો વેષ લીધા કે ઈંદ્રની ગુણકાજ બની. પછે પુંજ પાત્રીની થાળ લઈ છણણ છણણ ઝાંઝરનો ઝળકાર કરતી ચાલે ચાળ્યો તે પેલી ઉતરતી ચોકી તરફ ગયો. ત્યાં જોય શું કે પેલા પ્રધાણો ઠીક જમાદાર ને શીખાઈઓ લઈ ચોકાસીમાં બેઠાછે. બ્રાહ્મણ ભાઈઓમાંના એકની નજર તે ઉપર પડી કે કોઈ સુંદરી ચાલે શૃંગાર કરી દેવ પુંજની થાલ લઈ જાયછે તેથી તર્ત જમાદારને કહ્યું કે “પેલી નવ જોખના સુંદરીને મ્હારી કને બોલાવી લાવ.” જમાદાર હેકમ બજા લાવ્યો. સેહદેવ પ્રથમ તે સુંદરીને પ્રમ કચ્ચો “આ સુંદરી તું કોણ સ્ત્રી છે? આ મધરાત્રે આ અમુખ્ય શૃંગાર સજી કરી ક્યાં જાયછે?” તે સુંદરી બોલી “સેહદેવ તમે મ્હારા ધરના ગુરૂ બ્રાહ્મણ થઈ મનેજ બુળ્યા? હું રાજકન્યા છું, તે હર-શીખમાતાની પુંજએ જાવું છું. તે પુંજ કરી ફરીશ તે વેલા જે પેહેલા

પુરૂષ મારા દીકામાં આવશે તેને હું વરીશ. મને રાજમંદીર અનગમતું થયું છે. રાજ્યરીતીનું બંદીખાણું મહારાથી સહન થઈ શકતું નથી. કોઈ લાયક સાથ મળશે તો તે સાથ હું છાંથી નીકળી જઈશ. મહારી પાસ પુણ્ડળ ખજાણો અનમોલ રત્નોનો છે. એક રાતના પાંચસો કોસ ચાલનારી એ ઘોડી તૈયાર રાખી છે. તૈયારીમાં કસી મના નથી. માત્ર હરસીધ માતાના દ્રવણ કરી આવું એટલી ખાતી છે. પણ સેહેદેવ તમે આજ મધરાત છાં કેમ ? મને જરૂર તે કેહો કે તે સાંભળી હું જઈ. મહારં તમારી ઉપર શા સખ્ય હેત દોરે છે. જાણે તમે પાસથી આગળ ખસુંજ નહીં.” સેહેદેવ તે સુંદરીના શૃંગાર ને જોખન જોઈ બસ પલક મેલામાં મોહી પડ્યોજ, “કામીણી તું મને તો પુંજ પેહેલાં મલી તો પછે આપણે બન્ને ધણી ધણાણી. વળી ખીજે કોણ આ રાત્રી તને મળશે, જાણી?” સુંદરી ખાલી “મને પણ કમ જાલ ઉપભ્યું નથી. પણ ન્યારે તમે મહારા સ્વામી થયાછો તો હરશીધ માતાને મેલી તમનેજ આ સઘળી પુંજપાત્રીના સામણ વધાવી અર્પણ કરું.” પછે પેલી યાજમાંથી સઘળો પુંજનો સામણ કાઢી સેહેદેવને ચઢાવ્યો. કુજના હાર પેઢાવ્યા. કકુનાં ઠીલાં કચ્યાં. તેલ છાંટ્યું ને લાડવો ખવાડ્યો. પેલા સઘલા સીપાઈ તથા જમાદારને પણ ખીજ લાડવા તે ખુશાલીમાં વેહેવી ખવાડ્યા. આ લાડવા કેડી વસ્તુના બનાવ્યા હતા તે ખાતાંવાર સઘલા સુઝા પામ્યા. સેહેદેવને જો તે કચેરીમાં ખાળ્યો હતો તે સઘળાં ચીનથી નકી કચ્યો. ત્યાંથી, નાખ કાન કાપ્યા, ને મોહિને ચુનો લગાડ્યો. રાજરત્ન પછે સુંદરીવેષે ખીજ ખાજી સુજદેવ ચોકી લઈ ખેડો હતો ત્યાંથી પેહેલાં પ્રમાણે ચાળ્યો. ત્યાં પણ સેહેદેવને કચ્યા પ્રમાણે ચતુરાઈમાં કાપ્યો ને તેના પણ તેવાજ ખુશ હાલ કચ્યા. ત્યાંથી તે સુંદરી ઠાઠમોડે રાજના મંદીર પાસથી ચાલી. ત્યાં ઉમિલા ચોકીદાર સીપા-આ તે સુંદરીને જોઈ રહ્યાછે તેટલાં તે સુંદરીએ તેઓને કહ્યું “બ્રાહ્મણ પ્રધાણેએ પેલા આશ્યાને પકડ્યોછે તે ખખર રાજજીને કહે.” રાજરત્ન ત્યાંથી ચાળ્યો તે પોહિર રાત્રી રહી ત્યારે પોતાના ઉતારે ચાળ્યો. સ્ત્રી શૃંગાર ઉતારી તે પોતાના અશલ પોશાગે પોતાની ઓગડીમાં નચીતે ઉઠેલો.

પરેઠિયે નગરમાં આશ્યા પકડાયોની હેલા થઈ રહી. રાજ વીક્રમે ન્યારે આ સમાચાર જાણ્યા ત્યારે તે બહુ મજ થયો. આશ્યાની અડચણ ટાલવાલા પ્રધાણો મોટે મોટું મત બાંધીને જલદીથી રાજ્ય કચેરી જરી. બંદવા આશ્યાને ત્યાં દરબારમાં ખેલાવી મંગાવ્યા. નાખ કાન વનાના એ ચુનો ચોપડલા એહેરવાળાઓને જોતાંજ રાજ કોપ કરી ઉઠ્યો.

“અયોગ્ય કાગલ લખી આરા માગવાના પરીણામમાં આ શેા શીક્ષા પામ્યાછે તે સમજ્યા ના હોવ તો વળી પુરતીપેર સમજવવાવાળા મીઆ-ણવાનાની તલવાર લઈ મારામ્મે આપ્યાથી વીરરાયલી શ્યાણું ઠીક અંડાણ થશે.” આશ્વા સમાન શીક્ષામાં હાજર થયલા રાજના અને પ્રધાણો સે હેદેવ ને મુળદેવ ઐત્રીવારે ખેલી ઉઠ્યા “માહ પ્રતાપી રાજાજી અમે આશ્વા નથી પણ પ્રાહ્મણ પ્રધાણો સે હેદેવ ને મુળદેવ છેયે. અમામ્મે આશ્વાને પકડયો નહી પણ આશ્વામ્મે અમને પકડી આ સ્થીતી કરીછે.” પછે તે અને ભાઈ ધણા લજવાયા. જે કે રાજામ્મે આ હાલ બનવાની હ-કીકત પુછી પણ તેમ્મે મુગાજી ઉભા. રાજા માહ ઉદાશ થયો ને અનેને તેમને મકાન જઈ પોતાની હાલતને ઇલાજ કરવાને તાકીદ કરી. વળી કહ્યું કે “નામ્મ કાન વનાના પ્રધાણોથી રાજ્ય દરબારને કલંક છે, માટે તમને ખેરો મુસારો મલશે. તમારે ગામ ખાઈ આનંદમાં રીન ગાળવા.”

રાજા આશ્વાના બલ ને આતુચ્છ માટે ચીંતાતુર થયો. ફરી તેણે ક-ચેરીમાં આશ્વાને પકડી લાવવાનું ખીડું મેળ્યું. તે નટ ને ખટ નામના રાજના માહ પરાક્રમી ને હાસ્ય શક્તીવાળા ખાસ હજમોમ્મે ઉઠાવ્યું. તેમ્મે ખોખ્યા “શ્યાણપણ ને દીર્ઘ દટ્ટીમાં હજમોની બરેબરી કોઈ કરી શકનાર નહી. અમે તો ખરા કે આશ્વાને પકડી, તેનું નામ્મ કાન કાપી ઝાડ સાથ ઉંચે બાંધી ટાંગ્યે. અમે બે પશ્ચમની ભાગીલના અને દરવાજે નોખા નોખા ચોકી કરતા ખેસીશું ને તેની સઘળી હીલચાલની ખખર મેલશી તેના મંખો ઉતારીશું ને રાજ્ય કચેરીમ્મે લાવી હાજર કરીશું.” કચેરી ખરખાસ્ત થઈ. નટ ને ખટ જોઈતી ચોકી સંગાતે પશ્ચીમ ભા-ગોળ તરફ ચાલ્યા ને રાત્ર ત્યાં વીસામો લઈ રહ્યા. કચેરીની વાલ સઘળી રાત્રપુત્રે ત્યાં હાજર હોવાથી જાણી. તે પણ જ્યે પોતાને ઉતારે ગયો તેવે હરીકાઈની સરસાઈ મેલવવાની મનમાં ગોઠવણ કરવા લાગો. તેણે જોગીને વેશ ધારણ કર્યો. સીર ઝટા ને ખાંધે ઝાળી ઓગલી લીધી. એક દુમકું સંગાતે રાખ્યું. તેમાં કેટલી પાણી ભર્યું હતું. તે જોગીસ્વરૂપ ધારણે આલેખ જગાવતો મધગત ગુજસ્થા પછે પેલી પશ્ચમની ભાગોલ તરફ ચાલ્યો. તે બાજુ નટ ખેડો હતો તે તેને જોતાંજ ખોખ્યા “ખાવાજી આ મધગતે અલેખ જગાવતાં શેા નફો થશે? સઘણું નગર તો નીદ્રા ખેંચેછે ને તું ભીક્ષા માંગેછે એ તો કૌતુક છે.” “મને નગર કે નગરખાસી સંગાતે શેા સંબંધ છે? હું ભીક્ષા માટે નીકળ્યો નથી. હું તો રહારા રાખીતા પ્રમાણે ફેલાસથી છાંં નદી તટ સ્નાન કરવા લ્યમ હમેશા આપુંછું ત્યમ આવ્યોછું.

મેં સ્નાન કર્યું કે ફરી રાખીતા પ્રમાણે કૈલાસ ચાળ્યોજ. ઓ નટ તું હાં
 ગ્રાશ્યાને પકડવા ખેડોછે તે ગ્રાશ્યો તને મલનાર નથી,” જોગીએ જવાબ
 વાળ્યો. નટ બોલ્યો “બાવાજી તે ગ્રાશ્યો પકડાય તેવો કોઈ દુચ્છેડો ત્હારી
 પાસ છે?” જોગી બોલ્યો “હજાર પ્રાણાણુ જમાડવાની કબુલાત આપે
 તો અબગડી ગ્રાશ્યો ક્યાં છે તે તને દેખાડી દઉં.” નટ બોલ્યો “ધનામ
 મળ્યા પછે હજાર પ્રાણાણુ જમાડીશ.” જોગી તે સાંભલી સંતોષ પામ્યો
 હોય ત્યમ નટ પાસ જઈ ખેડો. તર્ત તુમડાંમાંથી એક પચાલી કેશી પાણી
 ભરી કાઢી તે નટના હાથમાં પકડાવી બોલ્યો “સાચ રહેજે. આ સ્વર્ગ
 અમૃત ભરેલી પાલી આંખ વીચી પી. એની કરામતથી તું સૃષ્ટીની છાતી
 છુવાઈ દેખીશ. ખીજી પાલી પીવે સ્વર્ગને સધલો મહીમા તને નજરે
 પડશે. ત્રીજી પીધી કે પાતાલ ત્હારી પાસ ખુલ્લું થયુંજ. પણ તને તો
 માત્ર એક ગ્રાશ્યો પકડવો છે તો એક પચાલી ખસ છે.” લોભીને ઇચ્છેલું
 મલવાની આશા મલે તો દેખતો અંધ થઈ જઈ પાસેનું પણ ખોવાને રાજી
 થાય, ત્યમ નટ જોગીને સાચો માણી પાલી પી ગયો. નટે વીચાર્યું પાણી
 એક પીવાના બદલામાં હજાર પ્રાણાણુ જમાડવા પડશે ને ત્રણ પાલી
 મોટે પણ તેટલાજ, તો હું ત્રણ પી લેલોકના સધળાં ખુણે ખુણાનો તમાશો
 ને ભરમ પાસુ તો ડ્યમ ? તેથી કેહવાલાગો “બાવાજી ખીજી પાલી પણ
 પાવો કે સ્વર્ગ તમાશો જોઈ વલું.” જોગીએ ખીજીએ ભરી કાઢી. કાંઈ
 તે ઉપર બબરી કુડ્યો. નટે તે લઈ અપાટામાં ગલે ગટ દઈ ઉતારી. વળી
 હજમનીજ જાત. તે બોલ્યો “ત્રીજી પણ થો.” જોગીએ તર્ત ત્રીજી
 પાલી પીવાને આપી. નટે તે હાથમાં લઈ મનમનથી પી પાલી જોગીના
 હાથમાં આપતાંમાંજ તે મુરડું થઈ પડ્યો. ત્યારે રાજકુવરે તેની પાગડીથી
 બાંધી તેને ઝાડ સાથે ઉંધો લટકાવી દીધો. તેના નાખ કાન કાપી લઈ
 ન્યાં ખટ ખેડો હતો તે બાજુ તે અલેખ જગાવતો ચાલ્યો. ખટે પણ
 નટ પ્રમાણે જોગીને પ્રશ્ન પુછ્યો ને આમણુ સામણુ ઉતર પ્રત્યૂતર થઈ
 એક બે ને ત્રણ પાલી પી જઈ તે પણ નટના હાથે ત્યાં ઝાડ સંગાતે બંધાઈ
 લટકતો થયો. રાજપુત્ર બે ધડી રાત્ર બાકી તે વેલાએ પોતાના હરીફનો
 ઠીક રકાસ કરી ઉતારે આવ્યો. તે સોંગ ઉતારી અસલ વચ્ચે પેઠી આનંદ
 પોતાની ઓરડીમાં સુતો. પણ ઉતારે જવા પેહેલાં રાજની મેરીના રખ-
 વાલિને ગ્રાશ્યો પકડાયા મોટે જાણુ કરી ગયાથી રાજ તે સમાચાર જાણી
 ખુશ ખુશ થયો હતો. ત્યારે રાજ્ય કચેરીની ઠઠ મલી ત્યારે ગ્રાશ્યા હાજર
 થયા. રાજ તે ઉપર બહુ કોપાયમાન થયો. પણ અંધે તો નટ ને ખટ તે
 હાલહવાલ ગ્રાશ્યા જણાયા. રાજ બોલ્યો “આ તમારા શો હાલ ?” નટ ને ખટ

ધણાજ લજવાયા. કાંઈ ખોલી શક્યા નહી. રાજાએ તેઓને પણ પેલા ખે બ્રાહ્મણો પ્રમાણે મુશારે ખાંધી ગામ જઈ ખાકીની ઉમર રેહવા કહ્યું.

રાજાએ નઠ ને ખટની જુરી દશા થયાથી આશ્યાના બલને જખરે જાણ્યું. તેણે ફરી સભા વચ્ચે ખીડું મેલતાં પોતાના મંત્રીઓને જાણાવ્યું કે “તે આશ્યો માહ જખરે ને ધણાજ ચખરાક છે. તમે નભરવસપણે કામ લોછો તેથી તમે નામોશી પામેછો. મોટે મોટી હોશ્યારી વાપડો. આ ખીડું વળી કોઈ શૂરે ચતૂર મંત્રી લીચે ને એવું નહી થાય કે તે પણ વળી આગલાઓની અવસ્તામાં સપડાઈ જઈ ખાતલ થાય!” આ ખીડું લલો ને પતો ખે રાજના આસ હલવાઈઓએ ઝડક્યું ને આશ્યાને પકડી લાવવા ત્યમ તેના જુરાહાલ કરવાની ખાતરી દીધી. ઇનામ જખરે તેની પણ લાલચ પડી. લલો ને પતાએ ખુબ હોશ્યારી ભરી જીખ ચલાવી, “હજમ તે હજમજ. માયું ખોડી જાણે. બ્રાહ્મણના દીકરા તો ભીક્ષાથી પેટ ભરે. અમે બને ભાઈ તો બજારના ખેસનાર, મોટા વરાના પકવાણુ પુરાં પાડનાર, લઈચે દામ તેનું ભાગ્ય પા મુલનું તોલી દેનારા; એવા હોશ્યાર. વળી હજરે તરેહના લોક સંગાતે વેહવાર વાતચીતમાં આવનારા; તે સેજ અબ્દમાં પર્ખ કરી લઈચે ખોલનારને, તેવા ચતૂર. આજ અમે બને ચકલે અમારી મીથાઈની દુકાણે ચોકાસી રાખીશું. કાંઈ પણ જીવંતથી આશ્યાને પકડી તેના બને કર છેડી શીક્ષા કરી નીર્બલ કરીશું. રાજકચેરી ભરાયે તે વેલા હાં લાવી હાજર કરીશું કે તેના ગર્વ ને જીલમનું સાસન થાય.” રાજ હલવાઈઓને સાંભલી હરખાચો કે આશ્યો સપડાચો. કચેરી ખરખાસ્ત. સઘલી સભા વીસરજન થઈ. રાજ મ્હોલે ચાખ્યો. રાજપુત્ર સભામાં પ્રજા વેસે આવ્યો હતો તે હલવાઈઓની વાત જાણી તેના વીચાર કરતો તેઓની પાછળ પાછળ તેઓની મીથાઈની દુકાન ને ઘર ખરાખર જોઈ લઈ પછે પોતાને ઉતારે ચાખ્યો.

રાત્રે નગર નીંદ્રાવસ થયું, પણ લલો ને પતો રાજ પાસથી ખીડું ઝડપી આવેલા, તેઓ આશ્યાની ચોકી કરતા નોખી નોખી દુકાણુ માહે ખેડાછે. બ્યાં લલો છે ત્યાં પ્રથમ રાજરતન કાસદના વેષે ગયો. લલોએ તો દુકાણુ બંધ કરી હતો ને માહે છુપાઈ ખેડો હતો પણ લોખણની જાલીના દરવાજા હોયાથી તે માંહેથી બહારનો સઘલો જાવ આવ તમાશો જોતો હતો. તેને જોતાંજ રાજરતને અરધો રૂપયો કાઢી તે ઉપર પેલી જાલીના ખકારામાંહેથી ફેંકયો. “હું કાસદ સીપાઈ બહુ દુર દેશથી વાટ કાપી હાં આવ્યો છું. હું બુખ્યો ને ધણા દીવસ થયા જંગલી કણ ને ફળ ખાઈ

કંટાળ્યો છું મોટે મને પરચુરણ સુખડી આળ કે પેટને સંતોષું.” લલો
એ તેની હાલત જોઈ તેનું કહ્યું સાચું માંણી અરધાની મીયાઈ જોખી
ખાંધી જલનીના બકારામાંથી પોતાનો હાથ બહાર કાઢી કાસદને આપે છે
તે લેવાના મીષે તર્ત રાજરત્ને તેનો કર ધરી ખેંચ્યો તે છોડવવા તેણે
ખીજો કર બહાર કાઢ્યો. તે પણ પેટેલાં જોવી ઢપે પકડી તે ખુબ તાણી લઈ
ખેાળ્યો “મૃત્યુ પામ્યોજ જો એક એ કરી છે તો. સંભારજો! હારા રાજને
કહેજો મહારે બાર વર્ષનું શ્રાશ જલડી ચુકાવી દે,” કહીને પોતાના બળને
પુરતું વાપડી લલને તે જલની સાથે સીકડી ખાંધ્યો. પછે પોતાની પાસથી
જ્હાની તલવાર કાઢી તેના બને જોંચા કાપી લઈ આવ્યો. તે પતાના
મકાને આવ્યો અને તેને પણ લલની રવેસ હાથથી ફસાવી ખાંધી શ્રાશ
ચુકાવી દેવા રાજને કેહવાની તાકીદ કરી હાથના જોંચા જ્હાડી કાપી
ત્યાંથી પણ જ્યમ આવ્યો હતો ત્યમ આવ્યો ગયો. ત્યાંથી જતાં વળી આગલ
પ્રમાણે દરબારના ચોકીદારને આશ્વા પકડાવાની ખબર કસ્યા પછે
પોતાને ઉતારે આવી વેષ બદલી નર્મીતે નીદ્રા ખેંચવા લાગો.

દીવસ પ્રગટયો. સુર્યના તેજશ્રી કીરણોની વૃષ્ટીથી સૃષ્ટી ઝલઝલા-
યમાન થઈ રહી, ત્યારે ઈંદ્ર સમાન સ્વરૂપવાન ને કીર્તિ મહીમાવાણ
વીક્રમરાજ દરબારમાં સીંહાસન ઉપર સઘલા મંત્રીઓના નમસ્કાર વચ્ચે
આવી ખીરાજમાન થયો. વડા પ્રધાણે લલા ને પતાની દુકાણ સંગાતે
ખાંધેલા આશ્વાએને માહરાજ સન્મુખ હાજર કરવાને હોકમ કસ્યો.
રાજદરબારના સીપાઇઓ દોડ્યા જોંચ્યાં તે આશ્વા તો નહી પણ પેલા બને
હલવાઈએને છોડી ત્યાં રાજકચેરીમાં લાવ્યા. રાજ તે બનેથી આશ્વાનો
હેવાલ સાંભળી માહ ચીંતાતુર થયો. હલવાઈએ લલા પતાને તેઓને
આસ ગામ જઈ રેહવા તાકીદ કરી ને ગુજરાનો ખેડો મુસારે મુકરર કરી
પોતા પાસેથી વીધાય કસ્યા. વળી રાજએ કચેરીમાં ખીડું મેળું. નગરમાં
જ્યમ જ્યમ આશ્વાની વાત પસરતી ચાલી ત્યમ ત્યમ કચેરીમાં નગરનું
જ્હાનું મોટું સઘલું લોક જમાવ થવા લાગ્યું. આજ કચેરીમાં પુષ્કળ ખીરદી
થઈ હતી. જુના ને વૃદ્ધ દરબારીઓ પણ આવી હાજર થયા હતા. ત્યમ
રાજજી ને તેના સઘળા ખંડણ્યાઓના પ્રતીનીધીઓએ હાજર થયા હતા.
સઘલા, બળવાન આશ્વાની આતુરાઈથી દંગ થઈ તેના પરાક્રમથી તાજુબ
થતા હતા. આ સઘલી માહાન ઠંઠ વચ્ચે નગરનો કોટવાલ કીરતી મેલ-
વવાને લલચાચો. તેણે તે ખીડું તર્ત ઉંચકી લીધું. પોતાનું સીસ રાજને ચરણ
લગી નમાવી કેહવા લાગ્યો “માહન પ્રતાપી માહારાજજી તમે નર્મીત

રહો. આજ રાત્રે હું જાતે નગ્રમાં ચોકી ફરી એ નાલાયક આશ્યાને પકડી રાજ દરબારમાં હાજર કરીશ.” રાજ્ય કચેરી ખરખારત થઈ. રાજાને મંત્રીઓ ચીંતાતુર ઉઠી ચાલ્યા. કોઠવાળે પોતાને મંડીરે આવ્યા. રાજરત્ન વેપારી વેપમાં રાજ્યકચેરીમાં હતો તે આજ તો કોઠવાલ સાથે કામ લેવું છે તેની તદખીર રચવા પોતાને ઉતારે જઈ લુગડાં કાઢી ફલવારીની ઘટા ધોરતો બેઠો. રાત્ર પહેર બે વહી કે રાજરત્ન ધોભી બન્યો. તે નગરના મોટા તલાવ પાસે જઈ જુના લુગડાં કાઢી બેઠો. તે એક તુમડું માનવીના માથા જેવું ઉજલું કરી લઈ ગયો હતો. તે તલાવમાં ઉતરી વચોવચ મુકી ક્રીનારે તરી નીકળ્યો. જ્યમ નીરધન ધોભી મેલાં લુગડાં વેપ ત્યમ તે પોતાની સંગાતે લઈ ગયલાં લુગડાંને તલાવના ક્રીનારે તેના પાણીથી ધોવા લાગ્યો. તેણે ત્યાં ચોકી ફરતો ઘોડેસ્વાર કોઠવાલ આવ્યો. તે ધોભીને કપડાં ઘોતાં જોઈ પુછવા લાગ્યો “કોઈ આ માર્ગે થઈ જોર-વર જોવા પ્રદેશી ગયોછે? જો જતાં જોયો હોય તો કેહ.” ધોભી બોલ્યો “તું પુછેછ તેવો કોઈ તલાવ ક્રીનારે બેઠો હતો પણ તેને જોતાં ને ત્હારા ઘોડાના કદમનો આવાજ સાંભલતાં તલાવમાં પડ્યોછે.” ધોભી બોલ્યો કે કોઠવાલે જાણું આશ્યો મ્હારા ડરે આ તલાવમાં છુપાઈ રહેવા પડ્યો છે. રાત્ર પણ આંદની પ્રકાશતી હતી, તેથી તલાવમાં મનુષ્ય માથાં શરીરું હીલતું તેણે કાંઈ જોતાંવાર ઘોડેથી કુદી પડી પોતાનો ઘોડો તથા કપડાં પેલા ધોભીને હવાલે સોંપી પોતે માત્ર નાગી તલવાર લઈ તલાવમાં પડ્યો કે પેલા આશ્યાને પકડે. તે ઘોડો કુર ગયો કે ધોભીનો વેપ કાઢી રાજરત્ન કોઠવાલનો પોશાગ પેઠી તેને ઘોડે સ્વાર થયો. કોઠવાલ છટકાંમાં સપડાયો તેથી રાજરત્નથી હસ્યા વનાડોભાઈ નહી. તેણે મોટે હસી આવજા માસ્યો “કોઠવાળ ત્હારા રાજને કહેજે કે મ્હારં બાર વર્ષનું આશ ચુકાવી દે, નીકર તારી આખર રેહનાર નહી.” કોઠવાલ તે સાંભલી વીચાર કરે તે પેહલાં તો તેણે ઘોડો પવન મીશાલે મેળ્યો. રાજરત્ન ઉતારે આવી આગલ પ્રમાણે નચીતે જાયો. કોઠવાલ આશ્યાથી ઠગાયલો તલાવમાંથી બાહર નીકલી શરમીંદી સ્થીતીમાં પોતાને ધરે જઈ નામોશીનો વીચાર કરતો સારી રાત્ર જંગૂત બેઠો હતો. બ્યારે બીજો દીવસ રાજ્ય કચેરી મલીને સઘલી પ્રજા ને સઘલા પ્રધાણો હાજર થયા ત્યારે રાજા વીરવીરકમ ત્યાં ઈંદ્ર સમાન રાજ્યા-લંકારથી ભરપુર સીંહાંસને આવી બીરાળ્યો. પછે કોઠવાલને બોલાવ્યો. તેણે મોહ નીચું કરી રાત્રની સઘલી બીના જાહેર કરી. પોતાની અનાથ હાલત જાહેર કરતાં તેને મોહ પ્રસેવના ખુંદ કુટ્યાંજ. તે લાજનો માસ્યો વગર રાજની રાજ પામી મરણ્યો થયો. આસનો દાવા સાંભળ્યો તેનું તોલ

પોતાના કોઠવાલની સ્થિતિ સાથે કરી રાજ વીક્રમ માહ આશ્ચર્ય થયો કે “એ કોણ છે કે મહારા માહ પ્રતાપી નગરમાં આજ પપ્પવાડયું થયું ત્રાસ પાડી રહ્યો છે? કાંઈ પણ યુક્તિથી એને પકડી શિક્ષા કરી કેદમાં પુરવો તો જોઈએ. આ ખીકું હું મેલું છું તે જોનામાં આપ્રત હોય તેણે જ ઉચ્ચકવું. એ આશ્વાને પકડી લાવનારનું ધનામ મેં આગલથી જોવું કચ્છું છે, એટલું જ નહીં પણ તે જો મધ્ય કરશે તેટલું રાજ્ય તેને ધનામ બક્ષીશ.” આ મોટાં ધનામ ને કીરતી ખાટવાની આશાએ વડા પ્રધાણે તે ખીકું ઉઠાવ્યું ને આશ્વાને લાવી હાજર કરવાની કચ્છલાત દીધી. વડા પ્રધાણે ખીકું ઊંચક્યાથી તો સધલી પ્રજા ને દરબારને જીવી જ ઉમેદ ઉપજી. રાજ પણ નીર્ભય થયો ને સધલો રાજ્યમંડળ આનંદમય અરખાસત થયો. કચેરીમાં રાજરતન હાજર હતો તે પ્રધાણની જીવંતી કરવામાં ગુંડાયો.

રાત્રે પ્રધાણ પોતે એક બેક્રીમતી ઘોડે સ્વાર થઈ નગરમાં મધરાત પછે ગુપ્તગુપ્ત ચોકી ફરવા લાગો. તે પોતાની આશ્વા ઉપર જીત થવાની ચોકસ ખાતરી જાણતો હતો. તે મધરાત જો પોહાર ગુજરી તેટલાં તો નગરમાં ફરી વળ્યો. વળી તેણે નગરના લોકને રાત્રે નવ કલાક પછે કોઈ ધને ઘર બહાર નીકળવાને તાકીદથી મનાઈ કરેલી તેથી તે કોઈને પણ બહાર નીસરેલો કે ફરતો જોય તે પછે સગોભાઈ કાં નાહોય તેને પણ કેદમાં પુરી દેવાને પકડોડેગવ રાખી નીકલેલો, પણ ઠંઠરે પીટાયો હતો તેથી કોઈ પક્ષી નામે ક્યાંઈ દીસે નહીં એવું નગર સુમસામ થયું હતું. તે સાં નગર ફરી વળતો નગરના કોઠ લગી ગયો. પછે કોઠ બહાર નીકળી આસપાસ ફરવા લાગો. ત્યાં રાજ્યબાગથી દુર કોઈનાં ડાલવાનો અવાજ સાંભલી ત્યાં ગયો તો કોઈ અરત અનાથ જે દાના નાખી ડાલે છે તેને જોઈ વજીર કોઈના ત્યાંથી પસાર થવા બાંધે પુછ્યું “દાસી કોઈ હાંથી મોટા કે નહાનો મરદ પસાર થયો જોયો છે?” આ ડાસી કોઈ નહીં પણ આપણો રાજરતન પોતે ડાલનારીના સોંગમાં ત્યાં નાટક રચી રહ્યો હતો. તેણે જવાબ દીધો કે “હું વીધવા થવા પછે મુદત થઈ હાં ડાલી પેટ ભરું છું પણ આજ રાત્ર સીવાય મેં કોઈને હાંથી પસાર થયો જોયો કે જાણ્યો નથી. આ એક મોટો મનીષ ઉતરથી આજે દખલ તરફ ગયો છે.” તે સાંભલતાં જ પ્રધાણ દખલ તરફ ઘોડા મારી આજે જો ત્યાં તે આશ્વા છે. મહી મહી અર્ધ ધડી દખલ તરફ ઘોડા સધળી આજુબે દોડાવ્યો પણ આશ્વાનો પટો લાગો નહીં તેથી ફરી પ્રધાણ ડાલનારી પાસે આવી પુછવા લાગો કે “દાસી ત્યાં તો દીસ્યો નહીં પણ મહારા ગયા પછે ફરી તે હાંથી પસાર થયો છે?” ડાલ-

નારીએ ઉતર દીધા “હા આઓ હતા. તેણે મને પુછ્યું “કોઈને તે દોડાછે?” મેં જોયું તમને કહ્યું તેમ તેને કહ્યું. તે સાંભળી તેણે પશ્ચમ તરફ ધોડા મેળ્યો.” પ્રધાણની તો ખાત્રી થઈ કે આશ્વા તો એ ખરા કે મહારથી ડરી નાસેછે. ફરી તેણે પશ્ચમ ખાણુ ધોડા છોડ્યો ને ત્યાં સમક્ષી ખાણુ ફરી વળ્યો પણ ફેંકટ થતો. વળી તે ડલનારી પાસે આઓ ને પુછ્યું “મહારા ગયા પછે તે વળી જોયો હતા?” ડલનારીએ ઉતર દીધા “હા, તમારા ગયા કેડે તે આઓ ને મને તમારા માટે પુછી તે પૂર્વે દશા તરફ ધોડા ચાલું ઝોકાવી આળ્યો ગયો.” પ્રધાણે વીચાર્યું “છે તો આશ્વાજ, પણ ડલનારીને પુછી મહારા ધાકે ધાકે નહાસ્તો ફરેછે; માટે હું ડલનારનો વેષ લઈ હાં ડલતો જોઈું ને મને પુછે ત્યારે હું હા કેહતાંજ તેને પકડી ખાંધી લઉં.” એ ઉતમ કલા મુખ્યાથી ડલનારીનો પોશાગ પોતે પેઢવા માંગ્યો “દાસી ત્હારાં છુ-ગડાં મને પેઢવા આપ ને તું મહારાં પેઢ કે તે રાજાનો ચોર છે તેને પકડવાને હું કાવું. આ કામ થયાથી તું અનાથની પણ હું રાજપાસ દાદ લેવાડીશ,” એ કહી ડલનારીનો પોશાગ પેઢી ત્યાં ડલવા ખેડો. દાસીએ પ્રધાણનો પોશાગ પેઢવા પછે ધોડે કુદી જેસી પ્રધાણને મોટા સાધ મારી કહ્યું, “મુંઠ હું પોતેજ આશ્વા છું. ત્હારા રાજાને કહેજો મહારં ખાર વર્ષનું આસ તર્ત ચુકાવી દે, નીકરે ઉભજેણુ ખાજી ખાખ રાખ કરીશ.” એ કહેતાં સાથ ધોડા ફેંકતોજ કે પોતાને ઉતારે આવી કોઈ ના જાણે ત્યમ પોતાની આરડીમાં જઈ સુખે નીંદ્રાપસ થયો. પ્રધાણ આશ્વાના ઠાગાથી છેટરાયો તેથી ખડુ લજવાયો. પગે ચાલી માહ મુસીખતે પોતાને મોહોલ પોહોચ્યો ને સંતાપ કરતો રહ્યો. ખીજે દીવસે રાખ્ય દરબાર મલી તેમાં પ્રધાણે રાજાને સમક્ષો વૃતાંત કહી માથું નીચું નમાવ્યું. રાજા વીક્રમ પ્રધાણની હાર થયાથી જાંખો પડ્યો. તેણે પોતે હરસીધ માતાની પુજા કરી આશ્વાને પકડવા નીકળવાના ઠડાવે કચેરી ખરખાસ્ત કરી. રાજરત્ને રાજા વીક્રમનો આજ રત્રે આશ્વાને પકડવાનો ડેડાવ જાણી પોતાને ઉતારે આવી તેની પુકતી કરવા માંડી. મોડી રત્રે રાજરત્ન પોતે શરીરે શસ્ત્ર સજી હરસીધ માતાના દેહડાં પાસે એક ખુને જઈ બસાયો. બ્યારે રાજા વીક્રમ હરસીધ માતાના દેહડાંમાં ગયો ને પોતાની સંગાતે લાવેલો પુંજ સીધી સામાણુ માતાને ચઢાવી તેની પુંજમાં એકાગ્ર ચીત લાગી ઉભા, તે ઠીક કાવતો મધ્યરાત્રનો અવસર સાંધી પેલાં છુપાં ખુણેથી રાજરત્ને નીકલી પોતા સાથ લાવેલું મસ ટાણું વાણ સમ જપાઠામાં દેહડું અંધ કરી દધ દરવાજાને લગાડ્યું, ને માહે વીક્રમને અંધ કર્યો. તે મોટા અવાજ થયાથી વીક્રમ પણ પોતાના ધ્યાણથી ચાંકી પામી ગયો કે મને આશ્વાએ દેહડાંમાં

ખંધ કસ્યો ! રાજ તર્ત દોડી આવ્યો પણ દરવાજો ખંધ તે ઉઘડ્યો નહીં. તર્ત દેહડાંની ખારી હતી તે ઉઘાડી પણ ત્યાં તો તેણે કોઈને જોયો નહીં. રાજએ નકી જાણ્યું “આશ્યો મને જીતી ગયો. એનો દાવો ખરા થયો. એ આશ્યાને ખોલાવી રાજ દરબારમાં જો એ માંગે તે આપી એને સંતોષું. હું એનો દરજ્જો વધારી મોટું ઇનામ ને માન ને રાખ્યપદ દઉં.”

દીવસ પ્રગટ્યો. રાખ્યદરબાર સઘલી વરણના લોકોની જેઠે સ્ત્રીકાર થઈ. સઘલા પ્રધાણો ને એવિદારે આવ્યા પણ રાજસીંહાસન રાજ વના ખાલી રહ્યું ! સઘલા વીચારવાલાગા કે રાજ આજ સીંહાસન ઉપર ક્યમ આવી ખીરાભ્યો નથી. વડા પ્રધાણે જાતે જઈ રાજમોહલમાં અપર કાઠી તો ત્યાંથી માલમ પડ્યું કે રાજ રાત્રનો બાહરે ગયો હાલસુધીતો મોહલમાં આવ્યો નથી. આ વાત જાણી દરબારમાં આવી તેણે ખીજ પ્રધાણો સંગાતે મસલહત કરી. અંતે એક મનસુખે થઈ પ્રથમ સઘલા મંત્રીએ ગાનધર્વ મસાન તરફ હરસીધ માતાના મંડીરે ખોલ માટે ગયા. ત્યાં મંડીરને ટાલું જોઈ વીશ્વમ પામ્યા. દરવાજા ઉપર કાગલ વલગાવેલો હતો :— “આશ્યાના બાપને હ્યાં મંડીરમાહે ખંધ કસ્યો છે.” આ વાંચ વાંચી સઘલા પ્રધાણો ખુશ ખુશ થયા કે રાજ માહ પરાક્રમી વીરજીત, તેણે અંતે આશ્યાના બાપને મંડીરમાં પુસ્યો છે ને દીકરાની પુઠે ભાગો દીસે છે. જોઈયે તો ખરા કે આશ્યાનો બાપ કેહેવો છે ? સઘલાએ એ વીચારે મંદીરની ખુલ્લી ખારીની જાળીમાંથી જોવા લાગા. જોતાં તો સઘલા એકે અવાજે ખોલી ઉઠ્યા “આપણો રાજ છે !” તર્તજ દરબારી જમાદાર સીપાઈએ વગેરેને હોકમ કરી દરવાજાનું ટાલું બંજવી નાખ્યું ને દેહડું ખોલી દીધું. રાજ વીક્રમ મંદીરથી બાહરે નીકળી પોતાના ઘોડે સ્વાર થઈ તર્ત રાખ્યદરબારમાં આવ્યો. તેના મુગટધારી મોહ ઉપર ચીંતાની છાંઈ સ્ત્રીચાલની હતી. તે હાલજગી શબ્દ માત્ર બોલ્યો નથી. તેણે કચેરીમાં આવતાંજ રાખ્ય દેઠરા રીશાળાના ઉપરીને પાસ ખોલાવી કહ્યું :— “તર્ત સઘલાં નગરમાં ડાંડ્યાએ પાસ આશ્યાને રાજ દરબારમાં હાજર થવાને ડાંડી પીઠાવ. તેનું જો આશ હોય તે સુખે ચુકવી લઈ જાય. તેને કસી પણ ઇજા કે દગા ફરકા કરવાના સમમાં માત્ર મહાં આજ લખીનું પુન્ય પરાક્રમ બાંધધરીમાં મેલ, તેના વાલને અલવલ લાવવાથી મને શ્રદ્ધા હંટયા પીઠાવ.” ડાંડી પીઠાઈ ને નગર આશ્યાની હોશ્યારી ને પરાક્રમથી છક થઈ રહ્યું. આ હોહોકાર મચ્યો છે તે રાજરત્ને જાણ્યો. તેણે તર્ત માલણને પોતાની પાસે ખોલાવી ઇનામની લાલચે રાજ વીક્રમને પોતાનો સંવેસો પોહ્યાંઆડવા કહ્યું. “આશ્યો મહારે ત્યાં

આવી ઉતર્યોછે. તે કહેછે કે મને લેવા માટે ભ્યાંલગી વડા પ્રધાણ રાજ્ય સ્વારી લઈ મ્હારે લાયક શરેપાવ ને નજરાયું ને હાથી સાથે આવે નહીં ત્યાં લગી હું રાજ્ય દરબારમાં મ્હારું કદમ મેલીશ નહીં.” માલણ હથી, “છોકરા એ શું લવારી બકેછે? રાજા જાણશે તો શીરછેડ કરશે ને મ્હારું ધરબાર ને કામકાજ છુટી ભીલુક કરી છાંથી હાંકી દેશે. મોહ બંધ કરી બેરા.” રાજરતને પોતાની મનરીજ કુસલાવણુ વાણી તેમ ઉમદા ઈનામની લાલચે અંત્યે પા ધડી રગજીકે થયા પછે માલણને પોતાના કહ્યા સર સંધેશો પોંહાંઆડનારી કરી. તેણે રાજા વીરકમને જઈ રાજરતનનો સંધેશો કહ્યો. રાજા ને તેની દરબાર વગેરે સમ્રાજ્યે સાંભલી દંગ થયા. અંત્યે રાજાએ રાજા સમાન શીરપાવ ને હાથી આપી તે આશ્વાને દરબારમાં લાવવા પોતાના વડા પ્રધાણ સાથે આસ સવારી મોકલી. રાજરતન તે શરેપાવ પેહેડી તે હાથી ઉપર અમબારીમાં બેસી તે આસ સ્વારી સંગાતે રાજ્ય દરબારમાં આવ્યો. નગર સમ્રાજ્યું લોકથી માર્ગ ને દરબારી મેહેલ વચ્ચે તેને જોવા કીડી માફક ઉભાઈ ગિયુંહતું. દરબારમાં પણ કીડીને ચાલવાની જગો રહી હતી નહીં. એ મીશાલની ભીડ ને ભરચક ઠઠ વચ્ચેથી રાજરતન રાજાની સન્મુખ આવી રાજરત્નીની શલામ બજાવી ઉભા. તેને જોતાંજ રાજા વીરકમ તર્ત સીંહાસનથી ઉતરી માન દઈ પોતા પાસે લઈ બેઠા. એક ચંદ્રમાનેજ રાજા પોતાની પાસે ખીરાજમાન જોઈ તથા જોના મોહ ઉપર એક કાલો નીમાલો ફુટો નથી એવો, ભાગ્ય દળન વર્ષની વય પુરીકરી રહેલો! એટલી વયનો બાળક બેરાક મ્હોટા શૂરવીરના હાંજ સવાડે તેવો જબરો ત્રીસ વર્ષના દીખાવનો. વળી સમ્રાજ્યે શરીરે શસ્ત્ર ખીડી રતસંગ્રામ રૂંગાર સમાન સ્વરૂપે શોભી રહેલો, તેવા અતી રૂપાલા જબરો બાલક જવાનને જોઈ રાજા વીરકમે પ્રોતાથી પુછ્યું, “ચંદ્ર તુખ્ય એટ બળી બાળક, તું કોણુ આશ્વા ને કોણુના કુલનો ઈંદ્રસમાન દીપક છે? હારો કયા વખત ને કેઈ પ્રકારનો દાવો છે? ને મ્હારી પાસે હારે આશ તે શું નીકલેછે? જે હોય તે સુખે કેહ ને જે જોઈયે તે માંગ, હું હારી ઉપર ખુશ છું. હારી ચતુરાઈ ને હોશ્યારી દેવતાઓને રાજી કરે તેવી અવલ પ્રકારની છે. કેહે જે હોય તે.” આ સાંભલતાં રાજરતન તર્ત રાજાને ચરણે પડ્યો. તે બોળ્યો “પરહુ ખભનજન વીરકમ, આપનો હું પૂત છું મ્હારી મા બચારી વેલાવતી નગરની વેલચંદ વાણ્યાની દીકરી, આજ સમ્રાજ્યે સગાં સંબંધી ને માતપીતાથી વીખુટી ગામ બાહરે માલણને ત્યાં ઉતારામાં રહી કાલ ગુજરેછે. પરાક્રમી પીતાના કહ્યાસર હું આર વર્ષનું આસ ઉધડાવવા છાં આવ્યોછું. ના આપું તો દીકરીમાં ખપું. આ મ્હારે

કુળ ને આ મ્હારે દાવો.” એ સાંભલતાં હર્ષ ને આનંદમાં સાવ ચક્રચુર થયેલા વીક્રમ કરી જીવાનીમાં આવ્યા સમ ખીલી પોતાના પુત્ર રાજરત્નને ગલે વલગી બિટી આલીગણ કરી રહ્યો છે. તેને સુંદર વેલકુવરને વેલાવતી-માંના પોતાના લખની યાદ આવી. પોતાનો પત્ર પણ તેણે સાંભર્યો. બ્યારે રાજરત્ને રાજ વીક્રમની વેલકુવરને યૌણ વેલા કામ આવવા આપેલી નીશાણો:—પેલો રમાલ, કટાર ને વીટી દેખાડી, ત્યારે તો રાજને તેની લગારે સંકા રહી નહી. સધલી દરબારમાં રાજ ઉભા થયો. રાજરત્નને દેખાડી શ્રી વેલાવતીના પોતાના લખની વાત કરી તે બોલ્યો “આ ગ્રાશ્યો નથી પણ મ્હારો પુત્ર છે. અને એ ગ્રાશની જે ઉધરાણી કરવા આવ્યો તે મ્હારા હોકમ સર પરાક્રમ કરી પોતાની ચોગ્યતા ને રાજશક્તી દેખાડી રાજખીજ શામેત થયોછે.” રાજ વીક્રમે તર્ત એક મોટી સેના રાખ્યના વડા પ્રધાણ સંગાતે રાણી વેલકુવરને લેવા મોકલવાનો મનસુબો કર્યો. તે વખતે રાજરત્નને પોતાની માતાને સ્વતા જઈ રાખ્ય કુલની ચોગ્યતા પ્રમાણે આદરસત્કાર દઈ લાવવા ને તેને સર મ્હોટલો કલંક સાફ કરવાની ઇચ્છા જણાવી. તે રાજ વીક્રમે મ્હોટાં હર્ષ સમેત સ્વીકારી. રાજરત્નને વડા પ્રધાણ ને તે સાથ એક ખાસ સૈન્ય સ્વાધીન કરી વેલાવતી મોકલ્યો. રાજ વીક્રમે વેલાવતીના રાજને પોતાના પ્રધાણ માર્કતે મુખ્ય સંધિસો કહાવ્યો હતો કે “મ્હારો રાજપૂત જે કહે તે સત્ય પ્રમાણે ચાલજે ને એવું ના કરીશ કે વચ્ચે વીરોધ પડી યુદ્ધ ઉઠે.” રાજરત્ન પોતાના પ્રધાણ ને સૈન્ય સંગાતે શ્રી વેલાવતી નગર નજદીકમાં જઈ લાગો, તે ખમ્પર વેલાવતીના રાજને પડી કે “વીરવીક્રમાદીત્યના પાટવી કુવરે નગર ઉપર સૈન્ય ખેંચ્યું છે.” તેથી રાજ ગાબરે પડી પોતાના લશકર ને મંત્રી સંગાતે પોતાની રાજધાણી બાહરે તે સૈન ને સેનાધીપતી રાજપુત્રને માન સન્માન સહીત લેવા આવ્યો. રાજરત્ન ને વેલાવતીપતીની મુલાકાત ધારા પ્રમાણે થઈ. રાજ, રાજરત્ન રાજપુત્રને જ્ઞેતાંજ ધોડથી ઉતરી પડતો હતો તે અટકાવી રાજપુત્રે તેનો લાયક આદરસત્કારથી મેલાપ કરી તે વેલાવતીના રાજને ત્યાં મોહિલમાં પોતાના પ્રધાણ સંગાતે જઈ ઉતર્યો. પણ ત્યાં પોતાને ધોડથી ઉતરતાંજ રાજની ખાસ રાણી ને તેની રાખીએના રસા-લો મોકલી પોતાની મા વેલકુવર રાણીને માલણના ઘરથી પાલખીમાં બેસાડી બોલાવી. રાજને પોતાનો સધલો વૃતાંત કહી સંભલાવ્યો. વડા પ્રધાણે રાજના નામથી વેલકુવરના લખને સહી કહ્યાં. વેલકુવર સત્યવાદી હી. રાજએ વેલકુવરના માતપીતા ને સગાંએના બોલાવી વેલકુવર ને વીક્રમના લખની ખની વાત કહી. નગરે ઝાંડી ખીટાવી તે કલંકનો ખુલાશો

કચ્છો. વેલાવતીપતીએ ઉલ્લુપતીના સ્નેહ માટે તેના લગ્નના ખુલાશાનો દીવસ મેળા રાખ્યો. મહીમા મીરાણે દીપાવવા સારાં નગરને દીપકાથી પ્રકાશીત ને નગરખાસીએને આનંદ આત્સવ કરવાને તે દીવસ નક્કી કર્યો. સઘલાં નગરે વેલકુવરનું સાતવર્ત ને પતિવર્ત વખાણું ને તેના બાળ્યની ખલિહારી ગવાઈ. આ મહીમા ત્રણ દીવસ ને રાત્ર નગરે મોટી ઉમેદ ને હર્ષમાં જરી રાખ્યો. એથે દીવસે ડાઝવ પ્રમાણે સુર્ય નારાયણના દ્રવણ થતાંજ રાજરતન વેલાવતીપતીની છેલી મુલાકાત કરી તથા વેલાવતી નગરનાં પોતાના સઘલાં સગાં સંબંધીને ઉમદા ને કીમતી નજરાણા ભેટ દઈ પોતાની માતા તથા પ્રધાણ સાથે લઈ નગરના લોકની ઠઠ વચ્ચેથી મેળા વખાણ ને બાવ ને રાલામ પ્યાર મેલવતો ને રાખાસીના પુકાર સાંભળતો ઉલ્લુપને માર્ગ પડ્યો. તેનું સઘલું સૈન મોટી છટા ને તેજથી તે પાછલ અછી તરતીએ આણું. રાજા વીરકમા ને રાણી વેલકુવર પોતાના અગ્રુર પુત્રના સામર્થ્ય ને કલાથી ફરી મળ્યાં. ઉલ્લુપમાં એ આનંદ આત્સવનો મહીમા સાત દીવસ તલબ ધીક્યો. નવો મેળા રાણી વેલકુવર માટે બંધાઈ તૈયાર થયો. નવા દાસ દાસીઓ તેની હજીર ને માયાં. રાજરતન મોટા શૂરવીરધીર પુરૂષ, પોતાના પીતા બીરવીરકમાને પણ વીસરવે તેવો પુરૂષ ને પરાક્રમી નીવડ્યો.

“જેને ધર પુત્ર ગૂણવાન, માન પૃથ્વીમાં મલશે;
જેને પૂત્ર પ્રતાપી જાણ, જ્ઞાન તે આનંદ ધરશે;
જેને પુત્ર શૂરવીર શ્યાણ, આણ તેની એટ ફરશે;
જેને પૂત્ર છે વીદ્વાન, તે આણ રતનનીજ અપશે;
બત્રીશ લક્ષણો પૂત્ર વીર, ત્યાં દારા છે ઈંદ્ર તે દારનો;
સ્તમ કહે પનોતો પૂત્ર ઉતારે બવ પાર આ અવતારનો.”

રાજા બ્રથરી ને રાણી સીતા.

“વઢે ગોર જો ગોરાણીસે, મમતે ચઢી ગાલ ખાય,
વઢે વનીક ધણ્યાણીસે, હસી કરી વાત વખાય,
વઢે શૂરો પટરાણીસે, ઝટ શીરોધમે સીર છેદાય,
વઢે ગાંડો વહુ આણીસે, બકવાથી ગામજા છેડાય,
વઢે શ્યાણો ઘર જાણીસે, સમજાવતે સંસાર નીભાય,
રૂસ્તમ કહે વઢે રાય રાણીસે, રાજધાણી સતા તજી જાય.”

એક પરોઢિયે દેવજી ખાનખાન માહ ઉદસીણુ થઇ બેઠાં છે. તેની સ્ત્રી દેવકી સુર્ય નારાયણ પ્રગટ્યાને નમસ્કાર કરી દયામણે માહ પોતાના સ્વામીની અનાથ હાલત ફેરવવા આર્જવ કરી રહી છે. તે જોઈ દેવજી વીઆરે છે “આધાની આક નથી. પાસે પૈ નથી. માન માન અંગ ઉપર વચ્ચે છે.” આ સ્થિતિથી દેવજીના દીલમાં બહુ તાપ ચઢી. વળી તે મનમાં બબડયો “આ અનાથ સ્થિતિની હદ કયે કાલ પુરી થઇ રહેશે? આજ સાત દીવસ થયા તો રાજ કાકા પડે છે. એક દોકડો પાયકો પણ ડ્યાંથી જડતો નથી. આ સ્ત્રી તો કંટાળી મ્હારં મૃત્યુ માંગતી હોય એવી હીન થઇ છે. કંટાળે તેમાં તે નવાઈ નથી કે અભાગ્યણીને મ્હારા જેવા હીન-ભાગ્ય વર મળ્યો છે. એ જગતમાં સઘળે કુટુંબ સર્ગા સાવકાંમાં મેહેણા ખાતી મરે છે. કાંઈ સુજ પડતું નથી. હીન હાલતનો નીકાલ ક્યમ આ-વશે? મ્હારં નામ તો દેવ છે પણ મ્હારં પરાક્રમ તો માનવી તુજ્ય પણ નથી. એ ક્યમ ચાલશે?” દેવજી એ વીચારમાં છે તેટલાં તેની શ્યાણી સ્ત્રી સુર્ય નારાયણના દ્રષણ કરી રહી. તે બોલી “સ્વામીજી મીઝ્યા માહમાં ગરક ગયા કરતાં મ્હારં કેહું માણો તો ધધર ભજનમાં મન લગાડો. સર્વ સાંરં થશે.” દેવજી કેહવા લાગો “તું કહેછ તે અરં છે પણ પેટ ભુખું ને મન વીચલ ત્યાં શાંતિથી સ્મરણ કરવાને ક્યવે નહી. પ્રથમ કાંઈ પણ અન્ન આ ભુત કરતાં ભુકું પેટ પામે ને રાક્ષસ કરતાં ત્રાસી મન સ્થીર પડે તો ભજનમાં સ્વાર્થ સચવાય. હાલતરત તો હું સારા ગામમાં ફરી આવું. કાંઈ રાટલા રળી આવું તો તે તું ને હું સંગાતે આપ ધરાધયે. પછેની વાત

પછે.” દેવકી ખેલી “એ આંગલનું નશીબ બધાં જાણે ત્યાં આંગલનું આંગલ. વળી જજ્ઞમાનમાં તમારી આખર આંગલના જેવી નથી. મારે મહારું કેહેણુ માણો તો આપણા રાજા પાસે જઈ કાંઈ એ શ્લોક કહી વાળુ ગાઈ ઠરશે તો ઠીક લાભ સમવાશે.” દેવજી બોલ્યો “તને શાસ્ત્ર ખબર નથી. ઇશ્વરને માણુબધ અવતાર ઉત્પન્ન કરવાની મરજી થઈ, કે તર્તએક અપંગ મલક મૂરતી ઉપજી, તેને જોઈ બ્રહ્માએ પુછ્યું “આતું કોણુ?” “હોનાર!” “એ તું અપંગ કેમ? લે મક્ષા.” “ના, દેખતી નથી તો મા-રેથી સર્વ સંગ સમાન ચલાશે.” તેટલાંજ ખીજી દેવતૈ મૂરતી નીસરી! “અરે તું કોણુ?” “માહરાજ, નશીબો?” “નશીબો!” “હા.” એટલાં માનવી પેદા થયા કે તેના હૃદય હોનારત તથા મસ્તકે નશીબો બંને પેસી ગયાં! ઇશ્વરે ધાણું કે “અરે માણુબધ તો હોની ને પ્રાલબ્ધમાં વીટલાયોછે તો કેમ થશે?” તેટલાં એક માહ વીજલી સમાન દેવી ઉપજી ઉભી થઈ. “એ તું કોણુ?” “હું બુદ્ધી.” “અરે તું કેમ ઉપજી?” “માનવીને બચાવા, માહરાજ. ધારશે તો એ મારા તોલ ઉપર કામ લેશે તો બંને તામે રાખનારથી બહુ બચેલો રહેશે,” કેહતાં તે કપાલે જઈ ઠરી. ઇશ્વરે ચીંતાતુર થયા કે “આ સ્વસ્થ બુદ્ધીનો શો ઠાગ લાગશે? એ નાહક કુલ સુગણું બોહશે” કે તર્ત એક કાલો મસ હીમાન્ના સ્વરૂપ આકાર ઉપજી આવ્યો! “એ તું કોણુ?” “અહંકાર,” “કેમ તને શું કામ પડ્યું કે જનમ્યો?” “મરજી છે તો હું બુદ્ધીની જમની બાજુ રહી તેના નભાવ કરીશ,” કહીજ જમની બાજુ મસ્તકે પેડો. “અરે આ તો બુદ્ધીનું બલ કોડીએ પોશાવશે!” કે તર્ત એક અન્ધાલ નુર ઉભ્યાણું વીટેલ ચંદરમા ચંદણ પ્રગટ થયું. “અરે તું કોણુ?” “માહરાજ, નમંતા.” “અરે તારું કામ?” “બુદ્ધીનો રાખ ટકાવવા ને અહંકાર તેને પેકાવી બનાવી નાશ કરે તેમાંથી તેના ઉદ્ધાર કરવો” કેહતાંજ ડાખી બાજુ કપાલે જઈ ઠર્યો. તેટલાંજ શૃંગારના કોટી રૂપસ્વરૂપમાં અલા-છત્ત ઢંકાયલી નાજ કરતી શીકલ પ્રગટ થઈ નીકલી. “અરે તું કોણુ? સુના ચાલી માણેક જડાવ ચીકાર ચંદ્રમા?” “લક્ષ્મી.” “કેમ?” “નશીબાની બાજુ બેલનારી ને હોનારતની આંત સ્થાપણુ કર્તા” કહી ચીતમાં જઈ ખેડી! કે તર્ત ડાલતી હાથીણી નીકલી સામુ ઉભી! “તું કોણુ?” “ચીંતા.” “અરરર, તારું શું કામ પડ્યું?” “સંસાર સાચવવો ને માણુબધને જરે રાખવો!” કેહતાંજ તેને ટાલવે સ્વાર થતાંજ અલોપ! તેટલાંજ એક તારો પ્રકાશી નીકળ્યો! “એ તું?” “બુરાલી.” “એમ!” “હુંદગી ભરના દીલગીર આદમને એક પજનો વીશ્રામ.” “એક પલજ?” “હા માહરાજ.” “ઠીક.” તે સાંભળતાંજ માનવી મૂરતી મન સમાઈ જઈ તેને આ કુનિયામાં

ઉતારી લાવતાં તેની પાસલી ઉતરી ! તેને ખુદરત સમી કરવા જતાં તે ફાટી ! તે માહેથી સ્ત્રી બાહેર નીશરી ઝલકી ! એક પળમાં તે શરવ જેવી લાંખી ને આંદ જેવી ઝલકતી થઈ. તેને જોતાં માનવીની આંખના અનવારમાં નુર પડયું ત્યાં પેહેલી ચુમી ગુલાબના ગાલે ઝીલી. આ રીતે આપણુ માતીના પુતલાંની પુરાણ બાળ્યા કરેછે. અલી સમજી ? સર્વ સ્વરૂપ હોની ને પ્રા-લબ્ધને હાથ મેલાયુંછે ને સર્વ ટકાવ અહંકારનું તેજ છે. તોય જે બળ છે તે બળન છે. તું કહેછ ત્યમ ઇશ્વર બળનમાં એકાગ્રહ ચીત બેસાય તો વાહવા ! સઘણો હુષ્ટ કાળ ફરી જઈ ઉત્તમ કાળ પ્રગટે.” દેવકી આતુર-તાથી કેહવાલાગી “તો તો જરૂર એ પ્રથમ સીધી કરો. બ્યાં ઇશ્વર સંગાતે કામ લેવું ત્યાં તો તેના બળનવના કાંઈકુળ પ્રાપ્ત થનાર નથી. મહાઈ અ-ધનું તો આ મત છે કે તમે આ ભુખ્યા તરશા ખસ બળને મંડી જવ. બગ્તી પરાક્રમ કરશે ને ફર કરશે. મહારો ભરોશો પણ તે પૃથ્વીપતી માહરાજ ઉપર પુર્ણ ને પાકો છે. તે આપણી અડીભીડી ટાલી અનાથ સ્થિતી ફેરવી દેશે.” દેવજી બોલ્યો “ઘણી વેલા પોતાની ભિલી દાલી સ્ત્રીના સુબાપણુ પ્રમાણે આખ્યાથી સંકટમાં ખીડાએલો સ્વામી પાર પડેછે. હારી મરજી હું જલવુંહું. તું મહારી જલવ. તું પણ હ્યાં ભુખી તરશી પડી રડીને મહારી બગ્તી સફલ થવા માટે ઇશ્વરને આર્જવ કરતી રહેજે. જો સાત્યવર્ત રહી મહારી ઉપર ભાવ રાખજે. મહારા મર્ણની હોંશ ના ઉપજીવીશ. હું તહાં છત છું. તે છુટે ને તું મન આહે ત્યાં ફરી મેહતન કરી ઉદર ભર-વાની વાત એક કોરે મેલજે.” “આહો સ્વામી એશો સંકા ? આપ વના મને મહારો પીંડ રાખવામાં શો અર્થ વાઈ ? સર્વ સુસાર તજી કુસાર માટે મેં આ જન્મ ધારણુ કર્યો છે એ તમે સમજવાથીજ આજલગી આપણી સ્થિતી અનાથ ને હીન રહીછે. આ મેલ મુલગો મનથી કાઢી નાખો. હું નાખ સાથ જીવીશ, નાખની નુઠણી સાથ જીવીશ ને કરના ચુરા સાથ જન્મ રાખીશ. નીર્મલ થાઓ.” દેવજી પોતાની પ્રમાણીક ને પતિવર્તા સ્ત્રીના સુવચનથી જાંખો પડ્યો. તે પોતાની સાથ સ્ત્રી ઉપર વેદેમી થ-યાથી પશ્ચાતાપ અંચવા લાગો. અંતે નીર્મલ મન થઈ ધરથી પોતાની ધણ્યાણીની રજા લઈ માહદેવને મંડીર જઈ બગ્તીમાં ગુટાવો. કંઈકે દીવસે તેની બગ્તી સફલ થઈ. મધરાત્રે માહદેવે શબ્દ કાઢ્યો, “ઓ ખાલણુ હું પ્રસન્ન છું. માંગ માંગ જે જોઈયે તે હારી ઇચ્છા માંગી લે. વેહોલા થા.” દેવજી આનંદ પામ્યો. માહદેવના શબ્દ સાંભલી તેણે વીચાર કર્યો કે “આયુષ્ય ક્ષણભંગુર છે, તેથી અમર આયુષ્ય માંગું. સર્વ મલશે પણ મનુ અવતાર જેવો વીચીત્ર ને ઉત્તમ અવતાર એકવાર ગયા કેડ તે

ફરી મલથે નહી. હું અમૃત ફળ માંગી લઉં. સર્વ તો આખી જગતમાં મલી રેહશે. આજ નહી ને કાલ, પણ અમૃત ફળ તો માત્ર ઇશ્વરના સ્વાધીનમાં રહે છે તે ક્યાંધથી પણ જડનાર નથી. તે અમરકાયા કરનારે ફળ અરધું મહારી પ્રાણપ્રીય દેવકાને ખવાડું કે અમારી અમર કાયા થઈ જ. પછે હમો એકાંત ગીરી કે મંડીર ઇશ્વર ભજનમાં મર્યાં રહીશું ને વાહવા વાહવા કસ્યા કરીશું. મરુનો ભે મટ્યો કે પછે ભૂખ કે તરશથી છાં શો ગળ્ય થનાર છે?" આવીઆર ખુબ લાંબો ચલાવી તર્ત ભગતી ધ્યાણ મેલી, "માહ-રાજ જગતમાં સર્વ મલી રેહશે. સઘલા શૃંગાર ને મોજ મજનો કાંઈ તોટો નથી. માત્ર અમરત ફલનો તોટો છે. તે મલે એ માત્ર મહારી ઇચ્છા છે તે પુર્ણ કરો." દેવજીએ માંગતાં જુમ હવામાંથી ત્રાક કરતું એક ફલ ઉડી પડ્યું. આ ફળ કેવલ અન્નમોલ મોડું રત્ન હોય તેવું તેજસ્વીને જોતાં ચક્ષુમાં આહ પેસાડી દે તેવું દેવતૈ કરામતવાહું તેજસ્વી હતું. તે દેવજી લઈ હર્ષમાં ને હર્ષમાં પોતાને ધર ચાળ્યા. દેવકી તો અર્ધ મરતતોલ હાલતમાં હતી. ત્યાં પાસ જઈ અમરત ફળ દેખાડી "લે અરધું તું આ ને હરધું હું ખાઉં છું. એ અમૃત ફળ છે. એ આધાથી આપણી સઘલી પંચાત મટશે. આપણે અમર થઈશું. આપણે કો કાલ મૃત્ય પામીશું નહી ને હમેશાં આનંદ કસ્યા કરીશું." દેવકી બોલી "સ્વામીજી તમારી બુદ્ધી એ શું થઈ છે? આપણે અમર ફળ ખાઈ અમર કાયા થઈ વલી આ દુઃખ કમ દેખ્યે છેયે કે સૃષ્ટીના છેડા લગી તેનો વીસ્તાર લંબાવ્યામાં લોભ કરયે? અમર ફળ ખાઈ હમીશાં નવજીવાન જોખન ખીખ્યાં રહ્યાંમાં આ શો આપણને કમી જીવાની ને જોખન છે કે એ વ્યર્થ લોભમાં ડલાઈ મર્યે? આજ આપણને તલ અન મલતું નથી. દીવસ ઉગત એ પંચાત જારીની જારી. કોઈ દીવસે આપણ પેટ પુરતું અન પામ્યાં નથી. સઘલે આપણી હશી મજાક થાય છે. આપણા કુટુંબમાં આપણી હશી થયાની વાત તો પુછવીજ નહી. વળી જોએનું આપણે ઉછીણું લીધું છે તેએની ગાલો હજી આછી છે કે અમર કાયા કરીને તે વધવો પામ્યા કસ્યે? આપણે, આ ભવથી અનાથ હાલતે દીવસ ને રાત્ર મલી એક જામ બાકી નથી કે મૃત્યુ માંગતા ના હોઈયે? એ તે શો શોખ થયો કે અમર કાયા કરવાની વેઠ હોરી લાવ્યા. શીવ, શીવ, શીવ. આ તે શો કેહવાય!" દેવજી બોલ્યો "સ્ત્રી માત્રે લોભી. સર્વથી સુખવાન વસ્તુ માંગી લાવ્યો તોય મન અસંતોષી. પૃથ્વીની લક્ષ્મી અર્ચાય પણ કાંઈ અમૃત ફલ મલતું હશે? અગર સારી ભતખંડ વેચાય તોય એ દેવનો આપુખ સંપાડણ કરાવનારે ફળ મલતું હશે? તું તો ગાંડી થઈ છે. આ હું કાપી અરધું આણું તે તું આ. અરધું હું ખાઉં છું. આપણે અમર કાયા

થઈ જવાનના જવાન રહી મળ મારીશું ને આંનદ ખેલી રીજીશું. આ હું કાપ મેલુંછું.” “ના મારા સમ સ્વામી મહારં માણો તોએ ફલ ખાવા લાયક આપણો માનવી મરતખો નથી. એ ફળ તમે આપણા માહરાજ ભથરીને આપી આવો. તે ખાશે તો સઘલી પ્રજા પાલી વીરનું સમાન પંકાશે. વળી એ અમર ફલ રાજાને દીધામાં તમને જે નજરાણું થશે તેથી આપણું દાલીદ્ર શીટશે. આપણા કરજદારોના કરજ અદા થયાથી જસ મલશે. નામ ઉચું થશે. મરતખો વધશે. આંત હંચી થશે. સર્વ નગરમાં આપણી બુદ્ધી વખણાશે. મોટું માન મલશે. રાજા વળી એમની અમરકાયા કચ્છાના ઉપકારમાં આપણું સદા પાલણુ કરતો રહેશે. રાજદરબારમાં શ્રેષ્ઠ જગા પામશે. આપણું બાકી આયુષ્ય શોભા ભરેલું ગુજરશે. આપણી નેમ ઉત્તમ પ્રકારની સઘલે પસંદ પડી હાલનું હીનાયલું નામ ટલશે. આ અમર ફળ લાવ્યા તો લાવ્યા પણ જેવું લાવ્યાછે તેવું રાજાજીનેજ નજર કરે કે એ ફળ આપણું હીન કર્મ ઠાલી દેશે ને નામના ગવાડશે.” આ કેહતાં દેવકી બહુ કરગરી રહી હતી. દેવજી બ્રાહ્મણ બુદ્ધીવાન હતો. તેણે તર્ત પોતાની બુલ જોઈ. તેણે પોતાની સ્ત્રીને હૈયે લગાડી આનંદાશ્રુ નાખ્યાં. “પતિવર્તા તું કહીશ તે પ્રમાણે કરીશ.” પછે તે રાજ દરબરમાં ગયો. તેણે રાજાને દેખતાંજ તે અમર ફલ નજર રહ્યું. રાજા ભથરી તે દેવ દેવત ફળ જોતાંજ વીરમય થયો. તે મોટા આચંખાથી બોલ્યો “બ્રાહ્મણ, આ ફળ શેા ગૂણુકારક છે? એ તું ક્યાંથી પામ્યો?” બ્રાહ્મણે કહ્યું “છવત્તી રાજા એ અમરફળ છે જે ખાધાથી અમર કાયા થાયછે. એ હું માહદેવની ભગતી કચ્છાથી પામ્યોછું. એ ફળ હું અનાથ ખાઉં ને અમર કાયા બની વેઠ ને સંકટમાં સારો ભવ રજખ્યા કરું, તે કરતાં સૃષ્ટી પાલનહાર માહરાજા ભથરી એનો સંહાર કરે. તમે અમર કાયા બનો, તો સૃષ્ટી પાળો.” રાજા બ્રાહ્મણને સાંભલી ખુશ થયો. તેની ભગતી, તેની ચોખ્ખી ને સરસ નેમ, તેની રાખ્ય પ્રીતી, તેનું દેશભીમાન ને બ્રાહ્મણુત્વ ઊત્તમ પ્રકારનું લેખી તેને રાખ્ય બ્રાહ્મણુ ડેડ્યો. ગુજરાણુ મોટે જાગીર દીધી. વળી પણ નવાં વસ્ત્ર, લક્ષ રૂપૈયા ને તેની સ્ત્રી મોટે શૃંગાર ને ભૂષણુ નવાબ્યાં.

“ચોર લટે તો લુટે નહી, કષ્ટ વના તે જવા દે;
ફાંસ્યો લટે તો મારે નહી, જીવતી રહે તે રેહવા દે;
ચાંચ્યો લટે દુખાડે નહી, ભસ્મો ફસ્મો વલવા દે;
લખ્યાડ લટે ડગાડે નહી, ગળે પડ્યા બીન ફરવા દે;
લટ્યો નીંદક નીંદા નહી પણ તારીફ ગાયન બુભવે છે;
સ્તમ કહે લટ્યો જો રાજા સીંહાસન અર્પણ કરાવે છે.”

રાખ્ય કચેરી ઊઠી ત્યારે રાજા બથરી પેલું અમૃત ફળ લઈ રંગ મહેલે રાણી સીતા કને ગયો. રાજા બથરીને રાણી સીતા ઊપર જીવ સમાન મોહ લાગેલા હતા. રાણી સીતા, માત્ર સુર્યના તડકાની આમડી બની માહે પુષ્પના માવો મેલાઈ મોહીની પ્રગટી હોય તેવી સુંદર ને નાજુખ ને રૂપાળી હતી. ચક્ષુના તેજથી આકાશના તારા અચંપો પામતા હતા. તે હીરકણી સાલુરી ને કનક યુક્તની ચોળી પેહેડી ત્યાં પક્ષીણીના શેલે શીંગા-રમાં સેજ પલંગ ઊપર બીજી જીવાન શાહેલીઓના કુંદારા વચ્ચે અર્ધ સુતેલ કાંઈ અર્ધ અધેજ છટાથી શાભાયમાન મૂર્તી બની રહી હતી. તે અલૌકિક દેવી મૂર્તી જોતાંજ રાજાને રાણી ઉપર હૃમિશના કરતાં પણ હજાર ધણો વધુ પ્રેમ ઉપજ્યો. શાહેલીઓ પોતાના રાજાને આવતો જોતાંજ ત્યાંથી ખસી ગઈ. રાણી તે ગભરાતથી લગાર રતનહંસણીના તોરે પોતાની લાંબી ગરદન ફેરવી જોયછે તો બથરી મોટા હર્ષ સમેત ધસી આવે ત્યાં પાસ આવે છે. એ જોતાંજ તે તર્ત ઉઠી રાજા સામું દોડી. પાસ જતાંજ આલોંગણ કરતાં સીતા તો બથરીને અંગોઅંગ વીટાઈ ગઈ.

“પક્ષીણી શરીરે શ્યળ, સ્વભાવે શીલ રમણ્ય મૂર્તી;
જીભડી પુન્યની ગ્યલ, દીલની ઉદાર આનંદ જીવતી;
સ્ત્રી તે સ્વર્ગ પ્રમાણ, રસ્તમ કહે જાણુ ભવ ખેલતી;
ભાગ્ય રૂડાં પ્રાણુ પતીના, પામ્યો તે લક્ષ્મી લાડ રેલતી.”

બથરી બોલ્યો “પ્રાણુ મહારા, આ ફલ હારે માટે લાવ્યોછું તે પ્રથમ તું જોઈ લે. હાઃ હાઃ સીતા, હારા નામ પ્રમાણે હારાં શરીરને અમર-તાની જરૂર છે તે આ સાંધણુ મળ્યું છે.” રાણી તે ફળ કોઈ વીચીત્ર અમરકારજ જોઈ દંગ થઈ. તે બોલી “સ્વામીરાજ, આ અમૃત ફળ છે? જે દેવ દેવતાઓનેજ સ્વાધીન છે તે?” રાજા બોલ્યો “પ્રાણુઅંદા, હા. એ હું ખાસ આપણે સાઈ લાવ્યોછું. માહદેવે અર્પણ કરેલા ભાગ્યવંત ધાસણે મને એ લાવી આપી માહ યશ આપ્યો છે. પૃથ્વીપતી રાજાને ચોગ્ય એ વસ્તુ ધાસણે સ્વચ્છ હીરડાંથી મને નજરે કરી છે. મહારી આ મરત જીંદગી ને ત્રહારી આ મરત જીંદગી આ ફળ ખાવાથી અમર થનાર, માટે આપણે એ ખાનને અર્ધ અર્ધ વહેંચી ખાઈએ. આપણે અમર કામ થઈએ. આપણે જીવનના જીવ આપણો પ્રેમ બેળ્યો. આપણે જીવનના જીવ રાજ-પાલ કરી નાનના પ્રકારના આનંદ ને ઉમંગમાં રીભ્યાં મચ્યો.” રાણી હજી પાસમાંજ છે તે લાડ કરતી કેહેવાં લાગી, “આ ફળ હાલ મહારી પાસ આપો. આપણે એ નવા વર્ષના દીવસે માહદેવના મંદીરના દરણુ ને

પુજા કર્યા પછે વહેંચી આઈશું ને અમર કાયા બની જઈ બવના બવ ને જુગના જુગ રંગ ઉમેગમાં મચ્યાં રહીશું.” રાજાએ રાણીનો ખોલ ઉપર રાખ્યો. તે કૃણ તેને સ્વાધીન દીધું. પછે ઘડી અધઘડી ત્યાં માયાવરા રાજા રાણી કાંઈ હ્યાં ત્યાંની વાત કરી પ્રેમ આવભાવે ચીકાર હરી ખેલી રહ્યાં.

“મણે ભ્યાં પીયા પ્રીયા ચીત્ત મન, જગત મચે આનંદ રંગમાન ;
મણે ભ્યાં પ્રાણપતી પ્રાણ સમાન, અંદેશા મટે વીકળતા પ્રમાણ ;
મણે ભ્યાં મનવસ માનુની માન, જીવ્યું થાય ચોગ્ય લક્ષ્મીવાન ;
મણે ભ્યાં પ્રાણસખી પ્રાણનાથ, ઉંચું થાય ત્યાં મૂખ ગૂણવાન ;
મણે ભ્યાં મનમૂર્ત મૂર્તિવૈભવ, વિવેક મંડાય વશ્ય વીર જાણ ;
સ્તમ કહે પ્રેમમાન ભ્યાં યાન, ત્યાં માન માનુની પીયા યુવાન.”

અમરત કૃણ રાણી સીતાએ લઈ પેતા પાસે રાખ્યું પણ તેનું કૃણ બહુ કલંકી આપ્યું. આ રાણીને એક શાહીલી રાહીની નામે હતી. તે સ્વરૂપવાન ને માહ સ્વછંદી હતી. વલી પ્રેમપાજ છતાં કુવારી હતી. તે એક જુવાન દરબારી કૃતેહચંદ ઉપર મોહી ગયલી હતી. તે સંગાતે તે સહજે પ્રસંગે પોતાની રાજપુત્રીથી સર અવસરે સોખતમાં રહેતાં તે માટે નામ પડ્યું હતું કે એ સુંદરી કૃતેહચંદને નખસીખ વશ્ય થઈએ. રાહીનીએ એ કૃણની વાત જાણી રાણી ના જાણતાં તે લઈ જઈ કૃતેહચંદને આપ્યું. મનમાં હોસ માત્ર પોતાના માણી લીધેલા વર સંગાતે આઈ અમર કાયા થઈ સદા મોહ્યતમાં મચી રંગમાં રહે. કૃતેહચંદ તે કૃણ હાથમાં લઈ જોતાં જોતાં કોઈ ખોલવેછે કહી ત્યાંથી ગયો. તે એક રાજવંસી કન્યા ઉપર આશક હતો જેને તે કનિષ્ઠપણે અનીતીમાં આણવાની વેતરણમાં રહેતો હતો, પણ તે પરણવાવના કાંઈ પણ પ્રેમના મેલામાં આવવા હઠ પકડી બેઠી હતી, તે પાસે તે ફલ લઈ ગયો. ત્યાં તે તે સાથ ચોરીથી ધુલાકાત લઈ પેલું ફલ દેખાડી કહેવાલાગો “સુંદરી મ્હારેં કહ્યું માણ. તું મ્હારી થા. આ અમૃત કૃણ તું ને હું આઈ અમર કાયા બની જઈ ભ્યારે રાજા ભયરી મર્ણુ પામે ત્યારે આ રાજા ઉપર જે હારે હક પોહોંયેછે તે રૂએ રાખ્ય પામી આપણે આશકમાયુક સદા સુખચેનમાં આપણી અમર કાયા ભાગવે.” એ કહી તે કૃણ પોતાની પ્યારીના બાળે ફેંક્યું. રાજકન્યા ખેલી “કૃતે કો કાળ તું એ હોંમત કરીશ નહી. હારી નીચ વાણી મને સંભાવીશ નહી. તને મ્હારી ઉપર પ્રેમ હોય તો તું મ્હારા આપાની આસા લઈ મને વર ને પછે જોધય તે મને હારાલાડ ને કોડ કહે. નહાનપણના આપણા આણ સમાગમે હું આ બાપણ પણ તું સાથ કરેછું, નીકર અપધંડી તને કુનેત

કરવાને પગલું ભરતે.” એટલાં તો તેને ઘરમાંથી કોઈએ બોલાવવાનો સાધ માસ્યાથી તે પેલાં ફળ સાથજ તે તરફ દોડી. ક્રમે તેથી નીરાસ થયેલા પેલા ફલની વાત બુલી ત્યાંથી નીસરી આવ્યો. રાજકન્યા માતી પેલાં વીચીત્ર ફળ સાથ બોલાવનાર સામે જઈ ઉભી. આ બોલાવનાર તેનો પોતાનો આહુલો ને પ્રાણસમાન માહ માનીતો મનસુખ હતો. મનસુખ ઉજણ નગરનો મોટો ધરાધી ને વળી તેવો એ ખરો. માતી એ ઉપર પોતાના સધલા પ્રાણથી આરાક હતી. તેની અનીતી તે સુંદરીને માહ એખી નીતી દેખાતી હતી. તે જે છુટ લીયે તે તેને મનસે સ્વસ્થ પ્રેમ! કોઈ પણ છુટ એવી નહી કે તેમાં માતીને કસો વાંધો હોય. એવો આંધળો પ્રેમ, તેથી મનસુખે ફળ પુછતાં તે ક્રમેયંદનું નામ ઉડાવી બોલી, “આ અમૃત ફળ છે જે આધાથી કાયા અમર થાયછે. ચાલ આવ આપણે ખને સંગાતે એ અર્ધ અર્ધ ખાઈ અમર થઈયે! ને સદા સત્યના સમ લઈ એક ખીજ સંગાતે વફાદારીથી બંધાઈ રહે.” મનસુખે તે ફળ જોવા મીષે પોતાના હાથમાં લઈ તેનાખહુ વખાણ કર્યાં. પછે રાખેતાનો હાથ મેલો કરી તેણે માતીને તે ફલની વાત બુલાવી. તે રાખેતાની આલીંગણ કરી લઈ ત્યાંથી આવ્યો. આ મુનશુએ ઉજણ નગરની સર્વે સ્ત્રીઓમાં સુંદર ને જેના સ્વરૂપે ભલભલા અકલાય તેવી પ્રેમડા મુશારો આપી રાખી હતી. તે ઉપર તેનો માહ મોહ; ત્યાં જઈ પેલું ફળ તે પ્રેમડા સંગાતે ખાઈ અમર થવા આહું. રાંડે જોયું કે “આ ફળ કનિષ્ઠ બુદ્ધીના બંધા-યલાં એવાં જે અમે એ નર્મસ્થાની તેવા જીવડાએને ચોગ્ય નથી. મોટે હું કાંઈ તાલથી એ લઈ મેલી રાજા ભથરી પાસે જઈ નજર મેલું તો તે પ્રજા પાલનારા રાજાની કાયા અમર થયાથી રાખ્યે આનંદ ને ધનશાકમાં મુખી થશે ને મને આ ઉત્તમ પુત્ર કામ કસ્યાના બદલામાં પાપની ક્ષમા મલશે.” એ વીચાર કરી મનસુખને તે કેહવા લાગી “જાલા આ ફળ મારી પાસે આપ. હાલ એ આધાનો સમય નથી. આપણે કોઈ ખીજ વેલા ખાઈશું.” મનસુખ તો તેનો આરાકજ તેથી વાહલીના રાખ્દ પુરા થયા નથી તેટલાંજ તે તેને કરદષ્ટ કરી પલાયલા કુતરા જેવા ચાલા કરતો થયો. આ રાંડે મન-સુખ ગયા કેડે રાજાને તે ફળ અર્પણ કરવાની પક્ષી ધારણા રાખી રાજ-કચેરીમાં રાજા આવી ખેડો તે વેળાય તે પાસે જઈ જવાર કરી પેલું ફળ મેલી કુર ઉભી. રાજા ભથરી તે ફળ જોતાંજ ચોંડ્યો. “અરે આ ફળ તો આહું, મને પેલા બ્રાહ્મણે આપ્યું હતું તો! એ એ સ્ત્રીના હાથમાં ડ્યાંથી?” રાજા ભથરીએ તર્ત પોતાની નજદીક પેલીને બોલાવી તે ફળ ડ્યાંથી લાવી તે સત્ય કેહવા કહ્યું. રાજાને સાંભલતાં પોતાને તે ફળ મળ્યાથી સત્ય વાત

કહી દીધી. રાજા તાજીય થયો કે “મનશુષ્પ ધરિકા પાસે એ ફળ ક્યાંથી આવ્યું હશે?” પેલી રાંડને બક્ષીશ દર્શવાના કરી. પછે મનશુષ્પને તાકિદે બોલાવ્યો. રાજાના તેડાને માન આપી મનશુષ્પ દરબારમાં હાજર થયો. રાજાએ તેને પાસે બોલાવી પેલા ફળની પેલી રાંડની વાત કહી પુછ્યું “સત્ય બોલ તને ક્યાંથી એ ફળ આવ્યું?” મનશુષ્પે સાચું વચન કાઢવા વના કસો ઉપાય જોયો નહી. તેણે માત્રી રાજકન્યા પાસથી મળ્યાની કહેવા જોડલી વાત કહી ફળનો પટો દીધો. રાજાએ તેને રખસુત આપી. રાજાએ માત્રી રાજકન્યાને બોલાવી એકાંત ફળની સઘલી વાત કહી પુછ્યું “સત્ય કહેજે રાજપુત્રી, તને એ ફળ કોણે આપ્યું?” માત્રી બજવાઈ પણ તે માહ સત્ય બોલક હતી તેણે સત્ય કહ્યું “મને કૃતેચંદ્રે આપ્યું છે.” માત્રીને મોકલી દીધી. રાજાએ કૃતેચંદ્રને બોલાવ્યો. તેને અમૃત ફળની સઘલી વાત કહી ને પુછ્યું “સીર ના જાય, કહું છ સત્ય કેહ.” કૃતેચંદ્રે બોલવા તો ગયો કે “રેણીનીએ આપ્યું” પણ બોલાયું “રાણીએ આપ્યું.” આ વાત સાંભળી બથરીને તો પગની પાનીથી તે માથાની ટાલવી વેર લાગી જની. “અરે મહારી પોતાની પ્રેમ તુજ્ય સીતા શું ખીજની? મહારા માહ ઉપકાર, મહારા માહ પ્રાણ ઠાને અડકાં હેત પ્રીત સઘલાંજ ઉપર પાણી ફર્યું? મહારં તાજ, છત્ર ને સીંહાસન જેને મેં અર્પણ કર્યું! અરે પણ મહારી પ્રતિષ્ઠા! મહારી રાજ પ્રતિષ્ઠા સર્વ જને મેં નવાજી તે એવી હલકીની વડે? સ્ત્રી. સ્ત્રી.” અરે તે વખે બથરીનું મુખ કોઈએ જોયું તો સાવ કલિાસની જોવા! અરે તેના અંગ ઉપરનાં દરેક રેશિશમ રેષના સ્વરૂપ પ્રગટી તેની આંખોથી અગ્નીની ગંગા વેહટી થતી હોય એવું ઝલ-ઝલ તેજ રેલાયું! તે કચેરીમાંથી ઉઠ્યો તો અરે પણ વાયુ ન્યમ તુફાન સમય વગર ધરાને ન્યમ ફાવે છે ને ભાવે છે ત્યમ ગગડે છે ત્યમજ બથરી આવ્યો. તર્ત તેણે પોતાની રાણીના મોહોલ તરફ કદમ મેળ્યાં. સો હાથી સંગાતે ચાલે તે પણ તેવી ગાંડી ચાલ ચાલે નહી તેવો માહ મસ્ત ગાંડો થયો. મોહોલના દરવાજે જતાં ઘણે વર્ષે જવાલાશુખી પ્રવત્ત ફોટે તેવો તીક્ષ્ણ ધાંટે કાઢી “સીતા” પોકાર્યો. સીતા, રાહોલીએ સંગાતે સત્યતાના શ્લોક ગાયન કરતી હતી. સત્યતાની બલિહારી ને સ્વરૂપના માહ માહ વખાણ કરી કરી તે ગાયનમાં લીન થઈ રહી હતી, તે હાલતમાં, ને બોલાવનાર પોતાનો પતી રાજા બથરી પોતે જ છે છતાં વીચાર્યું, “એવો દસ હજાર દૈત્ય ધુંજે તેવો ધાંટે પાડી મને બોલાવવાનું શો કારણ હશે?” એ વીચારે તે તર્ત મલિથી ઉતરી છેક આંગણે આવી “પ્રાણનાય મોહોલ માંહે આવોની.” બથરી, ઈંદ્ર વિશ્વું જોના સત્ય મટે સમ લેવાને લેશ પ્રાંધિ ના લે; તે સત્ય સ્વરૂપ સીતાનું મુખ જોતાં કોઈ દૈત્ય ઉડી પાતાલ આહીમાં ગગડી પડતાં ધુંજે તો, બક-

રતો, અઠરતો ને કકલતો ઘીસે તેવો મસ વીકાલ, અરે એવો વીકાલ દેરાહ —
ભથરી સંગાતે એ સમય ડાલા સાથ ડાલા મેલવવાને હાંમ મેલે, તેવો માહ
કોપાયમાન રાક્ષસ સ્વરૂપ ધારણુ ભથરીએ સીતાને પેલું કૃળ દેખાડતાં
“કોઠી નર્મસ્થાનાથી પણ હાઈં અસત્ય પીંડ લેશ સત્યનો પશ્ચાતાપ સમ-
જનાર નથી. આ પીસાઓની સૈન કરતાંએ માહ નીચ સુન્ય સ્ત્રી આ કૃળ તે
હારા ચાર કૃતેચ્છંદને આપું !!! હારા તુચ્છ વદનને હારી બેવકાઈ દામર
સમાન તાલી કાલી લાહી કરી તને ધુલમાં કીડા મોકોડા ખાતી રેડજો !”
કહેતાંજ પેલું અમરતકૃળ પોતે ખાઈ વીજલી સ્વરૂપે ત્યાથી દેખતાંમાં અલોપ
થઈ ગયો. રાજપાત, સીંહાસન, પ્રજા, લક્ષ્મી, બંદારો, મહેલો, કીર્તિ, શૈન,
ને સો જીવ ઠાને વધુ જાહી સીતાને મેલી ડ્યાં ગુમ થઈ ગયો તે કોઈને
માલમ પડ્યો નહી. પણ સીતાએ પોતાના પ્રાણપતી રાજા ભથરીનો વેરાગ
જાણ્યો નહી. તે સત્યાત્મા તો આજવાણો પેહેલો કાલો કડક શબ્દ સાંભળતાં
ત્યાં ભુમી ઉપર શય થઈ પડી હતી. રાખ્ય સઘલું ઉલટ પુલટ થયું. રાખ્ય
મંત્રીઓની કચેરી મલી. નગરના સઘલા શ્રીમંતો ને મોટા પુરૂષો મળ્યા.
રાજાને ઘણો ખોખો પણ જડ્યો નહી. અંતે રાહીનીનેએ મર્મ જાણાયાથી
કૃતેહચ્છંદને શીટ શીટ કરી તેના કામ ઉપર ત્રાસ પામી પોતે કટાર ખાઈ
ખુઈ પડી. કૃતેહચ્છંદને પોતાના અનર્થનો સાર સમજાઈ તે ત્યાથી નગર-
ખાસીના ત્રાસે નાહો. એથી સીતાના સત્યનો સુર્ય ઝલડ્યો. સઘલું નગર લોક
નવધાર આસું પાડતું પોતાની રાણીને મસાન લઈ જઈ અગ્ની સંસ્કાર
કરી આવ્યું; રાણીની સાહેલીએ એક પછે એક તેની ચીતામાં ઉડી પડી
જલી બરમ થઈ. ઉજળુ પેલા પ્રાણાણના અમરત કૃળના પ્રતાપે રાજવના
અનાથ થયું. ભથરી હીમાલા ઉપર સંસાર ત્યાગ કરી ધધર બગ્ગીમાં
મોઢિએ વાત કઈ કાલે ઉજળુખાસીએએ જાણી.

ભૈરવી રાગણી.

સમજ મન રે કોઈ નહી અપના ॥ ૮૬ ॥

દોલત દુનિયા, માલ ખજોના,

સુખ સંપજ હે સ્વપ્ના ॥ ૧ ॥

હેમચંદ્ર ને વિખ્યા.

“કુંભાર નીંભામાંહિ, ખચાં બીલીના રાખ્યાં;
ટીટોડી સુત તણ્ય, ભર્યા ભારતમાં ભાખ્યાં;
કપોતના બચ્ચાંય, સિયાણે ચાંચે લીધાં;
આહેડી કર બાણુ, છુટી મુકાવી દીધાં;
એવાં અનેકધા ધંધરે, કીધાં કોટિક કામજી;
શામલ કહે કોણુ હણી શકે, રક્ષક જ્યાં શ્રી રામજી.”

કુતળપૂર નગરમાં રાજા હતો, તેને કાંધ સંતવી નહોતી, તેથી પોતે હંમેશાં ધંધર બજનમાં પોતાનો દિવસ ગૂજારતો. એમ કરતાં ધંધર કૃપાથી તેની રાણીને ગર્ભ રહ્યો. ત્યારે તેણે જોશીને બોલાવી તેના જન્મ-કાળ જોવરાવ્યા. જોશીએ દિલગીર થઈ કહેવા લાગ્યા કે “જેવો એ પુત્ર જન્મશે તેવું તમારું મૃત્યું થશે.” તે સાંભલી રાજા ધણેજ શોકાતૂર થયો. પછી ભ્યારે રાણીને નવ માસ પૂરા થયા કે પુત્ર પ્રસવ્યો. તે બે ચાર માસનો થયો કે લાગણી કોઈ શત્રૂ ફેજ લેઈ તે રાજા સામે ચઢી આવ્યો તેમાં તે રાજાનું મર્ણુ થયું ને રાણી તે પાછલ સતી થઈ. હવે પેલા પુત્ર રહ્યો તેને લેઈને એક દાસી હતી તે નાઠી. આગળ જતાં એક ગામ આવ્યું ત્યાં નિર્ભય જગ્યા જોઈને ઝુપડી બાંધી રહી, પછી પોતે દયણું ખાયણું કરી પોતાનું ગૂજરાત ચલાવી પેલા છોકરાનું પાળણુ કરવા લાગી. એમ કરતાં કરતાં છોકરો ત્રણ વરસનો થયો. એક દિવસને વિશે પેલો છોકરો પાસે છે ને તે તો આણુચીંતી મરી ગઈ. મા બોલતી નથી તેથી છોકરો તો તેની છાતી ઉપર પડી ‘મા, મા’ બોલાવીને ચીસે ચીસો નાખવા માંડી. પાસે એક કૂવો હતો જ્યાં ગામની ખાયડીઓ પાણી ભરતી હતી તેમને તે કીકીયારી સાંભલી. ત્યાં દોડી આવીયો ને જીવેછે તો ખાયડી મૂલેલી પડી છે ને બાળક હવે છે. નિરાધાર બાળકને જોઈ તેઓને દયા આવી. બધી ઓઝે પણુ કંઈ કે આપણુ સંભલી એની માવડી. પછી તો સૌ સૌને ઘેરથી તેને ખાવાનું પીવાનું અને ઓઢવાનું આપી તેને ઘેરે ઘેર મા થઈ. એમ કરતાં કરતાં તે છોકરો છ સાત વરસનો થયો ને એક દિવસ તે ગામના

વજીરને ઘેર ખાસાણુ જમવા જતા ત્યાં રમતો રમતો ગયો, ત્યારે વજીરે તેને રમાડીને ખેસાડ્યો. તે જોઈ ખાસાણુ હશ્યા? ત્યારે વજીરને શક પડ્યો તેથી પૂછ્યું “મહારાજ કેમ હશ્યા?” ત્યારે ખાસાણુ બોલ્યા “કાંઈ નહિ.” વજીરે જક કરી ત્યારે ખાસાણુે કહ્યું “ખોટું લગાડશો નહિ પણ ઐજ છોકરે તમારે જમાઈ થઈ તમારે ઘર ભાગવશે.” એ સાંભળી ખાસાણુને ધમકાવી કાઢી મૂક્યા અને પેલા છોકરાને મારી નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો. પછી ચંડાળને બોલાવી લાલચ આપી કે પેલા છોકરાને લાગ જોઈ મારી નાંખી આવે. હવે ચંડાળ રાજ ફરેછે પણ તેને મારી નાંખવાનો લાગ આવે નહિ. એમ કરતાં કરતાં એક દિવસ તે નિર્વંશ છોકરો બનરમાં ફરતો હતો. તેના હાથમાં મીઠાઈ ખાવાની લાલચ દેઈ લાગ આવ્યાથીજ ચંડાણે તેને બગલમાં મારી લેઈ આવ્યા. તે ગામથી પાંચ ગાઉ ઉપર નદી હતી ત્યાં ઝાડીમાં લાવી છોકરાને નીચે ખેસાડ્યો, ત્યારે છોકરો બાળક છે તે નદીના પથરા પડેલા છે તે લેઈ બાપડો રમવા મંડી ગયો. તે જોઈ વડા ચંડાળના મનમાં પરમેશ્વર ઉત્તેજો ને દયા આવી કે આપણે આવા સુંદર બાળકની હત્યા શસાર કરવી જોઈયે? તેથી ખીજાએ સમજાવી ત્યાં જીવતો મૂકાવી દીધો. માસ્થાની નીરાની બતાવવાને તેના હાથ પગે છછ આંગળીઓ હતી તેમાંથી એકકી લેઈ આવ્યા ને વજીરને દેખાડી. હવે પેલા છોકરાને તો હાથ ને પગમાંથી લોહી નીકળવા માંડ્યું, તે કેમે બંધ થાય નહિ; તેથી તે છોકરો પોકે પોકે રડતો હતો. એટલામાં ત્યાંથી વીરા ગાઉ ઉપર રતનાવતી નગરીનો રાજ રતનસીંહ મૃગયા રમતો મશાથી પેલી નદી ઉપર પાણી પીવા આવી ચઢ્યો. તેણે પેલો છોકરો દીડો તેથી તેના મનમાં દયા ઉપજી. હવે તેને પણ કાંઈ છોકરું નથી અને વાઝીયામેણું છે તેથી જમ આંધળાને આંખ મળે ને ખુશી થાય તેમ ખુશી થઈ પેલા છોકરાને કોટે વળગાડી પોતાના નગર તરફ ધોડાને મારી મેળ્યો. માહેલે આવી ચઢતાંજ તેણે તે ખુબસુરત છોકરો પોતાની રાણીને સોંપ્યો. તેણે રતનની પેડે જાન કરી ઉછેરી મોટા કર્યો. પછી ખાસાણુને નામ પાડવા બોલાવ્યો. તેણે તેના મુખની ચંદ્રમા જેવી કાન્તી જોઈને “હેમચંદ્ર” એવું નામ રાખ્યું. તે ત્યારે વરસ દશેકનો થયો ત્યારે તો તેણે સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરી. બત્રીસ લક્ષણો થયો. એક દિવસે પોતાના ગામની કુર્બળ સ્થિતિ જોઈ તે રાજ રતનસીંહને કહેવા લાગ્યો જે “પિતાજી આ ગામ કેમ નિર્ધનીયું છે?” ત્યારે રાજ બોલ્યો જે “અહિંથી વીરા પચીસ ગાઉ ઉપર નગરના મહારાજના એક કુટ જુદિ પ્રધાન છે. તેના હાથ તમે આ ગામ છે તે એવી રીતે કે આપણે તેને ધજરાની પા આની બરચે અને વધે તે આપણું.” ત્યારે

કુંવર કહેવા લાગ્યો ને “આલો આપણે કાંઈ દેશ જીત્યો.” ત્યારે રાજા કહે, “ના ભાઈ તે વિશે હજી આપણી શક્તિ નથી.” પણ કુંવર ન ગણકારતાં પોતાના પીતાની આસા લઈ સૈન્યને સજા કરી એક વરસ સુધી પરદેશમાં ફરી હાથી ધોડા વગેરે દ્રવ્ય લેઈને ઘેર આવ્યો. તે વરસ ખંડણીમાં ૩૦૧ હરસાલ મોકલતા તે કરતાં દશગણા વધારે મોકળ્યા. તે જોઈ પ્રધાને પૂછ્યું કે “વધારે કેમ?” ત્યારે ખંડણી લઈ જનારા બોળ્યા ને “તમનો છોકરો પરાક્રમી છે, તે પરદેશથી જીત કરી લાવ્યો છે.” તે સાંભળી વજીરને કાળ ચઢ્યો. “તેને છોકરો થયો તેની મને ખબર તો આવી નહિ?” વજીરને મદન નામનો પુત્ર હતો તેને પોતાનું રાજ સોંપી તે ધોડે ખેતી રતનાવતી નગરે આવ્યો. ખંડણિયા રાજા રતનસોંહે તેને માન સાથે ખેસાડ્યો. થોડી વાર પછી વજીર કહેવા લાગ્યો ને “તમને છોકરો થયો પણ મને વધાઈ કેમ મોકલી નથી?” ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે “કેને છોકરો થયો છે? એ તો નદીને કાંડે વગડામાં પડ્યો હતો તેને લાવી ઉછેર્યો છે.” તે સાંભળી વજીરને પેલા રાંક છોકરાની વાત યાદ આવી. તેણે ફરી તેને મારી નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો. પછી પોતે હેમચંદ્રને પોતા પાસે બોલાવ્યો, તેણે હેમ તે પાસે જઈ તેને પગે લાગ્યો. એટલે કુષ્ટ બુદ્ધિ પ્રધાને ચીડી લખી કે “સ્વસ્ત્રી ‘કુંતલપૂર’ મધે ભાઈ મદનને માલમ થાય ને આ કાગળ લાવનારને તેની નાત, જાત, કુળ, નામ, ઠામ વિગેરે કાંઈ ન પૂછતાં તેને ‘વિખ્યા’ આપજો.” તે ચીડી ખીડીને હેમચંદ્રને કહ્યું ને “ભાઈ મારા નગ્રમાં કાંઈ ભૂલી આવ્યો છું માટે તમે આ ચીડી લઈને જાઓ.” હેમચંદ્ર પોતા સાથે પાંચેક સ્વાર લેઈને ગયો. ગામમાંથી નીકળતાં તેને સામી ગાતી ગાતી કુમારીકાઓ, વેદ ભણતા બ્રાહ્મણો, અને વાછડા સહિત ગાયો મળી તેના શુકન થયા. તે જોઈ તેની સાથે સ્વારો હતા તેમણે હેમચંદ્રને કહ્યું “મહારાજા આ શુકન પ્રમાણે તો તમને લલિત ગુણ સંપન્ન કન્યા મળવી જોઈએ.” કુંવર બોલ્યો “હૃદયરેખા.” પછી તેઓ મધ્યાન કાળે કુંતલપૂર પહોંચ્યા. નગરની બહાર પેલા વજીરનો બાગ હતો તેમાં બે ઘડી વિચારી લેવાને ધોડા છોડ્યા; અને સ્નાતા કે, થાડ્યા છે તેથી આંખમાં નિંદ્રા આવી ગઈ. હવે ત્યાંના રાજાની દીકરી ચંપકમાલની અને વજીરની દીકરી વિખ્યા એ બંનેને દાસ્તી હતી, તે બંને સખિયો બાગમાં ક્રીડા કરવા આવી. વળતી વેળાએ વિખ્યાએ ધોડાનો ખુંખારો સાંભળ્યો. તેણે ધોડા જોયો અને વિચારવા લાગી ને “બ્યારે ધોડા આવ્યા છે ત્યારે તેનો ખેસનાર કેવો રૂપાળો હશે? તે મને વરે તો કેવું?” એવું ધારી સખી ચંપકમાલાને કહ્યું કે “ભાઈ તમે જાઓ અને હું પૂજાર્યે પુષ્પ લઈને આવું છું, તે સાંભળી

અંકમાલની ચાલતી થઈ, ત્યારે વિખ્યા ઘોડા પાસે આવી. તેની પ્રત્ન ક્ષણ કરીને વિખ્યા ખોલી કે “હે અરવંદો તું તારા સ્વપ્નને મારે પતી થયો છો છો તો હવે તો હવે તો આરીશ નહિ.” હવે પેલા સઘલા સ્વાશે તો ઝડપી નીચે ભર ઊંઘમાં સખવત પડ્યા છે. તેમાં જોકળના છાંયા નીચે સૂતો હતો તેના ઉપર અનુમાન કરી ધીરે રહી વીખ્યાએ વચ્ચે ખીચ્યું કે જાણે વાદળમાંથી ઓચીંતો ચંદ્ર નીકળે ને પ્રકાશ થાય તેવી તેની મુખ કાન્તિ દેખી. ત્યારે તો તેની જોખનાવસ્થાએ તેનું મન ધણુંજ આકુળ આકુળ કર્યું. વીખ્યા ધણી મોહિત થઈ. એટલામાં તેની નજર અંગરખાની કસે ખાંચેલા એક કાગળ ઉપર પડી. તે છોડીને વાંચી તો હાથ ધસવા લાગી કે “અરરર! મારે પિતા “યા” લખવો ભૂલી ગયો છે તેથી કેટલો ગળ્ગળ થાત? મને લાગે છે તેનો વિચાર આવો સ્વરૂપવાન જોઈ વિખ્યા આપવાનો હશે પણ ખેસરતથી “યા” લખાયો નથી. પણ એટલામાં મહા અનર્થ થાત અને રૂત રાજાઈ જાત.” પછી નીચેથી સળી લેઈ પોતાની આંખના કાજળ વતે તે ચીઠીમાં “વિખ” જોડે “યા” ઉમેર્યો અને જેમ તેમ વાળી ખાંધી દઈ લૂગડું ઢાંકી ચાલતી થઈ. હવે થોડીવાર થઈ કે ડુંવર ઊંઘમાંથી બિદાર થઈ પોરાક સમારી સ્વાશેની સાથે નગરમાં આજ્યો. પછી વજીરને ઘેર જઈને તેના પુત્રને પત્ર આપ્યો. પોતાના પિતાનો પત્ર વાંચી મદન ધણો ખુશી થયો. તેણે ધણી ધામધુમથી લગ્ન સમારંભની તૈયારી કરી. એકદમ લગ્ન લેઈ પોતાની બહેનને પરણાવી ત્યાં પોતા પાસ રાખ્યો. પણ અગાડી વજીરે જેવા હેમચંદ્રને પત્ર દઈ મોકલ્યો તેવાજ તેના આપ રાજ રત્નસીંહને કાળાગ્રહમાં નાંખ્યો ને પછી કૂંતલપૂર નગર ભણી વળ્યો. તેને નગરમાં પેસતાં આઠો સરપ ઉતર્યો. વજીર પોતાને અપશુકન થયા તે જોઈ ચીડાયો અને સરપ મારવા ધસ્યો. તે જોઈ સરપને વાચ્યા થઈ. તે બોલ્યો જે “મને મારીશ નહિ. હું તો તારે ઘેર શી ખીના બની છે તેની ચેતવણી આપવા આવ્યો છું. મારે તું જઈને જો.” તે સાંભળી વજીર અજબ થયો. તે સાંપને જીવતો મૂકી ત્યાંથી આગળ આજ્યો. વજીરને એવામાં ‘ભાટ ચારણ અને ધર્મદાદક દાંત લેઈ ખુશી થતા થતા જાય છે’ તે સાંભળ્યા. તેમને તેણે પૂછ્યું કે “શું છે?” ત્યારે તેઓએ સ્વસ્તર વ્રાત કહી સંભળાવી અને તેના અભણગણા વિશે વધારે આશ્ચર્યમાં પડ્યા. પણ વજીરે તે વાત બરાબર માની નહિ, ને તેમને ધમકાવી કાઢીને નગરમાં આવ્યો. ત્યાં પેલા ચંડાળો મળ્યા તેમને છોકરો જીવતો રાખ્યાનો ઠપકો દીધો. પછી લાગણી ઘેર આવ્યો, તો માંડવો કાઢ્યો અને આનંદ ઓછવ થઈ રહેલો જોયો તેથી પોતાના પુત્રને

આમું ખાજો ને કહેવા લાગ્યો “ખેવકુદ આ શુંડું?” ત્યારે છોકરે કહ્યું કે “તમારા લખ્યા પ્રસાદો કઈં છે” એક કહી તેને કાગળ બતાવ્યો. તે જોઈ વજીર અકીત થયો ને વિચાર્યું જે આ શું? પછી તેના મનમાં પેલા શ્રાહ્મણે કહી હતી તે વાત યાદ આવી. તેથી કહેવા લાગ્યો કે “એર જેમ બનવાનું હતું તેમ બન્યું પણ એને માર્યા વિના છોડવો નહિ.”

તે નગરના રાજાની જન્મ પત્રીકા જોશીએ જોઈ કહ્યું કે “હવે થોડા દિવસમાં તમારું મૃત્યું છે. માટે ચેતવું હોય તો ચેતજો.” તે સાંભળી રાજાએ કાશીએ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. રાજાને કેઈ છોકરો નથી પણ તેના જોવામાં પેલા હેમચંદ્ર ઘણી વખત આવ્યો હતો તેથી તેનાં રાજ્ય ચિન્હથી ગાદી સુંપવાનો પોતે નિશ્ચય કરી મદનને બોલાવો મોકળ્યો એટલામાં વજીર ચંડાણને તૈયાર કરી કહ્યું કે “તમે માતાના દેવળમાં જાઓ ને જે પૂજાપો લેઈને વહાણમાં આવે તેને મારી નાંખજો.” એમ કહી ઘર આગળ આવ્યો ને હેમચંદ્રને બોલાવીને કહ્યું જે “આપણે ઘેર જમાઈને માતાની પૂજા કરવાનો નિયમ છે માટે તમે વહાણમાં પૂજાપો લેઈ જાઓ.” ખીજે દિવસ હેમચંદ્ર પૂજાપો લેઈ રવાને થયો. એટલામાં બજારમાં પ્રધાનનો પુત્ર મદન સામે મળ્યો. તેણે પૂછ્યું કે “ક્યાં જાઓછો?” ત્યારે હેમચંદ્ર બોલ્યો જે “તમારા પિતાએ પૂજાસોંપી છે તે કરવા જાઉં છું.” ત્યારે મદન કહે “લાવો, પૂજા હું કરીશ પણ તમને આપણો રાજા હાલ બોલાવે છે ત્યાં જાઓ.” તે સાંભળી હેમચંદ્ર દરબારમાં ગયો ને મદન માતાના દેવળમાં ગયો. આપડો મદન પૂજા કરી જોવા બહાર નીકળવા જાય છે. તેવાજ અંદરથી સંતાઈ રહેલા ચંડાણે તલવારથી તેનું ડાકું ઉડાવી દીધું. પણ આગળ હેમચંદ્રની ચતુરાઈ જોઈ રાજાએ પોતાની સુંદર પુત્રી તેને દીધી અને રાજ્યાભિષેક કરી ગાદી સોંપી. હવે પેલા દુષ્ટ બ્રુહ્મ પ્રધાને જોવા છોકરો મરાયાની વાત સાંભળી તેવાજ મહા શોકાતુર થઈ ગયો અને નિશ્ચય કર્યો કે મારે પણ પુત્ર સાથેજ મરવું એટલે દેવળમાં જઈ પથ્થર સાથે માથું પછાડી મરી ગયો. રાજા કાશી ગયા. હેમચંદ્ર રાજ ચલાવવા લાગ્યો. હેમચંદ્રે પોતાનો વૃદ્ધ રક્ષક ધર્મ બાપ રતનસીંહ કાલા કીલામાં બંદ પડેલો હતો ત્યાંથી બોલાવી લઈ પોતાનો મુખ્ય રાજ સલાહકાર કરાવ્યો. તેણે અનુભવી ને ન્યાયી વજીર ડેડવી ધર્મરાજ સમાન પોતાની અપક્ષ આણ વર્તાવી.

લાલદાસ પટેલ.

પશ્ચીમતરફના રાજ્યમાં કૃષ્ણદાસ નામે વૃદ્ધ જાગીરદાર હતો. તેને લાલદાસ કરીને અતી છોકેલ ને લાડકો એકનો એક ખાઉ ઉદાઉ પુત્ર હતો; જે તેની સઘલી સતા, લક્ષ્મી ને જાગીરનો વારસ હતો. કૃષ્ણદાસનો આ પૃથ્વી ઉપરથી આકાસની પૃથ્વી ઉપર વીધાય થવાનો સમય આવ્યો. તેણે મોતના ખીછાણા ઉપર પોતાના જ્હાલા પુત્રને ખેલાવ્યો. છેલી ધડી તેણે પોતાના પુત્રને શીખના ખે રાખ્દો કહ્યા :—

“જે પાસ નાદાની ને ગર્થ, અર્થ તેનો ખીગડશે;
જે પાસ રંગ રાગ ગર્થ, હરદમ મીત્ર ત્યાં મળશે;
જે પાસ ખાગ ને જી, ત્યાં પીડખાજી વીખરશે;
જે પાસ જીવાની રજી, ના તે જીલ્લી સમજશે;
જે પાસ ખવાસ ઉદાઉ ને ચેન મારતો છે ખાતપાનમાં;
સ્તમ કહે કાઠનો ખજનો ઉડાવશે તે એક યાનમાં.”

“ભાઈ આવજ હું મહારા ઈશ્વર પાસ મહારા કર્મનો હીશાય દેવા જીવું છું. આવજી તું મહારી અપાર સતા ને દ્રવ્યનો માલીક થયો છે. ત્હારી ચાલ નહારી છે. તુ કનિષ્ઠ જનોમાં બળ્યો છે. ખાતપાન રંગ રાગમાં રાજી ને રમત ગમતમાં આનંદ માણે છે. એ સઘણો મેલો ત્હારી સઘલી શાભા ને સતાનો નારા ને જીના નામને નાદાર ને કાલું કરવા માટે મળ્યો જાણ. ત્હારી ઉદાઉ ને નાદાન ચાલે તું મહારા મોટા ઉદ્યોગે બચાવેલા જર ખજનાને તો સેજમાં સાફ કરી દેશે, પણ મહારી જાગીર તું મહારી પાછળ વર્ષમાં વચ્ચી પરવારી જશે, એવો તારો ઢંગ ઘીસે છે.

“ઉદાઉ ખપાવે જર, સર ગીરવી મેલી આવે;
ઉદાઉ વેચાવે ધર, મર્મ કુલીન મેળે આવે.”

“ત્યમ ત્હારી હાલત થશે. તું આપણા ધર મેહેલ, ખાગ બગીચા ને જાગીરી ગામ વચ્ચી તેના પૈસા ચેન, ચમન, રંગ, રાગ, વાડી, લાડી ને ગર્વમાં ગુમાવી ગરીબ બીલ્લુ કરતાંએ હલકો ખપી પશ્ચાતાપમાં પડીશ.

બાઈએ સ્થિતી ત્હારી આવે તે વખતે ત્હારા બચાવ ખાતર મ્હારા સ્વર્ગવાસી
બાપનું ઘર ત્હારે જાળવી રાખવું. પાસ આવ ને સમ લે. એ ઘર ગમે
એવી દુરદશામાં પણ બ્યમનું ત્યમ રાખવું. બ્યારે તારી સઘલી સતા ને
સુખનો સમુલો નારા થાય ને ત્હારે આ જગતમાં પગ મેલવાને કાંઈ
ઠીકાણું ના રહે કે એક શબ્દ બોલવાને કોઈ દોસ્ત ત્હારી સાથ ના હોય તે
વેલાય તું તે મ્હારા વડીલી ઘરમાં જઈ રહેજે. પગ મેલતાંજ ત્યાં તને
ત્હારી તે અનાથ સ્થિતીનો ઉપાય સુજશે.” પીતાના મૃત્યુ વેલાના વચનથી
પુત્રનું દીલ પીગાળ્યું. તેણે તે ઘર નહી વેચવાનું પાણી લીધું. તે સાંભળી
બલા ને માહ ઉદોગી કબજાદાસે પ્રાણ મેળ્યો.

બાળ્ય પીતાનો માસીસો પાર કર્યો તેટલાં તો અર્ધ ઉપર અજાનનો
ભંદાર ખાલી થયો. શેહેરના સઘલા આઉ ખુશામત્યા તેની પાસ હાથ
જોડી બેસતા હતા. તેના કહ્યાના ઘવ ઠઠા મરાકરીમાં મચતા હતા.

“જેને જરનું જોર, જીલમ ઝાઝો કરી ઝુઝે;

જેને જરનું જોર, ખીજને તે નવ ઝુઝે;

જેને જરનું જોર, અહપણુ અતીશે આણે;

જેને જરનું જોર, પોતાને જગપતી માણે;

વળી જેને જરનું જોર છે, છાડ્યો રહે અમળે અતી;

શામલ કહેછે સદ જુદિ વણ, રૂં ના થાય તેથી રતી.”

બાપાની છમસી આવ્યાં પહેલાં તો તેના સઘલો અજાનો ખાનપાન,
રંગ રાગ ને લાડી નાચ શોખમાં ખપી ખુટી ગયો; ને મેહેલ, બાગ બગીચા,
ઘર શૃંગાર ને રાચરચીલાં સઘલાં વેચાઈ પણ ગયાં ને વવરાઈએ ગયાં.
વળી ફરીથી મીત્રોનો દોર ને ખર્ચના કરજની વેઠ માથે ચઢતી ચાલી. વળી
લાલદાસે પોતાની ધણી પ્રીય જીનસો અજરમાં વેચી ને વળી થોડા દીન
નીભાવ કર્યો. અંતે પાસ દમડી ના રહી. માત્ર ગામની જગીર એક
તેની હતી. આ જગીર મોટા પરાક્રમના ઇતામમાં તેના વડીલને રાજ્ય
અલેલી હતી. તે જગીરની વર્ષને છેડે છપણુ હજાર રૂપૈયા આમદાની હતી.
એ જગીરથી સ્વર્ગવાસી કબજાદાસે ધણાં વખાણલાં ધર્મદાન ને ધર્મશાળા
અંધાવી નામ કાઢ્યું હતું. એ આમદાનીએ તો મરનાર વર્ષમાં પોતાની ન્યાત
ન્યાતને ત્રણ મોટાં ખાતાં આપતો હતો; ને દીવાળીને સુઅવસરે રાજને
ત્યાં મોટી કીમતનું નજરાણું મોકલી પોતાની પ્રજા સેવાનું માહ તેજ દીપા-
વતો હતો. તે જગીર ઉપર તેના ડાહ્યા પેડા. તેણે તે વચી પોતાના
મનનો વીખરાયલો જીરસો નરમ પાડવાનો ડોડાવ કર્યો.

“ઉદાઉ ના જીવે કુળ, ધુળ તે મેળવે માયા;
 ઉદાઉ ના જીવે મુલ, અમુલ્ય વ્યર્થ જતી કાયા;
 ઉદાઉ કરે સર્વ પાપ, આયુષ્ય તે જેટલું જીવે;
 ઉદાઉ ના જાણે નામ, અંતે ચીઠડાં સંવિ;
 ઉડાઉ હોરે સૌ કલંક, ગુમાવી કોઠી કોઠી દામ;
 રસ્તમ કહે સર્વ સંતાપ ચઢે આતે ઉદાઉ નામ.”

સ્વર્ગવાસી કૃષ્ણદાસનો એક કારભારી જીવનલાલ, જે આજ શ્રીમંત હાલતે પોતાનો હતો. આજ તે પાસે જરૂર ખજાણો ને ધર ને ઘોડા હતા; તે પાસે લાલદાસ ગયો. પોતાના મુરખાના જવાન પુત્રને જોતાંજ જીવનલાલ ઘોડા ઘોડા થઈ ગયા. માન અકરામ બહુ ઘડી તેનો યોગ્ય આદરસત્કાર કર્યો. “આનંદથી બેસો ને જોઈયે તમ અમન મારો. એટલા ક્યમ ગભરાવો છો? શું કામ બેચેન થાઓ છો? મોજબોજ ને ઘોડા વાડી ને આનીપીની ચાલુ રાખો. શાતા અકળાવો છો? તમારી જગીર આ વખતે વેચો ને મુળ લઈ એશ આરામમાં મચ્યા રહોની?” લાલદાસ બોલ્યો “મહારજ સઘલું જરૂર ઝવેર ને દોલત ખપી ખુટી ગઈ તો આ જગીર પણ જલો. લે તું ખરીદી જગીર ને મને દામ આપ. જરૂર મહારજ ને જમીન હારી.” કારભારી જીવનલાલે આ શીકાર ઠીક સંઘર જોયો. તર્ત તેણે તેનું મુલ નક્કી કરી તેના દામ લાલદાસને સ્વાધીન દીધા ને જગીર ખત પશું કરી લાલદાસની સહી સાથથી પોતાને સ્વાધીન લીધું. લાલદાસ ગરજી તેથી રૂપિયાનો માળ પાવળે પડાવ્યા જેવું સારું થયું ને જીવનલાલને મોટો લાભ થયો. જીવનલાલ મીઠી બોલી ને ખુશામતની ઢપે નમનતાઈ વાપડીને સેવાપણથી જગીરનો સઘલો કાજ લાલદાસ પાસથી લઈ આજથી જગીરદાર ને પટેલ ખખ્યો. જગીરના દામ પણ આગળી ઢપે ઘોડા ને રામજની ને ખુશામત્યા મીત્ર સંગાતે ચેન અમન ને એશ આરામમાં ખાપાની વરખીને તો માસ એક હજી બાકી છે તેટલાંજ સાફ સપાત કરી નાખ્યા. વળી લાલદાસ પૈસા વના આખદામાં પડ્યો. એક અઠવાડયામાં તો ગાડી ઘોડા ને સરતના ઘોડા વટીક બજારમાં પાણીને મુળે વેચાયા! વળી લુગડાં ને પાગડી ને શ્યાળ ને ગ્રેણા ને ધરનો સામાન ફૂકાવો. આજ તો ખાપડો લાલદાસ એકલો થયો છે. કોઈ પાસ મળે નહી. ચાકર નફરો વગેરે સઘલા તેની કંગાલ સ્થિતી જાણી તર્ત તે પાસથી દુર થયા. એક મીત્ર નામે રહ્યો નથી. એ સમયે તો માહ ચીંતાવુર ને કકલતો થઈ લાલદાસ પોતાના જીવર કરવાનો ડેડાવ પસાર કરત પણ વલી તેને

મન કલ્પના થઈ કે “શું પરવા છે? હાલ મહારી પાસ જર નથી તો મહારા મોત્રો નથી? દરેક જન પાસ થોડી થોડી ઉછીની રકમ માંગીશ ને લગાર કરકસરે વાપર્યા કરીશ તો એ પણ મહારી હાલત કોણને જાણુ થવાની છે? મહારા દોસ્તોના કાંઈ તોટા છે? જો આજથી દસ વર્ષે લગી દરેક પાસ એકેકી વખતેજ નહાની રકમ ઉછીણી લઈશ તો ચાલશે. વળી દસ વર્ષે ખીજ ફેરીની શીરચાત થશે.” આ સેકમ્પલીના વીચારે પેહેલાં તે પોતાના ધણાજ પ્રાણુ સમાન મીત્રને ત્યાં ગયો; જોણે તેના કમમાં કમ વીસ પચીસ હજાર લઈ પચાવ્યા હશે, તે પાસ પાંચસેની રકમ અંગ ઉધાર માંગી. મીત્રે તે વાત હસી હસાવી ઉડાવી. “ભાઈ તમને ના પડાય? પણ મહારા હાલ રોકાયાછે. નીકર તો અહં—” લાલદાસ ત્યાંથી નીકળી ખીજ મીત્ર પાસ ગયો. ભોલો પણ હદ વનાનો, તેણે મીત્રે કહેલું સર્વ સાચું માણ્યું હતું. ખીજાએ જવાબ દીધો “મીત્ર લગાર જોલો ક્યમ આવ્યા નહી? અખઘડી આપણા નથુરામે ત્રણ હજાર અંગ ઉછીણા મંગાવ્યા તેને મેં મોકલી આપ્યા. એ ત્રણ દીવસ જવાદે. પાંચશો ક્યમ ખોલેછે? પાંચ હજાર રૂપિયાજ લેજેની.” ત્યાંથી વલી હશી ખુશ ખુશ થઈ નીકળ્યો તે ત્રીજને ઘર સાધ ધાવ્યો. તે મીત્ર તેની સ્થિતિથી વાકીફ હતો. તેણે સ્થોને અસારત કરી “ના પાડજે” ત્યમ માંહેથી જવાબ મળ્યો “એમ્મા તો રાત્રના પનવેલી ગામ પોતાને કામિ ગયા છે.” ત્યાંથી લાલદાસ મીત્ર માણકલાલને ત્યાં ગયો. માણકલાલે “ક્યમ આવ્યા?” પુછ્યું ને લાલદાસને ખરડે પાણી ઉતર્યું કે “આ મહારો પરમસ્તેહી આજ એમ ક્યમ ખોલેછે? હશે.” પછે ખોળ્યો “મીત્ર મને હજાર રૂપિયાનું કામ છે. પછે હું આપીશ. હાલ મને ધીર.” “લે” કહી માણકલાલ આપવાના ડોલે ઉઠ્યા. ઠીજેરી પાસ ગયા ને આચીંતા ગભરાયાના ચાલા કરી “અરે મહારી ઠીજેરીની કુંચી ક્યાં ગુમાઈ?” પછે જો કુંચી મોટે ગડબડ ને ઘરમાં જુમ ખરાડાને ધમકા ધાંધલ કરી મેલીતેથી લાલદાસ પણ ગભરાયો કે આજ માણકલાલ ઠીજેરીની કુંચી ના મલશે તો કોઈનું ખુન કરશે. તે વીચારે તે ખોળ્યો “મીત્ર કાંઈ નહી, મને ક્યાં ખીજ નથી? કેસવલાલ પાસથી લઈશ.” માણકલાલ ખોળ્યો “અરે પણ મહારી ઠીજેરીની કુંચી ત્યારે શું જાય ને હું રાત રહી તે સહું? એ બનશે નહી. હું ઘરનાં સઘલાંની ફેટ પકડીશ ને બનશે તો ચાલુકનો માર મારી મહારી કુંચી કાઢાવીશ. ઘરમાં સઘલાં ચોર વસેછે.” લાલદાસ તો ઢાંટ મીત્ર માણકલાલનો આ ખુમાલુમ શહેર સાંભળીનેજ તે પાસથી ચાલી નીસર્યો તે કેસવદાસ પાસ આવ્યો. કેસવદાસે તો લાલદાસને જોતાંજ પોતાની બાયડીની ખેડાઈની વાતો ચલાવી કહ્યું “મીત્ર આ કુખળથી તો હું થાક્યો છું.”

મ્હારી સઘલી પુંજી પોતાને અસતક રાખી મને પૈ પણ અર્ચવા આપવી નથી. મ્હારું થયે ક્યમ? હું તમારી પાસ કાંઈ હાથ ઉછીણા લેવા આવવાના મનસુખામાંજ હતો તેટલાં તો ધ્વિરે મ્હારી મન ધારી આશા સફલ કરી છે. તમને પોતાનેજ મ્હારે ત્યાં મ્હારા ઉપરનો ગળ્ય જાણવા માટે મોકલી આપ્યા છે. એ પ્રમાણે સર્વ પ્રસંગે મનમાંની ધારી મોહ સામે આવી મળે તો કેવો આનંદ પ્રાપ્ત થાય?" લાલદાસે પોતાના મીત્ર કેસવદાસને સાંભળી કહ્યું "ભાઈ તું કહે છે તે તો હશે પણ મ્હારી તો ગતી કવી કહે છે:—

“અભાગિ જમવા જાય, ભુખ્યા રહે કે વળે વાસી;

વદે સરસ જો વાત, લોક કરશે મઉ હાસી;

અભાગ્યો ડાહ્યો થાય, ઘણા જાણુ તો કહે ઘેલો;

જો નવ ખોલે કે ખોલ, કહે છે હૈયાનો મેલો;

મઉ કર્મ હીન કુટાય છે, ગરથ જ્ઞાનનો ગૂટકો;

રામજી કહે છે નિર્ભાગિનો, કસિ વાતે નહી ગૂટકો.”

“મરજી પ્રાલબ્ધની કે મ્હારા મીત્રને ત્યાં હું ભ્યારે કાંઈ હાથ ઉછીણુ લેવા આવ્યો છું ત્યારે તેના મનમાં તે વાત પ્હાજી છે. ત્યારે તો જોગોપાજ” સાંભળતાજ કેસવલાલ ભીક્ષુક થયલા લાલદાસ પાસથી ખસી જતો રહ્યો. લાલદાસને આ મીત્રની આલ માટે દીલમાં લાલ્ય હતી. પણ ઉપાય શેા કે તે માટે પોતાનો શેષ જાહેર કરે? તે મીત્રના ધરના દાદરાના પગટયાં ઉતર-તોજ અર્ધ ઉપર મૂઠા પામ્યા જેવો થયો. એ પછે ભ્યાં પણ જે મીત્ર પાસ તે પોતાની ભીડનો ફેસલો કરવાને ઉલટભેર ગયો તે સઘલાઓથી ઉપલા જેવાજ હેરફેર ‘ના’ જવાખ સાંભળી નીરાશ ફર્યો.

“થાય નીરાસ જે દીલ, હૃદય તેનું મુજાય;

થાય અભાગિ અખલ, શરીર તેનું કંટાય;

થાય ધારીની ધુળ, રેમ રેમ કષ્ટ ભરાય;

થાય હેમનો જે હીન, સકુલ તે નષ્ટ કેવાય;

અનેક આપડા તે સર છે, જે શ્રીમંત ભીક્ષુક થાય;

સ્તમ કહે તે માહ પશ્ચાતાપ, લક્ષ્મી જેની ધટી જાય.”

આ સ્થીતીમાં લાલદાસને તેનું ઉદાઉપણું, દૈત્ય સ્વરૂપે તેની લોચન સામે ખીજવતું કડક ઉબું થયું. સઘલી તેના કુલની લક્ષ્મી ને નામ ને પ્રતાપ ગમી ગયેલા તે દૈત્ય તેની ભીક્ષુક હાલતમાં પણ તેનો પીછો છોડવા સાક્ષ ના પાડતો હોય તેમ હક કરતો ત્યાં વીચીત્ર ચીત્ર થઈ ઉભો.

લાલદાસે ઘણી રીતે તે દૈત્યને નાખુદ કરવાને પોતાની ચક્ષુ ફેરવી જોઈ પણ તે ત્યાંથી અસ્યોજ નહી. લાલદાસને મન એવી તો રીસ ચઢી કે “અખધડી ત્યાં કોઈ શસ્ત્રથી આપઘાત કરી આ સૃષ્ટીથી તે પોતાને પુરે કરે,” પણ હાલ તેણું કાંઈ શસ્ત્ર તે પાસ નથી તેથી નાચાર હતો. જે દૈત્ય તેના સંઘલા જર અજના ને મીલકતનો નાશ કરીને ઉધરેલો તે હાલ કમ પોરાણથી લગાર હઠીલો થઈ ત્યાં કોઈ કૌતક રચવા મંડ્યો હોય ત્યમ પોતાના શીકારના મનમાં તેનો પ્રાણઘાત કરવાને કુક મારતો હોય એવી આનાકાનીનો ભરેલો લાલદાસ દીસતો હતો. અંત્યે ઉદાઉ દૈત્ય પોતાના શીકારને ક્રોધ કરી શરૂયો. લાલદાસે આત્મઘાત કરવાનો નકી ઠરાવ પોતાના મનમાં પસાર કર્યો. લાલદાસને આ વખતે પોતાનો સંઘલો કાષ્ટ ઉદાઉ દૈત્ય સ્વાધીન જોઈ બહુ ત્રાસ વ્યાપ્યો. તે સારા દીવસનો ભુખ્યો, પાસ ના ખોટી ખદમ, સંઘલે તેનો મર્મ જાણુ થયેલો, એ સ્થિતિમાં તે પોતાને કંગાળ બીખારી કરતાં પણ નકામે ને બીલુક જોઈ લજવાયો તેનો પાર ના હતો. જગત સંઘલી તેણે આ સમય સુમસાન ને કાળી દગ-લખાજ ને વ્યર્થ વેઠમાં ફસાવનારી જાણી. રાત્ર પણ ડયાં ફરે? અરે પલ પણ કદમ મેળવાની તેની જગ્યો રહી ના હતી તો પછે જીવ્યામાં તે પોતાને મૃત્યુ પામ્યા ઠાને પણ અરાખ સ્થિતિનો જાણી ઘણોજ ઉસકોરાયેલો ઉજડ જગા તરફ ચાળ્યો. તે ખ્યાલમાં એટલો તો મસ્ત થયેલો, વય પણ ભર જવાન, એક પલ જોણે આ સમાન બીડ ને એકાંત જાણેલી નહી તે વખત લાલદાસ જીવપર કરી મરવા વના ખીજો શો સાર ખેંચે? પણ આ માહ બીડના દુખ અંતે ઉદાઉ દૈત્યના પાછળ લાગી સમુલો નાશ કરવાના એણુ વખતે તેણે પોતાના વડીલના પેલા જીના ધરની યાદ આવી. તે વાત સાંભરી તેણે લગાર ગઈ ગુજરીના શબ્દોના વધુ ભાસ થયો. તેણે પોતાના પીતાને મરતી વેલાએ તે ધર ગમે તે સ્થિતિમાં પણ વેચવું નહી ને તે કખીલાની જીની મીલકત સદા ફુલના કખજમાં રેહવા દેવાની બોલેબોલ વાત સાંભરી, “ઉદાઉપણએ નાશ ને સંઘલી દોલત આઈ ખુવાર કર્યા પછે પેલા જીના ધરમાં જવાથી તને ત્યાં એક ખેરખા મીત્ર સાથ મેલાપ થશે.” આ મૃત્યુ પામતા પીતાનો વાડ્ય પુરે સાંભરી આવ્યો. લાલદાસ તે પુરાના ધર તરફ ચાળ્યો. ધર જાગીરથી બહુ વેગલું ને વગડામાં હતું. ત્યાં માર્ગમાં વર્ષો થયા ઉગેલું ધાસ કોઈએ કાપી સાફ કર્યું હતું નહી. વલી ખાડા ને ટેકડાનો વાકો રસતો વટાવતાં ભુખ ને તરેષે વ્યાકુલ થયેલા લાલદાસને તો માહ પીડા થઈ. બ્યારે તે પુરાના ધરને આગણે આવ્યો ત્યારે તે એક ખેડું ઝૂકું જોઈ તે પોતાની ધારણામાં અર્ધો ઉખર

જેમી થયો કે “બુઢું ને ગાંડું બરાબર. તે વળી મોતનાં ખીછાણે કંઈમ કાવકી વાત કહી શકે?” માહ મુશકેલે બેકલાક મેહેનત કરી માહે દાખલ થવાનો દરવાજો ખોલ્યો. અંદર દળન વર્ષનો કમરો, ધુલ ને જલાં, એ રવેસે બાહજેલાં કે ઘડીબર માહે કાંઈ પણ ચાલવાનું દીસ્યું નહીં. ગરજ માટેજ લાલદાસ એક આંધલાની હાલતે ધુસ્યો. તેણે ટેંટોસ્તાં ટેંટોસ્તાં માહે આગળ જઈ એક ન્હાની પારી ઉઘાડી. પ્રથમ તો ખાલી ને જલાંથી ભરેલી દીવાલ દીસતી હતી, પ્રથમ તો ટેકડા ને ખાડા વટાવી આખ્યાની ઠાક ને વેઠથી જેમી થઈ શકમંદ હતો, પ્રથમ તો ત્યાં માહે પેસતાં તેણે બેઠક ને ગાલીચા ને શ્રીમંતને જાજતા સર સામાણની આશા રાખેલી તે નહીં જોયાથી ઉદાસ હતો, પણ પા કલાકે બ્યારે માહે નજર ઠરી ત્યારે તેના ખાપે કહેલું અર્થ પડ્યું “બ્યારે તું ત્હારી મોટી જગીર વેચી ઉડાવી રહે, ને પૈસો દોલત સઘળું ખપાવી રહે, બ્યારે સઘલી જગત ત્હારી ઉપર ત્હારા ઉદાઉપણા માટે ચીડાઈ જઈ તીરસ્કાર વરસાવે ત્યારે ત્યાં તને એક ઇમાનદાર દોસ્ત મળશે.” ત્યમ ત્યાં પોતે બ્યાં ઉભો છે તે જગ્યા તેણે પોતાને માથેજ એક દોરડાંનો ફાંસો જૂલોટો જોયો. ત્યાં મોટા અક્ષરે સાવ ખુલ્લો આ વાક્ય લખેલો દીસતો હતો. “આ દુરભાગ્ય આખર તે અવીચારે ખાનપાન ને રંગ રાગ ને ઠાલા મીત્રો ને સ્ત્રી લખમાં સઘલી મીલકત ને જર ખજનો ગુમાવીને તું આપડા ને ખતંગીમાં આવ્યો? મને ત્હારી કુચાલની આગળથી ખખર પડી હતી કે તું આ કમનશીખીને જેહંચશે ને કુળનું નામ કુખાવશે, તેટલા માટે આ ઇમાનદાર દોસ્ત ખાસ ત્હારે માટે સાચવી રાખ્યો; એથી ત્હારી નામોશી, નીર્લજ કર્મ ને શોકનો છેડો લાવ.” આ ઠપકો, જેરી ખાન કરતાં જલદા ચીત પોડો. તેનું જીગર પોતાના કાલાં કર્મથી ધૂભ્યું. આંખોમાં આંસુ ભરયાં. તેનું જીગર પોતાના ખુરાં કામ, દીલગીરી, શરમ ને પાપથી ફાટવા-માંજ ખાકી હતું. એક હરફ તેનેથી કઠાયો નહીં. માત્ર આ હરફે “વીધાસ મીત્ર હાલ એ એક ખરો. આમીન થજો આ મીત્ર તું આ ઐન વખત મને” કહી પેલો ફાંસો પોતાની ગરદનમાં ભેરવ્યો. તેણે પોતાના શરીરને એક ઝોક દીધો, કે શીર્લોંગનું પાટયું ખરરર કરતું નીકળી ગયું! તે બાંધ ઉપર ગગરી પડ્યો. બ્યાં લગી હેશ્યાર થયો નહીં ત્યાંલગી તેણે પોતાને જીવતો જાણ્યો નહીં. આખરે તેણે સુદ્ધીમાં બરાબર આવી જોયું તો પેલા ફાંસાના પાટયાંમાંના છેડે એક કાગલ બાંધેલું દીસ્યું, જેમાં સોનાની એક કુંચી હતી. પેલું પત્ર ખોલી લાલદાસે વાંચ્યું. તેણે તર્ત સંતોષ ને ખુશાલી સઘલે દીલ કરી વળ્યાં. આ કાગળમાં દીવાલ દરમ્યાન

ત્રણ ધનના ચર છુપા મેળ્યાની વીગત જણાવી હતી, એ સોના મહેરથી ચીકાર ને ત્રીજે એક ચાંદીના રીહાલથી ભરેલા હતો. જે ઉપર ખુલા મોઠા અક્ષરોથી આ લખ્યું હતું “ફરી એકવાર મહારા પુત્ર તને હું આ દ્રવ્યથી ન્યાલ કરું છું. હારી આગળી હેમકાઠ મેલ ને જીંદગી સુધાર; જે તું હવે હારી જુરી જીંદગી સુધારી ભલા માર્ગે વળ્યો નથી તો સેવટે આ દોરડાંને ફાંસો તારા ગળામાં પેઢીતું કાલને ઘર પહોંચ્યો.” લાલદાસ મનમાં બોલ્યો “આજથી ના સુધર્યો તો સાચું છે કે અંત્યે એ સાર છે. પણ આજથી હું વરદાણુ લઉં છું કે આ કાગલમાંની શીખામણ પ્રમાણે હું ચાલીશ. હું ઠાવકો સત્ય સ્નેહી થઈશ.” લાલદાસે આનંદ માની પોતાની જાગીર વેચ્યાની કીંમત જેટલી મહેરની ડેલી પેલા ધનના ચરમાંથી ભરી લીધી. તેણે પેટેલું પગલું કારભારી જીવનલાલ જે હાલ વતનદાર જીવનલાલ ઉર્ફ પટેલ કેહવાય છે તેની મેરી તરફ આપ્યો. જીવનલાલ આજ કાળ પોતાના શેઠની જાગીર ખરીદ કરવાથી મોટા તાલિવાનોની અરજ્યારી પેસવા ચોગ્ય ગણાતો હતો. બ્યારે લાલદાસ તેની મેરીએ જઈ દીવાન-ખાનામાં પ્રવેશ પામ્યો ત્યારે ત્યાં જીવનલાલ મોટા ટેક ને અભિમાનથી ખીજી ત્રણ શ્રીમંત જાગીરદારો સાથે ગપા મારવામાં ને બાંગના વાટકા ઉઠાવામાં મશગુલ હતો. સુખરેની એક ઉપર જીવનલાલ ખીરાભ્યો હતો. સખખ સ્વર્ગવાસી કુંજણદાસનું વતન વેચાતું લીધાથી આજ તે ત્યાંના સગલા શ્રીમંતોમાં એક ગણાતો હતો. ખીજી જે ત્રણ શ્રીમંતો ત્યાં તે સાથે ખાનપાનમાં મચ્યા હતા, તેઓ તેને મોટા માન અકામથી બોલાવતા હતા. તેઓ તેનો દરજ્જો ઉચો ને જાદા માણતા હતા. હાં જતાંજ લાલદાસે પોતાનું વતન વેચાતું લેનારને જોગોપાળ કરી. લાલદાસે કહ્યું “પટેલ જીવનલાલ મેરખાની કરી મને એક ડાલર ઉધાર આપો.” જીવનલાલ બોલ્યો “નીકલ હાંથી; કુંગાલ, ઉદાઉ, ધધિરના સમ છે મને જે હું તને કદીપણ એક દમડીએ ધીરું.” એ સાંભળી તેણે જીવનલાલની ખાયડી પાસ તેટલી રકમ ધીરવા કહી. “બાઈદયા ખાતર કાંઈ મને ધર્મ કરે!” પણ બાઈ તો મોટો ધાટો કાઠી તોરમાં ને તોરમાંજ બોળ્યાં “નીકળ નીકળ, ઉદાઉ હેવાન. મને દેવદેવતાની આણુ જે તને એક ઓઠી બદામ પણ આપું તો. જે કોઈ લુચ્ચા હરામખોરને ફાંસી દેવાનો ધારો બંધાય તો હમો તને પહેલો ફાંસી દઈ નાખુદ કરી તે ધારાનું મંડાણુ કરચે.”

“એ હાથીનું જોર, આહુ એ માંહે ખીરાજે;

વાઘ સિંહની પેર, ગરથ ગાંધે તે ગાજે;

જુખ તડકો કે ટાઢ, નહી જર પાસે જાય;
વ્યંતર ભૂત કે પ્રેત, કદી ચેટક ન ચહાય;
મન મદિશ શરસ વાતણી, કેફ સદા આવી વસે;
શામળ કહે કુખ્યો કુખ કહે, જરવાલો હૈ હસે.”

લાલદાસને આ સ્ત્રી સ્વભાવથી ઉલટી વાત સંભળાઈ બરડે પાણી ઉતર્યું. આ વખતે ત્યાં ત્રણ વતનદારમાંના એક રૂડા પટેલે કહ્યું “લાલદાસ તો જાણજલાલી ભરેલી પટેલાઈ કરી હતી. તું મોટો ઉદાર હતો. તો જર ખબલો ઉડાવ્યો. તને મુરંખી કહી કહી સઘલા શ્રીમંતાઈના ડાલવાલએ ફગી લુટી આધો છે. હું તને એક રીહાળ ધીરંધું. તે સાથ ખીજો પણ તને ઉદાર આપુંધું, લે.” પછે તેણે જીવનલાલને કહ્યું “મેં કદી પણ તમારો ઉપકાર માંગ્યો નથી પણ આ વેલા તમારો મોટો આભાર થશે મહારી ઉપર. તમે પટેળ લાલદાસને આપણી મંડળીમાં ખેસવા દો. હું સારી મીસાળે જાણ્યું કે તમારે એની સઘલી માલ મીલકત ને જગીર ધણી સસતે ભાવે ખરીદી લીધી છે.” પટેલ જીવનલાલ ધણાજ તીખા થઈ જઈ બોલ્યા “ધ્રુવર સમ એ સાટાંમાં મને ઉલટી ખોટ છે. હું તમે ત્રણે પટેલ-રાજ સ્મક્ષ જુલું કહુંધું લાલદાસ, મેં ત્હારી જગીર વેચાતી લીધી છે તે કરતાં પણ તને સસતી આપવાને બંધાઈ ધું, નાણા અબધડી આપેછે? જા, તે વેચી તે કરતાંએ પચીસ ટકાએછે હું તને વેચાતી આપુંધું. છે મરજી? હોય મરજી તો કાઢ નાણા અબધડી. મહારા નાણા મને દે ને ત્હારે વતન ને માલ મીલકત તું લે. ખોલ, કેમ શે વીચાર છે?” લાલદાસ બોલ્યા “પટેલ બાઈએ આ જીવનલાલે કહ્યું તેના તમે શાયદી છો.” જીવનલાલ બોલ્યા “હા, હા. મને મહારી કીમતના સઘલા નાણા પચીસ ટકાએછાં હાલે આપ ને ત્હારે જગીરી ગામ તું લે. મહારા બાપદાદાના ખોલ સાથ મને કબુલ. કેમ શે વીચાર?” જીવનલાલે જોયું કે આધાની ખોટી દમડી પાસ નહી, તો લક્ષ રૂપયા ડ્યાંથી લાવશે? બાપની મસાનમાંથી? એ ખ્યાલમાં છડ્યો કારભારી છે તેટલાં લાલદાસે કહ્યું, “પટેલજીએ આ જીવનલાલ કહે છે તે મ્હારે કબુલ છે,” કહી મોના મોહોરોની ત્રણ ડોલી તર્ત બગલમાંથી કાઢી ત્યાં રજી કરી. સઘલા સ્તબ્ધ થયા. જીવનલાલ હજી પણ તે વાત માણતો નથી. તેણે ડોલીએ લઈ ત્યાં બાજત ઉપર ખાલી કરી મોહોરો ગણી. તે બરાબર પોતાની કીમત પ્રમાણે નીકળી. વચને બંધાયો તેથી તર્ત ત્યાં પટ જાલવવા વેલા પટેલે હજાર જગીરી ખત લાવી લાલદાસને સ્વાધીન કર્યું. લાલદાસે તે તપાસી લેતાંમાંજ કહ્યું. “જીવનલાલ, તું તર્ત

આ મકાન ખાલી કરી ચાલ્યો જ. ઈશ્વર ત્હારં નીચું મોહને કૂર મન મને કહી દેખાડે નહી. ત્હારી વહુને હદખાહેર મને ખરાબ વચન કહેતાં કાંઈ મનમાં ડર ઉપજ્યો નહી? મ્હારા બાપના અબ વસ્ત્રથી ઉધરી મોઠાં ને દાલતમંદ થયલાં છતાં નીચ ને હરામખોર સ્વભાવના ક્યમ ખતી ગયાં? તમે તર્ત છાંથી તમારો શામાન ઉઠાવી જવ.” પછે પેલો બેલો પટેલ કે જોણે એ સારા શબ્દો કહી તેને એ રીહાલ ધીરયા હતા, તેને પોતાનો મોટો મીત્ર ને સઘલી જગીરી ગામ મીલકતનો કારભારી કસ્યો. તેણે ધીરલા ચાંદીના રીહાલના બદલામાં ત્રણસો સોના મોહોરનો રત્ન જડીત આન પેઢાવ્યો. જીવનલાલે પોતાના પૈસા લઈ ત્યાંથી ઉતરી ગયલાં મોહથી ખીન્ને ગામ રસ્તો ધર્યો. તેની બાયડી તો પટેલણીની પડવીથી સાધરણ સ્ત્રીની પંગડી ઉપર આચ્છાના માહ શેકમાં ગરક ગઈ. ફરી લાલદાસ મોટો પટેલ થયો. સઘલાં શેહેરે તેનો ચઢતો દાહડો જોઈ ખુશી માણી. લાલદાસે પટેલાઈ પર આચ્છાની ખુશ વધાઈમાં ન્યાત જમાડતાં જમાડતાં આ સમ લીધા “આજ પછે ફરી જો મ્હારં વતન હું ઉડાઉ માર્ગે ચાલી નુકશાનમાં લાવું તો મને માહદેવના સમ.”

વક્ષાદાર શોદાગર ને શાહ.

એક શોદાગર ખુદ પોતાના મુલકના બચાવમાં બંદવો થયો. તેણે પાદશાહની ખેદમતમાં અર્જ ગુજરી કે “ખુદાવંદ હું તે જરદાર શોદાગર છું કે જે પોતાના મુલકના બચાવમાં તમામ ગંજ તમે નામદાર શાહને સ્વાધીન કરી તમારો ખાસ ફરમાખરદાર એલચી થઈ પોતાના દેશ તરફથી દુશમનના લશકર દરમ્યાન ગયો. હું ત્યાં સમજાવત કરવામાં ગુંડાયો હતો તેટલાં આપણા લશકરે હોમલો કરી દુશ્મનોના ઘાણુ બાળ્યો. ત્યાં હું તેઓમાંથી સપડાયો તેથી ધણું પણુ કહેતાં છતાં આજ તલગ દુશમનના હાલથી દોસ્તોનો બંદવો થઈહેરાનગતી ભોગવું છું.” શાહ બોલ્યો કે “ત્હારાં સરમાં હોંશ નહી હતો કે તે દુશમનની છાવણીમાં જવાનું ખીડું ઝડકું? શું આ કેહવત ત્હારા સાંભળવામાં આવીજ નથી કે :— “ઉપકારનો બદલો અપકાર?””

ચોઆંગસી ને હાંનસાં.

“સુનો રે સાજના, તમ જાન વના છું હું જી,
થયો અનર્થ નાથ, તમ સ્વર્ગવાસ થયાથી ॥ ૧૬ ॥
જહાલા તમો અડકા છો પ્રાણથી અનુભવ્યા રે।
રંગ ભર આનંદમાં મેલી નીદિય છો થયા રે ॥ ૧ ॥
સરસ સાચો રનેહ સ્વામી આપ છો અમૃત્યા રે।
ગુણસાગર પ્રાણપ્રીય મેલી મને ક્યાં ગયારે ॥ ૨ ॥”

એક વર્ષારતુ દીવસે સુર્ય પૂર પ્રકાશમાન થયો હતો. તે મળે ભાગ-
વવા ચીનનાં મોટા પંડીત ચોઆંગસી પોતાની પેથી ને લખાણ મેલી
બાહર નીસેયો. તે ખ્યાલમાં ને ખ્યાલમાં હાંગકાંગ શહેરનાં અતી એ-
કાંત મેદાનમાં નીકલી આવ્યો. વીઠાન પુરુષને એકાંત ભાવેછે પણ ઘણે
વખત એકાંતવાસમાં રહ્યાથી કોઈ સમય ખુલામાં ફરવાની તેને માહ
તેજ ઇચ્છા થાયછે. ત્યમ ચોઆંગસીને ખુલી હવા ને ઉભસમાં ફર્યાથી
ભાવ્યું. ખુદરતી તરેહવાર દીપતા રંગમાં તેના મનના તરેહવાર તુરંગો
સમાઈગયા. વર્ષારતુના ખુલ્લો તડકો ત્યમ નાહી ઘોઘ ઝગઝગીટ થયલાં
તૃવરે ઉપર ટીંગામલાં જુલતાં પાન ને પુષ્પ ને મહેરના રંગ, મનના કીટા-
યલા જુસ્સાએને નવાં જોખનમાં રૂંગારેછે ત્યમ માહ પંડીત ચોઆંગસીની
હાલત ખીલી ગઈ. તે પોતાના શીલસુશી તુરંગોમાં પગથી માથા લગી ગરક
ગયલો ખસ આવ્યો આવ્યો તે છેક કાપ્રસ્તાન લગી આવ્યો. હાં તે એકવારના
જીવતાં ને જગતને પોતાના પ્રપંચથી બાહમાં લેવા મહેલાઓની ગુપચુપ
કપરમાં સદા ઉઘાઈ રહ્યાની હાલતથી પોતાના કપાલ ઉપર તરાપ મારી બ-
ખચ્ચો “કસો ફરક દિસ્તો નથી શ્રીમંત કે ભીક્ષુકમાં ? કસો ફરક નથી હાં
સાની કે અસાનીમાં ! સમજા સમાન સ્થિતીથી માટીમાં મળ્યાછે.” આ
ખ્યાલમાં છે ને તેને કાને રાગણી રદન કસ્યા જોવો મધુરો સ્વર પડ્યો:—

“તે દાહડા ગયા, તે બહાર ગયો, તું ના હવે તે રડ,
ગઈ ગુજરીની યાદને ના કાઠ હવે તું મન એક શબ્દ,
તે રંગ મયો, તે મળે ગઈ, ધર ના દીલગીરી બેહદ,
લે મોખત રડી, ખુબશુરતી રડી, ના થા તું દીલ શદ,

તે જુસ્સો ગયો, તે ઝલક ગઈ, આ તો છે ઉડતી ગરદ,
આવાં આ અંગ તો પેવસ થયું સુખાકારી બદલે દરદ,
અરે આ વખત મુજબર ક્યમ ગુજરેછું તે કદર જલદ!
લુટી લે મહારા રાખ ને રૂપ કરી દેછ મોમ દેહ હલદ.”

આ સાધ સાંભલતો ચાઆંગસી હાંગકાંગની કપ્પસ્યાનમાં આગળ
આખો તો જોયછે કે ત્યાં એક કમલ સમાન કોમલ ને લીલા વાંસ જેવી
પાતલી ખુબશુરત નારી, તાજી બંધાયલી કપ્પરને, પંખાએ પવન નાખી
રહીછે. તે નારીની લોચનોમાં આંસુઓ ન્યમ તાજી ઉઘડતી સંપોમાંથી
નીકલતાં ખેડીંમતી મોતી ઝલકે ત્યમ ત્યાં ગરતાં ખુલ્લા ઉજસથી ચલક
ચલક લપસેછે. તેના મુખથી મૂરડાને મોહ ઉપજી સજીવનતા આપે તેવું
રૂદન ગાયન ઘણાજ ધીમા મધૂરા સાધથી આણે છે. તે તે તાજી કપ્પર પાસ
ન્યમ કોઈ પતિવર્ત પ્રીયા પોતાના અતી પ્રીય પીયાના પાસામાં પડી આનંદ
માણતી હોય ત્યમ કરારથી ખેડીછે. કદી ત્યાંથી ઉઠવાનીજ નહીં હોય ને
વર્ષોલગી તે યોગસ્થીતીમાં સાંત ઠરી રહેવાની હોય એવો તેનો દૃઢતાબેર
એહેરો સ્વકલ્પનામાં ઘેરાયો દીસેછે. મદન મૂરતી કાંઈ રસમાં કમી મસ્ત
દીસતી નથી. રંગીલી તો પીંડજ, એવા તેના અદ્ધર ધૂંજતી રંગ સમ
હીલતામાંથી શાક્ષી પુરાયછે. વગર ખોલવેજ તેના નેનાના એક તગસ્યા
પાપણના ઠરવાથી તે પોતાનો શોક ખરાબર, ના તલ પણ ફેર પડે, તેવો
ચીતારો દેહે કે તેવી લાડકી લલીતા જવલે જોવામાં આવેછે.

“જોખને રંગી નાખે, ઉતારી ચામડી વૃદ્ધ વદનની;
નખરાંમાં નેનાં નાચે, નીરાશ નર ખીલકુલ મનની;
દેખતાં દંખી ટવલાવે, દેહ ગમે એવા પણ સજનની;
અતુરેએ છક ખોલાવે, મંદીર કે મહેલરહીશ જનની;
વળો નીર્બળ ને સખલ બનવા જેવાં હાશ્ય અદ્ધર વરસે;
સ્તમ કહે રૂપવંતી નારીને જોતાં તો નારી નેના હરખે.”

ચાઆંગે આ અદ્ભુત જોઈ સુંદરીને પ્રભ નાખ્યો, “આહો સુંદરી
આ કપ્પરને તારા હાથમાંના ખેડીમતી પંખાથી પવન નાખવાની શો
મતલબ? મને તારા જન્મમાં આ સમાન અચરજનો સ્વપ્નો થયો નથી
ઉપરુછે સાંભલું તે ક્યાંથી?” સુંદરી તો સાંભળતાં પણ જે હાલતમાં
નરના પાસામાં પડી પંખાનાં ખેડે તેજ સાંત હાલતમાં ઠરી રહી. તો પણ
પેલો પ્રભ સાંભળતાં તેનાં તેજથી લોચનમાંથી આંસુધારાની રેખા તેના
ગાલના ગુલાબ ઉપરથી રેખાઈ તણાઈ ટપટપ ટપકી રહી. આ પ્રમાણેનો

એહરો કાંઈ વખત સુધી તીક્ષણ રહ્યો. પછે તે સુંદરના મુખથી શોકના વચનની સીધી હાર લંબાઈ. તે લાજવી, કાંઈ લાજ ટાણતી, કાંઈ વાંકાં નેણથી પોતાના પ્રથમ મેલનારને લજવતી પરપુરુષ સંગાતે બાધાણ કરતા જેવી હાલતમાં પોતાને મેલાયલી રડી પડી.

“હારી મુરતીમાં આર મોહિની જોઈ મહારી ચરામે,
હેયે મુજ જડાયો શોહામણા તું લાડકા કરમે.
હારો ખીલિલો બહાર પમચ્યો મોતમાં ગુલાબથી વધુ,
હારાં નેણે મને લોભાવી મહારામાં સમઈ ભરમે.
આવીંદ હારાં પેલાં છજમણા જોવામાં મધુર્તા મોહી,
જણે મધુર્તાનું આખજ આપ પામ્યા હો આપ કરમે.
દીલદાર તુજ મધુર્તા પાસ મધુર્તા જાણું સમ વીખ,
તું તો પતી પ્યારા જીતી લુટી ગયો મુજ જન જાલમે.
તું મૂર્તમાં સમૈ સક્ષ થયલીમાં ક્યાં છે કાંઈ પણ બુદ્ધી?
તું મોહીનીમાં ઝરફતલી સુંદરી સમજ, સચવાય ધરમે.”

“આહો પ્રાણપતી આપ તો કપ્પમાં કપ્પઝ થયાછો ને આપમાં હું કપ્પઝ થયલી આપની આ કપ્પને વળગી રહી આપના માંગ્યા વચનથી બંધાયલી કપ્પર સુકવવા મહી છું. હું મર્ણુ તુણ્યને વળી આ મર્ણુ તુણ્ય વેઠમાં ફસાવી શો સાર સાંધ્યો છે? આહો પ્રીય પ્રાણપતી આપ આ હાલતને પુગવાના હતા મોટેજ વારંવાર આગાયન શીખવી ગાઈ ગવાડી રેહતા હતા?

“રમી લે પ્રેમ પ્યારી કહું આવાં રેની વીતી જાશે,
રસીક રેની ચંદ્ર પ્રકાશીત મન ચાહેજ ઉમંગ પાશે,
ભીતર જવાલા પ્રેમની લાગી પ્રેમ જલે હોલાશે,
પ્રેમરાજ ભમર આવરે કમલ ઉર આરા ગાશે,
આવાં રેની વીતી જાશે ને તું જહાળી પશ્તાશે,
કોમલ સીતલ સોહામની રેનચંદણી ક્યાં ફરી પાસે,
આવાં રેની વીતી જાશે મનની મનમાં ઉભરાશે,
ઉરની ઉરમાં ચઢી આવશે નેનમાં નેન દીપી રહાશે,
આવાં રેની વીતી જાશે આવાં મેલ ના ફરી થાશે,
રસ્તે રેની ચંદણી નીશે સજની ગફલતી પાશે.”

“હા: હા: આવાં તે ચંદણ રેની ક્યાં છે પીયુજ, કે આપણે પ્રેમ વધુ વાટકો પી કરી આનંદમય ઉમંગભર ભેટી રીજીયે? ને

“લલચાવી લલચાવી તો મને ચમનમાં બોલાવી,
હરાવી હરાવી અર્જ કરી લોચનમાં લોભાવી.

પ્રાચી ત્હારી હંશ લટકણ ગરદનમાં જાન રાખું;
 લજવી લજવી એ કહી મીનતે જોખનમાં ભોલાવી.
 હા: ત્હારી પ્રેમ અંસી છબ્બર ચંદ્રમા વારી જાય,
 છકાવી છકાવી એ ઉલટ ભરી અગનમાં હોમાવી.
 પતી પ્યાગ પ્રેમઅનાગત તાપે હું સઘલીજ અર્પણને,
 પટાવી પટાવી કરજોડી મધુરાં વચનમાં ફેલાવી.
 આવાં આ કવેલાના વીઘ વર્ષાત સમ આપ્યા મૃત્યુમાં,
 ખનાવી ખનાવી વીખરવેલી કોણ આશ્રે રહે નીભાવી.”

ચોઆંગસી માહ અનુભવી ઇન્શાન હતો. તેણે તે સુંદરીના મન વસ કરતાં રૂદન ગાયન સાંભલી અજ્ઞયખીથી તે રૂદનને જુલાશે પુછ્યો. ફરીપણ સાંત આગલીજ ખેડી ઢપે તે સુંદરી બોલી “મહારા જ્હાલા ધણીની આ કષ્ટ છે. તેણે ત્રણ દીવસ થયા માઠી કપાનો ત્યાગ કરી અમર-સ્થાન માંહી જઈવાસ કસ્યોછે. પ્રાણથી જનકા એ જ્હાલા પતીને મહારા વ્યાગ પાર વનાનો લાગો. તેણે મને મૃત્યુ ખીછાણે ઠાગાથી ભોલવી ભ્યાં તલગ પોતાની ધોર સુકાય નહી ત્યાં તલગ ખીજો પતી કરી તે સાથ જવાને ના કહ્યુંછે. મહારી પાસથી આ વચન તેણે જે પણ વેહેમ રાખી લીધું હોય તોય હું આ ધોર સુકવીને પણ હાંથી જનાર નથી. આ પંખા નાખતી આ ધોર પાસ હું આ મહારી હાલની હાલતમાંજ સુધ રહીશ. મહારા પ્રાણ હાં મેલી મહારા પતીના પાશમાં સુધ રહીશ!” પછે પંખાને હીલવી:—

“વા વા પવન વા વા પવન, ગમખાર કે વીકાળ,
 ત્હારે બલ સખગ હ્યાં ખીલવ ગંભીર;
 આ કાલ છે આફત, આ ચાલ છે જોહામત;
 આ હાલત ડોકેણથી જનકા જાણ વીર.
 આ કષ્ટ કબજમાં, કાંતી કરીદે સમ કાલી રાત,
 વેહી લોચણથી લોહુ ધારામાં મન નીર;
 હા: હા: અગની જ્હાલ મને તું ગાળ ઉપભયો ગબરાય,
 કષ્ટસ્થાનમાં સદાકાલ સુધ રેહ શરીર.”

સુંદરીનો ડેડાવ જોયો નવીન તેવોજ તેનો વીલાપ પણ મનભિડક. આંગસીને તે કમલ સ્વરૂપ ને કોમલ સ્વરૂપી તો ત્યાં મેઢીની સ્વતાં શોકાતૂર સૂતી હોય કીંવા રતી પોતાના પ્રીય પતી કામદેવનું મૃત્યુ માહ કળપાંતથી ગજવતી હોય એવું કાંઈ અમતકારીક ઢાણું લાગ્યું. તે તે એકાંત કષ્ટ અમતકારમાં લેવાયલો અપાર ઉસકેરણો. તે કુરખાન થયા

જેવો પોતાના પરાક્રમનો મહીમા દેખાડી સુંદરીને અજબ કરવાના ધરાદે દેહવા લાગો “મીર્ગ ભોમની, હું તારા પતીની આ લીલી કપ્પને પાંચ પલકમાં સુકી કરી દઉં તો બોલ તું શું ધનામ દેશ? તને વા નાખવાની વેદનાથી હું ચાહું તો અબધડી મોકલી કરું, છે મરજી?” સુંદરી પોતાની સામે ઉભેલા આદમીને તેની આ સડની જાણી વીરમય થઈ જોઈ રહી છે. પાંચ દસ મીનીટ તો તેનેથી પંડીત સામે જાપાન ઉપડી નહી. બ્યારે ફરી પંડીતે પ્રશ્ન નાખ્યો ત્યારે તે પતીચોગ સહેલી વીધવા સ્ત્રી બોલી “પાંચ દસ પલકમાં તું આ મહારા પ્રાણપતીની ઘેર સુકવી નાખે તો તું જે માંગે તે હાઈ ધનામ.” “હાઈ વચન?” પંડીત બોલ્યો. “મહાઈ સ્ત્રી સત” સુંદરી એ કહેતાં જ ચોઆંગે તર્ત કાંઈ બબરી કરી ત્યાં હવામાં ઢુક મારી કપ્પ સામે હાથ કર્યો.

“આવ આવ જમીન ને આકાશમાં અવલ સુકાસ,
લાવ લાવ સુકાસ દૈત્ય માહ તેજ ક્ષતો પ્રકાસ;
ઉડાર ઉડાર માહ તજી તરતની હાંથી લીલી બીનાસ,
હીમાલા પ્રવતના પેટાંમાંથી નીકલ તળેસમ ખાસ.”

આ ભંત્ર હવામાં ફેલાતાં જ તર્ત વીરો માહ વાયુ પ્રગટ્યો, કે આંખ વીચ્યા સમયમાં પેલી તર્તની તાજી ઘેર સુકી પથર બંધણ થઈ ગઈ! સુંદરી ત્રાસ પામી. તર્ત તે તલેસમાતી માનવીને અર્જ કરતાં ઉભી થઈ. પંડીતે ધનામમાં માણું તે આ.—“સુંદરી તું નવ જોખના છે. તને આ નહાની વયથી વીધવાપણું છાજતું નથી. મારે તું ચાલ મહારી સાથ મહારા મકાનમાં. હું તારી લાયક બરદાસ કરીશ. તું તારે લાયક પુરુષ સાથ વરી સુખી થા.” સુંદરી બોલી “માહ પંડીત ને વળી અમતકારીક પુરુષ, વળી હું મહારા વચને બંધાણી મારે તાપે છું.” ચોઆંગસી આ નમ્રવાણીથી રીભ્યો. પ્રણુ પેલી પુતલીએ કપ્પસ્થાનમાંથી બાહર આપ્યા પેહેલાં પોતાના હાથમાંનો રત્નોજડીત પંખો પંડીતને બક્ષીન્દા કર્યો. બને અર્સ-પર્સ પ્રતીષ્ઠાથી વાત લંબાવતાં સંધ્યાકાલે લઠરતી ચાલે શહેરમાં દાખલ થયાં. પંડીતે દુરથી પોતાનું ઘર સુંદરીને દેખાડ્યું, પછે ત્યાં આવી ઠર્યાં. ઘરમાં દાખલ થતાં શીરઆતમાં સુંદરીએ આંસુ પાડતાં જ ગાયું!—

“કપ્પસ્થાનની પતી કપ્પમાં મહારો જાન સમાયોછે,
પાહડોમાં શીકારીને ભ્યમ સહર સીકાર જાણાયોછે.
મહારી રાખીઆ વચ્ચે હું દીલદારથી હતી ગરૂ,
ખુશ ગુણમે વોંટાળળી અમનથી જાન રારમાયોછે.

સાંજના ઝળઝળાંમાં સજન સંગાતે જે રમતી હું,
પતી યોગના ભણકારામાં જીવાન જીવ ભમાયો છે.
અળકતો પ્રેમનો મુંડો અમો પતી પ્રીયા સર ઉડતો જે,
જિંદા પડી આજ છેલી રાત્રામ લઈ હાડેહાડ પીખાયો છે.”

પોતાના શીંગાર વગર કોઈ પણ દીવાનખાનામાં પેહેલી ઘાખળ થઈ
તો હાં, મોટે તેના મનમાં ઉભરે ઉછળ્યો :—

“હું સાંભલુછું દીવદર ડપકાનો તીક્ષણ અવાજ,

‘હા : હા : પ્યારી ઇયમ શીંગાર નાજ ખીન આજ ?

ઇયમ ગઈ મ્હારે પડખેથી જીદી થઈ દીલજનન ?

શું આ સરત હતી દીવદારીની આજે પ્યારી પ્રાણ ?”

ચોઆંગરી ખાંગી દીવાનખાન ગયો તો ત્યાં તેની ગ્યાણી ખાયડી ક્ષી-
ચારમાં ખેડી હતી. તેણે પોતાના પતીના હાથમાં અન્મોલ રત્ન જડીત પંખો
જોઈ પુછ્યું “એ ક્યાંથી લાવ્યા ?” “પ્યારી એ તારા જેવી સુંદર નારે મને
બક્ષો છે,” પંડીતે એ કહી પેલી સુંદરીની કથા કહી. વળી ચોઆંગરી
ખોળ્યો “હાલ તે આપણા દીવાનખાનામાં છે. તે આપણી અણે આવી છે.
અરે પણ આરત માત્ર એવી વગર ધરાની. ના દીલમાં દરયાઈ કે પતીના
માહ ઉપકાર ને પ્યારની કદર ! હજી તેને મળું પામ્યાને ચોષો દીન કાળ
પરેઠિયે થયે તેટલાં તે ખીજે પતી કરવાના આવરા જીવે મ્હારી સાથ
કાચાં સુતરે ખાંધી ચાલી આવી છે ! એવકા આરત, આરત !” પોતાના
પતીના મુખથી આ ગેરઠનશાસ્ત્રી વચનો નીકળ્યા તે સાંભળી તેની પ્યારી
આરત હાનસીના દમ ભરાઈ આવ્યો. તે ખોલી “પ્રાણપ્રીય પતી, તમો ધણો
ગેરઠનશાસ્ત્રી દોહો સઘલી સ્ત્રી જાતને. સઘળી સ્ત્રીએક સરખી નથી રહેતી.
કોઈ વળી કેવી ને કોઈ વળી કેવી. એ તે શો ખ્યાલ ? તમો માહા પંડીત ને
સર્વ ગુપ્ત સાર સમજવાવાલાને આ નાછાજતી વાત બોળ્યાને શો ઉભરે ?”
પંડીત બોળ્યો “ખાયડી તું ગમે એ બટાઈ પટાઈ કર ને બડાઈ મારો
કહુંછું તે સત્ય છે. આરત માત્ર અવીચારી, એવકા ને નીચા મનની માહ
અપકારી ! બસ પોતાના સ્વાર્થને વસ થનારી, વ્યભીચારણી તો પીંડેજ
ધડાસલી !” હાનસી આ અઘટીત વચનો સાંભળી દંગ થઈ. આજ પોતાના
મં શક્તી સમાન સ્વામીને પોતાને મોહથી આ કનિષ્ઠ વાણીથી પોતાની
સ્ત્રી જાત ઉપર દોષ વરસ્યાથી તો તેની જાતનોમાં પાણી ભરાયાં.
પતીનું મોહ જોતો સાવ પાષાણુ મૂર્તજ બની ગઈ છે. રોષ તો

મનમાં એટલો ઉપભોજી કે આ મળીન વાણી ખોલતા મુખ ઉપર પોતાના સારા જન્મમાં ફરી નજર નહી કરવાના સમ લઈ ત્યાંથી પંખીની પાંખે ઉડ્યા સમાન નીકળી જાય; પણ કંઈ ક્યમ? ભ્યાં પતી આવ્યો ત્યાં આ ચાલ તો ટીકાપાત્ર કહેવાય ને આર આરત ઉપરના તેનેથી મેલાયલાં ખોહતાણને ટેકો મળે. માત્ર ચુપ રહેવામાં સ્ત્રી મલાયજો સચવાયોજ. હાંનસી તર્ત મુખ હાશ્ય ભર્યું કરી સ્વામી સામે તાવેદારી દાખવતી; જ્યમ કે :—

“કમળનો ચંગ બની વાગો ને રંગ તેના મુખે ચઢયો,
ધનધોર આકાસ ઉભ્યાજો થઈ ચંદ્ર સારી રેને ફર્યો,
જગ દીપાવન દીપક બનીને આત્સવ સમ સમય ખીખ્યો,
હાશ્ય ભર્યાં મધુરાં મુખમાં સ્વામીતણો રાધ ગળ્યો,
અન્નભોજ જોખન જીવાની ખીલેલ તન દીધિજ નાય પાસ પ્રાણ વળ્યો,
સ્તમ, કહે પ્રીયા ‘આ પીયાજી પ્રીય દાસીણી છુ આપ જ્યમ કૈલો.’”

ચોઆંગે પેલી પુન્ન પુટલી વીધવાનો ઢંગ જોતાંજ કાંઈ પ્રીયા પર્ખનું નકી મન કરીને આગળથી પોતાના એક કાષેજ ચેલાને પત્ર મોકલી ખોલાવ્યો હતો. તે પત્રમાં પોતાની શું મરજી તેના સધજો ભાગ લખ્યો હતો. વળી તેણે પોતાના માહ અનુભવે ૯૯ જાણી લીધું હતું કે સ્ત્રી જીકર નીકળતાં પોતાની આરત ને તે વચ્ચે કેવી વાત થયે. કેવો રસ કસ મચી જશે, મોટે આગળથી પોતાની પ્રીયાની પરીક્ષા લેવાનો સધલો સામાણ નકી રાખ્યો હતો. તેણે ભ્યારે પોતાની પ્રીયાને વધુ ઠાવકી ને પીયા સેવાવાળી જાણી ત્યારે વધારે બેહયાઇનાં કદમ ભર્યાં. પંડીત ખોખ્યો “સ્ત્રીને ઉપકારની માહ નદથી નવાજી હોય તોય અંતે નીર્દય અપકારી નીવડશેજ. અહો જગતપતી આ તે શેા સુંદર શરીર ઘડી સૃષ્ટીને ભમતી કરી મેલીછે?” હાંનસીના હૃદયમાં અંધકાર ભયભીત ઉઠી. તે પોતાના માહ શ્યાણા સ્વામીને જાદા ને જાદા સ્ત્રી જાત ઉપર અલાપ લેતો જોઈ ધ્રુજતી કોમલ વેળ સમાન સ્થિતીમાં ખોલી “વીનારા, અહો વીનારા, ત્યાં તું ક્યાંથી કદમ બકદમ ધુસી આવે છે?” પછે પોતાના સ્વામીને “ક્ષમા કરો, સ્ત્રીને ના સતાવો. અચારી સારા ભવની મરદ માત્રની ગુલામ સરજેલી. ના તેને દેશની સ્વતંત્રતા કે ના તેને વેષની પ્રસંજસા. તે અચારીને ક્યાં મરદ માફક વીધાલયમાં જઈ વીધા સંપાદન કરવાને સાધણ છે? નારી જાત તો દયાપાત્ર ને વળી તે પોતાની ખેખખરીથી અગર કાંઈ કુચાલ ચાલી કસે તો તે તે સમજતી નથી. કુચાલ દાખલ કરનારે અવલ સાધન મરદ કામે જગ

છે. ભ્યાં અનુભવ નથી. શ્યાણો સાથ નથી, વીદ્યાન વર નથી, સમજી
 બુદ્ધ હીમાત નથી અને ગરીબ ને અનાથ સ્થિતીમાં તે સ્ત્રી જોખનમાતી
 હોય તો પછે તે દોષ હોરેછે. જન્મથી ગમાડ ને કાંઈ પણ જીવંતીના બાસ
 ના જાણવાવાળી એવી જ સ્ત્રી તેને સતાવામાં શો સાર છે? તોય સઘલી
 સરખી નથી. એક દીવસની તો રહી પણ માત્ર કલાકની સઘલી પણ વીપલો
 સરખી બુદ્ધરતી નથી તો પછે સર્વે સ્ત્રી કાંઈ સરખી હોય છે? કોમળ
 હૃદયવાળા, હેત પ્રીત ને મમતાથી સત્ય ચાલવાવાળા સ્વામી થઈ હું અણગત
 પ્રોવાને આ શો જીવન કરી છેક મારોછો?" “જાણી, જાણી હારી
 ચતુરાઈ મેં.” એઆંગસી આ બોલ્યા તો ખરો પણ આગળ કાંઈ બોલે તે
 આગળ તે આચીંતો પુંજી ઠઠરી બાંય ગગડી પડ્યો. તે બે પાંચ દસ ગોલાંટ
 ને તાણુ તોડ કરી બોલતાં બોલતાંમાં મુરું થઈ પડ્યો! તેની લોચનો
 વીંચાઈ ગઈ. હાંનસી પોતાના પતીની આ સ્થિતીથી મુર્છા પામી. ભ્યારે
 સુદ્ધીમાં આવી ત્યારે તેના મૂખથી આ કુખસાગર ઉછાળતી અગ્નિ ઉછલી:-

“ખારા એઆંગ વના જીવંતી ઝેર જેવી થઈછે,

ઝેર કરતાં પણ ઝેરી આવાં બાકી જે રહી છે.

વીઘ્ન આવતાંની ખબર હોતે મને કાંઈ પણ આ વખત,

ઝેરી બાન વચન સાંભળતાં પહેલાં કટાર ખાઈ મરત.”

કમનશીબ દીવસ, આજ તો તે મહારી સઘણો શીંગાર ઉતારી લઈ
 નાચાર કરી છે. અહો પ્રાણપતી, ક્યાં ગઈ તમારી મહારી ઉપરની દેખ-
 રેખ? મને કોણને સોંપી નચીંત થયા? અરે મહારા રામ ઉપર પણ સુર્ય ક્રીષ્ણ
 પડવા દેવાને નારાજ, તે તમારી સુંદર હાંનસી તમારા વના ક્યાં ને કોણના
 આશય જીવશે? કોટી લાડમાં મને ઉધારી આજ કોણને ત્યાં ઉધાર મેલી
 ગયા? આ મોટા રાખ્ય મોટાલ ને સુખ આસનોના ભોગવતા કોણને વાર-
 સામાં આપી ખયા? મને બર જવાન કોણ તમને વીંધાસુ જણાયો કે તે
 પાસ ખેંચીકર હવાળે આપી હાં નચીંતે સુતા છો? અહો જગતનાથ મહારા
 સ્વામીની જગ્યા મને તેનું મૃત્યુ બદલું હોતે તો મહારી સ્ત્રીની લાજ અવલ
 આપમાં પેશાતે. હા: હા: હવે આ સૃષ્ટીને શો મૂખ ખતાવું. જવાબ
 શો દર્જ ને કહું શી વાત, કે ચીનનો માહાન પંડીત મર્ણ પામ્યો?” આ
 રૂદન સાંધ સાંભળી પેલી વીંધવા પાસેના દીવાનખાનેથી ચોકી ત્યાં દાડી
 આવી. તેને જોઈ હાંનસી બોલી “આ વીંધવા તે એવે કદમે આ મોહમાં
 હારો પ્રવેસ કર્યો કે હું સહભાગ્યવંતીને સેજ સમયમાં વીંધવાપણું પેઠાભું?
 પહેા પ્રાણ પતી આ પંખો બક્ષવાવાળીને લાવી નાહક સ્ત્રીજાત ઉપર કલંકને

મારે ચલાવી આ શો તમારો હાલ કર્યો? ઈશ્વરને કાંઈ નાલાયક વાતની શીશ ચઢી આ અકાળ મૃત્યુ હ્યાં મેલ્યું કે ક્યમ?

“મુઓ ધણી જોના, તે નારી અગ્નીમાં હોમાયે;
મુએ પતી સત્યા, તે તર્ત ચક્ર મૃત્યુ ખાયે;
મુએ પતી પ્રીયા પીંડ, વ્યોગમાં ધુળે જોખાયે;
મુએ સ્વામી ચરતીર, કુળમાં અભાગણી થાયે;
જે પ્રીયા સતવંતીના પતી મરે, તેનો જીવ મસાનમાં રીજાયે;
રસ્તમ કહે સત્યપર સૂટી, તે સત્યા પતી વન ક્યાં જીવયે?”

હાંનસીએ પેલી સુંદરીને આ દુઃખી સ્થિતિમાં અર્જ કરી “મહારી આજથી તું ખેડેત યદશ? મહારી આ સમય તું સહાધ યદશ?” સુંદરી બોલી “હારા પંડીત પતીએ મને વીજમય કરી છે. હું તેના ઉપકારમાં છું, તે સાથે તે મને હારી ખેડેત કહી છે. તું સ્ત્રી તેવી હું પણ સ્ત્રી છું. તને મહારો જન દીધાથી પણ સહાયતા મળયે તો તે પણ હું હારી આ શોકાતુર સ્થિતિમાં તને આપીશ.” હાંનસી બોલી “મને તું સત્યના સમ ખર્ષ વચન દે તો મહારાં મનની છુપી તને કહી સંતોષ માણું.” સુંદરીએ તે સમ લઈ વચન આપ્યું. હાંનસી તે સુંદરીને ગળે વળગી પડી. નવધાર આસુંથી રડી પડી કર જોડી આ વાત માંગી ઉમેદવાર ઉભી. “ખેડેત, આજથી આ મહોળ ને તે માહેતી સર્વ વસ્તુ તું હારી જાણ. તું પોતે ઘર ધણ્યાણી હોય તેમજ આ મહારો સઘણો કાજ હારે સ્વાધીન લે. સઘલાં આકર તફરમાં કોઈએ ભાગ્યે તને જોઈછે; તે સઘલાંમાં તું પોતે મહારા નામ કામ ને વેષે વીધવાનું કામ ખજવ. મહારા પ્રાણપતીને દફળ કરવા ત્યમ ધોર ખનવી શોક પાળવાનું તું હારે માથે લે. હું આ પંજથી આ મહોલના પાછલે દરવાજેથી કોઈ ના જાણે ત્યમ હાંથી બાહર નીકળી પડુછું ને કોઈ દેવ દેહડાંની પુજારી થઈ મહારી બાકીની ઉમર કાઢુછું. મને આ સોઆસણપણાંમાંજ મહારો જીવ ગાળવા દેવાનું દૈવ્ય દે. મને છીનું વીધવાપણું મળ્યુંજ હોય તેવું કાંઈ મન શોકાતુર થતું નથી, માટે મને એ સૌભાગ્ય સ્થિતિમાંજ સુંદર શરીર રાખવા ને એકાંત કોઈ દેહડાંમાં અખજરા સમ દેવ ભગતીમાં જન્મ ગુજરવાને રજ આપ.” સુંદરી તો પંડીતની ખાયડીના કહેલા શબ્દો સાંભળી મનથી ચક્રીત થઈ. પર્સપર વાદવીવાદ આખો પણ આખરે હાંનસીની માંગણી વીધવાએ સ્વીકારીજ. હાંનસી ત્યાંથી ગુપગુપ નીકળી ચાલી. વીધવાએ પછે વીલાપ પોકાસ્યો. ઘરમાં ને મહોલામાં સઘલાંએ ચોઆંગસી

મર્ણ નીપભ્યું જાણી ત્યાં દોડી આવ્યાં. સઘલાં પંડીતનાં કફળાની પેતી જે આગળથી તેણે તૈયાર રખાવી હતી, તે આકરો પાસ ઊંચકાવી ત્યાં દેવાન-
ખાને લાવી તેમાંહે મરનારને મેલી શોક કધ્યાંત કરવા લાગ્યાં. પંડીતના
મીત્રો ને સગાં સંબંધી તેનું આચ્છીનું મૃત્યુ સાંભળી તેના મ્હોલમાં આવી
તેની વીધવાને દીલાસો દેવા લાગ્યા. વીધવા સાવ કાળા રંગના મોટા શોક ઝખો
પેઢી ત્યાં તેનાં કફળાની પેતી પાસ ખેડી છે. તેની ખુબસુરતીને કાલો લેખાસ
ખહુ દીપાવતો હતો. ત્યાં આવનારાં સઘલાં તે સુંદરને નવજોખના જોઈ
પંડીતના મોત કરતાં તેની વધારે કદર ખાઈ દીલાશો દેતાં હતાં. આ
વખતે પંડીતનો એક ચેલો જે દેશ પ્રદેશ ગુરના મતનો ફેલાવો કરવા ગયેલો
હતો તેને ગુરનું પત્ર મળ્યાથી ત્યાં આવ્યો. તેણે પોતાના ગુરનું મૃત્યુ જાણી
તે પાસ તેના મ્હોલમાં પોતાનો ઉતારો કસ્યો. તે જવાન ને આલાક વળી
૯૯ સ્વભાવ ને ગંભીર દમદમ ગુર ચોઆંગસીના કવજના મોતનો ગમ
કરવા લાગ્યો. મોટા ખાનદાની ને જીવાન, વળી તે કાળની એજ વીધાનોની
પંકડીને; તેથી તેને પેલી સુંદર વીધવા તો જોઈજ રહી. જવાને પણ
તે સુંદર વીધવાને પોતાના ખરાં અંતઃકરણથી આહી, બ્યમ અમળ
કરવાને ગુરનો હોકમ હતો.

“ભ્યાં મળે જવાન સંગ જવાન, પ્યાન પ્રેમ પીંડ ખેસે;
લોચને સ્નેહ રચે દીલજનન, ઇન્સારે ‘બહાજાં’ કેસે;
શખ્દે આહ વરસાવે દાન, ભ્યાં ત્યાં સોડે જઈ રેસે;
નેન પર્સપર ચેહરે જાણ, મીષે મીષે મત એક દેસે;
મુખાંધ સર્વ મમતા ભગ્તી સમાન, જાણી જાન દેવા ઇચ્છે;
સ્તમ મળે જવાનસે જવાન, જીવ્યું પ્રમાણ ત્યાં પ્રીછે.”

ચેલાએ વળી ગુરજીની વીધવાનો પુર્ણ પ્રેમ જીતવા માટે ત્યાં ગમનો
ધાટો ટાણ્યો “ગુર મહારા માહાન સક્તીના, મહારે ને તમારો મેજો તો
નહીજ થયો. અરે મહારી પંડીતાઈની સમ્પૂર્ણતામાં તો ખામી રહી તે
રહી. આહો ગુર, આપના અકાળ મૃત્યુથી દેશ ત્યમ પ્રજાને જે ખોટ ગઈ છે
તે રાખ્ય ખોટા સમાન, પણ મને જે ગઈ છે તે ભવ વ્યર્થ ગુજર્યા સમાન
જાણ્યું.” અંચે ચેલાએ પણ કાળો શોક ઝખો પેઢયો ને પોતાના ગુરની
વીધવા પાસ તેની શોકમ્મ રૂઢી ધારણ કરી ગમ કરવા લાગ્યો. વીધવા લાજ
ટાણી રહેતી ને પોતાનું મોહ દેખાડતી નહી. તે જોઈ ચેલાએ વીધવા ખાધને
ધણા કાળાવાળા કસ્યા “હું મહાપંડીત ચોઆંગસીના વડા ચેલો છું. વળી
હું તેનો નજીકનો સગો છું. હું ધરનો, તેની સાથે એવી લોકાઈ તે તમારેથી

ક્યમ રખાય? આપણે બન્ને એક રીતે નહીં પણ બન્નેક રીતે અરસપરસ દીલાસો દેવા ને લેવા યોગ્ય છે. આપણુ વચ્ચે જુદાઈ તે કેવી હોય? જોડણો મને મહારા ગુરના મર્ણુથી તોડો ગયો છે તેટલોજ તમને તમારા પતીના મર્ણુથી! મને હ્યાં રેહવાને હક મળ્યો છે. મહારા ગુરનું મૃત્યુક નીપળ્યાથી તે ત્યમ રેહવો જોઈયે છે. મને વળી મહારા ગુરની માત ક્રીયામાં વર્ષ લગી હ્યાં રહી તેની લાયક વીધવાને દીલાસો ને ધીરજ દેવી જોઈયે છે. અરં જો જાણું તો મને મહારા ગુરની જગ્યા જાળવી તેની સઘલી વીધાનો ફેલાવો કરવા ને તેની સઘળી પોથીઆનો ઉપયોગ કરવો જોઈયે છે. મહારી ફરજ તો મહારા ગુરની વીધવાપાસથી પળ વેગલું થવું નહીં જોઈયે.” સુંદરે તે જવાનની ઉમદા રીતભાત ને ગ્રહસ્થાઈથી તે ભ્યમ ચાહે ત્યમ કરવા દેવાનો પોતાના મનથી પક્ષોડેડાવ કસ્યો. તે ઉતેજન દઈ ખેલી “લાયક જવાન, તમે મહારા જ્હાલા પતીનાં આસ ચેલા છો તો તમારો હક એમની ગાડીને પોહાંચેછેજ. આ મ્હોલ તમારોજ છે. તમે જોઈયે તેમ રહો. સર્વ આ તમારું છે.” પછે સુંદરે તે માટે મ્હોલમાં નોખો ઓરડો અથા સરસામાણુથી તૈયાર કરાવી તેને અપાવ્યો. પંડીતનું પુસ્તકઆનું સોંશી દીધું. મ્હોલનો મલિકજ તેને અનાવી દીધો. વારંવાર પાસ ખેસી શોક લંબાવી પેલા જવાનને જોયા કરતી ને મનમાં તેવા પતીની આશા બાંધતી. ચેલો પણ તેને ગુરની વીધવા જાણી તે ઉપર શીદા થયો. પંદર વીસ દીવસમાં તો બન્ને પાકાં આશાક માથુક થઇ ગયાં. પણ પણ જુદા રેહવું જાણે નહીં. કોઈ પણ કામમાં એક ખીજનાં મત વનાં તેઓ કદમ ભરે નહીં! સઘલી રીતે જોતાં વર્તાણુક તો ધણી ધણ્યાણી જોવીજ જ્હાઝી.

આંત્યે કફનમાં ચોઆંગસી પડયોછે ને તેના ચેલા ને સુંદર વચ્ચે પ્રેમ બંધાયો. તે આગળ વધ્યો. લગાર વધુ છુટ લેવાઈ ને સુંદરે ચેલાના મનને પ્રેમે ડુકી તે પાસથી લગન કોલ નકી કરવા વચન લીધું. તર્ત મર્ણુ ક્રીયા જગ્યા લગણુ ક્રીયા શીર થઈ. રામસની રંગ રાગ ખાનીખીનીની મજો મચી રહી. કફનની પેટી લગનના દીવાનખાના પાસેના ઓરડામાં હાલ તર્ત મેળાઈ. આકરનફર ને પાડ પડોશીમાં પૈસાના બળ વડે એમ તે જોય ગવાઈ. સઘલે મુખ ખોળાણું “હજી ધણી મર્ણુ પાગ્યાને પખવાડયુંજ થયું છે ને ફરી લગન કર્યાં? ચાલો ઠીક થયું. જુવાનીને છાજતી વાત થઈછે.” ખીજાં કહે “પેહેલા ધણીનું તો ધરમાં કફન છે. હજી કામમાં પણ મેલાણું નથી! આણું જાય છે.” સઘળાં ત્યાં શાત્રીની ધામધુમમાં છે. એક ગમથી લગન ખાનાની પાંટ મંડાઈ છે. ખીજી ગમ ધર્મગુર લગન ક્રીયા કરી શ્લોક

બણેછે. દીપકો લાગી રહી છે. શરાનાઈથી પંડીતનો સારો મહેલા અગત્રગ થાયછે, તેટલાં મોટા કડકો થયો. સઘલાં જન તે કડકાના આવાજ બની દોડી જોય શું છે કફળ ફાટી માંહેથી મૂરડું સજીવણ થઈ ડોલા ધુર-કતું ઉઠ્યું થાય છે! એ તો ચોઆંગસી જીવતો થયો. તેણે ઉઠતાં વાર ન્યાં લગ્ન ક્રીયા થતી ત્યાં દોડી જઈ “સ્ત્રી, આ ત્હારો મ્હારી ઉપરનો પ્યાર કે? મ્હારાં મોતને હજી પપ્પવાડયું થયું નથી ને આ ત્હારાં ખીજાં લગ્ન, કેમ વાઈ?” ચોઆંગસીને જીવતો થયેલો જોતાં ખાવા પીવા આવેલા પરાણા તો ત્યાંથી પોત પોતાને મકાને નીકલી ગયા. માત્ર ત્યાં દીવાનખાનામાં ધર્મ ગુર ને તેના ચેલો ને પેલી સુંદર નાર એટલાં છે. ચાકર નફરો પણ દાંયબાંય થઈ ગયળા હતા. ચોઆંગસી શીટકાર નાખી બોલ્યો “સઘળી સ્ત્રી શરખી નથી તે આ રસ ઢંગ કે?” હજી તે આગળ બોળતે પણ સ્ત્રીથી કાંઈ ઉતર ના મળ્યાથી તે શકમાં પડ્યો. પાસ જઈ મોહથી જીરખો ટાણી જોયછે તો પેલી ધોર પાસથી લાવેળ સુંદર વીધવા છે, જે પાસ ચેલો લગ્નથી જોડાયેલો ભેડા છે. પંડીત જાંખો પડ્યો. તેના કપાળ ઉપર તર્ત પરસેવના ખોર ખોર જેવડાં ખુંદ કુટાં. તે ચેલાનું મોહ જોય ને ચેલો સુંદરીનું. અર્ધ ઘડી આ ઢંગની ગુજરી પછે ચોઆંગસીએ કહ્યું “સુંદરી મ્હારી હાનસી ક્યાં છે? એ તો ત્હારાં લગ્ન થયાં છે!” સુંદરી પ્રથમ લજવાઈ, પણ પછે સર્વ અટકળો સમજી ગઈ કે પંડીતે પોતાની સ્ત્રીનું પાખું લેવાની આ સઘલી જીગતી રચી હતી. તે બોલી “મહા પંડીત, તમારી પ્રાણ પ્રીયા તો તમારા મર્ણ પછે મને સઘલી માલ મીલકત બક્ષી દઈ ગુપચુપ છાંથી નીકળી ગઈ છે.” પછે પોતા ને હાનસી વચ્ચેની અવળથી આખર લગીની બની વાત વીસ્તારે કહી. પંડીતે પેલી સુંદરીને સાંભલી આંખોથી આંસુધારા વરસાવતો બોલ્યો “ન્યાંલગી તું જીવે ત્યાંલગી મ્હારા વીધાન ચેલા સાય, તું મ્હારી સઘલી પુંજીની હકદાર માલક છે. હું પણ મ્હારી જ્હાળી હાનસીની બોળમાં વેરાગી થઈ જાવુંકું. તે મળશે તો હું ફરી આ મ્હારા વંસના મેહલમાં આવીશ.” પછે ચેલાને ભેટી લઈ તેને સુંદરી સાથે ખરા સ્નેહથી જન્મકાળ ગુજારવા કહી ત્યાંથી જે ઢપે તેની પ્રીયા વેરાગણ સ્વરૂપે બાહરે નીસરી પડી હતી ત્યમ તે પણ વેરાગી સ્વરૂપ ધારણ કરી ગુપચુપ નીકલી ચાલ્યો.

“સજન શ્યાણી મ્હારી ચંદ્ર સૌભાગ્ય તું ક્યાં છે?

તારાની લોચન ત્હારી પ્રીય પ્રીયા સમે જીયા છે ॥ ૧૮૬ ॥

ઉજળું વદન સ્વચ્છ આકાસ માંહેથી કોરી કાઢેલું મ્હારી ચક્ષુમાં ચળકેછે
પર્સ થાય જો એકવાર કર મૂળને કહું સત્ય પ્રીયા છે” ॥ ૧ ॥

ચોઆંગસી તો ગાંડોજ થયો હોય એવો લવલવારો કર
શેરથી ખીજે શેરે ભટક બે ભટકો જાયછે. નથી તેને કસું ખાવાનું
પીવાનું ધ્યાણ. વેરાગી ખાવા બન્યાછે પણ વનેવન ને શેરેશેરે
ઈ યોગી ભૂપતીની સત્તર પુકારેછે :—

“આ ગજબ રાખત વીકાળમાં જહાલી, આવ મ્હારી પાસ તું ખેસ,
આવી મ્હારી પાસ તું ખેસ જહાલી, થોડી વેલમાં મુકી જૈશ દેશ.
આવાં હૃદ થઈ કમનશીખીની જહાલી, કાયર કરેછે આ વખત નહેસ,
કાયર થયોછું નહેસ વખતથી જહાલી, રજડીશ લૈ જોગીના વેષ.
જાલવજે મ્હારી આ કટારી જહાલી, આ જરીન ઝવેર જર ખેશ,
આવે ખાલક તો દેજે નીશાન જહાલી, મ્હારી મુરત ને મ્હારા આ કેશ.
આ શીરોઈ કનક મયાનની જહાલી, કુમારને કંમરે બંધાવજે નરેશ,
હું જાગેછું જહાલમાં ડુખી જહાલી, નશીબ હથે તો મલશું ભવેશ.
ઉડ્યો એ ખોલતાં ને ઉતાચ્યાં નૃપનાઝ, બની ગયોજ નગન દરવેશ,
ખાલી હાથે ખાલી સોતો ઉછાલતો, ચાળ્યો ગાંડો બનીજ ખીતરેસ.”

ચોઆંગ માહ કથપાણ કરતો ચાળ્યો જાયછે “અરે જે સ્ત્રી મને
પોતાની અન્મોલ દેહ, પુર જીવાની ને સત્યતા અર્પણ કરી રહેલી, તેને મેં
આ રીતની ડગાડીછે તો મ્હારો ઠાગ ક્યાં લાગશે? અહો પ્રાણ હાનસી
મને ક્ષમા કર ને મ્હારા ખોલવાનો ગમ ના ધર. ફરી મને મલ ને મ્હારી
થા.” એમ વર્ષ દસ લગી ચીનદેશ ફર્યો પણ કોઈ જગ્યો ચોઆંગ પોતાની
પ્યારી સ્ત્રીનું સ્વપ્નું પણ જોઈ શક્યો નહી. એક દીવસનો સમો થયોછે ને બહુ
પીડાયેલો સાવ મૃત્યુ-ખીંડ થયેલો ચોઆંગસી માહ અધોર વગડામાં અતી
ઠાક ચઢી ચટોપાટ પડી ગયોછે. તેણે માહ ચીસ મેલીછે. વગડો સધેલો પ્રતી
‘દ કરી રહ્યોછે. આસેપાસે કોઈ પંખી નામે પણ દીસતું નથી. ત્યાં એક ત-
વ મસ મોટુંછે ને તેમાં એક વેરાગણ સંધ્યાકાલ સ્નાન કરવા પડીછે. તેણે
રીસ સાંભલી દયા મેઠી “હાઃ હાઃ આ અધોર વગડામાં ત્યાં રાક્ષસ-
મ ના ચાલે ત્યાં આ માનવી ચીસ ક્યાંથી આવી?” તર્ત અંગે વચ્ચે
હડા લઈ સાધ ઉપર દોડી કે કાંઈ મદદ દીધા જેવી સ્થિતિ હોય તો કોઈ
અનાથ જીવ ઉગારવાનું પુન્ય પ્રાપ્ત કરે.

“સ્ત્રી દયાનો ખીંડ, ગીડને પણ દીયે પકવાન;
સ્ત્રી પ્રેમનો ખીંડ, ડગને દીયે સ્નેહ માણ;
સ્ત્રી શોભાયમાન, બ્રહ્માંડે માણી છે માહ પ્રાણ;
સ્ત્રી અનુપમ વસ્ત્ર, પ્રેમ વના જગ સુન્ય પ્રમાણ;

સ્ત્રી માહ શક્તી શૃંગાર, અદભૂત જવાલા શળગી છે;
રસ્તમ કહે સ્ત્રી એક માત્રને સારી સૃષ્ટી વળગી છે.”

પણ પાસ જઈ ચીસ મેલનારના નેન સાથ નેન એક થયાં કે થાકે
મે વગી બીજી ચીસ મેલી પાસ આવનાર સ્ત્રીને ઓલખી “અહો મહાર
ણુ પ્રીય હાંનસી” કહી હર્ષમાં ગાંડો થયો. ચોઆંગસી બોલ્યો તેમજ હતું.
આ સ્ત્રી કોઈ નહી પણ વેરાગણુ થયલી હાંનસી છે. જેવી હાંનસી પોતાના
મહેલ, પોતાની સત્તા ને પોતાની ચીંતા, ત્યમ પોતાના શોક, પેલી સુંદર
વીધ્વાને મોંઢી ત્યાંથી નીકલી તેવી તે એક શેહેર મેલી બીજે શેહેર વેરાગણુ વેષે
ભઘવા લુગડાંમાં ભટકતી કઈક માસે આ માહ વગડામાં આવી. હાં મોટા
દેવાલયમાં પુંજ કરી તેની વડી પુંજરી પાસ દાસપણું કરતી રહી. વડી
પુંજરણુ, હાંનસીને ભગ્તીભાવ ને સત્ય વર્તનુકતી જોઈ રીજી. ત્યાં હાંનસી
વખત જતે, વધુ ને વધુ મોભામાં વધતી જતી અંત્યે વડીના મર્ણુ બાદ તેની
જગ્યો, ત્યાંજ સદા ઠરેલી સઘલી યુવાન કે વૃદ્ધ વેરાગણુ ને પુંજરણુના
એકમતે નેમાઈ હતી. હાંનસી દીવસ માત્રમાં સંધ્યાકાલે એકવાર પેલા
તલાવમાં સ્નાન કરી લઈ મૃગના ભોજન જેટલું ફાર કરી સદા દેવ
ભગ્તીના ધ્યાનમાંજ લાગી સઘલો કાલ ગુજરતી હતી. આઠી પતીનો શોક
ને રૂદન તેને મન જાદા વજન પામ્યાં નહી તેથીજ તે પરમેશ્વરના ધ્યાણમાં
ખહારી હતી. કોકાલ ફરી પોતાના પતીને મલનાર એવો અગર તેને ભાસ
હતે તો તે આ રંગની નીરાશ સ્થિતીમાં આવવાને રાજી થતે નહી; તોય
તેને તે વેલા કાંઈ એવો વેહેમ આવ્યો હતો ખરે કે “મહાર પતી ઈમ્મી ને
સમપૂર્ણ શક્તી છે, તેથી પ્રીયાપર્ષનું કાંઈ રમખાણુ મચાવું હોય !” એ
વેહેમ પણ ન્યમ કોઈ અનચીંતા બનકારાથી પલક જીવ કંપે ને પછે તે
ભાસ બીજકુલ નીકલી જાય તેટલોએ માન માન. મૃત્યાવસ્થાની મા
વીધ્ર સમાન ત્રાસદાયક સ્થિતીમાં બદલાઈ જવું માત્ર પ્રીયાપર્ષ માટે,
તો અવધી થઈ. સત્ય મન પોતાની સત્યતા સમાન સર્વને જાણી લઈ
ત્યમ હાંનસી પણ એજ ઉડેલા વેહેમને માનવા સાર માત્ર વીપલ લોભ
તેને આજ દસ વર્ષ થયાં. તે આજ પોતાનો આ ભવમાં કોઈ પતી હતો.
તેનો પણ ભાસ ના પડે એવી એકાંત ને ઈશ્વર લગનમાં લીન થઈ ગઈ
હતી, તેવી સુધે શ્રદ્ધસ્વરૂપ સમાંધ સ્થિતીમાં રેહતીએ ભ્યારે “મહારી પ્રાણુ-
પ્રીય હાંનસી” સાંભલી કાંઈ સ્વપ્ન જોઈ હોય ત્યમ હાલની વેરાગણુ હાંનસીએ
પ્રથમ તો પોતાને પ્રાણુપ્રીયા બોલાવનાર સાચું આશ્ચર્ય થઈ જોઈ, પણ પછે
તર્ત તે ત્યાંથી વીજલી સમ અણપ થઈ ગઈ. ચોઆંગસી આ થંડાપણું ને

બાગબાન ને બુલબુ

એક દેહકાણીનો બાગ ધણો ખુશ ખુરંમ ને
મના બાગ હાને વધુ ખીલેલો હતો ; તે બાગની
અસંતની લેહરીઓને નાજુઅઈ બક્ષેસ કરત.
ફળ ફુલોની ખુશખોશીસતાઓના દેમાગ તરફ
એક ખુતામાં ગુલાબનું અમન જીગરની ઉમેદ કરતાં
અને ખુશખબતીના અમન કરતાં વધારે સરકરાજ હા
ત્યાં ગુલાબના ઝાડ ઉપર ગુલાબો, દીલબરની મુલ
હસતી નાજનીના રૂપશારા જેવા રંગીન અને અમપેદ
બરેલી કલમ જેવા ચેહરાની માથુકોના છોકમાં ખી
સરસ ગુલાબના ફુલો ઉપર બાગબાન બેહદ આશક

એક રોજ બાગબાન પોતાની હમેશની આદ
તમાશો જેવા તાંહાં ગયો તો તે જોય શું કે એક બુ
ગુલાબની નાજુઅ પાતરીઓ સાથે ધસેછે અને
ગુલાબને પેલાં જરનેગાર ખીલેલાં અમનથી જુદાં પાડે

“બુલબુલ અગર ગુલને જોયછે તો ઇશકમાં મ
પોતાનું સર અકલ ને અપત્યારમાંથી ગુમ કરેછે.”

બાગબાને ગુલાબના પરની વીખરાયલી હાલત જોતાંજ એક
દસ્તે શબરનો ગલેબંદ આક આક કસ્ટો, અને જુસાના વીધનારા પ
કાનથી પોતાનાં જીગરનું ગીરેખાન ફારકું. ખીજે રોજ પણ તેણે
માફકજ પેલા બુલબુલથી ફરીને ગુલાબોની હાલત જોઈ. તેથી પોતા
વાહલાં ગુલની બરબાદીથી તેના જીગરમાં ગુસાનો આતશ અ
રીતે એક દાગ ઉપર ખીજે દાગ લાગો. ત્રીજે રોજ
ગુલાબ તારાજ થઈ ગયલાં ને ફકત કાં

દેહકાણીએ પેલા બુલબુલથી

અમનમાં એક

કીરતી ધીકવાલાગી. ફરી તે જીવાન
 ૧૩૧ જમાવ કરતી ચાલી. તે આગલી
 . મીત્રો, તેના એસી અને તેના હેસાન
 તી. તેની અજમતી અપરેતે એ માફક
 વાત ખલીફે જાણી. ખલીફે ખીજ પોશાગમાં
 અપરેતનો દાવ માંડયો. તે દાવ એવો હતો કે
 ૧૩૨ ખીજને તાપે થાય. એમાં ખલીફ જાણતો
 કોણ, કે તે હારશે તો હસન પદ પણ લેશે? હસન
 એ તો તેનું નામ ને મોટાઈ છીણવી પછે બે
 ૧૩૩ પવાને ખલીફે ધારયું હતું. દાવ મંડાયો અને
 ૧૩૪ જાજરી અપરેતનો ચુરે ચુરે થયો. બાર અપ-
 ૧૩૫ ની ખાલી હતી, તેમ હસનની અપરેતે કોઈ અપરેત-
 ૧૩૬ નસીબો આપ્યો નહી. અને ખલીફ ‘અલાહ’ બોલતો
 હસીને કદમખોશી કરી કે “જેહાનના સરદાર નામદાર
 ૧૩૭ હસન તારે સદા તાબેદાર રહેજો!” આ આલખ થયાથી
 ૧૩૮ એ. તેણે પુછ્યું “આ નસીબવાલા હસન તે મને કેમ
 ૧૩૯ નામદાર ખલીફ આ રવેસનો અંત મારી આ અજમતી
 ૧૪૦ હે કે છેલે આપ નામદાર જે પોશાગમાં અતરે મારા
 ૧૪૧ ને રમ્યાછો તેમ આવીને રમી મને આભારી કરવામાં
 ૧૪૨ આ અપરેતમાં જાણાવ્યા પ્રમાણે આપેહુબ છે.” એ
 ૧૪૩ ઉપરનો આરખી લેખ દેખાડયો. ખલીફે તે જોઈ હસ-
 ૧૪૪ નામદારે હસનને મોટી જાગીર બક્ષી નવાબ્યો અને પોતાની
 ૧૪૫ ઝમદા અમીરી ખેતાબથી મરાહુર કચ્ચો. આ બનાવ પછે
 ૧૪૬ અપરેત લડવાનું મોકુફ કરી તેને એક રતનની દાબરીમાં
 ૧૪૭ ખલીફને સોગાત કરી, તે આજ પણ સમરકંદના પાદશાહી ખજા-
 ૧૪૮ નાં કાયમ છે!

“ભાગ્ય કરે તે આર, ઠાર બળવાન બની જાય;

ભાગ્ય કરે તે આર, ચોર દાતારમાં ગવાય;

એ તે આર, ધોરખોડ કણખી થાય;

ગોર માહરાજ કેહવાય;

જો સજી સારી લખાવી હાં;

જાય તેવું ભાગ્ય

૧૧ પણ પોતાની પરમપ્રીય પ્રીયા પા-
 નસી પાછલ દેહડાંમાં પેડો. માટે ભગ્ની અં-
 યાં ચોઆંગસી પણ જઈ સામું ઉભા. તે બોલ્યો
 ને બુલી? જે માટે તે આ વૈરાગ્ય લીધો છે તે હારે
 પંડીત છું. મને આલખતી નથી?" હાંસી ઘણી
 "ચુપ, માઠી પીંડ, ઇશ્વરની સન્મુખ તું કનિષ્ઠ
 ૧૧ ૩૨. તું કોણ છે કે મહારા વૈરાગ્ય પીંડને આક્રાં-
 રવા આદિ છે?" માહ તાજુબ થઈ ચોઆંગસી બોલ્યો
 પત્ની આ શો પૂર્ણ ગજ્યમાં ગરક કરે છે? તું બુલી આ-
 લી માટેની? મેં તને સેજ કરેલા માત્ર મહારા ખ્યાલને હાર
 ટું મુરડું થઈ ત્યાં પડ્યો હતો. અરે મહારી પ્રાણ, આજ દસ
 રી જગતમાં તને ખોલી વળ્યો છું ને જો તું મને આજ મલી
 હારે પ્રાણ મેં ત્યાં વગડામાં મેળ્યો હતો. જાલી, ચાલ મહારી
 વૈરાગ્ય મેલીદે. ધન્ય છે આ સત્યા હારાં મહારી ઉપરના જાલ
 સી ખોલી "નીકલ હાંથી, ડગ. તું અરે ચોઆંગસી ના હોય.
 વાસ થયો. તેનું કાલું હાથુંએ હોય ના. તું તો કોઈ ડગ કસો
 અચારી અખલ ઉપર સખલ થવા આપ્યો છે. અચારી અખ-
 ને તે શી કરતી? જા, જે એ તારા વીચારને માણે તેના પલવ પકડી
 હારી હલકા મનને રીજવ. તું ચોઆંગસી તો નહી પણ તેના બુત હોય
 તો ઇશ્વરને માલમ." કેહતાંજ તર્ત પલવચ્ચે ચોઆંગસીને મંદીરમાંથી
 હંસેલી કાઠી દરવાજા દીધા. ચોઆંગસી દુર ઉડી ગયેલા પડ્યો છે તેટલા
 ઘોડી વેલમાં અખી સલગી સમ ઉભા થયું છે; તે જોવા ઉડી ઉભા થયો
 તો પેલું દેહડું સઘલું સલગી ભરમ થાય છે; તે અરી અપોરના તડકા જેવા
 ઉભલામાંથી હાંસીની જલતી મૂર્ત માહ પ્રકાશમાન ને સત્ય શોભાવી
 ત્રાસી રહેલી પોતાની દેહનો અંત આનંદથી મંજુર રાખતી હોય એવું નૂર
 પ્રગટ થઈ તે અપોર વગડે કોસના કોસ શેરાનાઈનું અરણ્ય પાતાલમાંથી
 કુટી નીકળ્યું હોય તેવું અદ્ભુત તેજ અવધી કરી રહ્યું છે. સઘલું દેહડું સ-
 લગી આક્ર થયાલગી ચોઆંગસી ત્યાં પથરના ઘડેલા અડક જેવો ઉભો
 રહ્યો. પછે પોતે "અહો ઇશ્વર ક્ષમા કર ને મને શાંતી દે" કહી પેલા
 ત્યાંના મસ મોઠા તલાવમાં કુદી પડ્યો કે પલકમાં તેના પ્રાણે સ્વર્ગ તરફ
 માર્ગ ધસ્યો. સ્ત્રી સત્ય ને જાલની પર્ણ પુરી થઈ.

હસનની અખરોત ને હારન-

ખલીફનો મોટો માનીતો અખદુલ અતારી
 પડ્યો. તેણે પોતાના વાહલા ફરજંદને ફરી એકવાર
 પોતાની મોટી દોલત અસકેઆમત મોટે આંખમાં :
 કરવા લાગો કે “ખેટા મારા નામ ને દોલત સાથ તું મજ
 દોલત બગદાદનો અરવો ખજનો કેહવાયછે. મારી આંત
 ખાજાયછે. એશ આરામમાંથી સર ઉઠાવ અને મારા શોદાગર
 રહી મારા નામને જેહાંનમાં બુલંદ કર.” હસને આપના શ
 પણ કસો ઉતર દીધો નહી. બુઢો અખદુલ ફરી કેહવા લા
 નીનો બુસો એકાએક ઉઠી ઉભા થતા તોફાની પવન માફક
 વખત પોતાની મસ્તીમાં ગીરફતાર રહેછે તેટલો વખત પોતાના
 તોખા ખોજાવેછે. તે સારાં માઠાંનો કસો ખ્યાલ કરવા દેતો નથી.
 મજ્જેમાં દીન દુન્યાના ડર ને આવતા વખતની કમઅખતીયા
 રહેછે. ખેટા મેં તને હજાર તરેહ સમજાવ્યોછે. હજાર તરેહની
 શોગતથી કેળવ્યોછે. હજાર તરેહથી તારા ઉઠાઉપણાનો તારી અરાખી કર-
 નારો દેવ હદમાં રાખવાને ખે સુખનો કહ્યોછે. પણ તારા જાતી સ્વભાવમાં
 મારાં સલુખના કેહેણુ કસી અસર કરતાં નથી ; પણ હવે મારી હદઆ-
 તીની ખે પલ બાકી છે. હસન, મારી જીંદગાનીની રોશની, આ મારા વાહલા
 હસન, તારી નાદાની તારા સર ઉપર એવી મોટી બલા લાવશે કે તે બલા
 તું તારી હાજની હાજત ને મારા સુખનો પોકાર મારી પસ્તાવો કરતો યાદ કરશે
 અને જર જર રડશે ; પણ તેવા બારીક વખત મોટે આ અજમતી અખ-
 રોત તું તારા જાત મીસાજ સમાલી રાખ. રમસામનો મોટો હકીમ મનસુર
 જેની તારીફ વીસે કાંઈ તને કેહવા કે જણાવવાની જર નથી. જેહાંનમાં
 જે આ જમાનાનો લુકમાન કેહવાયછે તે ગયે વરસ બ્યારે આપણો મેહ-
 માન હતો, ત્યારે તે તારી ઉઠાઉ ચાલથી અચરત થતો હતો. તેણે આ
 અખરોત મને બક્ષીછે. એ અખરોત તે નામીઆ હકીમે મોટી કીમતની
 દવાદારીમાં તર કરીને પોલાદ જેવી સજ ને હીરા જેવી કીમતી કરીછે.
 શ્રીમે તે આપતી વખતે મને જણાવ્યુંછે કે હું તને મારી મરતી વખતે

તાતા અપ્પરેશત આપી તારા બદતર
 ફરી મારા કપ્પીલાની સરદારી અને ઠશિલામી
 તાંની એક બુજોરગી મેલવવા તક નવાજવાને
 સ્તે એ હસન, મારી ઉમરની તમામ પુંજી અરચ
 એકીમતી ગુલાબ બેટા, બ્યારે તારી જીવાની તારી
 બહોના કાષ્ટ ધરાવનારે અબ્બનો ખાલી કરી રહે અને
 ફરી કરતાં બદતર હાલતને પોહોંચે ત્યારે આ અપ્પ-
 દની બબરમાં જાણે. અને તું જો કે ઉમરમાં તો મોટા
 કલમાં નાદાન બચાં જોયો, ખીજાં નાદાન બચાંએ સાથ
 ડાલડી કરીને તારી રેટી મેલવજે. એ અપ્પરેશત તારી
 લાગ્યા ઉપરાંત આજના જોવી તારી ચઢતી હાલત કરવાને
 તને નશીબો નવાજશે.” આ બોલતાંજ અબ્બકુલ અતારીએ
 તાન બેટાને બગલમાં લીધો અને આપની મોહબતનો એક
 પેહરા ઉપર લેતાંજ કે તેનો દમ ખતમ થયો.

૧. અબ્બકુલની ગણતરી આખરે ખરી પડી. આપના માત પછે
 રૂશને પોતાના દોસ્તોને પોતાના અહેવાનમાં બોલાવી મેજબાનીએ
 તો ને તે વગેરે હજાર ક્રીસમના સોખ જોકમાં પોતાની પાદશાહી
 કુલ દાલત અરબાદ કરી દીધી. બે વરસમાં તેના બાગ બગીચા ને મકા-
 નાના વેચાણો થયાં અને હસન તરણ વરસની સેજ સુદતને છોટે એક
 રખડતો રજલતો લુચો અપવા લાગો! વખતે બધે દીનનો બુખો રહે
 પણ તે ઉપર તેના આગલા દોસ્તો કે આગલા હેશાંન પામેલાઓથી કાંઈ
 મેહેર વરસે નહી. એકુ આખરે દરમ પણ પાસે નહી કે તેનું તે ઝેર ખરીદી
 પોતાની જીંદગાનીનો સમુલો અંત લાવી નાખે. તેની ભરજીવાનીમાં તે આ
 અંદેશાથી પોતાનું રૂપ, આપ ને જોર ખોલી છુટા જોયો બની ગયો. તેની
 આંખમાં વારંવાર નવધાર આંસુ ચાલી વખતે વખત તેની જબાન પોતાના
 આપના બોલ બોલી બોલી તે પશ્તાવામાં મેહોશ બની રહેતો. તે પોતાની
 સજને ધીરજથી સહન કરવા લાગો, પણ પોતાની જીવાનીની જાહેલી ઉ-
 પર શીતકાર નાખવાને ચુક્યો નહી. તેણે બગદાદનું આખું શહેર પોતાની
 હાલત ઉપર મેહેરખાની કરવાને ફરી વળીને છેલે ચોકસ કચ્ચું કે હવે-જી-
 વવામાં કસો માલ નથી. તે ખરાં જીગરથી એક સાંજના નીમાજ કરીને
 પોતાના બાગના તલાવમાં નખાવી દઈ જનનનો નીકાલ કરવાને ગયો કે ને
 તલાવ ઉપર તે પોતાના અચપણમાં રમવાને બહુ હેત રાખતો હતો. તે

... તલાવ ઉપર આવતાંજ ...

તાના પાપની સીફાને જીગરથી કચુલ રાખ્યા.

જે લટીએ ને તેની નસીબતનો જે બદલો તો...
મેસુમાર દલગીર થયો. છેલ્લે તે પોતાના એક મે...
પોકાર સાથે તલાવમાં નખાવા જાય છે તેટલાંજ...

રેત ઉપર તેનો પંજો પડ્યો કે જે અખરેત તેની
હતી ! તેણે પોતાના પેદરના છેલા સુખનો યાદ આ...

“નહી નહી હું બુખ્યો. આ હસન, તારી આગાઈ તારા”

કહીને આ અખરેત તને આપી છે તો આ જીંદગાનીની.

હવે ફરીને આ જેહાનમાં મશહૂર કરશે અને તારા ખેવડ

આનું મોત લાવશે. તરતજ તે અખરેત કોલાહલો ઉલમાદ

ધરી. તેણે હરખધ હરખધ વજનમાં તપાસી દેરતમંદીયે

પકડ્યા. તેણે તર્ત બગદાદના બજારની રાહ પકડી. નાદાન

બંધાં અખરેત લડાવતા હતા તાંહાં ગયો. અને અખરેત

દસ જન આવી લડાવા ઉભા. એક કલાકમાં હસન એક

અખરેત જીત્યા. તે બહુ મગન થયો. પાંચ પંદર આધી.

ખીજ છોકરાઓને ખાવા આપી અને ખાકીની તસતી કીમતે વે

દેરમ કર્યા. તેણે તે રાતના બકયારને તાંહાં પેટ ભરતું અધું આપ્યું

ખીજ સવારના હસન બજારમાં ગયો તો તેની અખરેતની વાત બ્યાંહ

ત્યાંહાં ચાલી રહેલી અને સેંકડો જના તે સાથે પોતાના દાવ અજમાવા તકયારે

થઈ ઉભેલા ! તે જોઈ તેણે પોતાની અજમતી અખરેત કાઢી. જે હરીકાઈમાં

નીકળ્યો તે હારીને તાજીબ થતો રહ્યો. આજે હસને અખરેતના ઢગના

ઢગ જીત્યા. આજે હસને અખરેતનું બજાર જેમ મનમાં આબુ તેમ

ચંદ ઉતર કર્યું ! તેણે આરબ વેપારીઓના કપાના કપા સરતમાં જીત્યા.

તે એટલે તલગ સરત બકવા લાગો કે કેટલે ફટકે તે સામાની અખરેતના

ફાડમાં કરશે ! થોડા દીવસમાં એ હાલતે અખરેતનો મોટો વેપારી થઈ

પડ્યો. એક અખરેતે એક કરોડ અખરેતનો રોજ વેપલો કરનારો થયો !

આખા એશીઆમાં હસનની અખરેતની તારીફ થવા લાગી. દેશ દેશથી

અખરેતના વેપારીઓ જબરી અખરેત હસન સાથે લડાવાને ઠારી ઠારી

લાવવા લાગ્યા. તેની સાથની સરતના પરવાના વટીક લખાઈ નકી થવાનું

મ આજ્યું. તેની સરત ઉપર ખલીફનાં રાજમાં અખરેત સતાનો નવે

ખેલો જાયો. અને રોજ બરોજ હસન એ વેપલામાં લખો દેરમ કમાવા

ગો. ફરી તેને પોતાના મોહિલો, બાગ બગીચા ને સંધાં અહેવાનો

